

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ชาดก

เล่ม ๔ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

มหานิบาตชาดก

๑. เถมียชาดก

ว่าด้วยพระเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี

[๓๕๔] พ่ออย่าแสดงว่าเป็นคนฉลาด จงให้ชน
ทั้งปวงรู้ว่าพ่อเป็นคนโง่ ชนในที่นี่ทั้งหมดจะได้
ดูหมิ่นพ่อว่าเป็นคนกาลกรรณิ ความปรารถนาของ
พ่อจักสำเร็จได้ด้วยอุบายอย่างนี้.

[๓๕๕] ดูก่อนเทพธิดา ข้าพเจ้าจะทำตามคำของ
ท่าน ที่ท่านกล่าวแก่ข้าพเจ้า ข้าแต่แม่เทพธิดา ท่าน
เป็นผู้ใคร่ประโยชน์ เป็นผู้ใคร่เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า.

[๓๕๖] แนะนำยสารถิ ท่านจะริบชุดหลุมไปทำไม
เราถามท่านแล้ว ท่านจงบอกแก่เราเถิดเพื่อน ท่าน
จักใช้หลุมทำประโยชน์อะไร.

[๑๕๗] พระโอรสของพระราชา เป็นใบ้ เป็น
หนวกเป็นง่อยเปลี้ย เหมือนไม่มีพระมณัส พระราชา
ตรัสตั้งข้าพเจ้าว่า ฟังลูกเราเสียในป่า.

[๑๕๘] ดูก่อนนายสารถิ ข้าพเจ้ามิได้เป็นคน
หนวกนี้ได้เป็นคนใบ้ มิได้เป็นคนง่อยเปลี้ย มิได้มี
อินทรีย์วิกลวิการ ถ้าท่านฟังข้าพเจ้าในป่า ท่านก็ทำสิ่ง
ที่ไม่เป็นธรรม เจริญท่านดูขาและแขนของข้าพเจ้า
และเจริญฟังคำภาสิตของข้าพเจ้า ถ้าท่านฟังข้าพเจ้า
เสียในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม.

[๑๕๙] ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรมดา หรือเป็นท้าว
สักกเทวราชผู้ให้ทานในก่อน ท่านเป็นใคร หรือเป็น
บุตรของใคร พวกเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร.

[๑๖๐] เรามิใช่เทวดา มิใช่คนธรรมดา มิใช่ท้าวสัก-
กเทวราชผู้ให้ทานในก่อน เราที่ท่านจะฆ่าเสียในหลุม เป็น
โอรสของพระเจ้ากาสิกราช เราเป็นโอรสของพระ-
ราชาผู้ที่ท่านฟังพระบารมีเลื่องชื่พอยู่เสมอ แนะนำ
สารถิ ถ้าท่านฟังเราเสียในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็น
ธรรม บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่
ฟังหักกรานกิ่งของต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร
เป็นคนลามก พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้ เราเป็น
เหมือนกิ่งไม้ ตัวท่านเป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา ถ้า
ท่านฟังเราเสียในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม.

[๔๐๑] บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร ชน
เป็นอันมากอาศัยบุคคลผู้นั้นเลี้ยงชีพ บุคคลผู้นั้นจาก
เรือนของตนไปที่ไหน ๆ ย่อมมีรักษาอาหารมากมาย.
บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคลผู้นั้นไปสู่
ชนบท นิคม ราชธานีใด ๆ ย่อมเป็นผู้อันหมู่ชนใน
ที่นั้น ๆ ทั้งหมดบูชา. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่า
มิตร โจรทั้งหลายไม่ข่มเหงบุคคลผู้นั้น กษัตริย์ก็มีได้
ดูหมิ่นบุคคลผู้นั้น บุคคลผู้นั้นย่อมข้ามพ้นหมู่มิตร
ทั้งปวง. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นจะมาสู่เรือนของตนด้วยมิได้โกรธเคืองใคร ๆ มา
ได้ความยินดีปรีดาในสภาพที่ประชุม เป็นผู้สูงสุดของ
หมู่ญาติ. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นสักการะคนอื่น ก็จะเป็นผู้อันคนอื่นสักการะตน
เคารพคนอื่น ก็จะเป็นผู้อันคนอื่นเคารพตน ย่อมเป็น
ผู้ได้รับความยกย่องและเกียรติคุณ. บุคคลผู้ใดมิได้
ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคลผู้นั้นบูชาผู้อื่น ก็ย่อมได้
บูชาตอบ ไหว้ผู้อื่น ก็ย่อมได้ไหว้ตอบ และย่อมถึง
ยศและเกียรติ. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร
บุคคลผู้นั้น ย่อมรุ่งเรืองดุจกองเพลิง ย่อมไปโรจน์ดุจ
เทวดา มีสิริประจำตัว. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้าย
เหล่ามิตร โศกทั้งหลายของบุคคลผู้นั้นย่อมเกิด พืชที่
หวานไว้ในนาย่อมงอกงาม บุคคลผู้นั้นย่อมได้บริโภคน

ผลของพืชที่หวานไว้. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้าย
เหล่ามิตร บุคคลผู้นั้นตกเหว ตกภูเขา หรือตกต้นไม้
ย่อมได้ที่พึงอาศัยไม่เป็นอันตราย. บุคคลผู้ใดมิได้
ประทุษร้ายเหล่ามิตร เหล่าอมิตรย่อมยำยีบุคคลผู้นั้น
ไม่ได้ ดูจตุรไมตรีมารักและย่านงอกงาม พายุไม่อาจ
พัดพานให้ล้มได้ ฉะนั้น.

[๔๐๒] ขอพระองค์เสด็จมาเถิด ข้าพระบาทจกนำ
พระองค์ซึ่งเป็นพระราชโอรสกลับสู่มณฑลเศียรของ
พระองค์ ขอพระองค์จงครองราชสมบัติ ขอพระองค์
จงทรงพระเจริญ. พระองค์จักทรงทำอะไรในปี.

[๔๐๓] เณรนายสารดี เราไม่ต้องการด้วยราช-
สมบัติที่เราจะพึงได้ด้วยการประพฤติดุชกรรม พร้อม
ด้วยญาติและทรัพย์.

[๔๐๔] ข้าแต่พระราชบุตร พระองค์เสด็จกลับจาก
ที่นี่ จะทำให้ข้าพระองค์ได้รางวัลเครื่องยินดี เมื่อ
พระองค์เสด็จกลับไปแล้ว พระชนกและพระชนนีจะ
พระราชทานรางวัล เครื่องยินดีแก่ข้าพระองค์. ข้าแต่
พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว นางสนม
กุมาร พ่อค้า และพราหมณ์เหล่านั้น จะยินดีให้
รางวัลแก่ข้าพระองค์. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อ
พระองค์เสด็จกลับไปแล้ว กองทัพข้าง กองทัพม้า
กองทัพรถ กองทัพราบ แม่เหล่านั้น จะยินดีให้รางวัล

แก่ข้าพระองค์. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จ
กลับไปแล้ว ชาวชนบท ชาวนิคม ผู้มีปัญญาหารมาก
จะประชุมกันให้เครื่องบรรณาการแก่ข้าพระองค์.

[๔๐๕] พระชนกและพระชนนีและเราแล้ว ชาว
แวนแคว้น ชาวนิคม และกุมารทั้งปวงก็สละเราแล้ว
เราไม่มีเหย้าเรือนของตน พระชนนีทรงอนุญาตเรา
แล้ว พระชนกก็ทรงสละเราจริง ๆ แล้ว เราจะบวช
อยู่ในป่าคนเดียว ไม่ปรารถนาภามคุณทั้งหลาย.

[๔๐๖] ความหวังผลของเหล่าบุคคลผู้ไม่รีบร้อน
ย่อมสำเร็จแน่นอน เรามีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ท่าน
จงรู้อย่างนี้เถิด นายสารถิ ประโยชน์โดยชอบของ
เหล่าบุคคลผู้ไม่รีบร้อน ย่อมให้ผลแน่นอน เรามี
พรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ออกบวชแล้ว จะมีภัยแต่
ไหนด่า.

[๔๐๗] พระองค์มีพระดำรัสไพเราะ และมีพระ-
วาจาสละสลวยอย่างนี้ เหตุไฉนจึงไม่ตรัสในสำนัก
แห่งพระชนกและพระชนนีในกาลนั้นเล่า.

[๔๐๘] เราเป็นน่อยเปลี้ย เพราะไม่มีเครื่องติดต่อก
ก็หาไม่ เราเป็นหนวกเพราะไม่มีช่องหูก็หาไม่ เรา
เป็นใบ้เพราะไม่มีลิ้นก็หาไม่ ท่านอย่าเข้าใจว่าเรา
เป็นใบ้ เราระลึกชาติปางก่อน ที่เราสวราชสมบัติ
ได้ เราได้สวราชสมบัติในกาลนั้นแล้ว ต้องไปตก-
นรกอันกล้าแข็ง เราได้สวราชสมบัติในกาลนั้น

ยี่สิบปี ต้องหมกไหม้อยู่ในนรก ๘๐,๐๐๐ ปี เรากลัวจะ
ต้องเสวยราชสมบัตินั้น ขอชนทั้งหลายอย่าพึงอภิเษก
เราในราชสมบัติเลย เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่พูดใน
สำนักของพระชนกและพระชนนีในกาลนั้น พระชน
ทรงอุ้มเราให้นั่งบนพระเพลา แล้วตรัสสั่งข้อความว่า
จงฆ่าโจรคนหนึ่ง จงจองจำโจรคนหนึ่ง จงเอาหอก-
แทงโจรคนหนึ่ง แล้วเอาน้ำแสบราดแผล จงเสียบ
โจรคนหนึ่งบนหลาว ตรัสสั่งเจ้าหน้าที่นั้นอย่างนี้
เราได้ฟังพระวาจาอันหยาบคาย ที่พระชนกตรัสนั้น
จึงกลัวการเสวยราชสมบัติ เรามิได้เป็นไข ก็ทำเหมือน
เป็นไข มิได้เป็นง่อยเปลี้ย ก็ให้คนเข้าใจว่าง่อยเปลี้ย
แก้งนอนเกลือกกลิ้งอยู่ในปัสสาวะและอุจจาระ
ของตน ชีวิตนั้นเป็นของลำบาก เป็นของน้อยทั้ง
ประกอบด้วยทุกข์ ใครเล่าจะอาศัยชีวิตนี้ ทำเวรด้วย
เหตุการณ์หนึ่ง ใครเล่าจะอาศัยชีวิตนี้ ทำเวร
ด้วยเหตุการณ์หนึ่ง เพราะไม่ได้ปัญญา เพราะ
ไม่เห็นธรรม ความหวังผลของเหล่าบุคคลผู้ไม่รีบร้อน
ย่อมสำเร็จแน่นอน เรามีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ท่าน
จงรู้อย่างนี้เถิด นายสารดี ประโยชน์โดยชอบของ
เหล่าบุคคลผู้ไม่รีบร้อน ย่อมให้ผลแน่นอน เรามี
พรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ออกบวชแล้ว จะมีภัยแต่
ไหนดเล่า.

[๔๐๘] ข้าแต่พระราชบุตร แม่ข้าพระองค์ก็จัก
บวชในสำนักของพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดตรัส
เรียกให้ข้าพระองค์บวชด้วยเถิด ขอพระองค์จง
ทรงพระเจริญ ข้าพระองค์ขอบบวช.

[๔๑๐] แนะนำสารถิ ท่านจงไปมอบคินธแล้ว
เป็นผู้ไม่มีหนี้เถิด เพราะผู้ไม่มีหนี้จึงบวชได้ การ
บวชนั้น ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งสรรพเสร็จแล้ว.

[๔๑๑] ข้าพระองค์ได้ทำตามพระดำรัส ขอพระ-
องค์จงทรงพระเจริญ พระองค์ควรจะทรงทำตามคำที่
ข้าพระองค์ทูลวิงวอน ขอพระองค์จงประทับรอรอยู่ ณ
ที่นี้ จนกว่าข้าพระองค์จะนำพระราชเสด็จมา อย่างไรก็ตาม
เสีย พระราชบิดาของพระองค์ทอดพระเนตรเห็นแล้ว
คงทรงพระปีติโสมนัสเป็นแน่.

[๔๑๒] แนะนำสารถิ เราจะกระทำตามคำของ
ท่านที่ที่ในกล่าวกะเรา แม่ตัวเราก็ออยากเห็นพระชนก
ของเราเสด็จมาในที่นี้ จงกลับไปเถิดเพื่อรัก ท่าน
จงทูลแก่พระญาติทั้งหลายด้วยก็เป็นการดี ท่านเป็นผู้
ที่เราสั่งแล้ว จงกราบทูลถวายบังคมพระชนกพระชนนี
ของเรา.

[๔๑๓] นายสารถิ จับพระบาททั้งสองของพระ
กุมารและกระทำประทักษิณพระกุมารแล้ว จึ้นรถเข้า
ไปสู่ประตูพระราชวัง.

[๔๑๔] พระชนนีทอดพระเนตรเห็นรลเปล่า แต่ นายสารถีมาคคนเดียว ก็มีพระเนตรทั้งสองนองไปด้วย พระอัสสุชล ทรงกันแสงทอดพระเนตรดูนายสารถีนั่น ด้วยเข้าพระหฤทัยว่า นายสารถีนี้นี้ฝังโอรสของเรา เสียแล้ว โอรสของเรานายสารถีฝังเสียในแผ่นดิน ถมแผ่นดินแล้วเป็นแน่ บัจจามิตรทั้งหลายจะยินดี ศัตรูทั้งหลายจะอิจฉาเป็นแน่ เพราะเห็นนายสารถีมาแล้ว เพราะฝังโอรสของเราแล้ว พระชนนีทอดพระเนตรเห็นรลเปล่า นายสารถีกลับมาแต่ผู้เดียว ก็มีพระเนตรทั้งสองนองไปด้วยพระอัสสุชล ทรงกันแสง ตรัสสอบถามนายสารถีนั่นว่า โอรสของเราเป็นไม้ หรือ เป็นง่อยหรือ ตรัสอะไรบ้างหรือ ในเวลาที่ถูก ท่านฝังในแผ่นดิน จงบอกเนื้อความนั้นแก่เราเถิด นายสารถี โอรสของเราเป็นไม้เป็นง่อย เขากระดิกมือทำอะไรบ้างไหม ในเมื่อถูกท่านฝังในแผ่นดิน เราถามท่านแล้ว ท่านจงบอกความนั้นแก่เรา.

[๔๑๕] ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระแม่เจ้าโปรด ประทานอภัยแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ขอกราบทูล ตามที่ได้ฟังได้เห็นในสำนักของพระราชโอรส แต่ พระองค์.

[๔๑๖] ดูก่อนนายสารถีสหาย เราให้อภัยแก่ท่าน ท่านไม่ต้องกลัว จงกล่าวตามที่ท่านได้ฟังหรือได้เห็น ในสำนักของพระราชโอรส.

[๔๑๗] พระราชโอรสนั้นมิได้เป็นบิ๊ มิได้เป็น
ง่อยเปลี้ย พระองค์มีพระวาจาสละสลวย ได้ยินว่า
พระองค์กลัวราชสมบัติ จึงได้ทรงทำการลวงเป็นอัน
มาก พระองค์ทรงระลึกถึงชาติก่อน ที่พระองค์ได้
เสวยราชสมบัติ พระองค์เสวยราชสมบัติในกาลนั้น
แล้ว ต้องไปตกนรกอันกล้าแข็ง พระองค์เสวยราช-
สมบัติในกาลนั้น ๒๐ ปี แล้วต้องหมกไหม้อยู่ในนรก
๘๐,๐๐๐ ปี พระองค์กลัวจะต้องเสวยราชสมบัตินั้น
ทรงอธิษฐานว่า ขอชนทั้งหลายอย่าพึงอภิเษกเราใน
ราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ตรัสใน
สำนักของพระชนกและพระชนนีในกาลนั้น พระราช
โอรสทรงสมบุรณ์ด้วยองคคัพพ มีพระรูปงดงาม
สมส่วน มีพระราชาสละสลวย มีพระปัญญา ทรง
ดำรงในมรรคาแห่งสวรรค์ ถ้าพระแม่เจ้ามีพระ-
ราชประสงค์จะทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสของ
พระองค์ ก็ขอเชิญเสด็จเถิด ข้าพระองค์จักนำเสด็จ
พระแม่เจ้าไปให้ถึงที่ที่พระเทมียราชโอรสประทับอยู่.

[๔๑๘] เจ้าหน้าที่ทั้งหลายจงเทียมรถเทียมม้า จง
ผูกเครื่องประดับช้าง จนกระทั่งสังข์และบัณเฑาะว์
จงตีกลองหน้าเดียว จงตีกลองสองหน้า และรำมะนา
อันไพเราะ ขอชาวนิคมจงตามเรามา เราจักไปให้
โอวาทแก่ลูกชาย นางสนม กุมาร พ่อค้า และ

พราหมณ์ทั้งหลาย จงรีบเตรียมยาน เราจักไปให้
โอราทแก่ลูกชาย พวกกองพลช้าง กองพลม้า กอง
พลรถ กองพลราบ จงรีบเตรียมยาน เราจักไปให้
โอราทแก่ลูกชาย ชาวชนบทและชาวนิคม จงมา
ประชุมรีบเตรียมยาน เราจักไปให้โอราทแก่ลูกชาย.

[๔๑๕] นายสารถีทั้งหลายจูงม้าที่เทียมรถและม้า-
สินธพซึ่งเป็นพาหนะว่องไว มายังประตูพระราชวัง
แล้วกราบทูลว่า ม้าทั้งสองพวกนี้เทียมเสร็จแล้ว.

[๔๒๐] ม้าอ้วนเต็มความว่องไว ม้าพอมเต็ม
ถอยเรียวแรง จงเร็นม้าพอมและม้าอ้วนเสีย จัดเทียม
แต่ม้าที่สมบูรณ์.

[๔๒๑] แต่นั้น พระราชริบเสด็จขึ้นประทับบน
ม้าสินธพอันเทียมแล้ว ได้ตรัสกะนางข้างในว่า จง
ตามเราไปทุกคน เตรียมเครื่องราชกุธภัณฑ์ ๕ คือ
พิศดาลวิชนี พระอุณหิส พระขรรค์ เศวตฉัตร และ
ฉลองพระบาททอง ให้ขึ้นขึ้นรถไปด้วย แต่นั้น พระ
ราชาตรัสสั่งให้นายสารธินำทาง เสด็จเคลื่อนขบวนเข้า
ไปถึงสถานที่ที่พระเทมียรราชฤษี ประทับอยู่โดยพลัน.

[๔๒๒] พระเทมียรราชฤษี ทอดพระเนตรเห็นพระ-
ราชบิดากำลังเสด็จมา ทรงรุ่งเรื่องด้วยพระเดชานุภาพ
ทรงแวดล้อมไปด้วยหมู่มัจฉ์ จึงถวายพระพรว่า ขอ
ถวายพระพร มหาบพิตรทรงปราศจากพระโรคาพาธ

หรือ ทรงเป็นสุขสำราญดีหรือ ราชัญญาของพระองค์ และโยมมารดาของอาตมภาพ ไม่มีพระโรคาพาธหรือ.

[๔๒๓] พระลูกรัก ฉันไม่มีโรคาพาธ สุขสำราญดี ราชัญญาทั้งปวงของดิฉัน และโยมมารดาของพระลูกรัก หาโรคภัยนี้ได้.

[๔๒๔] ขอถวายพระพร มหาบพิตรไม่เสวยน้ำจืดที่ไม่ทรงโปรดน้ำจืดหรือ พระหฤทัยของมหาบพิตรทรงยินดีในสัจจะ ในธรรมและในทานบ้างหรือ.

[๔๒๕] พระลูกรัก ดิฉันไม่ดื่มน้ำจืดไม่โปรดน้ำจืด อนึ่ง ใจของดิฉันยินดีในสัจจะ ในธรรมและในทาน.

[๔๒๖] พาหนะมีม้าและโคเป็นต้น ของมหาบพิตรที่เขาเทียมในยาน ไม่มีโรคหรือ นำอะไร ๆ ไปได้หรือ มหาบพิตร ไม่มีพยาธิที่เข้าไปแผดเผาพระสรีระหรือ.

[๔๒๗] พาหนะมีม้าและโคเป็นต้น ของดิฉันที่เขาเทียมในยาน ไม่มีโรค อนึ่ง พาหนะนำอะไร ๆ ไปได้ และดิฉันไม่มีพยาธิที่เข้าไปแผดเผาสรีระ.

[๔๒๘] ปัจฉันทชนบทของมหาบพิตร ยังเจริญดีอยู่หรือ ความนิคมในท่ามกลางรัฐสีมาของมหาบพิตร ยังเป็นปึกแผ่นดีหรือ ฉางหลวงและพระคลังของมหาบพิตรยังบริบูรณ์ดีอยู่หรือ.

[๔๒๕] ปัจจุบันชนบท ของดิฉันยังเจริญดีอยู่ ความ
นิคมในท่ามกลางรัฐสีมาของดิฉัน ยังเป็นปึกแผ่นดี
อยู่ นางหลวงและพระคลังของดิฉันทั้งหมด ยังบริ-
บูรณ์ดีอยู่.

[๔๓๐] ขอถวายพระพร มหาบพิตรเสด็จมาดีแล้ว
พระองค์เสด็จมาไกลก็เหมือนใกล้ ราชบุรุษทั้งหลาย
จงทอราชบัลลังก์ให้ประทับเถิด.

[๔๓๑] ขอเชิญมหาบพิตรประทับนั่ง บนเครื่อง
ปูลาดใบไม้ที่เขากำหนดลาดไว้ เพื่อพระองค์ในที่นี้
จงทรงเอาน้ำแต่ภาชนะนี้ ล้างพระบาทของมหา-
บพิตรเถิด.

[๔๓๒] มหาบพิตร ใบหมากเฒ่าของอาตมภาพนี้
เป็นของสุก ไม่มีรสเค็ม อมหาบพิตร ผู้เสด็จมา
เป็นแขกของอาตมภาพ จงเสวยเถิด.

[๔๓๓] ดิฉันไม่บริโภคใบหมากเฒ่า โภชนะของ
ดิฉันไม่ใช่ออย่างนี้เลย ดิฉันบริโภคข้าวสุกแห่งข้าว
สาลีที่ปรุงด้วยมังสะอันสะอาด.

[๔๓๔] ความอัศจรรย์ย่อมแจ่มแจ้งแก่ดิฉัน เพราะ
ได้เห็นลูกรัก อยู่ในที่ลับแต่ผู้เดียว บริโภคอาหารเช่นนี้
เหตุไรจึงมีผิวพรรณผ่องใส.

[๔๓๕] มหาบพิตร อาตมภาพนอนผู้เดียวบน
เครื่องลาดใบไม้ที่ปูลาดไว้ เพราะการนอนผู้เดียวนั้น

ผิวพรรณของอาตมภาพจึงผ่องใส กองรักษาทางราชการที่ผูกเหน็บดาบของอาตมภาพไม่มี เพราะการนอนผู้เดียวนั้น ผิวพรรณของอาตมภาพจึงผ่องใส ขอถวายพระพร อาตมภาพไม่ตามเสรำโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว ไม่ปรารถนาถึงอารมณ์ยังไม่มาถึง ยังอัธภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เพราะเหตุนั้น ผิวพรรณจึงผ่องใส คนพาลทั้งหลายย่อมเหยียดแหยงเพราะเหตุ ๒ อย่างนั้น คือเพราะปรารถนาอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง เพราะตามเสรำโศกถึงอารมณ์ล่วงไปแล้ว ใจไม่อ้อที่ยังเขียวสด ถูกถอนทิ้งไว้ที่แดด ฉะนั้น.

[๔๓๖] ลูกรัก ดิฉันขอมอบกองพลช่าง กองพลรถ กองพลม้า กองพลราบ และกองพลผูกเกราะ ตลอดถึงพระราชนิเวศอันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ และขอมอบนางสนมกำนัลใน ผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการ พร้อมสรรพแก่พ่อ พ่อจงปฏิบัติในนางเหล่านั้น จงเป็นพระราชราชาของดิฉันทั้งหลาย สตรี ๔ คน เป็นผู้ฉลาดในการพ้อนร่าและการขับร้อง ศึกษามาดีแล้ว จักทำให้ลูกรื่นรมย์ในกาม พ่อจะทำอะไรในป่า ดิฉันจักนำราชกัญญาจากพระราชอาเหล่าอื่นที่ตกแต่งแล้วมาเพื่อพ่อ พ่อจงให้นางเหล่านั้นมีโอรสมาก ๆ แล้วจึงผนวชต่อภายหลัง พ่อยังเยาว์เป็นหนุ่มแน่น ตั้งอยู่ใน

ปฐมวัย มีเกศาดำสนิท จงครองราชสมบัติเถิด ขอ
พ่อจงเจริญ จักทำอะไรในป่า.

[๔๑๗] คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประ-
พฤติพรหมจรรย์ควรเป็นคนหนุ่ม การบรรพชาควร
เป็นของคนหนุ่ม ข้อนั้นท่านผู้แสวงหาคุณธรรมทั้ง-
หลายสรรเสริญแล้ว คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์
ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ควรเป็นคนหนุ่ม อาตมภาพจัก
ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ต้องการราชสมบัติ อาตม-
ภาพเห็นเด็กชายของท่านทั้งหลาย เรียกมารดาบิดาซึ่ง
เป็นบุตรที่รัก อันได้มาโดยยาก ยังไม่ทันแก่ก็ตายเสีย
แล้ว อาตมภาพเห็นเด็กหญิงของท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็น
เด็กหญิงที่สวยงามน่าชม สิ้นชีวิต เหมือนหน่อไม้ไผ่
ยังอ่อนที่ถูกลอนฉะนั้น จริงอยู่ นรชนจะเป็นชายหนุ่ม
หรือหญิงสาวก็ตาม ตายทั้งนั้น ใครเล่าจะพึงวางใจ
ในชีวิตว่า เรายังหนุ่มอยู่ อายุของคนเรา เป็นของ
น้อยนัย เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เหมือนอายุของฝูง-
ปลาในน้ำน้อย ความเป็นหนุ่มสาวในวัยนั้นจักทำ
อะไรได้ สัตว์โลกถูกครองงำ และถูกห้อมล้อมอยู่
เป็นนิตย์ เมื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปอยู่
มหาบพิตรจะอภิเษกอาตมภาพ ในราชสมบัติทำไม.

[๔๑๘] สัตว์โลกถูกอะไรครอบงำไว้ และถูก
อะไรห้อมล้อมไว้ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์อะไรเป็นไป
อยู่ ดีฉันถามแล้ว พ่อจงบอกข้อนั้นแก่ดีฉัน.

[๔๓๕] สัตว์โลกถูกความตายครอบงำไว้ ถูก
ความแก่ห้อมล้อมไว้ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ คือ คีรีวัน
เป็นไปอยู่ มหาบพิตรจงทราบอย่างนี้ ขอถวายพระพร
เมื่อด้ายที่เขากำลังทอ ช่างหูกทอไปได้เท่าใด ส่วนที่
จะต้องทอ ก็ยังเหลืออยู่น้อยเท่านั้น แม้นันใด ชีวิต
ของสัตว์ทั้งหลายก็ฉนั้นนั่น แม่น้ำที่เต็มฝั่ง ย่อมไม่
ไหลไปสู่ที่สูง ฉนั้นใด อายุของมนุษย์ทั้งหลาย ย่อม
ไม่กลับไปสู่ความเป็นเด็กอีก ฉนั้นนั่น แม่น้ำที่เต็มฝั่ง
ย่อมพัดพาเอาต้นไม้ ที่เกิดอยู่ริมฝั่งให้หักโค่นไป
ฉนั้นใด สัตว์ทั้งปวงย่อมถูกชราและมรณะพัดพาไป
ฉนั้นนั่น.

[๔๔๐] ลูกรัก ดิฉัน ขอมอบกองพลช้าง กอง
พลรถ กองพลม้า กองพลราบ และกองพลผูกเกราะ
ตลอดถึงพระราชนิเวศ อันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ และ
ขอมอบนางสนมกำนัลในผู้ประดับด้วยเครื่องอสังการ
พร้อมสรรพแก่พ่อ พ่อจงปฏิบัติในนางเหล่านั้น จง
เป็นพระราชาของดิฉันทั้งหลาย สตรี ๔ คน เป็นผู้
ฉลาดในการพ้อนรำและการขับร้อง ศึกษามาดีแล้ว
จักทำให้ลูกรื่นรมย์ในกาม พอจักทำอะไรในป่า ดิฉัน
จักนำราชกัญญาจากพระราชาเหล่าอื่น ที่ตกแต่งแล้ว
มาเพื่อพ่อ พ่อจงให้นางเหล่านั้นมีโอรสมา ๆ แล้ว
จึงผนวชต่อภายหลัง ลูกรัก ดิฉันขอให้นางหลวง

พระคลัง พาหนะ และกองพลทั้งหลาย ตลอดถึง
พระราชนิเวศอันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ พ่อจงแวดล้อม
ด้วยราชกัญญาอันงดงามเป็นปริมณฑล มีหมู่บริจาริกา
นารีห้อมล้อม จงครองราชสมบัติเถิด ขอพ่อจงเจริญ
จักทำอะไรในป่า.

[๔๔๑] มหาบพิตรจะให้เอาตมภาพ เลื่อนไป
เพราะทรัพย์ทำไม บุคคลจะตายเพราะภริยาทำไม
ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นหนุ่มสาวซึ่งต้องแก่ทำไม
จะต้องให้ชราครอบงำ ในโลกสันนิวาตซึ่งมีชราและ
มรณะเป็นธรรมดานั้น จะเพลิดเพลिनไปทำไม จะเล่น
หัวไปทำไม จะยินดีไปทำไม จะมีประโยชน์อะไรด้วย
การแสวงหาทรัพย์ จะมีประโยชน์อะไรด้วยบุตรและ
ภริยาแก่เอาตมภาพ มหาบพิตร เอาตมภาพเป็นผู้พ้น
แล้วจากเครื่องผูก มัจจุราชย่อมไม่ประมาทในเอาตม-
ภาพผู้รู้ชดอย่างนี้ว่า บุคคลเมื่อถูกมัจจุราชครอบงำ
แล้ว จะยินดีไปทำไม จะประโยชน์อะไรด้วยการ
แสวงหาทรัพย์ ผลไม้ที่สุกแล้ว ย่อมเกิดภัยแต่การ
หล่นเป็นนิตย์ ฉันทใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้ว ย่อม
มีภัยแต่ความตายเป็นนิตย์ ฉันทนั้น ชนเป็นอันมาก
เห็นกัน อยู่ในเวลาเช้า บางพวกพอดตกเวลาเย็นก็ไม่
เห็นกัน ชนเป็นอันมากเห็นกันอยู่ในเวลาเย็น บาง

พวกพอถึงเวลาเช้าก็ไม่ได้เห็นกัน ภูมิประเทศที่ตั้ง
กองช้าง กองรถ กองราบ ย่อมไม่มีในสงคราม
คือมรณะนั้น ไม่อาจจะต่อสู้อาชัยชนะต่อมฤตยู ด้วย
เวทมนต์ หรือยุทธวิธี หรือสินทรัพย์ได้ มฤตยูมิได้
เว้นกษัตริย์ พราหมณ์ พ่อค้า ลูกจ้าง คนจัณฑาล
และคนเทหยากเยื่อไร ๆ ย่อมย้ายทั้งหมดทีเดียว ควร
รีบทำความเพียรในวันนี้ทีเดียว ใครเล่าจะพึงรู้ว่าตาย
พรุ่งนี้ เพราะความผิดพ้องกับมัจจุราช ผู้มีเสนาใหญ่
นั้นไม่มีเลย โจรทั้งหลายย่อมปรารถนาทรัพย์ อาตม-
ภาพเป็นผู้พ้นจากเครื่องผูก ของถวายพระพร เชิญ
มหาบพิตรเสด็จกลับไปเถิด อาตมภาพไม่ต้องการ
ราชสมบัติ.

จบเทมียชาดกที่ ๑

อรรถกถาหานิบาต

เตมียชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภ มหาภิเนกขัมมบารมี ตรัสพระธรรมเทศานี้ ว่า มา ปณฺทิจฺจํ วิภาวํ ดังนี้ เป็นต้น.

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกัน อยู่ในโรงธรรมสภา พรรณนามหาภิเนกขัมมบารมีของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระศาสดาทรงสดับ เรื่องนั้นด้วยทิพโสตา เสด็จออกจากพระคันธกุฎีมายังโรงธรรมสภา ตรัสถาม ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายประชุมเจรจากันถึงเรื่องอะไร เมื่อ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรามี บารมีเต็มแล้ว ทั้งราชสมบัติออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ในบัดนี้ ไม่น่าอัสจรรย์เลย เมื่อก่อน ญาณยังไม่แก่กล้า เขากำลังบำเพ็ญบารมีอยู่ ได้ทั้งราชสมบัติออก เพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ นั้นจึงน่าอัสจรรย์ ตรัสดังนี้แล้ว ทรงคุชฌิภาพอยู่ ภิกษุ เหล่านั้นกราบทูลวิงวอนให้ทรงเล่าเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า กาสีกราช ครองราชสมบัติโดยธรรมโดยเสมอ ในกรุงพาราณสี พระองค์มีสนมณารี ประมาณหนึ่งหมื่นหกพันคน บรรดาสนมณารีเหล่านั้น แม้สักคนหนึ่งก็ไม่มี โอรสหรือธิดาเลย กาลนั้นชาวพระนครกล่าวกันว่า พระราชาของพวกเราไม่มี พระโอรสแม้องค์หนึ่งที่จะสืบพระวงศ์ จึงประชุมกันที่พระลานหลวง โดยนัย อันมาแล้วในกุสราชชาดกนั้นแล กราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ ขอ

พระองค์จึงทรงปรารถนาพระโอรสเถิด พระราชาทรงสดับคำแห่งชาวเมืองนั้นแล้ว ตรัสเรียกสนมมารีหนึ่งหมื่นหกพันมาในขณะนั้น แล้วมีพระราชดำรัสสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงปรารถนาบุตร สนมมารีเหล่านั้น ทำกิจเป็นต้นว่า วิงวอนและบำรุงเทวดาทั้งหลายมีพระจันทร์เป็นต้น แม้ปรารถนาก็หาได้โอรสหรือธิดาไม่.

ฝ่ายอัศรมเหสีของพระเจ้ากาสิกราช ผู้เป็นพระธิดาแห่งพระเจ้ามัททราช พระนามว่าจันทาทวี เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศีลาจารวัตร พระราชามีพระราชดำรัสสั่งว่า แนะนางผู้เจริญ แม้เธอก็จงปรารถนาพระโอรส พระเทวีได้สดับ พระราชดำรัสของพระราชสวามีแล้ว ทรงทูลรับว่า สาธุ แล้วจึงสมาทานอุโบสถในวันเพ็ญ เปลื้องสรรพากรณ์ บรรทมเหนือพระยี่ภู่ น้อย ทรงอาวัชนาการถึงศีลของพระองค์ ได้ทรงกระทำสังจกิริยาว่า ถ้าข้าพเจ้ารักษาศีลไม่ขาด ขอบุตรของข้าพเจ้าจงเกิดขึ้นด้วยสังจวาจา.

ด้วยเดชานุภาพแห่งศีลของพระนางจันทาทวีนั้น ปันทุกัมพลศีลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราชแสดงอาการร้อน ท้าวสักกะเมื่อทรงอาวัชนาการก็ทรงทราบเหตุนี้ว่า พระนางจันทาทวีปรารถนาโอรส ตกลงเร้าจักให้โอรสแก่พระนางนั้น ทรงพิจารณาถึงโอรสที่สมควรแก่พระนาง ก็ทรงเห็นพระโพธิสัตว์ กาลนั้น พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีได้ยี่สิบปี เคลื่อนจากมนุษย์โลกนั้น บังเกิดในอุสสุทนรก เสวยทุกข์อยู่ในนรกนั้นแปดหมื่นปี เคลื่อนจากนรก บังเกิดในพิภพดาวดึงส์ ตั้งอยู่ในดาวดึงส์นั้นตลอดอายุ เคลื่อนจากดาวดึงส์นั้น ประสงค์จักไปเทวโลกชั้นสูง ครั้งนั้น ท้าวสักกะเสด็จไปสู่สำนักของพระโพธิสัตว์ ตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้บริบูรณ์ เมื่อท่านเกิดในมนุษย์โลก บารมีทั้งหลายของท่านจักเต็มเปี่ยม ความเจริญจักมี

แก่ท่าน และแก่พระชนกชนนีของท่าน ด้วยว่าพระอักรรมเหสีของพระเจ้า
กาสีกราช พระนามว่า จันทาทวี ปรารถนาโอรส ทานจงอุบัติในพระครรภ์ของ
พระนางนั้น แล้วทำวสัถกะถือเอาซึ่งปฏิญญาแก่พระโพธิสัตว์นั้น และแก่
เทวบุตรทั้งหลาย ประมาณ ๕๐๐ องค์ผู้จักจุติ แล้วเสด็จกลับไปยังที่ประทับ
ของพระองค์ทีเดียว พระโพธิสัตว์นั้นรับคำว่า สาธุ แล้วจุติพร้อมกับเทวบุตร
๕๐๐ องค์ พระองค์เองถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางจันทาทวี ส่วน
เทวบุตรประมาณ ๕๐๐ องค์นอกนี้ ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ของภริยาอมาตย์
ทั้งหลาย กาลนั้น พระครรภ์ของพระนางจันทาทวีเป็นประมาณหนึ่งเต็มไปด้วย
แก้ววิเชียร พระนางทรงทราบที่ตั้งครรภ์ จึงกราบทูลแด่พระราชบิดา พระราชบิดา
ทรงทราบดังนั้น จึงได้พระราชทานครรภ์บริหารแก่พระนาง พระนางมี
พระครรภ์ครบกำหนดแล้ว ก็ประสูติพระโอรสซึ่งสมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะอัน
อุดม ภรรยาอมาตย์ทั้งหลายก็คลอดกุมาร ๕๐๐ ในเรือนอมาตย์ในวันนั้น
เหมือนกัน ขณะนั้น พระราชาประทับอยู่ในที่เสด็จออกแวดล้อมไปด้วยหมู่
อมาตย์ราชบริพาร ลำดับนั้น เจ้าหน้าทีทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบว่า
พระราชโอรสของพระองค์ประสูติแล้วพระเจ้าข้า พระเจ้ากาสีกราชได้ทรงสดับ
คำของเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ทรงมีความรักในพระโอรสเป็นครั้งแรกเกิดขึ้น ตัด
พระฉวีจผพระอัฉิมิณูชะดำรงอยู่ เกิดพระปีติซาบซ่านภายในพระกมล แม้หทัย
ของอมาตย์ราชบริพารทั้งหลายก็เกิดเยือกเย็นทั่วกัน พระราชาตรัสถามเหล่า
อมาตย์ว่า ท่านทั้งหลายดีใจหรือ เมื่อลูกชายของเราเกิด อมาตย์เหล่านั้น
กราบทูลว่า พระองค์ตรัสถามไยพระเจ้าข้า เมื่อก่อนข้าพระองค์ไร้ที่พึ่ง
บัดนี้พวกข้าพระองค์มีที่พึ่ง ได้เจ้านายแล้ว พระเจ้ากาสีกราชได้ทรงสดับคำ
ของเหล่าอมาตย์ก็เกิดพระปีติปลื้มพระทัย จึงตรัสเรียกมหาเสนาบดีมาตรัสตั้ง
ว่า ท่านมหาเสนาบดีผู้เจริญ ลูกชายของฉันทควรจะได้บริวาร ท่านจงไป

ตรวจดูว่า ในเรือนอมาตย์มีทารกเกิดในวันนี้เท่านี้ มหาเสนาบดีรับพระราช-
บัญชาแล้ว ไปตรวจดูเห็นทารกในเรือนอมาตย์ ๕๐๐ คน จึงกราบทูลให้
ทรงทราบ พระราชาได้ทรงสดับคำของอมาตย์เหล่านั้นก็เกิดพระปิติ จึงมี
ตรัสสั่งให้พระราชทานเครื่องประดับสำหรับกุมาร แก่ทารกทั้ง ๕๐๐ คน และ
ให้พระราชทานนางนม ๕๐๐ คน แต่สำหรับพระมหาสัตรี พระราชาพระ-
ราชทานนางนม ๖๔ นาง ล้วนแต่เป็นนางนมผู้เว้นโทษมีสูงนักเป็นต้น นม
ไม่ยวน น้ำนมมีรสหวาน เว้นนางนมที่มีโทษเช่นนั้น เพราะเหตุไร เพราะ
เมื่อทารกนั่งค่อมนมข้างสตรีที่สูงนัก คือทารกจักยี้ดยาวเกินไป เมื่อทารกนั่ง
ค่อมนมข้างสตรีเตี้ยนัก กระดูกคอทารกจักหดสั้น เมื่อทารกนั่งค่อมนมข้างสตรี
ผอมนัก ขาทิ้งสองของทารกจักเสียดสีกัน เมื่อทารกนั่งค่อมนมข้างสตรีอ้วนนัก
เท้าทั้งสองของทารกจักเพรีย สตรีมีผิวดำนัก น้ำนมเย็นเกินไป สตรีมีผิว
ขาวนัก น้ำนมร้อนเกินไป เมื่อทารกค่อมนมของสตรีนมนยาน จมูกจักแพบ
สตรีเป็นโรคหืด มีน้ำนมเปรี้ยวนัก สตรีเป็นโรคมองคร้อ น้ำนมจักมีรสวิการ
ต่าง ๆ มีเผ็ดจัดเป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระเจ้ากาสิกราชทรงเว้นโทษทั้งปวง
เหล่านั้น พระราชทานนางนม ๖๔ คน ที่เว้นจากโทษมีสูงนักเป็นต้น นม
ไม่ยวน น้ำนมมีรสหวาน ทรงทำสักการะให้ได้พระราชทานพร แม้แก่
พระนางจันทาเทวี พระนางรับพระพรแล้วถวายคืนไว้ก่อน ในวันขนานพระนาม
พระโพธิสัตว์ พระเจ้ากาสิกราชทรงทำสักการะเป็นอันมากแก่เหล่าพราหมณ์
ผู้รู้ลักษณะพยากรณ์ แล้วตรัสถามถึงอันตรายของพระมหาสัตรี พราหมณ์ผู้รู้
ลักษณะพยากรณ์เหล่านั้น เห็นพระลักษณะสมบัติแห่งพระโพธิสัตว์ จึงกราบทูล
ว่า พระโอรสของพระองค์สมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะอันอุดมมี ออย่าว่าแต่ทวีปหนึ่ง
เลย พระโอรสของพระองค์ทรงสามารถครองราชสมบัติ ในมหาทวีปทั้ง ๔ มี
ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร (จักรพรรดิ) อันตรายอะไร ๆ จะไม่ปรากฏแก่

พระโอรสเลย พระเจ้ากาสิกราชได้ทรงสดับคำของพราหมณ์เหล่านั้น ก็ดีพระหฤทัย เมื่อทรงขนานพระนามพระกุมาร ได้ทรงขนานพระนามว่า เตมียกุมาร เพราะเหตุในวันที่พระกุมารประสูติ ฝนตกทั่วกาสิกรัฐ และเพราะพระกุมารประสูติ เป็นเหมือนยังพระหฤทัยแห่งพระราชาและหัวใจแห่งหมู่มาตย์และมหาชนให้ชุ่มชื้น ลำดับนั้น นางนมทั้งหลายยังพระโพธิสัตว์ผู้มีพระชนม์ได้หนึ่งเดือน ให้สنانประดับองค์แล้ว นำขึ้นเฝ้าพระราชบิดา พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระปิโยรส ทรงสวมกอดจุมพิตที่พระเศียรแล้ว ให้ประทับบนพระเพลา ประทับนั่งรับนมอยู่ด้วยพระกุมาร ขณะนั้นพวกราชบุรุษนำโจร ๔ คนมาหน้าที่นั่ง พระราชาทอดพระเนตรเห็นโจรเหล่านั้นแล้ว มีพระราชดำรัสสั่งให้ลงพระอาญาโจรเหล่านั้น ให้เอาหวายทั้งหนามเยียนโจรคนหนึ่ง. ๑,๐๐๐ ที ให้จำโจรคนหนึ่งด้วยโซ่ตรวนแล้วลงเข้าเรือนจำ ให้เอาหอกแทงที่ศีรษะของโจรคนหนึ่ง ให้เอาหลาวเสียบโจรคนหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ได้ทรงฟังพระดำรัสของพระบิดา ทั้งกลัวทั้งสะอึ้ง ทรงจินตนาการว่า โอ พระชนกของเราอาศัยราชสมบัติทำกรรมอันหนักเกิน ซึ่งจะไปสู่นรกวันรุ่งขึ้น พระพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายให้พระมหาสัตว์บรรทมเหนือพระแท่นที่สิริไสยาสน์ ซึ่งตกแต่งแล้วภายใต้เศวตฉัตร พระโพธิสัตว์บรรทมหน้อยหนึ่ง ดันบรรทมล้มพระเนตรทั้งสอง ทอดพระเนตรเศวตฉัตรเห็นสิริราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ ลำดับนั้น ความกลัวอย่างเหลือเกินได้เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ ผู้ทั้งกลัวทั้งสะอึ้งอยู่เป็นปกติแล้ว พระองค์ทรงดำริว่า เราจากที่ไหนมาสู่พระราชมณเฑียรนี้ เมื่อทรงใคร่ครวญคูก็ทรงทราบโดยทรงระลึกชาติได้ว่า มาจากเทวโลก เมื่อทรงทอดพระเนตรต่อจากนั้นไปอีก ก็ทอดพระเนตรเห็นว่าไปหม้อยู่ในอุสุทฺถนรก เมื่อทรงทอดพระเนตรต่อจากนั้น

ไปอีก ก็ทรงทราบว่า พระองค์เป็นพระราชาในพระนครนั้นเทียว เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาอยู่ว่า เราได้ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ๒๐ ปีแล้วใหม่อยู่ในอุสสุทนรก ๘๐,๐๐๐ ปี บัดนี้เราเกิดในเรือนหลวงคจเรือ่นโจรนี่อีก เมื่อวานนี้ เมื่อเขานำโจร ๔ คนมา พระบิดาของเราได้กล่าวพรุสวาจา เช่นนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้ตกนรก หากว่าเราครองราชสมบัติ ก็จักบังเกิดในนรกเสวยทุกข์ใหญ่อีก ดังนี้ ได้เกิดความกลัวเป็นอันมาก พระสรีระซึ่งมีวรรณะคจทองของพระโพธิสัตว์ ได้เหี่ยวมีวรรณะเศร้าหมอง ราวกะว่าดอกปทุมที่ถูกขยำด้วยมือ ฉะนั้น พระองค์บรรทมจินตนาการอยู่ว่า ทำอย่างไร เราจึงจะพ้น จากพระราชมณเฑียร ซึ่งคจเรือ่นโจรนี้เสียได้.

ครานั้น เทพธิดาผู้สิงอยู่ที่เสวตฉัตร เคยเป็นมารดาพระโพธิสัตว์ ในอัทภาพในระหว่างอัทภาพหนึ่ง ปรลอบพระโพธิสัตว์ให้สบายพระทัยแล้ว กล่าวว่่า พ่อเดมิยกุมาร พ่ออย่าเศร้าโศก อย่าคิด อย่ากลัวเลย ถ้าพ่อประสงค์จะพ้นจากพระราชมณเฑียรนี้ พ่อไม่เป็นคนง่อยเปลี้ยเลย ก็จงเป็นเหมือนคนง่อยเปลี้ย พ่อไม่เป็นคนหนวก ก็จงเป็นเหมือนคนหนวก พ่อไม่เป็นคนไข้ ก็จงเป็นเหมือนคนไข้เถิด พ่อจงอธิษฐานองค์สามเหล่านั้นอย่างนี้แล้ว อย่าประกาศความที่พ่อเป็นคนฉลาด เทพธิดากล่าวแล้วจึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

พ่ออย่าแสดงว่าเป็นคนฉลาด จงให้ชนทั้งปวง

รู้กันว่าพ่อเป็นคนโง่ ชนในที่นั้น ทั้งหมดจะได้ดูหมิ่น

พ่อว่าเป็นคนกาลกรรณิ ความปรารถนาของพ่อจัก

สำเร็จได้ด้วยอุบายอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา **ปญฺหิจฺจ** ความว่า จงอย่าประกาศความเป็นบัณฑิตของตน อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **ปญฺหิจฺจ** ความก็

อย่างนี้แหละ. บทว่า พาลมโต แปลว่า รู้กันว่าเป็นคนโง่. บทว่า สพุพ-
ปาณิน ได้แก่ อันเหล่าสัตว์ทั้งปวง คือ ชนทั้งหลาย. บทว่า สพุโพ
ตยฺชน ได้แก่ ทั้งชนภายในทั้งชนภายนอกทั้งสิ้น. บทว่า โอจินายตุ
ได้แก่ จงเข้าใจต่ำ คือจงดูหมิ่นว่า พวกท่านจงนำคนกาลกรณินนั้นออกไป.

พระโพธิสัตว์กลับได้รับความอ่อนพระหฤทัย เพราะคำของเทพธิดานั้น
จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ดูก่อนเทพธิดา ข้าพเจ้าจะทำตามคำของท่าน

ที่ท่านกล่าวกะข้าพเจ้า ข้าแต่แม่เทพธิดา ท่านเป็นผู้

ใคร่ประโยชน์ เป็นผู้ใคร่เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า.

ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว พระโพธิสัตว์ได้อธิษฐานองค์สามเหล่านั้น
เทพธิดานั้นก็อันตรธานหายไป.

ลำดับนั้น พระเจ้ากาสิกราชมีพระดำริว่า ลูกควรจะได้กุมาร ๕๐๐
เหล่านั้นเป็นบริวารเพื่อเป็นที่พอใจ จึงรับสั่งให้กุมารทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้นนั่งอยู่ใน
ตำหนักของพระโพธิสัตว์ ทารกเหล่านั้นร้องไห้อยากดื่มน้ำนม ส่วนพระมหาสัตว์
ถูกความกลัวนรกคุกคาม ทรงดำริว่า จำเดิมแต่วันนี้ ภายของเราแม่เหือดแห้ง
ตายเสียเลย ยังประเสริฐกว่า ดำริดังนี้ จึงไม่ทรงกินแสง นางนมทั้งหลาย
กราบทูลประพตฺติเหตุนี้แก่พระนางจันทาเทวี พระนางก็กราบทูลแด่พระราช
พระราชารับสั่งให้เรียกเหล่าพราหมณ์ผู้รู้ทำนายนิมิตมาตฺร้สถาม พราหมณ์
ทั้งหลายได้กราบทูลพระราชว่า ขอเดชะ นางนมควรจะถวายน้ำนมแด่พระ-
กุมาร ให้ล่วงเวลาตามปกติ เมื่อทำอย่างนี้ พระกุมารจะทรงกินแสง จับ
นมมันเสวยเองทีเดียว ตั้งแต่นั้น นางนมทั้งหลายเมื่อถวายก็ถวายน้ำนมแด่
พระโพธิสัตว์ ล่วงเวลาตามปกติ บางคราวถวายล่วงเวลาวาระหนึ่ง บางคราว
ไม่ถวายน้ำนมตลอดทั้งวัน พระโพธิสัตว์ถูกความกลัวนรกคุกคาม แม้พระกาย

เหี่ยวแห้ง ก็ไม่ทรงกันแสงอยากเสวยนม ลำดับนั้น พระนางจันทาเทวีเห็น พระโพธิสัตว์ไม่ทรงกันแสง ก็ทรงพระดำริว่า ลูกเราหิว จึงให้ดื่มน้ำพระถัน ของพระนางเอง บางคราวนางนมทั้งหลายให้ดื่มน้ำนั้น เหล่าทารกที่เหลือต่าง ร้องไห้ ไม่นอนในเวลาไม่ได้ดื่มน้ำนม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรง คร่ำครวญ ไม่บรรทม ไม่คู่พระหัตถ์และพระบาท ไม่เปล่งพระวาจา ครั้งนั้น นางนมทั้งหลายคิดกันว่า ธรรมดาเมื่อและเท้าของคนง่อยเปลี้ยไม่เป็นแบบนี้ ปลายคางของคนใบ้ไม่เป็นแบบนี้ ช่องหูของคนหนวกก็ไม่เป็นแบบนี้ จะต้อง มีเหตุในพระกุมารนี้ พวกเราจักทดลองพระกุมาร จึงไม่ถวายน้ำนมแก่ พระโพธิสัตว์นั้นตลอดทั้งวัน ด้วยประสงค์ว่า จักทดลองพระกุมารด้วยเรื่อง นมก่อน พระโพธิสัตว์แม่เหี่ยวแห้งก็ไม่ทรงกันแสงอยากเสวยนม ครั้งนั้น พระชนนีของพระโพธิสัตว์ตรัสสั่งให้นางนมถวายนม ด้วยพระราชเสาวนีย์ว่า ลูกฉันหิว จงให้น้ำนมแก่เขา นางนมเหล่านั้น แม้ทดลองไม่ถวายน้ำนมใน ระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้น หม่อมมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทารกอายุขวบหนึ่ง ชอบกินขนมและของเคี้ยว พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยนมและ ของเคี้ยว กราบทูลดังนี้แล้วให้กุมารทั้ง ๕๐๐ คนเหล่านั้น นั่งใกล้ ๆ พระราช กุมาร นำขนมและของเคี้ยวต่าง ๆ เข้าไปวางไว้ใกล้ ๆ พระมหาสัตว์ กล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงถือเอาขนมและของเคี้ยวเหล่านั้นตามชอบใจ แล้วพากันยืน แอบดูอยู่ พวกทารกที่เหลือทะเลาะฮือแย่งกันและกัน ถือเอาขนมและของเคี้ยว มาเคี้ยวกิน ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงโอวาทพระองค์ว่า แน่ะพ่อเทมียกุมาร ถ้า เจ้าประสงค์นรก ก็จงประสงค์ขนมและของเคี้ยว เป็นผู้กลัวภัยในนรก จึงไม่ ทอดพระเนตรดูขนมและของเคี้ยวเลย แม้ทดลองด้วยขนมและของเคี้ยวใน ระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหाराช ธรรมดา
ทารกสองขวบชอบผลไม้เนื้อใหญ่ พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วย
ผลไม้ กราบทูลดังนี้แล้ว นำผลไม้เนื้อใหญ่ต่าง ๆ เข้าไปวางไว้ใกล้ ๆ
พระโพธิสัตว์ แล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงถือเอาผลไม้เนื้อใหญ่เหล่านั้น
ตามชอบใจเถิด แล้วพากันยืนแอบดูอยู่ เหล่าทารกที่เหลือต่างต่อสู้หุบตักัน
และกัน ถือเอาผลไม้เหล่านั้นเกี่ยวกินอยู่ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็โอวาทพระองค์ว่า
แนะนำพ่อเตมียกุมาร ถ้าเจ้าประสงค์นรก ก็จงประสงค์ผลไม้เนื้อใหญ่ทั้งหลาย
เป็นผู้ถูกภัยในนรกคุกคาม ไม่ทอดพระเนตรดูผลไม้เนื้อใหญ่เลย แม้ทดลอง
ด้วยผลไม้เนื้อใหญ่ในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุช
ของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหाराช ธรรมดา
ทารกสามขวบชอบของเล่น พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยของเล่น
กราบทูลดังนี้แล้ว จึงให้ทำรูปช้างเป็นต้น สำเร็จด้วยทองเป็นต้น วางไว้ใกล้ ๆ
พระโพธิสัตว์ เหล่าทารกที่เหลือต่างแย่งกันและกันถือเอา ฝ่ายพระมหาสัตว์
ไม่ทรงทอดพระเนตรดูอะไร ๆ เลย แม้ทดลองด้วยของเล่นในระหว่าง ๆ
อย่างนี้เป็นเวลาหนึ่งปี ก็ไม่เห็นความพิรุชของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหाराช ธรรมดา
ทารกสี่ขวบชอบโภชนาหาร พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยโภชนาหาร
กราบทูลดังนี้แล้ว จึงน้อมโภชนาหารต่าง ๆ เข้าถวายพระมหาสัตว์ แม้เหล่า
ทารกที่เหลือต่างก็ทำเป็นคำ ๆ บริโภค ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงโอวาทพระองค์
ว่า แนะนำพ่อเตมียกุมาร อัดภาพของเจ้าที่ไม่ได้โภชนะบริโภคนับไม่ถ้วน
ทรงกลัวภัยนรก มิได้ทอดพระเนตรดูโภชนาหารนั้น ลำดับนั้น พระชนนีของ

พระโพธิสัตว์ เป็นผู้เหมือนมีพระหฤทัยแตกทำลาย ให้พระโอรสเสวย โภชนาหารด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง แม้ทดลองด้วยโภชนาหารในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ธรรมดาทารกห้ำขวยยอม กลัวไฟ พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยไฟ กราบทูลดังนี้แล้ว ให้ทำเรือนใหญ่มีหลายประตู ทำพระลานหลวง มุงด้วยใบตาล ให้พระมหาสัตว์ ซึ่งแวดล้อมด้วยเหล่าทารกที่เหลือ นั่งท่ามกลางทารกเหล่านั้นแล้วจุดไฟ เหล่าทารกที่เหลือเห็นเรือนไฟลุกโพล่ง ทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง ต่างร้องลั่นวิ่งหนีไป ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงดำริว่า ความร้อนแห่งเพลิงนี้ ยังดีกว่าไหม้ด้วยไฟนรก พระมหาสัตว์มิได้มีความหวั่นไหวเลย เหมือนพระมหาเถระผู้เข้านิโรธสมบัติ ครั้นเมื่อเพลิงลุกลามมา อมาตย์ทั้งหลายก็อุ้มพระโพธิสัตว์ออกไป แม้ทดลอง ด้วยไฟในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่พระมหาราช ธรรมดาทารกห้ำขวยยอมกลัวช้างตกมัน พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยช้าง ตกมัน กราบทูลดังนี้แล้ว ให้ฝึกช้างเชือกหนึ่งซึ่งฝึกอย่างดี ให้พระโพธิสัตว์ ซึ่งแวดล้อมด้วยเหล่าทารกที่เหลือ ประทับ นั่ง ณ พระลานหลวง แล้วปล่อย ช้าง ช้างนั้นบันลือเสียงโกญจนาท เองวงศ์พื้นดินสำแดงภัยมา เหล่าทารก ที่เหลือเห็นช้างตกมันก็กลัวมรณภัย จึงวิ่งหนีไปคนละทิศละทาง ฝ่ายพระมหาสัตว์เห็นช้างตกมันนั้นมา ทรงคิดว่า เราตายเสียทีงาช้างตกมันตัวร้าย ยังประเสริฐกว่าไหม้ในนรกอันร้ายกาจ พระมหาสัตว์ถูกภัยนรกคุกคาม ประทับนั่งตรงนั้นเองไม่หวั่นไหวเลย ลำดับนั้น ช้างที่ฝึกดีแล้วนั้นแล่นเข้ามา จับพระมหาสัตว์ เหมือนจับกำดอกไม้ วิ่งไปวิ่งมาทำให้พระมหาสัตว์ลำบากยิ่ง

มหาชนรับ พระมหาสัตว์จากวงช้างแล้วนำออกไป แม้ทดลองด้วยช้างตกมัน ในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษว่า พวกท่านรับพระกุมารนำออกไปในเวลา มา พระกุมารไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า ทรงหารื้อว่า พวกเราจะทำอย่างไร.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทารก เจ็ดขวบยอมกลั้วงู พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยงู กราบทูลดังนี้ แล้ว จึงให้พระมหาสัตว์กับเหล่าทารกที่เหลือนั่งที่พระลานหลวง ปล่อยงูทั้งหลายซึ่งถอนเขียวแล้ว เย็บปากแล้ว ในกาลที่พระโพธิสัตว์ประทับนั่ง แวดล้อมไปด้วยเหล่าทารกที่เหลือ ทารกที่เหลือทั้งหลายเห็นงูคร่ายเหล่านั้น ก็ร้องลั่นวิ่งหนีไป ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงพิจารณาภัยในนรก ทรงดำริว่า ความพินาศไปในปากของงูคร่าย ยังดีกว่าตายในนรกอันตรรายกาจ ดังนี้แล้ว จึงทรงนั่งเฉยเหมือนเข้านิโรธสมาบัติ คราวนั้นงูทั้งหลายก็เลื้อยมารัดพระสกลกายของพระมหาสัตว์ แผ่พังพานอยู่บนพระเศียรของพระมหาสัตว์ แม้ในกาลนั้น พระมหาสัตว์ก็มีไต่ห้วนไหวเลย แม้ทดลองด้วยงูในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีไต่เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษว่า พวกท่านรับพระกุมารนำออกไปในเวลา มา พระกุมารไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า ทรงหารื้อว่า พวกเราจะทำอย่างไร.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทารก แปดขวบยอมขอมมหรสพเพื่อนรำ พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยมหรสพเพื่อนรำ กราบทูลดังนี้แล้ว ให้พระกุมารประทับนั่ง ณ พระลานหลวง

กับทารก ๕๐๐ คน แล้วให้แสดงมหรสพพ้อนรำ เหล่าทารกที่เหลือเห็นมหรสพพ้อนรำแล้ว ต่างกล่าวว่า ดี ดี พวกกันหัวเราะเฮฮา ส่วนพระมหาสัตว์ทรงพิจารณาภัยในนรกว่า ในเวลาที่เรายังเกิดในนรก ความรื่นเริงหรือโสมนัสไม่มีแม้ชั่วขณะหนึ่ง จึงนั่งเฉยมิได้ทอดพระเนตรดูอะไร ๆ นั้นเลย แม้ทดลองด้วยมหรสพพ้อนรำในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษว่า พวกท่านรับพระกุมารนำออกไปในเวลามา พระกุมารไหว่มือหรือเท้าข้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้เลยพระเจ้าข้า ทรงหารื้อว่า พวกเราจะทำอย่างไร

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทารกเกี้ยวขบยอมกลัวศัสตรา พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยศัสตรา จึงให้พระมหาสัตว์ประทับนั่ง พระลานหลวงกับทารก ๕๐๐ คน ในเวลาที่ทารก ๕๐๐ คนกำลังเล่นกันอยู่ บุรุษผู้หนึ่งถือดาบมีสีดั่งแก้วผลึก กวัดแกว่งบันลือ โห่ร้อง โลดเต้น ปรบมือ ยักเยื้องท่าทาง ชูตวาดว่า ได้ยินว่าราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้ากาสิกราช เป็นกาลกรรณิ เขาอยู่ไหน เราจักเอาดาบตัดศีรษะเขา วังกล่าวอยู่ดังนี้ เหล่าทารกที่เหลือเห็นดังนั้น ทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง ร้องลั่นวิงหนีไปคนละทิศละทาง ส่วนพระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาภัยในนรก ทรงเห็นว่า พิณาศเสียในคมดาบอันร้ายกาจ ยังดีกว่าภายในอุสสุทนรกดังนี้ ประทับนั่งเหมือนไม่ทรงทราบ ลำดับนั้น บุรุษนั้นเอาดาบจกลงที่ศีรษะแล้วกล่าวกะพระมหาสัตว์ว่า เราจักตัดศีรษะท่าน แม้ทำให้พระมหาสัตว์สะดุ้งก็ไม่สามารถจะให้สะดุ้งได้ จึงหลีกไป แม้ทดลองด้วยดาบในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษอย่างนี้ว่า พวกท่านรับพระกุมารนำออกไปในเวลามา พระกุมาร

ไหวมือหรือเท้าข้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า ทรงหารื้อว่า พวกเราจะทำอย่างไร.

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทาร์กสิบขวย ย่อมกลัวเสียง ควรจะใช้เสียงทดลองพระกุมารว่าหนวกหรือไม่ กราบทูลดังนี้แล้ว จึงให้แควงที่บรรทมด้วยม่าน ทำช่องไว้สี่ข้าง ให้คนเป่าสังข์นั่งอยู่ได้ที่บรรทม ไม่ให้พระโพธิสัตว์เห็นตัว ให้เป่าสังข์ขึ้นพร้อมกัน ได้มีเสียงกังวานพร้อมกัน นางนมทั้งหลายให้พระมหาสัตว์ บรรทมเหนือที่บรรทม อมาตย์ ๔ คน ยืนอยู่ที่ข้างทั้ง ๔ แลคู่อริยาบถของพระมหาสัตว์ตามช่องม่าน มิได้เห็นวิการแห่งพระหัตถ์พระบาท หรือเพียงกระดิกไหว อันผลอพระสติของพระมหาสัตว์ แม้วันหนึ่ง พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษว่า ลูกของเราไหวมือหรือเท้าข้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า ทรงหารื้อว่า พวกเราจะทำอย่างไร แม้ทดลองด้วยเป่าสังข์ ในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุขของพระโพธิสัตว์เลย.

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทาร์กสิบเอ็ดขวยย่อมกลัวเสียงกลอง ควรจะทดลองพระกุมารด้วยเสียงกลอง (เมื่อล่วงไปหนึ่งปี) อมาตย์ทั้งหลายแม้ทดลองด้วยเสียงกลองในระหว่าง ๆ อย่างนั้นแลเป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุขของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทาร์กสิบสองขวยย่อมกลัวประทีป พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยประทีป กราบทูลดังนี้แล้ว ให้พระโพธิสัตว์บรรทมในที่มืดเวลารাত্রี คิดว่า พระกุมารจะยังพระหัตถ์หรือพระบาทให้ไหวหรือไม่หนอ ทำประทีปให้ลูกโพลงในหม้อทั้งหลาย ให้ดับประทีปอื่น ๆ เสีย ให้พระโพธิสัตว์บรรทมหน้อยหนึ่ง

ในที่มืด แล้วยกหม้อประทีปน้ำมันทั้งหลายขึ้น ทำให้สว่างพร้อมกันทีเดียว พิจารณาคุณริยาบถของพระโพธิสัตว์ ก็มีได้เห็นแม้สักว่าความไหวพระกายของ พระมหาสัตว์ แม้ทดลองด้วยประทีปในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นแม้เพียงความไหวอะไร ๆ ของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถาม พวกราชบุรุษว่า ลูกของเราไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลาย กราบทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า ทรงหารือว่า พวกเราจะทำอย่างไร.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ธรรมดาทารก สิบสามขวบย่อมกลัวแมลงวัน พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยน้ำอ้อย กราบทูลดังนี้แล้ว จึงเอาน้ำอ้อยทาทั่วพระสรีระพระโพธิสัตว์ แล้วให้บรรทม ในสถานที่มีแมลงวันชุกชุม เลี้ยงบำรุงแมลงวันทั้งหลาย แมลงวันเหล่านั้นก็ ตอมพระสรีระทั้งสิ้นแห่งพระโพธิสัตว์ กินน้ำอ้อยจุจกด้วยเข็มเป็นอันมาก พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า เราตายในปากแมลงวันทั้งหลายดีกว่าตายในนรกอเวจี จึงอดกลืนทุกขเวทนา ไม่หวั่นไหวเลย จุจพระมหาเถระเข้านิโรธสมาบัติ แม้ ทดลองด้วยน้ำอ้อยในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นแม้เพียง ความไหวอะไร ๆ ของพระโพธิสัตว์ พระราชาตรัสถามพวกราชบุรุษว่า ลูกของเราไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่ ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้ เลย พระเจ้าข้า ทรงหารือว่า พวกเราจะทำอย่างไร.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ เมื่อเวลาทารกมี อายุได้สิบสี่ขวบก็เป็นผู้ใหญ่แล้ว บัดนี้พระกุมารนี้เป็นผู้ใหญ่ โครของสะอาด รังเกียจของโสโครก พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยของโสโครก กราบทูลดังนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นมา ไม่ทรงสนานพระโพธิสัตว์ ไม่จัดให้ลงบังคน ไม่ช่วยให้ลุกจากที่บรรทม พระโพธิสัตว์ก็ลงบังคนหนักเบาบรรทมเกลือกกลิ้ง อยู่ในที่นั้นนั่นเอง ก็เพราะกลิ่นเหม็น กาลนั้น ได้เป็นเสมือนกาลสำแดงพระ

อชยาศัยภายในแห่งพระโพธิสัตว์ออกมาภายนอก แมลงวันทั้งหลายก็มาตอมกินอยู่ที่พระสรีระของพระโพธิสัตว์ คราวนั้น พระชนกพระชนนีประทับนั่งล้อมพระโพธิสัตว์ ตรัสอย่างนี้ว่า พ่อเดมิยกุมาร บัดนี้พ่อก็โตแล้ว ใครเขาจะประคับประคองพ่อเสมอไป พ่อไม่ละอายหรือ พ่อนอนอยู่ทำไม ลูกขึ้นชำระร่างกายซิ แล้วตรัสตัดพ้อบริภาษ พระโพธิสัตว์ แม้จมอยู่ในกองมูลซึ่งปฏิญญ์อย่างนั้น ก็ทรงวางพระอารมณ์เป็นกลาง เพราะทรงพิจารณาเห็นความมีกลิ่นเหม็นของคูณรก ซึ่งสามารถฟุ้งคลบขึ้นในใจของผู้ที่เมียนอยู่ในที่สุดของร้อยโยชน์ เพราะมีกลิ่นเหม็น แม้ทดลองด้วยของโสโครกในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์.

แต่นั้น คณะอมตย์กราบทูลพระราชาวา ขอเดชะ ธรรมดาทารก สิบห้าขวบยอมกลัวความร้อน พวกข้าพระองค์จักทดลองพระกุมารด้วยถ่านเพลิง ลำดับนั้น อมาตย์ทั้งหลายได้วางกระบืองัดเต็มด้วยไฟไว้ใต้พระแท่นของพระโพธิสัตว์ ด้วยคิดว่า อย่างไรเสีย พระกุมารถูกความร้อนเบียดเบียนเสวยทุกขเวทนา เมื่ออดกลิ่นทุกขเวทนาไม่ได้ ก็พึงแสดงความกระดิกไหวพระหัตถ์หรือพระบาทบ้าง นางนมทั้งหลายให้พระมหาสัตว์บรรทมเหนือพระแท่นแล้วออกมาเสีย พระมหาสัตว์ถูกความร้อนเบียดเบียน เปลวไฟปรากฏเหมือนลูกโพล่งทั่วพระสรีระของพระมหาสัตว์ แม้พระมหาสัตว์ก็ทรงโอวาทพระองค์เองว่า แน่ะพ่อเดมิยกุมาร ความร้อนในนรกอเวจีแผ่ไปตั้งร้อยโยชน์ ทำลายนัยน์ตาของบรรดาสัตว์ที่อยู่ในที่ร้อยโยชน์ได้ ความร้อนแห่งเพลิงนี้ยังดีกว่าความร้อนในนรกนั้น ตั้งร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า ดังนี้แล้วทรงอดกลิ่นความร้อนนั้นเสีย มิได้หวั่นไหวเลย เหมือนผู้เข้านิโรธสมบัติ ลำดับนั้น พระชนกพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ถูก

ความทุกข์เบียดเบียน ก็เป็นเหมือนพระฤทธิจักรแตก จึงแหวกฝูงชนเข้าไป นำพระโพธิสัตว์ออกมาจากความร้อนของไฟนั้น แล้วตรัสวิงวอนพระโพธิสัตว์ว่า พ่อเตมียกุมาร พวกเราผู้มีโชคนง่อยคนเปลี่ยนเป็นต้น เพราะคนพิการเหล่านั้นมิได้มี มือ เท้า ปาก และช่องหูอย่างนี้ พ่อเป็นบุตรที่พวกเราปรารถนา จึงได้ พ่ออย่าให้เราฉิบหายเลย พ่อจงเปลื้องพวกเราจากครหาแก่สำนักพระราชาท่วมพทุวิปถิด แม้พระชนกพระชนนี วิงวอนถึงอย่างนี้ พระโพธิสัตว์ก็บรรทมนิ่ง เหมือนมิได้ทรงสดับพระวาจา นั้น ลำดับนั้น พระชนกพระชนนี ของพระโพธิสัตว์ก็ทรงกันแสงเสด็จหลีกไป บางคราวพระชนกของพระโพธิสัตว์ แต่พระองค์เดียวเสด็จเข้าไปวิงวอนพระโพธิสัตว์ บางคราวก็พระชนนีแต่พระองค์เดียวเสด็จเข้าไปวิงวอนพระโพธิสัตว์ บางคราวทั้งสองพระองค์เสด็จเข้าไปวิงวอนด้วยกัน แม้ทดลองด้วยถ่านเพลิงในระหว่าง ๆ อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มีได้เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์.

ลำดับนั้น กาลเมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนม์ได้สิบหกพรรษา หม่อมมาตย์และพราหมณ์เป็นต้น คิดกันว่า พระกุมารเป็นนง่อยเปลี้ยก็ตาม เป็นใบ้ก็ตาม เป็นคนหนวกก็ตาม หรือไม่เป็นก็ตาม จงยกไว้ เมื่อวัยเปลี่ยนแปรไป บุคคลชื่อว่าไม่กำหนดในอารมณ์ที่น่ากำหนด ย่อมไม่มี ชื่อว่าไม่ดูในอารมณ์ที่น่าดู ย่อมไม่มี ชื่อว่าไม่ยินดีในอารมณ์ที่น่ายินดี ย่อมไม่มี เมื่อถึงคราวแล้ว ความกำหนดยินดีนี้ย่อมมีเป็นธรรมดา เหมือนความแย้มบานของดอกไม้ฉะนั้น พวกเราจักให้เหล่านางสนมนักฟ้อนรำบำเรอพระกุมาร ทดลองพระกุมารด้วยนางสนมนักฟ้อนรำเหล่านั้น ลำดับนั้น พระเจ้ากาสิกราชมีรับสั่งให้เรียกหญิงฟ้อนรำ ทรงรูปอันอุดม สมบูรณ์ด้วยความงามดังเทพอัปสร ตรัสกะหญิงทั้งหลายว่า บรรดาเธอทั้งหลาย หญิงใดสามารถทำให้

พระกุมารร่าเริง หรือผูกพันไว้ด้วยอำนาจกิเลสได้ หญิงนั้นจักได้เป็นอัคร-
มเหสีของพระกุมารนั้น นางนมทั้งหลายสรรเสริญพระกุมารด้วยน้ำหอม ตก
แต่งพระกุมารราวกะเทพบุตร ให้บรรทมบนพระที่สิริไสยาสน์ที่ตกแต่งไว้ดีแล้ว
ในห้องมีสิริเช่นกับเทพวิมาน ทำให้เป็นที่ลุ่มหลงเพราะกลิ่นหอมอย่างเอก
ภายในห้อง ด้วยพวงของหอม พวงระเบียบดอกไม้ พวงบุปผชาติและจُرณ
แห่งรูปและเครื่องอบเป็นต้น แล้วหลีกไป ลำดับนั้น หญิงเหล่านั้นพากัน
แวดล้อมพระโพธิสัตว์ พยายามให้พระโพธิสัตว์อภิมรณด้วยการฟ้อนรำ ขับ
ร้องบ้าง ด้วยกล่าวคำไพเราะเป็นต้นบ้าง. มีประการต่าง ๆ เพราะความที่
พระโพธิสัตว์เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยพระปรีชา พระองค์จึงมิได้ทอดพระเนตรดู
หญิงเหล่านั้น ทรงอธิษฐานว่า หญิงเหล่านั้นอย่าได้ถูกต้องสรีระของเรา แล้ว
ทรงกลิ่นลมอัสสาสะปัสสาสะ ครั้งนั้น พระสรีระของพระโพธิสัตว์แข็งกระด้าง
หญิงเหล่านั้นเมื่อไม่ได้ถูกต้องพระสรีระของพระโพธิสัตว์ คิดว่า พระกุมารนี้
มีสรีระแข็งกระด้าง คงไม่ใช่มนุษย์ จักเป็นยักษ์ ทั้งกลัวทั้งสะดุ้ง ไม่อาจที่
จะดำรงตนอยู่ได้ จึงพากันหนีไป แม้ทดลองด้วยหญิงทั้งหลายในระหว่าง ๆ
อย่างนี้เป็นเวลาปีหนึ่ง ก็มิได้เห็นความพิรุณของพระโพธิสัตว์ หม่อมมาตย์
พราหมณ์ พระราชา แม้ทดลองด้วยการทดลองอย่างใหญ่ลิบหกครั้ง และ
ด้วยการทดลองอย่างน้อยมากครั้งอย่างนี้ ก็ไม่สามารถจะกำหนดจับพิรุณของ
พระโพธิสัตว์นั้นได้ ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามหญิงทั้งหลายว่า แม่มหา-
จำริญทั้งหลาย ลูกของเราหัวเราะกับพวกเธอบ้างหรือไม่ หญิงทั้งหลายกราบ
ทูลว่า หามิได้เลย พระเจ้าข้า พระราชาทรงสดับคำของหญิงเหล่านั้นแล้ว
ทรงร้อนพระหฤทัย เพราะเหตุนั้นมีรับสั่งให้เรียกพวกพราหมณ์ผู้ทำนาย
ลักษณะมาตรัสว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อพระกุมารประสูติ พวก

ท่านบอกแก่เราว่า พระกุมารนี้สมบุรณ์ด้วยบุญลักษณะอันอุดม อันตรายไม่มี
แก่พระกุมารนี้ บัดนี้ พระกุมารนั้นเป็นทั้งย่อยเปลี้ย เป็นทั้งไป้ทั้งหนวก
ถ้อยคำของพวกท่านไม่ทำให้เรายินดีเลย ลำดับนั้น พราหมณ์ทั้งหลายกราบ
ทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหาราช ขึ้นชื่อว่านิมิตที่อาจารย์ทั้งหลายของพวก
ข้าพระองค์ไม่เห็น ย่อมไม่มี อีกประการหนึ่ง พระกุมารนี้เป็นโอรสที่ราช
ตระกูลทั้งหลายปรารถนาจึงได้มา เมื่อพวกข้าพระองค์กราบทูลว่าเป็นกาล
กรณี ความโทมนัสก็จะพึงมีแต่พระองค์ เพราะเหตุนี้พวกข้าพระองค์จึงไม่
กราบทูล พระราชาตรัสถามว่า บัดนี้ควรจะทำอย่างไร พราหมณ์เหล่านั้น
กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าเมื่อพระกุมารอยู่ในราชมณเฑียรนี้ จะ
ปรากฏอันตราย ๓ อย่าง คือ อันตรายแห่งชีวิต อันตรายแห่งเสวตฉัตร
อันตรายแห่งพระอัครมเหสี เพราะฉะนั้น ควรที่พระองค์จะชักเข้าไม่ได้ โปรด
ให้จักรอวมงคล เทียมม้ออวมงคล ให้พระกุมารบรรทมบนรถนั้น นำออก
ทางประตูทิศตะวันตก ฝั่งเสียในป่าช้าผิฉิบ พระราชาได้ทรงสดับคำของ
พราหมณ์เหล่านั้น ทรงกลัวภัยอันตราย จึงโปรดให้ทำอย่างนั้น กาลนั้นพระ
นางจันทาเทวีได้ทรงสดับประพตติเหตุนี้ จึงรีบเสด็จเข้าเฝ้าพระราชาแต่พระ
องค์เดียว ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ พระองค์ได้พระราช
ทานพรแก่หม่อมฉันไว้ หม่อมฉันรับแล้ว ถวายฝากพระองค์ไว้ ขอพระองค์
โปรดพระราชทานพรนั้น แก่หม่อมฉันในบัดนี้ พระราชาตรัสว่า จงรับเอา
พระเทวี พระนางกราบทูลว่า ขอพระองค์ โปรดพระราชทานราชสมบัติแก่
ลูกของหม่อมฉันเถิด ตรัสว่า ให้ไม่ได้ พระเทวี ทูลถามว่า เพราะเหตุไร
ตรัสว่า ลูกของเราเป็นกาลกรณี ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ถ้าไม่พระราชทาน
ตลอดชีวิต ขอได้โปรดพระราชทานราชสมบัติเจ็ดปี ตรัสว่า ให้ไม่ได้ พระ
เทวี ทูลว่า ถ้าเช่นนั้น ขอได้โปรดพระราชทานราชสมบัติหกปี พระเจ้าข้า

ตรัสว่า ให้ไม่ได้ พระเทวี ทูลว่า ถ้าเช่นนั้น ขอได้โปรดพระราชทาน
ราชสมบัติห้าปี พระเจ้าข้า ตรัสว่า ให้ไม่ได้ พระเทวี พระนางจันทา-
เทวีทูลขอราชสมบัติลดเวลาลงเป็นลำดับ คือสี่ปี สามปี สองปี ปีเดียว
เจ็ดเดือน หกเดือน ห้าเดือน สี่เดือน สามเดือน สองเดือน เดือนเดียว
ครึ่งเดือน จนถึงเจ็ดวัน พระราชาจึงพระราชทานอนุญาต พระนางจึงให้ตก
แต่งพระโอรสแล้วอภิเษกว่า ราชสมบัตินี้เป็นของเทมียกุมาร ให้ป่าวร้องทั่ว
พระนคร ให้ประดับพระนครทั้งสิ้น ให้พระโอรสประทับบนคอช้าง ให้ยก
เสวตฉัตรเบื้องบนพระเศียรพระโอรส ทำประทักษิณพระนคร ให้พระโอรส
ผู้เสด็จมาบรรทมบนพระยี่ภู่อันมีสิริ ตรัสวิงวอนตลอดคืนและวัน ถึงห้าวันว่า
พ่อเทมียะ แม่ไม่เป็นอันหลับนอนร้องไห้อยู่ ถึงสิบหกปีเพราะพ่อ ดวงตา
ทั้งสองของแม่ฟกช้ำ หัวใจของแม่เหมือนจะแตกด้วยความโศก แม่รู้ว่าพ่อ
ไม่ใช่ง่ายเบี่ยงเป็นต้นเลย พ่ออย่าทำให้แม่หาที่พึ่งมิได้เลย ครั้นถึงวันที่หก
พระราชารับสั่งให้หานายสารถิ ชื่อสุนันทะ มาตรัสสั่งว่า พ่อสุนันทสารถิ
พຽ່ງนี้ เจ้าจงเทียมม้าอวมงคลคู่หนึ่ง ที่รถอวมงคลแต่เช้าทีเดียว ให้พระ-
กุมารนอนบนรถนั้น นำลอกทางประตูทิศตะวันตก ประกาศว่าคนกาลกรณิ
จขุดหลุมสี่เหลี่ยมที่ป่าช้าฝิฉิบ ใ้ใส่พระกุมารในหลุมนั้นแล้ว เอาส้นจอบทุบ
ศิระะให้ตาย กลบดินข้างบนทำดินให้พูนขึ้นอาบน้ำแล้วกลับมา นายสารถิทูล
รับ พระราชดำรัสว่า ดีแล้ว พระเทวีได้สดับดังนั้น ก็เป็นเหมือนพระหลุทัย
แตกทำลาย เสด็จไปสำนักพระโอรส วิงวอนพระกุมารตลอดราตรี ตรัสว่า
พ่อเทมียะ พระเจ้ากาสิกราช พระบิดาของพ่อ มีพระราชดำรัสสั่งให้ฝังพ่อใน
ป่าช้าฝิฉิบในวันพຽ່ງนี้ แต่เช้าทีเดียว พ่อจะตายแต่เช้าพຽ່ງนี้เ้ลูก พระมหา-
สัตว์ได้สดับดังนั้น ก็มีพระมนัสยินดี ทรงดำริว่า พ่อเทมียะ ความพยายาม
ที่เจ้าทำมาสิบหกปี จะถึงที่สุดแห่งมโนรถของเจ้าในวันพຽ່ງนี้แล้ว เมื่อพระ

มหาสัตว์ทรงดำริอยู่อย่างนี้ ก็เกิดปีติขึ้นขึ้นภายในพระกมล ส่วนพระเหตุทัยของพระมารดาพระมหาสัตว์ ได้เป็นทุกข์เหมือนจะแตกทำลาย แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระมหาสัตว์ก็ทรงดำริว่า ถ้าเราจักพูด มโนรถของเราก็จักไม่ถึงที่สุด ดังนี้จึงไม่ตรัสกับพระชนนีนั้น ลำดับนั้น ครั้นราตรีนั้นล่วงไปรุ่งขึ้นเช้า พระเทวีสรงสนานพระมหาสัตว์ ตกแต่งองค์แล้วให้ประทับนั่งบนพระเพลาประทับนั่งสวมกอดพระมหาสัตว์นั้น ครั้งนั้น นายสุนันทสารดีเทียมรถแต่เช้าทีเดียว เทวดาดลใจให้เทียมม้ามงคลที่รถมงคล ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาสัตว์หยุดรถไว้แทบพระราชทวาร ขึ้นยังพระราชนิเวศน์ เข้าสู่ห้องอันเป็นสิริถวายบังคมพระเทวีแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระเทวี ขอพระแม่เจ้าอย่าได้กริ้วข้าพระบาท ข้าพระบาทรับพระราชบัญชามา กราบทูลดังนี้แล้ว เอาหลังมือกั้นให้พระเทวีผู้นั่งสวมกอดพระโอรสอยู่ หลีกไป อุ้มพระกุมารจุกำคอกไม้ลงจากปราสาท กาลนั้น พระนางจันทาเทวีสยายพระเกศา ซ้อนพระทรวง ทรงปริเทวนาการดังสนั่นอยู่กับหมูนางสนมในปราสาท.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพระมารดา ทรงกันแสง ก็เป็นเหมือนมีพระเหตุทัยแตกทำลายเป็นเจ็ดเสียง ทรงดำริว่า เมื่อเราไม่พูดกับพระชนนี พระชนนีของเราก็จักมีพระเหตุทัยทำลายวายพระชนม์ จึงทรงใฝ่จะพูดด้วย แต่ทรงดำริต่อไปว่า ถ้าเราจักพูดกับพระมารดา ความพยายามที่เราทำมาสิบหกปี ก็จักหาประโยชน์มิได้ แต่เมื่อไม่พูด เราจักเป็นประโยชน์แก่ตนเอง แก่พระชนกพระชนนี และแก่มหาชน ทรงดำริดังนี้ จึงทรงกลั่นโศกาครุเสียได้ ไม่ตรัสกับพระชนนี.

ลำดับนั้น นายสุนันทสารดีให้พระมหาสัตว์ขึ้นรถแล้ว แม้คิดว่า เราจักขับรถตรงไปประตูทิศตะวันตก ถูกเทวดาดลใจด้วยอานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ ยังรถให้กลับแล้วขับรถตรงไปประตูทิศตะวันออก ครั้งนั้น ล้อรถกระ-

ทบธรณีประศู พระมหาสัตว์ได้ทรงสดับเสียงนั้น ทรงดำริว่า มโนรถของเรารุ่งเรืองที่สุดแล้ว ได้มีพระมนัสแช่มชื่นเป็นอย่างยิ่ง รดแล่นออกจากพระนคร ไปถึงสถานที่สามโยชน์ ัญญาปาในที่ทรงนั้น ปรากฏแก่นายสารถิจุจปาชาศีดิน นายสารถิกำหนดว่า ที่นี่ผาสุก จึงแวะรถจากทางเข้าที่ข้างทาง ลงจากรถ เปลื้องเครื่องแต่งองค์ของพระมหาสัตว์ ห่อวางไว้ แล้วถือจอบลงมือขุด หลุมสี่เหลี่ยมที่ไม่ไกลรถ แต่นั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า กาลนี้เป็นกาลพยายามของเรา ก็เราพยายามถึงสิบหกปี ไม่ไหวมือและเท้า กำลังของเรายังมีอยู่ หรือว่าไม่มีหนอ ดังนี้แล้วลุกขึ้น ถูบมือขวาด้วยมือซ้าย ถูบมือซ้ายด้วยมือขวานวดพระบาททั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง เกิดดวงจิต คิดจะลงลากรถ ขณะนั้นแผ่นดินได้สูงขึ้นจกท้ายรถ ตรงที่ประดิษฐานพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ จุจพิวฝุ่นที่เต็มด้วยลมฟุ้งขึ้นฉะนั้น. พระมหาสัตว์ เสด็จลงจากรถ ทรงดำริเนนไปมาสิ้นเวลาเล็กน้อย ก็ทรงทราบโดยนิยามนี้ว่า เรายังมีกำลังที่จะเดินทาง ไกลถึงร้อยโยชน์ได้ในวันเดียว เมื่อทรงพิจารณาพระกำลังว่า หากนายสารถิประศูรายเรา กำลังของเราที่จะต่อสู้กับนายสารถิมืออยู่หรือหนอ จึงทรงจับท้ายรถยกขึ้น ประทับยืนกวดแก้วรตนัน จุจจับยานเครื่องเล่นของพวกเด็ก ฉะนั้น เมื่อทรงกำหนดว่า กำลังที่จะต่อสู้กับนายสารถิของพระองค์ยังมีอยู่ จึงมีพระประสงค์จะได้เครื่องประดับองค์ ในขณะนั้นเองพิภพแห่งท้าวสักกเทวราชได้แสดงอาการร้อน ท้าวสักกะทรงอาวัชนาการก็ทรงทราบเหตุนี้ ทรงดำริว่า ความปรารถนาของเทมียกุมารถึงที่สุดแล้ว บัดนี้ เธอต้องการเครื่องประดับ เครื่องประดับของมนุษย์ เธอจะต้องการทำไม เราจักให้เทมียกุมารประดับองค์ด้วยเครื่องประดับทิพย์ จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทวบุตรมามอบเครื่องประดับทิพย์แล้ว ทรงส่งไปโดยตรัสสั่งว่า ไปเถิด พ้องประดับเทมีย-

กุมารราชโอรสของพระเจ้ากาสิกราช ด้วยเครื่องประดับทิพย์. พระวิสสุกรรม เทพบุตร ฟังคำท้าวสักกะ รับเทวโองการแล้วไปมนุษยโลก ไปยังสำนักพระ มหาสัตว์ โภกพระเศียรพระมหาสัตว์ด้วยผ้าทิพย์หมื่นรอบ ประดับพระมหา- สัตว์ให้เป็นเหมือนท้าวสักกะ ด้วยเครื่องประดับทั้งเป็นของทิพย์และของมนุษย์ แล้วกลับไปที่อยู่ของตน พระมหาสัตว์เสด็จไปยังที่ขุดหลุมของนายสารถิด้วยการเยื้องกรายของท้าวสักกเทวราช ประทับยืนที่ริมหลุม เมื่อจะตรัสถามนาย สารถินั้น ได้ตรัสคาถาที่สามว่า

แนะนำนายสารถิ ท่านจะรีบขุดหลุมไปทำไม เรา

ถามท่านแล้ว ท่านจงบอกแก่เราเถิดเพื่อน ท่านจะใช้

หลุมทำประโยชน์อะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาลู ได้แก่ หลุมสี่เหลี่ยม นายสารถิได้ ฟังดังนั้น ขุดหลุมมิได้เงยหน้าขึ้นดู กล่าวคาถาที่สี่ทูลตอบว่า

พระโอรสของพระราชา เป็นใบ้เป็นหนวกเป็น-

ง่อยเปลี้ย เหมือนไม่มีพระมนัส พระราชาตรัสสั่ง

ข้าพเจ้าว่า ฟังดูเราเสียในป่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปกุโข แปลว่า คนง่อยเปลี้ย ก็ด้วย คำว่า มูโค นั้นแหละ ย่อมสำเร็จแม้ความเป็นคนหนวกของเดมิยกุมาร เพราะต้นหนวกไม่สามารถกล่าวตอบได้. บทว่า อเจตโส ความว่า เหมือน ไม่มีจิตใจ นายสารถิกล่าวอย่างนี้ เพราะเดมิยกุมารไม่พูดถึง ๑๖ ปี. บทว่า สมิขุติตุโต ความว่า พระราชามีรับสั่งส่งไปแล้ว บทว่า นิคุขณั วเน ความว่า ฟังฟังเสียในป่า.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ก็กล่าวแก่นายสารถิว่า

ดูก่อนนายสารถิ ข้าพเจ้ามิได้เป็นคนหนวก
มิได้เป็นคนใบ้ มิได้เป็นคนง่อยเปลี้ย มิได้มีอินทรีย์
วิกลวิการ ถ้าท่านฝังข้าพเจ้าในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่
เป็นธรรม เจริญท่านดูขาและแขนของข้าพเจ้า และ
เจริญฟังคำภาสิตของข้าพเจ้า ถ้าท่านฝังข้าพเจ้าเสีย
ในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พริโร ความว่า พระมหาสัตว์ตรัสอย่างนี้
พอแสดงว่า แน่นายสารถิเพื่อนรัก ถ้าพระราชามิรับสั่งให้ฝังพระโอรสนี้อย่าง
นั้น แต่เรามีได้เป็นอย่างนั้น. บทว่า ปิงคโธ ได้แก่ มีอินทรีย์วิกลวิการ.
บทว่า มนุเจ ตูว นิกุขนั วเน ความว่า ถ้าท่านฝังเราผู้เว้นจากความ
เป็นคนหนวกเป็นต้นเห็นปานนี้เสียในป่า ท่านก็พึงทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม
เดมิยกุมารนั้นเห็นนายสารถิ แม้ฝังคาถาแรกแล้วก็ไม่แลดูพระองค์เลย ทรง
ดำริว่า เราจักแสดงแก่นายสารถินี้ว่า เราไม่หนวก ไม่ใบ้ ไม่ง่อยเปลี้ย ตก
แต่งสรีระแล้ว จึงตรัสคาถานี้ว่า อูธู เป็นต้น คาถานั้นมีเนื้อความว่า แน่น
นายสารถิเพื่อนรัก ท่านจงดูขาทั้งสองของเราคือของข้าพเจ้า ซึ่งเช้นกับลำต้น
กล้วยทองคำ และแขนทั้งสองของเราคือของข้าพเจ้า ซึ่งมีวรรณะดั่งใบกล้วย
ทองคำ และจงฟังคำอันไพเราะของเรา.

แต่นั้น นายสารถิคิดว่า นี่ใครหนอ ตั้งแต่มาที่สรรเสริญแต่ตนเท่านั้น
เขาหยุดพูดหลุมเงยหน้าขึ้นดู ได้เห็นรูปสมบัติของพระมหาสัตว์ เมื่อยังไม่รู้จัก
พระมหาสัตว์ว่า ชายคนนี้เป็นมนุษย์หรือเทวดาหนอ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรพ์ หรือเป็นท้าวสักก
เทวราชผู้ให้ทานในก่อน ท่านเป็นใคร หรือเป็นบุตร
ของใคร พวกเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะสำแดงตนให้แจ้งและแสดงธรรม จึง
ตรัสคาถาว่า

เรามีช่ทเวดา มีช่คนธรรพ์ มีช่ท้าวสักกะ
ผู้ให้ทานในก่อน เราที่ท่านจะฆ่าเสียในหลุม เป็น
โอรสของพระเจ้ากาลิกราช เราเป็นโอรสของพระ-
ราชาผู้ที่ท่านฟังพระบารมีเลื่องชื่พอยู่เสมอ แนะนำ
สารถิ ถ้าท่านฝังเราเสียในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็น
ธรรม บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่
ฟังห้กรานกึ่งของต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร
เป็นคนลามก พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้ เราเป็น
เหมือนกิ่งไม้ ตัวท่านเป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา ถ้า
ท่านฝังเราเสียในป่า ท่านก็ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิหฺนุญฺติ แปลว่า จักฝังพระมหาสัตว์
แสดงว่า ท่านขุดหลุมด้วยหมายว่า จักฝังผู้ใดในที่นี้ เราคือผู้นั้น แม้เมื่อ
พระมหาสัตว์ตรัสว่า เราเป็นพระราชโอรส นายสารถินั้นก็ยังไม่เชื่ออยู่นั่นเอง
แต่รู้ได้ด้วยมธุรกถาของพระมหาสัตว์นั้น จึงได้ยื่นฟังธรรมอยู่. บทว่า มิตุต-
ทุพฺโง ได้แก่ คนฆ่ามิตร คือคนเบียดเบียนมิตรทั้งหลาย. บทว่า รุกฺขสุต
ความว่า บุคคลหักราก ลำต้น ผล ใบ หรือหน่อ ของต้นไม้ที่มีร่มเงาอันตน
ได้ใช้สอยอยู่ ย่อมเป็นผู้ฆ่ามิตร คือเบียดเบียนมิตร. บทว่า ปาปโก ได้แก่
เป็นคนลามก ก็จะป่วยกล่าวไปไยถึงผู้ที่ฆ่ามนุษย์. ด้วยบทว่า ฉายูปโก
พระมหาสัตว์ตรัสว่า แนะนำสารถิ ท่านอาศัยพระราชาลีเยงชื่พอยู่ เหมือน
คนเข้าไปสู่ร่มเงาของต้นไม้ เพื่อต้องการจะใช้สอยฉะนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์

แม้ตรัสถึงอย่างนี้ นายสารทิกก็ยังไม่เชื่ออยู่นั่นเอง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า เราจักทำให้นายสารทิกนั้นเชื่อ ทรงทำปาฐกให้บันลือลั่นด้วยเสียงสาธนาการของเหล่าเทวดา และด้วยคำโฆษณาของพระองค์ เมื่อจะตรัสคาถาบูชา-
มิตร ๑๐ คาถา จึงตรัสว่า

๑. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร ชน

เป็นอันมากอาศัยบุคคลผู้นั้นเลี้ยงชีพ บุคคลผู้นั้น จาก
เรือนของตนไปที่ไหน ๆ ย่อมมีรักษาหารมากมาย.

๒. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นไปสู่ชนบท นิคม ราชธานีใด ๆ ย่อมเป็นผู้อัน
หมู่ชนในที่นั้น ๆ ทั้งหมดบูชา.

๓. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร โจร
ทั้งหลายไม่ข่มเหงบุคคลผู้นั้น กษัตริย์ก็มิได้ดูหมิ่น
บุคคลผู้นั้น บุคคลผู้นั้นย่อมข้ามพ้นหมู่มิตรทั้งปวง.

๔. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้น จะมาสู่เรือนของตนด้วยมิได้โกรธเคืองใคร ๆ มา
ได้ความยินดีปรีดาในสภาพที่ประชุม เป็นผู้สูงสุดของ
หมู่ญาติ.

๕. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นสักการะคนอื่น ก็จะเป็นผู้อันคนอื่นสักการะตน
เคารพคนอื่น ก็จะเป็นผู้อันคนอื่นเคารพตน ย่อม
เป็นผู้ได้รับความยกย่องและเกียรติคุณ.

๖. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นบูชาผู้อื่น ก็ย่อมได้บูชาตอบ ไหว้ผู้อื่น ก็ย่อม
ได้ไหว้ตอบ และย่อมถึงยศและเกียรติ.

๗. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นย่อมรุ่งเรืองดุจกองเพลิง ย่อมไฟโรจน์ดุจเทวดา
มีสิริประจำตัว.

๘. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร โค
ทั้งหลายของบุคคลผู้นั้นย่อมเกิด พืชที่หวานไว้ในนา
ย่อมงอกงาม บุคคลผู้นั้นย่อมได้บริโภคผลของพืชที่
หวานไว้.

๙. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร บุคคล
ผู้นั้นตกเหว ตกภูเขา หรือตกต้นไม้ ย่อมได้ที่พัก
อาศัยไม่เป็นอันตราย.

๑๐. บุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายเหล่ามิตร เหล่า-
มิตรย่อมยำยิบบุคคลผู้นั้นไม่ได้ ดุจต้นไม้ที่มีรากและ
ย่อมงอกงาม พายุไม่อาจพัดพานให้ล้มได้ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุตทุกโข ได้แก่ ได้ภิกษามาง่าย.
บทว่า สกัฆรา ได้แก่ จากเรือนของตน อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้แหละ.
บทว่า น ทูปุทธิ แปลว่า ไม่ประทุษร้าย. บทว่า สพฺพตฺถ ปุชิต โหติ
นี้ พึงพรรณนาด้วยเรื่องพระสีวลี. บทว่า นาสฺส โจรา ปสหนฺติ ความว่า
พวกโจรไม่อาจทำการข่มขู่ บทนี้พึงแสดงด้วยเรื่องสังกัจจามณเฑาะ. บทว่า
นาติมณฺเฑติ ขตฺติโย นี้ พึงแสดงด้วยเรื่องโชติกเศรษฐี. บทว่า ตรติ

ได้แก่ ย่อมก้าวล่วง. บทว่า **สมร เอติ** ความว่า ผู้ประทุษร้ายมิตร แม้มาเรือนของตน ก็มีจิตหงุดหงิดโกรธมา แต่ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรนี้ ย่อมไม่โกรธมาเรือนของตน. บทว่า **ปฏิณฺหุทีโต** ความว่า ย่อมกล่าวคุณกถาของผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรในสถานที่ประชุมของตนเป็นอันมาก ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรนั้น ย่อมเป็นผู้ชื่นชมเบิกบานด้วยเหตุนั้น. บทว่า **สกุทฺตฺวา สกุทโต โหติ** ความว่า สักการะผู้อื่นแล้ว แม้ตนเองก็เป็นผู้อันผู้อื่นทั้งหลายสักการะ. บทว่า **ครุ โหติ สคารโว** ความว่า มีความเคารพในผู้อื่นทั้งหลาย แม้ตนเองก็เป็นผู้อันผู้อื่นทั้งหลายเคารพ. บทว่า **วณฺณกิตฺติโก โหติ** ความว่า ได้รับยกย่องและสรรเสริญ คือยกคุณความดีและเสียงสรรเสริญเที่ยวป่าวประกาศ. บทว่า **ปฺชโก** ความว่า เป็นผู้บูชามิตรทั้งหลาย แม้ตนเองก็ย่อมได้การบูชา. บทว่า **วณฺโท** ความว่า ผู้ไหว้กัลยาณมิตรทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมได้ไหว้ตอบในภพใหม่. บทว่า **ยโสภิตฺตี** ความว่า ย่อมถึงอิสริยยศและบริวารยศ และเสียงสรรเสริญคุณความดี ฟังกล่าวเรื่องของจิตตคฤหบดีด้วยกาลานี้. บทว่า **ปชฺชลติ** ความว่า ย่อมรุ่งเรืองด้วยอิสริยยศและบริวารยศ. ในบทว่า **สิริยา อชฺชหิตो โหติ** นี้ ควรกล่าวเรื่องของอนาถบิณฑิกเศรษฐี. บทว่า **อสุนาติ** แปลว่า ย่อมบริโภคน้ำ. บทว่า **ปติภฺจฺฉลติ** ฟังแสดงด้วยจุลปทุมชาดก. บทว่า **วิรูปุพฺพมูลสนฺตานิ** แปลว่า มีรากและย่านเจริญ. ในบทว่า **อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ** นี้ ฟังกล่าวเรื่องโจรเข้าเรือนของมารดาพระโสณเถระในเรือนตระกูล.

สุนันทสารถิได้ฟังดังนั้น แม้พระมหาสัตว์ทรงแสดงธรรมด้วยคาถามีประมาณเท่านี้ ก็ยังจำพระองค์ไม่ได้ หยุดหุดหลุมด้วยคิดว่า คนนี้ใครหนอ แล้วลุกขึ้นเดินไปใกล้รถ ไม่เห็นพระมหาสัตว์และห่อเครื่องประดับทั้งสองอย่าง จึงกลับมาแลดูพระองค์ก็จำพระองค์ได้ จึงหมอบลงแทบพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ประคองอัญชลีทูลวิงวอน กล่าวกาลานี้ว่า

ขอพระองค์เสด็จมาเถิด ข้าพระบาทจกนำ
พระองค์ซึ่งเป็นพระราชโอรสกลับสู่มณเฑียรของ
พระองค์ ขอพระองค์จงครองราชสมบัติ ขอพระองค์
จงทรงพระเจริญ พระองค์จักทรงทำอะไรในป่า.
ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงตรัสกะนายสารเถิดว่า
    แนะนำสารเถิด เราไม่ต้องการด้วยราชสมบัติที่
เราจะพึงได้ด้วยการประพฤติอธรรม พร้อมด้วยญาติ
และทรัพย์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลัม เป็นคำปฏิเสธ.

นายสารเถิดกราบทูลว่า

    ข้าแต่พระราชบุตร พระองค์เสด็จกลับจากที่นี่
จะทำให้ข้าพระองค์ได้รางวัลเครื่องยินดี เมื่อพระองค์
เสด็จกลับไปแล้ว พระชนกและพระชนนีจะพระ-
ราชทานรางวัลเครื่องยินดีแก่ข้าพระองค์ ข้าแต่
พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว นางสนม
กุมาร พ่อค้า และพราหมณ์เหล่านั้นจะยินดีให้รางวัล
แก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จ
กลับไปแล้ว กองทัพช้าง กองทัพม้า กองทัพรถ
กองทัพราบ แม้เหล่านั้นจะยินดีให้รางวัลแก่ข้า-
พระองค์ ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับ
ไปแล้ว ชาวชนบท ชาวนิคม ผู้มีธัญญาหารมาก
จะประชุมกันให้เครื่องบรรณาการแก่ข้าพระองค์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุลฺลณฺปะตฺตํ** ได้แก่ รางวัดเครื่องยินดี คือของให้ที่นำยินดี. บทว่า **ทชฺชु** ความว่า พึงให้รางวัดเครื่องยินดีที่ทำให้ ความมุ่งหมายของข้าพระองค์บริบูรณ์ ดุจหลังฝนคือรัตนะเจ็ดประการ ฉะนั้น นายสารถิคิดว่า อย่างไรเสีย พระกุมารนี้ก็จะเสด็จกลับเมื่ออนุเคราะห์เรา จึง ได้กล่าวคำนี้. บทว่า **เวลียา** แปลว่า พ่อค้า. บทว่า **อุปยานานิ** แปลว่า เครื่องบรรณาการ.

พระมหาสัตว์ทรงสดับดังนั้นแล้ว ตรัสว่า

พระชนกและพระชนนีสละเราแล้ว ชาว
แว่นแคว้น ชาวนิคมและกุมารทั้งปวงก็สละเราแล้ว
เราไม่มีเหย้าเรือนของตน พระชนนีทรงอนุญาตเรา
แล้ว พระชนกก็ทรงสละเราจริงๆ แล้ว เราจะบวช
อยู่ในป่าคนเดียว ไม่ปรารถนากามคุณทั้งหลาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปีตุ มาตุ จ** แปลว่า อันพระชนก
และพระชนนี. บทว่า **จตุโต** แปลว่า สละขาดแล้ว แม้ในบทนอกนี้ ก็
นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **มตุยา** ความว่า แนะนำนายสารถิเพื่อนรัก เราเชื่อว่า
อันพระชนนีผู้รับพรกำหนดให้ครองราชสมบัติ ๗ วัน ทรงอนุญาตแล้ว. บทว่า
สญจตุโต แปลว่า สละแล้วด้วยดี. บทว่า **ปพฺพชฺชิตุ** ความว่า ออกเพื่อ
ต้องการบวชอยู่ในป่า.

เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสคุณธรรมของพระองค์อยู่อย่างนี้ พระปิตุได้เกิด
ขึ้นแล้ว แต่ขึ้น เมื่อทรงเปล่งพระอุทานด้วยกำลังพระปิตุ จึงตรัสว่า

ความหวังผลของเหล่าบุคคลผู้ไม่มีบริวาร ย่อม
สำเร็จแน่นอน เรามีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ท่านจงรู้
อย่างนี้เถิด นายสารถิ ประโยชน์โดยชอบของเหล่า-

บุคคลผู้ไม่รีบร้อน ย่อมให้ผลแน่นอน เรามี
พรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ออกบวชแล้ว จะมีภัยแต่
ไหนดเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผลาสาว ความว่า พระมหาสัตว์ตรัส
อย่างนี้ เพื่อแสดงว่า ผลแห่งความมุ่งหมายของเราผู้ไม่รีบร้อน สิบหกปีจึง
สำเร็จ. บทว่า วิปุกพุรหมจรีโยสุมิ แปลว่า มีความปรารถนาถึงที่สุด
แล้ว. บทว่า สมุมทตุโธ วิปจฺจติ ความว่า ประเภทคุณวิเศษมีฉาน
เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจที่พึงทำ ย่อมสำเร็จโดยชอบ คือโดยอุบาย โดยการณ.

นายสารถึกราบทูลว่า

พระองค์มีพระดำรัสไพเราะ และมีพระวาจา
สละสลวยอย่างนี้ เหตุไฉนจึงไม่ตรัสในสำนักแห่ง
พระชนกและพระชนนีในกาลนั้นเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วคฺคฺกโธ แปลว่า มีพระดำรัสไพเราะ
คือมีพระดำรัสอ่อนหวาน.

แต่นั้น พระมหาสัตว์ตรัสว่า

เราเป็นง่อยเปลี้ย เพราะไม่มีเครื่องติดต่อกัหาไม้
เราเป็นหนวกเพราะไม่มีช่องหูกัหาไม้ เราเป็นใบ้
เพราะไม่มีลิ้นกัหาไม้ ท่านอย่าเข้าใจว่าเราเป็นใบ้
เราระลึกชาติปางก่อนที่เราเสวยราชสมบัติได้ เราได้
เสวยราชสมบัติในกาลนั้นแล้ว ต้องไปตกนรกอัน
กล้าแข็ง เราได้เสวยราชสมบัติในกาลนั้นยี่สิบปี ต้อง
หมกไหม้อยู่ในนรก ๘๐,๐๐๐ ปี เรากลับจะต้องเสวย

ราชสมบัตินั้น ขอชนทั้งหลายอย่าพึงอภิเษกเราใน
ราชสมบัติเลย เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่พูดในสำนัก
ของพระชนกและพระชนนีในกาลนั้น พระชนกทรง
อุ้มเราให้นั่งบนพระเพลา แล้วตรัสสั่งข้อความว่า จง
ฆ่าโจรคนหนึ่ง จงจองจำโจรคนหนึ่ง จงเอาหอก
แทงโจรคนหนึ่ง แล้วเอาน้ำแสบราดแผล จงเสียบโจร
คนหนึ่งบนหลาว ตรัสสั่งเจ้าหน้าที่นั้นอย่างนี้ เราได้
ฟังพระวาจาอันหยาบคายที่พระชนกตรัสนั้น จึงกลัว
การเสวยราชสมบัติ เรามิได้เป็นไข้ ก็ทำเหมือนเป็น
ไข้ มิได้เป็นง่อยเปลี้ย ก็ให้คนเข้าใจว่าง่อยเปลี้ย
แกล้งนอนเกลือกกิ้งอยู่ในปัสสาวะและอุจจาระของ
ตน ชีวิตนั้นเป็นของลำบาก เป็นของน้อย ทั้ง
ประกอบด้วยทุกข์ ใครเล่าจะอาศัยชีวิตนี้ ทำเวรด้วย
เหตุการณ์น้อยหนึ่ง ใครเล่าจะอาศัยชีวิตนี้ ทำเวร
ด้วยเหตุการณ์น้อยหนึ่ง เพราะไม่ได้ปัญญา เพราะ
ไม่เห็นธรรม ความหวังผลของเหล่าบุคคลผู้ไม่
รีบร้อน ย่อมสำเร็จแน่นอน เรามีพรหมจรรย์สำเร็จ
แล้ว ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด นายสารถิ ประโยชน์โดย
ชอบของเหล่าบุคคลผู้ไม่รีบร้อน ย่อมให้ผลแน่นอน
เรามีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ออกบวชแล้ว จะมีภัย
แต่ไหนเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสนธิตา แปลว่า เพราะไม่มีที่ต่อ.

บทว่า อโศตตา แปลว่า เพราะไม่มีโศต. บทว่า อชิวิหตา ความว่า

เรานั้นมิได้เป็นใบ้ เพราะไม่มีลิ้นสำหรับเปลี่ยนไปมาของคำพูด. บทว่า **ยตุถ** ความว่า ได้เสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสีนั้นแลในชาติได้. บทว่า **ปาปตุถ** ความว่า พระมหาสัตว์ตรัสถึงความชั่วว่า พระองค์ได้ตกมาแล้ว. บทว่า **รชฺเชภิสฺสเย** แปลว่า พึงอภิเษกในราชสมบัติ. บทว่า **นีสิตฺวา** ความว่า ให้นั่งแล้ว. บทว่า **อตฺถานุสฺสตี** ความว่า ตรัสสั่งข้อความผิด. บทว่า **ขารปตฺตจฺจกั** ความว่า จงเอาหอกแทงแล้วราคน้ำแสบที่แผล. บทว่า **อุพฺพเผล** แปลว่า จงยกขึ้น คือจงเสียบ. บทว่า **อิจฺจสุส อนุสฺสตี** ความว่า ตรัสสั่งข้อความแก้มหาชนนั้นอย่างนี้. บทว่า **ตายนฺหิ** ความว่า เราได้ฟังพระวาทาเหล่านั้น. บทว่า **ปฺกฺขสมฺมโต** ความว่า ได้เป็นผู้อันชนทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นง่อยเปลี้ย คือเป็นเหมือนคนง่อยเปลี้ย. บทว่า **อจฺฉานฺหิ** ความว่า อยู่แล้ว คือเราอยู่แล้ว. บทว่า **ถัมปฺริปลฺลโต** ความว่า เป็นผู้เกลือกกลิ้ง คือจมลงแล้ว. บทว่า **กสิริ** แปลว่า เป็นทุกข์ บทว่า **ปริตุตฺ** แปลว่า น้อย คำนี้มีอธิบายว่า เน้นนายสารถิเพื่อนรัก ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ถ้าเป็นทุกข์ ก็จะพึงตั้งอยู่คือเป็นไปนานมาก ถ้านิดหน้อยก็จะพึงเป็นคือเป็นไปสบาย แต่ชีวิตนี้ ถ้าปากก็ตาม นิดหน้อยก็ตาม น้อยก็ตาม ย่อมประกอบคือเข้าไปทรงไว้พร้อมด้วยทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นทีเดียว คือ ภูคาชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสย่ำยี. บทว่า **โกมฺ** คัดบทเป็น **โก อิมฺ** บทว่า **เวรฺ** ได้แก่ เวรห้าอย่างมีปาณาติบาตเป็นต้น. บทว่า **เกนจิ** ได้แก่ ด้วยเหตุใด ๆ. บทว่า **กยิราถ** แปลว่า พึงกระทำ. บทว่า **ปลฺลยา** ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา. บทว่า **ธมฺมสุส** ความว่า เพราะไม่เห็นโศคา ปัตติมรรค.

พระมหาสัตว์ได้ตรัสอุทานคาถาซ้ำอีก เพื่อประกาศความประสงค์ไม่เสด็จกลับ ไปพระนครเป็นมั่นคง.

สุนันทสารเถิดฟังดังนั้น คิดว่า พระกุมารนี้ ทั้งสิริราชสมบัติเห็นปาน
นี้เหมือนทั้งซากศพ ไม่ทำลายความตั้งใจมั่นของพระองค์ เข้าป่าด้วยหวังว่า
จักผนวช เราจะต้องการอะไรด้วยชีวิตอันไม่สมประกอบนี้ แม้เราก็จักบวช
กับด้วยพระกุมารนั้น คิดดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่พระราชบุตร แม้ข้าพระองค์จักบวชใน

สำนักของพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดตรัสเรียกให้

ข้าพระองค์บวชด้วยเถิด ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ

ข้าพระองค์ขอบบวช.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตวนุตติเก** แปลว่า ในสำนักของท่าน
บทว่า **อวุหยสุสุ** ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสเรียกข้าพระองค์ว่า เจ้าจง
มาบวชเถิด.

เมื่อนายสารเถิดทูลวิงวอนอย่างนี้ พระมหาสัตว์ทรงพระดำริว่า หากเรา
ให้นายสารเถิดบวชในบัดนี้ที่เดียว พระชนกพระชนนีของเราก็จักไม่เสด็จมาใน
ที่นี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเลื่อมจกมีแก่พระชนกและพระชนนีทั้งสอง ม้า รถม
และเครื่องประดับ เหล่านี้ ก็จักพินาศ แม้ความครหาก็จักเกิดขึ้นแก่เราว่า นาย
สารเถิดนั้นถูกพระราชกุมารผู้เป็นยักษ์กินเสียแล้ว ทรงพิจารณาเพื่อจะเปลื้อง
ความครหาของพระองค์ และพิจารณาถึงความเจริญแห่งพระชนกและพระชนนี
เมื่อทรงแสดงม้ารถและเครื่องประดับ ทำให้เป็นหนี้ของนายสารเถิดนั้น จึงตรัส
คาถาว่า

แหม่นายสารเถิด ท่านจงไปมอบคืนรถ แล้วเป็น

ผู้ไม่มีหนี้เถิด เพราะผู้ไม่มีหนี้จึงบวชได้ การบวชนั้น

ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งสรรพเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอต** ได้แก่ การกระทำการบรรพชานนั้น.
บทว่า **อิสฺสิถิ วนฺณต** ความว่า ท่านผู้แสวงหาคุณอันยังมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
สรรเสริญแล้ว.

นายสารถิได้ฟังดังนั้น คิดว่า เมื่อเราไปสู่พระนคร ถ้าพระกุมารนี้
จะพึงเสด็จไปที่อื่น พระราชบิดาได้ทรงสดับข่าวนี้แล้ว เสด็จมาตรัสว่า จงแสดง
ลูกของเรา มิได้ทอดพระเนตรเห็นพระกุมารนี้ จะพึงลงราชทัณฑ์แก่เรา
เพราะฉะนั้น. เราจะกล่าวคุณของตนแก่พระกุมารนี้ จักถือเอาคำปฎิญาเพื่อ
ไม่เสด็จไปที่อื่น คิดดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า

**ข้าพระองค์ได้ทำตามพระดำรัส ขอพระองค์จง
ทรงพระเจริญ พระองค์ควรจะทำตามคำที่ข้า-
พระองค์ทูลวิงวอน ขอพระองค์จงประทับรออยู่ ณ
ที่นี่ จนกว่าข้าพระองค์จะนำพระราชาเสด็จมา อย่าง
ไรเสีย พระราชบิดาของพระองค์ทอดพระเนตรเห็น
แล้ว คงทรงพระปีติโสมนัสเป็นแน่.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เต** ความว่า ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ
พระดำรัสใดที่พระองค์ตรัสแล้ว แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้ทำตามพระ
ดำรัสนั้นแล้ว พระองค์อันข้าพระองค์วิงวอนแล้ว ควรจะกระทำตามคำนั้น
เท่านั้น.

แต่นั้น พระมหาสัตว์ตรัสว่า

**แนะนำนายสารถิ เราจะกระทำตามคำของท่าน
ที่ท่านกล่าวกะเรา แม้ตัวเราก็คงอยากเห็นพระชนกของ
เราเสด็จมาในที่นี้ จงกลับไปเถิดเพื่อนรัก ท่านจงทูล**

แก่พระญาติทั้งหลายด้วยก็เป็นการดี ท่านเป็นผู้ที่เรา

สั่งแล้ว จงกราบทูลถวายบังคมพระชนกพระชนนี

ของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กโรมิ เต ตํ ความว่า เรากระทำตาม
คำนั้น ของท่าน. บทว่า เอहि สมฺม นินฺตตฺตฺสฺส ความว่า แนะนำสารดี
เพื่อนรัก ท่านจงไปในที่นั้น จงรีบกลับไปจากที่นี่ทีเดียว. บทว่า วุฑฺโฑ
วชฺชชชชช ความว่า ท่านเป็นผู้ที่เรากล่าวสั่งแล้ว พึงกราบทูลถวายบังคมของ
เราว่า เตมียกุมารพระโอรสของพระองค์ ถวายบังคมพระบาทบุคคลของพระองค์.

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว พระมหาสัตว์ได้น้อมพระองค์จูลำต้นกล้วยทองคำ
ผืนพระพักตร์ไปทางกรุงพาราณสี ถวายบังคมพระชนกและพระชนนี ด้วย
เบญจางคประดิษฐ์ แล้วได้ประทานข้าวสาส์นแก่นายสารดี.

นายสารดีรับข้าวสาส์นแล้วทำประทักษิณพระกุมาร ถวายบังคมแทบ
พระยุคลบาทของพระกุมาร ขึ้นรถแล้วขับตรงไปยังกรุงพาราณสี.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศความข้อนั้น ตรัสว่า

นายสารดีจับพระบาททั้งสองของพระกุมาร

และกระทำประทักษิณพระกุมารแล้ว ขึ้นรถเข้าไปสู่

ประตูพระราชวัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตฺสฺส เป็นต้น ความว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย นายสารดีนั้นจับที่พระบาททั้งสองของพระกุมารนั้น กระทำ
ประทักษิณแล้วขึ้นรถเข้าไปสู่ประตูพระราชวัง.

ในขณะนั้น พระนางจันทาเทวีเฝยพระแกลคอยแล ดูการมาของนาย
สารดี ด้วยใคร่จะทรงทราบว่ ความเป็นไปของลูกเราเป็นอย่างไรหนอ พอ

ทอดพระเนตรเห็นนายสารถึกลับมาแต่ผู้เดียว ก็เป็นประหนึ่งพระหฤทัยจะแตก
ทำลายไป ทรงคร่ำครวญแล้ว.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศความข้อนั้น ตรัสว่า

พระชนนีทอดพระเนตรเห็นรถเปล่า มีแต่นาย
สารถึมาคนเดียว ก็มีพระเนตรทั้งสองมองไปด้วย
พระอัศสุขลทรงกันแสง ทอดพระเนตรดูนายสารถึ
นั้นด้วยเข้าพระหฤทัยว่า นายสารถึนี้ฝังโอรสของเรา
เสียแล้ว โอรสของเรานายสารถึฝังเสียในแผ่นดิน
ถมแผ่นดินแล้วเป็นแน่ บัจจามิตรทั้งหลายจะยินดี
ศัตรูทั้งหลายจะอิจฉาเป็นแน่ เพราะเห็นนายสารถึมา
แล้ว เพราะฝังโอรสของเราแล้ว พระชนนีทอด-
พระเนตรเห็นรถเปล่า นายสารถึกลับมาแต่ผู้เดียว
ก็มีพระเนตรทั้งสองมองไปด้วยพระอัศสุขลทรง
กันแสง ตรัสสอบถามนายสารถึนั้นว่า โอรสของเรา
เป็นไข้หรือ เป็นง่อยหรือ ตรัสอะไรบ้างหรือในเวลา
ที่ถูกท่านฝังในแผ่นดิน จงบอกเนื้อความนั้นแก่เรา
เถิด นายสารถึ โอรสของเราเป็นไข้เป็นง่อย เขา
กระดิกมือเท้าอย่างไรบ้างไหม ในเมื่อถูกท่านฝังใน
แผ่นดิน เราถามท่านแล้ว ขอท่านจงบอกความนั้น
แก่เรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาตา ได้แก่ พระชนนีของเตมียกุมาร
โพธิสัตว์. บทว่า ปรพฺยา ภูมิจฺจฺทฺนํ ความว่า ลูกของเรานั้น ถูกฝัง
ในแผ่นดินถมพื้นดินเป็นแน่. บทว่า โรทฺหฺติ นํ ปรีปฺจฺจฺติ ความว่า
พระนางจันทาเทวีตรัสสอบถามนายสารถึผู้หุจรได้ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว

ขึ้นปราสาทถวายบังคมพระนางแล้วยืน ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง. บทว่า **กิญฺญ** ความว่า ลูกของเรานั้นเป็นใบ้และเป็นง่อยเปลี้ยจริงหรือ. บทว่า **ตทา** ความว่า ในเวลาที่ท่านฝังเขาในหลุมแล้ว เอาสั้นจอบทูปศิรยะ. บทว่า **นิหฺลฺยฺมาโน ภูมฺมฺยา** ความว่า เมื่อถูกท่านฝังในพื้นดิน เขาพูดอย่างไรบ้าง. บทว่า **ตํ เม อฺกฺขาหิ** ความว่า ท่านจงบอกเรื่องทั้งหมดนั้นอย่าให้คลาดเคลื่อน. บทว่า **วิวญฺญฺยิ** ความว่า ลูกของเราเขาไหวมือและเท้าพรวดแล้วจะท่านว่า หลีกไปสารถิ ท่านอย่าฆ่าเรา ดังนี้ บ้างหรือไม่.

ลำดับนั้น นายสุนันทสารถิ กราบทูลพระนางว่า

ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระแม่เจ้าโปรดประทาน

อภัยแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ขอกราบทูลตามที่ได้

ฟังได้เห็นในสำนักพระราชโอรส แต่พระองค์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทชฺชาติ** ความว่า ถ้าพระองค์จะฟังประทานอภัย นายสุนันทสารถิ นั้นคิดว่า ถ้าเราจะกราบทูลว่า พระโอรสของพระองค์ไม่เป็นคนใบ้ ไม่เป็นคนง่อยเปลี้ย ไม่เป็นหนวก มีพระดำรัสไพเราะ เป็นธรรมกถึก ดังนี้ พระราชาจะฟังมีพระดำริว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นเหตุไร ท่านจึงไม่พาลูกของเรานั้นมา ฟังกิริวสั่งลงพระราชอาญาแก่เราแน่ เราต้องขอพระทานอภัยเสียก่อน จึงกราบทูลคำนี้.

ลำดับนั้น พระนางจันทาทวีจึงตรัสแก่นายสารถินั้นว่า

ดูก่อนนายสารถิผู้สหาย เราให้อภัยแก่ท่าน

ท่านไม่ต้องกลัว จงกล่าวตามที่ท่านได้ฟังหรือได้เห็น

ในสำนักของพระราชโอรส.

แต่นั้นนายสารถิกราบทูลว่า

พระราชโอรสนั้นมิได้เป็นใบ้ มิได้เป็นง่อยเปลี้ย

พระองค์มีพระวาจาสละสลวย ได้ยินว่า พระองค์กลัว

ราชสมบัติ จึงได้ทรงทำการลงเป็นอันมาก พระองค์
ทรงระลึกถึงชาติก่อน ที่พระองค์ได้เสวยราชสมบัติ
พระองค์เสวยราชสมบัติในกาลนั้นแล้ว ต้องไปตก
นรกอันกล้าแข็ง พระองค์เสวยราชสมบัติในกาลนั้น
๒๐ ปี แล้วต้องหมกไหม้อยู่ในนรก ๘๐,๐๐๐ ปี
พระองค์ก็จะต้องเสวยราชสมบัติใน ทรวงอิชฐาน-
ว่า ขอนทั้งหลาย อย่าพึงอภิเษกเราในราชสมบัติเลย
เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ตรัสในสำนักของพระชนก
และพระชนนีในกาลนั้น พระราชโอรสทรงสมบุรณ์
ด้วยองคภาพพ มีพระรูปงดงามสมส่วน มีพระวาจา
สละสลวย มีพระปัญญา ทรงดำรงอยู่ในบรรดาแห่ง
สวรรค์ ถ้าพระแม่เจ้ามีพระราชประสงค์ จะทอดพระ
เนตรเห็นพระราชโอรสของพระองค์ ก็ขอเชิญเสด็จ
เถิด ข้าพระองค์ จะนำเสด็จพระแม่เจ้าไปให้ถึงที่ที่
พระเตมียราชโอรสประทับ อยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิสภูจวจโน ได้แก่ มีพระดำรัส
บริสุทธิ์. บทว่า อกรา อาลเย พหู ความว่า ได้กระทำการลงพระองค์
เป็นอันมาก. บทว่า ปญฺโถ แปลว่า มีปัญญา. บทว่า สเจ ตฺวํ ความว่า
นายสารถิกระทำพระราชให้เป็นฐานะ กราบทูลอย่างนี้กะทั้งสองพระองค์นั้น
บทว่า ยตุล สมฺมตติ ความว่า นายสารถิกราบทูลว่า พระโอรสของพระองค์
ทรงรับปญฺญญาไว้กับข้าพระองค์ ประทับ อยู่ ณ ที่ใด ข้าพระองค์จักพาพระ
องค์ไป ณ ที่นั้น ควรรีบเสด็จไปโดยไม่นิ่งช้า.

ฝ่ายเทมียกุมารครั้งส่งนายสารถีไปแล้ว ใครจะทรงผนวช ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบพระเหตุของพระกุมารนั้น จึงตรัสสั่งพระวิสสุกรรมเทพบุตรว่า พ่อวิสสุกรรม พระเทมียกุมารใครจะทรงผนวช ท่านจงไปสร้างบรรณศาลาและเครื่องบริขารแห่งบรรพชิตแก่พระกุมารนั้น พระวิสสุกรรมเทพบุตรรับเทวโองการแล้วลงจากสวรรค์ เนรมิตอาศรมขึ้นในราวป่าสามโยชน์ เนรมิตที่พักกลางคืนและกลางวัน และสระโบกขรณี ทำสถานที่นั้น ให้สมบูรณ์ด้วยต้นไม้มีผลไม่จำกัดกาล. เนรมิตที่จงกรมประมาณ ๒๔ สอกในที่ใกล้บรรณศาลา เกลี่ยทรายมีสีดั่งแก้ว ผลึกภายในที่จงกรม และเนรมิตเครื่องบริขาร สำหรับบรรพชิตทุกอย่าง แล้วเขียนอักษรบอกไว้ที่ฝาว่า กุลบุตรผู้ใดผู้หนึ่งใครจะบวช จงถือเอาเครื่องบริขารสำหรับบรรพชิตเหล่านี้ บวชเถิด แล้วให้เนื้อและนก ใกล้อาศรมหนีไป เสร็จแล้วกลับไปยังที่อยู่ของตน.

ขณะนั้น พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นอาศรมบถนั้น ทรงอ่านหนังสือแล้วก็ทรงทราบว่า ท้าวสักกเทวราชประทานให้ จึงเสด็จเข้าบรรณศาลา เปลื้องภาษาของพระองค์ ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดง ทรงห่มผ้าที่นั่นผืนหนึ่ง ทำหนึ่งเสื่อเฉวียงพระอังสา ทรงผูกมณฑลชฎา ยกคานเหนือพระอังสา ทรงถือธารพระกรเสด็จออกจากบรรณศาลา เมื่อจะให้สิริแห่งบรรพชิตเกิดขึ้นจึงเสด็จจงกรมกลับไปกลับมา ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า การบรรพชาที่เราได้แล้ว เป็นสุข เป็นสุขยิ่งหนอ แล้วเสด็จเข้าบรรณศาลา ประทับนั่งบนที่ลาดด้วยใบไม้ ยังอภิญญาห้าและสมาบัติแปดให้เกิด เสด็จออกจากบรรณศาลาในเวลาเย็น เก็บใบหมากเมาที่เกิดอยู่ที่ท้ายที่จงกรม นั่งในภาชนะที่ท้าวสักกะประทาน ด้วยน้ำร้อนอัน ไม่มีรสเค็ม ไม่มีรสเปรี้ยว ไม่เผ็ด เสวย คุจบริโภคมฤตรส เจริญพรหมวิหารสี่สำเร็จอิริยาบถอยู่ในที่นั้น.

ฝ่ายพระเจ้ากาสิกราช ได้ทรงสดับคำของสุนันทสารถิ จึงตรัสสั่งให้
เรียกมหาเสนาकुต รีบร้อนใคร่ให้ทำการเตรียมเสด็จ ตรัสว่า

เจ้าหน้าที่ทั้งหลายจงเทียมรถเทียมม้า จงผูก
เครื่องประดับข้าง จนกระทั่งสังข์และบัณเฑาะว์ จง
ตีกลองหน้าเดียว จงตีกลองสองหน้า และรำมะนา
อันไพเราะ ขอชาวนิคมจงตามเรามา เราจักไปให้
โอราทแก่ลูกชาย นางสนม กุมาร พ่อค้า และ
พราหมณ์ทั้งหลาย จงรีบเตรียมยาน เราจักไปให้
โอราทแก่ลูกชาย พวกกองพลข้าง กองพลม้า กอง
พลรถ กองพลราบ จงรีบเตรียมยาน เราจักไปให้
โอราทแก่ลูกชาย ชาวชนบทและชาวนิคม จงมา
ประชุมรีบเตรียมยาน เราจักไปให้โอราทแก่ลูกชาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อูทุรียนนุ ได้แก่ จงบรรเลงสนั่น.

บทว่า นทนุ ได้แก่ จงเปล่งเสียง. บทว่า เอกโปกขรา ได้แก่ กลอง
หน้าเดียว. บทว่า สนนุธา ได้แก่ หุ้มไว้อย่างดี. บทว่า วคฺฉ ได้แก่
มีเสียงไพเราะ. บทว่า คจฺฉิ แปลว่า จักไป. บทว่า ปุตุตนิวาทโก
ความว่า เราจักไปกล่าวสอน คือให้โอราทแก่ลูกชาย พระเจ้ากาสิกราชตรัส
อย่างนี้ ด้วยมีพระราชประสงค์ว่า เราจะไปเพื่อกล่าวสอนเทมียกุมาร ให้เธอ
ถือคำของเรา แล้วอภิเษกตั้งเขาไว้ในกองรัตนะ ณ ที่นั่นแหละแล้วนำมา.
บทว่า เนคมา ได้แก่ พวกคนมีทรัพย์. บทว่า สماعيل ความว่า จง
ประชุมกันตามเรามา.

นายสารถิทั้งหลาย ที่พระราชารัสนั่งอย่างนี้แล้ว ก็เทียมม้าจอดรถ
ไว้แทบประตูพระราชวัง แล้วกราบทูลให้ทรงทราบ.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศความข้อนั้น ตรัสว่า

นายสารถิทั้งหลาย จุงม้ที่เทียมมรดและม้สินธพ
ซึ่งเป็นพาหนะว่องไว มายังประตูพระราชวัง แล้ว
กราบทูลว่า ม้ทั้งสองพวกนี้เทียมเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สินธเว** ได้แก่ ม้ที่เกิดลุ่มน้ำสินธู.
บทว่า **สินพาหน** ความว่า จุงม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยความเร็ว. บทว่า
สารถิ แปลว่า นายสารถิทั้งหลาย. บทว่า **ยุดเต** ได้แก่ เทียมที่รถทั้ง
หลาย. บทว่า **อุปาคณฺุ** ความว่า นายสารถิเหล่านั้นจุงม้ทั้งหลายที่เทียม
ไว้ที่รถทั้งหลายมา ครั้นมาแล้วได้กราบทูลว่า ม้สองพวกเหล่านี้ เทียมไว้แล้ว.

แต่นั้น พระราชาตรัสว่า

ม้อ้วนล้อมความว่องไว ม้ผอมล้อมถอยเรี่ยว
แรง จงเว้นม้ผอมและม้อ้วนเสีย จัดเทียมแต่ม้ที่
สมบูรณ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อัสสุธา** ความว่า พระราชาตรัสว่า
พวกท่านอย่าถือเอาเหล่าม้เห็นปานนี้. บทว่า **กิส ฤเล วิวชิตฺวา**
ความว่า พวกท่านอย่าถือเอาเหล่าม้ผอมและเหล่ามาอ้วน. บทว่า **อัสสุธา**
โยชิตา หยา ความว่า เทียมม้ที่ประกอบด้วยวัย วรรณะ ความว่องไว
และกำลัง.

ลำดับนั้น พระราชาเมื่อเสด็จไปสำนักพระราชโอรส ตรัสสั่งให้
ประชุมวรรณะ ๔ เสนี ๑๘ และพลนิกายทั้งหมด ประชุมอยู่สามวัน ใหญ่
วันที่สี่ พระเจ้ากาสิกราชเสด็จออกจากพระนครพร้อมด้วยเสนา ให้เอาทรัพย์
ที่พอจะเอาไปได้ไปด้วย เสด็จถึงอาศรมแห่งเทมิยราชฤาษี ทรงยินดีกับพระ
ราชฤาษีผู้เป็นราชโอรส ทรงทำปฏิสันถารแล้ว.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศความข้อนั้น ตรัสว่า

แต่นั้น พระราชาธิบดีจึงขึ้นประทับบนม้าสิน-
ธพอันเทียมแล้ว ได้ตรัสกะนางข้างในว่า จงตามเรา
ไปทุกคน เตรียมเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ คือ พัด
วาลวิชนี พระอุณหิส พระขรรค์ เสวตฉัตร และ
ฉลองพระบาททอง ให้บนขึ้นรถไปด้วย แต่นั้นพระ
ราชาตรัสสั่งให้นายสารธำนำทางเสด็จเคลื่อนขบวนเข้า
ไปถึงสถานที่ที่พระเทมียรราชฤๅษีประทับอยู่โดยพลัน
พระเทมียรราชฤๅษี ทอดพระเนตรเห็นพระราชธิดา
กำลังเสด็จมา ทรงรุ่งเรื่องด้วยพระเดชานุภาพ ทรง
แวดล้อมไปด้วยหมู่มัจฉ์ จึงถวายพระพรว่า ขอ
ถวายพระพร มหาบพิตรทรงปราศจากพระโรคาพาธ
หรือ ทรงเป็นสุขสำราญดีหรือ ราชกัญญาของพระองค์
และโยมมารดาของอาตมภาพ ไม่มีพระโรคาพาธ
หรือ.

พระราชาตรัสตอบว่า

พระลูกรัก ดิฉันไม่มีโรคาพาธ สุขสำราญดี
ราชกัญญาทั้งปวงของดิฉัน และโยมมารดาของ
พระลูกรัก หาโรคภัยมิได้.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทูลถามพระราชาว่า

ขอถวายพระพร มหาบพิตรไม่เสวยน้ำจัณฑ์
ไม่ทรงโปรดน้ำจัณฑ์หรือ พระเหตุภัยของมหาบพิตร
ทรงยินดีในสัจจะ ในธรรม และในทานบ้างหรือ.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสตอบว่า

พระลูกรัก ดิฉันไม่ดื่มน้ำจัณฑ์ ไม่โปรด
น้ำจัณฑ์ หนึ่ง ใจของดิฉันยินดีในสัจจะ ในธรรม
และในทาน.

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

พาหนะมีม้าและโคเป็นต้นของมหาบพิตร ที่เขา
เทียมในยาน ไม่มีโรคหรือ นำอะไร ๆ ไปได้หรือ
มหาบพิตรไม่มีพยาธิที่เข้าไปแผดเผาพระสรีระหรือ.

พระราชาตรัสตอบว่า

พาหนะมีม้าและโคเป็นต้นของดิฉัน ที่เขา
เทียมในยาน ไม่มีโรค หนึ่ง พาหนะนำอะไร ๆ ไปได้
และดิฉันไม่มีพยาธิที่เข้าไปแผดเผาสรีระ.

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

ปัจฉันทชนบทของมหาบพิตรยังเจริญดีอยู่หรือ
คามนิคมในท่ามกลางรัฐสีมา ของมหาบพิตรยังเป็น
แผ่นดินหรือ ฉางหลวงและพระคลังของมหาบพิตร
ยังบริบูรณ์ดีอยู่หรือ.

พระราชาตรัสตอบว่า

ปัจฉันทชนบทของดิฉันยังเจริญดีอยู่ คามนิคม
ในท่ามกลางรัฐสีมาของดิฉันยังเป็นปึกแผ่นดีอยู่
ฉางหลวงและพระคลังของดิฉัน ทั้งหมดยังบริบูรณ์
ดีอยู่.

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

ขอถวายพระพร มหาบพิตรเสด็จมาดีแล้ว

พระองค์เสด็จมาไกลก็เหมือนใกล้ ราชบุรุษทั้งหลาย

จงทอดราชบัลลังก์ให้ประทับเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปาทิ รถมารุห** ความว่า ชนฉลองพระบาททองขึ้นรถ พระราชาทรงสั่งว่า พวกท่านจงเอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ อย่างไปด้วย เพื่ออภิเษกลูก ณ ที่ตรงนั้นแหละ ดังนี้ จึงตรัสบททั้งสามเหล่านั้น. บทว่า **สุวรรณเณหิ อลงกตา** ตรัสหมายฉลองพระบาท. บทว่า **อุปากณฺธิ** แปลว่า ได้เสด็จเข้าไปแล้ว เวลาอะไร เวลาที่พระมหาสัตว์ทรงนั่งโอบหมอกเมาดับไฟแล้วประทับนั่ง. บทว่า **ชลนุตมิว เตชสา** ได้แก่ เหมือนรุ่งเรืองด้วยเดชานุภาพแห่งพระราชา. บทว่า **ขกฺคฺลฺมปริพฺยุพฺหิ** ความว่า แวดล้อมไปด้วยหมู่มาตย์ผู้มีความผาสุกด้วยกล่าวถ้อยคำ. บทว่า **เอตทพฺรวิ** ความว่า พระเทมียรราชฤๅษีทรงต้อนรับพระเจ้ากาสีกราชผู้พักกองทัพไว้ภายนอกเสด็จมาบรรณศาลาด้วยพระบาท ถวายบังคมพระองค์แล้วประทับนั่งได้ตรัสคำนี้.

พระเทมียรราชฤๅษี ตรัสถามถึงความไม่มีโรคเท่านั้น ด้วยบทแม่ทั้งสองว่า **กุสฺลํ อนามยํ**. บทว่า **กจฺจิ อมฺหุชฺโป ตาต** ความว่า พระเทมียรราชฤๅษีทูลถามพระเจ้ากาสีกราชว่า พระองค์เป็นผู้ไม่เสวยน้ำจันท์ จะไม่เสวยน้ำจันท์บ้างละหรือ. ปาฐะว่า **อปฺปมฺหุโสช** ดังนี้ก็มี ความว่า ไม่ประมาทในกุศลกรรมทั้งหลาย. บทว่า **สุรฺมบฺปิยํ** ความว่า การดื่มสุราไม่เป็นที่รักของพระองค์ ปาฐะว่า **สุรฺมบฺปิยา** ดังนี้ก็มี ความว่า สุราไม่เป็นที่รักของพระองค์. บทว่า **ธมฺเม** ได้แก่ ทศพิธราชธรรม. บทว่า **โยคํ** ความว่า พาหนะมีม้าและโคเป็นต้น ที่ควรเทียมในยานทั้งหลาย. บทว่า **กจฺจิ**

วหฺติ ความว่า ไม่มีโรคยังนำไปได้หรือ. บทว่า พาหนํ ได้แก่ พาหนะ
ทั้งหมดมีช้างเป็นต้น. บทว่า สรรีสุตฺตปิยา แปลว่า เข้าไปแผดเผาสรีระ
บทว่า อนฺตา ได้แก่ ปัจจันตชนบท. บทว่า ผิตา แปลว่า มั่งคั่ง มีภิกษา
หาได้ง่าย อยู่กันหนาแน่น. บทว่า มชฺฌม จ ได้แก่ ท่ามกลางรัฐ. บทว่า
พพลา ความว่า ชาวคามและชาวนิคมอยู่กันเป็นปึกแผ่น. บทว่า ปฏิสณฺุจิตฺ
ความว่า ปกปิดแล้ว คือคุ้มครองดีหรือบริบูรณ์. บทว่า นิสกฺกฺติ ความว่า
พระมหาสัตว์ตรัสว่า จงทอดบัลลังก์ซึ่งเป็นที่ที่พระราชจักประทับนั่ง พระ-
ราชาไม่ประทับนั่งบนบัลลังก์ด้วยความเคารพพระมหาสัตว์.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสว่า ถ้าพระราชไม่ประทับนั่งบนบัลลังก์
ท่านทั้งหลายจงปลาดเครื่องปลาดใบไม้ให้ทีเกิด เมื่อทรงเชื่อเชิญพระราชให้
ประทับ นั่งบนเครื่องปลาดที่ปลาดไว้นั้น ตรัสคาถาว่า

ขอเชิญมหาบพิตรประทับนั่งบนเครื่องปลาด

ใบไม้ที่เขากำหนดลาดไว้ เพื่อพระองค์ในที่นี้ จงทรง

เอน้ำแต่ภาชนะนี้ล้างพระบาทของมหาบพิตรเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นียเต ได้แก่ จัดตั้งไว้อย่างดี พระ-
มหาสัตว์ตรัสแสดงน้ำสำหรับบริโภค ด้วยบทว่า เอตุโต.

ด้วยความเคารพต่อพระมหาสัตว์ พระราชามีได้ประทับนั่งบนเครื่อง
ปลาดใบไม้ ประทับนั่ง ณ พื้นดิน พระมหาสัตว์เสด็จเข้าบรรณศาลา นำ
ใบหมากเม่านั้นออกมา เมื่อจะเชิญพระราชให้เสวย จึงตรัสคาถาว่า

มหาบพิตร ใบหมากเม่าของอาตมภาพนี้เป็น

ของสุก ไม่มีรสเค็ม ขอมหาบพิตรผู้เสด็จมาเป็นแขก

ของอาตมภาพจงเสวยเถิด.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะพระมหาสัตว์ว่า

ดิฉันไม่บริโภคใบหมากเมา โภชนะของ

ดิฉันไม่ใช่ออย่างนี้เลย ดิฉันบริโภคข้าวสุกแห่ง

ข้าวสาธิตที่ปรุงด้วยมังสะอันสะอาด.

ก็แลกรัณตริสห้ามแล้ว พระราชาทรงสรรเสริญโภชนะของพระองค์ แล้วทรงหิบบิหมากเมาหน่อยหนึ่ง วางไว้ในฝ่าพระหัตถ์ ด้วยทรงเคารพในพระมหาสัตว์ แล้วตรัสถามว่า พ่อเสวยโภชนะอย่างนี้ดอกหรือ พระมหาสัตว์ ทูลรับว่า ใช่ มหาบพิตร พระราชาประทับนั่งรับสั่งพระวาจาเป็นที่รักกับพระโอรส.

ขณะนั้น พระนางจันทาทวีแควดล่อมไปด้วยหมู่ นางสนมเสด็จมา ทรงจับพระบาททั้งสองของพระปิโยรส ทรงไหว้แล้วกันแสง มีพระเนตรทั้งสองมองไปด้วยพระอัศสุชล ประทับนั่ง ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะพระนางว่า ที่รัก เธอจงดูโภชนาหารของลูกเธอ แล้วทรงหิบบิหมากเมาหน่อยหนึ่งวางในพระหัตถ์ของพระนาง แล้วประทานแก่นางสนมอื่น ๆ คนละหน่อย นางสนมทั้งปวงเหล่านั้นกล่าวว่า พระองค์เสวยโภชนะเห็นปานนี้หรือพระเจ้าข้า แล้วรับบิหมากเมานั้น มาวางไว้บนศีรษะของตน ๆ กล่าวว่า พระองค์ทำสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง พระเจ้าข้า แล้วถวายนมัสการนั่งอยู่ ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะพระมหาสัตว์ว่า ลูกรัก เรื่องนี้ปรากฏเป็นอัศจรรย์ แก่ดิฉัน แล้วตรัสคาถาว่า

ความอัศจรรย์ย่อมแจ่มแจ้งแก่ดิฉัน เพราะ

ได้เห็นลูกรักอยู่ในที่ลับแต่ผู้เดียว บริโภคอาหารเช่นนี้

เหตุไรจึงมีผิวพรรณผ่องใส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกกั ความว่า ลูกรัก ความอัศจรรย์
ปรากฏแก่ดิฉัน เพราะได้เห็นเธออยู่ในที่ลับแต่ผู้เดียว ยังอัศจรรย์ให้เป็นไป
ด้วยโภชนะนี้. บทว่า อิทิสั ความว่า พระราชาตรัสถามพระมหาสัตว์ว่า
ผู้บริโภคนิโภชนะไม่มีรสเค็ม ไม่เปรี้ยว ไม่มีการปรุปรุส ผสมน้ำ เห็นปานนี้
เหตุไรจึงมีผิวพรรณผ่องใส.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะทูลตอบแด่พระราชา จึงตรัสว่า

มหาบพิตร อาตมภาพนอนผู้เดียวบนเครื่องลาด
ใบไม้ที่ปูลาดไว้ เพราะการนอนผู้เดียวนั้น ผิวพรรณ
ของอาตมภาพจึงผ่องใส กองรักษาทางราชการที่ผูก
เหน็บดาบของอาตมภาพไม่มี เพราะการนอนผู้เดียว
นั้น ผิวพรรณของอาตมภาพจึงผ่องใสขอถวายพระพร
อาตมภาพไม่ตามเสรำโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว ไม่
ปรารถนาถึงอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง ยังอัศจรรย์ให้เป็นไป
ด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เพราะเหตุนี้ ผิวพรรณ
จึงผ่องใส คนพาลทั้งหลายย่อมเหี้ยมแข็ง เพราะเหตุ
๒ อย่างนั้น คือ เพราะปรารถนาอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง
เพราะตามเสรำโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว ดูกไม้้อ
ที่ยังเขียวสด ถูกถอนทิ้งไว้ที่แดดฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เนตฺติ สพฺพฐา ได้แก่ ผูกเหน็บพระ-
ขรรค์. บทว่า ราชรกฺขา ได้แก่ พระราชาทรงรักษา. บทว่า ปนฺปชฺปปามิ
แปลว่า ไม่ปรารถนา. บทว่า หริโต แปลว่า มีสีเขียวสด. บทว่า ลูโต
ความว่า รวณะว่าไม้้อที่ถูกถอนทิ้งไว้กลางแดด.

ลำดับนั้น พระราชามีพระดำริว่า เราจักอภิเษกลูกของเราในที่นี้แหละ แล้วพากลับไปพระนคร เมื่อจะเชิญพระมหาสัตว์ให้ครองราชสมบัติ จึงตรัสว่า

ลูกรัก ดินันขอมอบกองพละข้าง กองพลรถ กอง
พลม้า กองพลราบ และกองพลผูกเกราะ ตลอดถึง
พระราชนิเวศอันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ. และขอมอบนาง
สนมกำนัลในผู้ประดับด้วยเครื่องอสังการพร้อมสรรพ
แก่พ่อ พ่อจงปฏิบัติในนางเหล่านั้น จงเป็นพระราช
ของดินันทั้งหลาย สตรี ๔ คนเป็นผู้ฉลาดในการพอร-
ร่าและการขับร้อง ศึกษามาดีแล้ว จักทำให้ลูกรื่นรมย์
ในกาม พ่อจักทำอะไรในป่า ดินันจักนำราชกัญญา
จากพระราชาเหล่าอื่นที่ตกแต่งแล้วมาเพื่อพ่อ พ่อจง
ให้นางเหล่านั้นมีโอรสมาก ๆ แล้วจึงผนวชต่อภายหลัง
พ่อยังเยาว์เป็นหนุ่มแน่น ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีเกศาดำ
สนิท จงครองราชสมบัติเถิด ขอพ่อจงเจริญ จักทำ
อะไรในป่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หตุถานิกิ ความว่า ช้างโขลงใหญ่
ตั้งแต่ ๑๐ เชือกขึ้นไป ชื่อว่ากองพลช้าง กองพลรถก็อย่างนั้น. บทว่า จมฺมุโน
ได้แก่ กองทหารกล้าตายสวมเกราะ บทว่า กุสลา แปลว่า ผู้ฉลาด.
บทว่า สฺตฺติภฺจิตฺตา ความว่าเป็นผู้ได้รับการศึกษาดีในหน้าที่ของหญิงแม่อื่น ๆ.
บทว่า จตุริตฺตฺติโย ได้แก่ หญิงงามมีเสน่ห์ ๔ คน อีกอย่างหนึ่ง หญิง
ชาวเมือง ๔ คน อีกอย่างหนึ่ง หญิงพอร่า ๔ คน. บทว่า ปฏฺิราชฺหิ กญฺญา
ความว่า ลูกรัก พ่อจักนำราชกัญญาอื่น ๆ แต่พระราชอื่น ๆ มาให้ลูก.

บพว่า ยัว ได้แก่ ถึงความเป็นหนุ่ม. บพว่า ทหโร แปลว่า หนุ่ม
บพว่า ปฐมบุปฺตติโต ความว่า เกิดขึ้น คือ ขึ้นต้น โดยปฐมวัย. บพว่า สุต
ความว่า ยังหนุ่มแน่นมีเกศาดำกลับ.

ตั้งแต่นี้ไป เป็นธรรมกถาของพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์เมื่อทรง.
แสดงธรรมถวายพระราชา ตรัสว่า

คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประพฤติ

พรหมจรรย์ควรเป็นคนหนุ่ม การบรรพชาควรเป็นของ
คนหนุ่ม ข้อนั้นท่านผู้แสวงหาคุณธรรมทั้งหลายสรร-
เสริญแล้ว คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ผู้ประพฤติ
พรหมจรรย์ควรเป็นคนหนุ่ม อาตมภาพจักประพฤติ
พรหมจรรย์ ไม่ต้องการราชสมบัติ อาตมภาพเห็น
เด็กชายของท่านทั้งหลาย เรียกมารดาบิดาซึ่งเป็นบุตร
ที่รักอันได้มาโดยยาก ยังไม่ทันแก่ก็ตายเสียแล้วอาตม-
ภาพเห็นเด็กหญิงของท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็นเด็กหญิง
ที่สวยงามน่าชม สิ้นชีวิต เหมือนหน่อไม้ไผ่ยังอ่อน
ที่ถูกถอนจะนั้น จริงอยู่ นรชนจะเป็นชายหนุ่มหรือ
หญิงสาวก็ตาม ตายทั้งนั้น ใครเล่าจะพึงวางใจในชีวิต
ว่า เรายังหนุ่มอยู่ อายุของคนเราเป็นของน้อยนัก
เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เหมือนอายุของฝูงปลาในน้ำ
น้อย ความเป็นหนุ่มสาวในวัยนั้นจักทำอะไรได้ สัตว-
โลกถูกรอบงำและถูกห้อมล้อมอยู่เป็นนิตย์ เมื่อสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์เดินไปอยู่ มหาบพิตรจะอภิเษกอาตม-
ภาพในราชสมบัติทำไม.

พระราชชาตรีถามว่า

สัตว์โลกถูกระงับไว้ และถูกระงับห้อม
ล้อมไว้ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์อะไรเป็นไปอยู่ ดิฉัน
ถามแล้ว พ่อจงบอกข้อนั้นแก่ดิฉัน.

พระมหาสัตว์ตรัสว่า

สัตว์โลกถูกความตายครอบงำไว้ ถูกความแก่
ห้อมล้อมไว้ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์คือคืนวันเป็นไปอยู่
มหาบพิตรจงทรงทราบอย่างนี้ ขอถวายพระพร เมื่อ
ด้ายที่เขากำลังทอ ช่างหูกทอไปได้เท่าใด ส่วนที่จะ
ต้องทอก็ยังเหลืออยู่น้อยเท่านั้น แม้นินโด ชีวิตของ
สัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น แม่น้ำที่เต็มฝั่ง ย่อมไม่ไหลไป
สู่ที่สูง ฉะนั้น อายุของมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมไม่กลับไป
ไปสู่ความเป็นเด็กอีกฉะนั้น แม่น้ำที่เต็มฝั่ง ย่อมพัด
พาเอาต้นไม้ที่เกิดอยู่ริมฝั่งให้หักโค่นไป ฉะนั้น สัตว์
ทั้งปวงย่อมถูกรณาและมรณะพัดพาไป ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรุษุมจารี ยูวา ลียา ความว่า

ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ควรเป็นคนหนุ่มที่เดียว. บทว่า อีสึภี วณฺณิตํ
ความว่า ท่านผู้แสวงหาคุณธรรมทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญแล้ว
คือชมเชยแล้ว. บทว่า รหฺขณมตฺถิโก ความว่า อาตมภาพไม่ต้องการ
ราชสมบัติ. บทว่า อมฺมตาท วทนฺนํ ได้แก่ ซึ่งนระผู้เรียกว่า แม่เจ้า
พ่อเจ้า. บทว่า ปฺลุตฺตํ ความว่า ถูกความตายถอนขึ้นยึดไว้. บทว่า ยสฺส
รตุยาธิวเสณ ความว่า มหาบพิตร ตั้งแต่เวลาที่เด็กถือปฏิสนธิในครรภ์
มารดา อายุก็น้อยลงเรื่อย ๆ เพราะคืนวันล่วงไป ๆ. บทว่า โกมาริกํ ทฺหิ

ความว่า ในเวลานั้น ความเป็นหนุ่มจ้กทำอะไรได้. บทว่า เกนมพฺภาหโต
ความว่า โลกนี้ถูกอะไรครอบงำไว้ พระราชาได้ทรงทราบเนื้อความของคำที่
กล่าวไว้โดยย่อ จึงตรัสถามข้อนี้. บทว่า รตุยา แปลว่า ราตรีทั้งหลาย
มหาบพิตร ราตรีทั้งหลายย่อมทำอายุ วรรณะ และผลของสัตว์เหล่านั้นให้
สิ้นไป เป็นไปอยู่ ดังนั้นจึงทราบว่ ชื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไปอยู่.
บทว่า ยํ ยํ เทโว ปวฺยฺหติ ความว่า ในผ้าที่กำลังทออยู่ เมื่อทำส่วนที่
เหลือซึ่งจะต้องทอนั้น ๆ ให้เต็ม ย่อมเหลืออยู่น้อย ฉนั้นใด ชีวิตของสัตว์
ทั้งหลายก็ฉนั้นนั้น. บทว่า น ปริวตฺตติ ความว่า น้ำที่ไหลไปเรื่อย ๆ อยู่
ในขณะที่นั้น ย่อมไม่ไหลไปในที่สูง. บทว่า วเห รุกฺเข ปกฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
พึงพัดพาต้นไม้ทั้งหลายที่เกิดใกล้ฝั่งไป.

พระราชาทรงสดับธรรมกถาของพระมหาสัตว์แล้ว ไม่ทรงคิดผูกพัน
ด้วยการครองเรือน มีพระราชประสงค์จะทรงผนวช ตรัสว่า เราจักไม่ไป
พระนครอีก จักบรรพชาในที่นี้แหละ ถ้าลูกของเราไปพระนคร เราจะให้
เสวตฉัตรแก่เขา ดังนี้ เพื่อจะทรงทดลองพระมหาสัตว์ จึงตรัสเชื้อเชิญ ด้วย
ราชสมบัติอีกว่า

ดูกรัก ดินันขอมอบกองพลช้าง กองพลรถ
กองพลม้า กองพลราบ. และกองพลผูกเกราะ ตลอด
ถึงพระราชนิเวศอันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ และขอมอบ
นางสนมกำนัลใน ผู้ประดับด้วยเครื่องอสังการพร้อม
สรรพแก่พ่อ พ่อจงปฏิบัติในนางเหล่านั้น จงเป็นพระ
ราชาของดินันทั้งหลาย สตรี ๔ คนเป็นผู้ฉลาด
ในการพ้อนรำและการขับร้อง ศึกษามาดีแล้ว จักทำ

ให้ลูกรื่นรมย์ในกาม พ่อจะทำอะไรในป่า ดิฉัน
จักนำราชกัญญาจากพระราชานเหล่าอื่น ที่ตกแต่งแล้ว
มาเพื่อพ่อ พ่อจงให้นางเหล่านั้นมีโอรสมาก ๆ แล้ว
จึงผนวชต่อภายหลัง ลูกรัก ดิฉันขอให้นางหลวง
พระคลัง พาหนะ และกองพลทั้งหลาย ตลอดถึงพระ
ราชนิเวศ อันเป็นที่รื่นรมย์แก่พ่อ พ่อจงแวดล้อม
ด้วยราชกัญญาอันงดงามเป็นปริมณฑล มีหมู่บริจาริ-
กานารีห้อมล้อม จงครองราชสมบัติเถิด ขอพ่อจง
เจริญ จักทำอะไรในป่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โคมณฑลปริพยุพโห ความว่า
มีเหล่าราชกัญญาผู้สวยงามห้อมล้อมเป็นวง.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อประกาศความที่พระองค์ ไม่ต้องการ
ราชสมบัติ ตรัสว่า

มหาบพิตร จะให้อาตมภาพเสื่อมไปเพราะทรัพย์
ทำไม บุคคลจักตายเพราะภริยาทำไม ประโยชน์อะไร
ด้วยความเป็นหนุ่มสาว ซึ่งต้องแก่ ทำไมจะต้องให้
ชราครอบงำ ในโลกสันนิวาตซึ่งมีชราและมรณะเป็น
ธรรมดานั้น จะเปลิดเพลिनไปทำไม จะเล่นหัวไปทำไม
จะยินดีไปทำไม จะมีประโยชน์อะไรด้วยการแสวง
หาทรัพย์ จะมีประโยชน์อะไรด้วยบุตรและภริยา
แก่อาตมภาพ มหาบพิตร อาตมภาพเป็นผู้พ้นแล้ว
จากเครื่องผูก มัจจุราชย่อมไม่ประมาทในอาตมภาพผู้

รู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลเมื่อถูกมัจจุราชครอบงำแล้ว จะ
ยินดีไปทำไม จะประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหา-
ทรัพย์ ผลไม้ที่สุกแล้ว ย่อมเกิดภัย แต่การหล่นเป็น
นิตย์ ฉันทใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้ว ย่อมมีภัยแต่
ความตายเป็นนิตย์ ฉันทนั้น ชนเป็นอันมากเห็นกันอยู่
ในเวลาเช้า บางพวกพอดกเวลาเย็นก็ไม่เห็นกัน ชน
เป็นอันมากเห็นกันอยู่ในเวลาเย็น บางพวกพอดถึงเวลา
เช้าก็ไม่เห็นกัน ภูมิประเทศที่ตั้งกองช้าง กองรถ
กองราบ ย่อมไม่มีในสงครามครั้งนั้น ไม่อาจจะ
ต่อสู้เอาชนะชนะต่อมฤตยู ด้วยเวทมนต์ หรือยุทธวิธี
หรือสินทรัพย์ได้ มฤตยูมิได้เว้นกษัตริย์ พราหมณ์
พ่อค้า ลูกจ้าง คนจัณฑาล และคนเทหยากเยื่อไร ๆ
ย่อมย่ำยีทั้งหมดทีเดียว ควรรีบทำความเพียรในวันนี้
ทีเดียว ใครเล่าจะพึงรู้ว่าตายพรุ่งนี้ เพราะความผิด
ผ่อนกับมัจจุราชผู้มีเสนาใหญ่ นั้น ไม่มีเลย โจรทั้ง-
หลายย่อมปรารถนาทรัพย์ อาตมภาพเป็นผู้พ้นจาก
เครื่องผูก ขอถวายพระพร เชิญมหาบพิตรเสด็จกลับ
ไปเถิด อาตมภาพไม่ต้องการราชสมบัติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชยฺเยถ ความว่า มหาบพิตร พระองค์
ทรงเชื่อเชิญอาตมภาพเหตุทรัพย์ทำไม ทรัพย์ซึ่งสิ้นไปย่อมละเอียดซึ่งบุคคล บาง
ที่บุคคลย่อมละเอียดซึ่งทรัพย์ไป แม้สิ่งทั้งปวงก็ย่อมถึงความสิ้นไปทั้งนั้น พระ-
องค์ทรงเชื่อเชิญอาตมภาพเหตุทรัพย์ทำไม. บทว่า ก็ ภริยาย มริสฺสุติ

ความว่า เมื่ออวมภพยังดำรงอยู่ ภรรยาจักตาย เมื่อภรรยานั้นยังดำรงอยู่
แม้อวมภพจักตาย พระองค์จักทำอะไรด้วยภรรยานั้น. บทว่า **ชิลฺยณ**
ความว่า อันชราห้อมล้อมครอบงำ. บทว่า **ตตฺถ** ความว่า ในโลกสันนิวาส
ซึ่งมีชราและมรณะเป็นธรรมดา. บทว่า **กา นนฺทิ** ความว่า จะยินดีไป
ทำไม. บทว่า **กา จิตฺตฺวา** ความว่า จะเล่นไปทำไม. บทว่า **กา รติ**
ความว่า จะยินดีในกามค้นหาไปทำไม. บทว่า **พนฺธนา** ความว่า เพราะ
ข่มไว้ได้ด้วยมาน พระมหาสัตว์จึงตรัสอย่างนี้ว่า มหาบพิตร อวมภพเป็น
ผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกคือกาม หรือจากเครื่องผูกคือค้นหา. บทว่า **มจฺจุ เม**
ความว่า มัจจุราชไม่ประมาทในเรา. บทว่า **นปฺปมชฺชติ** ความว่า เป็นผู้
ไม่ประมาทเพื่อจะฆ่าอวมภพเป็นนิจเลย. บทว่า **โยหิ**. ความว่า อวมภพ
ทราบอย่างนี้. บทว่า **อนฺตฺเทนนิปฺนฺนสฺส** ความว่า เมื่ออวมภพถูก
ความตายครอบงำคือหยั่งลงแล้ว จะยินดีแสวงหาทรัพย์ไปทำไม. บทว่า
นิจฺจ ความว่า ภัยแต่มีระย่อมเกิดขึ้นในกาลทั้งปวง จำเดิมแต่กาลที่เป็น
กาลละ. บทว่า **อาตฺตปฺปิ** ได้แก่ ความเพียรในกุศลกรรม. บทว่า **กิจฺจ**
แปลว่า ฟังกระทำ. บทว่า **โก ชญฺญา มานํ** สุเว ความว่า ใครจะรู้
ว่า จะเป็นจะตายในวันพรุ่งนี้ หรือวันมะรืนนี้. บทว่า **สฺงฺคร** ได้แก่
กำหนด. บทว่า **มหาเสเนน** ความว่า ผู้มีเสนามาก มีมหาภัย ๒๕
กรรมกรรม ๓๒ และโรค ๘๖ เป็นต้น. บทว่า **โจรา ธนฺตฺส ปตฺตฺเถนฺติ**
ความว่า โจรทั้งหลายเมื่อสละชีวิตเพื่อต้องการทรัพย์ ชื่อว่าปรารถนาทรัพย์.
บทว่า **ราช มุจฺโตสุมิ** ความว่า มหาบพิตร อวมภพพ้นแล้ว จาก
เครื่องผูกกล่าวคือความปรารถนาทรัพย์ อวมภพไม่ต้องการทรัพย์. บทว่า
นิวตฺตฺสฺส ความว่า ขอมหาบพิตรทรงกลับ พระหฤทัยโดยชอบตามคำของ
อวมภพ มหาบพิตรจงละราชสมบัติทรงผนวช ทำเนกขัมมคุณให้เป็นที่พึง

จะมีดีหรือ อนึ่ง มหาบพิตรอย่าได้มีพระราชดำริถึงเรื่องที่มีมหาบพิตรได้มีพระราชดำริไว้แล้วว่า เราจะให้ลูกของเราคนนี้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ อาตมภาพไม่ต้องการราชสมบัติ.

ธรรมเทศนาของพระมหาสัตว์ ชื่อว่า ยถานุสนธิ จบลงด้วยประการฉะนี้.

นางสนมหมื่นหกพันคน และประชาชนมีเหล่าอมาตย์เป็นต้น นับตั้งแต่พระราชอาและพระนางจันทาเทวีเป็นต้น ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ได้มีความประสงค์จะบรรพชาในคราวนั้น ครั้งนั้น พระราชาโปรดให้ตีกลองประกาศในพระนครว่า ชนใด ๆ ปรรณจะบวชในสำนักของลูกเรา ชนนั้น ๆ จงบวชเถิด และโปรดให้เปิดประตูพระคลังทองเป็นต้นทั้งหมด แล้วให้จารึกในแผ่นทองผูกไว้ที่เสาท้องพระโรงว่า หม้อชุมทรัพย์ใหญ่มีอยู่ในที่โน้นด้วยในที่โน้นด้วย ผู้ที่ต้องการจงถือเอาเถิด ฝ่ายชาวพระนครทั้งหลาย ก็ละทิ้งร้านตลาดตามที่เปิดเสนอขายของกัน และทิ้งบ้านเรือนซึ่งเปิดประตูไว้ ไปสู่สำนักแห่งพระราชอา พระราชาทรงผนวชในสำนักของพระมหาสัตว์ พร้อมด้วยประชาชนเป็นจำนวนมาก อาศรมสถานสามโยชน์ที่ทำวาลักกเทวราชถวาย เต็มไปหมด พระมหาสัตว์ทรงพิจารณาบรรณศาลาทั้งหลาย ทรงมอบบรรณศาลาทั้งหลายในที่ท่ามกลางแก่เหล่าสตรี เพราะเหตุไร เพราะสตรีเหล่านี้ เป็นคนขลาด พระมหาสัตว์ทรงพิจารณาแล้วทรงมอบบรรณศาลาหลังนอก ๆ แก่เหล่าบุรุษ บรรพชิตชายหญิงทั้งหมดเก็บผลไม้ ที่ต้นไม่มีผลทั้งหลาย อันพระวิสุกรรมเนรมิตไว้ ซึ่งหล่นลงที่พื้นดิน ในวันรักษาอุโบสถ มาบริโภคนแล้วเจริญสมณธรรม บรรดาบรรพชิตเหล่านั้น ผู้ใดตริกกามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตก พระมหาสัตว์ทรงทราบวารจิตแห่งผู้นั้น เสด็จประทับนั่งแสดงธรรมสั่งสอนในอากาศ บรรพชิตเหล่านั้นทั้งหมด

ฟังพระโอวาทนั้นแล้ว ทำอภิญญาห้าและสมาบัติ (แปด) ให้เกิดพลันทีเดียว
กาลนั้น กษัตริย์สามนตราองค์หนึ่ง ทรงสดับว่า ได้ยินว่า พระเจ้า
กาลสิกราชทรงผนวชแล้ว จึงทรงคิดว่า เราจักยึดเอาราชสมบัติในกรุงพาราณสี
เสีย จึงเสด็จออกจากพระนคร (ของพระองค์) ถึงกรุงพาราณสี เสด็จเข้าสู่
พระนคร ทอดพระเนตรเห็นพระนครซึ่งตกแต่งไว้ จึงเสด็จขึ้นพระราชนิเวศ
ทอดพระเนตรครุฑณะอันประเสริฐเจ็ดประการ ทรงจินตนาการว่า ภัยอย่าง
หนึ่งพึงมีเพราะอาศัยทรัพย์นี้ รั้งตั้งให้เรียกพวกนักเลงสุรามাত্রัสตามว่า แน่
พ่อนักดื่มทั้งหลาย ในพระนครนี้ มิภัยเกิดขึ้นแก่พระราชเจ้าผู้เป็นเจ้านายของ
พวกท่านหรือ.

พวกนักเลง. ไม่มีพระเจ้าข้า.

กษัตริย์สามนตรา. ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร.

ก็ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ เติมิกุมารผู้เป็นโอรส ของพระราชเจ้าของพวก
ข้าพระองค์ ทรงเห็นว่า จักครองราชสมบัติในกรุงพาราณสีทำไม มิได้เป็น
ไ้ก็แสวงทำเป็นไ้ เสด็จออกจากพระนครนี้เข้าป่าทรงผนวชเป็นฤๅษี เพราะ
เหตุนั้น แม้พระราชเจ้าของพวกข้าพระองค์พร้อมด้วยมหาชน ก็ได้เสด็จออก
จากพระนครนี้ไปสำนักของเทมิกุมาร ทรงผนวชแล้ว พระเจ้าสามนตรา
ตรัสถามว่า พระราชเจ้าของพวกเจ้าเสด็จออกทางประตูไหน เมื่อเขากราบทูลว่า
เสด็จออกทางประตูทิศตะวันออก เสด็จออกทางประตูนั้นเหมือนกัน ได้
เสด็จไปตามฝั่งแม่น้ำ.

พระมหาสัตว์ทรงทราบ ว่า พระเจ้าสามนตราเสด็จมา ทรงต้อนรับ
แล้ว ประทับนั่งในอากาศแสดงธรรมแก่พระเจ้าสามนตราผู้นั้น พระราชา
สามนตราผู้นั้น พร้อมด้วยบริษัทร ทรงสดับธรรมแล้วทรงผนวชในสำนักของ

พระมหาสัตว์นั้น แม้พระราชอื่น ๆ อีกสามพระองค์ต่างก็ทรงละทิ้งราชสมบัติ ทรงผนวชแล้วอย่างนั้นนั่นแล ด้วยประการฉะนี้ ประเทศทรงนั้นได้เป็นมหา-
สมาคม ช้างทั้งหลายก็กลายเป็นช้างป่า ม้าทั้งหลายก็กลายเป็นม้าป่า แม้รถ
ทั้งหลายก็ชำรุดทรุดโทรมไปในป่านั้นเอง ภัณฑะเครื่องใช้สอยและกหาปณะ
ทั้งหลายก็รื้อร่ายเกลื่อน คฤหาศที่ใกล้อาศรมสถาน บรรพชิตทั้งหมดนั้น ทำ
สมาบัติแปลให้บังเกิดในที่นั่นเอง เมื่อสิ้นชีวิตได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้อง
หน้า แม้ช้างและม้าทั้งหลายซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉาน ยังจิตให้เลื่อมใสในหมู่ฤๅษี
ทั้งหลาย ได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นกามาพจร ๖ ชั้น.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อน.
ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่เราละราชสมบัติออกบวช แม้ในกาล
ก่อน เราก็ได้ละราชสมบัติออกบวชเหมือนกัน ดังนี้แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔
แล้วประชุมชาดก เทพธิดาผู้สิงสถิตอยู่ที่เสวตฉัตรในกาลนั้น เป็นภิกษุณี
ชื่ออุบลวรรณาในบัดนี้ นายสุนันทสารถิ เป็นพระสารีบุตร ท้าวสักกะเป็น
พระอนรุทธ์ พระชนกและพระชนนี เป็นมหาราชสกุล บริษัทนอกนี้เป็น
พุทธบริษัท ส่วนบัณฑิตผู้ทำเป็นใบ้ ทำเป็นง่อยเปลี้ย ก็เราผู้สัมมาสัม
พุทธนี่เองแล.

จบเตมียชาดก

๒. มหาชนกชาดก

ว่าด้วยพระมหาชนทรงบำเพ็ญวิริยบารมี

[๔๔๒] นี้ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่งก็อุตสาหะ
พยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจ
ประโยชน์อะไร จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา.

[๔๔๓] ดูก่อนเทวดา เราไตร่ตรองเห็น
ปฏิบัติาแห่งโลก และอันสงส์แห่งความเพียร เพราะ
ฉะนั้น จึงจะมองไม่เห็นฝั่ง เราต้องพยายามว่ายอยู่
ในกลางมหาสมุทร.

[๔๔๔] ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณไม่ได้
ย่อมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างลูกผู้ชาย
ของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ทันถึงฝั่งก็จกตาย.

[๔๔๕] บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะ
ตายก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติ เทวดาและ
บิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชาย ย่อม
ไม่เดือดร้อนในภายหลัง.

[๔๔๖] การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความ
พยายาม การงานอันนั้นก็ไร้ผล มีความลำบากเกิดขึ้น
การทำความพยายามในฐานะอันไม่สมควรใด จน
ความตายปรากฏขึ้น ความพยายามในฐานะอันใน
สมควรนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

[๔๔๗] ดูก่อนเทวดา ผู้ใคร่รู้ว่า การงาน
ที่ทำจะไม่ลู่ลวงไปได้จริง ๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน
ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะมีผู้ผล
แห่งความเกียจคร้าน ดูก่อนเทวดา คนบางพวกใน
โลกนี้ เห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบ
การงานทั้งหลาย การงานเหล่านั้น จะสำเร็จหรือไม่
ก็ตาม ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์
แก่ตนแล้วมิใช่หรือ คนอื่น ๆ จมในมหาสมุทรหมด
เราคนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็นท่านมาสถิตอยู่
ใกล้ ๆ เรา เรานั้นจักพยายามตามสติกำลัง จักทำ
ความเพียรที่บุรุษควรทำ ไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร

[๔๔๘] ท่านใดถึงพร้อมด้วยความพยายามโดย
กรรมไม่จมลงในห้วงมหรณพ ซึ่งประมาณมิได้เห็น
ปานนี้ด้วยกิจคือความเพียรของบุรุษ ท่านนั้นจงไปใน
สถานที่ที่ใจของท่านยินดีนั้นเถิด.

[๔๔๙] ชุมทรัพย์ใหญ่สิบหกชุมเหล่านี้ คือ
ชุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ขึ้น ชุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ตก
ชุมทรัพย์ภายใน ชุมทรัพย์ภายนอก ชุมทรัพย์ไม้น้ำ
ภายในไม้น้ำภายนอก ชุมทรัพย์ขาขึ้น ชุมทรัพย์ขาลง
ชุมทรัพย์ที่ไม้รังใหญ่ทั้งสี่ ชุมทรัพย์ในที่โยชน์หนึ่ง
โดยรอบ ชุมทรัพย์ที่ใหญ่ที่ปลายงาทั้งสอง ชุมทรัพย์
ที่ปลายขนหาง ชุมทรัพย์ที่น้ำ ชุมทรัพย์ที่ยอดไม้

และธนูหนักพันแรงคนยก บัลลัง สีเหลี่ยม ห้วนนอน
อยู่เหลี่ยมไหน และยังสีวลีราชเทวีให้ยินดี.

[๔๕๐] บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงหวังเข้าไว้ ไม่
พึงเบื่อหน่าย เราเห็นการเป็นพระราชาสมปรารถนา
แก่ตน. บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงหวังเข้าไว้ ไม่พึงเบื่อหน่าย
เราเห็นตัว ท่านจากน้ำขึ้นสู่บก. บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึง
พยายามเรื่อยไป ไม่พึงเบื่อหน่าย เราเห็นการเป็น
พระราชาสมปรารถนาแก่ตน. บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึง
พยายามเรื่อยไป ไม่พึงเบื่อหน่าย เราเห็นตัวท่าน
จากน้ำขึ้นสู่บก. นรชนผู้มีปัญญาแม้ใกล้ถึงทุกข์แล้ว
ก็ไม่พึงตัดความหวังที่จะถึงความดี จริงอยู่ ต้นเป็น
อันมากถูกทุกข์กระทบกระทั่ง ก็ทำสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์
ถูกสุขกระทบกระทั่ง ก็ทำสิ่งที่มีประโยชน์ คนเหล่านี้นั้น
ไม่ตรึกถึงความข้อนี้นี้ จึงถึงความตาย. สิ่งที่มีได้
คิดไว้ จะมีก็ได้ สิ่งที่ไม่คิดไว้ จะพินาศไปก็ได้ โภคะ
ทั้งหลายของหญิงก็ตาม ของชายก็ตาม มิได้สำเร็จ
ด้วยเพียงคิดเท่านั้น.

[๔๕๑] พระราชาผู้เป็นใหญ่ไม่เหมือนแต่ก่อน
เพราะบัดนี้ไม่ทรงตรวจตราเหล่าคนพื่อนรำ ไม่ทรง
ใส่พระทัยเหล่าเพลงขับ ไม่ทอดพระเนตรสัตว์ทวิบาท
จตุบาท ไม่ประพาสพระราชอุทยาน ไม่ทอดพระเนตร
หมู่หงส์ พระองค์เป็นประหนึ่งคนไข้ ประทับนั่งเฉย
ไม่ทรงว่าราชกิจอะไร ๆ.

[๔๕๒] ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ผู้ใคร่ความ
สุข มีศีลอันปกปิดแล้ว ปราศจากเครื่องผูกคือกิเลส
หนุ่มก็ตาม แก่ก็ตาม มีคันทอันก้าวล่วงแล้ว อยู่ที่
ไหนในวันนี้ ขอนอบน้อมแต่ท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้น
ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ท่านผู้มีปัญญาเหล่าใดเป็นผู้ไม่
ขวนขวาย อยู่ในโลกที่มีความขวนขวาย ท่านผู้มี
ปัญญาเหล่านั้นตัดเสียซึ่งข้ายแห่งมัจจุซึ่งจึงไว้มัน ผู้มี
มลายาทำลายเสียด้วยญาณไปอยู่ ใครพึงนำเราไปสู่ภูมิ
ที่อยู่แห่งท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้น.

[๔๕๓] เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอัน
มั่งคั่ง ซึ่งนายช่างผู้ฉลาดจัดการสร้างจำแนกสถานที่
เป็นพระราชนิเวศเป็นต้น ปันส่วนออกเป็นประตูและ
ถนนตามส่วน ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จ
ได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง
กว้างขวางรุ่งเรืองด้วยประการทั้งปวง ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
กำแพงและหอรบเป็นอันมาก ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
ป้อมและซุ้มประตูมั่นคง ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
ทางหลวงตัดไว้เรียบร้อย ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
ร้านตลาดจัดไว้ในระหว่างอย่างดี ออกบวช ความ
ประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง
เบียดเสียดไปด้วยรถเทียมโคและม้า ออกบวช ความ
ประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งหมู่ไม้ในที่เทียวตำราญ ออกบวช ความ
ประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งหมู่ไม้ในพระราชอุทยาน ออกบวช ความ
ประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งปราสาทอันประเสริฐ ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานีอันมั่งคั่ง มี
ปรากฏสามชั้น พรั่งพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
ซึ่งพระเจ้าวิเทหรัฐผู้ทรงยศพระนามว่า โสมนัส ทรง
สร้างไว้ ออกบวช ความประสงค์นั้น จะสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมิลิตราชธานีอันมั่งคั่ง ซึ่ง
พระเจ้าวิเทหรัฐ ทรงสะสมธัญญาหารเป็นต้น ทรง
ปกครองโดยธรรม ออกบวช ความประสงค์นั้นจัก
สำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมิลิตราชธานีอันมั่งคั่ง หมู่
ปัจฉามิตรผจญไม่ได้ ทรงปกครองโดยธรรม ออกบวช
ความประสงค์นั้นจะสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระราชมณเฑียรสถาน อันนำ
рінรมย์จำแนกเป็นสถานที่ไว้สมส่วน ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละมณเฑียรสถานอันนำрінรมย์ ซึ่ง
ฉาบทาด้วยปูนขาวและดิน ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละมณเฑียรสถานอันนำрінรมย์ มี
กลิ่นหอมฟุ้งจรุงใจ ออกบวช ความประสงค์นั้น จัก
สำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันจำแนกเป็น
สมส่วน ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันฉาบทาด้วย
ปูนขาวและดิน ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จ
ได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอด อันมีกลิ่นหอม
ฟุ้งจรุงใจ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอด อันทาสีวิเศษ
สวยสด ลาดรดประพรมด้วยแก่นจันทน์ ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละบัลลังก์ทอง ซึ่งลาดอย่างวิจิตร
ด้วยหนังโค ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละบัลลังก์แก้วมณีซึ่งลาดอย่างวิจิตร
ด้วยหนังโค ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละผ้าฝ้ายผ้าไหม ผ้าอันเกิดแต่โขม-
รัฐและเกิดแต่โกทุมพรัฐ ออกบวชความประสงค์นั้น
จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละสระโบกขรณีอันน้ำรินรมย์ ซึ่ง
นอกจากพากรำร้องแล้ว ดาดายไปด้วยพรรณไม้น้ำ
ทั้งปทุมและอูบล ออกบวช ความประสงค์นั้นจัก
สำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองช่างซึ่งประดับประดาไปด้วย
เครื่องอสังการทั้งปวง และเหล่าช่างมีสายรัดทองคำ
บริบูรณ์ด้วยเครื่องประดับศิระ และชายทองคำ เหล่า
ความทุกข์ที่ประจำ ก็คือโศกและของ้าว ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองม้ ซึ่งประดับประดาด้วย
สรรพลังการ และเหล่าสินธพชาติอาชาไนย ซึ่งเป็น
พาหนะเร็ว อันใดคนฝึกประจำถือดาบและแล่งศร
อยู่เป็นนิตย์ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถซึ่งติดเครื่องรบ ชักขง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับประ-
ดาด้วยอลังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถทองคำ ซึ่งติดเครื่องรบ
ชักขงประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ
ประดาด้วยอลังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละรถเงินซึ่งติดเครื่องรบ ชักขง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ
ประดาด้วยอลังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จะสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถม้าซึ่งติดเครื่องรบ ชักขง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ
ประดาด้วยอลังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม

เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละรถเทียมอูฐซึ่งติดเครื่องรบ ชัก
ขงประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่ง ประดับ
ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถเทียมแพะ แกะ เนื้อ โค
ซึ่งติดเครื่องรบ ชักขงประจำ หุ้มหนังเสือเหลือง
และเสือโคร่ง ประดับประดาด้วยอสังการอันวิจิตร
มีคนประจำถือศรสวมเกราะ ออกบวช ความประสงค์
นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองฝึกช้าง ถือโตมรและขอ
ง้าว กองฝึกม้าทรงเครื่องประดับทองคำ กองพลธนู
ถือคันธนูพร้อมทั้งแฉ่งธนู เหล่าราชบุตรทรงเครื่อง
ประดับทองคำ ทั้งสี่เหล่านี้ล้วนประดับด้วยเครื่อง
สรรพาดังการ เป็นผู้กล้าหาญสวมเกราะมีวรรณะเขียว
และราชบุตรสวมเกราะอันวิจิตรถือกริชทอง ออกบวช
ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละหมู่พราหมณ์ผู้ครองผ้าเครื่อง
บริขารครบครัน ทาตัวด้วยแก่นจันทน์สีเหลือง ทรง
ผ้ามาแต่แคว้นกาสิอันอุดม และนางสนมกำนัล
ประมาณ ๗๐๐ คน ซึ่งประดับด้วยเครื่องสรรพาดังการ

เอวบาง ส้ารวมดีแล้ว เธอฟังคำสั่งพูดจាន่ารักออก
บวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละภษาณะทองค้ำน้ำหนักร้อยปัลลสะ
จำหลักลดถายนับด้วยร้อย ออกบวช ความประสงค์
นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองข้างซึ่งประดับประดาด้วย
เครื่องอสังการทั้งปวงเป็นต้น จนถึงเหล่านางสนม
ก้านัลผู้เชื่อฟังคำสั่ง พุดจាន่ารัก เป็นที่สุด ผู้ติดตาม
เราไป เขาจักไม่ติดตามเราอันใด ความที่พวกนั้น ๆ
ไม่ติดตามเรานั้น จักมีจักเป็นได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักได้ปลงผมห่มผ้าสังฆาฏิ อ้อมบาตร
เที่ยววิณฑบาต จักทรงผ้าสังฆาฏิอันทำด้วยผ้าบังสุ-
กุลที่เขาทิ้งไว้ตามถนนหนทาง เมื่อฝนตกเจ็ดวัน จัก
มีจีวรเปียกชุ่มเที่ยววิณฑบาต จักจาริกไปตามต้นไม้
ราวป่า ทั้งกลางวันและกลางคืน เที่ยวไปโดยไม่
เหลียวแลถึงกิจการอันใดอันหนึ่ง จักละความกลัว
ความขลาดให้เด็ดขาด จักอยู่ผู้เดียวตามภูเขาและ
สถานที่อันลำบาก จักทำจิตให้ตรง ดูจกนติดพิณ
ติดสายทั้งเจ็ดให้เป็นทีรันทรมย์แห่งใจ ความประสงค์
นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักตัดเสียซึ่งกามสังโยชนอันเป็นของ
ทิพย์และของมนุษย์ ดูจข้างรถตัดรองเท้าโดยรอบ
นั้น.

[๔๕๔] พระสนมมารีเจ็ตร้อยเหล่านั้ันประดับ
ด้วยสรรพาลังการ เอวบาง ตำรวมดี เชื้อถ้อยฟังคำ
พูดจามารัก ประคองพาหาทั้งสองกันแสงคร่ำครวญ
ว่า พระองค์ละพวกข้าพระองค์เพราะเหตุไร พระราชา
ทรงละพระสนมมารีเจ็ตร้อยเหล่านั้ัน ซึ่งประดับด้วย
เครื่องอลังการทั้งปวง เอวบาง ตำรวมดี เชื้อถ้อยฟังคำ
พูดจามารัก เสด็จไปมุ่งการผนวกเป็นสำคัญ พระราชา
ทรงละภษาชนะทองคำหนั้กร้อยปีดละ มีลวดลายนับ
ด้วยร้อย ทรงอุ้มบาตรดินนั้ันให้เป็นอันอภิเษกครั้ง
ที่สอง.

[๔๕๕] คลังทั้งหลาย คือคลังเงิน คลังทอง
คลังแก้วมุกดา คลังแก้วไพฑูรย์ คลังแก้วมณี คลัง-
สังข์ คลังไข่มุกดา คลังผ้า คลังจันท์นั้เหลือง คลัง
หนังสือ คลังงาช้าง คลังพัสดุสิ่งของ คลังทองแดง
คลังเหล็กเป็นอันมาก มีเปลวไฟเสมอเป็นอันเดียวกัน
อย่างน่ากลัว แม้อยู่คนละส่วนก็ไหม้หมด ขอพระองค์
โปรดเสด็จกลับดับไฟเสียก่อน พระราชทรัพย์ของ
พระองค์นั้นอย่าได้ฉิบหายเสียเลย.

[๔๕๖] เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล มีชีวิต
เป็นสุขดีหนอ เมื่อกรุงมิถิลาถูกเพลิงเผาผลาญอยู่
ของอะไร ๆ ของเรามีได้ถูกเผาผลาญเลย.

[๔๕๗] เกิดโจรป่าขึ้นแล้ว ปล้นแว่นแคว้น
ของพระองค์ มาเถิดพระองค์ ขอพระองค์จงเสด็จ
กลับเถิด แว่นแคว้นนั้อย่าพินาศเสียเลย.

[๔๕๘] เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล มีชีวิตเป็นสุขดีหนอ เมื่อแวนแคว้นอุกโจรปล้น พวกโจรมิได้นำอะไร ๆ ของเราไปเลย เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล มีชีวิตเป็นสุขดีหนอ เราทั้งหลายจักมีปิติเป็นภักษา เหมือนเทวดาชั้นอภัสราจะนั้น.

[๔๕๙] ความถูกต้องของประชุมชนใหญ่นี้เพื่ออะไร นั่นใครหนอมากับท่าน เหมือนเล่นกันอยู่ในบ้าน สมณะ อาตมาขอถามท่าน ประชุมชนนี้ แวดล้อมท่านเพื่ออะไร.

[๔๖๐] ประชุมชนนี้ตามข้าพเจ้าผู้ละพวกเขาไปในที่นี้ ข้าพเจ้าผู้ล่วงสීමาคือกิเลส ไปเพื่อถึงมโนธรรม กล่าวคือญาณของมุณีผู้ไม่เก้อกุลแก่เหย้าเรือน ผู้เจือด้วยความเพลิดเพลินทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ อยู่ ท่านรู้ที่อยู่ จะถามทำไม.

[๔๖๑] พระองค์เสียดแต่ทรงสรีระนี้ จะสำคัญว่า เราข้ามพ้นกิเลสแล้วหาได้ไม่ กรรมคือกิเลสนี้ จะพึงข้ามได้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นหาได้ไม่ เพราะยังมีอันตรายอยู่มาก.

[๔๖๒] ข้าพเจ้าใดปรารถนาเฉพาะซึ่งกามทั้งหลาย ในมนุษยโลกอันบุคคลเห็นแล้ว ก็หาไม่เลย ในเทวโลกอันบุคคลไม่เห็นแล้ว ก็หาไม่ อันตรายอะไรหนอจะพึงมีแก่ข้าพเจ้านั้น ซึ่งมีปกตอยู่ผู้เดียวอย่างนี้.

[๔๖๓] อันตรายมากที่สุดก็เดียว คือ ความกลัว
ความเกียจคร้าน ความง่วงเหงา ความไม่ชอบใจ
ความเมาอาหาร ตั้งอยู่ในสรีระอาศัยอยู่.

[๔๖๔] ข้าแต่พราหมณ์ ท่านผู้เจริญพราหมณ์
ข้าพเจ้าดีนักหนา ข้าพเจ้าขอลามท่านพราหมณ์นี้แหละ
ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเป็นใครหนอ.

[๔๖๕] คนทั้งหลายรู้จักอาตมาโดยนามว่า
นารทะ โดยโคตรว่า กัสสปะ ดังนี้ อาตมามาในสถาน
ใกล้พระองค์ผู้เจริญ ด้วยรู้ดีว่า การสมาคมด้วยสัต-
บุรุษทั้งหลาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ พระองค์จึง
ทรงยินดีในบรรพชานี้ วิหารธรรมจงเกิดแก่พระองค์
กิจอันใดยังพร้อมด้วยศีล การบริกรรม และจาน
พระองค์จงทรงบำเพ็ญกิจอันนั้นให้บริบูรณ์ จง
ประกอบด้วยความอดทนและความสงบระงับ อย่าถือ
พระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ จงทรงคลายออกเสียซึ่งความ
ยุบลงและความพองขึ้น จงทรงกระทำโดยเคารพซึ่งกุศล
กรรมบถวิชาและสมณธรรม แล้วบำเพ็ญพรหมจรรย์.

[๔๖๖] พระองค์ทรงละช้างม้าชาวนครและ
ชาวชนบทเป็นอันมาก ผนvoxแล้วทรงยินดีในบาตร
ชาวชนบท มิตร อมาตย์ และพระญาติเหล่านั้นได้
กระทำความผิดระหว่างพระองค์ละกระมัง เหตุไร
พระองค์จึงทรงละอิสริยยศ มาชอบพระทัยซึ่งบาตร
นั้น.

[๔๖๗] ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ข้าพเจ้ามิได้ผจญ
ซึ่งญาติไร ๆ โดยส่วนเดียวในกาลไหน ๆ โดยอธรรม
แม้ญาติทั้งหลายก็มีได้ผจญซึ่งข้าพเจ้า.

[๔๖๘] ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ข้าพเจ้าเห็น
ประเพณีของโลก เห็นโลกถูกกิเลสขบกัด ถูกกิเลส
ทำให้เป็นดังเปือกตม จึงได้ทำเหตุนี้ให้เป็นเครื่อง
เปรียบเทียบว่า ปุณฺณจมอยู่แล้วในกิเลสวัตตุดิ สัตว์
เป็นอันมาก ย่อมถูกประหารและถูกฆ่าในกิเลสวัตตุดิ
นั้น ดังนี้จึงได้บวชเป็นภิกษุ.

[๔๖๙] ใครหนอเป็นผู้จำแนกแจกอรรถ
ตั้งสอนพระองค์ คำอันสะอาดนี้เป็นคำของใคร ดูก่อน
พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ เพราะพระองค์มิได้ตรัสบอก
สมณะผู้มีวัตรปฏิบัติก้าวล่วงทุกข์ นอกจากกัปปสมณะ
หรือวิชชสมณะ.

[๔๗๐] ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ถึงข้าพเจ้าจะ
เคารพสมณะหรือพราหมณ์โดยส่วนเดียวก็จริง แต่ก็
ไม่เคยเข้าใกล้ไต่ถามอะไร ๆ ในกาลไหน ๆ เลย
ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ข้าพเจ้านั้นรุ่งเรื่องด้วยสิริ ไปยัง
พระราชอุทยานด้วยอาณาพาใหญ่ เมื่อเจ้าพนักงาน
กำลังขับเพลงขับและประโคมดนตรีกันอยู่ ข้าพเจ้า
ได้เห็นมะม่วง มีผลภายนอกกำแพงพระราชอุทยาน
อันกักก้องด้วยเสียงดนตรี พร้อมแล้วด้วยคนร้องและ
คนประโคม ข้าพเจ้าละต้นมะม่วงอันมีสิรินั้น ซึ่ง

เหล่ามนุษย์ผู้ต้องการผลฟาดคืออยู่ ลงจากคอช้างเข้าไป
ยังโคนต้นมะม่วง ซึ่งมีผลและไม่มีผล เห็นต้นมะม่วง
ที่มีผล ถูกคนเบียดเบียนกำจัดแล้ว ปราศจากใบและ
ก้าน แต่มะม่วงอีกต้นหนึ่งนี้ใบเขียวช่อมน่ารื่นรมย์
ศัตรูทั้งหลายจกฆ่าพวกเราผู้มีอิสระ มีศัตรูดุจหนาม
เป็นอันมาก เหมือนต้นมะม่วงมีผล ถูกคนหักโค่น
ฉะนั้น เสือเหลืองถูกฆ่าเพราะหนัง ช้างถูกฆ่าเพราะงา
คนมีทรัพย์ถูกฆ่าเพราะทรัพย์ ใครเล่าจกฆ่าผู้ไม่มี
เหย้าเรือน ผู้ไม่มีสันถวะคือตัดหา มะม่วงต้นหนึ่ง
มีผล อีกต้นหนึ่งไม่มีผล ทั้งสองต้นนั้นเป็นผู้สั่งสอน
ข้าพเจ้า.

[๔๗๑] คนทั้งปวงคือกองช้าง กองม้า กองรถ
กองเดินเท้า ตกใจว่า พระราชาทรงผนวชเสียแล้ว
ขอพระองค์โปรดทำให้ชุมชนอุ่นใจ ตั้งความคุ้มครอง
ไว้ อภิเษกพระโอรสในราชสมบัติ แล้วจึงทรงผนวช
ต่อภายหลังเถิด.

[๔๗๒] ดูก่อนปชาบดี ชาวชนบท มิตร
อมาศย์ และพระประยูรญาติทั้งหลาย เราและแล้ว
ที่มหาอุราหุมารผู้ยังแวนแคว้นให้เจริญ เป็นบุตรของ
ชาววิเทหรัฐ ชาววิเทหรัฐเหล่านั้น จกให้ครองราช
สมบัติในกรุงมิลิตา.

[๔๗๓] มาเถิด อาตมาจะให้เธอศึกษาตามคำ
ที่อาตมาชอบ เมื่อเธอให้พระโอรสครองราชสมบัติ
ก็จักกระทำบาปทุจริตเป็นอันมาก ด้วยกายวาจาใจ
ซึ่งเป็นเหตุให้เธอไปสู่ทุกคติ การที่เรายังอรรถภาพให้เป็น
ไปด้วยก่อนข้าพเจ้าที่ผู้อื่นให้ ซึ่งสำเร็จแต่ผู้อื่น นี่เป็น
ธรรมของนักปราชญ์.

[๔๗๔] คนที่ฉลาดแม้ไม่ได้บริโภคอาหาร
สี่มือ ราวจะว่าจะตายด้วยความอด ก็ยอมตายเสียด้วยความ
อด เขาจะไม่ยอมบริโภคก่อนเนื้อลูกสุนัขไม่
สะอาดเลย ข้าแต่พระมหาชน พระองค์เสวยได้
ซึ่งก่อนเนื้ออันเป็นเดนสุนัข ไม่สะอาดน่าเกลียดนัก.

[๔๗๕] ดูก่อนพระนางสิวลี ก่อนเนื้อนั้นไม่
ชื่อว่าเป็นอาหารของอาตมาหามิได้ เพราะถึงจะเป็น
ของคนครองเรือนหรือของสุนัข ก็สะอาดแล้ว ของ
บริโภคเหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้ ที่บุคคลได้มาแล้ว
โดยชอบธรรม ของบริโภคทั้งหมดนั้น กล่าวกันว่า
ไม่มีโทษ.

[๔๗๖] แนะนางกุมาริกาผู้ยังนอนกับแม่ ผู้
ประดับกำไลมือเป็นนิตย์ กำไลมือของเจ้า ข้างหนึ่ง
มีเสียงดัง อย่างหนึ่งไม่มีเสียงดัง เพราะเหตุไร.

[๔๗๗] ข้าแต่พระสมณะ เสียงเกิดแต่กำไล
สองอัน ที่สวนอยู่ในข้อมือของข้าพเจ้านี้กระทบกัน

ความที่กำไลทั้งสองกระทบกันนั้นเป็นเหตุแห่งเสียง
กำไลอันหนึ่งที่สวมอยู่ในข้อมือของข้าพเจ้านั้น ไม่มี
อันที่สองจึงไม่ส่งเสียง เป็นเหมือนนักปราชญ์สงบนิ่ง
อยู่ บุคคลสองคนก็วิวาทกัน คนเดียวจกวิวาทกับ
ใครเล่า ท่านผู้ใคร่ต่อสวรรค์ จงชอบความเป็นผู้อยู่
คนเดียวเถิด.

[๔๗๘] แนะสิวลี เธอได้ยिनคาถาที่นาง
กุมาริกากล่าวแล้วหรือ นางกุมาริกาเป็นเพียงชั้นสาว
ใช้มาตีเทียนเรา ความที่เราทั้งสองประพฤติ คือ
อาตมาเป็นบรรพชิต เธอเป็นสตรีเดินตามกันมา ย่อม
เป็นเหตุแห่งครหา บรรดาสองแพร่งนี้อันเราทั้งสอง
ผู้เดินทาง จงแยกกันไป เธอจงถือเอาทางหนึ่งไป
อาตมาก็จะถือเอาทางอื่นอีกทางหนึ่งไป เธออย่าเรียก
อาตมาว่าเป็นพระสวามีของเธอ และอาตมาก็จะไม่
เรียกเธอว่าเป็นมเหสีของอาตมาอีก เมื่อภักษัตริย์ทั้งสอง
กำลังตรัสข้อความนี้อยู่ ได้เสด็จเข้าไปยังถุกนคร
เมื่อใกล้เวลานั้น พระมหาสัตว์ประทับยืนอยู่ที่ซุ้ม
ประตูเรือนของช่างสร ช่างสรนั้น หลับตาข้างหนึ่ง
ใช้ตาอีกข้างหนึ่งเล็งดูลูกสรอันหนึ่งซึ่งคดอยู่ ดัดให้ตรง
ที่ซุ้มประตูนั้น.

[๔๗๙] ดูก่อนช่างสร ท่านจงฟังอาตมา ท่าน
หลับจักหูข้างหนึ่ง เล็งดูลูกสรอันคดด้วยจักหูข้างหนึ่ง
ด้วยประการใด ท่านเห็นความสำเร็จประโยชน์ด้วย
ประการนั้นหรือหนอ.

[๔๘๐] ข้าแต่พระสมณะ การเล็งด้วยจักขุ
ทั้งสอง ปรากฏว่าเหมือนพร้าไปไม่ถึงที่คดข้างหน้า
ย่อมไม่สำเร็จความตัดให้ตรง ถ้าลับจักขุข้างหนึ่ง
เล็งดูที่คดด้วยจักขุอีกข้างหนึ่ง เล็งได้ถึงที่คดเบื้องหน้า
ย่อมสำเร็จความตัดให้ตรง บุคคลสองคนก็วิวาทกัน
คนเดียวจักวิวาทกับใครเล่า ท่านผู้ใคร่ต่อสวรรค์ จง
ชอบความเป็นผู้อยู่คนเดียวเถิด.

[๔๘๑] ดูก่อนนางสีวลี เธอได้ยินคาถาที่
ช่างศรกล่าวหรือยัง ช่างศรเป็นเพียงคนใช้ยังดีเทียบ
เราได้ ความที่เรทั้งสองประพุดินั้น เป็นเหตุแห่ง
ความครหา ดูก่อนนางผู้เจริญ ทางสองแพร่งนี้อันเรา
ทั้งสองผู้เดินทางมา จงแยกกันไป เธอจงถือเอาทาง
หนึ่งไป อาตมาถือเอาทางอื่นอีกทางหนึ่งไป เธอ
อย่าเรียกอาตมาว่าเป็นพระสวามีของเธอ และอาตมา
จะไม่เรียกเธอว่าเป็นมเหสีของอาตมาอีก.

จบมหาชนกชาดกที่ ๒

อรรถกถาหมานีบาต

มหาชนกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภ มหาภิเนกขัมมบารมี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า โโก ยัม มชฺเฌ สมุทฺทสฺสมี ดังนี้ เป็นต้น.

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งพรณนามมหาภิเนกขัมมบารมี ของพระตถาคต ในโรงธรรมสภา พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายประชุมเจรจากันถึงเรื่องอะไร เนื้อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้ เท่านั้น ที่ตถาคตออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ แม้ในกาลก่อน เมื่อยังเป็นโพธิสัตว์ อยู่ ตถาคตก็ได้ออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่เหมือนกัน ตรัสดังนี้ แล้วทรงคุณธิภาพ อยู่ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลวิงวอนให้ทรงเล่าเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า มหาชนก ครองราชสมบัติในกรุงมิลิตา แคว้นวิเทหะ พระเจ้ามหาชนกราชนั้น มีพระราชโอรสสองพระองค์ คือ อริฏฐชนกพระองค์หนึ่ง โปลชนกพระองค์หนึ่ง ในสองพระองค์นั้น พระราชาพระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระราชโอรสองค์พี่ พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่พระราชโอรสองค์น้อง กาลต่อมา พระมหาชนกราชสวรรคต พระอริฏฐชนกได้ครองราชสมบัติ ทรงตั้งพระโปลชนกผู้กนิษฐภคินีเป็นอุปราช อนาคตัยคนหนึ่งผู้ใกล้ชิดพระราชบิดา ไปเฝ้าพระราชกราบทูลว่า ขอเดชะ พระอุปราชใครจะปลงพระชนม์พระองค์

พระอริยราชชนกทรงสดับคำบอຍ ๆ ก็ทำลายความเสียดใจพระอนุชา ให้จำ
พระโปลชนกมาหาอุปราชด้วยเครื่องจองจำ ให้อยู่ในคฤหาสน์หลังหนึ่งใกล้
พระราชนิเวศ มีผู้คุ้มครอง พระกุมารโปลชนกทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้า
ข้าพเจ้าก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่องจองจำจงอย่าหลุดจากมือและเท้าของ
ข้าพเจ้า แม้ประตูก็จงอย่าเปิด ถ้าข้าพเจ้ามิได้ก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่อง
จองจำจงหลุดจากมือและเท้าของข้าพเจ้า แม้ประตูก็จงเปิด เครื่องจองจำได้
หักเป็นท่อน ๆ แม้ประตูก็เปิดในทันใดนั้น ต่อนั้นพระโปลชนกก็เสด็จออก
ไปยังปัจฉิมตคามแห่งหนึ่ง ประทับอยู่ที่ปัจฉิมตคามนั้น ชาวปัจฉิมตคามจำ
พระองค์ได้ก็บารุงพระองค์ ครั้งนั้น พระอริยราชชนกไม่สามารถจะจับ
พระองค์ได้ พระโปลชนกนั้น ได้ทำปัจฉิมตชนบทให้อยู่ในอำนาจโดยลำดับ
เป็นผู้มีบริวารมาก ทรงคิดว่า เมื่อก่อนเรามีได้ก่อเวรต่อพระเชษฐาของเรา
แต่บัดนี้เราจะก่อเวรละ ทรงให้ประชุมพลนิกาย แวดล้อมไปด้วยมหาชน
ออกจากปัจฉิมตคามถึงกรุงมิถิลาโดยลำดับ ให้ตั้งค่ายพักแรมกองทัพอยู่นอก
พระนคร ครั้งนั้น เหล่าทหารชาวมิถิลานครทราบข่าว พระโปลชนกเสด็จมา
ก็ขนยู่โทปรกณ์มีพาหนะช้างเป็นต้น มายังสำนักของพระโปลชนกนั้น โดยมาก
แม้ชาวนครคนอื่น ๆ ก็พากันมาเข้าด้วย พระโปลชนกส่งสาส์นไปถวายพระ-
เชษฐาว่า เมื่อก่อนข้าพระองค์มิได้ก่อเวรต่อพระองค์ แต่บัดนี้ ข้าพระองค์
จะก่อเวรละ พระองค์จะประทานเสวตฉัตรแก่ข้าพระองค์ หรือจะรบ พระราชา
อริยราชชนกทรงสดับดังนั้น ประารณว่าจะรบ จึงตรัสเรียกพระอัคมเหสีมาตรัส
ว่า ที่รัก ในการรบชนะหรือแพ้ ไม่อาจจะรู้ได้ ถ้าฉันมีอันตราย เธอพึง
รักษาครรภ์ให้ดี ตรัสฉะนี้แล้วเสด็จกรีธาทัพออกจากพระนคร ครั้งนั้นทหาร
ของพระโปลชนกยังพระอริยราชชนกให้ถึงชีพัตถ์ชัยในที่รบ ชาวพระนคร

ทั้งสิ้นรู้ว่า พระราชาสวรรคตแล้ว ก็เกิดโกลาหลกันทั่วไป ฝ่ายพระเทวีทรงทราบข่าว พระราชสวามีสวรรคตแล้ว ก็รีบเก็บสิ่งของสำคัญมีทองเป็นต้น ใส่ในกระเช้า เอาผ้าเก่า ๆ ปูปิดไว้แล้วใส่ข้าวสารข้างบน ทรงนุ่งภูษาเก่าเศร้าหมอง ปล่อยให้พระกายของพระองค์ วางกระเช้าบนพระเศียร เสด็จออกจากพระนครแต่กลางวันที่เดียว ไม่มีใครจำพระนางได้ พระนางเสด็จออกทางประตูทิศอุดร ไม่รู้จักมรรคา เพราะไม่เคยเสด็จไปในที่ไหน ๆ ไม่อาจกำหนดทิศ จึงประทับที่ศาลาแห่งหนึ่งคอยตรัสถามว่า มีคนเดินทางไปในนครกาลจัมปากะไหม เพราะเคยทรงสดับว่า มีนครกาลจัมปากะเท่านั้น ก็สัตว์ในครรภ์ของพระเทวีนั้น มิใช่สัตว์สามัญ แต่เป็นพระมหาสัตว์ผู้มีพระบารมีเต็มแล้วมาบังเกิด ด้วยเดชานุภาพแห่งพระมหาสัตว์นั้น บันดาลให้ภพของท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการร้อน ท้าวสักกเทวราชทรงอาวัชนาการก็ทรงทราบเหตุนี้ ทรงดำริว่า สัตว์ที่บังเกิดในพระครรภ์ของพระเทวีมีบุญมาก เราควรจะไปในที่นั้น จึงเนรมิตเกวียนมีเครื่องปกปิด จัดตั้งเตียงไว้ในเกวียนนั้น เนรมิตคนเหมือนคนแก่ ขับเกวียนไปหยุดอยู่ที่ประตูศาลาที่พระเทวีประทับอยู่ ทูลถามพระเทวีว่า มีผู้ที่จะไปนครกาลจัมปากะบ้างไหม พระเทวีได้สดับดังนั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พ่อ ข้าพเจ้าจักไป ท้าวสักกเทวราชว่า ถ้าเช่นนั้น แม่จงขึ้นนั่งบนเกวียนเถิด พระเทวีเสด็จออกมาตรัสว่า ข้าแต่พ่อ ข้าพเจ้ามีครรภ์แก่ ไม่อาจจะขึ้นเกวียนไปได้ จักขอเดินตามพ่อไปเท่านั้น แต่พ่อช่วยรับกระเช้าของข้าพเจ้านี้ขึ้นเกวียนไปด้วย ท้าวสักกเทวราชว่า แม่พูดอะไร คนที่รู้จักขับเกวียนเช่นข้าพเจ้าไม่มี แม่อย่ากลัวเลย ขึ้นนั่งบนเกวียนเถิดแม่ ด้วยเดชานุภาพแห่งพระโอรสของพระองค์ ในกาลที่พระเทวีจะเสด็จขึ้นเกวียน แผ่นดินได้หนุนขึ้นดุจผิวละออง เต็มด้วยลมฟุ้งขึ้นฉะนั้น ตั้งจดทำเกวียน พระเทวีเสด็จขึ้นบรรทมบนพระที่สิริไสยาสน์ ทรงทราบว่า นี้จักเป็นเทวดา พระนางได้หยั่งลงสู่ันิธา เพราะได้บรรทมบนพระที่อันเป็นทิพย์.

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงขับเกวียนถึงแม่น้ำ แห่งหนึ่ง ไกลราว สามสิโยชน์ จึงปลุกพระเทวีแล้วตรัสว่า แม่จงลงจากเกวียนนี้อาบน้ำในแม่น้ำ จงนุ่งห่มผ้าคู่หนึ่ง ที่วางอยู่เหนือศีรษะนั้น จงหยิบของกินที่มีอยู่ภายใน เกวียนนั้นมากินเถิด พระเทวีทรงทำตามอย่างนั้น แล้วบรรทมต่อไปอีก ก็ลุถึงนครกาลจัมปาละในเวลาเย็น ทอดพระเนตรเห็นประตูลอยและกำแพง พระนคร จึงตรัสถามท้าวสักกเถว่า ข้าแต่พ่อ เมืองนี้ชื่ออะไร ท้าวสักกเถตรัสตอบว่า นครกาลจัมปาละ แม่ พระเทวีตรัสค้ำว่า พูดยอะไร พ่อ นครกาลจัมปาละอยู่ห่างจากนครของพวกเราถึงหกสิโยชน์มิใช่หรือ ท้าวสักกเถตรัสว่า ถูกแล้ว แม่ แต่ตรัสจกหนทางตรง ครั้งนั้นท้าวสักกเทวราชให้พระเทวีลงจากเกวียน ณ ที่ใกล้ประตู ด้านทิศทักษิณ ตรัสบอกว่า บ้านของตาอยู่ข้างหน้า แต่แม่จงเข้าไปสู่นครนี้ ตรัสดังนี้แล้วเสด็จไปเหมือนไปข้างหน้า ได้หายตัวไปยังที่ประทับของพระองค์ ส่วนพระเทวีก็ประทับนั่งอยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่ง.

ขณะนั้น มีพราหมณ์ผู้เฟื่องมณฑลคนหนึ่งชื่อนครกาลจัมปาละ เป็นศิลาปาโมกษ์ มาณพประมาณห้าร้อยคน แวดล้อมเดินไปเพื่ออาบน้ำ แลดูมาแต่ไกลเห็นพระเทวีนั้น มีพระรูปร่างยิ่งสมบูรณ์ด้วยความงามเป็นเลิศ ประทับนั่งอยู่ ณ ศาลานั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ผู้บังเกิดในพระครรภ์ของพระเทวี พอเห็นเท่านั้น ก็เกิดสเนหาราวกะว่าเป็นน้องสาวของตน จึงให้เหล่ามาณพพักอยู่ภายนอก เข้าไปในศาลาแต่ผู้เดียวถามว่า น้องหญิง แม่เป็นชาวบ้านไหน พระเทวีตรัสตอบว่า ข้าแต่พ่อ ข้าพเจ้าเป็นอัศวินของพระอริยราชชนกกราช กรุงมิลิตา พราหมณ์ถามว่า แม่มาที่นี่ทำไม พระเทวีตรัสตอบว่า พระอริยราชชนกถูกพระโปลชนกปลงพระชนม์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้ากลัวภัยจึงหนีมา ด้วยคิดว่า จักรกษัตริย์ไว้ พราหมณ์ถามว่า ก็ใน

พระนครนี้ มีใครที่เป็นพระญาติของเธอหรือ พระเทวีตรัสตอบว่า ไม่มี พ่อพราหมณ์กล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น เธออย่าห่วงใจไปเลย ข้าพเจ้าอุทิจงพราหมณ์มหาศาล เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ ข้าพเจ้าจักตั้งเธอไว้ ในที่เป็นน้องสาวปฏิบัติดูแลเธอ เธอจงกล่าวกะข้าพเจ้าว่า ท่านเป็นพี่ชาย แล้วจับที่เท้าทั้งสองของข้าพเจ้าคร่ำครวญเถิด พระเทวีรับคำแล้ว เปล่งเสียงดังทอดพระองคฺ์ลงจับเท้าทั้งสองของพราหมณ์ ทั้งสองต่างก็คร่ำครวญกันอยู่ ครั้งนั้นเหล่าอันเดวาลิก ได้ยินเสียงของพราหมณ์ จึงพากันวิ่งเข้าไปยังศาลา ถามว่า ท่านอาจารย์ เกิดอะไรแก่ท่านหรือ พราหมณ์กล่าวว่า พ่อทั้งหลาย หญิงนี้เป็นน้องสาวของฉัน พลัดพรากจากฉัน ไปแต่ครั้งโน้น เหล่าอันเดวาลิกกล่าวว่า จำเดิมแก่กาลที่ท่านทั้งสองได้พบกันแล้ว ขออย่าได้วิตกเลย พราหมณ์ให้ยานที่ปกปิดมา ให้พระเทวีประทับนั่งในยานนั้น กล่าวกะเหล่ามาณพว่า เจ้าทั้งหลายจงบอกแก่นางพราหมณีว่า หญิงนี้เป็นน้องสาวของเรา แล้วจงบอกนางพราหมณีเพื่อทำกิจทั้งปวงแก่นาง กล่าวฉะนี้แล้วส่งพระเทวีไปสู่เรือนลำดับนั้น นางพราหมณีให้พระนางสรงสนานด้วยน้ำร้อนแล้ว แต่งที่บรรทมให้บรรทม แม้พราหมณ์อาบน้ำแล้วก็กลับมาสู่เรือน สั่งให้เชิญพระนางมาในเวลาบริโภคอาหาร ด้วยคำว่า จงเชิญน้องสาวของเรามา แล้วบริโภคร่วมกับพระนาง ได้ปรนนิบัติพระนางในนิเวศของตน ไม่นานนักพระนางก็ประสูติพระโอรสมีวรรณะดังทอง พระเทวีจึ้นานพระนามพระโอรส เหมือนพระอัยกาว่า มหาชนกกุมาร พระกุมารนั้นทรงเจริญวัยก็เล่นอยู่กับพวกเด็กเด็กพวกใดรบกว่นทำให้พระกุมารขัดเคือง พระกุมารก็จับเด็กพวกนั้นให้มันแล้วตี ด้วยพระองค์มีพระกำลังมาก และด้วยความเป็นผู้กระด้างเพราะมานะ เพราะพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ที่ไม่เจือปน พวกเด็กเหล่านั้นร้องไห้เสียงดัง เมื่อถูกถามว่า ใครตี ก็บอกว่า บุตรหญิงหม้ายตี พระกุมารทรงคิดว่า

พวกเด็กว่า เราเป็นบุตรหญิงหม้าย อยู่เนื่อง ๆ ช่างเถอะ เราจักถามมารดาของเรา วันหนึ่ง พระกุมารจึงทูลถามพระมารดาว่า ข้าแต่พระมารดา ใครเป็นบิดาของ ฉัน พระนางตรัสดวงพระกุมารว่า พราหมณ์เป็นบิดาของลูก วันรุ่งขึ้นพระ กุมารตีเด็กทั้งหลาย เมื่อเด็กทั้งหลายกล่าวว่ บุตรหญิงหม้ายดี จึงตรัสว่า พราหมณ์เป็นบิดาของเรามิใช่หรือ ครั้น พวกเด็กถามว่า พราหมณ์เป็นอะไรกับ เธอ จึงทรงคิดว่า เด็กเหล่านั้นกล่าวว่า พราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ มารดาของ เราไม่บอกเหตุการณ์นี้ตามจริง ท่านไม่บอกแก่เราตามใจของท่าน ยกไว้เถิด เรา จักให้ท่านบอกความจริงให้ได้ เมื่อพระกุมารตีมน้ำนมพระมารดาจึงกัดพระถัน พระมารดาไว้ ตรัสว่า ข้าแต่แม่ แม่จงบอกบิดาแก่ฉัน ถ้าแม่ไม่บอก ฉันจัก กัดพระถันของแม่ให้ขาด พระนางไม่อาจตรัสดวงพระโอรส จึงตรัสบอกว่า พ่อ เป็นโอรสของพระเจ้าอริฏฐมหาชนก ในกรุงมิถิลา พระบิดาของพ่อถูกพระ โปลงชนกปลงพระชนม์ แม่ตั้งใจรักษาตัวพ่อ จึงมาสู่นครนี้ พราหมณ์นี้ตั้ง แม่ไว้ในที่เป็นน้องสาว ปฏิบัติดูแลแม่ ตั้งแต่นั้นมา แม่ใครว่าเป็นบุตรหญิง หม้าย พระกุมารก็ไม่กริ้ว พระกุมารทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง ในภายในพระชนม์ ๑๖ ปี เมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี เป็นผู้ทรงพระรูป โฉมอันอุดม พระองค์ทรงคิดว่า เราจักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดา จึง ทูลถามพระมารดาว่า ข้าแต่พระมารดา ทรัพย์อะไร ๆ ที่พระมารดาได้มา มี บ้างหรือไม่ ฉันจักค้าขายให้ทรัพย์เกิดขึ้นแล้วจักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระ บิดา พระนางตรัสตอบว่า ลูกรัก แม่ไม่ได้มามีมือเปล่า สิ่งอันเป็นแก่นสาร ของเรามีอยู่สามอย่าง คือ แก้วมณี แก้วมุกดา แก้ววิเชียร ในสามอย่างนั้น แต่ละอย่างพอจะเป็นกำลังเอาราชสมบัติได้ พ่อจงรับแก้วสามอย่างนั้น คิด อ่านเอาราชสมบัติเถิด อย่าทำการค้าขายเลย พระกุมารทูลว่า ข้าแต่พระมารดา ขอพระมารดาจงประทานทรัพย์นั้นกึ่งหนึ่ง แก่หม่อมฉัน จะเอาไปเมือง

สุวรรณภูมิ นำทรัพย์เป็นอันมากมาแล้วเอาราชสมบัติ ซึ่งเป็นของพระบิดา
ทูลดังนี้แล้ว ให้พระมารดาประทานทรัพย์กึ่งหนึ่ง จำหน่ายออกเป็นสินค้า
แล้วให้ขึ้นเรือ พร้อมกับพวกพณิชที่จะเดินทางไปสุวรรณภูมิ แล้วกลับ
มาถวายบังคมลาพระมารดา ทูลว่า ข้าแต่พระมารดา หม่อมฉันจักไปเมือง
สุวรรณภูมิ พระนางตรัสห้ามว่า ลูกรัก ขึ้นชื่อว่ามหาสมุทร สำเร็จประโยชน์
น้อย มีอันตรายมาก อย่าไปเลย ทรัพย์ของพ่อมีมากพอประโยชน์ เอาราช
สมบัติแล้ว พระกุมารทูลว่า หม่อมฉันจักไปแท้จริง ทูลลาพระมารดาถวาย
บังคม กระทำประทักษิณ แล้วออกไปขึ้นเรือ ในวันนั้นได้เกิดพระโรคขึ้น
ในพระสรีระของพระเจ้าโปลชนกราช บรรทมแล้ว เสด็จลุกขึ้นอีกไม่ได้ พวก
พณิชประมาณเจ็ดร้อยคนขึ้นสู่เรือ เรือแล่นไปได้เจ็ดร้อยโยชน์ ใช้เวลาเจ็ด
วัน เรือแล่นไปด้วยกำลังคลื่นที่ร้ายกาจ ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ แผ่นกระดานก็
แตกด้วยกำลังคลื่น น้ำเข้ามาแต่ที่นั่น ๆ เรือก็จมลงในกลางมหาสมุทร
มหาชนกถ้ำมรณภัย ร้องให้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหา
สัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบ
ว่าเรือจะจม จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนยเสวยจนเต็มท้อง แล้วชุบผ้าเนื้อ
เกลี้ยงสองผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มัน ประทับยืน เกาะเสากระโดง
บนยอดเสากระโดงเวลาเรือจม มหาชนเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า น้ำโดยรอบ
มีสีเหมือนโลหิต พระมหาสัตว์ประทับยืนที่ยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิศว่า
เมืองมิลิตาอยู่ที่ทิศนี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดง ล่วงพ้นฝูงปลาและเต่า ไป
ตกในที่สุด อุสกะหนึ่ง เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก พระเจ้าโปลชนกราช
ได้สวรรคตในวันนั้นเหมือนกัน จำเดิมแต่นั้น พระมหาสัตว์เป็นไปอยู่ในคลื่น
ซึ่งมีสีดั่งแก้วมณี เหมือนท่อนต้นกล้วยทอง ข้ามมหาสมุทรด้วยกำลังพระพาหา
พระมหาสัตว์ทรงว่ายข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน เหมือนว่ายข้ามวันเดียว พระ

องค์ทรงสังเกตุเวลานั้นว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม ทรงสมาทานอุโบสถศีล ก็ในกาลนั้น ท้าวโลกบาลทั้งสี่มอบให้เทพธิดา ชื่อมณีเมขลา เป็นผู้ดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณ มีบำรุงมารดา เป็นต้น เป็นผู้ไม่สมควรจะตายในมหาสมุทร นางมณีเมขลา มิได้ตรวจตรา มหาสมุทรเป็นเวลาเจ็ดวัน เล่ากันว่า นางเสวยทิพยสมบัติเพลินก็เพลินสติมิได้ ตรวจตรา บางอาจารย์กล่าวว่า นางเทพธิดาไปเทพสมาคมเสีย นางคิดได้ว่า วันนี้เป็นวันที่เจ็ดที่เรามิได้ตรวจความมหาสมุทร มีเหตุอะไรบ้างหนอ เมื่อนาง ตรวจดูก็เห็นพระมหาสัตว์ จึงคิดว่า ถ้ามหาชนกกุมารจักตายในมหาสมุทร เราจักไม่ได้เข้าเทวสมาคม กิณฉะนั้นแล้ว ตกแต่งสร้อยระย้าสถิตอยู่ในอากาศไม่ไกลพระมหาสัตว์ เมื่อจะทดลองพระมหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาแรกว่า

นี่ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่งก็อุตสาหพยายามวาย

อยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์อะไร

จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปสุสนุติริ แปลว่า แลไม่เห็นฝั่งเลย.

บทว่า อายุहे ได้แก่ กระทำความเพียร.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า เราว่ายข้ามมหาสมุทรมาได้เจ็ดวัน เข้าวันนี้ ไม่เคยเห็นเพื่อนสองของเราเลย นี่ใครหนอมาพูดกะเรา เมื่อแลไปในอากาศก็ทอดพระเนตรเห็นนางมณีเมขลา จึงตรัสคาถาที่สองว่า

ดูก่อนเทวดา เราไต่รตรองเห็นปฏิปทาแห่งโลก

และอานิสงส์แห่งความเพียร เพราะฉะนั้น ถึงจะมองไม่

เห็นฝั่ง เราก็คงพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิสมม วุตฺต โลกุตฺต** ความว่า เรานั้นไตร่ตรอง คือใคร่ครวญวัตรคือ ปฏิปทาของโลกอยู่. บทว่า **วายมุตฺต จ** ความว่า พระมหาสัตว์แสดงความว่า เราไตร่ตรองคือเห็นอานิสงส์แห่งความเพียรอยู่. บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะเราไตร่ตรองอยู่ คือรู้ว่า ชื่อว่า ความเพียรของบุรุษย่อมไม่เสียหาย ย่อมให้ตั้งอยู่ในความสุข ฉะนั้น แม้จะมองไม่เห็นฝั่งก็ต้องพยายาม คือกระทำความเพียร อธิบายว่า เราจะไม่คำนึงถึงข้อนั้นได้อย่างไร.

นางมณีเมขลาปรารภนาจะพึงธรรมกถาของพระมหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาอีกว่า

ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณไม่ได้ ย่อมไม่

ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างลูกผู้ชายของท่าน

ก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ทันถึงฝั่งก็จักตาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปตฺวา ว** ความว่า ยังไม่ทันถึงฝั่งเลย ท่านก็จักตาย.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกะนางมณีเมขลาว่า ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายาม แม้ตายก็จักพ้นครหา ตรัสฉะนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า

ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติเทวดา และบิดามารดา

อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อน

ในภายหลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อณฺโณ** ความว่า คู่ก่อนเทวดา บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตาย ก็ย่อมไม่เป็นหนี้ คือไม่ถูกคิดเตียน ในระหว่างญาติทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย และพรหมทั้งหลาย.

ลำดับนั้น เทวดากล่าวคาถาอะพระมหาสัตว์ว่า

การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความพยายาม
การงานอันนั้นก็ไร้ผล มีความลำบากเกิดขึ้น การทำ
ความพยายามในฐานะอันไม่สมควรใด จนความตาย
ปรากฏขึ้น ความพยายามในฐานะอันไม่สมควรนั้นจะ
มีประโยชน์อะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปารณียํ ความว่า ยังไม่ถึงที่สุด
ด้วยความพยายาม. บทว่า มจฺจุ ยสุตฺตานิปฺผตํ ความว่า การทำความ
พยายามในฐานะอันไม่สมควรใด จนมัจจุคือความตายนั่นแลปรากฏขึ้น ความ
พยายามในฐานะอันไม่สมควรนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

เมื่อนางมณีเมขลากล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์เมื่อจะทำนางมณี
เมขลาให้จำนนต่อถ้อยคำ จึงได้ตรัสคาถาต่อไปว่า

ดูก่อนเทวดา ผู้ใคร่แจ้งว่าการงานที่ทำ จะไม่
ลุล่วงไปได้จริง ๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้น
ละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะไม่รู้ผลแห่ง
ความเกียรตินั้น ดูก่อนเทวดา คนบางพวกในโลกนี้
เห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบการทำงาน
ทั้งหลาย การงานเหล่านั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม
ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์แก่ตน
แล้วมิใช่หรือ คนอื่น ๆ จมในมหาสมุทรหมด เรา
คนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็นท่านมาสถิตอยู่ใกล้ ๆ
เรา เรานั้นจักพยายามตามสติกำลัง จักทำความเพียร
ที่บรูษควรทำ ไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อจฺจนฺตํ** ความว่า ผู้ใคร่รู้แจ้งการงาน
นี้ว่า แม้ทำความเพียรก็ไม่อาจให้สำเร็จได้ ไม่ลุล่วงไปได้จริง ๆ ที่เดียว ดังนี้
ไม่น่าช่างครุร้ายและช่างตกมันเป็นต้นออกไปเสีย ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน.
บทว่า **ชฺลฺยา โส ยถิ หาปเย** ความว่า ถ้าผู้นั้น ละความเพียรในฐานะ
เช่นนั้นเสีย ก็จะพึงรู้ผลแห่งความเกียจคร้านนั้น คำที่ท่านกล่าวนั้น ๆ
ไว้ประโยชน์ พระมหาสัตว์ทรงชี้แจงดังนี้ ก็บทที่เขียนไว้ในบาลีว่า **ชฺลฺยา**
โส ยถิ หาปเย นั้น ไม่มีในอรรถกถา. บทว่า **อชิปฺปายผลํ** ความว่า
คนบางพวกเห็นผลแห่งความประสงค์ของตน ประกอบการงานมีกสิกรรมและ
พาณิชย์กรรมเป็นต้น . บทว่า **ตานิ อิชฺฌนฺตฺติ วา น วา** ความว่า พระมหาสัตว์
แสดงความว่า เมื่อบุคคลกระทำความเพียรทางกายและความเพียรทางใจว่า
เราจักไปในที่นี้ จักเรียนสิ่งนี้ การงานเหล่านั้น ย่อมสำเร็จที่เดียว เพราะฉะนั้น
จึงควรทำความเพียรแท้. บทว่า **สฺนฺนา อญฺเฏ ตฺรามหิ** ความว่า คนอื่น ๆ
จม คือ จมลงในมหาสมุทร คือเมื่อไม่ทำความเพียร ก็เป็นภิกษาแห่งปลาและ
เต่ากันหมด แต่เราคนเดียวเท่านั้นยังว่ายข้ามอยู่. บทว่า **ตฺลฺยจ ปฺลฺลสฺมา**
สฺนฺติเก ความว่า ท่านจงดูผลแห่งความเพียรของเราแม้นี้ เราไม่เคยเห็น
เทวดาโดยอัธภาพนี้เลย เรานั้นก็ให้เห็นท่านมาสถิตอยู่ใกล้ ๆ เรา โดยอัธภาพ
ทิพย์นี้. บทว่า **ยาถาสฺติ ยถาผลํ** ความว่า สมควรแก่สติและกำลังของตน
บทว่า **กาธํ** แปลว่า จักกระทำ.

เทวดาได้สดับพระวาจาอันมั่นคงของพระมหาสัตว์นั้น เมื่อจะสรรเสริญ
มหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาว่า

ท่านใดถึงพร้อมด้วยความพยายามโดยธรรม ไม่
จมลงในห้วงมหรณพ ซึ่งประมาณนี้ได้ เห็นปานนี้
ด้วยกิจคือความเพียรของบุรุษ ท่านนั้นจงไปในสถานที่
ที่ใจของท่านยินดีนั้นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอว คเต** ความว่า ในห้วงน้ำซึ่ง
ประมาณมิได้เห็นปานนี้ คือในมหาสมุทรทั้งลึกทั้งกว้าง. บทว่า **ธมฺมุวายาม-**
สมฺปนฺโน ความว่า ประกอบด้วยความพยายามอันชอบธรรม. บทว่า **กมฺมุนา**
นาวสีทติ ความว่า ท่านไม่จมลงด้วยกิจ คือความเพียรของบุรุษของตน
บทว่า **ยตุถ เต** ความว่า ใจของท่านยินดีในสถานที่ใด ท่านจงไปใน
สถานที่นั้นเถิด.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว นางมณีเมขลาได้ถามว่า ข้าแต่ท่าน
บัณฑิตผู้มีความบากบั่นมาก ข้าพเจ้าจักนำท่านไปที่ไหน เมื่อพระมหาสัตว์
ตรัสว่า มิถิลานคร นางจึงอุ้มพระมหาสัตว์ขึ้น คุกคนยกกำดอกไม้ ใช้แขน.
ทั้งสองประคองให้นอนแนบทรง พาเหาะไปในอากาศเหมือนคนอุ้มลูก
ฉะนั้น พระมหาสัตว์มีสิริระเศร้ามองด้วยน้ำเค็มตลอดเจ็ดวัน ได้สัมผัสทิพย-
ผัสสะก็บรรทมหลับ ลำดับนั้น นางมณีเมขลา นำพระมหาสัตว์ถึงมิถิลานคร
ให้บรรทมโดยเบื้องขวาบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคลในสวนมะม่วง มอบให้
หมู่เทพเจ้าในสวนคอยอารักขาพระมหาสัตว์แล้วไปอยู่ที่อยู่ของตน.

ในกาลนั้น พระเจ้าโปลชนกราชไม่มีพระโอรส มีแต่พระธิดาองค์หนึ่ง
พระนามว่า **สิวลีเทวี** เป็นหญิงฉลาดเฉียบแหลม อมาตย์ทั้งหลายได้ทูลถามพระเจ้า
โปลชนกราชเมื่อบรรทมอยู่บนพระแท่นมณัมัญจอาสน์ว่า ข้าแต่พระมหाराช
เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว เหล่าข้าพระบาทจักถวายราชสมบัติแก่ใคร
พระราชตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงมอบราชสมบัติให้แก่ท่านที่สามารถยังสิวลีเทวี
ธิดาของเราให้ยินดี หรือผู้ใคร่ห้วนอนแห่งบัลลังก์สี่เหลี่ยม หรือผู้ใดอาจยก
สหัสสถามธนูขึ้นได้ หรือผู้ใดอาจนำขุมทรัพย์ใหญ่สิบหกแห่งออกมาได้ ท่าน
ทั้งหลายจงมอบราชสมบัติให้แก่ผู้นั้น อมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ขอเดชะ
ขอพระองค์โปรดตรัสดูทานปัญหาแห่งขุมทรัพย์เหล่านั้นแก่พวกข้าพระองค์.

พระราชางตริสอุทานปัญหาของสิ่งอื่น ๆ พร้อมกับขุมทรัพย์ทั้งหลาย
ไว้ว่า

ขุมทรัพย์ใหญ่สิบหกขุมเหล่านี้ คือ ขุมทรัพย์ที่
ดวงอาทิตย์ขึ้น ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ตก ขุมทรัพย์
ภายใน ขุมทรัพย์ภายนอก ขุมทรัพย์ไม่ใช่ภายใน
ไม่ใช่ภายนอก ขุมทรัพย์ขาขึ้น ขุมทรัพย์ขาลง ขุม
ทรัพย์ที่ไม่มีรังใหญ่ทั้งสิ้น ขุมทรัพย์ในที่โยชน์หนึ่งโดย
รอบ ขุมทรัพย์ใหญ่ ที่ปลายงาทั้งสอง ขุมทรัพย์ที่
ปลายหนหาง ขุมทรัพย์ที่น้ำ ขุมทรัพย์ที่ยอดไม้ และ
ธนูหนักพันแรงคนยก บัลลังก์สี่เหลี่ยมห้วนนอนอยู่
เหลี่ยมไหน และยังสี่ลิวราชเทวีให้ยินดี.

เมื่อพระเจ้าโปลชนกราชสวรรคต ถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จแล้ว
อมาตย์ทั้งหลายได้ประชุมปรึกษากันในวันที่เจ็ด ถึงเรื่องที่พระราชางตริสไว้ว่า
ให้มอราชสมบัติแก่ท่านที่สามารถให้พระธิดาของพระองค์ยินดี ก็ใครเล่าจัก
สามารถให้พระราชธิดานั้นยินดี อมาตย์เหล่านั้น เห็นกันว่า เสนาบดีเป็นผู้
สนิทชิดแห่งพระราชาก็จักสามารถ จึงส่งข่าวให้เสนาบดีนั้นทราบ เสนาบดีนั้น
ได้ฟังข่าว รับแล้วไปสู่ประตูพระราชวังเพื่อต้องการราชสมบัติ ให้ทูลความ
ที่ตนมาแต่พระราชธิดา พระราชธิดาทรงทราบว่า เสนาบดีนั้นมา หวังจะทรง
ทกลงเสนาบดีว่า จะมีปัญญาทรงสิริแห่งเสวตฉัตรหรือไม่ จึงรับสั่งว่าจงมา
โดยเร็ว เสนาบดีได้ฟังข่าวนั้นแล้ว ประสงค์จะให้พระราชธิดาโปรดปราน
จึงไปโดยเร็วตั้งแต่เชิงบันไดไปยืนอยู่ที่ใกล้พระราชธิดา ลำดับนั้น พระราชธิดา
เมื่อทรงทกลงเสนาบดีนั้น จึงตรัสสั่งว่า จงวิ่งไปโดยเร็วในพระดำหนัก
เสนาบดีคิดว่าจักยังพระราชธิดาให้ยินดี จึงวิ่งไปโดยเร็ว พระราชธิดารับสั่ง

กะเสนาบดีว่า จงมาอีก เสนาบดีก็มาโดยเร็วอีก พระราชาธิดาทรงทราบว่
เสนาบดีนั้นหาปัญญามิได้ จึงตรัสว่า จงมานวดเท้าของเรา เสนาบดีก็นั่งลง
นวดพระบาทของพระราชธิดาเพื่อให้ทรงโปรดปราน ลำดับนั้น พระราชาธิดา
ก็ถึบเสนาบดีนั้นที่อกให้ล้มหงาย แล้วประทานสัญญาแก่นางข้าหลวงทั้งหลาย
ด้วยพระคำรัสว่า พวกเจ้าจงตีบุรุษไร้ปัญญาอันชพาลคนนี้ ลากคอออกไปเสียนาง
ข้าหลวงทั้งหลายก็ทำตามรับสั่ง เสนาบดีนั้นใครถามว่าเป็นอย่างไร ก็
ตอบว่า พวกท่านอย่าถามเลย พระราชาธิดานี้ไม่ใช่หญิงมนุษย์ จักเป็นยักษ์นิ
แต่ผู้นั้นอมตย์ผู้รักชากลังไปเพื่อให้พระราชธิดาทรงยินดี พระราชาธิดาก็ให้
รับความอับอายขายหน้า เช่นเดียวกับเสนาบดี ได้ยังชนทั้งปวง คือเศรษฐี
เจ้าพนักงานเชิญเครื่องสูง เจ้าพนักงานเชิญพระแสง ให้ได้รับความอับอาย
ขายหน้าเหมือนกัน ครั้งนั้นมหาชนปรึกษากันแล้วกล่าวว่า ไม่มีผู้สามารถให้
พระราชธิดาโปรดปราน ท่านทั้งหลายจงมอบราชสมบัติแก่ผู้สามารถยกรฐที่มี
น้ำหนักพันแรงคนยก ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจะยกยกรฐนั้นขึ้น แต่ผู้นั้นมหาชน
จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงมอบราชสมบัติแก่ผู้รู้จักห้วนอนแห่งบัลลังก์สี่เหลี่ยม
ก็ไม่มีใครรู้จักอีก แต่ผู้นั้น มหาชนจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงมอบราชสมบัติ
แก่ผู้สามารถนำขุมทรัพย์สิบหกแห่งออกมาได้ ก็ไม่มีใครสามารถอีก แต่ผู้นั้น
เสนาอมาตย์ทั้งหลายปรึกษากันว่า เราทั้งหลายไม่อาจรักษาแว่นแคว้นที่หา
พระราชามีได้ไว้ จะพึงทำอะไรกันหนอ ลำดับนั้น ปุโรหิตจึงกล่าวว่
เสนาอมาตย์เหล่านั้นว่า พวกท่านอย่าวิตกเลย ควรจะปล่อยมุสสรตไป เพราะ
พระราชาที่เชิญเสด็จหาได้ด้วยมุสสรตเป็นผู้สามารถครองราชสมบัติในชมพู
ทวีปทั้งสิ้น เหล่าเสนาอมาตย์ต่างเห็นพร้อมกัน จึงให้ตกแต่งพระนคร แล้ว
ให้เทียมม้าสี่ตัวมีสีดุจดอกกุณฑลในราชรถอันเป็นมงคล ลาดเครื่องลาดอันวิจิตร
เบื่องบน ให้ประดิษฐานเบญจราชกกุธภัณฑ์ แวดล้อมด้วยจตุรงคเสนา ชน

ทั้งหลายประ โคมเครื่องดนตรีข้างหน้าราชรถที่พระราชเป็นเจ้าของ ประ โคม
เบื้องหลังราชรถที่ไม่มีเจ้าของ เพราะฉะนั้น ปุโรหิตจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย
จงประ โคมดนตรีทั้งปวงเบื้องหลังราชรถ แล้วรุดสายหนังเชือกแอก ประ ตัก
ด้วยพระเต้าทองคำ แล้วสั่งราชรถว่า ผู้ใดมีบุญที่จะได้ครองราชสมบัติ ท่าน
จงไปสู่สำนักของผู้นั้น แล้วปล่อยราชรถนั้นไป ลำดับนั้น ราชรถก็ทำประทักษิณ
พระราชนิเวศแล้วขึ้นสู่ถนนใหญ่แล่นไปโดยเร็ว ชนทั้งหลายมีเสนาบดี
เป็นต้น นึกหวังว่า ขอผู้สารถจงมาสู่สำนักเรา รถนั้นแล่นล่องเลยเขตสถาน
ของชนทั้งปวงไป ทำประทักษิณพระนครแล้ว ออกทางประตูด้านตะวันออก
บ่ายหน้าตรงไปอุทยาน ครั้งนั้น ชนทั้งหลายเห็นราชรถแล่นไปโดยเร็ว จึง
กล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงยังราชรถนั้นให้กลับ ปุโรหิตห้ามว่า อย่าให้กลับเลย
ถึงแล่นไปสิ้นร้อยโยชน์ก็อย่าให้กลับ รถเข้าไปสู่อุทยาน ทำประทักษิณแผ่น-
ศิลามงคลแล้ว หยุดอยู่เตรียมรับเสด็จขึ้น ปุโรหิตเห็นพระมหาสัตว์บรม
จึงเรียกเหล่าอมาตย์มากล่าวว่า ท่านผู้หนึ่งนอนบนแผ่นศิลามงคลปรากฏอยู่
แต่ว่าพวกเรายังไม่รู้ว่าจะมีปัญญาสมควรแก่เสวตฉัตรหรือไม่
ถ้าว่าท่านมีปัญญา จักไม่ลุกขึ้นจักไม่แลดู ถ้าเป็นคนกาลกรณีจักกลัวจักตกใจ
ลุกขึ้นสะทกสะท้านแลดูแล้วหนีไป ท่านทั้งหลายจงประ โคมดนตรีขึ้นทั้งหมด
โดยเร็ว ชนทั้งปวงก็ประ โคมดนตรีเป็นร้อย ๆ ขึ้นขณะนั้น เสียงของดนตรี
เหล่านั้น ได้เป็นเหมือนกึกก้องไปทั่วท้องสาคร์ พระมหาสัตว์ตื่นบรมด้วย
เสียงนั้น เปิดพระเศียรทอดพระเนตรเห็นมหาชนแล้ว ทรงจินตนาการว่า
เสวตฉัตรมาถึงเรา ดังนี้แล้ว คลุมพระเศียรเสียดีก พลิกพระองค์บรม
ข้างซ้าย ปุโรหิตเปิดพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ตรวจดูพระลักษณะแล้วกล่าวว่า
อย่าว่าแต่ทวีปหนึ่งนี้เท่านั้นเลย ท่านผู้นี้สามารถครองราชสมบัติในมหาทวีป
ทั้งสี่ได้ กล่าวจะนั้นแล้วให้ประ โคมดนตรีอีก ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงเปิด

พระพักตร์อีก พลิกพระองค์บรมข่างขวา ทอดพระเนตรมหาชน ปุโรหิต ให้บริษัทยกออกไปแล้ว ประคองอัญชลีก้มหน้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ ขอได้โปรดเสด็จลุกขึ้นเถิด ราชสมบัติมาถึงพระองค์ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสถามปุโรหิตว่า พระราชาของพวกท่านเสด็จไปไหน ครั้น ปุโรหิตกราบทูลว่า เสด็จสวรรคต จึงตรัสถามว่า พระราชโอรสหรือพระราช- ภาดาของพระราชานั้นไม่มีหรือ ปุโรหิตกราบทูลว่า ไม่มีพระเจ้าข้า มีแต่ พระราชธิดาองค์หนึ่ง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงสดับคำของปุโรหิตนั้นแล้ว จึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นก็ดีแล้ว เราจักครองราชสมบัติ ตรัสดังนี้แล้ว เสด็จ ลุกขึ้นประทับนั่งโดยบัลลังก์ ณ แผ่นมณฑลศิลา ต่อนั้น ชนทั้งหลายมีอมตย์ และปุโรหิตเป็นต้น ก็ถวายอภิเษกพระมหาสัตว์ ณ สถานที่นั้นทีเดียว พระ- มหาสัตว์นั้น ได้ทรงพระนามว่า มหาชนกราช พระองค์เสด็จขึ้นสู่ราชรถอัน ประเสริฐเข้าพระนครด้วยสิริราชสมบัติอันสิริโสภาคใหญ่ ขึ้นสู่พระราชนิเวศ ทรงพิจารณาว่า ตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้นนั้น ๆ ยกไว้ก่อน แล้วเสด็จขึ้น พระที่นั่งข้างใน.

ฝ่ายพระราชธิดา ตรัสสั่งราชบุรุษคนหนึ่งเพื่อจะทรงทดลองพระ มหาสัตว์นั้นโดยสัญญาที่มีมาก่อนว่า เจ้าจงเข้าไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า พระนางสิวลีเทวีรับสั่งให้หา จงรีบเสด็จไปเฝ้า อมาตย์นั้นก็ไปกราบทูล พระราชานั้น พระราชาแม้ได้ทรงฟังคำอมาตย์นั้น ก็สร้างเป็นเหมือนไม่ ได้ยิน ตรัสชมปราสาทเสียว่า โอ ปราสาทงาม ดังนี้ เพราะความที่พระองค์ เป็นบัณฑิต ราชบุรุษนั้น เมื่อไม่อาจให้พระราชาทรงสดับคำนั้น จึงกลับมาทูล พระราชธิดาว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระราชาไม่ทรงฟังคำของพระแม่เจ้า มัวแต่ ทรงชมปราสาท ไม่สนพระทัยพระวาจาของพระแม่เจ้า เหมือนคนไม่สนใจ ต้นหญ้าจะนั้น พระราชธิดาทรงคิดว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มีอชยาศัยใหญ่ ส่งราช

บุรุษให้เชิญเสด็จมาอีกถึงสองครั้งสามครั้งที่เดียว แม้พระราชาก็เสด็จไปโดยปกติ ตามความพอพระราชหฤทัยของพระองค์ ขึ้นสู่ปราสาทเหมือนพระยาราชสีห์เดินออกจากถ้ำฉะนั้น เมื่อเสด็จใกล้เข้ามา พระสีวลีเทวีราชธิดาไม่อาจดำรงพระองค์อยู่ได้ด้วยพระเดชานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ จึงเสด็จมาถวายให้เกี่ยวพระกร พระมหาสัตว์ก็ทรงรับเกี่ยวพระกรพระราชธิดาขึ้นยัง พระที่นั่งประทับ ณ ราชบัลลังก์ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ตรัสเรียกอมาตย์ทั้งหลายมารับสั่งถามว่า คู่ก่อนอมาตย์ทั้งหลาย เมื่อพระราชอาชญาของท่านจะเสด็จสวรรคต ได้ตรัสตั้งอะไรไว้บ้าง เมื่ออมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ได้ตรัสตั้งไว้บ้าง จึงโปรดให้อมาตย์เล่าถวาย อมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า พระราชาของข้าพระองค์ทั้งหลายได้ตรัสตั้งไว้ดังนี้.

๑. ให้มอบราชสมบัติแก่ท่านผู้ที่ทำให้พระราชธิดาพระนางว่าสีวลีเทวีโปรดปรานได้.

พระราชอาชญาว่า พระนางสีวลีราชธิดาเสด็จมาถวายให้เกี่ยวพระกรของเธอแล้ว ข้อนี้เป็นอันว่า เราได้ให้พระราชธิดาโปรดปรานแล้ว ท่านจงกล่าวข้ออื่นต่อไป.

๒. ให้มอบราชสมบัติแก่ท่านผู้สามารถทราบห้วนอนแห่งบัลลังก์สี่เหลี่ยมว่าอยู่ด้านไหน.

พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า ข้อนี้รู้ยาก แต่ก็อาจรู้ได้โดยอุบาย จึงทรงถอดเข็มทองคำบนพระเศียร ประทานที่พระหัตถ์พระนางสีวลี มีรับสั่งว่า เธอจงวางเข็มทองคำนี้ไว้ พระนางสีวลีราชธิดาทรงรับเข็มทองคำไปวางไว้เบื้องห้วนอนแห่งบัลลังก์นั้น บางอาจารย์กล่าวว่า พระมหาสัตว์ประทานพระขรรค์ให้พระราชธิดาไปวาง พระมหาสัตว์ทรงทราบว่า ข้างนี้เป็นห้วนอนด้วยความหมายนั้น ทรงทำเป็นยังไม่ได้ยินถ้อยคำนั้น จึงตรัสถามว่า ท่านว่า

กระไร ครั้นหม่อมมาตย์กราบทูลซ้ำให้ทรงทราบแล้ว จึงรับสั่งว่า การรู้จัก
ห้วนอนบัลลังก์สี่เหลี่ยมไม้อัจฉรย์ ด้านนี้เป็นห้วนอน ท่านทั้งหลายจงกล่าว
ข้ออื่นต่อไป.

๓. ให้หม่อมราชสมบัติแก่ท่านผู้ยกธนูอันมีน้ำหนักพันแรงคนยกขึ้นได้.

พระมหาสัตว์ตรัสสั่งให้นำธนูนั้นมา แล้วประทับ ณ ราชบัลลังก์นั้น
เอง ทรงยกศัสตราธนูนั้นขึ้น คุกงศิฝายของหญิงทั้งหลายฉะนั้น แล้ว
โปรดให้เล่าข้ออื่นต่อไป.

๔. ให้หม่อมราชสมบัติแก่ท่านผู้นำขุมทรัพย์สิบหกแห่งออกให้ปรากฏ.

พระมหาสัตว์ตรัสถามว่า ปัญหาอะไร ๆ เกี่ยวกับขุมทรัพย์นั้น มีอยู่
หรือไม่ เมื่อพวกอมาตย์กราบทูลปัญหาเกี่ยวกับขุมทรัพย์ว่า มีขุมทรัพย์ที่
ดวงอาทิตย์ขึ้นเป็นต้น พอพระองค์ได้ทรงสดับปัญหานั้นแล้ว เนื้อความก็
ปรากฏเหมือนดวงจันทร์ในวันเพ็ญลอยเด่นอยู่ ณ ท้องฟ้าฉะนั้น ครั้นแล้ว
พระมหาสัตว์จึงตรัสว่า วันนี้หมดเวลาแล้ว พรุ่งนี้เรจักชี้ขุมทรัพย์ในที่
ทั้งหลายนั้น ๆ รุ่งขึ้นพระมหาสัตว์ให้ประชุมเหล่าอมาตย์แล้ว ตรัสถามว่า
พระราชอาชงพวกท่านนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าให้มาฉันบิ้างหรือไม่กราบทูล
ว่า เคยนิมนต์ให้มาฉันบิ้าง ขอเดชะ พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า ดวงอาทิตย์
มิใช่ดวงอาทิตย์ที่มองเห็นนี้ ดวงอาทิตย์หมายเอาพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะ
มีคุณเช่นดวงอาทิตย์ ขุมทรัพย์คงมีในสถานที่ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้า
เหล่านั้น พระมหาสัตว์จึงตรัสถามว่า เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมา
พระราชเสด็จไปต้อนรับตรงไหน เมื่ออมาตย์กราบทูลว่า ตรงนั้น ขอเดชะ
ก็ตรัสสั่งให้ชุดที่นั้น นำขุมทรัพย์มาได้ จึงตรัสถามต่อไปว่า เมื่อเสด็จไปส่ง
พระปัจเจกพุทธเจ้าเวลากลับ เสด็จประทับยืนตรงไหน เมื่อทรงทราบว่าที่ใด
แล้ว ก็โปรดให้ชุดที่นั้นนำขุมทรัพย์ออกมาได้.

มหาชนกัโห้ร้องเซ็งแซ่ถวายสาธุการสรรเสริญพระปัญญา รู้ลึกปิติ
โสมนัสว่า ชนทั้งหลายเที่ยวขุด ณ ทิศที่ดวงอาทิตย์ขึ้น เพราะปัญหากล่าวว่า
ที่ดวงอาทิตย์ขึ้น และเที่ยวขุดในทิศที่ดวงอาทิตย์ตก เพราะปัญหากล่าวว่าที่
ดวงอาทิตย์ตก แต่ขุมทรัพย์มีอยู่ในที่นี้เอง โอ อัจฉรย์หนอ แปลกหนอ
พระมหาสัตว์ตรัสให้ขุดนำขุมทรัพย์มาแต่ภายในกรณี แห่งพระทวารใหญ่ของ
พระราชฐานได้ เพราะปัญหาว่าขุมทรัพย์ภายใน ให้ขุดนำขุมทรัพย์มาแต่ภายใน
นอกกรณีแห่งพระทวารใหญ่ของพระราชฐานได้ เพราะปัญหาว่าขุมทรัพย์ภายใน
นอก ให้ขุดนำขุมทรัพย์มาแต่ข้างล่างพระธรณี แห่งพระทวารใหญ่ของพระ-
ราชฐานได้ เพราะปัญหาว่า ขุมทรัพย์ไม่ใช่ภายในได้ใช่ภายนอก ให้ขุดนำ
ขุมทรัพย์มาแต่ที่เกยทอง ในเวลาเสด็จขึ้นประทับมณฑลหัตถิได้ เพราะปัญหา
ว่าขุมทรัพย์ขาค้น ให้ขุดนำขุมทรัพย์มาแต่ที่เสด็จลงจากค่อข้างได้ เพราะ
ปัญหาว่าขุมทรัพย์ขาลง ให้ขุดนำหม้อทรัพย์ทั้งสี่หม้อมาแต่ภายใต้ต้นรังทั้งสี่
แห่ง อันเป็นเท้าพระแท่นบรรทม อันเป็นสิริซึ่งตั้งขึ้นมาแต่พื้นดินได้ เพราะ
ปัญหาว่า ขุมทรัพย์ทั้งสี่ ให้ขุดนำหม้อทรัพย์ทั้งหลายมาแต่ที่ประมาณชั่วแอก
โดยรอบพระที่สิริไสยาสน์ โดยวิธีนับชั่วแอกจรประมาณโยชน์หนึ่งได้ เพราะ
ปัญหาว่าขุมทรัพย์ในที่โยชน์หนึ่งโดยรอบ ให้ขุดหม้อทรัพย์ทั้งสองในสถานที่
มณฑลหัตถิ แต่ที่เฉพาะหน้าแห่งงาทั้งสองแห่งข้างนั้นมาได้ เพราะปัญหาว่า
ขุมทรัพย์ใหญ่ที่ปลายงาทั้งสอง ให้ขุดขุมทรัพย์ในสถานที่มณฑลหัตถิแห่งที่
เฉพาะหน้าแห่งปลายหางของข้างนั้นมาได้ เพราะปัญหาว่า ขุมทรัพย์ที่ปลาย
หาง ให้วิดน้ำในสระมณฑลโบกกรณีแสดงขุมทรัพย์ เพราะปัญหาว่าขุมทรัพย์
ที่น้ำ ให้ขุดหม้อขุมทรัพย์มาแต่ภายในเงาไม้รัง มีปริมาตรเวลาเที่ยงวัน
ตรงที่โคนไม้รังใหญ่ในพระราชอุทยานได้ เพราะปัญหาว่าขุมทรัพย์ใหญ่ที่
ปลายไม้ พระราชาให้นำขุมทรัพย์ใหญ่ทั้งสิบหกมาได้แล้ว ตรัสถามว่า

ปัญหาอื่นอะไรยังมีอีกหรือไม่ อนาคตทั้งหลาย กราบทูลว่า ไม่มีแล้ว พระเจ้าข้า มหาชนต่างร่าเริงแล้ว ยินดีแล้วว่า โอ อัจฉรย์ พระราชาองค์นี้เป็นบัณฑิตจริง ๆ.

ลำดับนั้น พระราชาทรงดำริว่า เราจักบริจาครทรัพย์นี้ในทานมุข จึงโปรดให้สร้างศาลาโรงทานหกหลัง คือท่ามกลางพระนครหนึ่ง ที่ประตูพระนครทั้งสี่ และที่ประตูพระราชนิเวศหนึ่ง โปรดให้เริ่มตั้งทานวัตร พระราชาโปรดให้เชิญพระมารดาและพราหมณ์มาแต่กาลจัมปาจนคร ทรงทำสักการะสมโภชเป็นการใหญ่ เมื่อพระมหาสัตว์ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติ ในกาลเมื่อพระองค์ยังทรงเป็นครุณราชกุมาร ชาววิเทหรัฐทั้งสี่นีกเกริกกัน เพื่อจะได้เห็นพระองค์ ด้วยคิดว่า พระราชโอรสพระเจ้าอริฏฐชนกราช ทรงพระนามว่า มหาชนกราช ครองราชสมบัติเป็นพระราชาผู้บัณฑิต เฉลียวฉลาดในอุบาย เราทั้งหลายจักเห็นพระองค์ แต่นั้นมา ชนเป็นอันมากพร้อมกันนำเครื่องบรรณาการถวาย มีมหรสพใหญ่ในพระนคร ลาดเครื่องลาดที่ทำด้วยฝีมือนับเป็นต้นในพระราชนิเวศ ห้อยพวงของหอมพวงดอกไม้เป็นต้น โปริยปราชข้าวดอก ทำเครื่องอุปกรณดอกไม้ เครื่องอบรูปและเครื่องหอม จัดตั้งไว้ซึ่งน้ำและโภชนาหารมีประการต่าง ๆ ในภาชนะเงิน ภาชนะทองคำ เพื่อเป็นเครื่องราชบรรณาการถวายพระมหาสัตว์เจ้า ยืนแวดล้อมอยู่ในที่นั้น ๆ หม่อมญาติเฝ้าอยู่ ณ ปรำหนึ่ง หมูพราหมณ์เฝ้าอยู่ ณ ปรำหนึ่ง หมูเศรษฐีเป็นต้น ปรำหนึ่ง เหล่านางสนมทรงรูปโฉม ปรำหนึ่ง ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายก็พร้อมกันสาธยายมนต์ เพื่ออำนวยการสวัสดิ เหล่าผู้กล่าวชัยมงคลด้วยปากก็พร้อมกันร้อง ถวายชัยมงคลก็ก้อง เหล่าผู้ชำนาญการขับร้องเป็นต้นก็พร้อมกันขับเพลงถวายอยู่ยังมี ชนทั้งหลายก็บรรเลงดนตรีเป็นร้อย ๆ อย่าง อยู่ครามครัน พระราชนิเวศวังสถาน ก็บันลือลั่นสนั่นศัพท์สำเนียงเป็นเสียง

เดียวกัน ปานต้องมหาสมุทรถูกลมพัดมาแต่ขุนเขาคุณครพิศพาดแล้วจะนั่น
สถานที่ซึ่งพระมหาสัตว์ ทอดพระเนตรแล้ว ๆ ก็กัมปนาทหวั่นไหว.

พระมหาสัตว์ประทับ พระราชาสน์ ภายใต้วพระมหาเศวตฉัตร
ทอดพระเนตรสิริวิลาสอันใหญ่เพียงดังสิริของท้าวสักกเทวราช ก็ทรงอนุสรณ์
ถึงความพยายาม ที่พระองค์ได้ทรงทำในมหาสมุทร เมื่อท้าวเธอทรงอนุสรณ์
ถึงความพยายามเช่นนั้นแล้ว จึงทรงมนสิการว่า ชื่อว่าความเพียร ควรทำแท้
ถ้าเราไม่ได้ทำความเพียรในมหาสมุทร เราจักไม่ได้สมบัตินี้ เนื้อทรงอนุสรณ์
ถึงความเพียรนั้น ก็เกิดพระปีติโสมนัสซาบซ่าน จึงทรงเปล่งพระอุทานด้วย
กำลังพระปีติ ตรัสว่า

บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงหวังเข้าไว้ ไม่พึงเบื่อหน่าย
เราเห็นการเป็นพระราชาสมปรารถนาแก่ตน. บุรุษผู้เป็น
บัณฑิตพึงหวังเข้าไว้ ไม่พึงเบื่อหน่าย เราเห็นตัวท่าน
จากน้ำขึ้นสู่บก. บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงพยายามเรื่อยไป
ไม่พึงเบื่อหน่าย เราเห็นการเป็นพระราชาสมปรารถนา
แก่ตน. บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงพยายามเรื่อยไป ไม่พึง
เบื่อหน่าย เราเห็นตัวท่านจากน้ำขึ้นสู่บก. นรชนผู้มี
ปัญญาแม้ใกล้ถึงทุกข์แล้ว ก็ไม่พึงตัดความหวังที่จะ
ถึงความสุข จริ่งอยู่ คนเป็นอันมากถูกทุกข์ กระทบ-
กระทบ ทั้งก็ทำสิ่งที่ไม่มียุทธประโยชน์ ถูกสุขกระทบกระทบ ทั้ง
ก็ทำสิ่งที่มีประโยชน์ คนเหล่านั้นไม่ตรึกถึงความข้อนี
จึงถึงความตาย. สิ่งนี้ที่คิดไว้ จะมีก็ได้ สิ่งนี้ที่คิดไว้
จะพินาศไปก็ได้ โภคะทั้งหลายของหญิงก็ตาม ของ
ชายก็ตาม มิได้สำเร็จด้วยเพียงคิดเท่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาสีเสถ** ความว่า ไม่ตัดความหวัง เสีย ทำความหวังการงานของตนรำไป. บทว่า **น นิพฺพินฺนุเทยฺย** ความว่า พึงกระทำความเพียรไม่เบื่อหน่าย คือไม่เกียจคร้าน. บทว่า **ยถา อิจฺฉี** ความว่า เราได้เป็นพระราชาคังที่เราปรารถนาทีเดียว. บทว่า **อุพฺภตํ** ได้แก่ นำเข้าไปใกล้ คือนำเข้าไปแล้ว. บทว่า **ทฺถุชฺชปฺนิโตปิ** ความว่า แม้ความทุกข์ทางกายและทางใจถูกต้องแล้ว. บทว่า **อหิตา หิตา จ** ความว่า ผู้ที่มีทุกข์สัมผัสย่อมไม่ทำสิ่งที่มีประโยชน์ ผู้ที่มีสุขสัมผัส ย่อมทำสิ่งที่มีประโยชน์. บทว่า **อวิตฺถกฺกิตาโร** ได้แก่ ไม่ตรึก คือไม่คิด ท่านอธิบายว่า บรรดาผัสสะเหล่านั้น เหล่าสัตว์ที่ผัสสะไม่มีประโยชน์ถูกต้อง ไม่คิดว่า แม้ผัสสะที่มีประโยชน์ ก็มีอยู่ ผู้ทำความเพียรย่อมบรรลุผัสสะเหล่านั้น ไม่คิดดังนี้จึงไม่ทำความเพียร สัตว์เหล่านั้นไม่ตรึกคือไม่คิดเนื้อความนี้ จึงไม่ได้สัมผัสที่มีประโยชน์ ย่อมเข้าถึงมัจจุ คือถึงความตาย เพราะฉะนั้น ชื่อว่าความเพียรควรกระทำแท้. บทว่า **อจินฺติตมฺปิ** ความว่า แม้สิ่งที่สัตว์เหล่านี้มิได้คิดไว้ ก็ย่อมมิได้. บทว่า **จินฺติตมฺปิ วินฺตฺสฺสตี** ความว่า ก็เรื่องที่ว่า เราจะครองราชสมบัติโดยไม่ต้องรบเลยนี้ เรานี้ได้คิดไว้ เรื่องที่ว่า เราจักชนทรัพย์ แต่สุวรรณภูมิมารบแล้ว ครองราชสมบัติ นี้เราคิดไว้ แต่ทั้งสองเรื่องนั้น บัดนี้ เรื่องที่เราคิดไว้ หายไปแล้ว เรื่องที่เรามีได้คิดไว้เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า **น หิ จินฺนตามยา โภคา** ความว่า ด้วยว่าโภคะของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าสำเร็จด้วยความคิดหามิได้ เพราะมิได้สำเร็จด้วยความคิด ฉะนั้น ควรทำความเพียรทีเดียว เพราะสิ่งที่มิได้คิดไว้ ย่อมมิแก่ผู้มีความเพียร.

ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ครองราชสมบัติโดยธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย. กาลต่อมา พระนางสิวลีเทวีประสูติพระราชโอรส ซึ่งสมบุรณ์ด้วยลักษณะแห่งความมั่งคั่งและความ

มีบุญ พระชนกและพระชนนี ทรงขนานพระนามว่า **ทิมวราษกุมาร** เมื่อ
ทิมวราษกุมารทรงเจริญวัย พระราชาประทานอุปราชาภิเษกแล้ว ครองราช
สมบัติอยู่เจ็ดพันปี.

วันหนึ่ง เมื่อนายอุทยานบาลนำผลไม้ไม่น้อยใหญ่ต่าง ๆ และดอกไม้
ต่าง ๆ มาถวาย พระมหาชนกราชมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นของเหล่านั้น
ทรงยินดี ทรงยกย่องนายอุทยานบาลนั้น ตรัสว่า คู่ก่อนนายอุทยานบาล เรา
ใคร่จะเห็นอุทยาน ท่านจงตกแต่งไว้ นายอุทยานบาล รับพระราชดำรัสแล้ว
ตามรับสั่ง แล้วกราบทูลให้ทรงทราบ พระมหาสัตว์ประทับบนคอช้างเสด็จ
ออกจากพระนครด้วยราชบริพารเป็นอันมาก ถึงประตูพระราชอุทยาน ที่ใกล้
ประตูพระราชอุทยานนั้น มีต้นมะม่วงสองต้นมีใบเขียวชอุ่ม ต้นหนึ่งไม่มีผล
ต้นหนึ่งมีผล ผลนั้นมีรสหวานเหลือเกิน ใคร ๆ ไม่อาจเก็บผลจากต้นนั้น
เพราะผลซึ่งมีรสเลิศอันพระราชายังมิได้เสวย พระมหาสัตว์ประทับบนคอช้าง
ทรงเก็บเอาผลหนึ่งเสวย ผลมะม่วงนั้นพอดังอยู่ที่ปลายพระชิวหาของพระมหา
สัตว์ปรากฏอโศกอิทธิฤทธิ์ พระมหาสัตว์ทรงคิดว่า เราจักกินให้มาก
เวลากลับ แล้วเสด็จเข้าสู่พระราชอุทยาน คนอื่น ๆ มีอุปราชเป็นต้น
จนถึงคนรักษาช้าง รักษาม้า รู้ว่าพระราชเสวยผลมีรสเลิศแล้ว ก็เก็บเอา
ผลมากินกัน ฝ่ายคนเหล่านี้ยังไม่ได้ผลนั้น ก็ทำลายกิ่งด้วยท่อนไม้ ทำเสีย
ไม่มีใบ ต้นก็หักโค่นลง มะม่วงอีกต้นหนึ่งตั้งอยู่ตรงงาม คุณงามมีพรรณดัง
แก้วมณี พระราชาเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น
จึงตรัสถามเหล่าอมาตย์ว่า นี่อะไรกัน เหล่าอมาตย์กราบทูลว่า มหาชนทราบ
ว่า พระองค์เสวยผลมีรสเลิศแล้ว ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น พระราชา
ตรัสถามว่า ใบและวรรณะของต้นนี้สิ้นไปแล้ว ใบและวรรณะของต้นนอกนี้
ยังไม่สิ้นไป เพราะเหตุไร อมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ใบและวรรณะของอีก

ต้นหนึ่งไม่สิ้นไป เพราะไม่มีผล พระราชาทรงสดับดังนั้น ได้ความสังเวช ทรงดำริว่า ต้นนี้มีวรรณะสดเขียวตั้งอยู่แล้ว เพราะไม่มีผล แต่ต้นนี้ถูกหัก โคนลง เพราะมีผล แม้ราชสมบัตินี้ก็เช่นกันกับต้นไม้มีผล บรรพชาเช่นกับ ต้นไม้หาผลมิได้ ภัยย่อมมีแก่ผู้มีความกังวล ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีความกังวล ก็เรจักไม่เป็นเหมือนต้นไม้มีผล จักเป็นเหมือนต้นไม้หาผลมิได้ เรจักสละ ราชสมบัติออกบวช ทรงอธิษฐานพระมนัสมัน เสด็จเข้าสู่พระนคร เสด็จขึ้น ปราสาทประทับที่พระทวารปราสาท ให้เรียกเสนาบดีมาตริสสั่งว่า จำเดิมแต่ วันนี้ ชนเหล่าอื่นนอกจากผู้บำรุงปฏิบัติผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เชิญเครื่องเสวยมา และเป็นผู้ถวายน้ำบ้วนพระ โอษฐ์และไม้สีพระทนต์ อย่ามาหาเราเลย ท่านทั้งหลาย จงถือตามเหล่าอมาตย์ ผู้วินิจฉัยคนเก่าว่ากล่าวราชกิจ ตั้งแต่วันนี้ไป เรจัก เจริญสมณธรรมในพระตำหนักชั้นบน ตรัสสั่งดังนี้แล้ว เสด็จขึ้นสู่ปราสาท เจริญสมณธรรมพระองค์เดียวเท่านั้น เมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ มหาชนประชุม กันที่พระลานหลวง ไม่เห็นพระมหาสัตว์ ก็กล่าวว่า พระราชาของพวกเรา ไม่เหมือนพระองค์เก่า แล้วกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า

พระราชาผู้เป็นใหญ่ไม่เหมือนแต่ก่อน เพราะ
บัดนี้ ไม่ทรงตรวจตราเหล่าคนพื่อนรำ ไม่ทรงใส่
พระทัยเหล่าเพลงขับ ไม่ทอดพระเนตรสัตว์ทวิบทต-
บาท ไม่ประพาสพระราชอุทยาน ไม่ทอดพระเนตร
หมู่หงส์ พระองค์เป็นประหนึ่งคนไข้ ประทับนั่งเฉย
ไม่ทรงว่าราชกิจอะไร ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิเด เป็นคำกล่าวรวมถึงสัตว์ทั้งปวง
อธิบายว่า เมื่อก่อนทรงให้ช้างชนกัน ทรงให้แพะขวิดกัน ทรงให้เหล่ามฤค
ต่อสู้กัน วันนี้ พระองค์ไม่ทอดพระเนตรสัตว์แม้เหล่านั้น. บทว่า อูทยาน

ความว่า ไม่โปรดแม้กีฬาในพระราชอุทยาน. บทว่า หัส ความว่า ไม่ทอดพระเนตรหมู่หงส์ ในสระโบกขรณีในพระราชอุทยาน ซึ่งดาบคายไปด้วยบัวเบญจพรรณ. บทว่า มูโคว ความว่า ได้ยินว่าพวกเขาเหล่านั้น ถ้ามผู้เจริญเครื่องเสวยและผู้ปฏิบัติบำรุงว่า พระราชาทรงปรึกษาข้อความอะไร ๆ กับ พวกท่านบ้าง เขากล่าวว่ามีได้ทรงปรึกษาเลย เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวอย่างนี้.

พระราชาทรงมีพระมณัสไม่พัวพันในกามทั้งหลาย น้อมพระทัยไปในวิเวก ทรงระลึกถึงเหล่าพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้สิ้นเคยในราชสกุล ทรงดำริว่า ใครหนอจักบอกสถานที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ประกอบด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ผู้หากังวลมิได้เหล่านั้นแก่เรา แล้วทรงเปล่งอุทานด้วยคาถา ๓ คาถาไว้ว่า

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ผู้ใคร่ความสุข มีศีลอัน
ปกปิดแล้ว ปราศจากเครื่องผูกคือกิเลส หมู่ก็ตาม
แก่ก็ตาม มีตัณหาอันกำถ่วงแล้ว อยู่ที่ไหนในวันนี้
ขออนอบน้อมแด่ท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้น ผู้แสวงหาคุณ
ใหญ่ ท่านผู้มีปัญญาเหล่าใดเป็นผู้ไม่ขวนขวาย อยู่ใน
โลกที่มีความขวนขวาย ท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้น ตัดเสีย
ซึ่งข่ายแห่งมัจจุซึ่งชิงไว้มัน ผู้มีมยาทำลายเสียด้วย
ญาณไปอยู่ ใครพึงนำเราไปสู่ภูมิที่อยู่แต่ท่านผู้มี
ป่าเหล่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุขกามา ได้แก่ ผู้ใคร่ความสุข คือพระนิพพาน. บทว่า ไรโหสีลา ความว่า มีศีลอันปกปิดแล้ว คือประกาศคุณหาที่สุดมิได้. บทว่า วคฺคพนฺธา ได้แก่ เครื่องผูกคือกิเลส. บทว่า อูปรารุตา แปลว่า ไปปราศแล้ว. บทว่า ทหรา วุฑฺฒา จ แปลว่า หมู่ก็ตามแก่ก็ตาม. บทว่า อจฺจนฺเร แปลว่า ย่อมอยู่ เมื่อพระราชาทรงอนุสรณ์ถึงคุณ

ของพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น เกิดพระปิตีอย่างมาก ครั้งนั้น พระราชา
เสด็จลุกจากบัลลังก์ทรงเปิดสีหบัญชรด้านทิศอุดร ผินพระพักตร์ไปทางทิศอุดร
ประดิษฐานอัญชลีไว้เหนือพระเศียร เมื่อทรงนมัสการพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง
หลายผู้ประกอบด้วยคุณอันอุดมเห็นปานนี้ จึงตรัสว่า **อติกุกนฺตวกา** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อติกุกนฺตวกา** ได้แก่ ผู้ละตัณหาได้แล้ว.

บทว่า **มฺหฺลนฺ** ได้แก่ ผู้แสวงหาคุณมีศีลขันธเป็นต้นเป็นอันมากดำรงอยู่.

บทว่า **อุสุตฺตูกฺกมฺหิ** ได้แก่ ผู้ถึงความชวนชวยจากราคะเป็นต้น. บทว่า

มจฺจุโน ชำล ได้แก่ ข่ายคือตัณหาอันกิเลสมารชิงไว้. บทว่า **ตฺนฺตฺ** มายาวิโน

ความว่า. ผู้มีมายาทั้งหลาย กำจัดคือทำลายด้วยญาณของตนไปอยู่. บทว่า

โก เถล **คฺติมานเย** ความว่า ใครจะพึงให้เราถึง คือพาเราไปยังนิवासสถาน

ของพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงเจริญสมณธรรมอยู่บนประساتนั้นแล เวลาว่าง
ไปสี่เดือน ลำดับนี้ ๆ. พระหฤทัยของพระองค์ได้น้อมไปในบรรพชาอย่างยิ่ง
พระราชนิเวศปรากฏคจฺโลกันตฺนรก ภพทั้งสามปรากฏแก่พระองค์เหมือนถูก
ไฟไหม้ พระมหาสัตว์มีพระหฤทัยมุ่งเฉพาะต่อบรรพชา ทรงจินตนาการว่า
เมื่อไรหนอ กาลเป็นที่ละกรงมิตฺตา ซึ่งประดับตกแต่งดั่งพิภพแห่งท้าวสักกเทว-
ราชนี้ แล้วไปสู่ป่าหิมวันต์ทรงเพศบรรพชิต จักมีแก่เรา ทรงคิดฉะนี้แล้ว
ทรงเริ่มพรรณนากรงมิตฺตาว่า

เมื่อไรเราจักละกรงมิตฺตาราชธานี อันมั่งคั่ง ซึ่ง

นายช่างผู้ฉลาดจัดการสร้างจำแนกสถานที่เป็นพระราช

นิเวศเป็นต้น ปันส่วนออกเป็นประตูและถนนตามส่วน

ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรงมิตฺตาราชธานี อันมั่งคั่ง

กว้างขวางรุ่งเรืองด้วยประการทั้งปวง ออกบวช ความ

ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่งมี
กำแพงและหอรบเป็นอันมาก ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ป้อมและซุ้มประตูมั่นคง ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ทางหลวงตัดไว้เรียบร้อย ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ร้านค้าในระหว่างจัดไว้อย่างดี ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง
เบียดเสียดไปด้วยรถเทียมโคและม้า ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งหมู่ไม้ในที่ที่เขี้ยวสำราญ ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งหมู่ไม้ในพระราชอุทยาน ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจัก ละกรุงมถิลาราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ระเบียบแห่งปราสาทอันประเสริฐ ออกบวช ความ

ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมิลิตราชธานี อันมั่งคั่ง มี
ปรากฏสามชั้น พรั่งพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
ซึ่งพระเจ้าวิเทหรัฐผู้ทรงยศ พระนามว่าโสมนัส ทรง
สร้างไว้ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมิลิตราชธานี อันมั่งคั่ง ซึ่ง
พระเจ้าวิเทหรัฐทรงสะสมธัญญาหารเป็นต้น ทรงปก-
ครองโดยธรรม ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จ
ได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกรุงมิลิตราชธานี อันมั่งคั่งอัน
หมู่อ้อมจามีตรผจญไม่ได้ ทรงปกครองโดยธรรม ออก
บวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระราชมณเฑียรสถาน อันนำ
รื่นรมย์ จำแนกป็นสถานที่ไว้สมส่วน ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระราชมณเฑียรสถาน อันนำ
รื่นรมย์ ซึ่งฉาบทาด้วยปูนขาวและดิน ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระราชมณเฑียรสถาน อันนำ
รื่นรมย์ มีกลิ่นหอมฟุ้งจรุงใจ ออกบวช ความประ-
สงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันจำแนกป็น
สมส่วน ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันฉาบทาด้วย
ปูนขาวและดิน ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จ
ได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันมีกลิ่นหอม
ฟุ้งจรูญใจ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละพระตำหนักยอดอันทาสีพิเศษ
สวยสด ลาดรดประพรมด้วยแก่นจันทน์ ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละบัลลังก์ทอง ซึ่งลาดอย่างวิจิตร
ด้วยหนังโค ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละบัลลังก์แก้วมณี ซึ่งลาดอย่าง
วิจิตรด้วยหนังโค ออกบวช ความประสงค์นั้นจัก
สำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละผ้าฝ้ายผ้าไหม ผ้าอันเกิดแต่
โคมรัฐและเกิดแต่โกทุมพรรัฐ ออกบวช ความประ
สงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละสระโบกขรณีอันน้ำรินรมย์ ซึ่ง
นอกจากพรากรำร้องแล้ว ดาดาชไปด้วยพรรณไม้น้ำ
ทั้งปทุมและอูบล ออกบวช ความประสงค์
สำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองข้างซึ่งประดับประดาไปด้วย
เครื่องอสังการทั้งปวง และเหล่าข้างมีสายรัดทองคำ
บริบูรณ์ด้วยเครื่องประดับศิระและข้ายทองคำ เหล่า
ความที่ประจักษ์ถือโศมารและของง้าว ออกบวช ความ
ประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองม้า ซึ่งประดับประดาด้วย
สรรพalingการ และเหล่าสินธพชาติอาชาไนย ซึ่งเป็น
พาหนะเร็ว อันเหล่าคนฝึกประจำถือดาบและแสงศร
อยู่เป็นนิตย์ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถซึ่งติดเครื่องรบ ชักขง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ
ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศร
สวมเกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถทองคำซึ่งติดเครื่องรบชัก
ขงประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ
ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละรถเงิน ซึ่งติดเครื่องรบ ชักขง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่งประดับ

ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำรถถือศร
สวมเกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถม้า ซึ่งติดเครื่องรบชกชง
ประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่ง ประดับ
ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถเทียมอูฐ ซึ่งติดเครื่องรบ
ชกชงประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและเสือโคร่ง ประดับ
ประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคนประจำถือศรสวม
เกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้
เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองรถเทียมแพะ แกะ เนื้อ โค
ซึ่งติดเครื่องรบ ชกชงประจำ หุ้มหนังเสือเหลืองและ
เสือโคร่ง ประดับประดาด้วยอสังการอันวิจิตร มีคน
ประจำถือศรสวมเกราะ ออกบวช ความประสงค์นั้น
จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละกองฝึกช้าง ถือโตมรและของ้าว
กองฝึกม้าทรงเครื่องประดับทองคำ กองพลธนูถือ
คันธนูพร้อมทั้งแล่งธนู เหล่าราชบุตรทรงเครื่อง
ประดับทองคำ ทั้งสี่เหล่านี้ล้วนประดับด้วยเครื่อง
สรรพาลังการ เป็นผู้กล้าหาญสวมเกราะมีวรรณะเขียว

ส่วนราชบุตรสวมเกราะอันวิจิตรถือกริชทอง ออกบวช
ความประสงค์นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละหมู่พราหมณ์ผู้ครองผ้าเครื่อง
บริวารครบครัน ทาตัวด้วยแก่นจันทน์เหลือง ทรงผ้า
มาแต่แคว้นกาสิอันอุดม และนางสนมกำนัลประมาณ
๗๐๐ คน ซึ่งประดับด้วยเครื่องสรรพาลังการ เอวบาง
ล้ำมดีแล้ว เมื่อฟังคำสั่ง พุดจानารัก ออกบวช
ความประสงค์นั้น จักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักละภานะทองคำนำหนักร้อยปัลลະ
จำหลักลดตายนับด้วยร้อย ออกบวช ความประสงค์
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรกองช้างซึ่งประดับประดาด้วยเครื่อง
อลังการทั้งปวงเป็นต้น จนถึงเหล่านางสนมกำนัลผู้
เชื่อฟังคำสั่ง พุดจานารัก เป็นที่สุด ผู้ติดตามเราไป
เขาจักไม่ติดตามเราอันใด ความที่พวกนั้น ๆ ไม่ติด
ตามเรานั้น จักมีจักเป็นได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักได้ปลงผมห่มผ้าสังฆาฏิ อุ่มบาตร
เที่ยวบิณฑบาต จักทรงผ้าสังฆาฏิอันทำด้วยผ้าบังสุกุล
ที่เขาทิ้งไว้ตามถนนหนทาง เมื่อฝนตกเจ็ดวัน จักมี
จีวรเปียกชุ่มเที่ยวบิณฑบาต จักจาริกไปตามต้นไม้
ตามราวป่า ทั้งกลางวันและกลางคืน เที่ยวไปโดยไม่
เหลียวแลถึงกิจการอันใดอันหนึ่ง จักละความกลัว
ความขลาดให้เด็ดขาด จักอยู่ผู้เดียวตามภูเขาและ

สถานที่อันลำบาก จักทำจิตให้ตรง ดูกคนดีดพิณ
ดีดสายทั้งเจ็ดให้เป็นทีรน์รมย์แห่งใจ ความประสงค
นั้นจักสำเร็จได้เมื่อไรหนอ.

เมื่อไรเราจักตัดเสียซึ่งกามสังโยชน์ อันเป็นของ
ทิพย์และของมนุษย์ ดูช่างรถตัดรองเท้าโดยรอบ
ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กทา เป็นบทกำหนดเวลา. บทว่า ผิต
ความว่า แพร คือเต็มด้วยผ้าและเครื่องประดับเป็นต้น. บทว่า วิภตุต
ภาคโส มติ ความว่า อันนายช่างผู้สร้างพระนครผู้ฉลาด แบ่งสถานที่เป็น
พระราชนิเวศเป็นต้น ปันส่วนเป็นประตูและถนน. บทว่า ต กทา สุ
ภวิสุตติ ความว่า การละพระนครเห็นปานนี้ ออกบวชนั้น จักมีได้เมื่อไร.
บทว่า สพุพโต ปภี ความว่า ประกอบด้วยแสงสว่างแห่งเครื่องประดับ
โดยรอบ. บทว่า พหุป่าการโตรณั ความว่า ประกอบด้วยกำแพงหนาแน่น
และประตูหอรบ. บทว่า ทพุหมณฺฎฎาลโกฏฺฐกั ความว่า ประกอบด้วยป้อม
และซุ้มประตูกั้นคอง. บทว่า ปีพิตติ ความว่า เกลื่อนกล่น. บทว่า ติปูริ
ความว่า ประกอบด้วยกำแพงสามชั้น คือ มีกำแพงสามชั้น อีกอย่างหนึ่ง
ความว่า ล้อมรอบสามรอบ. บทว่า ราชพุนฺธนี ความว่า เป็นเมืองที่เดิน
ไปด้วยพระบรมวงศานุวงศ์สามชั้นทีเดียว. บทว่า โสมนสุเสน ความว่า
พระเจ้าวิเทหราชมีพระนามอย่างนี้. บทว่า นิจุจิต ได้แก่ สะสมัญญอาหาร
เป็นต้นอุดมสมบูรณ์. บทว่า อชฺเชยฺย ได้แก่ หมู่ปัจจามิตรเอาชนะไม่ได้.
บทว่า จนุทนโผลิต ได้แก่ ประพรมด้วยจันทน์แดง. บทว่า โขมโกทุม-
พรานี ได้แก่ ผ้าที่เกิดแต่โขมรัฐและโกทุมพรรัฐ. บทว่า หตฺถิคุมุเพ
ได้แก่ โขลงช้าง. บทว่า เหมกปฺปนิวาเส ได้แก่ ประกอบด้วยของสำเร็จ

ได้ยินว่า พระมหาสัตว์บังเกิดในกาลที่คนมีอายุหมื่นปี เสวยราชสมบัติ เจ็ดพันปี ได้ทรงผนวชในเมื่อพระชนมายุยังเหลืออยู่ประมาณสามพันปี ก็เมื่อจะทรงผนวช ได้เสด็จอยู่ในนคราสาวิสัยสี่เดือน จำเดิมแต่กาลที่ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงที่ประตูประราชอุทยาน ทรงดำริว่า เพศแห่งบรรพชิต ประเสริฐกว่าเพศแห่งพระราชานี้ เราจักบวช จึงตรัสสั่งราชบุรุษผู้รับใช้เป็นความลับว่า เจ้าจงนำผ้าข้อมผาดและบาตรดินมาแต่ร้านตลาด อย่าให้ใคร ๆ รู้ ราชบุรุษนั้นได้ทำตามรับสั่ง พระราชาโปรดให้เรียกเจ้าพนักงานภูษามาลามา ให้ปลงพระเกศาและพระมัสสุ พระราชทานบ้านส่วยแก่ภูษามาลาแล้วโปรดให้กลับไป ทรงนุ่งผ้ากาสาอะผืนหนึ่ง ทรงห่มผืนหนึ่ง ทรงพาดผืนหนึ่งที่พระองค์องศา สวมบาตรดินในถุกคล้องพระองค์องศา ทรงธารพระกรสำหรับคนแก่แต่ที่นั่น เสด็จจงกรมไปมาในปราสาทด้วยปัจเจกพุทธานุภาพลิ้นวันเล็กน้อย ทรงเปล่งอุทานว่า โอ บรรพชาเป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นสุขอันประเสริฐ.

พระมหาสัตว์เสด็จประทับอยู่ในปราสาทนั้นแล ตลอดวันนั้น วันรุ่งขึ้นทรงปรารถนาจะเสด็จลงจากปราสาทในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น คราวนั้น พระนางสิวลีเทวีตรัสเรียกสตรีคนสนิทเจ็ดร้อยเหล่านั้นมารับสั่งว่า พวกเราไม่ให้เห็นพระราชานี้ของเราทั้งหลาย ล่วงมาได้สี่เดือนแล้ว วันนี้เราทั้งหลายจักพากันไปเฝ้าท้าวเธอ ท่านทั้งหลายพึงตกแต่งด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง แสดงเยื้องกรายมีกิริยาอาการร่าเริง เฟื่องฟู ขับร้องอย่างสตรีเป็นต้นตามกำลังพยายามผูกพระองค์ไว้ด้วยเครื่องผูกคือกิเลส แม้พระเทวีก็ทรงประดับตกแต่งพระองค์ แล้วเสด็จขึ้นปราสาทกับด้วยสตรีเหล่านั้น ด้วยทรงคิดว่า จักเฝ้าพระราชานี้ แม้ทอดพระเนตรเห็นพระราชานี้เสด็จลงอยู่ ก็ทรงจำไม่ได้ ถวายบังคมพระราชานี้แล้วประทับอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ด้วยทรงสำคัญว่า

บรรพชิตนี้จักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาถวายโอวาทพระราชา ฝ่ายพระมหาสัตว์
เสด็จลงจากปราสาท ฝ่ายพระเทวีเมื่อเสด็จในรูปยังปราสาท ทอดพระเนตร
เห็นพระเกศาของพระราชามีสีดุกปิกแมลงภู่ บนหลังพระทีสิริไสยาสน์ และ
ห่อเครื่องราชาภรณ์ จึงตรัสว่า บรรพชิตนั้น ไม่ใช่พระปัจเจกพุทธเจ้า จัก
เป็นพระราชสวามีที่รักของพวกเรา มาเถิดท่านทั้งหลาย เราทั้งหลายจักทูล
วิงวอนพระองค์ให้เสด็จกลับ จึงเสด็จลงจากปราสาทตามไปทันพระราชาที่หน้า
พระลาน ครั้นถึงจึงสยายเกศาเรียวยาวเบื้องพระปฤษฎางค์ กับด้วยสตรีทั้งปวง
เหล่านั้น ข้อนทรวงด้วยพระหัตถ์ทั้งสองกราบทูลว่า พระองค์ทรงทำการ
อย่างนี้ เพราะเหตุไร พระเจ้าข้า ทรงคร่ำครวญติดตามพระราชาไปอย่าง
น่าสงสารยิ่ง.

ครั้งนั้น พระนครทั้งสิ้นก็เอิกเกริกโกลาหล ฝ่ายชาวเมืองเหล่านั้น
กล่าวว่า ได้ยินว่า พระราชาของพวกเราทรงผนวชเสียแล้ว พวกเราจักได้
พระราชาผู้ดำรงอยู่ในยุคธรรมเห็นปานนี้แต่ไหนอีกเล่า แล้วต่างร้องให้ที่ความ
พระราชาไป.

พระบรมศาสดาเมื่อทรงทำให้แจ้งซึ่งเสียงคร่ำครวญของหญิงเหล่านั้น
และความที่พระราชาทรงละหญิงแม่ที่กำลังคร่ำครวญอยู่เหล่านั้นเสีย เสด็จไป
เพราะเหตุการณ์นั้น จึงตรัสว่า

พระสนมมารีเจ็ดร้อยเหล่านั้น ประดับด้วย

**สรพาลังการ เอวบางสำรวมดี เชื้อถ้อยฟังคำ พุดจา
นำรัก ประคองพาหาทั้งสองกันแสง คร่ำครวญว่า
พระองค์ละพวกข้าพระองค์ เพราะเหตุไร พระราชา
ทรงละพระสนมมารีเจ็ดร้อยเหล่านั้น ซึ่งประดับด้วย
เครื่องอสังการทั้งปวง เอวบางสำรวมดี เชื้อถ้อยฟังคำ**

พุดจันารัก เสด็จไปมุงการผนวชเป็นสำคัญ พระราชา
ทรงละภษาณะทองค้ำหนักร้อยปีละ มีลวดลายนับ
ด้วยร้อย ทรงอุ้มบาตรดินนั้น ให้เป็นอันอภิเษกครั้งที่
ที่สอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปกุกุห ได้แก่ ยกขึ้นแล้ว. บทว่า
สมปทวิ ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้ามหาชนกราชนั้นทรงทึ่ง
พระสนมมารีเจ็ดร้อยเหล่านั้นซึ่งรำพันเพ้ออยู่ว่า พระองค์ละพวกข้าพระองค์
เสด็จไปแต่ผู้เดียวทำไม ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความผิดอะไรหรือ พระองค์
มุงเสด็จไปคุณถูกท้วงว่า พระองค์ปราศจากสมบัติเสด็จออกผนวช. บทว่า ต
ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นั้น ทรงอุ้มบาตรดินนั้นให้
เป็นอันอภิเษกครั้งที่สอง เสด็จออกอยู่.

พระนางสิวลีเทวีแม่ทรงคร่ำครวญอยู่ก็ไม่อาจยังพระราชาให้เสด็จกลับ
ได้ ทรงคิดว่า มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง จึงให้เรียกมหาเสนาคุณมาเฝ้า แล้วตรัสตั้ง
ว่า ท่านจงจุดไฟเผาเรือนเก่าศาลาเก่า ในส่วนทิศเบื้องหน้าที่พระราชาเสด็จไป
จงรวบรวมหญ้าและใบไม้นำมาสุ่มให้เป็นคว้นมากในที่นั้น ๆ มหาเสนาคุณได้
ทำอย่างนั้น พระนางสิวลีเทวีเสด็จไปสู่สำนักของพระราชา หมอบแทบพระ
ยุคลบาทกราบทูลความที่ไฟไหม้กรุงมิตถิลา ตรัสสองคาถาว่า

คลังทั้งหลาย คือคลังเงิน คลังทอง คลังแก้ว
มุกดา คลังแก้วไพฑูรย์ คลังแก้วมณี คลังสังข์คลัง
ไข่มุกค์ คลังผ้า คลังจันทน์เหลือง คลังหนังเสือ
คลังงาช้าง คลังพัสดุดึงของ คลังทองแดง คลังเหล็ก
เป็นอันมาก มีเปลวไฟเสมอเป็นอันเดียวกันอย่างน่า

**กลัว แม่อยู่คนละส่วนก็ไหม้หมด ของพระองค์โปรด
เสด็จกลับดับไฟเสียก่อน พระราชทรัพย์ของพระองค์
นั้นอย่าได้ฉิบหายเสียเลย.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เกสุมา** แปลว่า นากกลัว. บทว่า **อคฤติสมาชลา** ความว่า เรือนทั้งหลายของมนุษย์ นั้น ๆ อันไฟไหม้อยู่ ไฟรุ่งเรืองด้วยเปลวเสมอเป็นอันเดียวกัน. บทว่า **โกธา** ได้แก่ เรือนคลังเงินเป็นต้น. บทว่า **ภาคโส** ความว่า พระนางสีวลีเทวีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ คลังของเราทั้งหลายเหล่านั้น แม่แบ่งไว้เป็นส่วน ๆ ก็ถูกไฟไหม้หมด. บทว่า **โสหิ** ได้แก่ ทองแดงเป็นต้น. บทว่า **มา เต ตัม วินสุธา ธนัม** ความว่า ขอทรัพย์ของพระองค์นั้นจงอย่าพินาศ อธิบายว่า มาเกิดขอพระองค์จึงดับไฟนั้น พระองค์จะเสด็จไปภายหลัง พระองค์จักถูกครหาว่าเสด็จออกไปโดยไม่เหลียวแลพระนครที่กำลัง ถูกไฟไหม้อยู่เลย พระองค์จักมีความวิปถีสารเพราะความละอายนั้น มาเกิด พระองค์โปรดสั่งเหล่าอมาตย์ให้ดับไฟเกิด พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ศรัทธกะพระนางสีวลีว่า พระเทวี เชตธรัทธะโรอย่างนั้น ความกังวลด้วยของเหล่าใดมีอยู่ ความกังวลนั้นด้วยของเหล่านั้นเพลิงเผาผลาญอยู่ แต่เราทั้งหลายหาความกังวลมิได้ เมื่อจะทรงแสดงข้อความนั้น จึงตรัสพระคาถาว่า

**เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล มีชีวิตเป็นสุขดี
หนอ เมื่อกรงมิตีลาถูกเพลิงเผาผลาญอยู่ ของอะไร ๆ
ของเรามีได้ถูกเผาผลาญเลย.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นตฺถิ กิณฺจณฺ์** ความว่า ความกังวล กล่าวคือกิเลสเครื่องกังวลของเราทั้งหลายเหล่าใด ไม่มี เราทั้งหลายเหล่านั้น มีชีวิตเป็นสุข เป็นสุขดีหนอ เพราะไม่มีความกังวลนั้น ด้วยเหตุนี้ พระมหาสัตว์จึงตรัสว่า เมื่อกรุมมิติลากถูกเพลิงเผาผลาญอยู่ ของอะไร ๆ ของเรามีได้ถูกเผาผลาญเลย ความว่า เราไม่เห็นสิ่งของส่วนตัวของเราแม้หน้อยหนึ่ง ถูกเผาผลาญ.

ก็แลครั้ง ตรีศอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์ได้เสด็จออกทางประตูทิศอุดร พระสนมกำนัลใน ทั้งเจ็ดร้อยแม่เหล่านั้นก็ออกตามเสด็จไป พระนางสิวลีเทวี ทรงคิดอุบายอีกอย่างหนึ่ง จึงตรัสสั่งอมตย์ทั้งหลายว่า พวกท่านจงแสดงเหตุการณ์ให้เป็นเหมือนโจรฆ่าชาวบ้านและปล้นแวนแคว้น อมตย์ได้จัดการตาม กระแสรับสั่ง ขณะนั้น คนทั้งหลายก็แสดงพวกคนถืออาวุธวิ่งเล่นไป ๆ แต่ที่นั่น ๆ เป็นราวกะว่าปล้นอยู่ รดน้ำครั้งลงในสระเป็นราวกะว่าถูกประหาร ให้นอนบนแผ่นดินกระดาน เป็นราวกะว่า ตายถูกน้ำพัดไป ต่อพระราชามหาชน ทูลพระราชาวา ข้าแต่มหाराช พวกโจรปล้นแวนแคว้น ฆ่าข้าแผ่นดินของพระองค์ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ แม้พระเทวี ก็ถวายบังคม พระราชา ตรัสคาถาเพื่อให้เสด็จกลับว่า

เกิดโจรป่าขึ้นแล้ว ปล้นแวนแคว้นของพระองค์

มาเถิด พระองค์ ขอพระองค์จงเสด็จกลับเถิด แวน

แคว้นนี้ อย่าพินาศเสียเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภูวีย** ความว่า ข้าแต่มหाराช เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่นี้แหละ เกิดโจรป่าขึ้นแล้ว. บทว่า **รณฺจ** ความว่า พวกโจรทำลายแวนแคว้นของพระองค์ อันธรรมรักษาแล้วเห็นปานนั้น มา

เกิด พระองค์ ขอพระองค์จงเสด็จกลับเถิด แว่นแคว้นของพระองค์นี้ จงอย่าพินาศ.

พระราชาทรงสดับ ดั่งนั้นแล้วมีพระดำริว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ จะไม่เกิดโจรปล้นทำลายแว่นแคว้นเลย นี่จักเป็นการกระทำของพระสิวลีเทวี เมื่อจะทรงทำให้พระนางจำนนต่อถ้อยคำ จึงตรัสว่า

เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล มีชีวิตเป็นสุขดี
หนอ เมื่อแว่นแคว้นถูกโจรปล้น พวกโจรมิได้นำ
อะไร ๆ ของเราไปเลย เราทั้งหลายผู้ไม่มีความกังวล
มีชีวิตเป็นสุขดีหนอ เราทั้งหลายจักมีปิตีเป็นภักษา
เหมือนเทวดาชั้นอภัสรา ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิรูปุพมานมุหิ ได้แก่ ถูกโจรปล้น อยู่.
บทว่า อากสุสรา ยถา ความว่า พรหมเหล่านั้นเป็นผู้มีปิตีเป็นภักษา
ยังกาลเวลาให้ล่วงไปด้วยความสุขในสมบัติ ฉันทใด เราทั้งหลายจักยังเวลาให้
ล่วงไป ฉันทนั้น.

แม้เมื่อพระราชตรัสอย่างนี้แล้ว มหาชนก็ยังติดตามพระองค์ไปอยู่
นั่นเอง พระมหาสัตว์มีพระดำริว่า มหาชนเหล่านั้นไม่ปรารถนาจะกลับ เราจักให้
มหาชนนั้นกลับ เมื่อทรงดำเนินทางไปได้ถึงคาวุต พระองค์ จึงทรงหยุดพัก
ประทับยืนในทางใหญ่ ตรัสถามอมาตย์ทั้งหลายว่า ราชสมบัตินี้ของใครอมาตย์
ทั้งหลายกราบทูลว่า ของพระองค์ ท้าวเธอจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลาย
จงลงราชทัณฑ์แก่ผู้ทำรอยขีดนี้ให้ขาด ตรัสฉะนี้แล้วทรงเอาธารพระกรลากให้
เป็นรอยขีดขวางทาง ใคร ๆ ไม่สามารถทำรอยขีด ที่พระราชามีพระเฉชา-
นุภาพได้ทรงขีดไว้ให้ขาดลบเลื่อน มหาชนทำรอยขีดเหนือศีรษะคร่ำครวญกัน

อย่างเหลือเกิน แม้พระนางสีวลีเทวีก็ไม่ทรงสามารถทำรอยชีดนั้นให้เลือนหาย
ได้ ทอดพระเนตรเห็นพระราชานพระปฤษณางค์เสด็จไปอยู่ ไม่สามารถจะ
กลั้นโศกาดูร ก็ข้อนพระอุระล้มขวางทางใหญ่กลิ้งเกลือกไปมาล่องเลียรอยชีด
นั้นเสด็จไป มหาชนเข้าใจว่า เจ้าของรอยชีดได้ทำลายเจ้าของรอยชีดแล้ว จึง
พากัน โดยเสด็จไปตามบรรดาที่พระเทวีเสด็จไป พระมหาสัตว์ทรงบ้ายพระ
พักตร์เสด็จไปหิมวันตประเทศทางทิศอุดร ฝ่ายพระนางสีวลีเทวีก็พาเสนาพล
พาหนะทั้งปวง ตามเสด็จไปด้วย พระราชาไม่อาจที่จะให้มหาชนกลับ ได้เสด็จ
ไปเส้นทางประมาณหกสิโยชน์.

ในกาลนั้น มีดาบสรูปหนึ่งชื่อนารทะ อยู่ที่สุวรรณคูหาในหิมวันต
ประเทศ ให้เวลาล่วงไปด้วยสุขเกิดแต่มานอันสัมปยุตด้วยอภิญญาห้า ล่วง
เจ็ดวันก็ออกจากสุขเกิดแต่มาน เปล่งอุทานว่า โอ เป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่ง
ดาบสนั้นตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักขุว่า ใคร ๆ ในพื้นชมพูทวีปแสวงหา
สุขนี้ มีบ้างหรือหนอ ก็เห็นพระมหาชนกผู้พุทธานุจร จึงคิดว่า พระมหา-
ชนกนั้นเป็นพระราชากองมหากิเษภกรรมณ์ ไม่สามารถจะยังมหาชนราชบริ-
พาร มีพระนางสีวลีเทวีเป็นประมุขให้กลับพระนครได้ ข้าราชบริพารนั้นพึง
ทำอันตรายแก่พระองค์ เราจักถวายโอวาทแก่พระองค์ เพื่อให้ทรงสมาทาน
มัน โดยยิ่งโดยประมาณ จึงไปด้วยกำลังฤทธิ์ สถิตอยู่ในอากาศตรงเบื้องพระ
พักตร์พระราชา กล่าวคาถาให้พระองค์เกิดอุทสาหะว่า

ความกึกก้องของประชุมชนใหญ่นี้ เพื่ออะไร
นั้นใครหนอมากับท่าน เหมือนเล่นกันอยู่ในบ้าน
สมณะ อาตมาขอถามท่าน ประชุมชนนี้แวดล้อมท่าน
เพื่ออะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิมุเหโส** ความว่า ความกึ่งกึ่งแห่ง
ประชุมชนหมู่ใหญ่มีโขลงช้างเป็นต้นนี้ ในเพราะเหตุอะไร. บทว่า **กานู**
คามเว **กีพิยา** ความว่า นั่นใครหนอมากับท่าน ราวจะว่าเล่นกีฬากันอยู่
ในบ้าน. บทว่า **กตุเอโส** ได้แก่ มหาชนนี้เพื่ออะไร. บทว่า **อภิสโฏ**
ความว่า มหาชนประชุมกันแวดล้อมท่านมา นารทดาบสถามดังนี้.

พระราชชาตรัสตอบว่า

ประชุมชนนี้ตามข้าพเจ้า ผู้ละพวกเขาไปในที่นี้
ข้าพเจ้าผู้ล่วงเสีมาคือกิเลสไปเพื่อถึงมโนธรรม กล่าว
คือญาณของมุณีผู้ไม่เกื้อกูลแก่เหย้าเรือน ผู้เจือด้วย
ความเพลิดเพลิดทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ
อยู่ ท่านรู้้อยู่ จะถามทำไม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มม** ความว่า ข้าพเจ้าละชนไป ซึ่ง
ข้าพเจ้านั้นผู้ละไป. บทว่า **เอตุล** ความว่า มหาชนนี้ห้อมล้อมแล้ว คือ
ติดตามมาในที่นี้. บทว่า **เสีมาติกุกมน** **ยนุต** ความว่า ทำไมท่านจึงถาม
ข้าพเจ้า ผู้ล่วงเสีมาคือกิเลส ไปคือบวชเพื่อถึงมโนธรรมกล่าวคือญาณของมุณี
ผู้ไม่เกื้อกูลแก่เหย้าเรือน. บทว่า **มิสุต** **นนุทีหิ** **คจจนุต** ความว่า
ท่านรู้หรือว่าไม่รู้ว่ข้าพเจ้าบวชแล้ว จึงถามข้าพเจ้าผู้ยังไม่ละความเพลิดเพลิด
เจือด้วยความเพลิดเพลิดทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ไปอยู่ คือท่านไม่
ได้ฟังข่าวบ้างหรือว่า ได้ยินว่า พระมหาชนกทั้งวิเทหรัฐบวช.

ลำดับนั้น นารทดาบสกล่าวคาถาอีก เพื่อต้องการให้พระมหาสัตว์
สมาทานมั่น ว่า

พระองค์เพียงแต่ทรงสรีระนี้ จะสำคัญว่า เรา
ข้ามพ้นกิเลสแล้วหาได้ไม่ กรรมคือกิเลสนี้ จะพึง
ข้ามได้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ หาได้ไม่ เพราะยังมีอัน-
ตรายอยู่มา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาสุสุ ตินฺโน อมฺฤติตุโธ ความว่า
ท่านทรงสรีระนี้ คือ ทรงบรรพชิตบริวารและผ้ากาสาจะ อย่าได้เข้าใจว่า
เราข้ามแล้ว คือ ก้าวล่วงแล้วซึ่งแดนคือกิเลส ด้วยเหตุเพียงถือเพศบรรพชิตนี้.
บทว่า อติระณฺยุมิทฺ ความว่า ขึ้นชื่อว่ากิเลสนี้ ไม่ใช่จะข้ามได้ด้วยเหตุ
เพียงเท่านี้. บทว่า พหุ หิ ปริปนฺนุโย ความว่า เพราะว่าอันตรายคือ
กิเลสของท่าน ที่ตั้งกันทางสวรรค์ ยังมีอยู่มาก.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสว่า

ข้าพเจ้าได้ปรารถนาเฉพาะ ซึ่งกามทั้งหลาย ใน
มนุษยโลกอันบุคคลเห็นแล้ว ก็หาไม่เลย ในเทวโลก
อันบุคคลไม่เห็นแล้ว ก็หาไม่ อันตรายอะไรหนอจะ
พึงมีแก่ข้าพเจ้านั้น ซึ่งมีปกตอยู่ผู้เดียวอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โย เหนว ทิฏฺฐเฐ นาทิฏฺฐเฐ ความว่า
ข้าพเจ้าได้ปรารถนาเฉพาะซึ่งกามทั้งหลาย ในมนุษยโลกอัน บุคคลเห็นแล้ว
ก็หามิได้เลย ในเทวโลกอันบุคคลไม่เห็นแล้ว ก็หามิได้เลย อันตรายอะไรหนอ
จะพึงมีแก่ข้าพเจ้านั้น ผู้มีปกตอยู่ผู้เดียวอย่างนี้ พระมหาสัตว์ตรัสดังนี้.

ลำดับนั้น นารทดาบสเมื่อจะแสดงอันตรายทั้งหลายแก่พระมหาสัตว์
นั้น จึงกล่าวคาถาว่า

อันตรายมากทีเดียว คือ ความหลับ ความ
เกียจคร้าน ความง่วงเหงา ความไม่ชอบใจ ความ
เมาอาหาร ตั้งอยู่ในสรีระ อาศัยอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิททา ได้แก่ หลับอย่างลึง. บทว่า
ตณฺหิ ได้แก่ ความเกียจคร้าน. บทว่า อรติ ได้แก่ ความกระสัน. บทว่า
ภตฺตสมฺมุโห ได้แก่ ความกระวนกระวายเพราะกัตดาหาร ท่านอธิบายไว้
ดังนี้ คู่ก่อนสมณะ พระองค์เป็นผู้มีพระรูปร่างน่าเลื่อมใส มีผิวพรรณดุจ
ทองคำ เนื้อพระองค์รับสั่งว่า อาตมาละราชสมบัติออกทรงผนวช คนทั้งหลาย
จักถวายบิณฑบาตอันโอชาประณีตแก่พระองค์ พระองค์ทรงรับพอเต็มบาตร
เสวยพอควรแล้วเข้าสู่บรรณศาลา บรรทม ณ ที่สาตไม้ หลับกรนอนอยู่คืนในระหว่าง
พลิกกลับไปกลับมา ทรงเหยียดพระหัตถ์และพระบาท ลูกขี้จับราวจิวร
เกียจคร้านไม่จับ ไม้กวาดกวาดอาศรม ไม่นำน้ำดื่มมา บรรทมหลับอีก ตรีภ
ถึงกามวิตก กาลนั้นก็ไมพ้อพระทัยในบรรพชา ความกระวนกระวายเพราะ
กัตดาหารจักมีแต่พระองค์ ด้วยประการฉะนี้. บทว่า อวสฺนฺติ สรรีฎฺจา
ความว่า อันตรายเหล่านั้นมีประมาณเท่านี้ ตั้งอยู่ในสรีระของท่านอาศัยอยู่ คือ
บังเกิดในสรีระของท่านนี้แหละ นารทคาบสแสดงดังนี้.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะตรัสชนารทคาบสนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ข้าแต่พราหมณ์ ท่านผู้เจริญพราสาทอนข้าพเจ้า

ดินักหนา ข้าพเจ้าขอถามท่านพราหมณ์นี้แหละ ข้าแต่

ท่านผู้นิรทุกะ ท่านเป็นใครหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุราหฺมณ อนุสาสฺติ ความว่า
ข้าแต่พราหมณ์ ท่านพราสาทอนข้าพเจ้าดินักหนา.

ลำดับนั้น นารทคาบสกล่าวว่

ชนทั้งหลายรู้จักอาตมาโดยนามว่า นารทะ โดย

โคตรว่า กัสสปะ ดังนี้ อาตมามาในสถานใกล้พระ-

องค์ผู้เจริญ ด้วยรู้สึกว่ การสมาคมด้วยสัตบุรุษ

ทั้งหลาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ พระองค์จงทรง
ยินดีในบรรพชานี้ วิหารธรรมจงเกิดแก่พระองค์ กิจ
อันใดยังพร้อมด้วยศีล การบริกรรมและฌาน พระองค์
จงทรงบำเพ็ญกิจอันนั้นให้บริบูรณ์ จงประกอบด้วย
ความอดทนและความสงบระงับ อยู่ถือพระองค์ว่า
เป็นกษัตริย์ จงทรงคลายออกเสียซึ่งความยุบลงและ
ความพองขึ้น จงทรงกระทำโดยเคารพซึ่งกุศลกรรมบถ
วิชาและสมณธรรม แล้วบำเพ็ญพรหมจรรย์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิฑู ความว่า ชนทั้งหลายรู้จักอาตมา
โดยชื่อและโคตรว่า กัลลสปะ. บทว่า สพุถิ ความว่า ขึ้นชื่อว่าการสมาคม
กับด้วยบัณฑิตทั้งหลายเป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ เพราะเหตุนั้น อาตมา
จึงมา. บทว่า อานนุโท ความว่า ความเพลิดเพลिन คือความยินดี ความ
ชอบใจ ในบรรพชานี้ จึงมีแก่ท่านนั้น อย่าเบื่อหน่าย. บทว่า วิหาโร
ได้แก่ พรหมวิหารธรรมสี่อย่าง. บทว่า อุปวัตตตุ ได้แก่ จงบังเกิด.
บทว่า ยถุณั ความว่า กิจด้วยศีล ด้วยกสิณบริกรรม ด้วยฌานนั้นใดยัง
หย่อน พระองค์จงยังกิจนั้นให้บริบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้นเหล่านั้น. บทว่า
ขนุตยา อุปสเมน จ ความว่า ท่านอย่ามีมานะว่าเราเป็นพระราชาบวช
จงเป็นผู้ประกอบด้วยอธิวาสนขันติและความสงบระงับกิเลส. บทว่า ปสaray
ความว่า อย่ายกตน อย่าถือพระองค์. บทว่า สนุนตตลยจ อุนนตตลยจ
ความว่า จงคลายอวามะที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า เรามีชาติตระกูลหรือ
และอติมานะที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่าเราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ. บทว่า กมมัม
ได้แก่ กุศลกรรมบถสิบ. บทว่า วิชชั ได้แก่ ญาณที่เป็นไปในอภิญญาห้า

และสมบัติแปด. บทว่า **ธมฺม** ได้แก่ สมณธรรมกล่าวคือกสิณบริกรรม
บทว่า **สกุทฺตฺวาน** **ปริพฺพช** ความว่าจงทำโดยเคารพซึ่งคุณธรรมเหล่านั้นเป็น
ไปหรือจงทำโดยเคารพซึ่งคุณธรรมเหล่านี้ สมาทานให้มั่นบำเพ็ญพรหมจรรย์
คือจงรักษาบรรพชา อย่าเบื้อหน่าย.

นารทดาบสนั้นถวายโอวาทพระมหาสัตว์อย่างนี้แล้ว กลับไปที่อยู่ของ
ตนทางอากาศ.

เมื่อนารทดาบสไปแล้ว มีดาบสอีกรูปหนึ่งชื่อมิกาสินะ ออกจาก
สมาบัติตรวจดูโลกเห็นพระมหาสัตว์ จึงมาแล้วคุยกัน ด้วยคิดว่า เราจักถวาย
โอวาทพระมหาสัตว์เพื่อประโยชน์ให้มหาชนกลับพระนคร จึงสถิตอยู่ ณ
อัมพรวิถิ สำแดงตนให้ปรากฏแล้วกล่าวว่า

พระองค์ทรงละล้างม้าชาวนครและชาวชนบท

เป็นอันมาก ผนวชแล้วทรงยินดีในบาตร ชาวชนบท

มิตรอมตย์และพระญาติเหล่านั้นได้กระทำความผิด

ระหว่างพระองค์ละกระมัง เหตุไฉน พระองค์จึงละอิสร-

ริยสุขมาขอบพระทัยซึ่งบาตรนั้น.

บทว่า **กปฺลฺเล** ในคานั้น ท่านกล่าวหมายถึงบาตรดิน มีคำ
อธิบายว่า เมื่อมิกาสินดาบสสถานถึงเหตุแห่งบรรพชาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อน
มหาชน ท่านละความเป็นใหญ่เห็นปานนี้ผนวชแล้ว ท่านยินดีในบาตรดิน
บทว่า **ทฺฐิ** ความว่า พวกเขาเหล่านั้นได้กระทำความผิดอะไร ๆ ในระหว่าง
ต่อท่านบ้างหรือ เพราะเหตุไร ท่านจึงละอิสรียสุขเห็นปานนี้ มาขอบพระ-
บาตรดินใบนี้เท่านั้น.

แต่นั้น พระมหาสัตว์ตรัสว่า

ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ข้าพเจ้ามิได้ผจญซึ่งญาติ

ไร ๆ โดยส่วนเดียวในกาลไหน ๆ โดยอธรรม แม้

ญาติทั้งหลายก็มิได้ผจญซึ่งข้าพเจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น มิกาสน ได้แก่ ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ผู้เจริญ. บทว่า ชาตุจฺเจ แปลว่า โดยส่วนเดียวนั้นเทียว. บทว่า อหิ กิญฺจิ ลูทาจัน ความว่า ข้าพเจ้ามิได้ผจญซึ่งญาติไร ๆ ในกาลไร ๆ โดย อธรรม แม้ญาติเหล่านั้นก็มิได้ผจญซึ่งข้าพเจ้าโดยอธรรม อธิบายว่า ไม่มี ญาติคนไหนได้กระทำความผิดในข้าพเจ้า ด้วยประการฉะนี้.

พระมหาสัตว์ทรงห้ามปัญหาแห่งมิกาสิโนคาบสนั้น อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงเหตุแห่งการทรงผนวชจึงตรัสว่า

ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ข้าพเจ้าเห็นประเพณีของ

โลก เห็นโลกถูกกิเลสขบกัด ถูกกิเลสทำให้เป็นดัง

เปลือกถม จึงได้ทำเหตุนี้ให้เป็นเครื่องเปรียบเทียบว่า

ปุถุชนจมอยู่แล้วในกิเลสวัตตฺตฺต สัตว์เป็นอันมากย่อม

ถูกประหารและถูกฆ่าในเพราะกิเลสวัตตฺตฺตนั้น ดังนี้จึง

ได้บวชเป็นภิกษุ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกฺวตฺตฺตฺต ความว่า ข้าพเจ้าได้เห็น วัตร คือ ประเพณีของสัตว์โลกผู้โง่เขลา ผู้ไปตามวิญญู เพราะเห็นดังนั้น ข้าพเจ้าจึงบวช พระมหาสัตว์ทรงแสดงดังนี้. บทว่า ขชฺชนุตฺต กทฺทมิกตฺ

ความว่า เห็นสัตว์โลกถูกกิเลสขบกัด และถูกกิเลสเหล่านั้นแหละทำให้เป็นดัง

เปลือกถม. บทว่า ยตฺถ สนฺโน ความว่า ปุถุชนจม คือ ข้อง คือ จมลง

ในกิเลสวัตตฺตฺต สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมากต้องอยู่ในกิเลสวัตตฺตฺตนั้น ย่อมถูกฆ่าบ้าง

ย่อมติดอยู่ในเครื่องผูกมิใช่และเรือนจำเป็นต้นบ้าง. บทว่า เอตํ ความว่า

หากแม่ข้าพเจ้าจักติดอยู่ในกิเลสวัตรนี้ ข้าพเจ้าก็จักถูกฆ่าและถูกจองจำเหมือนสัตว์เหล่านั้น ดังนั้นจึงทำเหตุการณ์นั้นแหละเป็นอุปมาแห่งคนแล้วบวชเป็นภิกษุ พระมหาสัตว์เรียกคาบสนั้นว่า **มิกาสิโน** พระมหาสัตว์ทรงทราบชื่อของคาบสนั้นได้อย่างไร ทรงทราบ เพราะทรงถามไว้ก่อนในเวลาปฏิสันถาร.

คาบสใคร่จะฟังเหตุการณ์นั้นโดยพิสดาร จึงกล่าวคาถาว่า

**ใครหนอเป็นผู้จำแนกแจกอรธสังสอนพระองค์
คำอันสะอาดนี้เป็นคำของใคร ดูก่อนพระองค์ผู้เป็น
จอมทัพ เพราะพระองค์มิได้ตรัสบอกสมณะผู้มีวัตร
ปฏิบัติก้าวล่วงทุกข์ นอกจากกบปสมณะหรือวิชสม-
ณะ.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กสุเสติ** ความว่า คำอันสะอาดนี้ คือที่ท่านกล่าว เป็นคำของใคร. บทว่า **กปป์** ได้แก่ คาบสผู้เป็นกรรมวาที ผู้ได้อภิญญาสมาบัติอันสำเร็จเป็นไปแล้ว. บทว่า **วิหุขัม** ได้แก่ พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยวิชาคืออัสวักขยญาณ ท่านอธิบายไว้ดังนี้ มิกาสิโนคาบสเรียกพระเจ้ามหาชนกษัตริย์ว่า **รเสสภ** เพราะพระเจ้ามหาชนกษัตริย์ได้ตรัสบอกสมณะผู้มีวัตรปฏิบัติโดยประการที่ก้าวล่วงทุกข์ได้ นอกจากกบปสมณะหรือวิชสมณะ คือเว้นโอวาทของท่านเสีย ใคร ๆ ได้ฟังคำของท่านเหล่านั้นแล้วสามารถที่จะปฏิบัติได้อย่างนั้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ใครหนอเป็นผู้จำแนกแจกอรธสังสอนพระองค์.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ก็กล่าวแก่คาบสนั้นว่า

**ข้าแต่ท่านมิกาสิโน ถึงข้าพเจ้าจะเคารพสมณะ
หรือพราหมณ์โดยส่วนเดียวก็จริง แต่ก็ไม่เคยเข้าใจ
ไต่ถามอะไร ๆ ในกาลไหน ๆ เลย.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สกุคฺควา** ได้แก่ บูชาเพื่อต้องการจะ
ถามคุณแห่งการบรรพชา. บทว่า **อนุปาวีสี** ความว่า พระมหาสัตว์ตรัสว่า
ข้าพเจ้าไม่เคยเข้าใกล้ใคร ๆ ไม่ถามสมณะไร ๆ เลย เพราะพระมหาสัตว์นี้
แม้ฟังธรรมในสำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่ถามคุณแห่งการ
บรรพชาโดยเฉพาะในกาลไหน ๆ เลย ฉะนั้นท่านจึงตรัสอย่างนี้.

ก็แลกรันตรัสอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์จึงตรัสคาถาเพื่อทรงแสดง
เหตุที่ทรงผนวชตั้งแต่นั้นว่า

ข้าแต่ท่านมิลาชินะ ข้าพเจ้านั้นรุ่งเรืองด้วยสิริ
ไปยังพระราชอุทยานด้วยอานุภาพใหญ่ เมื่อเจ้าพนักงาน
กำลังขับเพลงขับและประโคมดนตรีกันอยู่ ข้าพเจ้า
ได้เห็นมะม่วงมีผลภายนอกกำแพงพระราชอุทยานอัน
กึ่งก้องด้วยเสียงดนตรี พร้อมแล้วด้วยคนร้องและคน
ประโคม ข้าพเจ้าละต้นมะม่วงอันมีสิรินั้นซึ่งเหล่า
มนุษย์ผู้ต้องการผลฟาดที่อยู่ ลงจากคอช้างเข้าไปโคน
ต้นมะม่วง ซึ่งมีผลและไม่มีผล เห็นต้นมะม่วงที่มีผล
ถูกคนเบียดเบียนกำจัดแล้ว ปราศจากใบและก้าน แต่
มะม่วงอีกต้นหนึ่งมีใบเขียวช่อมน่ารื่นรมย์ ศัตรูทั้ง
หลายจักฆ่าพวกเราผู้มีอิสระ มีศัตรูดุจหนามเป็นอัน
มาก เหมือนต้นมะม่วงมีผล ลูกคนหักโคนฉนั้น
เสียเหลือถูกฆ่าเพราะหนัง ช้างถูกฆ่าเพราะงา คน
มีทรัพย์ถูกฆ่าเพราะทรัพย์ ใครเล่าจักฆ่าผู้ไม่มีเหยา
เรือน ผู้ไม่มีสันถวะคือตัดหา มะม่วงต้นหนึ่งมีผล
อีกต้นหนึ่งไม่มีผล ทั้งสองต้นนั้นเป็นผู้สั่งสอน
ข้าพเจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วคฺคฺสู** ความว่า เมื่อคนตรีมีเสียง
ไพเราะอันบุคคลประโคมอยู่. บทว่า **ตฺริยตฺถาลิตตฺมฺญฺญฺ** ความว่า ในพระราช
อุทยานที่กึกก้องด้วยเสียงคนตรีทั้งหลาย. บทว่า **สมฺมาตฺถาลสมฺมาหิต** ความว่า
ประกอบด้วยคนขับร้องและคนประโคมทั้งหลาย. บทว่า **สมฺมิคาชิน** ความว่า
ข้าแต่ท่านมิกาชินะ ข้าพเจ้านั้นได้เห็นแล้ว. บทว่า **ผลิ อมฺพํ** ความว่า
มะม่วงมีผลคือต้นมะม่วงที่ผลิตผล. บทว่า **ติโรจฺจํ** ความว่า ได้เห็นต้น
มะม่วงภายนอกกำแพง คือ เกิดอาศัยอยู่นอกกำแพงซึ่งตั้งอยู่ในภายในพระราช
อุทยานนั้นแหละ. บทว่า **ตฺถมฺหานํ** แปลว่า ถูกฟาดอยู่. บทว่า **โอโรหิตฺวา**
ความว่า ลงจากคอช้าง. บทว่า **วินลิตฺตํ** แปลว่า ทำให้ปราศจากใบไม้ก้าน
บทว่า **เอวเนว** แปลว่า ฉะนั้นนั่นนั่นเทียว. บทว่า **ผลิ** แปลว่า สมบูรณ์
ด้วยผล. บทว่า **อชินมฺหิ** ได้แก่ เพื่อต้องการหนัง คือ มีหนึ่งเป็นเหตุ.
บทว่า **ทฺนฺเตสุ** ความว่า ถูกฆ่าเพราะงาทั้งสองของตน คือถูกฆ่าเพราะงา
เป็นเหตุ. บทว่า **ทฺนฺติ** แปลว่า ถูกฆ่า. บทว่า **อนิเกตมฺสนฺธวํ** ความว่า
ก็ผู้ใดชื่อว่า **อนิเกตะ** เพราะละเหย้าเรือนบวช ชื่อว่าอสนถะ เพราะไม่มี
สนถะ คือ ตัณหาซึ่งเป็นวัตถุแห่งสังขารทั้งปวง อธิบายว่า ใครจักฆ่าผู้นั้น
ซึ่งไม่มีเหย้าเรือนไม่มีสนถะ. บทว่า **เตสฺสตฺถาโร** ความว่า พระมหาสัตว์
กล่าวว่า ต้นไม้สองต้นเหล่านั้นเป็นผู้สั่งสอนเรา.

มิกาชินดาบสได้ฟังดังนั้น แล้วจึงถวายโอวาทแด่พระราชาว่า ขอพระ-
องค์จงเป็นผู้ไม่ประมาทเกิด มหาบพิตร แล้วกลับไปยังที่อยู่ของตนทีเดียว.

เมื่อมิกาชินดาบสไปแล้ว พระนางสีวลีเทวีหมอบลงแทบพระยุคลบาท
ของพระราชา กราบทูลว่า

ชนทั้งปวงคือกงช้าง กงม้า กงรถ กง
เดินเท้า ตกใจว่าพระราชาทรงผนวชเสียแล้ว ขอพระ-
องค์โปรดทำให้ชุมชนอุ่นใจ ตั้งความคุ้มครองไว้
อภิเษกพระโอรสในราชสมบัติแล้ว จึงทรงผนวชต่อ
ภายหลังเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปพฺยติโต** ได้แก่ กลัว คือ หวาดสะอึ้ง.
บทว่า **ปฏิจฺจนฺติ** ความว่า ตั้งกองอารักขาไว้คุ้มครองมหาชนที่สะดุ้งกลัวว่า
พระราชามีได้ทรงเสด็จแล้วพวกเรานี้ถูกไฟไหม้บ้าง ถูกปล้นบ้าง. บทว่า
ปฺตุตฺต ความว่า ขอพระองค์ได้อภิเษกพระโอรสคือที่ฆราวาณกุมารไว้ในราชสมบัติ
แล้ว จึงทรงผนวชต่อภายหลังเถิด.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสว่า

ดูก่อนปชาบดี ชาวชนบท มิตรอมตย์และพระ
ประยูรญาติทั้งหลาย เราสละแล้ว ที่ฆราวาณกุมารผู้ยัง
แวนแคว่นให้เจริญเป็นบุตรของชาววิเทหรัฐ ชาววิเท-
หรัฐเหล่านั้นจักให้ครองราชสมบัติในกรุงมิถิลา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺนฺติ** **ปฺตุตฺตา** ความว่า ดูก่อนพระ-
เทวีสิวลี ธรรมดาสมณะทั้งหลายย่อมไม่มีบุตร แต่ที่ฆราวาณกุมารเป็นบุตรของ
ชาววิเทหรัฐ ชาววิเทหรัฐเหล่านั้นจักให้ครองราชสมบัติ พระมหาสัตว์ตรัส
เรียกพระเทวีว่า **ปชาปติ**.

ลำดับนั้น พระนางสิวลีเทวีกราบทูลพระมหาสัตว์ว่า ข้าแต่พระองค์
พระองค์ทรงผนวชเสียก่อนแล้ว ก็หม่อมฉันจะการทำอย่างไร พระมหาสัตว์
จึงตรัสก็พระนางว่า ดูก่อนพระเทวี อาตมาจะให้เธอสำเหนียกตาม เอง
ทำตามคำของอาตมา แล้วตรัสว่า

มาเถิด อาตมาจะให้เธอศึกษาตามคำที่อาตมา
ชอบ เมื่อเธอให้พระโอรสครองราชสมบัติ ก็จักกระ-
ทำบาปทุจริตเป็นอันมากด้วยกายวาจาใจ ซึ่งเป็นเหตุ
ให้เธอไปสู่ทุกคติ การที่เรายังอรรถภาพให้เป็นไปด้วย
ก่อนข่าวที่ผู้อื่นให้ซึ่งสำเร็จแต่ผู้อื่น นี้เป็นธรรมของ
นักปราชญ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตูว ความว่า เธอให้ยกเสวตฉัตรขึ้นแก่
พระโอรส พร่ำสอนเรื่องราชสมบัติ ด้วยคิดว่า ลูกของเราเป็นพระราชา
จักกระทำบาปเป็นอันมาก. บทว่า คจฺจลลิต ความว่า เธอจักไปสู่ทุกคติด้วยบาป
เป็นอันมากที่การทำด้วยกายเป็นต้นใจ. บทว่า สฉีรธมฺโม ความว่า ความ
ประพฤติที่ว่าพึงยังชีวิตให้เป็นไปด้วยคำข่าวที่ได้มาด้วยลำแข้งนี้ เป็นธรรม
ของนักปราชญ์ทั้งหลาย.

พระมหาสัตว์ได้ประทานโอวาทแก่พระนางนั้นด้วยประการฉะนี้ เมื่อ
กษัตริย์ทั้งสองตรัสโต้ตอบกันและกันและเสด็จดำเนินไป พระอาทิตย์ก็อัสดงคต
พระเทวีมีพระเสาวนีย์ให้ตั้งค่ายในที่อันสมควร พระมหาสัตว์เสด็จประทับแรม
ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง ประทับอยู่ ณ ที่นั้น ตลอดราตรี รุ่งขึ้นทรงทำสรีริกิจแล้ว
เสด็จไปตามมรรคา ฝ่ายพระเทวีตรัสสั่งให้เสนาตามมาภายหลัง แล้วเสด็จไป
เบื้องหลังแห่งพระมหาสัตว์ ทั้งสองพระองค์นั้นเสด็จถึงภูมิลานในเวสาลีกขาจาร
ขณะนั้น มีบุรุษคนหนึ่งภายในเมือง ชื่อเนื้อก้อนใหญ่มาแต่เชิงเขาเขื่อน เลียบ
หลาวอย่างบนถ่านเพลิงให้สุกแล้ว วางไว้ที่กระดานเพื่อให้เย็นได้ยืนอยู่ เมื่อบุรุษ
นั้นส่งใจไปที่อื่น สุนัขตัวหนึ่งคาบก้อนเนื้อนั้นหนีไป บุรุษนั้นรู้แล้วไล่ตาม
สุนัขนั้นไปเพียงนอกประตูค้ำนทกษิณ เบื้องหน้ายหมคดาลัยก็กลับบ้าน พระราชา

กับพระเทวีเสด็จมาข้างหน้าสุนัขตามทางสองแพร่ง สุนัขนั้นทิ้งก้อนเนื้อหนีไป ด้วยความกลัว พระมหาสัตว์ทอดพระนครเห็นก้อนเนื้อนั้น ทรงจินตนาการว่า สุนัขนี้ทิ้งก้อนเนื้อนี้ไม่เหลียวแลเลยหนีไปแล้ว แม้นคนอื่นเป็นเจ้าของก็ไม่ปรากฏ อาหารเห็นปานนี้หาโทษมิได้ ชื่อว่าบังสุกุลบิณฑบาต เราจักบริโภคนั้น พระองค์จึงนำบาตรดินออก ถือเอาเนื้อก้อนนั้นปิดฝุนแล้วใส่ลงในบาตร เสด็จไปยังที่มีน้ำบริบูรณ์ ทรงพิจารณาแล้ว เริ่มเสวยเนื้อก้อนนั้น ลำดับนั้น พระเทวีทรงดำริว่า ถ้าพระราชานี้มีพระราชประสงค์ราชสมบัติ จะไม่พึงเสวยก้อนเนื้อเห็นปานนี้ ซึ่งน่าเกลียด เปื้อนฝุน เป็นเดนสุนัข บัดนี้พระองค์จักมิใช่พระราชสวามีของเรา ทรงดำริละนี้แล้ว กราบทูลพระองค์ว่า ข้าแต่พระมหाराชพระองค์ช่างเสวยเนื้อที่น่าเกลียดเห็นปานนี้ได้ พระมหาสัตว์ตรัสว่า ลูกก่อนพระเทวี เธอไม่รู้จักความวิเศษของบิณฑบาตนี้เพราะเวลาตรัสละนี้แล้วทรงพิจารณาสถานที่ก้อนเนื้อนั้นตั้งอยู่ เสวยก้อนเนื้อนั้นจุเสวยอมตรส บ้วนพระโอษฐ์ล้างพระหัตถ์และพระบาทแล้ว ขณะนั้นพระเทวีเมื่อจะทรงดำนิพระราชา จึงตรัสว่า

คนที่ฉลาดแม้ไม่ได้บริโภคอาหารสี่มือ ราวกะ

ว่าจะตายด้วยความอด ก็ยอมตายเสียด้วยความอดเขา

จะไม่ยอมบริโภคก้อนเนื้อคลูกฝุนไม่สะอาดเลย ข้าแต่

พระมหาชน พระองค์เสวยได้ซึ่งก้อนเนื้ออันเป็น

เดนสุนัข ไม่สะอาดน่าเกลียดนัก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อชฺฌุญฺจมาริว** ความว่า เหมือนไก่ลี้ จะตาย. บทว่า **ลูลิตฺ** ได้แก่ คลูกฝุน. บทว่า **อนริย** ได้แก่ ไม่ดี นุ อักษรในบทว่า **นุ** เสเว เป็นนิบาตลงในอรรถถามโต้ตอบ มีคำอธิบายว่า

แม้ถ้าจะไม่ได้บริโภคอาหารสี่มือ หรือจะตายเสียด้วยความอด แม้เมื่อเป็น
อย่างนั้น คนฉลาดก็ไม่ยอมบริโภคอาหารเห็นปานนี้เลย คือไม่บริโภคอย่าง
พระองค์. บทว่า ตยิทฺถิ แปลว่า นี่นั่น.

พระมหาสัตว์ ตรัสตอบว่า

ดูก่อนพระนางสิวลี ก้อนเนื้อนั้น ไม่ชื่อว่าเป็น

อาหารของอาตมาหามิได้ เพราะถึงจะเป็นของคน
ครองเรือนหรือของสุนัข ก็สละแล้ว ของบริโภค
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้ที่บุคคลได้มาแล้วโดยชอบ
ธรรม ของบริโภคทั้งหมดนั้น กล่าวกันว่า ไม่มีโทษ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภุกฺโข ความว่า บิณฑบาตนั้นจะไม่
ชื่อว่าเป็นภัณฑหารของอาตมาหามิได้. บทว่า ยํ โหติ ความว่า ของสิ่งใด
ที่กฤหัสถ์หรือสุนัขสละแล้ว ของสิ่งนั้น ชื่อว่าบังสุกุล เป็นของไม่มีโทษเพราะ
ไม่มีเจ้าของ. บทว่า เย เกจิ ความว่า เพราะฉะนั้น โภคะเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
แม้อื่น ๆ ที่ได้มาโดยชอบธรรม. บทว่า สพฺพุโ ส อภุกฺโข อนวโย
ความว่า ไม่มีโทษ คือแม้จะมีคนดูอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่บกพร่อง บริบูรณ์ด้วยคุณ
ไม่มีโทษ แต่ลาภที่ได้มาโดยไม่ชอบธรรม ถึงจะมีค่าตั้งแสน ก็น่าเกลียดอยู่
นั่นเอง.

เมื่อกษัตริย์สององค์ตรัสสนทนากะกันอยู่อย่างนี้ พนางเสด็จดำเนินไป
ก็ถึงประตูอุทยาน เมื่อทารกทั้งหลายในนครนั้นกำลังเล่นกันอยู่ มีนางกุมมา-
ริกาคนหนึ่งเอากระดิ่งน้อยฝัดทรายเล่นอยู่ กำไลอันหนึ่งสวมอยู่ในข้อมือข้าง-
หนึ่งของนาง กำไลสองอันสวมอยู่ในข้อมือข้างหนึ่ง กำไลสองอันนั้น กระทบ
กันมีเสียง กำไลอีกอันหนึ่งไม่มีเสียง พระราชาทรงทราบเหตุนี้ มีพระดำริว่า

บัดนี้ พระนางสีวลีตามหลังเรามา ขึ้นชื่อว่าสตรีย่อมเป็นมลทินของบรรพชิต
ชนทั้งหลายเห็นนางตามเรามา จักคิดเตียนเราว่า บรรพชิตนี้แม่บวชแล้ว ก็ยัง
ไม่สามารถจะละภรรยาได้ ถ้านางกุมารีนี้อลาด จักพุดถึงเหตุให้นางสีวลีกลับ
เราจักพึงถ้อยคำของนางกุมารีนี้อแล้วส่งนางสีวลีกลับ มีพระดำรินั้นแล้ว เสด็จ
เข้าไปใกล้นางกุมารีนี้นั้น เมื่อจะตรัสถามจึงตรัสคาถาว่า

แนะนำนางกุมาริกาผู้ยังนอนกับแม่ ผู้ประดับกำไล
มือเป็นนิตย์ กำไลมือของเจ้าข้างหนึ่งมีเสียงดัง อีก
ข้างหนึ่งไม่มีเสียงดัง เพราะเหตุไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปเสนียะ ความว่า เข้าไปนอนใกล้
มารดา. บทว่า นิกุลมณฺฑลิตะ ความว่า พระมหาสัตว์ตรัสว่า มีปกติ
ประดับด้วยเครื่องประดับชั้นยอด. บทว่า สุนตติ ได้แก่ ทำเสียง.

นางกุมาริกาถาว่า

ข้าแต่พระสมณะ เสียงเกิดแต่กำไลสองอันที่
สวมอยู่ในข้อมือของข้าพเจ้านี้กระทบกัน ความที่
กำไลทั้งสองกระทบกันนั้นเป็นเหตุแห่งเสียง กำไล
อันหนึ่งที่สวมอยู่ในข้อมือของข้าพเจ้านี้ นั้น ไม่มีอัน
ที่สอง จึงไม่ส่งเสียง เป็นเหมือนนักปราชญ์สงบนิ่ง
อยู่ บุคคลสองคนก็วิวาทกัน คนเดียวจักวิวาทกับ
ใครเล่า ท่านผู้ใคร่ต่อสวรรค์ จงขอความเป็นผู้อยู่
คนเดียวเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุนิวารา แปลว่า กำไลสองอัน. บทว่า
สัมมฺมา ความว่า เพราะกระทบกัน คือเสียดสีกัน. บทว่า คตติ ได้แก่ ความ

สำเร็จ ด้วยว่า กำไลอันที่สองย่อมมีความสำเร็จเห็นปานนี้. บทว่า โส ได้แก่ กำไลนั้น. บทว่า มุนิภูโต ความว่า รวากะว่าพระอริยบุคคลผู้ละกิเลสได้หมดแล้ว ดำรงอยู่. บทว่า วิวาทปุตโต ความว่า ข้าแต่พระสมณะ ขึ้นชื่อว่าคนที่สองย่อมวิวาทกัน คือ ทะเลาะกัน ถือไปต่าง ๆ กัน. บทว่า เกเนโก ความว่า ก็คนเดียวจักวิวาทกับใครเล่า. บทว่า เอกตุมบุโรจตี ความว่า ท่านจงขอความเป็นผู้อยู่คนเดียวเถิด ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นางกุมาริกานั้นได้กล่าวอย่างนี้อีก คือกล่าวสอนพระมหาสัตว์ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ธรรมคาสมณะทั้งหลาย ย่อมจะไม่พาเมื่อน้องสาวเที่ยวไปเลย แต่เหตุไร ท่านจึงพากิริยาซึ่งทรงรูปอันอุดมเห็นปานนี้เที่ยวไป ภริยานี้จักทำอันตรายแก่ท่าน ท่านจงนำภริยานี้ออกไปอยู่ผู้เดียวเท่านั้น บำเพ็ญสมณธรรมให้สมควรเถิด.

พระมหาสัตว์ได้สดับคำของกุมาริกาสาวนั้นแล้ว ทรงได้ปัจจัย เนื้อจะตรัสกับพระเทวี จึงตรัสว่า

แน่สิวลี เธอได้ยินคาถาที่นางกุมาริกากล่าวแล้วหรือ นางกุมาริกาเป็นเพียงชั้นสาวใช้มาติเตียนเรา ความที่เราทั้งสองประพฤติ คืออาตมาเป็นบรรพชิต เธอเป็นสตรีเดินตามกันมา ย่อมเป็นเหตุแห่งครหา บรรดาสองแพร่งนี้ อันเราทั้งสองผู้เดินทางจงแยกกันไป เธอจงถือเอาทางหนึ่งไป อาตมาก็จะถือเอาทางอื่นอีกทางหนึ่งไป เธออย่าเรียกอาตมว่าเป็นพระสาวามีของเธอ และอาตมาก็จะไม่เรียกเธอว่าเป็นมเหสีของอาตมาอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุมาริยา** ได้แก่ ที่นางกุมาริกากล่าวแล้ว.
บทว่า **เปลिया** ความว่า ถ้าเรายังครองราชสมบัติอยู่ กุมาริกาคนนี้ก็เป็
คนใช้คือทำคามรับสั่งของเรา แม้แต่จะแลดูเรา เธอก็ไม่อาจ แต่บัดนี้เธอติเตียน
คือกล่าวสอนเราเหมือนคนใช้และเหมือนทาสของคนว่า **ทุตियสุเสว** **สา คติ**
ดังนี้. บทว่า **อนุจิญโญ** ได้แก่ เดินตามกันไป. บทว่า **ปถาวิหิ** แปลว่า
ผู้เดินทาง. บทว่า **เอกิ** ความว่า เธอจงถือเอาทางหนึ่งซึ่งเป็นที่ชอบใจของ
เธอ ส่วนอาตมาก็จักถือเอาอีกทางหนึ่งที่เหลือลงจากที่เธอถือเอา. บทว่า **มา**
จ มิ ตวิ ความว่า แน่สวัสดี ตั้งแต่นี้ไป เธออย่าเรียกอาตมาว่าเป็น
พระสวามีของเราอีก และอาตมาก็จะไม่เรียกเธอว่า เป็นมเหสีของเรา.

พระนางสิวลีเทวีได้ทรงฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์แล้ว กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ พระองค์เป็นกษัตริย์สูงสุด จงถือเอาทางเบื้องขวา ส่วนข้า-
พระองค์เป็นสตรีชาติต่ำ จักถือเอาทางเบื้องซ้าย กราบทูลฉะนี้แล้ว ถวายบังคม
พระมหาสัตว์แล้วเสด็จไปได้หน่อยหนึ่ง ไม่สามารถจะกลับโศกาครุไว้ได้ก็เสด็จ
มาอีก โดยเสด็จไปกับพระราชาเข้าถุนนครด้วยกัน.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสครั้งคาถาว่า

กษัตริย์ทั้งสองกำลังตรัสขอความนี้อยู่ ได้เสด็จ

เข้าไปยังถุนนคร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นครमुपาคमु** ความว่า เสด็จเข้าไปแล้ว
ถุนนคร.

ก็แลครั้งเสด็จเข้าไปแล้ว พระมหาสัตว์เสด็จเที่ยวบิณฑบาต เสด็จ
ถึงประตูเรือนของช่างศร แม้พระนางสิวลีเทวีก็เสด็จตามไปเบื้องหลัง ประทับ
อยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง สมัยนั้น ช่างศรกำลังถนูกุศรนั้นกระเบื้องถ่านเพลิง
เอาน้ำข้าวทาถูกุศร กลับตาข้างหนึ่ง เล็งดูด้วยตาข้างหนึ่ง คัดลูกศรให้ตรง

พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น มีพระดำริว่า ถ้าช่างครผู้นี้จักเป็นคนฉลาด จักกล่าวเหตุอย่างหนึ่งแก่เรา เราจักถามเขาดู จึงเสด็จเข้าไปหาช่างครแล้วตรัสถาม.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

เมื่อใกล้เวลานั้น พระมหาสัตว์ประทับยืนอยู่ที่
ซุ้มประตูเรือนของช่างคร ช่างครนั้นหลับตาข้างหนึ่ง
ใช้ตาอีกข้างหนึ่งเล็งดูลูกศรอันหนึ่งซึ่งคดอยู่ตัดให้ตรง
ที่ซุ้มประตูนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โภฏฐเก ความว่า ลูกอนภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นั้น เมื่อใกล้เวลาเสวยของพระองค์ ได้ประทับยืนอยู่ที่ซุ้มประตูของช่างคร. บทว่า ตตฺร จ ได้แก่ ที่ซุ้มประตูนั้น. บทว่า นิคฺคยฺห แปลว่า หลับแล้ว. บทว่า ชิมฺหเมเกน ความว่า ใช้จักขุข้างหนึ่งเล็งดูลูกศรที่คด.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ตรัสกะช่างครนั้นว่า

ดูก่อนช่างคร ท่านจงฟังอาตมา ท่านหลับจักขุ
ข้างหนึ่ง เล็งดูลูกศรอันคดด้วยจักขุข้างหนึ่ง ด้วย
ประการใด ท่านเห็นความสำเร็จประโยชน์ ด้วย
ประการนั้นหรือหนอ.

คำที่เป็นคานั้นมีเนื้อความว่า แน่ะเพื่อนช่างคร ท่านหลับตาข้างหนึ่ง เล็งดูลูกศรที่คดด้วยตาข้างหนึ่ง ด้วยประการใด ท่านเห็นความสำเร็จประโยชน์ ด้วยประการนั้นหรือหนอ.

ลำดับนั้น เมื่อช่างศรจะทูลแก่พระมหาสัตว์นั้น จึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสมณะ การเล็งด้วยจักษุทั้งสอง

ปรากฏว่าเหมือนพร้าไปไม่ถึงที่คดข้างหน้า ย่อมไม่

สำเร็จความตัดให้ตรง ถ้าลับจักษุข้างหนึ่ง เล็งดูที่

คดด้วยจักษุอีกข้างหนึ่ง เล็งได้ถึงที่คดเบื้องหน้า

ย่อมสำเร็จความตัดให้ตรง บุคคลสองคนก็วิวาทกัน

คนเดียวจกวิวาทกับใครเล่า ท่านผู้ใคร่ต่อสวรรค์ จง

ขอความเป็นผู้อยู่คนเดียวเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิสาล์** วิต ความว่า ย่อมปรากฏเหมือน
พร้าไป. บทว่า **อปฺปตฺวา** **ปรมฺ** **ลิจฺฉิ** ความว่า ไม่ถึงที่คดข้างหน้า.
บทว่า **นุชฺชุกฺขาย** ได้แก่ ไม่สำเร็จความตัดให้ตรง มีคำอธิบายว่า เมื่อ
ความพร้าปรากฏ ก็จกไม่ถึงที่ตรงข้างหน้า เมื่อไม่ถึงคือไม่ปรากฏ ก็ด้วย
ความตรงจกไม่สำเร็จ คือไม่ถึงพร้อม. บทว่า **สมฺปตฺวา** ความว่า ถึง
คือเห็นด้วยจักษุ. บทว่า **วิวาทปฺปตฺโต** ความว่า เมื่อสืมตาที่สอง ที่คด
ย่อมไม่ปรากฏ คือแม้ที่คดก็ปรากฏว่าตรง แม้ที่ตรงก็ปรากฏว่าคด ความ
วิวาทย่อมมีด้วยประการฉะนี้ ฉันทิ แม้สมณะมีสองรูปก็ฉันทินั้น ย่อมวิวาทกัน
คือ ทะเลาะกัน ถือเอาต่าง ๆ กัน. บทว่า **เกเนโก** ความว่า คนเดียวจก
วิวาทกับ ใครเล่า. บทว่า **เอกตฺตมฺบุโรจติ** ความว่า ท่านจงชอบใจความ
เป็นผู้อยู่คนเดียว ธรรมดาสมณะทั้งหลาย ย่อมจะไม่พาแม่พี่น้องสาวเที่ยวไปเลย
แต่เหตุไรท่านจึงพากิริยาซึ่งทรงรูปอันอุดมเที่ยวไป ภริยานี้จกทำอันตรายแก่
ท่าน ท่านจงนำภริยานี้ออกไปอยู่ผู้เดียวเท่านั้น บำเพ็ญสมณธรรมให้สมควร
เถิด ช่างศรกล่าวสอนพระมหาสัตว์ ด้วยประการฉะนี้ ช่างศรถวายโอวาท

แต่พระมหาสัตว์อย่างนี้แล้วก็นิ่งอยู่ พระมหาสัตว์เสด็จเที่ยวบิณฑบาต ได้ ภัตตาหารที่เจือปนแล้วเสด็จออกจากพระนคร ประทับนั่งเสวยในที่มือน้ำสมบุรณ์ พระองค์เสร็จเสวยพระกระยาหารแล้ว บ้วนพระโอษฐ์ ล้างบาตรนำเข้าถุ้งแล้ว ตรัสเรียกพระนางสีวลีมาตรัสว่า

ดูก่อนนางสีวลี เธอได้ยินคาถาที่ต่างศรกล่าว

หรือยัง ช่างศรเป็นเพียงคนใช้ยังติเตียนเราได้ ความ
ที่เราทั้งสองประพฤตินั้นเป็นเหตุแห่งความครหา
ดูก่อนนางผู้เจริญ ทางสองแพร่งนี้อันเราทั้งสองผู้เดิน
ทางมาจแยกกันไป เธอจงถือเอาทางหนึ่งไป อาตมา
ก็จะถือเอาทางอื่นอีกทางหนึ่งไป เธออย่าเรียกอาตมา
ว่าเป็นพระสวามีของเธอ และอาตมาก็จะไม่เรียกเธอ
ว่าเป็นนมเหสีของอาตมาอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุนฺธิ ความว่า เธอฟังคาถาหรือ
พระมหาสัตว์ตรัสพระดำรัสว่า เพลฺลโย มํ นี้ ทรงหมายถึงโอวาทของช่าง
นั่นเอง.

ได้ยินว่า พระนางสีวลีเทวีนั่น แม้ถูกพระมหาสัตว์ตรัสว่า เธออย่า
เรียกอาตมาว่าเป็นพระสวามีของเธอคั้งนี้ ก็ยังเสด็จติดตามพระมหาสัตว์อยู่
นั่นเอง พระราชาก็ไม่สามารถให้พระนางสีวลีนั้นเสด็จกลับได้ แม้มหาชนก็
ตามเสด็จพระองค์อยู่นั่นเอง ก็แต่ที่นั่นมีดงแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกล ลำดับนั้น
พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นแนวป่าเขียวชอุ่ม มีพระราชประสงค์จะให้
พระนางเสด็จกลับ เมื่อดำเนินไปได้ทอดพระเนตรเห็นหญ้ามุงกระต่ายในที่ใกล้
ทาง พระองค์จึงทรงถอนหญ้ามุงกระต่ายนั้น ตรัสเรียกพระเทวีมาตรัสว่า

เนาะสิวลีผู้เจริญ เธอจงดูหม่อมมุงกระต่ายนี้ ก็หม่อมมุงกระต่ายนี้จะไม่อาจสืบต่อ
ในกอนี้ได้อีก ฉันทใด ความอยู่ร่วมกับเธอของอาตมา ก็ไม่อาจจะสืบต่อกัน
ได้อีก ฉันทนั้น แล้วได้ตรัสถึงกาลว่า

หม่อมมุงกระต่ายที่ติดกันอยู่แต่เดิม ซึ่งอาตมา
ถอนแล้วนี้ ไม่อาจสืบต่อกันไปได้อีก ฉันทใด ความ
อยู่ร่วมกันระหว่างเธอกับอาตมา ก็ไม่อาจสืบต่อได้อีก
ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น เธอจงอยู่ผู้เดียว อาตมาก็จะ
อยู่ผู้เดียวเหมือนกัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกา ความว่า เนาะสิวลีผู้เจริญ หม่อม
มุงกระต่ายที่ติดกันอยู่แต่เดิม อันอาตมาถอนแล้ว ไม่อาจสืบต่อได้อีก ฉันทใด
การอยู่ร่วมกันระหว่างเธอกับอาตมา ก็ไม่อาจทำได้แม้ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น
เราจักอยู่ผู้เดียวเนาะสิวลี แม้เธอก็จะอยู่ผู้เดียวเหมือนกัน พระมหาสัตว์ได้
ประทานพระโอวาทแก่พระนางสิวลีเทวี ด้วยประการฉะนี้.

พระนางได้ฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์แล้วตรัสว่า จำเดิมแต่ขึ้นไป
เราจะไม่ได้อยู่ร่วมกับ พระมหาชนกนรินทรราชอีก พระนางไม่อาจจะทรงกลิ่น
โสภาคฐร ก็ซื้อนทรวงด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ทรงปริเทวนาการกำไรรออยู่เป็นอัน
มาก ถึงวิสัยัญญาพลัมลงที่หนทางใหญ่ พระมหาสัตว์ทรงทราบว่ พระนาง
ถึงวิสัยัญญาพล ก็สาวพระบาทเสด็จเข้าสู่ป่า ขณะนั้น หม่อมมาตย์มาสรงพระสรีระ
แห่งพระนางนั้น ช่วยกันถวายเป็นงานที่พระหัตถ์และพระบาท พระนางได้สติ
เสด็จลุกขึ้นตรัสถามว่า พระราชาเสด็จไปข้างไหน หม่อมมาตย์ย้อนทูลถามว่า
พระแม่เจ้าก็ไม่ทรงทราบดอกหรือ พระนางตรัสให้เที่ยวค้นหา พวกนั้นพากัน
วิ่งไปข้างโน้นข้างนี้บ้าง ก็ไม่พบพระราชา พระนางทรงปริเทวนาการ
มากมาย แล้วให้สร้างพระเจดีย์ตรงที่พระราชาประทับยืน บูชาด้วยของหอม

และดอกไม้เป็นต้น แล้วเสด็จกลับกรุงมิลินา ฝ่ายพระมหาสัตว์เสด็จเข้าป่า
หิมวันต์ ทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิดภายในเจ็ดวัน มิได้เสด็จมาสู่ถิ่นมนุษย์
อีก ฝ่ายพระนางสีวลีเทวีเสด็จกลับแล้ว โปรดให้สร้างพระเจดีย์หลายองค์ ณ
ที่ที่พระมหาสัตว์ตรัสกับช่างศร ตรัสกะนางกุมารี เสวยเนื้อที่สุนัขทิ้ง ตรัสกับ
มิกาชินดาบส และตรัสกับนารทดาบส ทุกตำบลแล้ว บูชาด้วยของหอมและ
ดอกไม้เป็นต้น ทรงแวดล้อมไปด้วยเสนางคนิกร ภายหลังเสด็จไปถึงมิลินนคร
ทรงอภิเษกพระราชโอรส ณ พระราชอุทยานอัมพวัน ทรงส่งพระราชโอรส
อันหมู่เสนาแวดล้อมแล้วเข้าพระนคร พระองค์เองทรงผนวชเป็นดาบส
ประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานนั้น ทรงทำกสิณปริกรรมก็ได้บรรลุฉาน ไม่
เสื่อมจากฉาน เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้าในที่สุดแห่งพระชนมายุ
ฝ่ายพระมหาสัตว์ก็ไม่เสื่อมจากฉาน ได้เข้าถึงพรหมโลกเหมือนกัน.

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้ เท่านั้น ออกมหาภิเนษกรรมณ์ แม้ในกาลก่อน
ตถาคตก็ออกมหาภิเนษกรรมณ์เหมือนกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า ท้าวสักก-
เทวราชในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอนุรุทธะในบัดนี้ พราหมณ์ทิสปาโมกข์ได้
มาเป็นพระกัสสปะ นางมณีเมขลาเทพธิดาผู้รักษาสมุทร ได้มาเป็นอุบลวรรณา
ภิกษุณี นารทดาบสได้นำมาเป็นพระสารีบุตร มิกาชินดาบสได้มาเป็นพระโมค-
คัลลานะ นางกุนาริกาได้มาเป็นนางเขมาภิกษุณี ช่างศรได้มาเป็นพระอานนท์
ราชบริพารที่เหลือได้มาเป็นพุทธบริษัท สีวลีเทวีได้มาเป็นราहुลมารดา
ทีฆาภูกุมารได้มาเป็นราहुล พระชนกพระชนนีได้มาเป็นมหाराชศักยสกุล
ส่วนพระมหาชนกนรินทรราช ก็เราผู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เอง.

จบ มหาชนกชาดก

๓. สุวรรณสามชาดก

ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี

[๔๘๒] ใครหนอใช้ลูกศรยิงเรา ผู้ประมาทกำลังแบกหม้อน้ำ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คนไหนยิงเรา ซ่อนกายอยู่ เนื้อของเราก็กินไม่ได้ หนังก็ไม่ มีประโยชน์นี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาเข้าใจว่าเราเป็นผู้ควรยิง ด้วยเหตุอะไรหนอ ท่านคือใคร หรือเป็นบุตรของใคร เราจะรู้จักท่านได้อย่างไร ดูก่อนสหาย เราถามท่านแล้ว ขอท่านจงบอกเถิด ทำไมท่านจึงยิงเราแล้วซ่อนตัวเสีย.

[๔๘๓] เราเป็นพระราชาของชาวกาตี คนเรียกเราว่า พระเจ้าปัลลักษ์ เราละแวงแคว้นเที่ยวแสวงหา มฤคเพราะความโลภ อนึ่ง เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ ปรากฏว่าเป็นผู้แม่นยำนัก แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศรของเรา ก็ไม่พียงพันไปได้ ท่านคือใคร หรือเป็นบุตรของใคร พวกเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร ท่านจงแจ้งชื่อและโคตรของบิดาท่านและของตัวท่าน.

[๔๘๔] ขອງทรงพระเจริญ ข้าพระองค์เป็นบุตรของนายพราน ญาติทั้งหลาย เรียกข้าพระองค์เมื่อยังมีชีวิตอยู่ว่า สามะ วันนี้ข้าพระองค์ถึงปากมรณะนอนอยู่อย่างนี้ ข้าพระองค์ถูกพระองค์ยิงด้วย

ลูกศรใหญ่อาบยาพิษ เหมือนมฤคที่ถูกรานปายิง
แล้ว ฉะนั้น ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงทอดพระ
เนตรข้าพระองค์ผู้นอนจมอยู่ในโลหิตของตน เชิญ
ทอดพระเนตรลูกศร อันแล่นเข้าข้างขวาทะลุออกข้าง
ซ้าย ข้าพระองค์ บ้วนโลหิตอยู่ เป็นผู้กระสับกระส่าย
ขอทูลถามพระองค์ว่า พระองค์ยังข้าพระองค์แล้ว จะ
ซ่อนพระองค์อยู่ทำไม เสือเหลืองถูกรำเพราะหนัง
ข้างถูกรำเพราะงา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์เข้าพระ
ทัยว่า ข้าพระองค์เป็นผู้ควรยิง ด้วยเหตุอะไรหนอ.

[๔๘๕] ดูก่อนสามะ มฤคปรากฏแล้ว มาสู่
ระยะลูกศร เห็นท่านเข้าก็หนีไป เพราะเหตุนั้น เรา
จึงเกิดความโกรธ.

[๔๘๖] จำเดิมแต่ข้าพระองค์จำความได้ รู้จัก
ถูกละเมิด ผุ่งมฤคในป่าแม่ดูร้าย ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้า-
พระองค์ จำเดิมแต่ข้าพระองค์นุ่งผ้าเปลือกไม้ ตั้งอยู่
ในปฐมวัย ผุ่งมฤคในป่าแม่ดูร้ายก็ไม่สะดุ้งกลัว
ข้าพระองค์ ข้าแต่พระราชา ผุ่งกนิษฐผู้ขลาดอยู่ภูเข
คันธมาทน์ เห็นข้าพระองค์ยอมไม่สะดุ้งกลัว เราทั้ง
หลายต่างชื่นชมต่อกันไปสู่ภูเขและป่า เมื่อเป็นเช่นนี้
มฤคทั้งหลายจะสะดุ้งกลัวข้าพระองค์ด้วยเหตุไร.

[๔๘๗] ดูก่อนสามะ เนื้อเห็นท่านแล้วหาได้ตก
ใจไม่ เรากล่าวเท็จแก่ท่านดอก เราถูกความโกรธและ

ความโลภครอบงำแล้ว จึงยิงท่านด้วยลูกศรนั้น ดูก่อน
สามะ ท่านมาแต่ไหน หรือใครใช้ท่านมา ท่านผู้จะ
ตักน้ำจึงไปสู่มแม่น้ำมิลลัมมตา แล้วกลับมา.

[๔๘๘] บิดามารดาของข้าพระองค์ตาบอด ข้า
พระองค์เลี้ยงท่านเหล่านั้นอยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์
นำน้ำมาเพื่อท่านทั้งสองนั้น จึงมาแม่น้ำมิลลัมมตา.

[๔๘๙] อาหารของบิดามารดานั้นยังพอมืออยู่เมื่อ
เป็นเช่นนี้ ชีวิตของท่านทั้งสองนั้น จักดำรงอยู่ราว
หกวัน ท่านทั้งสองนั้นตามืด เกรงจะตายเสียเพราะ
ไม่ได้ดื่มน้ำ ความทุกข์ เพราะถูกพระองค์ยิงด้วยลูก
ศรนี้ หาเป็นความทุกข์ ของข้าพระองค์นักไม่ เพราะ
ความทุกข์นี้อันบุรุษจะต้องได้ประสบ ความทุกข์ ที่
ข้าพระองค์ไม่ได้เห็นบิดามารดา เป็นความทุกข์ของ
ข้าพระองค์ ยิ่งกว่าความทุกข์ เพราะถูกพระองค์ยิง
ด้วยลูกศรนี้เสียอีก ความทุกข์เพราะถูกพระองค์ยิง
ด้วยลูกศรนี้ หาเป็นความทุกข์ของข้าพระองค์นักไม่
เพราะความทุกข์นี้อันบุรุษจะต้องได้ประสบ บิดา
มารดา ทั้งสองนั้น เป็นคนกำพร้าเชียวใจ จะร้องไห้อยู่
ตลอดราตรีนาน จักเหือดแห้งไปในกึ่งราตรี หรือในที่
สุตราตรี ดูกแม่น้ำน้อยในคิมหลดูจักเหือดแห้งไป ข้า
พระองค์เคยหมั่นบำรุงบำเรอนวดมือเท้า ของท่านทั้ง
สองนั้น บัดนี้ไม่เห็นข้าพระองค์ ท่านทั้งสองจักบ่น
เรียกหาว่า พ่อสามๆ เทียวอยู่ในป่าใหญ่ ลูกศรคือ

ความโศกที่สองนี้แหละ ยังหัวใจของข้าพระองค์ให้
หวั่นไหว เพราะข้าพระองค์ไม่ได้เห็นท่านทั้งสองผู้
จักขุบอด ข้าพระองค์เห็นจักละเสียดซึ่งชีวิต.

[๔๕๐] ดูก่อนสามะผู้ดงามนำดู ท่านอย่าปริ-
เทวะมากเลย เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ ปรากฏใน
ชมพูทวีปทั้งสิ้นว่าเป็นผู้แม่นย้านัก จักฆ่ามฤคและ
แสวงหามูลผลาหารป่ามา ทำการงานเลี้ยงบิดามารดา
ของท่านในป่าใหญ่ ดูก่อนสามะ ป่าที่บิดามารดาของ
ท่านอยู่ อยู่ที่ไหน เราจักเลี้ยงบิดามารดาของท่าน
ให้เหมือนท่านเลี้ยง.

[๔๕๑] ข้าแต่พระราชา หนทางที่เดินเฉพาะคน
เดียว ซึ่งอยู่ทางหัวนอนของข้าพระองค์นี้ เสด็จดำ-
เนินไปแต่ที่นี้ระหว่างกิ่งเสียดงู จะถึงสถานที่อยู่แต่
บิดามารดาของข้าพระองค์ ขอเสด็จดำเนินแต่ที่นี้ไป
เลี้ยงดูท่านทั้งสองในสถานที่นั้นเถิด.

[๔๕๒] ข้าแต่พระเจ้ากาสีราช ข้าพระบาทขอ
น้อมกราบพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ยังชาวกาฬีให้
เจริญ ข้าพระบาทขอน้อมกราบพระองค์ ของพระองค์
ทรงบำรุงเลี้ยงบิดา มารดาตามืดของข้าพระองค์ในป่า
ใหญ่ ข้าพระองค์ขอประคองอัญชลีถวายบังคมพระ-
องค์ ขอพระองค์มีพระดำรัสกะบิดามารดาของข้า-
พระองค์ให้ทราบ ว่า ข้าพระองค์ให้วันบท่านด้วย.

[๔๕๓] หม่อมสามะผู้ตั้งงามนำดูนั้น ครั้นกล่าวคำนี้แล้ว ถูกรำลึงแห่งพิษชาบชาน เป็นผู้วิสัยญีสลบไป.

[๔๕๔] พระราชานั้น ทรงคร่ำครวญนำสงสารเป็นอันมากกว่า เราสำคัญว่าจะไม่แก่ไม่ตาย เรารู้เรื่องนี้วันนี้ แต่ก่อนหาไม่รู้. เพราะได้เห็นสามบัณฑิตทำกาลกิริยา ความไม่มาแห่งมฤตยู ย่อมไม่มี สามบัณฑิตถูกลูกศรอาบยาพิษ ชีมิชบาแล้วพุดอยู่กะเรา. ครั้นกาลล่วงไปอย่างนี้ในวันนี้ ไม่พุดอะไร ๆ เลย เราจะต้องไปสู่รณแน่นอน เราไม่มีความสงสัยในข้อนี้เลย. เพราะว่าบาปหยาบช้ำอันเราทำแล้ว ตลอดราตรีนานในกาลนั้น เราทำกรรมหยาบช้ำในบ้านเมือง คนทั้งหลายจะติเตียนเรา ใครเล่าจะควรรมากล่าวติเตียนเรา ในราวป่าอันหามนุษย์มิได้. คนทั้งหลายจะประชุมกันในบ้านเมือง โจทनाव่ากล่าวเอาโทษเรา ใครเล่าหนอจะโจทनाव่ากล่าวเอาโทษเรา ในป่าอันหามนุษย์มิได้.

[๔๕๕] เทพธิดานั้น อันตรธานไปในภูเขาคันธมาทน์ มาภยิตคาถาเหล่านี้ เพื่ออนุเคราะห์พระราชว่า พระองค์ทำความผิดมาก ได้ทำกรรมอันชั่วช้า บิดามารดาและบุตร ทั้งสามผู้หาความประทุษร้ายมิได้ ถูกพระองค์มาเสียดด้วยลูกศรลูกเดียวกัน เชิญเสด็จมาเถิด ข้าพเจ้าจะพำสอนพระองค์ ด้วยวิธีที่พระองค์จะได้สุคติ พระองค์จงเลี้ยงดูบิดามารดาทั้งสองผู้มี

จักขุมืด โดยธรรมในป่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สุกติจจะ
พึงมีแก่พระองค์.

[๔๕๖] พระราชานั้นทรงคร่ำครวญ อย่างนำ-
สงสารเป็นอันมาก ทรงถือหม้อน้ำ บ่ายพระพักตร์
ทางทิศทักษิณเสด็จหลีกไปแล้ว.

[๔๕๗] นั้นเสียงฝีเท้าใครหนอ เสียงฝีเท้ามนุษย์
เดินเป็นแน่ เสียงฝีเท้าสามบุตรเรา ไม่ดัง ดูก่อน
ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเป็นใครหนอ สามบุตรเรา
เดินเบา วางเท้าเบา เสียงฝีเท้าสามบุตรเราไม่ดัง
ท่านเป็นใครหนอ.

[๔๕๘] เราเป็นพระราชาของชาวกาสิ คนเรียก
เราว่า พระเจ้าปิลยักษ์ เราละแว่นแคว้นเที่ยวแสวงหา
มฤคเพราะความโลภ อนึ่ง เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์
ปรากฏว่าเป็นผู้แม่นยำนัก แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศรของ
เรา ก็ไม่พึงพันไปได้.

[๔๕๙] ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดี
แล้ว อนึ่ง พระองค์เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้
พระองค์ผู้มีอิสระเสด็จมาถึงแล้ว ขอจงทรงทราบสิ่ง
ที่มีอยู่ในที่นี้ ข้าแต่มหาบพิตร เชิญเสวยผลมะพลับ
ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเม่าอันเป็นผล-
ไม้เล็กน้อย ขอได้โปรดเลือกเสวยผลที่ดี ๆ เถิด ข้า
แต่มหาบพิตร ขอจงทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็น นำมา
แต่มีคัสสมทานที ซึ่งไหลจากชอกเขา ถ้าทรงพระ
ประสงค์.

[๕๐๐] ท่านทั้งสองจักขุมืดไม่สามารถจะเห็นอะไร ๆ ในป่า ใครเล่าหนอนำผลไม้มาเพื่อท่านทั้งสอง ความสะสมผลไม้ไม่น้อยใหญ่ไว้โดยเรียบร้อยนี้ ปรากฏแก่ข้าพเจ้าว่า ดูเหมือนคนตาดีสะสมไว้.

[๕๐๑] สามะหนุ่มน้อยรูปร่างสันตัดงดงามนำดูเกศของเธอยาวดำ เพื่อยลงไปปลายอนซ้อนขึ้นข้างบน เธอนั้นแหละนำผลไม้มาถือหม้อน้ำจากที่นี่ ไปสู่แม่น้ำนำน้ำมา เห็นจะกลับมาใกล้แล้ว.

[๕๐๒] ข้าพเจ้าได้มาสามกุมารผู้ปฏิบัติบำรุงท่านเสียแล้ว ผู้เป็นเจ้าของกล่าวถึงสามกุมารผู้งดงามนำดูไต เกศของสามกุมารนั้นยาวดำเพื่อยลงไปปลายอนซ้อนขึ้นเบื้องบน สามกุมารนั้นข้าพเจ้าฆ่าเสียแล้ว นอนอยู่ที่หาดทรายเประเือนด้วยโลหิต.

[๕๐๓] ข้าแต่ทูลลบัณฑิต ท่านพูดกับใครซึ่งบอกว่า ข้าพเจ้าฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ใจของดิฉันย่อมหวั่นไหวเพราะได้ยินว่า สามกุมารถูกฆ่าเสียแล้ว กิ่งอ่อนแห่งต้นโพธิ์ใบอันลมพัดให้หวั่นไหว ฉันทัดใจของดิฉันย่อมหวั่นไหวเพราะได้ยินว่า สามกุมารถูกฆ่าเสียแล้ว ฉันทัน.

[๕๐๔] ดูก่อนนางปาริกา ท่านผู้นี้คือพระเจ้ากาสิ พระองค์ทรงยิงสามกุมารด้วยลูกศร ที่มีคัมภีร์ที่ ด้วยความโกรธ เราทั้งสองอย่าปรารถนาบาปต่อพระองค์เลย.

[๕๐๕] บุตรที่รักอันหาได้ด้วยยาก ผู้ได้เลี้ยงเรา
ทั้งสองผู้ตามืดในป่า จะไม่ยังจิตให้โกรธ ในบุคคลผู้
ฆ่าบุตรคนเดียวนั้นได้อย่างไร.

[๕๐๖] บุตรที่รักอันหาได้ด้วยยาก ผู้ได้เลี้ยงเรา
ทั้งสองผู้ตามืดในป่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ
บุคคลผู้ไม่โกรธในบุคคล ผู้ฆ่าบุตรคนเดียวนั้น.

[๕๐๗] ขอผู้เป็นเจ้าของทั้งสองอย่าคร่ำครวญเพราะ
ข้าพเจ้ากล่าวว่ ข้าพเจ้าฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ไปมาก
เลย ข้าพเจ้าจ้กรับการทำงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าของทั้งสองใน
ป่าใหญ่ ข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ ปรากฏว่า
เป็นผู้แม่นย่ำนัก ข้าพเจ้าจ้กรับการทำงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าของ
ทั้งสองในป่าใหญ่ ข้าพเจ้าจ้กฆ่ามฤคและแสวงหาผล
ผลิตในป่า รับการทำงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าของทั้งสองในป่า
ใหญ่.

[๕๐๘] ขอถวายพระพรมหาบพิตร สภาพนั้นไม่
สมควร การทรงทำอย่างนั้นไม่ควรในอาตมาทั้งสอง
สองพระองค์เป็นพระราชอาตมาทั้งสอง อาตมาทั้ง
สองขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์.

[๕๐๙] ข้าแต่ท่านผู้เชื่อชาติเนสาท ท่านกล่าว
เป็นธรรม ท่านบำเพ็ญความถ่อมตนแล้ว ขอท่านจง
เป็นบิดาของข้าพเจ้า ข้าแต่นางปาริกา ขอท่านจงเป็น
มารดาของข้าพเจ้า.

[๕๑๐] ข้าแต่พระเจ้ากาสิ อาตมาทั้งสองขออนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ยังชาวกาสิให้เจริญ อาตมาทั้งสองขออนอบน้อมแด่พระองค์ อาตมาทั้งสองประคองอัญชลีแด่พระองค์ ขอพระองค์โปรดพาอาตมาทั้งสองไปให้ถึงสามกุมาร อาตมาทั้งสองจะสัมผัสเท้าทั้งสองและดวงหน้าอันงดงามนำดูของเธอ แล้วทรมานตนให้ถึงกาลกิริยา.

[๕๑๑] สามกุมารถูกฆ่านอนอยู่ที่ป่าไผ่ ดูกดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ตกลงเหนือแผ่นดินแล้วเกลือกเปื้อนด้วยฝุ่นทราย ป่านั้นเป็นป่าใหญ่ เกลือกถล่มด้วยพาลมฤค ปรากฏเหมือนที่สุดอากาศ ผู้เป็นเจ้าของทั้งสองจงอยู่ในอาศรมนี้แหละ.

[๕๑๒] ถ้าในป่านั้นมีพาลมฤคตั้งร้อย ตั้งพันและตั้งหมื่น อาตมาทั้งสองก็ไม่มีความกลัวในพาลมฤคทั้งหลายในป่าไหน ๆ เลย.

[๕๑๓] ในกาลนั้น พระเจ้ากาสิทรงพาฤาษีทั้งสองผู้ตามืดไปในป่าใหญ่ สุวรรณสามกุมารอยู่ในที่ใด ก็ทรงจูงมือฤาษีทั้งสองไปในที่นั้น.

[๕๑๔] ดาบสดาบสนีทั้งสองเห็นสามกุมารผู้เป็นบุตรนอนเกลือกเปื้อนฝุ่นทราย ถูกทิ้งไว้ในป่าใหญ่ ดูกดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์ตกเหนือแผ่นดินก็ปริเทวนาการนำสงสาร ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ว่าสภาพไม่ยุติธรรมมาเป็นไปในโลกนี้ พ่อสามผู้งามนำดู พ่อ

มาหลับเอาจริง ๆ เคลิบเคลิ้มเอามากมายดั่งคนดื่มสุรา
เข้ม ชัดเคื่องใครเอาใหญ่ ถือตัวมิใช่น้อย มีใจพิเศษ
ในเมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ในวันนี้ พ่อไม่พูดอะไร ๆ
บ้างเลย พ่อสามนี้เป็นผู้ปฏิบัติบำรุงเราทั้งสองผู้ตามืด
มาทำกาลกิริยาเสียแล้ว บัดนี้ใครเล่าจักชำระชฎาอัน
หม่นหมองเปื้อนฝุ่นละออง ใครเล่าจักจับกราดกวาด
อาศรมของเราทั้งสอง ใครเล่าจักจัดน้ำเย็นและน้ำร้อน
ให้อาบ ใครเล่าจักให้เราทั้งสองได้บริโภคมูลผลอาหาร
ในป่า ลูกสามะนี้เป็นผู้ปฏิบัติบำรุงเราทั้งสองผู้ตามืด
มาทำกาลกิริยาเสียแล้ว.

[๕๑๕] มารดาผู้ระทมจิตด้วยความโศกถึงบุตร
ได้เห็นสามะผู้เป็นบุตรนอนเกลือกเปื้อนด้วยฝุ่นทราย
ได้กล่าวคำสัจว่า ลูกสามะนี้ได้เป็นผู้ประพฤดิธรรม
เป็นปกติ ได้เป็นผู้ประพฤติดังพรหมเป็นปกติ ได้เป็น
ผู้กล่าวคำจริงมาแต่ก่อน ได้เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดา ได้
เป็นผู้ประพฤดิยำเกรงต่อท่านผู้เจริญในสกุล เป็นผู้
เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเราด้วยความจริงใจ ๆ ด้วยการ
กล่าวความจริงนั้น ๆ ขอพิษของลูกสามะจงหายไป
บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามะกระทำแล้วแก่เราและ
แก่บิดาของเธอ มีอยู่ ด้วยอนุภาพกุศลบุญนั้น ทั้งหมด
ขอพิษของลูกสามะจงหายไป.

[๕๑๖] บิดาผู้ระทมจิตด้วยความโศกถึงบุตร ได้
เห็นสามะผู้เป็นบุตรนอนเกลือกเปื้อนด้วยฝุ่นทราย ได้

กล่าวคำสัจว่า ลูกสามะนี้ได้เป็นผู้ประพาศิธรรมเป็นปกติ ได้เป็นผู้ประพาศิดังพรหมเป็นปกติ ได้เป็นผู้กล่าวคำจริงมาแต่ก่อน ได้เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดา ได้เป็นผู้ประพาศิยามเกรงต่อท่านผู้เจริญในสกุล เป็นผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา โดยความจริงใจ ๆ ด้วยการกล่าวความจริงนั้น ๆ ขอพิษของลูกสามะจงหายไป บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามะกระทำแล้วแก่เราและแก่มารดาของเธอ มีอยู่ ด้วยอำนาจกุศลบุญนั้นทั้งหมด ขอพิษของลูกสามะจงหายไป.

[๕๑๗] นางพสุนธรีเทพธิดาอันตรธานไปจากภูเขาคันธมาทน์ มากกล่าวสัจวาจาด้วยความเอ็นดูสามกุมารว่า เราอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์ตลอดราตรีนานใคร ๆ อื่นซึ่งเป็นที่รักของเราว่าสามกุมาร ไม่มีของหอมล้วนแล้วด้วยไม้หอมทั้งหมด ณ คันธมาทน์บรรพตมีอยู่ ด้วยสัจวาจานี้ ขอพิษของสามกุมารจงหายไป เมื่อฤๅษีทั้งสองบ่นเพื่อรำพันเป็นอันมากนำสงสาร สามกุมารผู้หนุ่มงดงามนำทัศนาก็ลุกขึ้นเร็วพลัน.

[๕๑๘] ข้าเจ้ามีนามว่าสามะ ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าลุกขึ้นได้แล้วโดยสวัสดิขอท่านทั้งหลายอย่าคร่ำครวญนักเลย จงพูดกะข้าพเจ้าด้วยเสียงอันไพเราะเถิด.

[๕๑๕] ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง พระองค์เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ พระองค์ผู้มีอิสระเสด็จมาถึงแล้ว ของจงทรงทราบสิ่งที่มีอยู่ในที่นี้ ข้าแต่มหาบพิตร เชิญเสวยผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเม่า อันเป็นผลไม้เล็กน้อย ขอได้โปรดเสือกเสวยผลพีดี ๆเถิด ข้าแต่มหาบพิตร ของจงทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็น นำมาแต่มิลกัมมทานที ซึ่งไหลมาจากชอกเขา ถ้ำทรงพระประสงค์.

[๕๒๐] ข้าพเจ้าหลงเอามาก หลงเอาจริง ๆ มีดไปทั่วทิศ ข้าพเจ้าได้เห็นสามบัณฑิตนั้น ทำกาลกิริยาแล้ว ทำไมท่านเป็นได้อีกเล่าหนอ.

[๕๒๑] ข้าแต่มหाराชเจ้า โลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่ เสวยเวทนาอย่างหนัก มีความดำริในใจเข้าไปใกล้แล้ว ยังเป็นอยู่แท้ ๆ ว่าตายแล้ว ข้าแต่มหाराชเจ้า โลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่ เสวยเวทนาอย่างหนัก ถึงความดับสนิท ระวังแล้วนั้น ยังเป็นอยู่แท้ ๆ ว่าตายแล้ว.

[๕๒๒] บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมแก้ไขคุ้มครองบุคคลผู้เลี้ยงบิดามารดานั้น บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ บุคคลผู้นั้น

ในโลกนี้ บุคคลนั้นละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิง
อยู่ในสวรรค์.

[๕๒๓] ข้าพเจ้านี้หลงเอามากจริง ๆ มีดไปทั่ว
ทิศ ท่านสามบัณฑิต ข้าพเจ้าขอถึงท่านเป็นสรณะ
และขอท่านจงเป็นสรณะของข้าพเจ้า.

[๕๒๔] ข้าแต่ขัตติยมหาราช ขอพระองค์ทรง
ประพาศธรรมในพระชนกพระชนนี ในพระโอรส
และพระมเหสี ในมิตรและอมาตย์ ในพาหนะและ
พลนิกาย ในชาวบ้านและชวานิกม ในชาวแคว้น
และชาวชนบทในสมณะและพราหมณ์ ในฝูงมฤคและ
ฝูงปักษีเถิด ครั้นพระองค์ทรงประพาศธรรมนั้น ๆ
ในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค์ ข้าแต่มหาราชเจ้า
ขอพระองค์ทรงประพาศธรรมเถิด ธรรมที่พระองค์
ทรงประพาศแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้ครั้นพระองค์
ทรงประพาศธรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค์
ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์ทรงประพาศธรรมเถิด
พระอินทร์เทพเจ้าพร้อมทั้งพระพรหมถึงแล้วซึ่งทิพย-
สถานด้วยธรรมที่ประพาศดีแล้ว ข้าแต่พระราช ขอ
พระองค์อย่าทรงประมาทธรรม.

จบสุวรรณสามชาดกที่ ๓

อรรถกถาหานิบาต

สุวรรณตามชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภ พระภิกษุรูปหนึ่งผู้เลี้ยงมารดา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า โโก นุ มํ อสุนา วิหฺมฺมิตฺติ ดังนี้ เป็นต้น.

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกุลบุตรผู้หนึ่งเป็นบุตรคนเดียวของสกุล เศรษฐีผู้หนึ่งซึ่งมีทรัพย์สมบัติสิบแปดโกฏิ กุลบุตรนั้นเป็นที่รักเป็นที่เจริญใจ ของบิดามารดา วันหนึ่ง เขาอยู่บนปราสาทเปิดสีหบัญชรแลดูในถนนใหญ่ เห็นมหาชนถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร เพื่อต้องการสดับพระธรรมเทศนา จึงคิดว่า แม้ตัวเราก็จักไปกับพวกนั้นบ้าง จึงให้คนถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปสู่พระวิหาร ถวายผ้าเกสาชและน้ำดื่ม เป็นต้นแก่พระสงฆ์ และบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเห็น โทษในกามทั้งหลาย กำหนดอนิสงส์แห่งบรรพชา ครั้นบริษัฏลุกลงไปแล้ว จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลขอบรรพชา ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสกะกุลบุตรนั้น อย่างนี้ว่า พระตถาคตทั้งหลายไม่ยังบุตรที่บิดามารดายังมีได้ อนุญาตให้บรรพชา กุลบุตรได้ฟังรับสั่งดังนั้น จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กลับไปเคหาสถาน ให้อุบิคารดาด้วยความเคารพเป็นอันดีแล้วกล่าว อย่างนี้ว่า ข้าแต่คุณพ่อคุณแม่ ข้าพเจ้าจักบวชในสำนักพระตถาคต ลำดับนั้น บิดามารดาของกุลบุตรนั้นได้ฟังคำของเขาแล้ว ก็เป็นราวกะมีหัวใจแตกเป็น เจ็ดเสี่ยง เพราะมีบุตรคนเดียว หวันไหวอยู่ด้วยความสเนหาในบุตร ได้กล่าว

อย่างนี้ว่า ลูกก่อนพ่อผู้เป็นบุตรที่รัก ผู้เป็นหน่อแห่งสกุล ผู้เป็นดวงดวงตา ผู้เช่นกับชีวิตของเราทั้งสอง เราทั้งสองเว้นจากเจ้าเสีย จะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไร ชีวิตของเราทั้งสองเนื่องในเจ้า เราทั้งสองก็แก่เฒ่าแล้ว จักตายในวันนี้พรุ่งนี้ หรือมะรืนนี้ เจ้ายังจะละเราทั้งสองไปเสียอีก ชรามดาว่าบรรพชาอันบุคคล ทำได้ยากยิ่ง เมื่อต้องการเย็น ย่อมได้ร้อน เมื่อต้องการร้อน ย่อมได้เย็น เพราะเหตุนี้ เจ้าอย่าบวชเลย กุลบุตรได้สดับคำของบิดามารดาดังนั้น ก็มี ความทุกข์โทมนัส นั่งก้มศีรษะชบเซา ไม่บริโภคอาหารเจ็ดวัน ลำดับนั้น บิดามารดาของกุลบุตรนั้น คิดกันอย่างนี้ว่า ถ้าบุตรของเราไม่ได้รับ อนุญาต ให้บวชก็จักตาย เราจักไม่เห็นเขาอีกเลย บุตรเราเป็นอยู่ด้วยเพศบรรพชิต เราจักได้เห็นอีกต่อไป ครั้นคิดเห็นกันอย่างนี้แล้วจึงอนุญาตว่า ลูกก่อนพ่อ ผู้เป็นลูกรัก เราอนุญาตให้เจ้าบวช เจ้าจงบวชเถิด กุลบุตรได้ฟังดังนั้นก็มิ ได้ยินดี น้อมศีรษะทั้งสิ้นลงกราบแทบเท้าบิดามารดา ลาออกจากกรุงสาวัตถี ไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลขอบรรพชา พระศาสดาตรัสสั่งภิกษุหนึ่งให้บวชกุลบุตรนั้น เป็นสามเณร จำเดิมแต่ สามเณรนั้นบวชแล้ว ลากสักการะเกิดขึ้นเป็นอันมาก สามเณรนั้นยังอาจารย์ และอุปัชฌาย์ให้ยินดีอุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว เถาเรียนธรรมอยู่ห้าพรรษา คำริว่า เราอยู่ในที่นี้เคลื่อนกล่นไปด้วยห่มุญาคเป็นต้น หาสมควรแก่เราไม่ เป็นผู้ใคร่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ จึงเรียนกรรมฐานในสำนักอุปัชฌาย์ ออก จากวิหารเชตวันไปสู่ปัจจันตคามแห่งหนึ่งอยู่ในป่าอาศัยปัจจันตคามนั้น ภิกษุ นั้นเจริญวิปัสสนาในที่นั้น แม้เพียรพยายามอยู่ถึงสิบสองปี ก็ไม่สามารถยัง ธรรมวิเศษให้เกิด ฝ่ายบิดามารดาของภิกษุนั้น ครั้นเมื่อกาลล่วงไปได้ขาดสน ลง คิดเห็นว่า ก็เหล่าชนที่ประกอบการนาหรือพาณิชย์ บุตรหรือพี่น้องที่จะ เตือนนึกถึงพาพวกเราไปไม่มีในสกุลนี้ พวกเขาถือเอาทรัพย์ตามกำลังของตน ๆ

หนีไปตามชอบใจ แม้ทาสกรรมกรในเรือนเป็นต้น ก็ถือเอาเงินทองเป็นต้น
หนีไป ครั้นต่อมา ชนทั้งสองจึงตกทุกข์ได้ยากเหลือเกิน ไม่ได้แม้การรดน้ำ
ในมือ ต้องขายเรือน ไม่มีเรือนอยู่ ถึงความเป็นผู้นำสงสารอย่างยิ่ง นุ่งห่ม
ผ้าท่อนเก่า ถือกระเบื้องเที่ยวขอรานที่นั่นที่นั่น ในกาลนั้น ภิกษุรูปหนึ่งออก
จากพระเชตวันมหาวิหาร ไปถึงที่อยู่ของภิกษุบุตรเศรษฐีอนาถานั้น ภิกษุเศรษฐี
บุตรนั้นทำอาคันตุกวัดรแก่ภิกษุนั้นแล้ว นั่งเป็นสุขแล้วจึงถามว่า ท่านมา
แต่ไหน ภิกษุอาคันตุกะแจ้งว่ามาแต่พระเชตวัน จึงถามถึงความผาสุกแห่ง
พระศาสดาและของพระมหาสาวกเป็นต้น แล้วถามถึงข่าวคราวแห่งบิดามารดา
ว่า ท่านขอรับ สกุลเศรษฐีชื่อโน้นในกรุงสาวัตถีสบายดีหรือ ภิกษุอาคันตุกะ
ตอบว่า อาวุโส ท่านอย่าถามถึงข่าวคราวแห่งสกกุลนั้นเลย ถามว่า เป็น
อย่างไรหรือท่านตอบว่า ได้ยินว่า สกกุลนั้นมีบุตรคนเดียว เขาบวชในพระ-
ศาสนา จำเดิมแต่เขาบวชแล้ว สกกุลนั้นก็เสื่อมสิ้นไป บัดนี้เศรษฐีทั้งสอง
เป็นกำพร้าผู้นำสงสารอย่างยิ่ง ถือกระเบื้องเที่ยวขอราน ภิกษุเศรษฐีบุตรได้
ฟังคำของภิกษุอาคันตุกะแล้ว ก็ไม่อาจจะทรงตัวอยู่ได้ มีน้ำตานองหน้าเริ่ม
ร้องไห้ พระเถระเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า เธอร้องให้ทำไม ภิกษุเศรษฐีบุตร
ตอบว่า ท่านขอรับ ชนสองคนนั้นเป็นบิดามารดาของกระผม กระผมเป็น
บุตรของท่านทั้งสองนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า บิดามารดาของเธอถึงความ
พินาศเพราะอาศัยเธอ เธอจึงไปปฏิบัติบิดามารดานั้น ภิกษุเศรษฐีบุตรคิดว่า
เราแม้เพียรพยายามอยู่ถึงสิบสองปี ก็ไม่สามารถที่จะยังมรรคหรือผลให้บังเกิด
เราจักเป็นคนอากัฏ ประโยชน์อะไรด้วยบรรพชาเล่า เราจักเป็นคฤหัสถ์เลี้ยง
บิดามารดา ให้ทาน ก็เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า คิดฉะนี้แล้ว
มอบสถานที่อยู่ในป่าแก่พระเถระนั้น นมัสการเถระแล้ว รุ่งขึ้นจึงออก
จากป่าไปโดยลำดับ ลุถึงวิหารหลังพระเชตวัน ไม่ไกลกรุงสาวัตถี ณ ที่

ตรงนั้นเป็นทางสองแพร่ง ทางหนึ่งไปพระเชตวัน ทางหนึ่งไปในกรุงสาวัตถี
ภิกษุผู้นั้นหยุดอยู่ตรงนั้น คิดว่า เราจักไปหาบิดามารดา ก่อน หรือจักไปเฝ้า
พระทศพลก่อน แล้วคิดต่อไปว่า เราไม่ได้พบบิดามารดานานแล้วก็จริง แต่
จำเดิมแต่นี้ เราจักได้เฝ้าพระพุทธเจ้าได้ยาก วันนี้เราจักเฝ้าพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าแล้วฟังธรรม รุ่งขึ้นจึงไปหาบิดามารดาแต่เช้าเทียว คิดฉะนี้แล้ว ละ
บรรดาไปกรุงสาวัตถี ไปสู่บรรดาที่ไปพระเชตวัน ถึงพระเชตวันเวลาเย็น.

ก็วันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็น
อุปนิสัยแห่งภิกษุผู้เป็นบุตรแห่งสกุลรูปนี้ พระองค์จึงทรงพรรณนาคุณแห่ง
บิดามารดาด้วยมาตุโปสกสูตร ในเวลาที่ภิกษุผู้นั้นมาถึง ก็ภิกษุผู้นั้นยืนอยู่ที่
สุดบริษัท สดับธรรมกถาอันไพเราะ จึงรำพึงว่า เราคิดไว้ว่าจักเป็นคฤหัสถ์
อาจบำรุงปฏิบัติบิดามารดา แต่พระศาสดาตรัสว่า แม้เป็นบรรพชิตก็ทำอุปการะ
แก่บิดามารดาได้ ถ้าเราไม่ได้มาเฝ้าพระศาสดาก่อนแล้วไป พึงเสื่อมจาก
บรรพชาเห็นปานนี้ ก็บัดนี้ เราไม่ต้องสึกเป็นคฤหัสถ์ เป็นบรรพชิตอยู่นี้แหละ
จักบำรุงบิดามารดา ภิกษุผู้นั้นถวายบังคมพระศาสดาแล้วออกจากพระเชตวัน ไป
สู่โรงสลาก รับสั่งอาหารและยาที่ได้ด้วยสลาก เป็นภิกษุอยู่ป่าสิบสองปี ได้
เป็นเหมือนถึงความเป็นผู้พ่ายแพ้แล้ว ภิกษุผู้นั้นเข้าไปในกรุงสาวัตถีแต่เช้า
เทียว คิดว่าเราจักรับข้าวยาคุกก่อนหรือไปหาบิดามารดา ก่อน แล้วคิดว่า
การมีมือเปล่าไปสู่สำนักคนกำพร้าไม่สมควร จึงถือเอายาคุกไปสู่ประตูเรือนเก่า
ของบิดามารดาเหล่านั้น ได้เห็นบิดามารดาเทียวขอยาคุกแล้วเข้าอาศัยริมฝาเรือน
คนอื่นนั่งอยู่ ถึงความเป็นคนกำพร้าเจริญใจ ก็มีความโศกเกิดขึ้น มีน้ำตา
นองหน้ายืนอยู่ที่ใกล้ ๆ บิดามารดาทั้งสองนั้น บิดามารดาแม่เห็นท่านแล้ว
ก็จำไม่ได้ มารดาของภิกษุผู้นั้นสำคัญว่า ภิกษุผู้นั้นจักยื่นเพื่อภิกขาจาร จึง
กล่าวว่า ของเคี้ยวของฉันอันควรถวายพระผู้เป็นเจ้าไม่มี นิมนต์โปรดสัตว์

ข้างหน้าเถิด ภิกษุ^๑นั้นได้ฟังคำแห่งมารดา ก็เกิดความโศกเป็นกำลัง มีน้ำตานองหน้ายืนอยู่ตรงนั้นเอง เพราะได้รับความเศร้าใจ แม้มารดากล่าวเช่นนั้น สองครั้งสามครั้ง ก็ยังยืนอยู่นั้นเอง ลำดับนั้น บิดาของภิกษุ^๑นั้น พุคะมารดาว่า จงไปดู นั้นบุตรของเราทั้งสองหรือหนอ นางลุกขึ้นแล้วไปใกล้ภิกษุ^๑นั้น แลดูก็จำได้ จึงหมอบปริเทวนาการแทบเท้าแห่งภิกษุ^๑ผู้เป็นบุตร ฝ่ายบิดาไปข้างที่ร้องให้ตรงที่นั้นเหมือนกัน นำสงสารเหลือเกิน ฝ่ายภิกษุ^๑นั้น เห็นบิดามารดา ก็ไม่อาจจะทรงกายอยู่ได้จึงร้องให้ ภิกษุ^๑นั้นกลั้นความโศกแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งสองอย่าคิดเลย อาตมาจักเลี้ยงดูท่านให้ผาสุก ยังบิดามารดาให้อุ่นใจแล้ว ให้ดื่มยา^๒ ให้นั่งพักในที่ควรส่วนหนึ่งแล้ว นำภิกษาหารมาอีกให้บิดามารดาบริโภคน แล้วแสวงหาภิกษาเพื่อน ไปสู่สำนักบิดามารดา ถามเรื่องภัตตาหารอีก ได้รับตอบว่า ไม่บริโภคน จึงบริโภคนเอง แล้วให้บิดามารดาอยู่ในที่ควรแห่งหนึ่ง ภิกษุ^๑นั้นได้ปฏิบัติบิดามารดาทั้งสองโดยทำนองนี้ตั้งแต่นั้นมา แม้ภัตที่เกิดในปักษ์เป็นต้นที่ตนได้มา ก็ให้แก่บิดามารดาตนเองเที่ยวภิกษา^๓จนได้มาถึงบริโภคน เมื่อไม่ได้ก็ไม่บริโภคน ได้ผ้าจำพรรษา^๔ก็ตาม ผ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอดิเรก^๕ลากก็ตาม ก็ให้แก่บิดามารดา ซักข้อมผ้าเก่า ๆ ที่บิดามารดา^๖นุ่งห่มแล้ว เย็บปูนุ่งห่มเอง ก็วันที่ภิกษุ^๑นั้นได้อาหาร มีน้อยวัน วันที่ไม่ได้มีมากกว่า ผ้า^๗นุ่งผ้า^๘ห่มของภิกษุ^๑นั้นเศร้าหมองเต็มที เมื่อภิกษุ^๑นั้น ปฏิบัติบิดามารดาต่อมา ก็เป็นผู้ซุบผอม^๙เศร้าหมองไม่ผ่องใส กายเหลืองขึ้น ๆ มีตัวคายนไปด้วยเส้นเอ็น ครั้งนั้นเหล่าภิกษุ^{๑๐}ที่เป็นเพื่อนเห็นเพื่อนคบกันมาเห็นภิกษุ^๑นั้น จึงถามว่า อาวุโส แต่ก่อนสิริวรณะ^{๑๑}ของเธองามสดใส แต่บัดนี้เธอซุบผอม^{๑๒}เศร้าหมองไม่ผ่องใส กายเหลืองขึ้น ๆ มีตัวคายนไปด้วยเส้นเอ็น พยาธิ^{๑๓}เกิดขึ้นแก่เธอหรือ ภิกษุ^๑นั้นตอบว่า อาวุโส ข้าพเจ้าไม่มีพยาธิ แต่มีความกังวลแล้วบอกประพฤตินั้น ภิกษุ^{๑๔}เหล่านั้น จึงกล่าวว่า อาวุโส พระศาสดาไม่

ประธานอนุญาตเพื่อยังของที่เขาให้ด้วยศรัทธาให้ตกไป ก็ท่านถือเอาของที่เขาให้ด้วยศรัทธามาให้แก่เหล่าคฤหัสถ์ ทำกิจไม่สมควร ภิกษุนั้น ได้ฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นก็ละอาย ทอดทิ้งมาตาปิตุบัญญัติฐานกิจเสีย ภิกษุเหล่านั้น ยังไม่พอใจ แม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ จึงพากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุชื่อนั้นยังของที่เขาให้ด้วยศรัทธาให้ตกไปเลี้ยงคฤหัสถ์ พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาตรัสถามว่า แน่ะภิกษุ ได้ยินว่า เธอถือเอาศรัทธาไทยไปเลี้ยงคฤหัสถ์ จริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลรับว่าจริง พระเจ้าข้า เมื่อทรงใคร่จะสรรเสริญการกระทำของภิกษุนั้น และทรงใคร่จะประกาศบุพจริยาของพระองค์ จึงตรัสถามว่า แน่ะภิกษุ เมื่อเธอเลี้ยงดูเหล่าคฤหัสถ์ เลี้ยงคฤหัสถ์เหล่าไหน ภิกษุนั้นกราบทูลว่า บิดามารดาของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า เพื่อจะยังความอดสาหะให้เกิดแก่ภิกษุนั้น พระศาสดาได้ทรงประธานสาธุการสามครั้งว่า สาธุ สาธุ สาธุ แล้วตรัสว่า เธอดำรงอยู่ในทางที่เราดำเนินแล้ว แม้เราเมื่อประพตฺธิบุพจริยาก็ได้บำรุงเลี้ยงบิดามารดา ภิกษุนั้นกลับได้ความเบิกบานใจ ลำดับนั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลวิงวอนให้ทรงประกาศบุพจริยา พระศาสดาจึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล ณ ที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี มีบ้านนายพรานบ้านหนึ่งริมฝั่งนี้แห่งแม่น้ำ และมีบ้านนายพรานอีกบ้านหนึ่งริมฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำ ในบ้านแห่งหนึ่งๆ มีตระกูลประมาณห้าร้อยตระกูล นายเนสาทผู้เป็นใหญ่สองคนในบ้านทั้งสองเป็นสหายกัน ในเวลาที่ยังหนุ่มอยู่ เขาได้ทำตีกาस्थ्यกันอยู่อย่างนี้ว่า ถ้าข้างหนึ่งมีธิดา ข้างหนึ่งมีบุตร เราจักทำอวาวหิวัตมกมลแก่บุตรธิดาเหล่านั้น ลำดับนั้น ในเรือนของนายเนสาทผู้เป็นใหญ่ในบ้านริมฝั่งนี้คลอดบุตร บิดามารดาให้ชื่อว่า **ทุกลุมาร** เพราะ

กุมารนั้นอันญาติทั้งหลายรองรับด้วยทูลพัสดุ์ในขณะที่ ในเรือนของนาย เนสาทผู้เป็นใหญ่อีกคนหนึ่งตลอดธิดา บิดามารดาให้ชื่อว่า ปาริกามารี เพราะนางเกิดฝั่งโน้น กุมารกุมารีทั้งสองนี้รูปร่างน่าเลื่อมใสมีผิวพรรณดั่ง ทองคำ แม้เกิดในสกุลนายพรานก็ไม่ทำปาณาติบาต.

กาลต่อมา เมื่อทูลกุมารมีอายุได้สิบหกปี บิดามารดาพูดว่า จะนำ กุมาริกามาเพื่อเจ้า แต่ทูลกุมารมาแต่พรหมโลก เป็นสัตว์บริสุทธฺิ์ จึงปิดหู ทั้งสองกล่าวว่า ข้าแต่คุณพ่อคุณแม่ ฉันไม่ต้องการอยู่ครองเรือน โปรดอย่า ได้พูดอย่างนี้ แม้บิดามารดาพูดอยู่ถึงสองครั้งสามครั้ง ก็ไม่ปรารถนา ฝ่าย ปาริกามารีแม้บิดามารดาพูดว่า แนะแน้ บุตรของสหายเรามีอยู่ เขามีรูปร่าง น่าเลื่อมใสมีผิวพรรณดั่งทองคำ เราจักให้ลูกแก่เขา นางปาริกาก็กล่าวห้าม อย่างเดียวกัน แล้วปิดหูทั้งสองเสีย เพราะนางมาแต่พรหมโลกเป็นสัตว์บริสุทธฺิ์.

ในคราวนั้น ทูลกุมารส่งข่าวกลับไปถึงนางปาริกาว่า ถ้าปาริกามี ความต้องการด้วยเมถุนธรรม ก็จงไปสู่เรือนของบุคคลอื่น ฉันไม่มีความพอ ใจในเมถุน แม้นางปาริกาก็ส่งข่าวกลับไปถึงทูลกุมารเหมือนกัน แต่บิดามารดา ได้กระทำอาวาทวิวาหรงคฺล แก่กุมารกุมารีทั้งสองผู้ไม่ปรารถนาเรื่องประ- เวนฺธิ์เลย เขาทั้งสองมิได้หยั่งลงสู่สมุทฺรคือกิเลส อยู่ด้วยกันเหมือนมหาพรหม สององค์ ฉะนั้น ฝ่ายทูลกุมารไม่ฆ่าปลาหรือเนื้อ โดยที่สุดแม้เนื้อที่บุคคล นำมา ก็ไม่ขาย ลำดับนั้น บิดามารดาพูดกะเขาว่า แนะพ่อ เจ้าเกิดในสกุล นายพราน ไม่ปรารถนาอยู่ครองเรือน ไม่ทำการฆ่าสัตว์ เจ้าจักทำอะไร ทูลกุมาร กล่าวตอบอย่างนี้ว่า ข้าแต่คุณพ่อคุณแม่ เมื่อท่านทั้งสองอนุญาต เราทั้งสองก็จักบวช บิดามารดาได้ฟังดังนั้น จึงอนุญาตว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้า ทั้งสองจงบวชเถิด ทูลกุมารและปาริกากุมารียินดีร่าเริง ใหว่บิดามารดา

แล้วออกจากบ้าน เข้าสู่หิมวันตประเทศทางฝั่งแม่น้ำคงคา โดยลำดับ ละเมื่อน้ำคงคามุ่งตรงไปแม่น้ำมิลกสัมมตา ซึ่งไหลลงมาแต่หิมวันตประเทศถึงแม่น้ำคงคา.

ขณะนั้น พิกพแห่งท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกเทวราชทรงอาวัชนาการก็ทรงทราบการณนั้น จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทพบุตรมา ตรัสว่า แน่พ่อวิสสุกรรม ท่านมหาบุรุษทั้งสองออกจากบ้านใครจะบวชเป็นฤๅษี เข้าสู่หิมวันตประเทศ ควรที่ท่านทั้งสองนั้นจะได้ที่อยู่ ท่านจงเนรมิตบรรณศาลา และบรรพชิตบริขารเพื่อท่านทั้งสองนั้น ณ ภายใต้งิ่เงียงกู่ ตั้งแต่มิลกสัมมตานิ เสร็จแล้วกลับมา พระวิสสุกรรมเทพบุตรรับเทวบัญชาแล้ว ไปจัดกิจทั้งปวงโดยนัยที่กล่าวแล้วในมุขปักษชาดก ไถ่เนื้อและนกที่มีสำเนียง ไม่เป็นที่ชอบใจให้หนีไป แล้วเนรมิตมรรคาเดินผู้เดียว แล้วกลับไปที่อยู่ของตน กุมารกุมารีทั้งสองเห็นทางนั้น แล้วก็เดินไปตามทางนั้น ถึงอาศรมบท ทุกุลบัณฑิตเข้าสู่บรรณศาลา เห็นบรรพชิตบริขารก็ทราบสักกัตตดิยาพวา สักกะประทานแก่เรา จึงเปลื้องผ้าสาฎก ออกนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดงผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่ง พาดหนังเสียบนบ่า ผูกมณฑลชฎาทรงเพศฤๅษีแล้วให้นางปาริกาบวชเป็นฤๅษิณี ฤๅษิณีฤๅษิณีทั้งสององค์นั้น เจริญเมตตภูมิ กามาพจรอาศัยอยู่ในที่นั้น แม้ฝูงเนื้อและนกทั้งปวง ก็กลับได้เมตตาจิตต่อกัน และกัน ด้วยอาณูภาพเมตตาแห่งดาบสดาบสินีทั้งสองนั้น บรรดาสัตว์เหล่านั้นไม่มีสัตว์ไร ๆ เบียดเบียนสัตว์ไร ๆ เลย ฝ่ายปาริกาดาบสินีลุกขึ้นแต่เช้า ตั่งน้ำคัมและของฉันแล้วกวาดอาศรมบททำกิจทั้งปวง ดาบสและดาบสินีทั้งสองนั้น นำผลไม้เล็กใหญ่มาฉัน แล้วเข้าสู่บรรณศาลาของตน ๆ เจริญสมณธรรม สำเร็จการอยู่ในที่นั้นนั่นแล.

ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาสู่ที่บำรุงแห่งพระมุนีทั้งสองนั้น วันหนึ่งพระองค์ทรงพิจารณาเห็นอันตรายแห่งพระมุนีทั้งสองนั้นว่า จักขุทั้งสองข้างของท่านทั้งสองนี้จักมีดี จึงลงมาจากเทวโลกเข้าไปหาทูลภูถันตติ นมัสการแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ตรัสอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันตรายจะปรากฏแก่ท่านทั้งสอง ควรที่ท่านทั้งสองจะได้บุตรไว้สำหรับปฏิบัติท่าน ขอท่านทั้งสองจงเสพโลกธรรม ทูลภูถันตติได้สดับคำของท้าวสักกเทวราชจึงกล่าวว่า คุณก่อนท้าวสักกะ พระองค์ตรัสอะไร เราทั้งสองเมื่ออยู่ท่ามกลางเรือนก็หาได้เสพโลกธรรมไม่ เราทั้งสองละโลกธรรมนี้ เกลียดคุณกงคุณอันเต็มไปด้วยหนอน ก็บัดนี้เราทั้งสองเข้าป่าบวชเป็นฤๅษี จักกระทำการกรรมเช่นนี้ได้อย่างไรได้ ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องทำอย่างนั้น เป็นแต่เอามือลูบท้องปาริกาตบสินีเวลานางมีระดู ทูลภูถันตติรับว่า อย่างนี้อาจทำได้ ท้าวสักกเทวราช นมัสการทูลภูถันตติแล้วกลับไปที่อยู่ของตน ฝ่ายทูลภูถันตติก็บอกนางปาริกาให้รู้ตัว แล้วเอามือลูบท้องนาง ในเวลาที่นางมีระดู.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์จุติจากเทวโลก ถีอปฏิสนธิในท้องนางปาริกาฤๅษีณี กาลล่วงไปได้สิบเดือน นางคลอดบุตรมีผิวพรรณดั่งทองคำ ด้วยเหตุนี้เอง บิคารมารดาจึงตั้งชื่อบุตรว่า สุวรรณสามกุมาร เวลาที่ปาริกาตบสินี ไปป่าเพื่อหาผลผลิต นางกนิริทั้งหลายที่อยู่ภายในบรรพ ได้ทำหน้าที่นางนม ตบตบสินีทั้งสองสร้งนำพระโพธิสัตว์แล้วให้บรรทมในบรรณศาลา แล้วพากันไปหาผลไม้เล็กใหญ่ ในขณะนั้น นางกนิริทั้งหลาย อุ้มกุมารไปสร้งน้ำที่ชอกเขาเป็นต้น แล้วขึ้นสู่ยอดบรรพต ประดับด้วยบุปผชาติต่าง ๆ แล้วฝนหรรดลและมโนศิลาเป็นต้นที่แผ่นศิลา ประให้เป็นเม็ดที่นลาดแล้วนำมาให้ไสยาสน์ในบรรณศาลา ฝ่ายนางปาริกากลับมาก็ให้บุตรดื่มนม กาลต่อมา บิคารมารดาปกปักรักษาบุตรนั้น จนมีอายุได้สิบหกปี ให้นั่งอยู่ในบรรณ-

ศาลา ตนเองพากันไปป่าเพื่อหาผลผลิตในป่า ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงคิดว่า อันตรายอะไร ๆ จะพึงมีแก่บิดามารดาของเรา ในกาลบางคราว จึงทรงสังเกตทางที่บิดามารดาไป.

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อดาบสดาบสินีทั้งสองนำผลผลิตในป่ากลับมาในเวลาเย็น ถึงที่ใกล้อำสรมบท มหาเมฆตั้งขึ้นฝนตก ท่านทั้งสองจึงเข้าไปสู่โคนไม้แห่งหนึ่ง ยืนอยู่บนยอดจอมปลวก อสรพิษมีอยู่ภายในจอมปลวกนั้น น้ำฝนเจือกลิ่นเหงื่อจากสรีระของสองท่านนั้น ไหลลงเข้ารูจุมูกแห่งอสรพิษนั้น มันโกรธพ่นลมในจุมูกออกมา ลมในจุมูกนั้นถูกจักษุทั้งสองข้างแห่งดาบสและดาบสินีนั้น ทั้งสองท่านก็เป็นคนจักษุมืดไม่เห็นกันและกัน เพราะลมนั้น ทูกลบัตติตเรียกนางปาริกมาบอกว่า ปาริกา จักษุทั้งสองของฉันมืด ฉันมองไม่เห็นเธอ แม้นางปาริกา ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน ทั้งสองมองไม่เห็นทางก็ยืนคร่ำครวญอยู่ด้วยเข้าใจว่า บัดนี้ชีวิตของเราทั้งสองไม่มีละ.

ก็ดาบสและดาบสินีทั้งสองนั้น มีบุรพกรรมเป็นอย่างไร ได้ยินว่า ท่านทั้งสองนั้นในปางก่อนเกิดในสกุลแพथย์ ครั้งนั้น แพथย์นั้นรักษาโรคในจักษุของบุรุษมีทรัพย์มากคนหนึ่ง บุรุษนั้นจักษุหายดีแล้ว ไม่ให้ทรัพย์ค่ารักษาอะไร ๆ แก่แพथย์นั้น แพथย์โกรธเขา ไปสู่เรือนแจ้งแก่ภริยาของตนว่า ที่รัก ฉันรักษาโรคในจักษุของบุรุษนั้นหาย บัดนี้เขาไม่ให้ทรัพย์ค่ารักษาแก่ฉัน เราจะทำอย่างไรดี ฝ่ายภริยาได้สดับสามีกล่าวก็โกรธ จึงกล่าวว่า เราไม่ต้องการทรัพย์ที่มีอยู่ของมัน ท่านจงประคบยาขนานหนึ่งให้มันหยอด ทำจักษุทั้งสองของมันให้บอดเสียเลย สามีเห็นชอบด้วย จึงออกจากเรือนไปหาบุรุษนั้น ได้กระทำตามนั้น บุรุษผู้มีทรัพย์มากคนนั้น ไม่นานนักก็กลับจักษุมืดไปอีก ดาบสและดาบสินีทั้งสองมีจักษุมืดด้วยบาปกรรมอันนี้.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์คิดว่า บิดามารดาของเรา ในวันอื่น ๆ เคย กลับเวลานี้ บัดนี้เราไม่รู้เรื่องราวของท่านทั้งสองนั้น จึงเดินสวนทางร้องเรียก หาไป ท่านทั้งสองนั้นจำเสียงบุตรได้ก็ขานรับ แล้วกล่าวห้ามด้วยความรักใน บุตรว่า มีอันตรายในที่นี้ อย่ามาเลยลูก พระมหาสัตว์ตอบท่านทั้งสองว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งสองจงจับปลายไม้เท้านี้มาเถิด แล้วยื่นไม้เท้ายาวให้ท่าน ทรงลองจับ ท่านทั้งสองจับปลายไม้เท้าแล้วมาหาบุตร พระมหาสัตว์ถามว่า จักขุของท่านทั้งสองมีคไปด้วยเหตุอะไร บิดามารดาทั้งสอง ก็เล่าให้พระมหา- สัตว์ผู้บุตรฟังว่า ลูกรัก เมื่อฝนตก เราทั้งสองยืนอยู่บนยอดจอมปลวกที่โคน ไม้ในที่นี้ จักขุทั้งสองมีคไปด้วยเหตุนั้น พระมหาสัตว์ได้สดับคำของบิดามารดา ก็รู้ว่าอสรพิษมีในจอมปลวกนั้น อสรพิษนั้นขัดเคืองปล่อยลมในจมูกออกมา พระมหาสัตว์เห็นบิดามารดาแล้วร้องไห้และหัวเราะ บิดามารดาจึงถามว่า ทำไมถึงร้องไห้ และหัวเราะ พระมหาสัตว์ตอบว่า ข้าพเจ้าร้องไห้ ด้วยเสีย ใจว่าจักขุของท่านทั้งสองพินาศไป ในเวลาที่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กอยู่ แต่ข้าพเจ้า หัวเราะด้วยดีใจว่า ข้าพเจ้าจักได้ปฏิบัติบำรุงท่านทั้งสองในบัดนี้ ขอท่านทั้งสองอย่าได้คิดอะไรเลย ข้าพเจ้าจักปฏิบัติบำรุงท่านทั้งสองให้สาธุک พระมหา- สัตว์ปลอบโยนให้บิดามารดาทั้งสองเบาใจ แล้วนำมาอาศรมบท ผูกเชือกเป็น ราวในที่ที่ทั้งปวงสำหรับ บิดามารดาทั้งสองนั้น คือที่พกกกลางคืน ที่พกกกลางวัน ที่จงกรม บรรณศาลา ที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ จำเดิมแต่นั้นมา ให้บิดามารดา อยู่ในอาศรมบท ไปนำมูลผลาผลในป่ามาเองตั้งไว้ในบรรณศาลา กวาดที่อยู่ ของบิดามารดาแต่เช้าทีเดียว ให้อุบัติบิดามารดาแล้ว ถือน้ำไปสู่มิคสัมมทานที่ นำน้ำดื่มมา แต่งตั้งของอันไว้ ให้ไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากเป็นต้น ให้ ผลาผลที่มีรสอร่อย เมื่อบิดามารดาบริโภคแล้ว บ้วนปากแล้ว ตนเองจึงบริโภค

ผลาผลที่เหลือ เสร็จกิจบริโภคนแล้วไหว้ลาบิดามารดา มีฝูงมฤคแวดล้อมเข้าป่าเพื่อต้องการหาผลาผล เหล่ากนิกรที่เชิงบรรพต แวดล้อมพระโพธิสัตว์ช่วยเก็บผลาผลให้พระโพธิสัตว์ เวลาเย็นพระโพธิสัตว์ก็กลับมาอาศรม เอาหม้อตักน้ำมาตั้งไว้ ต้มน้ำให้ร้อนแล้วอาบและล้างเท้าบิดามารดาตามอัชฌาศัย นำกระบือถ่านเพลิงมาให้ผิง เช็ดมือเท้าของบิดามารดา เมื่อบิดามารดานั่งแล้วให้บริโภคนผลาผล ส่วนตนเองบริโภคนเมื่อบิดามารดาบริโภคนเสร็จแล้ว จัดวางผลาผล ที่เหลือไว้ในอาศรมบท พระโพธิสัตว์ปฏิบัติบำรุงบิดามารดาโดยทำนองนี้ทีเดียว.

สมัยนั้น พระราชาพระนามว่า **ปิลักษณ์ราช** เสวยราชสมบัติอยู่ใน **กรุงพาราณสี** พระองค์ทรงโลกนีมฤค จึงมอบราชสมบัติให้พระชนนีปกครอง ผูกสอดราชารุชห้าว่างเข้าสู่หิมวันตประเทศ ทรงฆ่ามฤคทั้งหลายเสวยเนื้อ เสด็จถึงมิกสัมมทานที แล้วถึงท่าที่สุวรรณสามพระโพธิสัตว์ตักน้ำโดยลำดับ ทอดพระเนตรเห็นรอยเท้ามฤค ก็ทรงทำข่มด้วยกิ่งไม้มีสีเขียว โกงคันศรสอดลูกศรอาบยาพิษ ประทับนั่งเตรียมอยู่ในข่มนั้น ฝ่ายพระมหาสัตว์นำผลาผลมาในเวลาเย็น วางไว้ในอาศรมบท ไหว้บิดามารดาไปตักน้ำ ถูหม้อน้ำมีฝูงมฤคแวดล้อม ให้มฤคสองตัวเดินเคียงกัน วางหม้อน้ำค่อมบนหลังมฤคทั้งสองมือประคองไปสู่ท่าน้ำ ฝ่ายพระราชาประทับอยู่ในข่ม ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ดำเนินมาทรงคิดว่า เราเที่ยวมาในหิมวันตประเทศตลอดกาลถึงเพียงนี้ ยังไม่เคยเห็นมนุษย์ ผู้นี้จะเป็นเทวดาหรือนาคหนอ ถ้าเราจักเข้าไปไต่ถามผู้นี้ ถ้าเป็นเทวดาก็จักเหาะขึ้นสู่อากาศ ถ้าเป็นนาคก็จักดำดิ่งไป แต่เราจะเที่ยวอยู่ในหิมวันตประเทศตลอดกาลทั้งปวงก็หาไม่ ถ้าเราจักกลับพาราณสี อมาตย์ทั้งหลายจักถามเราในการที่เราเที่ยวในหิมวันตประเทศนั้นว่า เมื่อพระองค์อยู่ในหิมวันตประเทศได้เคยทอดพระเนตรเห็นอะไร

อัศจรรย์บ้าง เราจ๊กกล่าวว่าได้เคยเห็นสัตว์เช่นนี้ เขาก็จ๊กถามว่า สัตว์นั้น ชื่ออะไร ถ้าเราจ๊กตอบว่า ไม่รู้จัก เขาก็จ๊กติเตียนเรา เพราะเหตุนั้น เราจ๊ก ยิงผู้นี้ทำให้ทุรพลแล้ว จึงถามเรื่อง ลำดับนั้น ในเมื่อฝูงมฤคนั้นลงดื่มน้ำแล้ว ขึ้นก่อน พระโพธิสัตว์จึงค่อย ๆ ลงราวกะพระเถระผู้มีวัตรอันเรียนแล้ว อาบน้ำระงับความกระวนกระวายแล้วขึ้นจากน้ำ นุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดงผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง เอาหนังเสือพาดเฉวียงบ่า ยกหม้อน้ำขึ้นเช็ดน้ำแล้ววางบนบ่าซ้าย ก็ในกาลนั้น พระราชาทรงคิดว่า บัดนี้เป็นสมัยที่จะยิง จึงยกลูกศรอาบยาพิษ นั้นขึ้นยิงพระโพธิสัตว์ถูกข้างขวาทะลุออกข้างซ้าย ฝูงมฤครู้ว่าพระมหาสัตว์ ถูกยิง ตกใจกลัวหนีไป ฝ่ายสุวรรณสามบัณฑิตแม้ถูกยิง ก็ประคองหม้อน้ำไว้โดยปกติ ตั้งสติค่อย ๆ วางหม้อน้ำลง คู้ยเกลี้ยทรายตั้งหม้อน้ำ กำหนดทิศ หันศีรษะไปทางทิศภาคเป็นที่อยู่ช่องบิดามารดา เป็นจุดสุวรรณปฐมานอน บนทรายมีพรรณดั่งแผ่นดิน ตั้งสติกล่าวว่า ชื่อว่าบุคคลผู้มีเวรของเราใน หิมวัน ประเทศนี้ย่อมไม่มี บุคคลผู้มีเวรของบิดามารดาของเราก็ไม่มี กล่าวดังนี้แล้วถ่มโลหิตในปาก ไม่เห็นพระราชาเลย เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถา ที่หนึ่งว่า

ใครหนอใช้ลูกศรยิงเราผู้ประมาทกำลังแบก

หม้อน้ำ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คนไหนยิงเรา

ซ่อนกายอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปมตุดิ ความว่า ผู้ไม่ตั้งสติในการ เจริญเมตตา ก็ค่านี้นพระโพธิสัตว์กล่าวหมายเนื้อความว่า ได้กระทำคนเป็นผู้ ประมาทในขณะนั้น. บทว่า วิทูธา ความว่า ยิงแล้วซ่อนกายอยู่ในที่นี้ ชนชื่อไรหนอ เป็นกษัตริย์ หรือพราหมณ์ หรือแพศย์ ใช้ลูกศรอาบยาพิษ

ยิงเรารู้กำลังไปตักน้ำที่มิกสัมมทานที คือชนชื่อไรหนอยิงเราแล้วซ่อนกายอยู่
คือปกปิดตนในพุ่มไม้.

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เพื่อจะแสดงความที่มั่งสะในสรีระของตน
เห็นว่าไม่เป็นภักษา จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

เนื้อของเรากินไม่ได้ หนังก็ไม่มีประโยชน์นี้
เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาเข้าใจว่าเราเป็นผู้ควรยิง ด้วยเหตุ
อะไรหนอ.

ในกาลนั้นมีความว่า ท่านมาณพผู้เจริญ เนื้อของเรา คือเนื้อใน
สรีระของเรา กินไม่ได้ คือมนุษย์ทั้งหลายไม่พึงกิน หนังของเรา คือหนัง
ในสรีระของเรา ไม่มีประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ คือแม้เมื่อ
เป็นอย่างนี้ บุรุษนี้ได้เข้าใจว่าเราเป็นผู้ควรยิง คือควรแทง คือยิงเราโดย
ไม่พิจารณาด้วยวาระอะไร คือด้วยเหตุอะไร.

ครั้นกล่าวคาถาที่สองแล้ว เมื่อจะถามถึงชื่อเป็นต้น พระโพธิสัตว์
จึงกล่าวคาถาว่า

ท่านคือใคร หรือเป็นบุตรของใคร เราจะรู้จัก
ท่านได้อย่างไร ดูก่อนสหาย เราถามท่านแล้ว ขอ
ท่านจงบอกเถิด ทำไมท่านยิงเราแล้วจึงซ่อนตัวเสีย
ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็ได้นิ่งอยู่.

พระราชาทรงสดับดังนั้น ทรงดำริว่า บุรุษนี้แม้ถูกเรายิงด้วยลูกศร
อาบยาพิษล้มแล้ว ก็ไม่ดำไม่ตัดพ้อเรา เรียกหาเราด้วยถ้อยคำที่น่ารัก ดู
บุคคลจับพินหัวใจ เราจักไปหาเขา แล้วเสด็จไปประทับยืนในที่ใกล้พระ-
โพธิสัตว์ แล้วตรัสว่า

เราเป็นพระราชของชาวกาลี คนเรียกเราว่า

พระเจ้าปิลักษณ์ เราละแว่นแคว้นที่ยวแสวงหามฤค

เพราะความโลภ อนึ่ง เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์

ปรากฏว่าเป็นผู้แม่นย้านัก แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศร

ของเรา ก็ไม่พึงพันไปได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ราชามหสมุมิ ความว่า ได้ยินว่า

พระเจ้าปิลักษณ์นั้นมีพระดำริอย่างนี้ว่า เทวดาก็ตามนาคก็ตาม ย่อมพูดภาษามนุษย์ได้ทั้งนั้น เราไม่รู้จักผู้นี้เป็นเทวดา หรือนาค หรือมนุษย์ ถ้าเขาโกรธ จะทำให้พินาศได้ เมื่อกล่าวถึงเราว่า เป็นพระราช ใคร ๆ ที่ไม่กลัว ย่อมไม่มี เพราะเหตุดังนี้ นั้น เพื่อจะให้เราว่าพระองค์เป็นพระราช จึงได้ตรัสก่อนว่า ราชามหสมุมิ ดังนี้. คู่ก่อนมาณพผู้เจริญ เราเป็นพระราชของชาวกาลี คือของชนผู้อยู่ในกาลีรัฐ. บทว่า ม ได้แก่ ประชาชนรู้จักเรา โดยนามว่า พระเจ้าปิลักษณ์. บทว่า วิฑู ได้แก่ รู้จัก คือเรียก. บทว่า โลกา ความว่า มอบราชสมบัติแก่พระชนนี เพราะความโลภเมื่อมฤค. บทว่า มิคเมส ได้แก่ แสวงหา คือค้นหาเหล่ามฤค. บทว่า จรามหิ ความว่า เราเที่ยวไปในป่าผู้เดียวเท่านั้น พระราชาประสพจะแสดงกำลังของพระองค์ จึงตรัสกาลาที่สอง. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิสฺสฏฺฐเจ ได้แก่ ในธนูศิลป์. บทว่า ทพฺพหฺมฺโม ความว่า เป็นผู้สามารถโค้งและลดซึ่งธนูอันหนัก คือธนูหนักพันแรงคนยกได้ ได้ยินกันแพร่หลาย คือปรากฏไปทั่วพื้นชมพูทวีป. บทว่า อาคโต อุตฺสฺปาตนิ ความว่า ข้างที่มีกำลังมาในที่ลูกศรของเราตก ก็ไม่พันจากที่ไปได้ถึงเจ็ดก้าว.

พระราชาทรงสรรเสริญกำลังของพระองค์ ดังนี้แล้ว เมื่อจะตรัสถามชื่อและโคตรของพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า

ท่านคือใคร หรือเป็นบุตรของใคร พวกเรา
จะรู้จักท่านได้อย่างไร ท่านจงแจ้งชื่อและโคตรของ
บิดาท่านและของตัวท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปเวทย แปลว่า ฟังบอก.

พระมหาสัตว์ได้สดับดังนั้นแล้ว ดำริว่า ถ้าเราบอกว่า เราเป็นเทวดา
นาค ยักษ์ กิณนร หรือเป็นกษัตริย์เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง พระราชานี้
ย่อมเชื่อคำของเรา เราควรกล่าวความจริงเท่านั้น ดำริฉะนี้แล้วจึงทูลว่า

ขอจงทรงพระเจริญ ข้าพระองค์เป็นบุตรฤๅษี
ผู้เป็นบุตรของนายพราน ญาติทั้งหลายเรียกข้า-
พระองค์เมื่อยังมีชีวิตอยู่ว่า ตามะ วันนี้ข้าพระองค์ถึง
ปากมรณะนอนอยู่อย่างนี้ ข้าพระองค์ถูกพระองค์ยิง
ด้วยลูกศรใหญ่อาบยาพิษ เหมือนมฤคที่ถูกพรานป่า
ยิงแล้ว ฉะนั้น ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงทอด
พระเนตร ซึ่งข้าพระองค์ผู้นอนจมอยู่ในโลหิตของตน
เชิญทอดพระเนตรลูกศรอันเล่นเข้าข้างขวาทะลุออก
ข้างซ้าย ข้าพระองค์บัวนโลหิตอยู่ เป็นผู้กระสับ
กระส่าย ขอทูลถามพระองค์ว่า พระองค์ยิงข้าพระองค์
แล้ว จะช้อนพระองค์อยู่ทำไม เลือเหลือองถูกฆ่า
เพราะหนั ช้างถูกฆ่าเพราะงา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระ-
องค์ข้าพระทัยว่า ข้าพระองค์เป็นผู้ควรยิง ด้วยเหตุ
อะไรหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภทฺทนฺเต** ความว่า ข้าแต่พระมหाराช
ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ ข้าพระองค์เป็นบุตรฤๅษีผู้เป็นบุตรนายพราน.
บทว่า **ชีวนฺตํ** ความว่า ญาติทั้งหลายเมื่อเรียกขานข้าพระองค์ซึ่งยังมีชีวิตอยู่
เมื่อก่อนแต่นี้ว่า มาเถิดสามะ ไปเถิดสามะ ก็ได้เรียกกันว่า **สามะ**. บทว่า
สวาทฺเชวจฺจโต ความว่า วันนี้ ข้าพระองค์นั้น ไป ก็ถึง คือเข้าไปใน
ปากแห่งมรณะแล้วอย่างนี้. บทว่า **สเย** แปลว่า นอนอยู่ มฤคถูกพรานป่ายิง
ด้วยลูกศรใหญ่อาบยาพิษ ฉันทใด แม้ข้าพระองค์ก็ฉันทนั้น คือเป็นผู้ถูกพระองค์
ทรงยิงอย่างนั้น บทว่า **ปริปลฺโต** ความว่า นอนจม ขอพระองค์โปรด
ทอดพระเนตรข้าพระองค์ผู้นอนอยู่เห็นปานนี้. บทว่า **ปฏฺวิามคตํ** ความว่า
เข้าทางข้างขวาแล้วทะลุออกทางข้างซ้าย. บทว่า **ปสฺส** ได้แก่ โปรดทอด
พระเนตรข้าพระองค์. บทว่า **ถิมฺหามิ** แปลว่า บ้วนอยู่ พระมหาสัตว์นั้น
ดำรงสติมั่นไม่หวั่นไหวเลย ถ่มโลหิต ตรัสแล้วด้วยประการฉะนี้. บทว่า
อาตุโร ความว่า ข้าพระองค์เจ็บหนักขอทูลถามพระองค์. บทว่า **นินฺนิตฺติ**
ความว่า ประทับนั่งอยู่ในพุ่มไม้แห่งหนึ่ง. บทว่า **วิทฺเธยฺย** แปลว่า ควรยิง
บทว่า **อมฺลฺยถ** ความว่า ได้เข้าใจว่าเหมือนมฤค.

พระราชาทรงสดับคำของพระมหาสัตว์แล้ว ไม่ตรัสบอกตามจริง เมื่อ
จะตรัสคำเท็จจึงตรัสว่า

ดูก่อนสามะ มฤคปรากฏแล้ว มาสู่ระยะลูกศร
เห็นท่านเข้าก็หนีไป เพราะเหตุนั้นเราจึงเกิดความ
โกรธ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุพฺพิชฺชิ** แปลว่า หนีไป. บทว่า
อาวสิ ได้แก่ ท่วมทับ พระราชาทรงแสดงว่า ความโกรธเกิดขึ้นแก่เรา
เพราะเหตุนี้.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลพระราชว่า ข้าแต่พระราชผู้ใหญ่
ขอพระองค์ตรัสอะไร ขึ้นชื่อว่ามฤคที่เห็นข้าพระองค์แล้วหนีไป ไม่มีในหิมวันต
ประเทศนี้ แล้วทูลว่า

จำเดิมแต่ข้าพระองค์จำความได้ รู้จักลูกและผิด

ฝูงมฤคในป่าแม่ดูร้าย ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์

จำเดิมแต่ข้าพระองค์นั่งผ้าเปลือกไม้ ตั้งอยู่ในปฐมวัย

ฝูงมฤคในป่าแม่ดูร้าย ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์

ข้าแต่พระราช ฝูงกินนรผู้ขลาดอยู่ภูเขาคันธมาทน์

เห็นข้าพระองค์ยอมไม่สะดุ้งกลัว เราทั้งหลายต่าง

ขึ้นชมต่อกันไปสู่ภูเขและป่า เมื่อเป็นเช่นนี้ มฤค

ทั้งหลายจะสะดุ้งกลัวข้าพระองค์ ด้วยเหตุไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น มํ มิกา ความว่า ธรรมดา มฤค

ทั้งหลายเห็นข้าพระองค์แล้วยอมไม่สะดุ้งกลัว. บทว่า สถาปทานิ ได้แก่

พาลมฤค. บทว่า ยโต นิธี ความว่า จำเดิมแต่กาลที่ข้าพระองค์นั่ง คือ

ทรงผ้าเปลือกไม้. บทว่า ภีรु กิปุริสธา ราช ความว่า ข้าแต่พระราชผู้ใหญ่

มฤคทั้งหลายจงยกไว้ก่อน ธรรมดา กินนรทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ขลาดอย่างยิ่ง

กินนรเหล่าใดอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์นี้ กินนรแม่เหล่านั้นเห็นข้าพระองค์แล้ว

ยอมไม่สะดุ้งกลัว พวกเราขึ้นชมต่อกันและกัน ไปตามป่าเขาลำเนาไพร

โดยแท้แล. บทว่า อุตฺราสนฺติ มิกา มมํ ความว่า พระมหาสัตว์แสดงความว่า

เพราะเหตุไร พระองค์จึงจักให้ข้าพระองค์เชื่อว่า มฤคทั้งหลายเห็นข้าพระองค์

แล้วสะดุ้งกลัว พระราชาได้สดับดังนั้นแล้ว ทรงดำริว่า เรายิ่งสุวรรณสาม

ผู้ไร้ความผิคนี้แล้ว ยังกล่าวมุสาวาทอีก เราจักกล่าวคำจริงเท่านั้น ดังนี้

แล้ว จึงตรัสว่า

ดูก่อนสามะ เนื้อเห็นท่านแล้ว หาได้ตกใจไม่

เรากล่าวเท็จแก่ท่านดอก เราถูกความโกรธและความ

โลภครอบงำแล้ว จึงยิงท่านด้วยธนูศรนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตฤทส ความว่า เนื้อเห็นท่าน

ไม่ตกใจ. บทว่า กิณฑาหิ ความว่า เรากล่าวเท็จในสำนักของท่านผู้มีทัศนะ
งามอย่างนี้ดอก. บทว่า โภธโลภากิณฑาหิ ความว่า เราเป็นผู้อันความโกรธ
และความโลภครอบงำแล้ว ก็เมื่อเนื้อทั้งหลายข้ามลงก่อนแล้วนั้นแล เรา
จักยิงเนื้อทั้งหลายเพราะความโกรธ เรายืนยกธนูอยู่ ภายหลังได้เห็นพระ
โพธิสัตว์ ไม่รู้ว่าพระโพธิสัตว์นั้นเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาเทวดา
เป็นต้น จักถามพระโพธิสัตว์นั้น พระราชายังความโลภให้เกิดขึ้นด้วยประการ
ฉะนี้ ฉะนั้นจึงตรัสอย่างนี้.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระราชาทรงดำริว่า สุวรรณสามนี้จะ
มิได้อยู่อาศัยในป่านี้แต่ผู้เดียวเท่านั้น ญาติทั้งหลายของเขาพึงมีแน่ จักถาม
เขาดู จึงตรัสคาถาอีกว่า

ดูก่อนสามะ ท่านมาแต่ไหน หรือใครให้ท่านมา

ท่านผู้จะตักน้ำจึงไปสู่มแม่น้ำมคัสสัมมตา แล้วกลับมา.

บรรดาบทเหล่านั้น พระราชาตรัสเรียกพระโพธิสัตว์ ด้วยบทว่า
สาม. บทว่า อากมฺม ความว่า จากประเทศไหนมาสู่ป่านี้. บทว่า กสุส
วา ปหิโต ความว่า ท่านถูกใครส่งไปด้วยคำว่า จงไปสู่มแม่น้ำเพื่อน้ำ
แก่พวกเรา ดังนี้ จึงมายังแม่น้ำมคัสสัมมตานี้.

พระโพธิสัตว์ได้สดับพระดำรัสของพระราชาแล้ว กลับทุกขเวทนา
เป็นอันมาก บ้วนโลหิตแล้วกล่าวคาถาว่า

บิดามารดาของข้าพระองค์ตาบอด ข้าพระองค์
เลี้ยงท่านเหล่านั้นอยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์นำน้ำมา
เพื่อท่านทั้งสองนั้น จึงมาแม่น้ำมิลกัสมตา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภรามิ ความว่า นำมูลผลาผลเป็นต้น
มาเลี้ยงดู.

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็บ่นรำพันปรารภบิดามารดา กล่าวว่า

อาหารของบิดามารดานั้นยังพอมีอยู่ เมื่อเป็น
เช่นนี้ ชีวิตของท่านทั้งสองนั้นจักดำรงอยู่ราวหกวัน
ท่านทั้งสองนั้นตามืด เกรงจักตายเสียเพราะไม่ได้
ดื่มน้ำ ความทุกข์เพราะถูกพระองค์ยิ่งด้วยลูกศรนี้
หาเป็นความทุกข์ของข้าพระองค์นักไม่ เพราะความ
ทุกข์นี้อันบุรุษจะต้องได้ประสบ ความทุกข์ที่ข้าพระ-
องค์ไม่ให้เห็นบิดามารดา เป็นความทุกข์ของข้า
พระองค์ ยิ่งกว่าความทุกข์ เพราะถูกพระองค์ยิ่งด้วย
ลูกศรนี้เสียอีก ความทุกข์เพราะถูกพระองค์ยิ่งด้วย
ลูกศรนี้ หาเป็นความทุกข์ของข้าพระองค์นักไม่
เพราะความทุกข์นี้อันบุรุษจะต้องได้ประสบ บิดา
มารดาทั้งสองนั้นเป็นกำพร้าเชษฐาใจ จะร้องไห้อยู่
ตลอดราตรีนาน จักเหือดแห้งไปในกึ่งราตรีหรือใน
ที่สุดราตรี ดูแม่มน้ำน้อยในคิมหฤดูจักเหือดแห้งไป
ข้าพระองค์เคยหมั่นบำรุงบำเรอหวัดมือเท้าของท่าน
ทั้งสองนั้น บัดนี้ไม่เห็นข้าพระองค์ ท่านทั้งสองจัก

บ่นเรียกว่า พ่อสามๆ เทียวอยู่ในป่าใหญ่ ลูกคร
คือความโศก ที่สองนี้แหละ ยังหัวใจของข้าพระองค์
ให้หวั่นไหว เพราะข้าพระองค์ไม่เห็นท่านทั้งสอง
ผู้จักขุบอด ข้าพระองค์เห็นจักละเสียดซึ่งชีวิต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า. อุตมตุดิ ได้แก่ พ่อเป็นอาหาร
ได้ยินว่า คำว่า อุตมา เป็นชื่อของโภชนาหาร ความว่า บิดามารดาทั้งสอง
นั้นยังมีโภชนาหาร. บทว่า อถ สาหสฺส ชีวิติ ความว่า มีชีวิต อยู่ได้
ประมาณหกวัน พระมหาสัตว์กล่าวคำนี้ หมายถึงผลาผลที่นำมาตั้งไว้ อีก
อย่างหนึ่ง บทว่า อุตมา ได้แก่ ไออุ่น ด้วยบทนั้น พระมหาสัตว์แสดง
ความนี้ว่า ในร่างกายของบิดามารดาทั้งสองนั้นพอมือไออุ่นอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้
ก็จะมีชีวิตอยู่ได้หกวัน ด้วยผลาผลที่ข้าพระองค์นำมา. บทว่า มริตฺสเร
แปลว่า จักตาย ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่ ความทุกข์เพราะถูกพระองค์ยั้งนี้ ถึง
เป็นความทุกข์ก็จริง แต่ไม่เป็นความทุกข์ของข้าพระองค์ เพราะเหตุไรจึง
กล่าวอย่างนี้. บทว่า ปุมฺนา ได้แก่ อันบุรุษ ความว่า ความทุกข์เห็น
ปานนั้นนี้ อันบุรุษพึงได้ประสบทั้งนั้น ก็เพราะความทุกข์ที่ข้าพระองค์ไม่เห็น
คุณแม่ปาริกานัน เป็นความทุกข์ของข้าพระองค์ ยิ่งกว่าความทุกข์เพราะถูก
พระองค์ ยั้งนี้ร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า. บทว่า จิริ รตฺตตาย รุจฺจติ ความว่า
นักร้องไห้ตลอดราตรีนาน. บทว่า อฑฺฒรตฺเต ได้แก่ ในสมัยกึ่งราตรี.
บทว่า รตฺเต วา ได้แก่ ในสุดท้ายราตรี. บทว่า อวสฺสฺสติ ได้แก่ จักเหือด
แห้ง อธิบายว่า จักเหือดแห้งไปเหมือนแม่น้ำน้อยในฤดูร้อน. บทว่า อฏฺฐาน-
ปาทจิริยาย ความว่า ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่ ข้าพระองค์ลุกขึ้นกินละสองสามครั้ง
หรือวันละสองสามครั้ง ปฏิบัติรับใช้บิดามารดาทั้งสองนั้น นวดมือเท้าของท่าน
ทั้งสองนั้น ด้วยความหมั่นเพียรของข้าพระองค์ บัดนี้ ท่านทั้งสองผู้มีจักขุมืด

นั้นไม่เห็นข้าพระองค์ จักลุกขึ้นเพื่อต้องการการปฏิบัตินั้น ๆ จักบ่นรำพันว่า พ่อสาม พ่อสาม จักถูกหนามตำเอาเที่ยวไปในหิมวันตประเทศนี้. บทว่า ทุติย ความว่า ลูกศรคือความโศกเพราะไม่ได้เห็นบิดามารดาทั้งสองนั้น ซึ่งเป็นความทุกข์ที่สองนี้ เป็นความทุกข์กว่า ถูกลูกศรอาบยาพิษยิงเอาครั้งแรก ร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า.

พระราชาทรงฟังความคร่ำครวญของพระโพธิสัตว์ ทรงคิดว่า บุรุษนี้เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ตั้งอยู่ในธรรม ปฏิบัติบิดามารดาเยี่ยมยอด บัดนี้ได้ความทุกข์ถึงเพียงนี้ ยังคร่ำครวญถึงบิดามารดา เราได้ทำความผิดในบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมอย่างนี้ เราควรเล่าโลมเอาใจบุรุษนี้อย่างไรดีหนอ แล้วทรงสันนิษฐานว่า ในเวลาที่เราดกนรก ราชสมบัติจักทำอะไรได้ เราจักปฏิบัติบิดามารดาของบุรุษนี้ โดยทำนองที่บุรุษนี้ปฏิบัติแล้ว การกายของบุรุษนี้จักเป็นเหมือนไม่ตาย ด้วยประการฉะนี้ จึงตรัสว่า

ดูก่อนสามะผู้งดงามนำดู ท่านอย่าปริเทวะมาก
เลย เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ ปราบกฏในชมพูทวีป
ทั้งสิ้นว่าเป็นผู้แม่นยำนัก จักฆ่ามฤคและแสวงหามูล-
อาหารป่ามา ทำการงานเลี้ยงบิดามารดาของท่านใน
ป่าใหญ่ ดูก่อนสามะ ป่าที่บิดามารดาของท่านอยู่
อยู่ที่ไหน เราจักเลี้ยงบิดามารดาของท่าน ให้เหมือน
ท่านเลี้ยง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภริสสนุต ความว่า เราจักเลี้ยงบิดามารดาของท่านเหล่านั้น. บทว่า มิคาน ได้แก่ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลืองและมฤคเป็นต้น. บทว่า วิฆาสมนุเวถ์ ความว่า แสวงหา คือ

เสาะหาซึ่งอาหาร พระราชาตรัสว่า เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ จักฆ่ามฤค
อ้วน ๆ เลี้ยงบิดามารดาของท่าน ด้วยมังสะอันอร่อย ดังนี้ เมื่อพระโพธิ-
สัตว์ทูลว่า ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่ พระองค์อย่าทำการฆ่าสัตว์เพราะเหตุพวก
ข้าพระองค์เลย ดังนี้ จึงตรัสคำนี้เป็นอย่างนี้. บทว่า ยถา เต ความว่า ท่าน
ได้เลี้ยงท่านทั้งสองนั้นอย่างไร แม้ข้าพเจ้าก็จักเลี้ยงท่านทั้งสองนั้นอย่างนั้น
เหมือนกัน.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้สดับพระวาจาของพระราชานั้นแล้วจึงทูลว่า
ดีแล้วพระเจ้าข้า ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์โปรดเลี้ยงคูบิดามารดาของข้าพเจ้า
องค์เถิด เมื่อจะชี้ทางให้ทรงทราบ จึงทูลว่า

ข้าแต่พระราชา หนทางที่เดินเฉพาะคนเดียวซึ่ง
อยู่ทางห้วนอนของข้าพระองค์นี้ เสด็จดำเนินไปแต่ที่
นี้ระหว่างกิ่งเสียงกู่ จะถึงสถานที่อยู่แห่งบิดามารดา
ของข้าพระองค์ ขอเสด็จดำเนินแต่ที่นี้ไปเลี้ยงดูท่าน
ทั้งสองในสถานที่นั้นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกปที แปลว่า ทางเดินเฉพาะคนเดียว
บทว่า อุตฺตีสเก ได้แก่ ในที่ด้านศีรษะของข้าพระองค์นี้. บทว่า อฑฺฒโมถ์
แปลว่า ระหว่างกิ่งเสียงกู่.

พระมหาสัตว์ทูลชี้ทางแต่พระราชาอย่างนี้แล้ว กลับวนมาเห็นปาน
นั้นไว้ด้วยความสันทินหาในบิดามารดาเป็นกำลัง ประคองอัญชลีทูลวิงวอนเพื่อ
ต้องการให้เลี้ยงคูบิดามารดา ได้ทูลอย่างนี้อีกว่า

ข้าแต่พระเจ้ากาสิราช ข้าพระบาทขอน้อมกราบ
พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ยังชาวกาสิให้เจริญ ข้าพระ

บาทขอน้อมกราบพระองค์ ขอพระองค์ทรงบำรุงเลี้ยง
บิดามารดาตามืด ของข้าพระองค์ในป่าใหญ่ ข้าพระ
องค์ขอประคองอัญชลีถวายบังคมพระองค์ ขอพระ
องค์มีพระดำรัสกะบิดามารดาของข้าพระองค์ให้ทราบ
ว่า ข้าพระองค์ไหว้บพท่านด้วย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วุตฺโต วชฺชชติ ความว่า พระมหา
สัตว์ทูลว่า ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่ พระองค์ผู้อันข้าพระองค์ กราบทูลแล้ว
โปรดตรัสบอกการกราบไหว้ให้บิดามารดาทราบ อย่างนี้ว่า สามะบุตรของ
ท่านทั้งสอง ถูกเรายังด้วยลูกศรอาบยาพิษที่ริมฝั่งแม่น้ำ นอนตะแคงข้างขวา
เหนือหาดทรายคล้ายแผ่นเงิน ประคองอัญชลีแก่ท่าน กราบไหว้เท่าทั้งสอง
ของท่าน.

พระราชาทรงรับคำ พระมหาสัตว์ส่งการไหว้บิดามารดาแล้วก็ถึง
วิสัญญีสลบนิ่งไป.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า
หนุมสามะผู้งดามนำดูนั้น ครั้นกล่าวคำนี้แล้ว
ถูกกำลังแห่งพิษชาบชาน เป็นผู้วิสัญญีสลบไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมปชฺชต ได้แก่ เป็นผู้วิสัญญี.

พระมหาสัตว์นั้น เมื่อกล่าวมาได้เพียงเท่านี้ก็ดับอัสสาสะ ไม่ได้กล่าว
ต่อไปอีกเลย ก็ในกาลนั้น ถ้อยคำที่เป็นไปอาศัยหทัยรูป ซึ่งติดต่อจิตแห่ง
พระโพธิสัตว์นั้นขาดแล้วเพราะกำลังแห่งพิษชาบชาน โอรุของพระโพธิสัตว์ก็
ปิด จักษุก็หลับ มือเท้าแข็งกระด้าง ร่างกายทั้งสิ้นเปื้อนโลหิต ลำดับนั้น

พระราชาทรงคิดว่า สุวรรณสามนี้ พุคกับเราอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นอะไรไปหนอ จึงทรงพิจารณาตรวจสอบอัสสาสะปัสสาสะ ของพระโพธิสัตว์ ก็ลมอัสสาสะ-ปัสสาสะดับแล้ว สรีระก็แข็งแล้ว พระราชาทอดพระเนตรเห็นเหตุนี้ ก็ทรงทราบว่ บัดนี้สุวรรณสามตายแล้วดับแล้ว ไม่ทรงสามารถที่จะกลั่นความโศกไว้ได้ ก็วางพระหัตถ์ไว้บนพระเศียรครวญคร่ำรำพันด้วยเสียงอันดัง.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า

พระราชานั้ทรงคร่ำครวญนำสงสาร เป็นอัน
มากกว่า เราสำคัญว่าจะไม่แก่ไม่ตาย เรารู้อะไรวันนี้
แต่ก่อนหาไม่รู้ เพราะได้เห็นสถานบัณฑิตทำกาลกิริยา
ความไม่มาแห่งมฤตยูย่อมไม่มี ตามบัณฑิตถูกลูกศร
อาบยาพิษ ชีมซาบแล้วพุดอยู่กะเรา ครั้นกาลล่วงไป
อย่างนี้ในวันนี้ ไม่พุดอะไร ๆ เลย เราจะต้องไปสู่
นรกแน่นอน เราไม่มีความสงสัยในข้อนี้เลย เพราะ
ว่าบาปหยาบช้า อันเราทำแล้วตลอดราตรีนานในกาล
นั้น เราทำกรรมหยาบช้าในบ้านเมือง คนทั้งหลายจะ
ติเตียนเรา ใครเล่าจะควรมากกล่าวติเตียนเราในราวป่า
อันหามนุษย์นี้ได้ คนทั้งหลายจะประชุมกันในบ้าน
เมือง โจทनाव่กล่าวเอาโทษเรา ใครเล่าหนอจะ
โจทनाव่กล่าวเอาโทษเราในป่าอันหามนุษย์มิได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาสี ความว่า เราได้มีความสำคัญว่า
จะไม่แก่ไม่ตายมาตลอดกาลเท่านี้. บทว่า อชฺเชตฺ ความว่า วันนี้เราได้เห็น
สามบัณฑิตนี้ทำกาลกิริยา จึงรู้ว่าทั้งตัวเราและเหล่าสัตว์อื่น ๆ ต้องแก่ต้องตาย

ทั้งนั้น. บทว่า นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม ความว่า พระราชาทรงครวญคร่ำ
รำพันว่า ความมาแห่งมัจฉานั้น เรารู้ในวันนี้เอง เมื่อก่อนแต่นี้ เราไม่รู้เลย.
บทว่า สุวาชฺเชวฺจกฺเต กาลเ ความว่า พระราชาทรงแสดงว่า สามบัณฑิตใด
ถูกลูกศรอาบยาพิษซึมซาบแล้วเจรจาอยู่กะเราในบัดนี้ทีเดียว สามบัณฑิตนั้น
ครั้นมรณกาลไปคือเป็นไปอย่างนี้ในวันนี้ ไม่กล่าวอะไร ๆ แม้แต่น้อยเลย.
บทว่า ตทา หิ ความว่า เราผู้ยังสามบัณฑิตในขณะนั้นได้กระทำความบาปแล้ว.
บทว่า จิริ รตฺตยา ย กิพฺพิสฺส ความว่า ก็บาปนั้นทารุณหยาบช้าสามารถทำ
ให้เดือดร้อนตลอดราตรีนาน. บทว่า ตสฺส ความว่า ดิเตียนเรานั้น ผู้เที่ยว
ทำกรรมชั่วเห็นปานนี้. บทว่า วตฺตาริ ความว่า ย่อมดิเตียน. ดิเตียนที่ไหน ?
เตียนในบ้าน. ดิเตียนว่าอย่างไร ดิเตียนว่าเป็นผู้ทำกรรมหยาบช้า.

พระราชาทรงคร่ำครวญว่า ก็ในป่าอันหามนุษย์มิได้นี้ ใครเล่าควร
จะกล่าวดิเตียนเรา ถ้าจะมี ก็พึงว่ากล่าวเรา. บทว่า สารยฺนฺติ ได้แก่ ใน
บ้านหรือในนิคมเป็นต้น. บทว่า สจฺจจฺจ มาณวา ความว่า คนทั้งหลาย
จะประชุมกันในที่นั้น ๆ จะยังกันและกัน ให้ระลึกถึงกรรมทั้งหลาย จะโจทนา
อย่างนี้ว่า แน่ะท่านผู้ฆ่าคน ท่านทำทารุณกรรม ท่านต้องได้รับโทษอย่างโน้น
แต่ในป่าอันหามนุษย์มิได้นี้ ใครเล่าจักยังพระราชานี้ให้ระลึกถึงกรรม พระ-
ราชาทรงโจทนาตนคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

กาลนั้น เทพธิดามีนามว่าพสุนฺธรี อยู่ภูเขาคันธมาทน์ เคยเป็นมารดา
ของพระมหาสัตว์ในอรรถภาพที่เจ็ด พิจารณาอุพระโพธิสัตว์อยู่เป็นนิจ ด้วย
ความสืเนหาในบุตร ก็วันนั้นนางเสวยทิพย์สมบัติ มิได้พิจารณาอุพระมหาสัตว์

บางอาจารย์ว่า นางไปสู่เทวสมาคมเสีย ดังนี้ก็มี ในเวลาที่พระมหาสัตว์สลบ นางพิจารณาว่า ความเป็นไปของบุตรเราเป็นอย่างไรบ้างหนอ ได้เห็นว่า พระเจ้าปิลยักข์นี้ ยิ่งบุตรของเราด้วยลูกศรอาบยาพิษ ให้ลี้มอยู่ที่หาดทราย ฝั่งแม่น้ำมิกสัมมตา พร่ำรำพันด้วยเสียงอันดัง ถ้าเราจักไม่ไปในที่นั้น สุวรรณสามบุตรของเราจักพินาศอยู่ในที่นี้ แม้พระหทัยของพระราชาจักแตก บิดามารดาของสามะจักอดอาหาร จะไม่ได้น้ำดื่ม จักเหือดแห้งตาย แต่เมื่อเราไป พระราชาจักถือเอาหม้อน้ำดื่มไปสู่สำนักบิดามารดาของสุวรรณสามนั้นก็แลครั้นเสด็จไปแล้วจักรับสั่งว่า บุตรของท่านทั้งสอง เราฆ่าเสียแล้ว และทรงสดับคำของท่านทั้งสองนั้นแล้ว จักนำท่านทั้งสองนั้นไปสู่สำนักของ สุวรรณสามผู้บุตร เมื่อเป็นเช่นนี้ คาบศดาบสินีทั้งสอง และเราจักทำสังขจิกิริยา พิษของสุวรรณสามก็จักหาย บุตรของเราจักได้ชีวิตคืนมา จักฆูทั้งสองข้าง ของบิดามารดาสุวรรณสามจักแลเห็นเป็นปกติ และพระราชาจักได้ทรงสดับ ธรรมเทศนาของสุวรรณสาม เสด็จกลับพระนคร ทรงบริจาคมหาทานครอง ราชสมบัติโดยยุติธรรม มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะเหตุนั้น เราจะไปในที่นั้น เทพธิดานั้นจึงไปสถิตอยู่ในอากาศโดยไม่ปรากฏกาย ที่ฝั่ง มิกสัมมตานที กล่าวกับพระเจ้าปิลยักขราช.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

เทพธิดานั้นอันตรธานไปในภูเขาคันธมาทน์ มา

ภยิตคาถาเหล่านี้ เพื่ออนุเคราะห์พระราชาว่า พระ-
องค์ทำความผิดมาก ได้ทำกรรมอันชั่วช้า บิดามารดา

และบุตรทั้งสามผู้หาความประทุษร้ายมิได้ ถูก

พระองค์ฆ่าเสียด้วยลูกศรลูกเดียวกัน เสิญเสด็จมาเถิด
ข้าพเจ้าจะพำสอนพระองค์ ด้วยวิธีที่พระองค์จะได้
สุคติ พระองค์จึงเลี้ยงดูบิดามารดาทั้งสอง ผู้มีจักษุมืด
โดยธรรม ในป่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สุคติจะพึงมีแก่
พระองค์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รลฺโลว แปลว่า พระราชานั้นแหละ.

บทว่า อาคฺคฺ กิ ความว่า คุณก่อนพระราชารู้ใหญ่ พระองค์ได้ทรงกระทำ
ความผิดมากคือบาปมาก. บทว่า ทฺกฺกฺกฺ ความว่า ความชั่วใดที่พระองค์
กระทำแล้วมีอยู่ พระองค์ได้กระทำแล้วซึ่งความชั่วนั้นอันเป็นกรรมลามก.
บทว่า อหฺสฺสกา แปลว่า ผู้หาโทษมิได้. บทว่า ปิตาปุตฺตา ความว่า
ชนสามคนเหล่านั้น คือ มารดาหนึ่ง บิดาหนึ่ง บุตรหนึ่ง พระองค์ฆ่าด้วย
ลูกศรลูกเดียว ด้วยว่าเมื่อพระองค์ฆ่าสุวรรณสามนั้น แม้อบิดามารดาของ
สุวรรณสามผู้ปฏิบัติสุพรรณสามนั้น ย่อมเป็นอันพระองค์ฆ่าเสียเหมือนกัน.
บทว่า อนฺนฺตฺกฺขามิ ความว่า จักให้ศึกษา คือ จักพำสอน. บทว่า โปเส
ความว่า จงตั้งอยู่ในฐานะสุพรรณสาม ยังความสืเนหาให้เกิดขึ้น เลี้ยงดูบิดา
มารดาทั้งสองซึ่งตาบอดนั้น ราวกะว่าสุวรรณสาม. บทว่า มณฺเฑหิ สุคฺติ
ลฺลิตฺยา ความว่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระองค์จักพึงไปสุคติเท่านั้น ด้วยประการ
ฉะนี้.

พระราชาทรงสดับคำของเทพธิดาแล้วทรงเชื่อว่า เราเลี้ยงบิดามารดา
ของสุวรรณสามแล้วจักไปสู่สวรรค์ ทรงดำริว่า เราจะต้องการราชสมบัติทำไม
เราจักเลี้ยงดูท่านทั้งสองนั้น ทรงตั้งพระหฤทัยมั่น ทรงรำไรรำพันเป็นกำลัง
ทรงทำความโศกให้เบาบาง เข้าพระหฤทัยว่า สุพรรณสามโพธิสัตว์สิ้นชีพแล้ว

จึงทรงบูชาสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น ด้วยบุปผชาติต่าง ๆ ประพรมด้วยน้ำ ทำประทักษิณสามรอบ ทรงกราบในฐานะทั้งสี่แล้วถือหม้อน้ำที่พระโพธิสัตว์ ใสไว้เต็มแล้ว ถึงความโทมนัส บ่ายพระพักตร์ทางทิศทักษิณเสด็จไป.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระราชานั้น ทรงคร่ำครวญอย่างน่าสงสารเป็น
อันมาก ทรงถือหม้อน้ำ บ่ายพระพักตร์ทางทิศทักษิณ
เสด็จหลีกไปแล้ว.

แม้โดยปกติพระราชาเป็นผู้มีพระกำลังมาก ทรงถือหม้อน้ำเข้าไปสู่
อาศรมบท ถึงประตูบรรณศาลาของทุกุลบัณฑิต คุชบุคคลดระแตกอาศรมให้
กระเทือน ทุกุลบัณฑิตนั่งอยู่ภายในได้ฟังเสียงฝีพระบาทแห่งพระเจ้าปิลัยกษราช
ก็นึกในใจว่า นี่ไม่ใช่เสียงแห่งฝีเท้าสุวรรณสามบุตรเรา เสียงฝีเท้าใครหนอ
เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถาสองคาถาว่า

นั่นเสียงฝีเท้าใครหนอ เสียงฝีเท้ามนุษย์เดิน
เป็นแน่ เสียงฝีเท้าสามบุตรเราไม่ดัง คู่ก่อนท่านผู้
นิรทุกข์ ท่านเป็นใครหนอ สามบุตรเราเดินเบา วาง
เท้าเบาเสียงฝีเท้าสามบุตรเราไม่ดัง ท่านเป็นใครหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุสฺสุสฺเสว ความว่า เสียงฝีเท้าที่มาน
ไม่ใช่ของราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง ช้าง และกนินรเป็นต้น เป็นเสียง
ฝีเท้าของมนุษย์แน่ แต่ไม่ใช่ของสุวรรณสาม. บทว่า สนฺตํ หิ ได้แก่ เจียบ.
บทว่า วชฺชติ ได้แก่ ก้าวไป. บทว่า หณฺณติ ได้แก่ วาง.

พระราชาได้สดับคำถามนั้น ทรงดำริว่า ถ้าเราไม่บอกความที่เราเป็น
พระราชา บอกว่าเราสามบุตรของท่านเสียแล้ว ท่านทั้งสองนี้จักโกรธเรา

กล่าวคำหยาบกะเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ ความโกรธในท่านทั้งสองนี้จักเกิดขึ้น
แก่เรา ครั้นความโกรธเกิดขึ้น เราก็จักเบียดเบียนท่านทั้งสองนั้น กรรมนั้น
จักเป็นอกุศลของเรา แต่เมื่อเราบอกว่าเราเป็นพระราชา ชื่อว่าผู้ที่ไม่เกรงกลัว
ย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น เราจะบอกความที่เราเป็นพระราชาก่อน ทรงดำริ
ละนี้แล้ว ทรงวางหม้อน้ำไว้ที่โรงน้ำดื่ม แล้วประทับยืนที่ประคูบรรณศาลา
เมื่อจะแสดงพระองค์ให้ฤๅษีรู้จัก จึงตรัสว่า

เราเป็นพระราชาของชาวกาฬี คนเรียกเราว่า
พระเจ้าปิลยักษ์ เราละแวงแคว้นเที่ยวแสวงหามฤค
เพราะความโลภ อนึ่ง เราเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์
ปรากฏว่าเป็นผู้แม่นยำนัก แม้ข้างมาสู่ระยะลูกศร
ของเราก็มิพั้งพันไปได้.

ฝ่ายทุกุลบัณฑิตเมื่อจะทำปฏิสันถารกับพระราชา จึงทูลว่า

ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง
พระองค์เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ พระองค์ผู้มี
อิสรเสด็จมาถึงแล้ว ของทรงทราบสิ่งที่มีอยู่ในที่นี้
ข้าแต่มหาบพิตร เชิญเสวยผลมะพลับ ผลมะหาด
ผลมะขาง และผลหมากเม่า อันเป็นผลไม้เล็กน้อย
ขอได้โปรดเลือกเสวยผลที่ดี ๆ เถิด ข้าแต่มหาบพิตร
ของทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็น นำมาแต่มิคสัมมทานที่
ซึ่งไหลจากชอกเขา ถ้าทรงพระประสงค์.

เนื้อความของคานานั้น ได้กล่าวไว้แล้วในสัตตติคুমพชาดก แต่ในที่นี้
บทว่า ทิริคพุทธา ท่านกล่าวหมายเอามิคสัมมทานที่ เพราะมิคสัมมทานที่
นั้นไหลมาแต่ชอกเขา จึงชื่อว่า เกิดแต่ชอกเขา.

เมื่อคาบสทำปฏิสังขารอย่างนี้แล้ว พระราชาทรงคิดว่า เราไม่ควรจะบอกว่า เราม่าบุตรของท่านเสียแล้ว ดังนี้ก่อน ทำเหมือนไม่รู้ พูดเรื่องอะไร ๆ ไปก่อนแล้วจึงบอก ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า

ท่านทั้งสองจักขุมืดไม่สามารถจะเห็นอะไร ๆ

ในป่า ใครล่อหนอนำผลไม้มาเพื่อท่านทั้งสอง ความ
สะสมผลไม้ไม่น้อยใหญ่ไว้โดยเรียบร้อยนี้ ปราภฏแก่
ข้าพเจ้าว่า ดูเหมือนคนตาดีสะสมไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาลิ ความว่า ท่านทั้งสองตามืด ไม่สามารถจะมองเห็นอะไร ๆ ในบ้านได้. บทว่า โก นุ โว ผลมาหริ ความว่า ใครหนอนำผลไม้ไม่น้อยใหญ่มาเพื่อท่านทั้งสอง. บทว่า นิวาโป ความว่า การเก็บคือสะสมผลไม้ไม่น้อยใหญ่ที่บริสุทธิ์ดี ซึ่งควรที่จะรับประทานที่ทำไว้โดยเรียบร้อย คือโดยนัย โดยอุบาย โดยเหตุ นี้. บทว่า อนนุ-
ชสุเสว ความว่า ย่อมปราภฏ คือเข้าไปตั้งไว้ แก่เราเหมือนคนตาดีทำไว้.

ทุกุลบัณฑิตได้ฟังดังนั้น เพื่อจะแสดงว่ามูลผลาผลตนมิได้นำมา แต่บุตรของตนนำมา จึงได้กล่าวสองคาถาว่า

ตามะหฺนุมน้อยรูปร่างสันตังคฺงมหน้าดู เกศา
ของเธอยาวดำ เพื่อยลงไปปลายงอนซ้อนขึ้นข้างบน
เธอนั้นแหละนำผลไม้มา ถือหม้อนำจากที่นี่ ไปสู่
แม่น้ำนำน้ำมา เห็นจะกลับมาใกล้แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาติพฺรหา ความว่า ไม่สูงไป ไม่เตี้ยไป. บทว่า สุนคฺคเวลฺลิตา ความว่า งอนขึ้นเหมือนปลายมิดเชือดเนื้อสำหรับสับเนื้อ กล่าวคือมีปลายงอนขึ้น. บทว่า กมณฺฑลฺลํ ได้แก่ หม้อ.

บพว่า ทูรมาคโต ความว่า เข้าใจว่า บัดนี้พ่อสุวรรณสามจักมาใกล้แล้ว คือจักมาแล้วผู้ที่ใกล้.

พระราชชาติทรงสดับดังนั้นแล้วจึงตรัสว่า

ข้าพเจ้าได้ฆ่าสามกุมารผู้ปฏิบัติบำรุงท่านเสีย แล้ว ผู้เป็นเจ้ากล่าวถึงสามกุมารผู้ส่งดงม่นำดูใด เกศา ของสามกุมารนั้นยาวดำ เพื่อยลงไปปลายงอนซ้อนขึ้น เบื้องบน สามกุมารนั้นข้าพเจ้าฆ่าเสียแล้ว นอนอยู่ที่ หาดทรายเประเปื้อนด้วยโลหิต.

บรรดาบทเหล่านั้น บพว่า อวธี ความว่า ข้าพเจ้ายิงด้วยลูกศร ยิงมฤคให้ตายแล้ว. บพว่า ปเวเทธ ได้แก่ กล่าวถึง. บพว่า เสติ ความว่า นอนอยู่บนหาดทรายริมฝั่งมิกสัมมทานที.

ก็บรรณศาลาของปาริกาตบสนีอยู่ใกล้ของทุกลบัตติต นางนั่งอยู่ใน บรรณศาลานั้น ได้ฟังพระดำรัสของพระราชชาติ ก็ใคร่จะรู้ประพตติการณนั้น จึงออกจากบรรณศาลาของคน ไปสำนักทุกลบัตติตด้วยสำคัญเชือกที่สำหรับ สาวเดินไปได้กล่าวว่า

ข้าแต่ทุกลบัตติต ท่านพูดกับใครซึ่งบอกว่า ข้าพเจ้าฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ใจของดิฉันย่อมห้วนไหว เพราะได้ยินว่า สามกุมารถูกฆ่าเสียแล้ว กิ่งอ่อนแห่ง ต้นโพธิ์ใบ อันลมพัดให้ห้วนไหว ฉันทใด ใจของ ดิฉันย่อมห้วนไหวเพราะได้ยินว่า สามกุมารถูกฆ่าเสีย แล้ว ฉันทนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วาทีนา ความว่า ผู้กล่าวว้า ข้าพเจ้า
ฆ่าสามกุมารเสียแล้ว. บทว่า ปวาล์ ได้แก่ หน่ออ่อน. บทว่า มาลูเทรีตี
ความว่า ถูกลมพัดให้หวั่นไหว.

ลำดับนั้น ทูกลบบัณฑิตเมื่อจะโอวาทนางปาริกาดาบสินีนัน จึงกล่าวว่า

ดูก่อนนางปาริกา ท่านผู้นี้คือพระเจ้ากาสิ พระ-
องค์ทรงยิงสามกุมารด้วยลูกศร ที่มีลัสมทานที ด้วย
ความโกรธ เราทั้งสองอย่าปรารถนาบาปต่อพระองค์
เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิคสมมเต ความว่า ที่หาดทรายริม
ฝั่งมิกลัสมทานที. บทว่า โภธสา ความว่า ด้วยความโกรธที่เกิดขึ้นในเพราะ
มฤคทั้งหลาย. บทว่า มา ปาปมิจฺฉิมฺหา ความว่า เราทั้งสองอย่าปรารถนา
บาปต่อพระองค์เลย.

ปาริกาดาบสินีกเล่าอีกว่า

บุตรที่รักอันหาได้ด้วยยาก ผู้ได้เลี้ยงเราทั้งสอง
ผู้ตามืดในป่า จะไม่ยังจิตให้โกรธ ในบุคคลผู้ฆ่าบุตร
คนเดียวนั้น ได้อย่างไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฆาตมฺหิ แปลว่า ในบุคคลผู้ฆ่า.

ทูกลบบัณฑิตกล่าวว่า

บุตรที่รักอันหาได้ด้วยยาก ผู้ได้เลี้ยงเราทั้งสอง
ผู้ตามืดในป่า บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคล
ผู้ไม่โกรธในบุคคลผู้ฆ่าบุตรคนเดียวนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อโกรี** ความว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อม
สรรเสริญ ถือกล่าวถึงบุคคลผู้ไม่โกรธนั้นว่า ขึ้นชื่อว่าความโกรธ ย่อมทำให้
ตกนรก ฉะนั้น ไม่พึงทำความโกรธนั้น พึงทำความไม่โกรธในบุคคลผู้ฆ่า
บุตรเท่านั้น.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว ดาบสดาบสินีทั้งสอง ก็ซ้อนทรวงด้วย
มือทั้งสอง พรรณนาคุณของพระมหาสัตว์ คร่ำครวญเป็นอันมาก.

ลำดับนั้น พระเจ้าปิลัยกขราชเมื่อจะทรงเล้าโลมเอาใจดาบสทั้งสอง
นั้น จึงตรัสว่า

อยู่เป็นเจ้าทั้งสองอย่างคร่ำครวญ เพราะข้าพ-
เจ้า กล่าวว่ข้าพเจ้าฆ่าสามกุมารเสียแล้ว ไปมากเลย
ข้าพเจ้าจ้กรับการงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้า ทั้งสอง ในป่า-
ใหญ่ ข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในธนูศิลป์ ปราบกฐา
เป็นผู้แม่นยำนัก ข้าพเจ้าจ้กรับการงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้า
ทั้งสอง ในป่าใหญ่ ข้าพเจ้าจ้กฆ่ามฤคและแสวงหา
มูลผลในป่า รับการงานเลี้ยงดูผู้เป็นเจ้าทั้งสองในป่า
ใหญ่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วาทินา** ความว่า ท่านทั้งสองอย่างกล่าว
คำเป็นต้นว่า บุตรผู้ถึงพร้อมด้วยคุณอย่างนี้ของเรา ถูกท่านผู้กล่าวอยู่กับข้าพ
เจ้าว่า ฆ่าสามกุมารเสียแล้วดังนี้ ฆ่าแล้ว บัดนี้ใครจักเลี้ยงดูพวกเรา ดังนี้
คร่ำครวญมากไปเลย ข้าพเจ้าจ้กทำการงานแก่ท่านทั้งสอง เลี้ยงดูท่านทั้งสอง
เหมือนสามกุมาร ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระราชาได้ปลอบใจท่านทั้งสองนั้น
ว่า ขอท่านทั้งสองอย่าได้คิดเลย ข้าพเจ้าไม่ต้องการราชสมบัติ ข้าพเจ้า
จักเลี้ยงดูท่านทั้งสองตลอดชีวิต.

ลำดับนั้น ฝ่ายดาบสดาบสนีทั้งสองนั้นสนทนากับพระราชาทูลว่า

ขอถวายพระพรมหาบพิตร สภานั้นไม่สมควร การทรงทำอย่างนั้นไม่ควร ในอาตมาทั้งสอง พระองค์เป็นพระราชอาตมาทั้งสอง อาตมาทั้งสอง ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธมฺโม** ได้แก่ สภภาพหรือเหตุการณ์ บทว่า **เนตฺ กปฺปติ** ความว่า การกระทำการงานของพระองค์นั้น ย่อมไม่ควร คือไม่งาม ไม่สมควรในอาตมาทั้งสอง. บทว่า **ปาเท วฺนฺทาม เต** ความว่า ก็ดาบสดาบสนีทั้งสองนั้น ตั้งอยู่ในเพศบรรพชิต ทูลพระราชาดังนี้ เพราะความโศกในบุตรครอบงำ และเพราะไม่มีมานะ.

พระราชาก็ทรงสดับดังนั้น ทรงยินดีเหลือเกิน ทรงดำริว่า โอ น้าอัศจรรย์ แม้เพียงคำหยาบของฤๅษีทั้งสองนี้ ก็ไม่มีในเราผู้ทำความประทุษร้ายถึงเพียงนี้ กลับยกย่องเราเสียอีก จึงตรัสอย่างนี้ว่า

**ข้าแต่ท่านผู้เชื่อชาติเนสาท ท่านกล่าวเป็นธรรม
ท่านบำเพ็ญความถ่อมตนแล้ว ขอท่านจงเป็นบิดาของ
ข้าพเจ้า ข้าแต่นางปาริกา ขอท่านจงเป็นมารดาของ
ข้าพเจ้า.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตยา** ความว่า เมื่อกล่าวเป็นคน ๆ ก็กล่าวอย่างนี้. บทว่า **ปีตา** เป็นต้น ความว่า ข้าแต่พ่อทุกุลบัณฑิต ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงตั้งอยู่ในฐานะแห่งบิดาของข้าพเจ้า ข้าแต่แม่ปาริกา แม้ท่านก็ขอจงตั้งอยู่ในฐานะแห่งมารดา ข้าพเจ้าก็จักตั้งอยู่ในฐานะแห่งสามกุมารบุตรของท่าน กระทำกิจทุกอย่างมีดั่งเท้าเป็นต้น ขอท่านทั้งสองจงอย่ากำหนดข้าพเจ้าว่าเป็นพระราชาก็กำหนดว่าเหมือนสามกุมารเถิด.

ดาบสทั้งสองประคองอัญชลีไว้ เมื่อจะทูลวิงวอนว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร พระองค์ไม่มีหน้าที่ที่จะทำการงานแก่อาตมาทั้งสอง แต่ขอพระองค์จงทรงถือปลายไม้เท้าของอาตมาทั้งสองนำไปแสดงตัวสุวรรณสามเกิด จึงกล่าวสองคาถาว่า

ข้าแต่พระเจ้ากาสิ อาตมาทั้งสองขออนอบน้อม
แต่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ยังชาวกาสิให้เจริญ อาตมา
ทั้งสองนอบน้อมแต่พระองค์ อาตมาทั้งสองประ
คองอัญชลีแต่พระองค์ ขอพระองค์โปรดพาอาตมาทั้ง
สองไปให้ถึงสามกุมาร อาตมาทั้งสองจะสัมผัสเท้าทั้ง
สองและดวงหน้าอันงดงามนำดูของเธอ แล้วทรมาณ
ตนให้ถึงกาลกิริยา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาว สามานูปาปย ความว่า โปรด
พาอาตมาทั้งสองไปให้ถึงที่ที่สามกุมารอยู่. บทว่า ภูษทสุสนั ความว่า สาม
กุมารผู้งามนำดู คือมีรูปงามนำดูเสมอ. บทว่า สัมมุภมมานา ได้แก่ โบย.
บทว่า กาลมคมยามุหเส ความว่า จักกระทำ คือจักถึงกาลกิริยา.

เมื่อท่านเหล่านั้นสนทนากันอยู่อย่างนี้ พระอาทิตย์อัสดงคต ลำดับนั้น
พระราชาทรงดำริว่า ถ้าเรานำฤๅษี ทั้งสองผู้ตามืดไปในสำนักของสุวรรณสาม
ในบัดนี้ทีเดียว หทัยของฤๅษีทั้งสองจักแตกเพราะเห็นสุวรรณสามนั้น เราก็
เชื่อว่านอนอยู่ในนรก ในกาลที่ท่านทั้งสามทำกาลกิริยา ด้วยประการฉะนี้
เพราะฉะนั้น เราจักไม่ให้ฤๅษีทั้งสองนั้นไป ทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงตรัสคาถา
สี่คาถาว่า

สามกุมารถูกฆ่านอนอยู่ที่ป่าใด ดูกดวงจันทร์
ดวงอาทิตย์ ตกลงเหนือแผ่นดินแล้ว เกือบเกือบ
ด้วยฝนทราย ป่านั้นเป็นป่าใหญ่ เกือบกล่นด้วยพาล
มฤค ปรากฏเหมือนที่สุดอากาศ ผู้เป็นเจ้าของจง
อยู่ในอาศรมนี้แหละ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรหา ได้แก่ สูงยิ่ง. บทว่า อากาศนุต
ความว่า ป่านั้นแหละ เห็นกันทั่ว คือรู้กันทั่ว เป็นราวกะว่ที่สุดแห่งอากาศ.
อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อากาศนุต ความว่า ทำให้เป็นรอยอยู่ คือประกาศ
อยู่. บทว่า ฉมา ได้แก่ บนแผ่นดิน คือปฐพี. ปาฐะว่า ฉมฺ ดังนี้ก็มี
ความว่า เหมือนล้มลงบนแผ่นดิน. บทว่า ปริกฺขุจฺจโตะ ความว่า เปรอะ
เปื้อน คือพัวพัน.

ลำดับนั้น ฤๅษีทั้งสองได้กล่าวคาถาเพื่อจะแสดงว่า คนไม่กลัวพาล
มฤคทั้งหลายว่า

ถ้าในป่านั้นมีพาลมฤค ตั้งร้อยตั้งพันและตั้ง-
หมื่น อาตมาทั้งสองก็ไม่มี ความกลัว ในพาลมฤคทั้ง
หลายในป่าไหน ๆ เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกจิ ความว่า ในป่านี้แม้เป็นประเทศ
แห่งหนึ่งในที่ไหน ๆ อาตมาทั้งสองก็ไม่มี ความกลัว ในพาลมฤคทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พระราชาเมื่อไม่อาจห้ามฤๅษีทั้งสองนั้น ก็ทรงจงมือนำไป
ในสำนักสุวรรณสามนั้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า

ในกาลนั้น พระเจ้ากาสิทรงพาฤๅษีทั้งสอง ผู้ตามีด
มิดไปในป่าใหญ่ สุวรรณสามถูกฆ่าอยู่ในที่ใด ก็ทรง
จูงมือฤๅษีทั้งสองไปในที่นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต แปลว่า ในกาลนั้น. บทว่า
อนุชานํ ได้แก่ ฤๅษีทั้งสองผู้ตามีด. บทว่า อหุ แปลว่า ได้เป็นแล้ว.
บทว่า ยตุถ ความว่า พระเจ้ากาสิ ทรงนำฤๅษีทั้งสองไปในที่ที่สุวรรณสาม
นอนอยู่.

ก็แลครั้นทรงนำไปแล้ว ประทับยืนในที่ใกล้สุวรรณสามแล้วตรัส
ว่า นีบุตรของผู้เป็นเจ้าทั้งสอง ลำดับนั้น ฤๅษีผู้เป็นบิดาของพระโพธิสัตว์
ซื่อเนียงขึ้นวางไว้บนตัก ฤๅษีผู้เป็นมารดา ก็ยกเท้าขึ้นวางไว้บนตักของตน
นั่งบนรำพันอยู่.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น ตรัสว่า

ดาบสดาบสนีทั้งสองเห็นสามกุมารผู้เป็นบุตร
นอนเกลือกเบื้อนฝุ่นทราย ถูกทิ้งไว้ในป่าใหญ่ ดุจ
ดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์ตกเหนือแผ่นดิน ก็ปริ-
เทวนาการนำสงสาร ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ว่า
สภาพไม่ยุติธรรมมาเป็นไปในโลกนี้ พ่อสามผู้งาม
นำดู พ่อมาหลับเอาจริง ๆ เคลิบเคลิ้มเอามากมายดัง
คนดื่มสุราซึม ชัดเคื่องใครเอาใหญ่ ถือตัวมิใช่น้อย
มีใจพิเศษ ในเมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ในวันนี้ พ่อไม่
พูดไร ๆ บ้างเลย พ่อสามนี้เป็นผู้ปฏิบัติบำรุงเรา
ทั้งสองผู้ตามีด มาทำกาลกิริยาเสียแล้ว บัดนี้ใครเล่า

จักชำระชฎาอันหม่นหมองเปื้อนฝุ่นละออง ใครเล่า
จักจับกราดกวาดอาศรมของเราทั้งสอง ใครเล่าจักจัด
น้ำเย็นและน้ำร้อนให้อาบ ใครเล่าจักให้เราทั้งสองได้
บริโภคมูลผลอาหารในป่า ลูกสามะนี่เป็นผู้ปฏิบัติบำรุง
เราทั้งสองผู้ตามืด มาทำกาลกิริยาเสียแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปริวัฐ ความว่า ทิ้งไว้อย่างไรประโยชน์.
บทว่า อธมฺโม กิร โภ อิติ ความว่า ได้ยินว่า ความอยู่ดีธรรมกำลังเป็น
ไปในโลกนี้ในวันนี้. บทว่า มตุโต ความว่า มัวเมา คือถึงความประมาท
ดุจดั่งสุราเขม. บทว่า ทิตฺโต แปลว่า วางปิ้ง. บทว่า วิมโน ความว่า
เป็นนักเลง ฤๅษีทั้งสองพูดบ่นเพื่อทั่ว ๆ ไป. บทว่า ชกฺขุ ได้แก่ ชฎาของเรา
ทั้งสองที่มัวหมอง. บทว่า ปัสสุคตฺ ความว่า จักอาภุคตมลินจับในเวลาใด.
บทว่า โภทานิ ความว่า บัดนี้ ใครเล่าจักจัดตั้งชฎานั้นให้ตรง คือทำความ
สะอาด แล้วทำให้ตรงในเวลาขึ้น.

ลำดับนั้น ฤๅษีผู้มารดาแห่งพระโพธิสัตว์ เมื่อบ่นเพื่อเป็นหนักหนา
ก็เอามืออังที่อกพระโพธิสัตว์พิจารณาความอบอวน คิดว่า ความอบอวนของบุตร
เรายังเป็นไปอยู่ บุตรเรจักสลบด้วยกำลังยาพิษ เรจักกระทำสังจกิริยาแก่
บุตรเรา เพื่อถอนพิษออกเสีย คิดฉะนี้แล้วได้กระทำสังจกิริยา

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า

มารดาผู้ระทมจิตด้วยความโศกถึงบุตร ได้เห็น
สามะผู้เป็นบุตรนอนเกลือกเปื้อนด้วยฝุ่นทราย ได้
กล่าวคำสัจว่า ลูกสามะมิได้เป็นผู้ประพฤดิธรรมเป็น
ปกติ ได้เป็นผู้ประพฤติดังพรหมเป็นปกติ ได้เป็นผู้

กล่าวคำจริงมาแต่ก่อน ได้เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดา ได้เป็นผู้ประพฤติยาเกรงต่อท่านผู้เจริญในสกุล เป็นผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา โดยความจริงใจ ๆ ด้วยการกล่าวความจริงนั้น ๆ ขอพิษของลูกสามะจงหายไป บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามะกระทำแล้วแก่เราและแก่บิดาของเธอ มีอยู่ ด้วยอำนาจกุศลบุญนั้นทั้งหมด ขอพิษของลูกสามะจงหายไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน สจฺเจน ได้แก่ ด้วยความจริงใจ คือด้วยสภาวะใด. บทว่า ฆมฺมจาริ ได้แก่ ผู้ประพฤติธรรมคือกุศลกรรมบถสิบ. บทว่า สจฺจวาทิ ความว่า ไม่กล่าวมุสาวาท แม้ด้วยการหัวเราะ. บทว่า มาตาเปตฺติโร ความว่า เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดคืนวัน . บทว่า กุเล เขฏฺฐาปจฺจายิกอ ความว่า เป็นผู้กระทำสักการะแก่บิดาเป็นต้นผู้เจริญที่สุด.

เมื่อมารดาทำสักงิกริยาด้วยเจ็ดคาถาอย่างนี้ สามกุมารก็พลิกตัวกลับนอนต่อไป ลำดับนั้น บิดาคิดว่า ลูกของเรายังมีชีวิตอยู่ เราจักทำสักงิกริยาบ้าง จึงได้ทำสักงิกริยาอย่างนั้น.

พระศาสดาเพื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า

บิดาผู้ระทมจิตด้วยความโศกถึงบุตร ได้เห็นสามะผู้เป็นบุตรนอนเกลือกเปื้อนด้วยฝุ่นทราย ได้กล่าวคำอ้างว่า ลูกสามะมิได้เป็นผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ได้เป็นผู้ประพฤติดังพรหมเป็นปกติ ได้เป็นผู้กล่าวคำจริงมาแต่ก่อน ได้เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดา ได้

เป็นผู้ประพฤติยาเกรงต่อท่านผู้เจริญในสกุล เป็นผู้
เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา โดยความจริงใจ ๆ ด้วย
การกล่าวความจริงนั้น ๆ ขอพิษของลูกสามะจงหายไป
บุญอย่างใดอย่างหนึ่งที่ลูกสามะกระทำแล้วแก่เราและ
แก่มารดาของเธอ มีอยู่ ด้วยอำนาจกุศลบุญนั้น
ทั้งหมด ขอพิษของลูกสามะจงหายไป.

เมื่อบิดาทำสังจกิริยาอยู่อย่างนี้ พระมหาสัตว์พลิกตัวอีกข้างหนึ่งนอน.
ต่อไป ลำดับนั้น เทพธิดาผู้มีนามว่าพสุนธรีได้ทำสังจกิริยาลำดับที่สามแก่
พระมหาสัตว์นั้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสว่า

นางพสุนธรีเทพธิดา อันตรธานไปจากภูเข

คันธมาทน์ มากล่าวสังจวาจาด้วยความเอ็นดูสามกุมาร

ว่า เราอยู่ที่ภูเขคันธมาทน์ตลอดราตรีนาน ใคร ๆ

อื่นซึ่งเป็นที่รักของเราว่าสามกุมาร ไม่มี ของหอม

ล้วนแล้วด้วยไม้หอมทั้งหมด ณ คันธมาทน์บรรพต

มีอยู่ ด้วยสังจวาจานี้ ขอพิษของสามกุมารจงหายไป

เมื่อฤๅษีทั้งสองบ่นเพื่อรำพันเป็นอันมากน่าสงสาร

สามกุมารผู้หนุ่มงดงามนำทัศนา ก็ลุกขึ้นเร็วพลัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปพพตยาหิ ตัดบทเป็น ปพพเต อหิ

ความว่า เราอยู่ ณ บรรพต. บทว่า วนมยา ได้แก่ ล้วนแล้วไปด้วยต้นไม้

มีกลิ่นหอม ที่ภูเขานั้น ไม่มีต้นไม้อะไร ๆ ที่ไม่มีกลิ่นหอมเลย. บทว่า เตส

ความว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อฤๅษีทั้งสองนั้นบ่นเพื่อรำพันกันอยู่นั้นแล

สามกุมารได้ลุกขึ้นเร็วพลัน ในกาลที่เทพธิดาทำสังจกริยาจบลง ความเจ็บป่วย
ของสามกุมารนั้นได้คลายหายไปเหมือนน้ำกลิ้งจากใบบัว ไม่ปรากฏแผลที่ถูก
ยิงว่า ถูกยิงตรงนี้ ถูกยิง ณ ที่นี้.

อัศจรรย์ทั้งปวงคือ พระมหาสัตว์หายโรค ฤๅษีผู้เป็นบิดามารดาได้
ดวงตากลับเห็นเป็นปกติ แสงอรุณขึ้น และทำนังสีเหล่านั้นปรากฏที่อาศรม
ได้มีขึ้นในขณะเดียวกันทีเดียว บิดามารดาทั้งสองได้ดวงตาดีเป็นปกติแล้ว
ยินดีอย่างเหลือเกินว่า ลูกสามะหายโรค ลำดับนั้น สามบัณฑิตได้กล่าวกะท่าน
เหล่านั้น ด้วยคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้ามีนามว่าสามะ ขอความเจริญจงมีแก่
ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าลุกขึ้นได้แล้วโดยสวัสดิ ขอ
ท่านทั้งหลายอย่าคร่ำครวญนักเลย จงพูดกะข้าพเจ้า
ด้วยเสียงอันไพเราะเถิด.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์แลเห็นพระราชา เมื่อจะทูลปฏิสันถาร จึง
กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง
พระองค์เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ พระองค์ผู้มี
อิสระเสด็จมาลงแล้ว ขอจงทรงทราบสิ่งที่มีอยู่ในที่นี้
ข้าแต่มหาบพิตร เชิญเสวยผลมะพลับ ผลมะหาด ผล
มะขาง และผลหมากเม่า อันเป็นผลไม้เล็กน้อย
ขอได้โปรดเลือกเสวยผลที่ดี ๆ เถิด ข้าแต่มหาบพิตร
ขอจงทรงดื่มน้ำซึ่งเป็นน้ำเย็น นำมาแต่มีคัลัมมทานที่
ซึ่งไหลจากชอกเขา ถ้าทรงพระประสงค์.

ฝ่ายพระราชาทอดพระเนตรเห็นอัศจรรย์นั้น จึงตรัสว่า

ข้าพเจ้าหลงเอามา หลงเอาจริง ๆ มีดไป

ท้าวทิต ข้าพเจ้าได้เห็นสามบัณฑิตนั้นทำกาลกิริยาแล้ว

ทำไมท่านเป็นได้อีกเล่าหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เปต ความว่า ได้เห็นสามบัณฑิตทำ
กาลกิริยาแล้ว. บทว่า โก นุ ตุํ ความว่า พระราชาตรัสถามว่า ท่าน
กลับเป็นขึ้นมาได้อย่างไรหนอ.

ฝ่ายสามบัณฑิตดำริว่า พระราชาทรงกำหนดเราว่าตายแล้ว เราจัก
ประกาศความที่เรายังไม่ตายแก่พระองค์ จึงทูลว่า

ข้าแต่มหाराชเจ้า โลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยัง

มีชีวิตอยู่ เสวยเวทนาอย่างหนัก มีความดำริในใจ

เข้าไปใกล้แล้ว ยังเป็นอยู่แท้ ๆ ว่าตายแล้ว ข้าแต่

มหाराชเจ้า โลกย่อมสำคัญซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่

เสวยเวทนาอย่างหนัก ถึงความดับสนิหระงับแล้วนั้น

ยังเป็นอยู่แท้ ๆ ว่าตายแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปี ชิว ได้แก่ ยังเป็นอยู่แท้ ๆ. บทว่า
อุปนีตมนสฺสกุปฺปี ได้แก่ มีจิตวาระหยั่งลงในภวังค์. บทว่า ชีวนุตฺ
แปลว่า ยังมีชีวิตอยู่จริง ๆ. บทว่า มลฺลเต ความว่า โลกนี้ย่อมสำคัญว่า
ผู้นี้ตายแล้ว. บทว่า นิโรธคตฺ ความว่า สามบัณฑิตกล่าวว่า โลกย่อมสำคัญ
ซึ่งบุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่ มีอัสสาสะปีสสาสะ ถึงความดับสนิห ระงับแล้วยัง
เป็นอยู่แท้ ๆ เช่นข้าพระองค์ ว่าตายแล้วอย่างนี้.

ก็แลครั้นทูลอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์ประสงค์จะประกอบพระราช
ไว้ในประโยชน์ เมื่อแสดงธรรมจึงได้กล่าวคาถาอีกสองคาถาว่า

บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมแก้ไขคุ้มครองบุคคลผู้เลี้ยงดูบิดา
มารดานั้น บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม นัก-
ปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลผู้นั้นในโลกนี้
บุคคลนั้นละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงอยู่ใน
สวรรค์.

พระราชาก็ได้สดับคำนั้นแล้ว ทรงดำริว่า น่าอัศจรรย์หนอ แม้เทวดา
ทั้งหลายก็เสียวยาโรคที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เลี้ยงดูบิดามารดา สามบัณฑิตนี้
คงงามเหลือเกิน ทรงดำริดังนี้แล้ว ประคองอัญชลีตรัสว่า

ข้าพเจ้านี้หลงเอามากจริง ๆ มีดไปทั่วทิศ

ท่านสามบัณฑิต ข้าพเจ้าขอถึงท่านเป็นสรณะ และ
ขอท่านจงเป็นสรณะของข้าพเจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภิกขุโย ความว่า เพราะข้าพเจ้าได้ทำผิด
ในผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมเช่นท่าน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงหลงเอา
จริง ๆ เหลือเกิน. บทว่า ตฺวญฺจ เม สรณํ ภว ความว่า ข้าพเจ้าขอ
ถึงท่านเป็นสรณะ และขอท่านจงเป็นสรณะ คือจงเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าผู้ขอ
ถึงสรณะ คือขอท่านจงทำข้าพเจ้าให้ไปเทวโลก.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลพระราชว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ถ้าพระองค์
มีพระประสงค์เสด็จสู่เทวโลก มีพระประสงค์บริโภคนิพยสมบัติใหญ่ จงทรง
ประพฤติในทศพิชราชธรรมจรยาเหล่านี้เถิด เมื่อจะถวายโอวาทแต่พระราช
จึงได้กล่าวคาถาอันว่าด้วยการประพฤติทศพิชราชธรรมว่า

ข้าแต่ข้าัตติยมหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติ-
ธรรมในพระชนกพระชนนี ในพระโอรสและ
พระมเหสี ในมิตรและอมาตย์ ในพาหนะและพล
นิกาย ในชาวบ้านและชาวนิคม ในชาวแวนแคว้น
และชาวชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ในฝูงมฤค
และฝูงปักษีเกิด ครั้นพระองค์ทรงประพฤติธรรม
นั้น ๆ ในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่
มหาราชเจ้า ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมเกิด ธรรม
ที่พระองค์ทรงประพฤติแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้
ครั้น พระองค์ทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว จัก
เสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์ทรง
ประพฤติธรรมเกิด พระอินทร์ เทพเจ้าพร้อมทั้ง
พระพรหมถึงแล้วซึ่งทิพยสถาน ด้วยธรรมที่ประพฤติ
ดีแล้ว ข้าแต่พระราชชา ขอพระองค์อย่าทรงประมาท
ธรรม.

ก็เนื้อความของคาถาเหล่านั้น มีกล่าวไว้โดยพิสดารแล้วในสกุณชาดก
นั้นแล.

พระมหาสัตว์แสดงธรรมถวายพระราชชาอย่างนี้แล้ว เมื่อจะถวายโอวาท
ยิ่งขึ้น ได้ถวายเบญจศีล พระราชาทรงรับโอวาทของพระมหาสัตว์นั้นด้วย
พระเศียร ทรงไหว้พระโพธิสัตว์ ขอบมาโทษพระโพธิสัตว์แล้วเสด็จกลับกรุง
พาราณสี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น ทรงรักษาเบญจศีลครองราช
สมบัติโดยธรรมโดยเสมอ ในที่สุดแห่งพระชนม์ ได้มีสวรรคตเป็นที่ไปใน
เบื้องหน้า ฝ่ายพระโพธิสัตว์ปฏิบัติบำรุงบิดามารดา ยังอภิญญาและสมบัติ

ให้บังเกิดพร้อมด้วยบิดามารดา มิได้เสื่อมจากฉาน ในที่สุดแห่งอายุได้เข้าถึง
พรหมโลกพร้อมด้วยบิดามารดานั้นแล.

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ชื่อว่าการเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย ตรัสดังนี้
แล้ว ทรงประกาศอริยสัจสี่ประชุมชาดก ในเวลาเทศนาอริยสัจสี่จบลง ภิกษุ
นั้นบรรลุนิพพานได้ผล พระราชาปัลลยักษ์ราช ในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุ
ชื่ออานนท์ในกาลนี้ พสุนธรีเทพธิดาเป็นภิกษุณีชื่ออุบลวรรณา ท้าวสักก-
เทวราชเป็นภิกษุชื่ออนรุทธะ. ทูลบัณฑิตผู้บิดาเป็นภิกษุชื่อมหากัสสปะ
นางปาริภาผู้มารดาเป็นภิกษุณีชื่อภัททกาปิลาณี ก็สุวรรณสามบัณฑิต
คือเราผู้สัมมาสัมพุทธะนี้เองแล.

จบ สุวรรณสามชาดก

๔. เนมิราชชาดก

ว่าด้วยพระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญอุชิชฐานบารมี
[๕๒๕] เมื่อใดพระเจ้าเนมิราชผู้เป็นบัณฑิต
มีพระประสงค์ด้วยกุศล เป็นพระราชผู้ปราบข้าศึก
ทรงบริจาตกทานแก่ชาววิเทหะทั้งปวง เมื่อนั้นบุคคล
ฉลาดย่อมเกิดขึ้นในโลก ความเกิดขึ้นของท่าน
เหล่านั้นนำอศจรรย์หนอ เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรง
บำเพ็ญทานนั้นอยู่ ก็เกิดพระราชดำริขึ้นว่า ทานหรือ
พรหมจรรย์อย่างไหนดมีผลานิสงส์มาก.

[๕๒๖] ท้าวหมวานเทพกฤษณะหัตถเนตร

ทรงทราบพระดำริของพระเจ้าเนมิราช ทรงกำจัด
ความมืดด้วยรัศมีปรากฏขึ้น พระเจ้าเนมิราชจอม-
มนุษย์มีพระโลมชาติชูชัน ได้ตรัสกะท้าววาสวะว่า
ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรมดา หรือเป็นท้าวสักกะผู้ให้
ทานในก่อน รัศมีของท่านเช่นนั้น ข้าพเจ้ายังไม่
เคยเห็นหรือได้ยินมาเลย ขอท่านจงแจ้งตัวท่านแก่
ข้าพเจ้า ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน พวกเราจะรู้จักท่าน
ได้อย่างไร ท้าววาสวะทรงทราบว่าพระเจ้าเนมิราช
มีพระโลมชาติชูชัน ได้ตรัสตอบว่า หม่อมฉันเป็น
ท้าวสักกะจอมเทพ มาสู่สำนักพระองค์ท่าน ดูก่อน
พระองค์ผู้เป็นจอมมนุษย์ พระองค์อย่าทรงสยดสยอง
เลย เชิญตรัสถามปัญหาที่ต้องพระประสงค์เถิด
พระเจ้าเนมิราชทรงได้โอกาสฉะนั้นแล้ว จึงตรัสถาม
ท้าววาสวะว่า ข้าแต่เทวราชผู้เป็นอิสระแห่งปวงกุต
หม่อมฉันขอทูลถามพระองค์ท่าน ทานหรือพรหมจรรย์
อย่างไหนมีผลานิสงส์มาก อมรินทร์เทพเจ้าอันนรเทพ
เนมิราชตรัสถามดังนี้ พระองค์ทรงทราบวิบากแห่ง
พรหมจรรย์ จึงตรัสบอกแก่พระเจ้าเนมิราชผู้ยังไม่
ทรงทราบว่า บุคคลย่อมบังเกิดในชาติตถิยสกุลเพราะ
ประพฤติพรหมจรรย์อย่างต่ำ บุคคลได้เป็นเทพเจ้า
เพราะประพฤติพรหมจรรย์ปานกลาง บุคคลย่อมหมดจด

วิเศษเพราะประพาศิพรหมจรรย์สูงสุด หมู่พรหม
เหล่านั้นอันใคร ๆ จะพึงได้เป็น ด้วยการประพาศิ
วิงวอนก็หาไม่ ต้องเป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือนบำเพ็ญตบ-
ธรรม จึงจะได้บังเกิดในหมู่พรหม.

[๕๒๗] พระราชาเหล่านี้คือ พระเจ้าทุทีปราช
พระเจ้าสาครราช พระเจ้าเสลราช พระเจ้ามุลินทรราช
พระเจ้ากัศราช พระเจ้าอุสินนรราช พระเจ้า
อัครราช พระเจ้าอัสสกราช พระเจ้าปุลุทธนราช
และกษัตริย์เหล่านี้ กับพราหมณ์เป็นอันมาก บุษายัญ
มากมาย ก็ไม่ล่วงพ้นความละโลกนี้ไป.

[๕๒๘] คนเหล่านี้ไม่มีเพื่อนสอง อยู่คนเดียว
ย่อมไม่รื่นรมย์ ย่อมไม่ได้ปีติเกิดแต่แวเวก คนเหล่านั้น
ถึงจะมีโภคสมบัติเสมอด้วยพระอินทร์ ก็ชื่อว่าเป็นคน
เข็ญใจ เพราะได้ความสุขที่ต้องอาศัยผู้อื่น.

[๕๒๙] ฤๅษีผู้ไม่มีเหย้าเรือนเหล่านั้นบำเพ็ญ
ตบธรรม ได้ก้าวล่วงกามาจรภพแล้วโดยแท้ คือ
ฤๅษี ๗ คน อันมีนามว่า ยามหนูฤๅษี โสมยาคฤๅษี
มโนชวฤๅษี สมุททฤๅษี มาฆฤๅษี ภรตฤๅษี และ
กาลปรักจิตฤๅษี และฤๅษีอีก ๔ คน คือ อังคิรตฤๅษี
ภิสสปลฤๅษี กิสวัจนฤๅษี และอกันตฤๅษี.

[๕๓๐] แม่น้ำชื่อสีทามีอยู่ทางด้านทิศอุดร
เป็นแม่น้ำลึก ข้ำมยาก กาญจนบรรพตมีสีประหนึ่ง
ไฟที่ไหม้ไม้้อ โขติช่วงอยู่ในกาลทุกเมื่อ ที่ฝั่งแม่น้ำ

นั้นมีต้นกฤษณาองงาม มีภูเขาอื่นอีก มีป่าองงาม
แต่ก่อนมามีฤๅษีเก่าแก่ประมาณหมื่นตน อาศัยอยู่ใน
ภูมิประเทศนั้น หม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยทาน
ด้วยสัตถุญมะและทมะ หม่อมฉันอุปฐากดาบส
เหล่านั้นผู้ปฏิบัติวัตรจริยาไม่มีวัตรอื่นยิ่งกว่า ละหู่
คณะไปอยู่ผู้เดียว มีจิตมั่นคง หม่อมฉันจักนมัสการ
นรชนผู้ปฏิบัติตรง จะมีชาติก็ตาม ไม่มีชาติก็ตาม
เป็นนิตยกาล เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็น
เผ่าพันธุ์ วรรณะทั้งปวงที่ตั้งอยู่ในอธรรม ย่อมตกนรก
เบื้องต่ำ วรรณะทั้งปวงย่อมบริสุทธิ เพราะประพฤติ
ธรรมสูงสุด.

[๕๓๑] องค์มฆวาสุขัมบดีเทวราชตรัสอย่างนี้
แล้ว ทรงอนุศาสน์พระเจ้าวิเทหรัฐ แล้วเสด็จกลับไป
สู่ห่มุเทพในสวรรค์.

[๕๓๒] ดูก่อนผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
ที่มาประชุมในที่นี้มีประมาณเพียงไร จงตั้งใจระดับคุณ
ที่ควรพรรณนา ทั้งสูงทั้งต่ำเป็นอันมากนี้ ของมนุษย์
ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยธรรม อย่างพระเจ้าเนมิราชนี้
เป็นบัณฑิต มีพระราชประสงค์ด้วยกุศล พระองค์
เป็นราชาของชาววิเทหรัฐทั้งปวง ทรงปราบข้าศึก
พระราชทานไทยธรรม เมื่อพระองค์ทรงบริจาคทาน
อยู่นั้น เกิดพระดำริขึ้นว่า ทานหรือพรหมจรรย์
อย่างไรหนามีผลมากหนอ.

[๕๓๓] เกิดพิศวงขนพองขึ้นในโลกแล้วหนอร
รททิพย์ปรากฏแก่พระเจ้าวิเทหรัฐผู้มียศ.

[๕๓๔] เทพบุตรมาตลีผู้เป็นเทพสารถีมฤทธิ
มาก อันเชิญเสด็จพระเจ้าวิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์
ชาวเมืองมิลิลาว่า ข้าแต่พระราชเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็น
ใหญ่ในทิศ ขอเชิญเสด็จมาทรงรถนี้ เทพเจ้าชาว
ดาวดึงส์พร้อมพระอินทร์ใคร่จะเห็นพระองค์ ประชุม
คอยเฝ้าอยู่ ณ เทพสภา ชื่อสุทธรรมา.

[๕๓๕] ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหรัฐผู้สงเคราะห์
ชาวมิลิลา ผู้เป็นประมุข รีบเสด็จจากอาสน์ขึ้นสู่รถ
มาตลีเทพสารถิ ได้ทูลถามพระเจ้าวิเทหราชผู้เสด็จขึ้น
ทรงทิพยรถแล้วว่า ข้าแต่พระราชเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้
เป็นใหญ่ในทิศ ทางไปสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำ
บาปทางหนึ่ง ทางไปสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบุญ
ทางหนึ่ง จะโปรดให้ข้าพระองค์นำเสด็จไปทางไหน.

[๕๓๖] ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ ท่านจงนำเรา
ไปโดยทางทั้งสอง คือทางไปที่อยู่ของผู้ทำบาป และ
ทางไปที่อยู่ของผู้ทำบุญ.

[๕๓๗] ข้าแต่พระราชเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นใหญ่
ในทิศ ทางหนึ่งไปที่อยู่ของผู้ทำบาป ทางหนึ่งไปที่อยู่
ของผู้ทำบุญ จะโปรดให้ข้าพระองค์นำเสด็จไปทาง
ไหนก่อน.

[๕๓๘] เราจะดูนรกอันเป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบาป สถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้มีกรรมหยาบช้า และคติของเหล่าชนผู้ทุศีลก่อน.

[๕๓๙] มาตลีเทพสารีได้แสดงแม่น้ำเวตรณีสั่งข้ามยาก ประกอบด้วยน้ำแสบเผ็ดร้อนเดือดพล่านเปรียบดังเปลวเพลิงแต่พระเจ้ามนมिरาช.

[๕๔๐] พระเจ้ามนมिरาชทอดพระเนตรเห็นชนซึ่งตกอยู่ในเวตรณีนทีภาค ซึ่งยากจะข้ามได้ จึงตรัสกะมาตลีเทพสารีว่า แนะนายสารี ความกลัวมากปรากฏแก่เรา เพราะเห็นตัว อยู่ในแม่น้ำเวตรณีสั่งมาตลี เราขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงได้ตกในเวตรณีนที.

[๕๔๑] มาตลีเทพสารี ทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่ทราบวิบาลแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก เป็นผู้กำลังมีบาปกรรม เบียดเบียนดำกระทำบาปผู้ที่กำลังมีได้ สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า กระทำบาป จึงตกลงในเวตรณีนที.

[๕๔๒] พระราชาตรัสว่า สุนัขแดง สุนัขดำ ผู่งแรงแ ผู่งกา นากัว เคี้ยวกินสัตว์นรก ความกลัวปรากฏแก่เราเพราะเห็นสัตว์เหล่านั้น เคี้ยวกินสัตว์นรก เราขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ที่ ผู่งกาเคี้ยวกิน ได้ทำบาปอะไรไว้.

[๕๔๓] มาตลีเทพสารตี้อันพระเจ้าเนมิราช
ตรัสถามแล้ว ได้ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำ
บาปตามที่ได้ทราบ แต่พระเจ้าเนมิราชผู้ไม่ทรงทราบ
ว่า สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้ตระหนี่เหนียวแน่น
มีบาปกรรม มักบริภาษเบียดเบียนด่ากระทบสมณ-
พราหมณ์ สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า กระทำบาป
จึงถูกฝูงกาเคี้ยวกิน.

[๕๔๔] สัตว์นรกเหล่านี้มีร่างกายลู่ไหล
เดินเหยียบแผ่นดินเหล็ก และนายนิรยบาลโอบด้วย
ท่อนเหล็กแดง ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็น
ความเป็นไปของสัตว์นรกเหล่านั้น ดูก่อนมาตลีเทพ
สารตี เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้
จึงถูกเบียดเบียนด้วยท่อนเหล็กนอนอยู่.

[๕๔๕] มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์ พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลก เป็นผู้ที่มีบาปกรรมเบียดเบียนด่ากระทบ
ชายหญิงผู้มีกุศลธรรม สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า
กระทำบาปกรรมแล้ว จึงถูกเบียดเบียนด้วยท่อนเหล็ก
นอนอยู่.

[๕๔๖] สัตว์อื่นร้องให้มีกายไฟไหม้ทั่ว ดันรน
อยู่ในหลุมถ่านเพลิง ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะ

เห็นกริยานี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี สัตว์นรกเหล่านี้
ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงมาร้องให้ดินรนในอยู่ในหลุมถ่าน
เพลิงนี้.

[๕๔๗] มาตลีเทพสารดีอันพระเจ้าเนมิราชตรัส
ถามแล้วได้ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำบาป
ตามที่ได้ทราบ แต่พระเจ้าวิเทหราชผู้ไม่ทราบวา
สัตว์นรกเหล่านี้ยังหนี้ให้เกิด เพราะสร้างพยานโกง
เหตุแห่งทรัพย์ของประชุมชน ยังหนี้ให้เกิดแก่ประ-
ชุมชน มีกรรมหยาบช้าทำความชั่ว จึงมาร้องให้
ดินรนอยู่ในหลุมถ่านเพลิง พระเจ้าข้า.

[๕๔๘] หม้อโลหะใหญ่ไฟติดทั่วลูกโพลงโชติ
ช่วงย่อมปรากฏ ความกลัวย่อมเกิดแก่เรา เพราะได้
เห็นความเป็นไปนี้ แน่มาตลีเทพสารดี เราขอถาม
ท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้ จึงตกในโลห-
กุมภี.

[๕๔๙] มาตลีเทพสารดี ทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เป็นผู้ม
ีบาปกรรม เบียดเบียนดำกระทบสมณะ หรือพราหมณ์
ผู้มีศีล สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า กระทำบาป-
กรรมแล้ว จึงตกในโลหกุมภี.

[๕๕๐] นายนิรยบาลผูกคอสัตว์นรกด้วยเชือก
เหล็กลูกโพลง แล้วตัดศิระโยนลงไปในน้ำร้อน

ความกลัวเกิดแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดู
ก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ได้
ทำบาปอะไรไว้ จึงมีศีรชะขาดนอนอยู่.

[๕๕๑] มาตลีเทพสารถิ ทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ ผู้ทำบาปทั้งหลาย
แต่พระราชารู้ไม่ทราบ ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอม
ประชาชน สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก มี
บาปกรรม จับนรกมาฆ่า สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า
กระทำบาป จึงมีศีรชะขาดนอนอยู่.

[๕๕๒] แม่น้ำนี้มีน้ำมาก มีตลิ่งไม่สูง มีทำ
อันดีไหลอยู่เสมอ สัตว์นรกเหล่านั้นเราร้อน เพราะ
ความร้อนแห่งไฟ จะดื่มน้ำ ก็แต่เมื่อสัตว์นรกเหล่า
นั้นจะดื่ม น้ำก็กลายเป็นแกลบไป ความกลัวยอม
ปรากฏแก่เราเพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ แน่มาตลี
เทพสารถิ ข้าพเจ้าขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้
ทำบาปอะไรไว้ เมื่อจะดื่มน้ำ น้ำจึงกลายเป็นแกลบ
ไป.

[๕๕๓] มาตลีเทพสารถิตูลพยากรณ์ พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด มีการทำงานไม่
บริสุทธิ์ ขายข้าวเปลือกแท้เจือด้วยข้าวสับแกลบแก่ผู้ซื้อ
เมื่อสัตว์เหล่านั้นมีความร้อนยิ่ง เพราะความร้อนแห่ง
ไฟกระหายน้ำ จะดื่มน้ำ น้ำจึงกลายเป็นแกลบไป.

[๕๕๔] นายนิรยบาลแห่งข้างทั้ง ๒ แห่งสัตว์นรกผู้ร้องให้อยู่ ด้วยถูกศร หอก โคมร ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนเทพสารดี เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงถูกฆ่าด้วยหอกนอนอยู่.

[๕๕๕] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เรายังอยู่ในมนุษยโลก เป็นผู้มึนงงไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือเอาของที่เจ้าของไม่ให้ คือธัญชาติ ทรัพย์ เงินทอง แพะ แกะ ปศุสัตว์ และกระบือ มาเลี้ยงชีวิต สัตว์ เหล่านั้นเป็นผู้มึนงงหยาบช้า ทำบาป จึงถูกฆ่าด้วยหอกนอนอยู่.

[๕๕๖] สัตว์นรกเหล่านี้นายนิรยบาลผูกคอไว้ เพราะเหตุอะไร ยังพวกอื่นอีกพวกหนึ่ง อันนายนิรยบาลตัดทำให้เป็นชิ้น ๆ นอนอยู่ ความกลัวย่อมปรากฏแก่เราเพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้ จึงถูกทำให้เป็นชิ้น ๆ นอนอยู่.

[๕๕๗] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์นรกเหล่านี้เคยเป็นผู้

ฆ่าแกะ ฆ่าสุกร ฆ่าปลา ครั้นฆ่าสัตว์ของเลี้ยง
กระบือ แพะ แกะ แล้ววางไว้ในร้านทำสัตว์ขาย
เนื้อ เป็นผู้มึนกรรมหยาบซ้ำทำบาป จึงถูกตัดเป็นชิน ๆ
นอนอยู่.

[๕๕๘] หวังน้ำนี้เต็มด้วยมูลและอุจจาระ มีกลิ่น
เหม็น ไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป สัตว์นรกมีความ
หิวครอบงำก็กินมูลและอุจจาระนั้น ความกลัวปรากฏแก่
เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลี
เทพสารดี เราขอถามท่านสัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาป
อะไรไว้ จึงมีมูลและอุจจาระเป็นอาหาร.

[๕๕๙] มาตลีเทพสารดี ทูลถวายพยากรณ์พระ-
ดำรัสถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย
แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์นรกเหล่าใด ก่อ
ทุกข์เบียดเบียนมิตรสหายเป็นต้น ตั้งมั่นอยู่ในความ
เบียดเบียนผู้อื่นทุกเมื่อ สัตว์นรกเหล่านั้นมีกรรมหยาบ
ซ้ำ เป็นพาลประทุษร้ายมิตร จึงต้องกินมูลและอุจจาระ.

[๕๖๐] หวังน้ำนี้เต็มด้วยเลือดและหนอง มี
กลิ่นเหม็นไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป สัตว์นรกถูกความ
ร้อนแผดเผาแล้ว ย่อมดื่มเลือดและหนองกิน ความ
กลัวย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น
ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน สัตว์นรก
เหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงมีเลือดและหนองเป็น
อาหาร.

[๕๖๑] มาตลีเทพสารถิ ทูลถวายพยากรณ์พระ-
ดำรัสถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย
แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์นรกเหล่าใด เมื่อ
ยังอยู่ในมนุษยโลก นำมารดาบิดา และพระอรหันต์
ชื่อว่าต้องปราศิกในคิหิเทศ สัตว์นรกเหล่านั้นมี
กรรมหยาบช้าทำบาป จึงมีเลือดและหนองเป็นอาหาร.

[๕๖๒] ท่านจงดูสิ้นของสัตว์นรกที่เกี่ยวข้องด้วย
เบ็ดและหนังที่แผ่ไปด้วยขอ สัตว์นรกรย่อมนดินรน
เหมือนปลาที่โยนไปบนบกย่อมนดินรน ฉะนั้น ร้องไห้
น้ำลายไหล เพราะกรรมอะไร ความกลัวย่อมนปรากฏ
แก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลี
เทพสารถิ เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาป
อะไรไว้ จึงกลืนเบ็ดนอนอยู่.

[๕๖๓] มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์นรกเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
เป็นมนุษย์อยู่ในตำแหน่งผู้ตีราคา ยังราคาซื้อให้เสื่อม
ไปด้วยราคา ทำกรรมอันโง่งด้วยความโง่งเหตุโลก-
ทรัพย์ ปกปิดไว้ ดูคนเข้าไปใกล้ปลาเพื่อจะฆ่า เอา
เหยื่อเกี่ยวเบ็ดปิดเบ็ดไว้ ฉะนั้น บุคคลจะป้องกันช่วย
คนทำความโง่งผู้อันธรรมของตนหุ้มห่อไว้ ไม่มีเลย
สัตว์นรกเหล่านี้มีกรรมหยาบช้าทำบาป จึงมากลืน
เบ็ดนอนอยู่.

[๕๖๔] หญิงนรกเหล่านั้นมีร่างกายแตกทั่ว มีชาติทรมาน มีแมลงวันตอม เปรอะเปื้อนด้วยเลือด และหนอง มีศีรชะขาด เหมือนฝูงโคที่ศีรชะขาดบนที่ฆ่า ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ หญิงนรกเหล่านั้นจมอยู่ในภูมิภาคเพียงแหวทุกเมื่อ ภูเขาไฟตั้งมาแต่สี่ทิศลูกโพลง กลิ้งมาบดหญิงนรกเหล่านั้นให้ละเอียด ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน หญิงนรกเหล่านั้นได้ทำบาปอะไรไว้ จึงต้องมาจมอยู่ในภาคภูมิเพียงแหวทุกเมื่อ ภูเขาไฟลูกโพลงตั้งมาแต่สี่ทิศบดให้ละเอียด

[๕๖๕] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชผู้ไม่ทรงทราบว่า หญิงนรกเหล่านั้นเป็นกุสธิดา เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก มีภาระงานไม่บริสุทธิ์ได้ประพฤติน่ายินดี เป็นหญิงนักเลง ละสามีเสียได้คบหาชายอื่นเพราะเหตุยินดีและเล่น หญิงเหล่านั้นเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลกนี้ ยังจิตของตนให้ยินดีในชายอื่น จึงถูกภูเขาไฟอันลูกโพลงตั้งมาแต่สี่ทิศ บดให้ละเอียด.

[๕๖๖] เพราะเหตุไร นายนิรยบาลทั้งหลาย จึงจับสัตว์นรกเหล่านั้นอีกพวกหนึ่งที่ทำเอาหัวลง โยนลง

ไปในนรก ความกลัวย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็น
ความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถาม
ท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงถูกให้ตก
ไปในนรก.

[๕๖๗] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์ พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลก เป็นผู้มึนกรรมไม่ดี ล่วงเกินภรรยาทั้งหลาย
ของชายอื่น สัตว์เหล่านั้น เป็นผู้ลักภักษะอันอุดม
เช่นนั้น จึงมาตกนรก เสวยทุกขเวทนาในนรกนั้น
สิ้นปีเป็นอันมาก บุคคลผู้ช่วยป้องกันบุคคลผู้มักทำ
บาป ผู้อันกรรมของคนหุ้มห่อไว้ ไม่มีเลยสัตว์นรก
เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้าทำบาป จึงมาตกอยู่ในนรก

[๕๖๘] สัตว์นรกเหล่านี้ทั้งน้อยใหญ่ ต่างพวก
ประกอบเหตุการณ์ มีรูปร่างพิลึก ปรากฏอยู่ในนรก
ความกลัวย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็น
ไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน สัตว์
นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงได้เสวยทุกขเวทนา
อันกล้าแสงแดดร้อนมีประมาณยิ่ง.

[๕๖๙] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เมื่อยังอยู่

ในมนุษยโลก เป็นผู้มีความเห็นเป็นบาป หลงทำ
กรรมอันทำด้วยความคุ่นเคย และชักชวนผู้อื่นใน
ทิฏฐิเช่นนั้น สัตว์เหล่านั้น เป็นผู้มึนทิฏฐิอันลามกทำ
บาป จึงต้องเสวยทุกขเวทนาอันกล้าแข็งเผ็ดร้อนมี
ประมาณยิ่ง.

[๕๗๐] ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์ทรงทราบ
สถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้มีกรรมหยาบช้า และทรง
ทราบคติของเหล่าสัตว์ผู้ท้อแล้ว เพราะได้ทอดพระ-
เนตรเห็นนิรยาบาลอันเป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกผู้มี
กรรมอันลามก ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่ง
ใหญ่ บัดนี้ขอพระองค์เสด็จขึ้นไปในสำนักของท้าว
ลักกเทวราชเถิด.

[๕๗๑] วิมาน ๕ ยอดนี้ปรากฏอยู่ เทพธิดาผู้มี
อานุภาพมาก ประดับดอกไม้ นั่งอยู่กลางที่ไสยาสน์
แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ สถิตอยู่ในวิมานนั้น ความปลื้มใจ
ปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อน
มาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน เทพธิดานี้ได้ทำ
กรรมดีอะไรไว้ จึงได้ถึงสวรรค์ชั้นเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๗๒] มาตลีเทพสารดี ทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชผู้ไม่ทรงทราบว่า ก็เทพธิดาที่พระองค์ทรง
หมายถึงนั้น ชื่อวรุณี เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก เป็น

* บาลีเป็น พีรณี

ทาสีเกิดแต่ทาสีในเรือนของพราหมณ์ นางรู้แจ้งซึ่ง
แขกคือภิกษุผู้มีกาลอันถึงแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือน
ของพราหมณ์ ยินดีต่อภิกษุนั้นเป็นนิตย์ ดังมารดา
ยินดีต่อบุตรผู้จากไปนานกลับมาถึง ฉะนั้น นางอังคาส
ภิกษุนั้นโดยเคารพ ได้ถวายสิ่งของของตนเล็กน้อย
เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน จึงมาบังเฝ้าอยู่ในวิมาน.

[๕๗๓] วิมาน ๗ โขติช่วง อัญญญานุภาพ
ตกแต่ง ส่องแสงสว่างดังดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เทพบุตร
ในวิมานนั้นมีฤทธิ์มาก ประดับสรรพากรณ อัญมู
เทพธิดาแวดล้อมผลัดเปลี่ยนเวียนวนอยู่โดยรอบทั้ง ๗
วิมาน ความปลื้มใจปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน
เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงได้ถึงสวรรค์
บังเฝ้าอยู่ในวิมาน.

[๕๗๔] มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีชื่อ
โสณทินนะ เป็นทานบดีให้สร้างวิหาร ๗ หลังอุทิศต่อ
บรรพชิตได้ปฏิบัติบำรุงภิกษุผู้อยู่ในวิหาร ๗ หลังจากนั้น
โดยเคารพ ได้บริจาคผ้าห่ม ผ้าห่ม ภัตตาหารเสนาสนะ
เครื่องประทีป ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยจิตเลื่อมใส รักษา
อุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕

ที่ ๘ แห่งปีกษ์ และปาฏิหาริย์ปีกษ์ เป็นผู้สำรวจใน
ศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน จึงมาบังเิง
อยู่ในวิมาน.

[๕๗๕] วิมานอันบุญญาอนุภาพตกแต่งดีแล้วนี้
เคลื่อนไปด้วยหม้ออุปสรรผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองด้วยเรือน
ยอดบริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำดงามด้วยการฟ้อนรำขับ
ร้องเปล่งแสงสว่างจากฝาแก้วผลึก ความปลื้มใจยอม
ปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อน
มาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน อุปสรรเหล่านี้ได้ทำ
กรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บังเิงอยู่ในวิมาน.

[๕๗๖] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า อุปสรรเหล่านั้นเมื่อยังอยู่
ในมนุษยโลก เป็นอุบาสิกามีศีลยินดีในทาน มีจิต
เลื่อมใสเป็นนิตย์ ตั้งอยู่ในสัจจะ ไม่ประมาทในการ
รักษาอุโบสถ เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน จึงมา
บังเิงอยู่ในวิมาน.

[๕๗๗] วิมานอันบุญญาอนุภาพตกแต่งแล้วนี้
ประกอบด้วยภูมิภาคหน้ารั้นรมย์ จัดสรรไว้เป็นส่วน ๆ
เปล่งแสงสว่างออกจากฝาแก้วไพฑูรย์ เสียงทิพย์ คือ
เสียงเปิงมาง เสียงตะโพน การฟ้อนรำขับร้อง และ
เสียงประโคมดนตรียอมเปล่งออก นำฟัง เป็นที่
รั้นรมย์ใจ เราไม่รู้ลึกลับได้เห็นหรือได้ฟังเสียงอัน

เป็นไปอย่างนี้ อันไพเราะอย่างนี้ ในกาลก่อนเลย
ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน
เทพบุตรเหล่านี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์
บันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๗๘] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรเหล่านี้เมื่อยังอยู่
ในมนุษย์โลก เป็นอุบาสกผู้มีศีล ได้ก่อสร้างอาราม
บ่อน้ำ สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติ พระอรหันต์ผู้
เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต คิลาน
ปัจจัย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยใจเลื่อมใส
ได้รักษาอุโบสถศีล อันประกอบด้วยองค์ ๘ ในศีลที่
๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษี และปาฎิหาริยปักษี เป็น
ผู้สำรวจในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน
จึงมาบันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๗๙] วิมานอื่นบุญญาภูภาพตกแต่่งดีแล้วนี้
เคลื่อนไปด้วยอัปสรผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองด้วยเรือนยอด
บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ งดงามด้วยการฟ้อนรำขับร้อง
ส่องแสงสว่างจากฝาแก้วผลึก มีแม่น้ำอันประกอบ
ด้วยไม้ดอกต่างๆ ล้อมรอบ ความปลื้มใจย่อมปรากฏ
แก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลี-
เทพสารดี เราขอถามท่าน เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดี
อะไรไว้ จึงได้ถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๐] มาตลีเทพสารถีทูลพยากรณ์พระดำรัส ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่ พระราชาผู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีใน กรุงมิถิลา เป็นทานบดีได้สร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติและบำรุงพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร ภัณฑาต คิลาน- ปัจฉัย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรง ด้วยใจ เลื่อมใส ได้รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ใน ดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ์ และปาฏิหาริย์ปักษ์ เป็นผู้ตำรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้ตำรวมและจำแนก ทาน จึงบันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๑] วิมานอันบุญญาอนุภาพตกแต่งดีแล้วนี้ เคลื่อนไปด้วยหม้ออุปสรรผู้ประเสริฐรุ่งเรืองด้วยเรือนยอด บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ งดงามด้วยการฟ้อนรำขับร้อง ส่องแสงสว่างออกจากฝาแก้วผลึก มีแม่น้ำอันประ- กอบด้วยไม้ออกต่าง ๆ ล้อมรอบ และมีไม้เถา ไม้ มะขวิด ไม้มะม่วง ไม้ตาละ ไม้ชมพู ไม้มะพลับ ไม้มะหาด เป็นอันมาก มีผลเป็นนิตย์ ความปลื้มใจ ย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดู ก่อนมาตลีเทพสารถี เราขอถามท่าน เทพบุตรนี้ทำ กรรมคืออะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๒] มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีใน
กรุงมิลินา เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ
สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์
ทั้งหลายผู้เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร ภัณฑ-
บาท คิลานปัจจัย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรง
ด้วยใจเลื่อมใส ได้รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์
๘ ในศีลที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษี และปาฏิหาริย-
ปักษี เป็นผู้ตำรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้ตำรวมและ
จำแนกทาน จึงบันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๓] วิมานอันบุญญาอนุภาพตกแต่งแล้วนี้
ประกอบด้วยภูมิภาคนำรินรมย์ จัดสรรไว้เป็นส่วน ๆ
เปล่งแสงสว่างออกจากฝาแก้วไพฑูรย์ เสียงทิพย์ คือ
เสียงเปิงมาง เสียงตะโพน การพ้อนรำขับร้อง และ
เสียงประโคมดนตรีย่อมเปล่งออก นำฟัง เป็นที่
รื่นรมย์ใจ เราไม่รู้สึกรู้ว่าได้เห็นหรือได้ฟังเสียงอันเป็น
เป็นไปอย่างนี้ อันไพเราะอย่างนี้ ในกาลก่อนเลย
ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารตี เราขอถามท่าน
เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิง
อยู่ในวิมาน.

[๕๘๔] มาตลีเทพสารธิทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีใน
กรุงพาราณสี เป็นทานบดี ได้ก่อสร้างอาราม บ่อน้ำ
สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์
ทั้งหลายผู้เยือกเย็นโดยเคารพได้ถวายจีวร ภัณฑาต
คิลานปัจจัย และเสนาสนะ ในท่านผู้เชื่อตรงด้วยใจ
เลื่อมใส ได้รักษาอุโบสถศีลอัน ประกอบด้วยองค์ ๘
ในศีลที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ์ และปาฏิหาริย์ปักษ์
เป็นผู้ดำรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้ดำรวมและจำแนก
ทาน จึงมาบังเกิดอยู่ในวิมาน.

[๕๘๕] วิมานทองอันบุญญาภูภาพตกแต่งดีนี้
สูงใสดูดวงอาทิตย์แรกอุทัยดวงใหญ่สีแดงฉนั้น
ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นวิมาน
ทองนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารธิ เราขอถามท่าน เทพบุตร
นี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บังเกิดอยู่ใน
วิมาน.

[๕๘๖] มาตลีเทพสารธิทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีอยู่
ในกรุงสาวัตถี เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ
สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์

ทั้งหลาย ผู้เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายเป็นบิณฑบาต
ศิลาบัจจย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยใจ
เต็มมือ ได้รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ใน
ดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปีกษ และปาฏิหาริย์ปีกษ
เป็นผู้ดำรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้ดำรวมและจำแนก
ทาน จึงบันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๗] วิมานทองเป็นอันมากเหล่านี้ อัน
บุญญาภพตกแต่ดั้งเดิมแล้ว ลอยอยู่ในนภากาศไพโรจน์
โชติช่วง ดังสายฟ้าในระหว่างก้อนเมฆ ฉะนั้น
เทพบุตรทั้งหลายผู้มีฤทธิ์มาก ประดับสรรพากรณ
อันหม้ออุปสรรห้อมล้อม พลัดเปลี่ยนเวียนอยู่ในวิมาน
นั้น ๆ โดยรอบ ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะ
ได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เรา
ขอถามท่าน เทพบุตรเหล่านี้ได้ทำความดีอะไรไว้ จึง
ถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

[๕๘๘] มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรเหล่านี้เป็นสาวก
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีศรัทธาตั้งมั่นในพระ-
สัทธรรมที่พระพุทธเจ้าให้รู้แจ้งแล้ว ได้ปฏิบัติตามคำ
สั่งสอนของพระศาสดา ข้าแต่พระราช ขอเชิญ
พระองค์ทอดพระเนตรสถานที่สถิตของเทพบุตรเหล่า
นั้นเถิด.

[๕๘๘] ข้าแต่มหाराชเจ้า สถานที่อยู่ของผู้มี
กรรมลามก พระองค์ก็ทรงทราบแล้ว อนึ่ง สถานที่
สถิตของผู้มีกรรมอันงาม พระองค์ก็ทรงทราบแล้ว
ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอเชิญ
พระองค์เสด็จขึ้นไปในสำนัก ของท้าวสักกเทวราชใน
บัดนี้เถิด.

[๕๘๙] พระเจ้านมิมหาราชประทับอยู่บน
ทิพยานอันเทียมม้าสินธพหนึ่งพันเสด็จไปอยู่ ได้
ทอดพระเนตรเห็นภูเขาทั้งหลายในระหว่างนทีสีทันดร
ครั้งทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ตรัสถามเทพทูตมาตลี
ว่า ภูเขาเหล่านี้ชื่ออะไร.

[๕๙๐] ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ คือ ภูเขาสุทฺธสนะ
ภูเขากรวีกะ ภูเขาอิสินธระ ภูเขายุคันธระ ภูเขา
เนมินธระ ภูเขาวินตกะ และภูเขาอัธสกัณณะ ภูเขา
เหล่านี้สูงขึ้นไปด้วยลำดับ อยู่ในมหาสมุทรสีทันดร
เป็นที่อยู่ของท้าวจาตุมหาราช ขอเชิญพระองค์ทอด
พระเนตรเถิด พระเจ้าข้า.

[๕๙๑] ประตุมีรูปต่าง ๆ รุ่งเรืองวิจิตรต่าง ๆ
อันรูปเช่นรูปสักกรินทรเทวราชแวดล้อมรักษาดีแล้ว
คู่อันเสื่อโครงทั้งหลายรักษาดีแล้ว ฉะนั้น ย่อม
ปรากฏ ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็น
ประตุนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน ประตุนี้

นี่เขาเรียกชื่อว่าอะไร เป็นประตูที่น่ารื่นรมย์ใจ เห็น
ได้แต่ไกลทีเดียว.

[๕๕๓] มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า ประตูนี้เขาเรียกว่า จิตตกุฎ
เป็นที่เสด็จเข้าออกของท้าวสักกเทวราชเพราะประตูนี้
เป็นประตูแห่งเทพนคร ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาสิเนรุราช
อันงามนำดูปรากฏอยู่ มีรูปต่าง ๆ รุ่งเรืองวิจิตรต่าง ๆ
อันรูปเช่นรูปสักกรินทร์เทวราชแวดล้อมรักษาดีแล้ว
ดูป่าอันเสื่อไคร้ทั้งหลายรักษาดีแล้วฉะนั้น ย่อม
ปรากฏ ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอ
เชิญพระองค์เสด็จเข้าไปทางประตูนี้ จงทรงเหยียบ
ภูมิภาคอันราบรื่นเถิด.

[๕๕๔] พระเจ้าเนมิหาราชประทับอยู่บน
ทิพยาน อันเทียมม้าสินธพหนึ่งพันเสด็จไปอยู่ ได้
ทอดพระเนตรเห็นเทวสถานนี้ วิมานอันบุญญาอนุภาพ
ตกแต่งแล้วนี้ ส่องแสงสว่างจากฝาแก้วไพฑูรย์ ราว
กะอากาศส่องแสงเขียวสดปรากฏในสรรพกาล ฉะนั้น
ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นวิมานนี้
ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน วิมานนี้เขา
เรียกชื่อว่าอะไร.

[๕๕๕] มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัส
ถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า วิมานนี้นั้น เป็นเทวสถานมี
นามปรากฏว่า สุธรรมมา ตานที่เรียกกัน รุ่งเรืองด้วย
แก้วไพฑูรย์งามวิจิตร อัญมณฺญานุกาพตกแต่งดูแล้ว
มีเสาทั้งหลาย ๘ เหลี่ยมทำไว้ดีแล้ว ล้วนแล้วด้วย
แล้วไพฑูรย์ทุก ๆ เสา รองรับไว้ เป็นที่ซึ่งเทพเจ้า
เหล่าดาวดึงส์ทั้งหมดมีพระอินทร์เป็นประมุข ประชุม
กันคิดประโยชน์ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าแต่
พระราชารู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เชิญพระองค์
เสด็จเข้าไปสู่ที่เป็นที่อนุโมทนาของเทวดาทั้งหลายโดย
ทางนี้.

[๕๕๖] เทวดาทั้งหลายเห็นพระเจ้าเนมิราช
เสด็จมาถึง ก็พากันยินดีต้อนรับว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า
พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือน
ไกล ข้าแต่พระราชารู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอเชิญ
ประทับนั่งในที่ใกล้ท้าวสักกเทวราช ณ บัดนี้เถิด
ท้าวสักกเทวราชทรงยินดีต้อนรับพระองค์ผู้เป็นพระ
ราชาแห่งชาววิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวกรุงมิลินา
ท้าววาสวเทวราชทรงเชื่อเชิญให้เสวยทิพยกามารมณ์
และประทับบนทิพยอาสน์ เป็นความดีแล้วที่พระองค์
เสด็จมาถึงทิพยสถานอันเป็นที่อยู่ของเทวดาทั้งหลาย
ผู้ยังสิ่งที่ตนประสงค์ให้เป็นไปได้ตามอำนาจ ขอเชิญ

ประทับอยู่ในหมู่เทวดาผู้สำเร็จด้วยทิพยกำมทั้งมวล
ขอเชิญเสวยทิพยกำมารมณในหมู่เทพเจ้าชาวดาวดึงส์
เถิด.

[๕๕๗] สิ่งใดที่ได้มาเพราะผู้อื่นให้ สิ่งนั้น
เปรียบเหมือนยวดยาน หรือทรัพย์ที่ยืมเขามาจะนั้น
หม่อมฉันไม่ปรารถนาสิ่งซึ่งผู้อื่นให้ บุญทั้งหลายที่
หม่อมฉันทำเอง ย่อมเป็นทรัพย์ที่จะติดตามหม่อมฉัน
ไป หม่อมฉันจักกลับไปทำกุศลให้มากในหมู่มนุษย์
ด้วยการบริจาคทาน การประพடுத்தม้าเสมอ ความ
ตำรวม และการฝึกอินทรีย์ ซึ่งทำไว้แล้วจะได้ความ
สุข ไม่เดือดร้อนในภายหลัง.

[๕๕๘] มาตลีเทพสารดีผู้เจริญ เป็นผู้มือุปการะ
มากแก่หม่อมฉัน ได้แสดงสถานที่อยู่ ของผู้มีกรรม
อันงาม และของผู้มีกรรมอันลามก แก่หม่อมฉัน.

[๕๕๙] ผมหงอกที่งอกขึ้นบนเศียรของพ่อ เหล่า
นี้เกิดแล้วก็นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเทวทูตปรากฏแล้ว
สมัยนี้จึงเป็นคราวที่พ่อจะบวช พระเจ้าวิเทหราชราชา
แห่งแคว้นวิเทหะ ผู้ทรงอนุเคราะห์ชาวมิถิลา ตรัส
กาลานี้แล้ว ทรงบุนุชายัญเป็นอันมาก ทรงเข้าถึงความ
เป็นผู้ตำรวมแล้ว.

จบ เนมิราชชาดกที่ ๔

อรรถกถาหานิบาต

เนมิราชชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานอัมพวัน ของพระเจ้ามขเทวราช ทรงอาศัยกรุงมิลินาเป็นที่ศึกษาจาร ทรงปรารภการทำคามแยม พระโอสถให้ปรากฏ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า อจฺเจริ วต โลกสุมิ ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่องย่อมีว่า วันหนึ่ง พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก เสด็จจาริกไปในอัมพวันนั้นในเวลาเย็น ทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศแห่งหนึ่งเป็นรมณียสถาน ทรงใคร่จะตรัสบูรพจริยาของพระองค์ จึงทรงแยมพระโอสถ ท่านพระอานนทเถระ กราบทูลถามเหตุที่ทรงแยมพระโอสถ จึงมีพระพุทธานุญาตว่า คุณก่อนอานนท ภูมิประเทศนี้เราเคยอาศัยอยู่ เจริญผานในกาลที่เราเสวยชาติเป็นมขเทวราชา ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงคุณนิภาพหนึ่งอยู่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลวิงวอนเพื่อให้ทรงแสดง จึงประทับนั่ง ณ บวรพุทธานุสนะที่ปูลาดไว้ ทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล ณ กรุงมิลินา แคว้นวิเทหรัฐ ได้มีพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่ามขเทวราช พระองค์ทรงเล่นอย่างราชกุมารอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ครองไอศวรรย์ ๘๔,๐๐๐ ปี เมื่อเสวยราชย์เป็นพระราชาธิราชได้ ๘๔,๐๐๐ ปี มีพระราชดำรัสกะเจ้าพนักงานภูษามาลาว่า เมื่อใดเจ้าเห็นผมหงอกในศีรษะเรา เจ้าจงบอกข้าเมื่อนั้น ครั้นกาลต่อมา เจ้าพนักงานภูษามาลาได้เห็นเส้นพระศกหงอก จึงกราบทูลแด่พระราชา พระองค์ตรัสสั่งให้ถอนด้วยแหนบทองคำ ให้วางไว้ในพระหัตถ์ ทอดพระเนตรพระศก

หงอก ทรงพิจารณาเห็นมรณะเป็นประหนึ่งว่ามาของอยู่ที่พระนลาต มีพระ-
ดำริว่า บัดนี้เป็นกาลที่จะผนวช จึงพระราชทานบ้านช่วยแก่เจ้าพนักงานภูษา
มาลา แล้วตรัสเรียกพระเชษฐโอรสมา มีพระดำรัสว่า พ่อจงรับครองราชสมบัติ
พ่อจักบวช พระราชโอรสทูลถามถึงเหตุที่จะทรงผนวช เมื่อจะตรัสบอกเหตุ
แก่พระราชโอรส จึงตรัสคานี้ว่า

ผมหงอกที่งอกบนศีรษะของพ่อนี้ นำความหนุ่ม

ไปเสีย เป็นเทวทูตปรากฏแล้ว คราวนี้จึงเป็นคราว

ที่พ่อจะบวช.

ครั้นตรัสดังนี้แล้วก็อภิเษกพระราชโอรสในราชสมบัติ แล้วพระราช-
ทานพระโอรสว่า แม้ตัวเธอเห็นผมหงอกอย่างนี้แล้ว ก็พึงบวช ตรัสดังนี้
แล้ว เสด็จออกจากพระนคร ทรงผนวชเป็นฤๅษี เจริญพรหมวิหาร ๔ ตลอด
๘๔,๐๐๐ ปี บังเกิดในพรหมโลก แม้พระราชโอรสของพระเจ้า
มณฑลราชก็ทรงผนวชโดยอุบายนั้นแหละ ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้อง
หน้า กษัตริย์ผู้เป็นพระราชโอรสของพระราชาเป็นลำดับมานับได้ ๘๔,๐๐๐
องค์ หย่อน ๒ องค์ ทอดพระเนตรเห็นเส้นพระศกหงอกบนพระเศียร แล้ว
ทรงผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนี้ เจริญพรหมวิหาร ๔ บังเกิดใน
พรหมโลก บรรดากษัตริย์เหล่านั้น กษัตริย์มีพระนามว่ามณฑลราชบังเกิด
ในพรหมโลกก่อนกว่ากษัตริย์ทั้งปวง สถิตอยู่ในพรหมโลกนั้นแหละ ตรวจดู
พระวงศ์ของพระองค์ ทอดพระเนตรเห็นกษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ หย่อน ๒
องค์ ผู้บวชแล้ว ก็มีพระมณัสยินดี ทรงพิจารณาว่า เบื้องหน้าแต่นี้ วงศ์
ของเราจักเป็นไป หรือจักไม่เป็นไปหนอ ก็ทรงทราบว่จักไม่เป็นไป จึง
ทรงคิดว่า เรานี้แหละจักสืบต่อวงศ์ของเรา ก็จุติจากพรหมโลกนั้นลงมาถือ

ปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระอัคมรเหสีของพระราชาในกรุงมิลิตา กาลล่วงไป ๑๐ เดือน ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา พระราชาตรัสเรียกพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้ทำนาย มาถามเหตุการณ์ ในวันขนาน พระนามพระราชกุมาร พราหมณ์ทั้งหลายตรวจดูพระลักษณะแล้ว กราบทูลว่า พระราชกุมารนี้สืบต่อวงศ์ของพระองค์เกิดแล้ว ด้วยว่าวงศ์ของพระองค์เป็นวงศ์บรรพชิต ท่อแต่พระกุมารนี้ไปเบื้องหน้า จักไม่มี พระราชาทรงสดับดังนั้น มีพระดำริว่า พระราชโอรสนี้สืบต่อวงศ์ของเรามาเกิด ดูจงลือรอด ฉะนั้น เราจักขนานนาม พระโอรสนั้นว่า **เนมิกุมาร** ทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงพระราชทานพระนาม พระโอรสว่า **เนมิกุมาร**. พระเนมิกุมารนั้นเป็นผู้ทรงยินดีในการบำเพ็ญรักษาศีลและอุโบสถกรรม จำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์ ลำดับนั้น พระราชาผู้พระชนกของเนมิราชกุมารนั้น ทอดพระเนตรเห็นเส้นพระศกบนพระเศียรหงอก ก็พระราชทานบ้านส่วยแก่เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วมอมราชสมบัติแก่พระราชโอรส ทรงผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนั่นเอง เป็นผู้มิพรหมโลก เป็นที่ไปในเบื้องหน้า โดยนัยหนหลังนั้นแล.

ฝ่ายพระเจ้าเนมิราชโปรดให้สร้างโรงทาน ๕ แห่ง คือ ที่ประตูพระนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง ยังมหาทานให้เป็นไปด้วยความเป็นผู้มีพระอหิยาศัยในทาน พระราชทานทรัพย์ที่โรงทานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ ทรงบริจาครัศมีวันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทุก ๆ วัน ทรงเบญจศีลเป็นนิจทรงสมาทานอุโบสถทุกวันปักษ์ ทรงชักชวนมหาชนในการบำเพ็ญบุญมีให้ทานเป็นต้น ทรงแสดงธรรมสอนให้ทราบทางสวรรค์ คุณคามประชุมชนให้กลัวนรก ประชุมชนตั้งอยู่ในพระโอวาทของพระองค์ บำเพ็ญบุญมีให้ทานเป็นต้น จุติจากอติภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก เทวโลกเต็ม นรกเป็นจุว่างเปล่า กาลนั้นหมู่เทวดาในดาวดึงส์พิภพ ประชุมกัน เทวสถาน ชื่อ

สุธรรมมา กล่าวสรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ว่า โอ พระเจ้าเนมิราช เป็นพระอาจารย์ของพวกเรา ชาวเราทั้งหลายอาศัยพระองค์ จึงได้เสวยทิพยสมบัตินี้ แม้พระพุทธรูปก็มีได้กำหนด แม้ในมนุษย์โลก มหาชนกสรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ คุณกตาแผ่ทั่วไป ราวกะน้ำมันที่เทราดลงบนหลังมหาสมุทร ฉะนั้น.

พระศาสดาเมื่อตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ทรงทำเนื้อความนั้นให้แจ้งชัด จึงตรัสว่า

เมื่อใดพระเจ้าเนมิราชผู้เป็นบัณฑิต มีพระประสงค์ด้วยกุศล เป็นพระราชาผู้ปราบข้าศึก ทรงบริจาคทานแก่ชาววิเทหะทั้งปวง เมื่อนั้นบุคคลผู้ฉลาดก็ย่อมเกิดขึ้นในโลก ความเกิดขึ้นของท่านเหล่านั้น นำอัสจรรย์หนอ เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญทานนั้น อยู่ ก็เกิดพระราชดำริขึ้นว่า ทานหรือพรหมจรรย์ อย่างไม่ไหนมีผลานิสงส์มาก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा อหุ ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดพระเจ้าเนมิราชผู้เป็นบัณฑิต มีพระประสงค์ด้วยกุศลเพื่อพระองค์ด้วยเพื่อชนเหล่าอื่นด้วย เมื่อนั้น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้กล่าวคุณกตาของพระเจ้าเนมิราชนั้น อย่างนี้ว่า นำอัสจรรย์หนอ ที่พุทธรูปยังไม่เกิด ก็มีตนฉลาดสามารถยังพุทธกิจให้สำเร็จแก่มหาชนเห็นปานนี้เกิดขึ้นในโลก. ว่า ยथा อหุ ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น มีความว่า พระเจ้าเนมิราชเป็นบัณฑิต มีพระประสงค์ด้วยกุศลเท่านั้น ฉะนั้น คนฉลาดทั้งหลายก็ฉันทันนั้น ย่อมเกิดขึ้นยังพุทธกิจให้สำเร็จแก่มหาชน การเกิดขึ้นของคนฉลาดเหล่านั้น นั้นนำ

อัศจรรย์ในโลกหนอ. พระศาสดาทรงเป็นอัจฉริยะเองทีเดียว จึงตรัสอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. บทว่า สพุพิเทห่าน ได้แก่ ชาววิเทหรัฐทั้งปวง. บทว่า กตมํ ส ความว่า บรรดาท่านและพรหมจรรย์สองอย่างนี้ ไหนหนอมีผลมาก.

ได้ยินว่า พระเจ้าเนมิราชนั้นทรงสมาทานอุโบสถศีล ในวันอุโบสถ ๑๕ คำ ทรงเปลื้องราชาภรณ์ทั้งปวง บรรทมบนพระขี้กุ่มีสิริ หยั่งลงสู่นิทรารมณ์ตลอดสองยาม ตื่นบรรทมในปัจฉิมยาม ทรงกู่บัลลังก์ขัดสมาธิ ทรงดำริว่า เราให้ทานไม่มีปริมาณแก่ประชุมชนและรักษาศีล ผลแห่งทานบริจาคมีมาก หรือแห่งพรหมจรรย์वासมีผลมากหนอ ทรงดำริฉะนี้ก็ไม่ทรงสามารถตัดความสงสัยของพระองค์ได้.

ขณะนั้น พิกพแห่งท้าวสักกเทวราชก็แสดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกเทวราชทรงอาวัชนาการเหตุนี้ ก็ทรงเห็นพระเจ้าเนมิราชกำลังทรงปริวิตกอยู่ อย่างนั้น จึงคิดว่า เราจักตัดความสงสัยของเธอ จึงเสด็จมาโดยพลันแต่พระองค์เดียว ทำสกลราชนิเวศน์ให้มีรังสีโยภาสเป็นอันเดียวกัน เข้าสู่ห้องบรรทมอันมีสิริ แผ่รัศมีสถิตอยู่ในอากาศ ทรงพยากรณ์ปัญหาที่พระเจ้าเนมิราชตรัสถาม.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ท้าวมฆวานเทพกฤษณชรัสหัตถเนตรทรงทราบ

พระดำริของพระเจ้าเนมิราช ทรงกำจัดความมืดด้วย

รัศมีปรากฏขึ้น พระเจ้าเนมิราชจอมมนุษย์มีพระโลม

ชาติชูชัน ได้ตรัสกะท้าววาสะว่า ท่านเป็นเทวดา

หรือคนธรรพ์ หรือเป็นท้าวสักกະผู้ให้ทานในก่อน

รัศมีของท่านเช่นนั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็น หรือ

ไม่ได้ยินมาเลย ขอท่านจงแจ้งตัวท่านแก่ข้าพเจ้า ขอ
ความเจริญจงมีแก่ท่าน พวกเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร.
ท้าววาสวะทรงทราบว่าพระเจ้าเนมิราชมีพระโลมชาติ
ชูชัน ได้ตรัสตอบว่า หย่อมฉัน เป็นท้าวสักกะจอม
เทพ มาสู่สำนักพระองค์ท่าน ดูก่อนพระองค์ผู้เป็นจอม
มนุษย์ พระองค์อย่าทรงสยดสยองเลย เชิญตรัสถาม
ปัญหาที่ต้องพระประสงค์เถิด. พระเจ้าเนมิราชทรงได้
โอกาสจะนั้นแล้ว จึงตรัสถามท้าววาสวะว่า ข้าแต่
เทวราชผู้เป็นอิสระแห่งปวงภูต หม่อมฉันขอทูลถาม
พระองค์ท่าน ทานหรือพรหมจรรย์อย่างไหนมีผล
านิสงส์มาก. อมรินทร์เทพเจ้าอันนรเทพเนมิราชตรัส
ถามดังนี้ พระองค์ทรงทราบวิบากแห่งพรหมจรรย์
จึงตรัสบอกแก่พระเจ้าเนมิราชผู้ยังไม่ทรงทราบว่า
บุคคลย่อมบังเกิดในชาติตียสกูล เพราะประพฤติพรหม-
จรรย์อย่างต่ำ บุคคลได้เป็นเทพเจ้า เพราะประพฤติ
พรหมจรรย์ปานกลาง บุคคลย่อมหมดจดพิเศษเพราะ
ประพฤติพรหมจรรย์สูงสุด หมู่พรหมเหล่านั้น อัน
ใคร ๆ จะพึงได้เป็นด้วยการประพฤติวิงวอน ก็หาไม่
ต้องเป็นผู้ไม่มีเหยาเรือนบำเพ็ญตบธรรม จึงจะได้
บังเกิดในหมู่พรหม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สโลมหญฺโจ ความว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระเจ้าเนมิราชนั้นทอดพระเนตรเห็นแสงสว่าง จึงทรงแลไปใน

อากาศ ก็ทอดพระเนตรเห็นท้าวสักกเทวราชนั้น ประดับด้วยทิพยาภรณ์ มี
พระโลมชาติชูชันเพราะความกลัว จึงตรัสถามว่า ท่านเป็นเทวดาหรือ ดังนี้
เป็นต้น. บทว่า **อโถมหฺนฺจฺโจ** ความว่า พระองค์อย่าทรงกลัว อย่าทรงมี
พระโลมชาติชูชันเลย จงถามเถิด มหาราช. บทว่า **วาสฺว อวจ** ความว่า
ทรงมีพระทัยยินดีได้ตรัสแล้ว. บทว่า **ขานํ อกฺขาลิขานโต** ความว่า ดู
ก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกเทวราชนั้น ทรงทราบวิบากแห่งพรหมจรรย์ ซึ่ง
เคยทรงเห็นประจักษ์ด้วยพระองค์เองในอดีตภพ จึงได้ตรัสบอกแก่พระเจ้า
เนมิราชผู้ยังไม่ทรงทราบ.

ในบทว่า **หิเนน** เป็นต้นมีวินิจฉัยว่า ในลัทธิเชียรถีย์โดยมาก
ศีลเพียงเมถุนวิรัติ ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างต่ำ ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดในชาติดีสกุล
ควายพรหมจรรย์อย่างต่ำนั้น การได้อุปจารฌาน ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง
ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดเป็นเทวดา ด้วยพรหมจรรย์อย่างกลางนั้น ก็ทำให้สมบัติ
แปลเกิด ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างสูงสุด ผู้บำเพ็ญย่อมบังเกิดในพรหมโลกด้วย
พรหมจรรย์อย่างสูงสุดนั้น ชนภายนอกพระพุทธศาสนากล่าวพรหมจรรย์อย่าง
สูงสุดนั้น ว่านิพพาน ผู้บำเพ็ญย่อมบริสุทธฺิ์ ด้วยนิพพานนั้น.

แต่ในพระพุทธศาสนา นี้ ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธฺิ์ ปรรตนาเทพนิกาย
อย่างใดอย่างหนึ่ง พรหมจรรย์ของเธอชื่อว่าต่ำ เพราะเจตนาต่ำ เธอย่อม
บังเกิดในเทวโลกตามผลที่เธอปรารถนานั้น ก็การที่ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธฺิ์ ยัง
สมบัติแปลให้บังเกิด ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง เธอย่อมบังเกิดในพรหมโลก
ด้วยพรหมจรรย์อย่างกลางนั้น การที่ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธฺิ์ เจริญวิปัสสนายัง
อรหัตมรรคให้บังเกิด ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างสูงสุด เธอย่อมบริสุทธฺิ์ด้วย
พรหมจรรย์อย่างสูงสุดนั้น.

บทว่า กายา ได้แก่ หมู่พรหม. บทว่า ยาจโยเคน ได้แก่ ด้วยประกอบการขอร้อง หรือด้วยประกอบการวิงวอน อธิบายว่าด้วยประกอบการบูชาญ บทนี้เป็นชื่อของผู้ให้นั่นเอง แม้ด้วยประการทั้งสอง. บทว่า ตปสฺสโน ได้แก่ ผู้อาศัยตบะ.

ท้าวสักกเทวราชตรัสสรรเสริญว่า คู่ก่อนพระมหाराช การประพฤติพรหมจรรย์เป็นคุณมีผลมากกว่าทาน ร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า ด้วยประการฉะนี้ ครั้น ทรงแสดงความที่การอยู่พรหมจรรย์เป็นคุณมีผลมากด้วยคาถาเมื่อนี้แล้ว บัดนี้ จะทรงแสดงพระราชาทั้งหลายในอดีต ผู้บริจาคมหาทานแล้วไม่สามารถจะก้าวล่วงกามาพจรไปได้ จึงตรัสว่า

พระราชาเหล่านี้ คือ พระเจ้าทุทีปราช พระเจ้า
สาครราช พระเจ้าเสลราช พระเจ้ามุจลินทรราช
พระเจ้ากัศิรราช พระเจ้าอุสินนรราช พระเจ้า
อัทธกราช พระเจ้าอัสสธราช พระเจ้าปูลุทชนราช
และกษัตริย์เหล่านี้กับพราหมณ์เป็นอันมาก บูชาญ
มากมาย ก็ไม่ล่วงพ้นความละโลกนี้ไป.

คาถานั้นมีความว่า คู่ก่อนมหาราช พระราชาพระนามว่า ทุทีปราช ฌ กรุงพาราณสีในกาลก่อน ทรงบริจาคมหาทานเป็นอันมาก สวรรคตแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นกามาพจรนั้นแล พระราชาแปดองค์มีพระเจ้าสาครราชเป็นต้น ก็เหมือนกัน ก็พระราชามหากษัตริย์และพราหมณ์อื่น ๆ เหล่านี้มากมาย ได้บูชาญเป็นอันมาก บริจาคมหาทานมีประการไม่น้อย ก็ไม่ล่วงพ้นความละโลกนี้ กล่าวคือกามาพจรภูมิไปได้ จริงอยู่เหล่าเทพชั้นกามาพจร เรียกกัน ว่า เปตะ เพราะสำเร็จได้โดยอาศัยผู้อื่น เพราะเหตุกิเลสวัตรมีรูปเป็นต้น สมด้วยพระพุทธานุภาพว่า

ชนเหล่าใดไม่มีเพื่อนสอง อยู่คนเดียว ย่อมไม่
รื่นรมย์ ย่อมไม่ได้ปีติเกิดแต่วิเวก ชนเหล่านั้นถึงจะ
มีโลกสมบัติเสมอด้วยพระอินทร์ ก็ชื่อว่าเป็นคนเข็ญใจ
เพราะได้ความสุขที่ต้องอาศัยผู้อื่น.

ท้าวสักกเทวราชทรงแสดงความที่ผลแห่งพรหมจรรย์นั้นแล เป็นของ
มากกว่าผลแห่งทาน แม้อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงดาบสผู้ก้าวล่วง
เปตภพด้วยการอยู่พรหมจรรย์ บังเกิดในพรหมโลก จึงตรัสว่า

ฤาษีผู้ไม่มีเหย้าเรือนเหล่านี้บำเพ็ญตบธรรม ได้ก้าว-
ล่วงกามาวจรภพแล้วโดยแท้ คือ ฤาษี ๓๓ คน อันมี
นามว่า ยามหนูฤาษี โสมายาคฤาษี มโนชวฤาษี
สมุททฤาษี มามฤาษี ภรตฤาษี และกาลปุรรัตฤาษี
และฤาษีอีก ๔ คน คือ อังคิรสฤาษี กัสสปฤาษี
กิสัจฉฤาษี และอภันติฤาษี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อติวคฺติสุ ได้แก่ ก้าวล่วงกามาวจรภพ.
บทว่า ตปฺสุสิโน ความว่า อาศัยตบะคือศีล และตบะคือสมาบัติแปด. บทว่า
สตฺติสโย ท่านกล่าวหมายเอาฤาษีพี่น้องกัน ๓๓ คน มียามหนูฤาษีเป็นต้น
ฤาษีเหล่านี้กับฤาษี ๔ คน มีอังคิรสฤาษีเป็นต้น รวมเป็นฤาษี

ท้าวสักกเทวราชตรัสสรรเสริญพรหมจรรย์ว่า มีผลมาก ตามที่ได้
ลำดับมาอย่างนี้ก่อน บัดนี้ เมื่อทรงนำเรื่องที่เคยทรงเห็นด้วยพระองค์เองมา
จึงตรัสว่า

แม่น้ำชื่อสีทามีอยู่ทางด้านทิศอุดร เป็นแม่น้ำลึก
ข้ามยาก กาญจนบรรพตมีสี่ประหนึ่งไฟที่ไหม้ไม้้อ
โชติช่วงอยู่ในกาลทุกเมื่อ ที่ฝั่งแม่น้ำนั้น มีต้นกฤษณา
งอกงาม มีภูเขาอื่นอีกมีป่าไม้งอกงาม แต่ก่อนมา
ฤาษีเก่าแก่ประมาณหมื่นตน อาศัยอยู่ในภูมิประเทศ
นั้น หม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยทาน ด้วย
สัตถุญมะและทมะ หม่อมฉันอุปัฏฐากดาบสเหล่านั้น
ผู้ปฏิบัติวัตรจรรยาไม่มีวัตรอื่นยิ่งกว่า ละหม้อคณะไปอยู่
ผู้เดียว มีจิตมั่นคง หม่อมฉันจักนมัสการนรชนผู้
ปฏิบัติตรง จะมีชาติก็ตาม ไม่มีชาติก็ตาม เป็นนิตย
กาล เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธ์
วรรณะทั้งปวงตั้งอยู่ในอธรรม ย่อมตกนรกเบื้องต่ำ
วรรณะทั้งปวงย่อมบริสุทธิ เพราะประพฤดิธรรม
สูงสุด.

บรรดาบตเหล่านั้น บทว่า อุตฺตเรน ความว่า คู่ก่อนนมหราชา
ในอดีตกาล มีแม่น้ำชื่อว่าสีทาไหลมาระหว่างสุวรรณบรรพตทั้งสอง ใน
หิมวันตประเทศด้านทิศอุดร เป็นแม่น้ำลึก ยานมิเรือเป็นต้นข้ามยาก เพราะ
เหตุไร เพราะแม่น้ำนั้นมีน้ำใสยิ่ง แม้เพียงแต่แหวหางนกยูงตกในแม่น้ำนั้น
ก็ไม่ลอยอยู่ จมลงถึงพื้นทีเดียวเพราะน้ำใส ด้วยเหตุนี้แหละ แม่น้ำนี้จึงมี
ชื่อว่า สีทา ก็กาญจนบรรพตเหล่านั้น ไกลฝั่งแห่งแม่น้ำนั้นมีพรรณจุไฟไหม้
ไม้้อโชติช่วง คือ สว่างอยู่ทุกเมื่อ. บทว่า ปรุพฺพหคฺจุฉา ตตรา ความว่า
ริมฝั่งแม่น้ำนั้นมีต้นกฤษณา งอกงาม เป็นกฤษณาที่มีกลิ่นหอม. บทว่า

ปรุพุกจจุฉา วนา นคา ความว่า ภูผาอื่น ๆ ในที่นั้นมีพื้นที่งอกงามไปด้วยหมู่ไม้ อธิบายว่า ปกคลุมไปด้วยพฤษชาติทรงดอกและผล. บทว่า **ตตุราตุ** ความว่า มีฤษีนับด้วยหมื่นอาศัยอยู่ในภูมิภาคอันนารัณรมย์นั้น ท่านเหล่านั้นทั้งหมดล้วนได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ บรรดาฤษีเหล่านั้น ถึงเวลาภิกษาจาร บางพวกไปถึงอุครกฐทวีป บางพวกนำผลชมพูใหญ่มา บางพวกนำผลไม้ น้อยใหญ่ที่มีรสหวานในหิมวันตประเทศมาฉนั้น บางพวกไปสู่นครนั้น ๆ ในพื้นชมพูทวีป แม้คนหนึ่งที่ถูกค้นหาในรศกรอบง่า ก็ไม่มี ท่านเหล่านั้นยังกาลเวลาให้ล่วงไปด้วยความสุขในฉนทานั้น.

ครั้งนั้น มีดาบสรูปหนึ่งมาสู่กรุงพาราณสีทางอากาศ นุ่งห่มเรียบร้อย เทียววิณฑบาทถึงประตูเรือนแห่งปุโรหิต ปุโรหิตนั้นเลื่อมใสในความสงบของท่าน นำท่านมาสู่ที่อยู่ของตนให้ฉฉแล้ว ปฏิบัติอยู่สองสามวัน เมื่อเกิดความคุ่นเคยกันจึงถามว่า ผู้เป็นเจ้าของที่ไหน ท่านตอบว่าอยู่ในที่โน้น ปุโรหิตจึงถามต่อไปว่า ผู้เป็นเจ้าของในที่นั้นรูปเดียว หรือรูปอื่น ๆ ก็มีอยู่ ท่านตอบว่า พุศอะไร ฤษีนับด้วยหมื่นอยู่ในที่นั้น ล้วนแต่ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ กันทั้งนั้น ปุโรหิตได้ฟังคุณสมบัติของฤษีเหล่านั้น จากดาบสรูปนั้น จิตก็น้อมไปในบรรพชา จึงกล่าวกะดาบสนั้นว่า ขอผู้เป็นเจ้าของโปรดพาข้าพเจ้าไปบวชในที่นั้นเถิด ท่านกล่าวว่า เธอเป็นราชบุรุษ อาตมาไม่อาจให้บวชได้ ปุโรหิตจึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น วันนี้ข้าพเจ้าจะทูลลาพระราชา พรุ่งนี้ผู้เป็นเจ้าของโปรดมาที่นี่ ดาบสนั้นรับคำ ฝ่ายปุโรหิตบริโภคอาหารเช้าแล้วเข้าเฝ้าพระราชากราบทูลว่า ข้าพระบาทปรารถนาจะบวช พระราชาตรัสถามว่า ท่านอาจารย์จะบวชด้วยเหตุไร ปุโรหิตกราบทูลว่า ด้วยเห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นอนิสงส์ในเนกขัมม์ พระราชาทรงอนุญาตว่า ถ้าเช่นนั้น จงบวชเถิด แม้

บวชแล้วจึงมาเยี่ยมเราบ้าง ปุโรหิตรับพระโองการแล้วถวายบังคมพระราชากลับไปสู่เรือนของตน พราสาทอนบุตรภรรยา มอบสมบัติทั้งปวง ถือบรรพชิตบริหารเพื่อตนนั่งคอยดาบสมา ฝ่ายดาบสมาทางอากาศเข้าภายในพระนครเข้าเรือนของปุโรหิต ปุโรหิตนั้นอังคาสดาบสนั้นโดยเคารพแล้วแจ้งว่า ข้าพเจ้าจะพึงปฏิบัติอย่างไร ดาบสนั้น นำปุโรหิตไปนอกเมือง ไข่มือจับนำไปที่อยู่ของตนด้วยอานุภาพของตนให้บวชแล้ว วันรุ่งขึ้นให้พราหมณ์ผู้บวชแล้วยังอยู่ในที่นั้น นำภัตตาหารมาให้บริโภคนั้น แล้วบอกกสิณปริกรรม ดาบสที่บวชใหม่นั้น ทำอภิญญาและสมาบัติ ๘ ให้เกิดโดยวันล่วงไปเล็กน้อย ก็เที่ยววิณฑชบาตมาฉันได้เอง.

กาลต่อมา ดาบสนั้นคิดว่า เราได้ถวายปฏิกุญญาเพื่อไปเฝ้าพระราชารเราจะไปเฝ้าตามปฏิกุญญาไว้ จึงไหว้ดาบสทั้งหลายไปสู่กรุงพาราณสีทางอากาศเที่ยววิณฑชบาตถึงพระราชทวาร พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นฤาษีนั้นทรงจำได้ นิมนต์ให้เข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ ทรงทำสักการะแล้วตรัสถามว่า ผู้เป็นเจ้าอยู่ที่ไหน ฤาษีนั้นทูลตอบว่า อาตมาอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสีทาอันอยู่ในระหว่างกาญจนบรรพตในหิมวันตประเทศ ด้านทิศอุดร พระราชาตรัสถามท่านอยู่ที่นั่นรูปเดียว หรือมีดาบสอื่น ๆ ในที่นั่นด้วย ฤาษีนั้นทูลตอบว่า พระองค์ตรัสอะไร ดาบสนับด้วยหมื่นรูปอยู่ในที่นั่น และท่านเหล่านั้นทั้งหมดล้วนได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ทั้งนั้น พระราชาทรงสดับคุณสมบัติแห่งดาบสเหล่านั้น ทรงประสงค์จะถวายภิกษาหารแก่ดาบสทั้งหมด จึงตรัสกะดาบสนั้นว่า ข้าพเจ้าใคร่จะถวายภิกษาหารแก่ฤาษีเหล่านั้น ผู้เป็นเจ้าจงนำท่านเหล่านั้นมาในที่นี้ ดาบสนั้นทูลว่า ฤาษีเหล่านั้นไม่ยินดีในรสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น อาตมาไม่อาจจะนำมาในที่นี้ได้ พระเจ้าพาราณสีตรัสว่า ข้าพเจ้าจักอาศัยเป็นเจ้าให้ฤาษีเหล่านั้น โภคนั้น ขอผู้เป็นเจ้าจงบอกอุบายแก่ข้าพเจ้า ดาบส

ทูลว่า ถ้าพระองค์ประสงค์จะถวายทานแก่ฤๅษีเหล่านั้น จงเสด็จออกจากเมืองนี้ไปประทับแรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสีทา แล้วทรงถวายทานแก่ท่านเหล่านั้น พระราชาทรงรับคำ โปรดให้ถืออุปกรณ์ทั้งปวงเสด็จออกจากพระนครกับด้วยจตุรงคินีเสนา เสด็จถึงสุดแดนราชอาณาจักรของพระองค์ ลำดับนั้น ดาบสจึงนำพระราชาไปที่ฝั่งสีทานที่พร้อมด้วยเสนาด้วยอานุภาพของตน ให้ตั้งค่ายริมฝั่งแม่น้ำ ทูลเตือนพระราชามิให้ทรงประมาท แล้วเหาะไปยังที่อยู่ของตนกลับมาในวันรุ่งขึ้น ลำดับนั้น พระราชาให้ดาบสนั้นฉันโดยเคารพแล้วตรัสว่า พຽງนี้ผู้เป็นเจ้าของพาฤๅษีหมื่นรูปมาในที่นี้ ดาบสนั้นรับพระราชดำรัสแล้วกลับไป วันรุ่งขึ้นในเวลาภิกษาจาร แจ้งแก่ฤๅษีทั้งหลายว่า พระเจ้าพาราณสีมีพระราชประสงค์จะถวายภิกษาหารแก่ท่านทั้งหลาย เสด็จมาประทับอยู่แถบฝั่งสีทานที่ พระองค์อาราธนาท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงไปยังค่ายหลวงรับภิกษาเพื่ออนุเคราะห์พระองค์ ฤๅษีเหล่านั้นรับคำ จึงเหาะลงมาที่ใกล้ค่ายหลวง ลำดับนั้น พระราชาเสด็จต้อนรับฤๅษีเหล่านั้น แล้วอาราธนาให้เข้าในค่ายหลวง ให้นั่ง ณ อาสนะที่แต่งไว้เลี้ยงคูหมู่ฤๅษีให้อิ่มหนำด้วยอาหารประณีต ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของฤๅษีเหล่านั้น จึงนิมนต์ให้ฉันในวันพຽງนี้อีก ได้ทรงถวายทานแก่ดาบสหมื่นรูป โดยอุบายนี้ ตลอดหมื่นปี ก็แลเมื่อทรงถวายโปรดให้สร้างนครในประเทศนั้นทีเดียว ให้ทำกสิกรรม.

คู่ก่อนมหาราช ก็พระเจ้าพาราณสีในกาลนั้น มิใช่ผู้อื่น คือหม่อมฉันนี้เอง หม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐด้วยทานในครั้งนั้นโดยแท้ เพราะว่าครั้งนั้นหม่อมฉันนี้แหละเป็นผู้ประเสริฐด้วยทาน ได้บริจาคมหาทานนั้น ก็หาสามารถจะก้าวล่วงเปิดโลกนี้บังเกิดในพรหมโลกไม่ แต่ฤๅษีเหล่านั้นทั้งหมดนั้นแลบริโภคทานที่หม่อมฉันบริจาค ก้าวล่วงกามาจรภพบังเกิดในพรหมโลก ก็พรหมจริยวาสเป็นคุณธรรม มีผลานิสงส์มากอย่างใด ขอพระองค์ทรงทราบ

อย่างนั้น ด้วยอุทาหรณ์ที่แสดงมาแล้วนี้ ท้าวสักกเทวราชประกาศความที่ พระองค์เป็นผู้ประเสริฐด้วยทานอย่างนี้แล้ว ประกาศคุณธรรมแห่งถาปนีย์เหล่านั้นด้วยบทสามบทนอกนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สยุมเม** ได้แก่ ด้วยศีล. บทว่า **ทเม** ได้แก่ ด้วยการฝึกอินทรีย์. บทว่า **อนุตตารี** ความว่า ประพฤติวัตรสมาทานอันอุดมเนื่องใจด้วยคุณธรรมเหล่านี้. บทว่า **ปกิจจารี** ความว่า กระจัดกระจาย คือซัดไป คือละหล่นทิ้ง เทียวไปสู่เดียว คือถึงความเป็นผู้เดียว. บทว่า **สมาหิต** ได้แก่ผู้มีจิตคงมั่นด้วยอุปะการสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ท้าวสักกเทวราชทรงแสดงว่า หม่อมฉันบำรุงคาบสผู้มีตบะเห็นปานนะ บทว่า **อหมุชุตตี** ความว่า คุณก่อนมหาราช ถาปนีย์ทั้งหมดมีรูปเหล่านั้น หม่อมฉันมิได้เลือกแม่สักรูปหนึ่ง ซึ่งดำเนินตรง เพราะไม่มีคคกายเป็นต้น โดยชาติ คือมีชาติต่ำ หรือสมบุรณ์ด้วยชาติเป็นต้น มีใจเลื่อมใสในคุณสมบัติของท่านเหล่านั้น นมัสการท่านเหล่านี้ทั้งหมดเกินเวลา คือนมัสการตลอดกาล เป็นนิจทีเดียว ท้าวสักกเทวราชตรัสดังนี้. เพราะเหตุไร. เพราะสัตว์มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ อธิบายว่า เพราะเหตุว่าขึ้นชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย. บทว่า **สพฺเพ วณฺณา** พึงทราบด้วยเหตุนี้แน่แล.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกเทวราช ทรงโอวาทพระเจ้าเนมิราชนั้นว่า คุณก่อนมหาราช พรหมจริยवासเป็นธรรมมีผลมากกว่าทานโดยแท้ ถึงอย่างนั้น ธรรมทั้งสองนั้นก็ป็นมหาปุริสวิตก เพราะฉะนั้น พระองค์จึงอย่าประมาทในธรรมทั้งสอง จงทรงบริจาทานด้วย จงทรงรักษาศีลด้วย ตรัสฉะนี้แล้ว เสด็จไปสู่ทิพยสถานวิมานของพระองค์นั้นแล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิมิ ความว่า ท่านทั้งหลายจงตั้งใจสดับ
คือจงฟังซึ่งคุณที่ควรพรรณนาสูงด้วยอำนาจศีล ต่ำด้วยอำนาจทานเป็นอันมาก
นี้ ของมนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยธรรม คือผู้มีกัลยาณธรรม อันเรากล่าว
อยู่. บทว่า ยถา อยิ ความว่า อย่างพระเจ้าเนมิราชนี้ เป็นบัณฑิต คือ
เป็นบัณฑิตอย่างแท้จริง.

ท้าวสักกเทวราชตรัสคุณที่ควรพรรณนาของพระเจ้าเนมิราชอย่างไม่
บกพร่องด้วยประการฉะนี้.

หมู่เทวดาได้ฟังท้าวเธอตรัสดังนี้ ก็ใคร่จะเห็นพระเจ้าเนมิราช จึง
ทูลว่า ข้าแต่มหาเทวราช พระเจ้าเนมิราช เป็นพระอาจารย์ของพวกข้าพระเจ้า
พวกข้าพระเจ้าตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์ อาศัยพระองค์จึงได้ทิพยสมบัตินี้
ข้าพระเจ้าทั้งหลายใคร่จะเห็นพระองค์ ขอองค์มหาเทวราชเชิญเสด็จพระองค์
มา ท้าวสักกเทวราชทรงรับคำ จึงมีเทวบัญชามาตลิตเทพสารถึว่า ท่านจง
เทียมเวชยันตราลไปกรุงมิถิลา เชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชขึ้นทิพยานนำเสด็จมา
เทวสถานนี้ มาตลิตเทพบุตรรับเทพโองการแล้วเทียมเทพรถขับไป ก็เมื่อ
ท้าวสักกจะมีเทพดำรัสอยู่กับเทวดาทั้งหลาย ตรัสเรียกมาตลิตเทพสารถึมาตรัสสั่ง
และเมื่อมาตลิตเทพสารถึเทียมเวชยันตราจรด ล่วงไปหนึ่งเดือน โดยกำหนด
นับวันในมนุษย์. เมื่อพระเจ้าเนมิราชทรงรักษาอุโบสถศีลในวันเพ็ญ เปิด
สีหบัญชรด้านทิศตะวันออกประทับนั่งอยู่ในพระตำหนัก คณะอมาตย์แวดล้อม
ทรงพิจารณาศีลอยู่ เวชยันตราจรดนั้นปรากฏพร้อมกับจันทรมณฑลอันขึ้น
แต่ปราจีนโลกธาตุ ชนทั้งหลายกินอาหารเย็นแล้ว นั่งที่ประตูเรือนของตน ๆ
พูดกันถึงถ้อยคำอันให้เกิดความสุข ก็พูดกันว่า วันนี้พระจันทร์ขึ้นสองดวง
ลำดับนั้น เทพรถนั้นก็ปรากฏแก่ประชุมชนผู้สังสนทนากันอยู่ มหาชน

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

องค์มฆวาสุขัมบดีเทวราชตรัสอย่างนี้แล้ว ทรง
อันศานาพระเจ้าวิเทหรัฐ แล้วเสด็จหลีกไปสู่หมู่เทพ
ในสวรรค์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปกุกมิ** แปลว่า หลีกไปแล้ว อธิบาย
ว่า ท้าวสักกเทวราชแสดงพระองค์แก่หมู่เทพสองหมู่ผู้นั่งอยู่ในเทวสภา ชื่อ
สุธรรมมา.

ลำดับนั้น หมู่เทพยดาได้ทูลถามท้าวสักกะว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์
ไม่ปรากฏ เสด็จไปไหนหนอ ท้าวสักกะตรัสตอบว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์
ความกังวลอันหนึ่งเกิดขึ้นแก่พระเจ้าเนมิราช กรุงมิลินา ข้าจึงไปกล่าวปัญหา
ทำให้เธอหายกังวลแล้วกลับมา.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกเทวราช เพื่อตรัสเหตุนี้ด้วย
คาถา จึงตรัสว่า

คุณก่อนผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายที่มาประชุม
ในที่นี้มีประมาณเพียงไร จงตั้งใจสติคุณที่ควร
พรรณนา ทั้งสูงทั้งต่ำเป็นอันมากนี้ ของมนุษย์ทั้ง
หลายผู้ประกอบด้วยธรรม อย่างพระเจ้าเนมิราชนี้
เป็นบัณฑิต มีพระราชประสงค์ด้วยกุศล พระองค์
เป็นราชาของท้าววิเทหรัฐทั้งปวง ทรงปราบข้าศึก
พระราชทานไทยธรรม เมื่อพระองค์ทรงบริจาคทาน
อยู่นั้น เกิดพระดำริขึ้นว่า ทานหรือพรหมจรรย์อย่าง
ไหน ผลมากหนอ.

กล่าวว่า นั่นไม่ใช่พระจันทร์ รณะ ในเมื่อเวชยันตรถเทียมสินธพนับด้วย
พันมีมาตลีเทพบุตรขับ ปรากฏแล้วในขณะนั้น จึงคิดกันว่า ทิพยานี้มา
เพื่อใครหนอ ลงความเห็นว่ ไม่ใช่มาเพื่อใครอื่น พระราชาของพวกเรา
เป็นธรรมิกราช องค์สักกเทวราชจะส่งมาเพื่อพระราชาที่นั่นนั่นเอง เทพรถนี้
สมควรแก่พระราชาของพวกเราแท้ เห็นฉะนั้นแล้วก็รำเรงยินดี กล่าวคาถาว่า

เกิดพิศวงขนพองขึ้นในโลกแล้วหนอ รสทิพย์

ปรากฏแก่พระเจ้าวิเทหรัฐ ผู้มียศ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อพฺภูโต** ได้แก่ ไม่เคยมีแล้ว อีกอย่าง
หนึ่ง ได้แก่ อัจฉรย์ ประชาชนกล่าวอย่างนี้ด้วยความพิศวง.

ก็เมื่อประชาชนกล่าวกันอย่างนี้ มาตลีเทพบุตรมาโดยเร็ว กลับรถ
จอดท้ายรถที่พระสีหบัญชร ทำการจัดแจงให้เสด็จขึ้นแล้ว ได้เชิญพระเจ้า
เนมิราชเสด็จขึ้นทรง.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

เทพบุตรมาตลีผู้เป็นเทพสารถีมฤถัมมาก อัญ-
เชิญเสด็จพระเจ้าวิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวเมือง
มิลิตลาว่า ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ผู้เป็นใหญ่ใน
ทิศ ขอเชิญเสด็จมาทรงรถนี้ เทพเจ้าดาวดาวดิงส์
พร้อมด้วยพระอินทร์ใคร่จะเห็นพระองค์ ประชุมคอย
เฝ้าอยู่ ณ เทพสภา ชื่อสุธรรมา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มิลิตลคฺคหิ** ความว่า ผู้มีปราสาท
ประดิษฐานอยู่ในกรุงมิลิตลา ทรงสงเคราะห์ชาวมิลิตลา ด้วยสังคหวัตถุ ๔.
บทว่า **สมจฺจนเร** ความว่า นิ่งกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์.

พระเจ้าเนมิราชได้ทรงสดับคำนั้น มีพระดำริว่า เราจักได้เห็นเทวโลก
ซึ่งยังไม่เคยเห็น มาตลีเทพบุตรจักสงเคราะห์เรา เราจักไป ตรัสเรียกนางใน
และมหาชนมาตรัสว่า เราจักไปไม่นานนัก ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท จง
กระทำบุญทั้งหลายมีการให้ทานเป็นต้น ตรัสขึ้นแล้ว เสด็จขึ้นทิพยรถ

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหรัฐผู้สงเคราะห์ชาวมิถิลา
ผู้เป็นประมุข รีบเสด็จลุกจากอาสน์ขึ้นสู่อุทธ มาตลี
เทพสารถิ ได้ทูลถามพระเจ้าวิเทหราชผู้เสด็จขึ้นทรง
ทิพยรถแล้วว่า ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ผู้เป็นใหญ่
ในทิศ ทางไปสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบาปทาง
หนึ่งทางไปสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบุญทางหนึ่ง
จะโปรดให้ข้าพระองค์นำเสด็จไปทางไหน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปมุโข ความว่า เป็นผู้สูงสุด หรือเป็น
หัวหน้าทรงหันพระปฤษฎางค์ต่อมหาชนแล้วเสด็จขึ้น. บทว่า เยน วา ความว่า
บรรดาบทเหล่านี้ คือ ทางที่บุคคลไปแล้วสามารถเห็นสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้
ทำบาปหนึ่ง ทางที่บุคคลไปแล้วสามารถเห็นสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบุญ
หนึ่งจะโปรดให้ข้าพระองค์นำเสด็จทางไหนก่อน มาตลีเทพสารถินั้น แม้ท้าวสัก
กะมิได้สั่งถึงข้อนี้ ก็ทูลเพื่อแสดงถึงความวิเศษแห่งทนต์ของตน.

ลำดับนั้น พระราชามีพระดำริว่า สถานที่ทั้งสองเรายังไม่เคยเห็น
เราจักดูทั้งสองแห่ง จึงตรัสว่า

ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ ท่านจงนำเราไปโดยทาง
ทั้งสอง คือทางไปที่อยู่ของผู้ทำบาป และทางไปที่อยู่
ของผู้ทำบุญ

ลำดับนั้น มาตลีเทพบุตรทูลว่า ข้าพระองค์ไม่อาจจะแสดงสถานที่ ทั้งสองในขณะเดียวกัน จึงได้ทูลถามพระองค์ เมื่อจะทูลถามจึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ผู้เป็นไปในทิศ
ทางหนึ่งไปที่อยู่ของผู้ทำบาป ทางหนึ่งไปที่อยู่ของ
ทำบุญ จะโปรดให้ข้าพระองค์นำเสด็จไปทางไหน
ก่อน.

ลำดับนั้น พระราชามีพระดำริว่า เราจักไปเทวโลกแน่ แต่จักดูนรก
ก่อน จึงตรัสคาถาคิดต่อกันไปว่า

เราจะดูนรกอันเป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้ทำบาป
สถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้มีกรรมหยาบช้า และคติ
ของเหล่าชนผู้ทุศีลก่อน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุสฺสีสถาน ได้แก่ ของคฤหัสถ์ทุศีล
ของสมณะทุศีล ผู้ทำบาปด้วยอำนาจอกุศลกรรมบถสิบ. บทว่า ยา คติ
ความว่า เราจักดูที่เกิดของคนทุศีลเหล่านั้น.

ลำดับนั้น มาตลีเทพสารถิได้แสดงแม่น้ำชื่อเวตรณี แต่พระเจ้า
เนมิราชก่อน.

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

มาตลีเทพสารถิ ได้แสดงแม่น้ำเวตรณี ซึ่งข้าม
ยาก ประกอบด้วยน้ำแสบเผ็ดร้อนเดือดพล่าน เปรียบ
ดังเปลวเพลิง แต่พระเจ้าเนมิราช.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวตรณี ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มาตลีเทพสารถิได้ฟังพระราชดำรัสแห่งพระเจ้าเนมิราช จึงขับรถตรงไปนรก

แสดงแม่น้ำเวตรณินที่ต้งขึ้นด้วยฤดูโดยกรรมปัจจัยก่อน นายนิรยบาลทั้งหลาย
ในรณนั้นถือศัสตราวุธ มีดาบ มีด โตนร หอก และไม้ค้อนเป็นต้นอัน
ลูกโพลง ประหารแทงโอบตีสัตว์นรกทั้งหลาย สัตว์นรกเหล่านั้นทนต่อทุกขนั้น
ไม่ได้ ก็ตกลงในเวตรณินที.

เวตรณินทีนั้นคาตายไปด้วยเครื่องเลื่อยอันมีหนามประมาณเท่าหอก
มีเพลิงลูกโพลงข้างบน สัตว์นรกเหล่านั้นต้องอยู่ในเวตรณินทีนั้นหลายพันปี
เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ในเพราะเถาวัลย์มีหนามแหลมมีคมอันคมกริบ มีเพลิง
ลูกโชติช่วง มีหลาวเหล็กลูกโพลงประมาณเท่าลำตาล ต้งขึ้นภายใต้เถาวัลย์
เหล่านั้น สัตว์นรกทั้งหลายยังกาลให้ล่วงไปนานมาก พลาดจากเถาวัลย์ตกลง
ที่ปลายหลาว มีร่างกายถูกหลาวแทงไหม้อยู่ในหลาวนาน อุจปลาที่เสียบไว้ใน
ไม้แหลมย่างไฟ หลาวทั้งหลายลุกเป็นไฟ สัตว์นรกทั้งหลายก็ลุกเป็นไฟ ก็
ภายใต้หลาวทั้งหลาย มีใบบัวเหล็กแหลมคมดุจมีด โคนลุกเป็นไฟอยู่หลังน้ำ
สัตว์นรกเหล่านั้นพลาดจากหลาวทั้งหลายตกลงในใบบัวเหล็ก เสวยทุกข์เวทนา
นาน แต่นั้นสัตว์นรกเหล่านั้นก็ตกในน้ำเสบ แม่น้ำก็ลุกเป็นไฟ แม้สัตว์นรก
ทั้งหลายก็ลุกเป็นไฟ แม้วันก็ต้งขึ้น ก็พื้นแม่น้ำภายใต้่น้ำคาตายไปด้วยเครื่อง
ประหารอันคมกริบ สัตว์นรกเหล่านั้นจมลงในน้ำ ด้วยคิดว่าได้น้ำจะเป็นเช่น
ไรหนอ ก็เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่เพราะเครื่องประหารอันคมกริบ สัตว์นรก
เหล่านั้นไม่สามารถจะอดกลั้นทุกข์ใหญ่ นั้น ก็ร่ำร้องน่ากลัวมาก กระแสน้ำ
บางครั้งก็ไหลล่อยไปตามกระแส บางครั้งก็ทวนกระแส ลำดับนั้น นายนิรยบาล
ผู้อยู่ที่ฝั่ง ก็ช้ดลูกศร มีด โตนร หอก แทงสัตว์นรกเหล่านั้นอุจปลา สัตว์นรก
เหล่านั้นถึงทุกข์เวทนาจ็ร้องกันลั่น ลำดับนั้น นายนิรยบาลก็เอาเบ็ดเหล็กที่ลุก
เป็นไฟเกี่ยวสัตว์นรกเหล่านั้นขึ้น ครามาให้นอนบนแผ่นดินเหล็กที่ลุกเป็นไฟ
โชติช่วง ยัดก้อนเหล็กที่ลุกแดงเข้าปาก.

พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์ถูกทุกข์ใหญ่เบียดเบียน
ในเวตรณินที ก็สะดุ้งกลัว ตรัสถามมาตลีเทพสารดีว่า สัตว์เหล่านี้ได้ทำบาป
กรรมอะไรไว้ มาตลีเทพสารดีได้ทูลถวายพยากรณ์ให้ทรงทราบ.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นชนซึ่งตกอยู่
ในเวตรณินทีภาค ซึ่งยากจะข้ามได้ จึงตรัสกะมาตลี-
เทพสารดีว่า แะนายสารดี ความกลัวมากปรากฏ
แก่เรา เพราะเห็นสัตว์ตกอยู่ในแม่น้ำเวตรณิน แะ
มาตลี เราขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้
จึงได้ตกในเวตรณินที.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม
ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่
พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลกเป็นผู้มีกำลัง มีบาปกรรมเบียดเบียน
ต่ำกระทบผู้ที่หากำลังมิได้ สัตว์เหล่านั้นมีกรรม
หยาบช้ากระทำบาป จึงตกลงในเวตรณินที.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วินุติ ความว่า เราไม่มีอิสระแก่ตัว
เป็นเหมือนมีความกลัว. บทว่า ทิสฺวา ความว่า เห็นเหล่าสัตว์ตกไปอยู่ คือ
เห็นสัตว์นรกเหล่านั้นตกแม่น้ำเวตรณิน. บทว่า ชานํ ความว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย มาตลีเทพสารดีนั้นรู้ตัวเอง จึงได้ทูลบอกแก่พระเจ้าเนมิราชผู้ไม่
ทรงทราบ. บทว่า ทฺวพฺพล ได้แก่ เว้นจากกำลังร่างกาย กำลังโภคะ และ
กำลังอำนาจ. บทว่า พลฺลนฺโต ได้แก่ ประกอบด้วยกำลังเหล่านั้น. บทว่า
หิเสนฺติ ได้แก่ ทำให้ลำบากด้วยประหารด้วยฝ่ามือเป็นต้น. บทว่า โรเสนฺติ

ได้แก่ ค่ำกระทบโดยประการต่าง ๆ บทว่า **ปสเวตฺวา** ความว่า ให้เกิด คือกระทำ.

มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์ปัญหาแด่พระเจ้าเนมิราชอย่างนี้แล้ว พระเจ้าเนมิราชได้ทอดพระเนตรเห็นเวตรณีนรกแล้ว ก็ทำประเทศนั้น ให้ อันตรธานไปแล้วขับรถไปข้างหน้า แสดงที่เป็นที่สัตว์ มีสุนัขเป็นต้นเคี้ยวกิน อันพระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นสถานที่นั้นแล้วก็ทรงกลัว ตรัสถามปัญหา ได้ทูลพยากรณ์แล้ว.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

พระราชชาติรัสว่า สุนัขแดง สุนัขดำ ผูงแฉ่ง
ผูงกา นากลับ เคี้ยวกินสัตว์นรก ความกลัวปรากฏ
แก่เรา เพราะเห็นสัตว์เหล่านั้นเคี้ยวกินสัตว์นรก เรา
ขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ที่ผูงกาเคี้ยวกิน ได้ทำบาป
อะไรไว้.

มาตลีเทพสารตีอันพระเจ้าเนมิราชตรัสถาม
แล้ว ได้ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ทำบาป
ตามที่ได้ทราบ แต่พระเจ้าเนมิราชผู้ไม่ทรงทราบวา
สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้ตระหนี่เหนียวแน่น มี
บาปกรรม มักบริภาษเบียดเบียนค้ำกระทบสมณ
พราหมณ์ สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้ากระทำบาป
จึงถูกผูงกาเคี้ยวกิน.

ปัญหาอื่นจากนี้ และการพยากรณ์ก็มีนัยนี้แล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สามา** ได้แก่ มีสีแดง. บทว่า **โสณ**
แปลว่า สุนัข. บทว่า **สวลา** ความว่า มีสีต่าง และมีสีขาว คำ เหลือง

ท่านแสดงสุนัขไว้ ๕ สี่อย่างนี้ ได้ยินว่า สุนัขเหล่านั้นตัวโตเท่าช้าง ไล่ติดตาม สัตว์นรกที่แผ่นดินเหล็กอันลุกโพลง คุงไถ่เนื้อ กัดเนื้อเป็นชิ้นแล้วยังสรีระ ๓ คาบแห่งสัตว์นรกให้ล้มลงบนแผ่นดินเหล็กอันลุกโพลง เอาขาหน้าทั้งสอง เหยียบอกของสัตว์นรกผู้ร้องลั่นอยู่ ทิ้งเนื้อกินให้เหลือแต่เชื้อในกระดูก แห่ง สัตว์ผู้มีบาปกรรม. บทว่า **ศิขมา** ได้แก่ ผงแร่จะมีจะงอยปากเป็นโลหะ ตัวใหญ่เท่าเกวียนสินค้า แรงเหล่านั้น ทำลายกระดูกด้วยจะงอยปากเช่นกับ ปลายทวน เคี้ยวกินเชื้อในกระดูก. บทว่า **โกกาลูสงฆมา** ได้แก่ ผงกามี จะงอยปากเป็นโลหะ น่ากลัวยิ่ง เคี้ยวกินสัตว์นรกที่มันเห็นแล้ว ๆ. บทว่า **เยเม** **ชเน** ความว่า ถามว่า สัตว์นรกเหล่านี้ ที่ถูกฝูงกาเคี้ยวกิน ได้ทำ บาปกรรมอะไรไว้. บทว่า **มจฺจรีโน** ได้แก่ ผู้ไม่ให้อะไรแก่ผู้อื่น ชื่อว่า ตระหนี่. บทว่า **ทรยา** ได้แก่ กระด้างและตระหนี่ ห้ามผู้อื่นแม้กำลัง บริจาคทาน. บทว่า **สมณพฺรหฺมณานํ** ได้แก่ ผู้ระงับบาปลอยบาปแล้ว.

แต่นั้นมาตลิตเทพสารถิ ยังประเทศนั้นให้อันตรธานจับรดไปข้างหน้า สัตว์นรกทั้งหลายเหยียบแผ่นดินเหล็ก ๕ โยชน์ลุกโพลง นายนิรยบาลติดตามไป ประหารแข่งด้วยท่อนเหล็กอันลุกโพลง ประมาณเท่าลำตาลล้มลงโดย ด้วยท่อนเหล็กนั้นให้เรียรายเป็นจรรณวิจรรณ พระราชานามิราชทอดพระเนตร เห็นดังนั้น ทรงสะดุ้งกลัว เมื่อจะตรัสถามมาตลิตเทพสารถิ จึงตรัสคาถาว่า

สัตว์นรกเหล่านี้มีร่างกายลุกโพลง เดินเหยียบ

แผ่นดินเหล็ก และนายนิรยบาลโดยด้วยท่อนเหล็ก

แดง ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็น

ไปของสัตว์นรกเหล่านั้น ดูก่อนมาตลิตเทพสารถิ เรา

ขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้ จึงถูก

เบียดเบียนด้วยท่อนเหล็กนอนอยู่.

มาตลีเทพสารถิฑูลพยากรณ์พระดำรัสตาม
ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระ-
ราชาผู้ไม่ทรงทราบว่าสัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษย-
โลก เป็นผู้มีบาปกรรมเบียดเบียนต่ากะทบชายหญิง
ผู้มีกุศลธรรม สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า กระทำ
บาปกรรมแล้ว จึงถูกเบียดเบียนด้วยท่อนเหล็กนอนอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สญฺชิตฺถตา ได้แก่ มีสระลูกโพลง
บทว่า ปจฺวี ความว่า ก้าวคือเหยียบแผ่นดินเหล็ก ๕ โยชน์ที่ลูกโพลง. บทว่า
ขณฺธุติ จ โปถยฺนติ ความว่า เหล่าสัตว์นรกมีร่างกายลูกโพลง ถูกนาย
นิรยบาลติดตามประหารที่แข่งทั้งสอง ด้วยท่อนเหล็กลูกโพลงเท่าลำตาลให้ล้ม
แล้วล้อมโอบด้วยท่อนเหล็กเหล่านั้นแหละให้เรียวยาวเป็นจूरณวิจूरณ เหมือน
ต้อนดีโคไม่เข้าคอกจะนั้น. บทว่า สุปาปฐมฺมิโน ได้แก่ เป็นผู้ธรรมอัน
ลามกด้วยดีสำหรับตน. บทว่า อปาปฐมฺมิ ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลและ
อาจารย์เป็นต้น หรือปราศจากความผิด.

มาตลีเทพสารถิขับรถไปข้างหน้า นายนิรยบาลทั้งหลายทิมแทง
สัตว์นรกด้วยอาวุธอันลูกโพลง สัตว์นรกเหล่านั้นก็ตกลงในหลุมถ่านเพลิง
เมื่อสัตว์นรกเหล่านั้นจมอยู่ในหลุมถ่านเพลิงเพียงเอน นายนิรยบาลก็เอา
กระเช้าเหล็กใหญ่ตักถ่านเพลิงไปรยลงบนศีรษะสัตว์นรกเหล่านั้น สัตว์นรก
เหล่านั้นไม่อาจรับถ่านเพลิงก็ร้องไห้ มีกายไฟไหม้ทั่วดินรนอยู่ พระเจ้า
เนมิราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสคาถาว่า

สัตว์เหล่าอื่นร้องไห้มีกายไฟไหม้ทั่วดินรนอยู่ใน
หลุมถ่านเพลิง ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะเห็น

กิริยานี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน สัตว์
นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงมาร้องให้ ดันรนอยู่
ในหลุมถ่านเพลิงนี้.

มาตลีเทพสารถิอันพระเจ้าเนมิราชตรัสถาม
แล้ว ได้ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำบาป
ตามที่ได้ทราบ แต่พระเจ้าเนมิราชผู้ไม่ทรงทราบ
ว่า สัตว์นรกเหล่านี้ยังหนีให้เกิด เพราะสร้างพยาน
โก่งเหตุแห่งทรัพย์ของประชุมชน ยังหนีให้เกิดแก่
ประชุมชน มีกรรมหยาบช้าทำความชั่ว จึงมาร้องให้
ดันรนอยู่ในหลุมถ่านเพลิง พระเจ้าข้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า องฺคารกาตุ ความว่า แน่สหายมาตลี
ไฉนสัตว์บางพวกนี้จึงถูกนายนิรบาลล้อมทิ่มแทงด้วยอาวุธอันลุกโพล่ง เหมือน
ต้อนโคที่ไม่เข้าคอก ตกลงในหลุมถ่านเพลิง และนายนิรบาลทั้งหลายถือเอา
กระเช้าเหล็กใหญ่โปรยถ่านเพลิงลงบนสัตว์เหล่านั้น ที่จมอยู่ในหลุมถ่านเพลิง
แค่เอว คราวนั้นเหล่าสัตว์ไม่อาจรับถ่านเพลิงทั้งหลายได้ จึงร้องให้มีกาย
ไฟไหม้ทั่วคร่ำครวญดันรนอยู่ อธิบายว่า โปรยคือโรยถ่านเพลิงลงบนศีรษะ
ของตน ด้วยกำลังแห่งกรรมบ้าง ด้วยตนเองบ้าง. บทว่า ปุคฺชาย ธนฺตฺส
ความว่า เหตุแห่งทรัพย์ซึ่งเป็นของประชุมชนที่ตนเรียไรเมื่อมีโอกาสว่า พวก
เราจักถวายน้าง จักทำการบูชาบ้าง จักสร้างวิหารบ้าง บทว่า ชาปฺยนฺตฺติ
ความว่า ใช้จ่ายทรัพย์นั้นตามชอบใจ ตัดสินพวกหัวหน้าคณะสร้างพยานโก่งว่า
พวกเราทำการขวนขวายในที่โน้นไปเท่านี้ ให้ในที่โน้นไปเท่านี้ ทำทรัพย์นั้น
ให้เสื่อมคือให้พินาศไป.

มาตลีเทพสารตีขับรถไปข้างหน้า เหล่าสัตว์ภูคนายนิรยบาลที่นำกลัว
จับเอาเท้าขึ้นบนเอาศิระชะล้างโยนไปตกในหม้อโลหะอันร้อนแรง พระเจ้า
เนมิราชทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสว่า

หม้อโลหะใหญ่ไฟติดทั่วลูกโพลงโชติช่วง ย่อม
ปรากฏ ความกลัวย่อมเกิดแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนี้ แน่มาตลีเทพสารตี เราขอถามท่าน สัตว์
นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้จึงตกในโลหุมภี.

มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม
ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระ-
ราชาผู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใดเป็นผู้มีบาปกรรม
เบียดเบียนดำกระทบสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีศีล สัตว์
เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า กระทำบาปกรรมแล้ว จึง
ตกในโลหุมภี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทิตฺตา แปลว่า อันไฟติดทั่วแล้ว.
บทว่า มหตี ความว่า ประมาณเท่าภูเขาตั้งอยู่เป็นกัป เต็มไปด้วยแร่โลหะ
บทว่า อวิสิรา ความว่า เหล่าสัตว์ภูคนายนิรยบาลจับเอาเท้าขึ้นบนเอาศิระ
ชะล้าง โยนไปตกลงในโลหุมภีนั้น ๆ. บทว่า สีลํ แปลว่า ผู้มีศีล คือ
ถึงพร้อมด้วยคุณคืออาจารย์.

มาตลีเทพสารตีขับรถไปข้างหน้า นายนิรยบาลเอาเชือกเหล็กลูกโพลง
ผูกคอสัตว์นรก ให้ก้มหน้า ดึงขึ้นมาตัดคอให้ชุ่มในน้ำร้อนแล้วโอบยตี พระเจ้า
เนมิราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสคาถาว่า

นายนิรยบาลผูกคอสัตว์นรกด้วยเชือกเหล็กลูก
โพลง แล้วตัดศิระโยนลงไปใต้น้ำร้อน ความกลัว
เกิดแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนมาตลี
เทพสารดี เราขอถามท่าน สัตว์เหล่านี้ได้ทำบาป
อะไรไว้ จึงมีศิระขาดนอนอยู่.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชผู้
ไม่ทรงทราบว่า ข้าแต่พระองค์เป็นจอมประชาชน
สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก มีบาปกรรม จับ
นรกมาฆ่า สัตว์เหล่านั้นมีกรรมหยาบช้ากระทำบาป
จึงมีศิระขาดนอนอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลุณฺจนฺติ ได้แก่ เพิกขื่น. บทว่า
อถ เวจฺยิตฺวา ความว่า เขาเชือกโลหะอันลูกโพลงผูกคอให้กัมหน้า. บทว่า
อุโณฺหทกฺสุมี ได้แก่ ในน้ำโลหะที่ตั้งมาเป็นกัป. บทว่า ปกิเลทยิตฺวา
ได้แก่ ให้ชุ่ม คือโยนลงไป มีคำอธิบายว่า เนะสหายมาตลี นายนิรยบาล
เหล่านี้เอาเชือกเหล็กลูกโพลงผูกคอของสัตว์เหล่าใด แล้วโน้มศิระซึ่งมี
ประมาณสามศาวุตลง ควันคอด้อนไปด้วยท่อนเหล็กลูกโพลง ใส่น้ำ
โลหะที่ลูกโพลงแห่งหนึ่ง แล้วยिनศิระเร่ง และเมื่อคอนั้นขาดแล้ว มีค่ออื่น
พร้อมกับศิระเกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นอีกทีเดียว สัตว์เหล่านั้นได้กระทำความ
อะไรไว้ ความกลัวเกิดแก่ข้าพเจ้า เพราะเห็นสัตว์เหล่านั้น. บทว่า ปกฺขี
คเหตุวาน วิหฺเจยฺนฺติ ความว่า ข้าแต่มหाराช สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลก จับนรกมาตัดปีกผูกคอฆ่ากินบ้าง ชายบ้าง สัตว์เหล่านั้นนั้นมีศิระ
ขาดอยู่ในที่นี้.

มาตลีเทพสารตีขับรถต่อไป ได้ยินว่า ในประเทศนั้นมีแม่น้ำมีน้ำเจิ่ง
น้ำร้อนรมย์ไหลอยู่โดยปกติ สัตว์นรกไม่อาจทนความกระหายเพราะเราร้อนด้วย
เพลิง จึงเดินย่ำแผ่นดินโลหะลูกโพลงลงสู่แม่น้ำนั้น ทนได้นั้นเองฝั่งน้ำทั้งสอง
ก็ลูกโพลงทั่ว น้ำควรดื่มก็กลายเป็นแกลบและใบไม้ลูกโพลง สัตว์นรกไม่อาจ
จะทนความกระหาย ก็เคี้ยวแกลบ และใบไม้อันลูกโพลงกินแทนดื่มน้ำ แกลบ
และใบไม้นั้นก็เผาสุรระทั้งสี่นออกทางส่วนเบื้องต่ำ สัตว์นรกไม่สามารถจะอด
กลิ่นทุกขนั้นก็ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็น
ดังนั้น จึงตรัสคาถาว่า

แม่น้ำนี้มีน้ำมาก มีตลิ่งไม่สูง มีท่าอันดี ไหล
อยู่เสมอ สัตว์นรกเหล่านั้นเราร้อนเพราะความร้อน
แห่งไฟ จะดื่มน้ำ ก็แต่เมื่อสัตว์นรกเหล่านั้นจะดื่มน้ำ
ก็กลายเป็นแกลบไป ความกลัวยอมปรากฏแก่เรา
เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ แน่มาตลีเทพสารตี
ข้าพเจ้าขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไร
ไว้ เมื่อจะดื่มน้ำ น้ำจึงกลายเป็นแกลบไป.

มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์เหล่านี้ได้มีการงานไม่บริสุทธิ์
ขายข้าวเปลือกแท้เจือด้วยข้าวลีบแกลบแก่ผู้ซื้อ เมื่อ
สัตว์เหล่านั้น มีความร้อนยิ่งเพราะความร้อนแห่งไฟ
กระหายน้ำ จะดื่มน้ำ น้ำจึงกลายเป็นแกลบไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิชาตกุลา ได้แก่ มีฝั่งไม่ลึก. บท
ว่า สุปติตถา ได้แก่ ประกอบด้วยท่าน้ำงาม ๆ. บทว่า อุตฺ โหติ ความว่า

ข้าวเปลือกกลายเป็นแกลบ. บทว่า ปานิ ได้แก่น้ำดื่ม ได้ยินว่า ในประเทศ
นั้น มีแม่น้ำมีน้ำเจิ่งน้ำรินรมย์ไหลอยู่เป็นปกติ สัตว์นรกเร่าร้อนเพราะความ
ร้อนแห่งไฟ ไม่อาจจะทนความกระหายได้ จึงเดินย่ำแผ่นดินโลหะที่ลูกโพลง
ลงสู่แม่น้ำนั้น ทนใต้น้ำเองฝั่งน้ำทั้งสองก็ลูกโพลงทั่ว น้ำควรดื่มถูกกลายเป็น
แกลบและใบไม้ลูกโพลง สัตว์นรกไม่อาจทนความกระหาย ก็เกี่ยวกินแกลบ
และใบไม้อันลูกโพลงนั้น แกลบและใบไม้นั้นแก่เผาสุรระทั้งสิ้นของสัตว์เหล่านั้น
ลูกโพลงทั่วออกทางส่วนเบื้องต่ำ สัตว์นรกเหล่านั้นไม่สามารถจะอดกลืน
ทุกชั้น ก็ประคองแขนทั้งสองร้องไห้. บทว่า สุทฺถธมฺม ในกาลานั้น ได้
แก่ รัชชาติบริสุทธิ ๗ อย่าง มีข้าวเปลือกเป็นต้น. บทว่า ปลาเสน
มิสุถึ ความว่า เอาใบไม้บ้าง แกลบบ้าง ทรายและดินเป็นต้นบ้าง ผสม
กัน. บทว่า อสุทฺถกมฺมา ได้แก่ มีกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม เสรา
หมอง. บทว่า กยิโน ความว่า พูดว่าเราจักให้ข้าวเปลือกที่ดี ๆ แก่ท่าน
รับเงินแต่่มือของผู้ซื้อแล้วให้ข้าวเปลือกที่ไม่ดีเห็นปานนั้น.

มาตลีเทพสารดีขับรถต่อไป นายนิรยบาลทั้งหลายล้อมเหล่าสัตว์นรก
ในนิรยาบายนั้น เหมือนนายพรานล้อมฝูงมฤคในป่าไว้ แล้วทิ่มแทงข้างทั้ง ๒
แห่งสัตว์นรกเหล่านั้นด้วยอาวุธต่าง ๆ มีเครื่องประหาร คือลูกศรเป็นต้น ร่างกาย
ของสัตว์นรกเหล่านั้น ปรากฏเป็นช่องปรุไปหมดเหมือนใบไม้แก่ฉะนั้น พระ-
เจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น เนื้อจะตรัสถามมาตลีเทพสารดี จึงตรัส
คาถาว่า

นายนิรยบาลแทงข้างทั้ง ๒ แห่งสัตว์นรกผู้

ร้องไห้อยู่ ด้วยลูกศร หอก โคมร ความกลัวปรากฏ

แต่เราเพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนมาตลีเทพ-

สารถี เรขาอถาบท่าน สัตว์นรกเหล่านีได้ทำบาป

อะไรไว้ จึงถูกมัดด้วยหอกนอนอยู่.

มาตลีเทพสารถีทูลพยากรณ์พระดำรัสตามที
ทราบวิบากแห่งสัตว์ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชผู้
ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใด เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก
เป็นผู้มีกรรม ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ถือเอาของที
เจ้าของไมให้ คือ รัญชาติ ทรัพย์ เงิน ทอง แพะ
แกะ ปศุสัตว์ และกระบือ มาเลี้ยงชีวิต สัตว์เหล่านั้น
เป็นผู้มีกรรมหยาบช้าทำบาป จึงถูกมัดด้วยหอกนอน
อยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกยานิ ได้แก่งข้างทั้งสอง. บทว่า
ตุทนุติ แปลว่า ย่อมแทง. บทว่า กนุทติ แปลว่า ร้องไห้อยู่ นายนิรยบาล
ผู้หยาบช้าล้อมแทงข้างทั้ง ๒ ด้วยอาวุธต่าง ๆ มีลูกศรเป็นต้น เหมือนนายพราน
ล้อมหม่มฤคในป่า สรีระปรากฏเป็นช่องปรุเหมือนใบไม้เก่า. บทว่า อทินุ-
มทาย ได้แก่ง สวิญญาณกทรัพย์ และอวิญญาณกทรัพย์ที่เป็นของผู้อื่น สัตว์
นรกเหล่านั้น ถือเอาทรัพย์นั้นด้วยการตัดที่ต่อเป็นต้น และด้วยการลงด้วย
ประการต่าง ๆ เลี้ยงชีวิต.

มาตลีเทพสารถีจ้บรตต่อไป แสดงนิรยาบายอื่นอีก นายนิรยบาลผูก
คอสัตว์นรกในนรกนั้นด้วยเชือกเหล็กลูกโพรงใหญ่ คร่าตัวมาให้ล้มลงบนแผ่น
ดินเหล็กลูกโพรง เทียวทุบตีด้วยอาวุธต่างๆ พระเจ้าเนมิราช เมื่อจะตรัสถาม
มาตลีเทพสารถีถึงเหตุ นั้น จึงตรัสคาถาว่า

สัตว์นรกเหล่านี้นายนิรบาลผูกคอไว้เพราะเหตุ
อะไร ยังพวกอื่นอีกพวกหนึ่ง อันนายนิรบาลตัดทำ
ให้เป็นชิ้น ๆ นอนอยู่ ความกลัวยอมปรากฏแก่เรา
เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี
เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ทำบาปอะไรไว้ จึง
ถูกทำให้เป็นชิ้น ๆ นอนอยู่.

มาตลีเทพสารดี ทูลพยากรณ์พระดำรัสตาม ตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชผู้
ไม่ทรงทราบว่า สัตว์นรกเหล่านี้เคยเป็นผู้ฆ่าแกะ
ฆ่าสุกร ฆ่าปลา ครั้น ฆ่าสัตว์ของเลี้ยง ระเบิด
แพะ แกะ แล้ววางไว้ในร้านที่ฆ่าสัตว์ขายเนื้อ เป็นผู้
มีกรรมหยาบฆ่าทำบาปจึงถูกตัดเป็นชิ้น ๆ นอนอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คีวาย พนุธา ความว่า เหล่าสัตว์
นรกถูกนายนิรบาลผูกคอด้วยเชือกเหล็กลูกโพลงใหญ่ คร่าตัวมาให้ล้มลงบน
แผ่นดินเหล็ก ทบตีด้วยอาวุธต่าง ๆ อันลูกโพลง พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตร
เห็นสัตว์นรกเหล่านั้น จึงตรัสถาม. บทว่า อญฺเณ วิกนฺตา ความว่า
สัตว์นรกเหล่านี้ถูกตัดเป็นชิ้น ๆ. บทว่า วิลกตา ความว่า สัตว์นรกเหล่า
อื่นถูกนายนิรบาลวางไว้บนแผ่นดินเหล็กลูกโพลง เขามีคเชือกเนื้อสับเหมือนสับ
เนื้อที่เป็นก้อน ๆ นอนอยู่. บทว่า มจฺจุลิกา แปลว่า ฆ่าปลา. บทว่า ปตุ
ได้แก่ แม่โค. บทว่า สูณฺณสุ ปสฺสาร์ยิสฺสุ ความว่า วางไว้ในร้านฆ่าสัตว์
ขายเนื้อ เพื่อประโยชน์แก่การขายเนื้อเลี้ยงชีพ.

มาตลีเทพสารถีขับรถต่อไป แสดงนิรยาบายอื่นอีก พระเจ้าเนมิราช
ทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกเหล่านั้นกินมูลและอุจ เมื่อจะตรัสถามมาตลีเทพ-
สารถี จึงตรัสคาถาว่า

ห้วงน้ำนี้เต็มด้วยมูลและอุจ มีกลิ่นเหม็น
ไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป สัตว์นรกมีความหิวครอบงำ
ก็กินมูลและอุจนั้น ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะ
ได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถี เรา
ขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึง
มีมูลและอุจเป็นอาหาร.

มาตลีเทพสารถีทูลถวายพยากรณ์พระดำตรัสถาม
ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระ-
ราชาผู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์นรกเหล่าใดก่อทุกข์
เบียดเบียนมิตรสหายเป็นต้น ตั้งมั่นอยู่ในความเบียด
เบียนผู้อื่นทุกเมื่อ สัตว์นรกเหล่านั้น มีกรรมหยาบช้า
เป็นพาลประทุษร้ายมิตร จึงต้องกินมูลและอุจ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขุทปาเรตา มนุชา อเทนุติ ความ
ว่า สัตว์นรกเหล่านี้อันความหิวถูกต้อง ไม่อาจอดกลั้นความหิวได้ จึงทำอุจ
เก่าซึ่งตั้งอยู่เป็นก๊ป เตือดพล่าน ควันอบ ลูกโพลง เป็นก้อนๆ เคี้ยวกิน.
บทว่า การณิกา แปลว่า ก่อทุกข์. บทว่า วิโรธิกา ได้แก่ ผู้เบียดเบียน
แม้มิตรสหายเป็นต้น. บทว่า มิตตตทุทโน ความว่า สัตว์เหล่าใดเป็นพาล
เคี้ยวกิน คือบริโภคน้ำขี้ปลาอาหารในบ้านของตนนั้น ๆ นั่งนอนบนอาสน์ที่
เขาปูลาดไว้ ยังรับจ้างขโมยมาสกและกหาปณะอีก สัตว์เหล่านั้นเป็นผู้ประทุษ
ร้ายมิตร เป็นพาล จึงเคี้ยวกินก้อนอุจเห็นปานนี้ พระเจ้าข้า.

มาตลีเทพสารถีขับรถต่อไป ในนรกอื่น ๆ สัตว์นรกเหล่านี้อันความ
หิวถูกต้อง ไม่อาจอดกลั้นความหิวได้ จึงทำเลือดและหนองเป็นก้อน ๆ เคี้ยว
กิน พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ห้วงน้ำนี้เต็มด้วยเลือดและหนอง มีกลิ่นเหม็น
ไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป สัตว์นรกถูกความร้อนแผดเผา
แล้ว ย่อมดื่มเลือดและหนองกิน ความกลัวย่อม
ปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อน
มาตลีเทพสารถี เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้
ทำบาปอะไรไว้จึงมีเลือดและหนองเป็นอาหาร.

มาตลีเทพสารถีทูลถวายพยากรณ์พระดำรัสถาม
ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระ-
ราชาผู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์นรกเหล่าใดเมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลกฆ่ามารดาบิดาแลพระอรหันต์ ชื่อว่าต้อง
ปาราชิกในคิหิเทศ สัตว์นรกเหล่านั้นมีกรรมหยาบช้า
ทำบาปจึงมีเลือดและหนองเป็นอาหาร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขมฺมุมาภิตตฺตา** ได้แก่ ถูกความร้อน
เบียดเบียน. บทว่า **ปาราชิกา** ความว่า เป็นผู้พ่าย คือ ฆ่าบิดามารดา
ต้องปาราชิกในความเป็นคฤหัสถ์นั้นแล. บทว่า **อรหนฺเต** ได้แก่ ผู้สมควร
แก่บูชาพิเศษ. บทว่า **หนนฺติ** ความว่า ฆ่าบิดามารดาผู้ทำกรรมที่ทำได้
ด้วยยาก อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า **อรหนฺเต** ท่านสงเคราะห์แม่พุทธสาวก
ทั้งหลายเข้าด้วย.

มาตลีเทพสารตีขับรถต่อไป นายนิรยบาลที่อุสสุทนรกอื่นอีก เอา เบ็ดเหล็กลูกโพลงโตเท่าลำตาลเกี่ยวลึงสัตว์นรก คร่ำมาให้สัตว์นรกเหล่านั้น ล้มลงบนแผ่นดินโลหะที่ลูกโพลง ให้นอนแผ่ เอาขอเหล็กสับคูดสับหนังโคนั้น สัตว์นรกเหล่านั้น ดิ้นรนเหมือนปลาตื่นอยู่บนบก ไม่อาจทนทุกข์นั้น ร้องไห้เซพะไหล พระเจ้าเนมิราชเมื่อจะแสดงแก่มาตลีเทพสารตีนั้น ได้ตรัสว่า

ท่านจงดูลึงของสัตว์นรกที่เกี่ยวข้องด้วยเบ็ด และ
หนังที่แผ่ไปด้วยของสัตว์นรกยอมดิ้นรน เหมือนปลา
ที่ยืนไปบนบกยอมดิ้นรนฉะนั้น ร้องไห้ น้ำลายไหล
เพราะกรรมอะไร ความกลัวยอมปรากฏแก่เรา เพราะ
ได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารตี เราขอ
ถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงกลืน
เบ็ดนอนอยู่.

มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์นรกเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็น
มนุษย์อยู่ในตำแหน่งผู้ตีราคา ยังราคาซื้อให้เสื่อมไป
ด้วยราคา ทำกรรมอันโง่งด้วยความโง่ง เหตุโลก
ทรัพย์ปกปิดไว้ ดูคนเข้าไปใกล้ปลาเพื่อจะฆ่าเอา
เหยื่อเกี่ยวเบ็ดปิดเบ็ดไว้ฉะนั้น บุคคลจะป้องกันช่วย
คนทำความโง่งผู้อันกรรมของคนหุ้มห่อไว้ ไม่มีเลย
สัตว์นรกเหล่านั้นมีกรรมหยาบช้าทำบาป จึงมากลืน
เบ็ดนอนอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิเมเต** ความว่า เพราะเหตุไร สัตว์นรก
เหล่านั้น. บทว่า **วฏฺกมฺมสุตา** แปลว่า กลืนเบ็ด. บทว่า **สญฺฐานคตา**
ความว่า ผู้ถึงตำแหน่งคือขอบเขต คือดำรงอยู่ในตำแหน่งตีราคาสินค้า. บทว่า
อคุเขน อคุมฺหิ ความว่า รับราคาสินค้านั้น ๆ เป็นสินบนแล้วลดราคา
วิญญูณกทรัพย์และอวิญญูณกทรัพย์นั้น ๆ มีข้างม้าเป็นต้น หรือเงินทอง
เป็นต้น. บทว่า **กยฺม** ความว่า เมื่อลดราคานั้น ๆ ย่อมลดราคาซื้อจากราคา
นั้น แก่ผู้ซื้อทั้งหลาย เมื่อควรจะให้ ๑๐๐ ก็ให้แก่ ๕๐ เมื่อควรจะให้ ๕๐ บาท
ก็ให้แก่ ๒๕ ฝ่ายผู้ซื้ออื่นนั้นก็แบ่งกับผู้ตีราคาเหล่านั้น ถือเอาราคานั้น. บทว่า
ภูฏฺเณ ภูฏฺมฺหิ ได้แก่ การโกงนั้น ๆ มีโกงด้วยตาชั่งเป็นต้น. บทว่า **ธนฺโลกเหตุ**
ความว่า กระทำการโกงนั้น ๆ เพราะเหตุโลกทรัพย์. บทว่า **จฺนุนฺนํ ยถา วาริจจ**
วธาย ความว่า ก็สัตว์เหล่านั้น แม้เมื่อทำการงานนั้น ก็ปกปิดการโกงที่คน
ทำไว้อย่างนั้น ด้วยวาจาอ่อนหวาน คนเข้าไปใกล้ปลาที่ว่ายอยู่ในน้ำ เพื่อจะ
ฆ่า ก็เอาเหยื่อหุ้มเบ็ดฆ่าปลานั้น ฉนั้นใด การปกปิดทำการงานนั้น ฉนั้นนั้น.
บทว่า **น หิ ภูฏฺฏการิสฺส** ความว่า ด้วยว่า ชื่อว่าการป้องกันย่อมไม่มี
แก่ผู้ที่ทำการโกง แม้สำคัญอยู่ว่า กรรมของเราที่ปกปิดไว้นั้นไม่มีใครรู้.
บทว่า **สเกหิ กมฺเมหิ ปุรฺกชิตฺส** ความว่า ผู้นั้นอันกรรมของตน
หุ้มห่อไว้ ก็ไม่ได้ที่พึง.

นาตลิตฺเทศสารถีจฺบรตฺตํไป สัตว์นรกในนรกนั้น ตั้งอยู่ในหลุมใหญ่
เห็นด้วยถ่านเพลิงที่ลุกโพลง ได้ยินว่า สัตว์นรกเหล่านั้นถูกนายนิรยบาลถือ
อาวุธต่าง ๆ แหวง เข้าถึงนรกนั้น เหมือนนายโคบาลแทงฝูงโคที่ไม่เข้าคอก
ฉะนั้น นายนิรยบาลจับสัตว์นรกเหล่านั้นเอาเข้าขึ้นบนโยนไปในนรกนั้น
พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกตกนรกอย่างนั้น เมื่อจะตรัสถาม
มาตลิตฺเทศสารถี จึงตรัสคาถาว่า

หญิงนรกเหล่านี้มีร่างกายแตกทั่ว มีชาติทรมาน มีแมลงวันตอม เปรอะเปื้อนด้วยเลือดและหนอง มีศีรษะขาด เหมือนฝูงโคที่ศีรษะขาดบนที่ฆ่า ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ หญิงนรกเหล่านั้นจมอยู่ในภูมิภาคเพียงแหวทุกเมื่อ ภูเขาไฟตั้งมาแต่สี่ทิศ ลุกโพล่งลงมาบดหญิงนรกเหล่านั้นให้ละเอียด ความกลัวปรากฏแก่เราเพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลิตเทพสารตี เราขอถามท่าน หญิงนรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงต้องจมอยู่ในภูมิภาคเพียงแหวทุกเมื่อ ภูเขาไฟลุกโพล่งตั้งมาแต่สี่ทิศบดให้ละเอียด.

มาตลิตเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำตรัสถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราชารู้ไม่ทรงทราบว่า หญิงนรกเหล่านั้นเป็นกุลธิดา เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก มีภาระงานไม่บริสุทธิ ได้ประพฤติไม่น่ายินดี เป็นหญิงนักเลง ละสามีเสียได้ คบหาชายอื่นเพราะเหตุยินดีและเล่น หญิงเหล่านั้นเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก ยังจิตของตนให้ยินดีในชายอื่นจึงถูกภูเขาไฟอันลุกโพล่งตั้งมาแต่สี่ทิศ บดให้ละเอียด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นารี ได้แก่ หญิงทั้งหลาย. บทว่า สมุปริณิษนคตตา ความว่า มีตัวแตก คือมีศีรษะขาดโดยรอบด้วยดี. บทว่า รุชจจา แปลว่า มีชาติทรมาน คือมีรูปแปลก อธิบายว่า น่าเกลียด. บทว่า วิกนุตา ความว่า มีตัวเปรอะเปื้อนหนองและเลือด เหมือนโคทั้งหลาย

ที่หัวขาด. บทว่า **สทา นิชาตา** ความว่า จมลงในแผ่นดินเหล็กที่ลูกโปลง เป็นนิจเข้าไปแต่เอาตั้งอยู่เหมือนใครวางไว้. บทว่า **ขนฺธาคิวตฺตุนฺติ** ความว่า แนะสหายมาตลี ภูเขาเหล่านั้นก็ถึงทับหญิงเหล่านั้น ได้ยินว่า ในเวลาที่หญิงเหล่านั้นจมเข้าไปแค่อะอย่างนี้ ภูเขาเหล็กลูกโปลงตั้งขึ้นทางทิศตะวันออก ค้ำรามจุสสายฟ้ามา เป็นราวกะว่าบดสรีระให้แหลกละเอียดไป เมื่อภูเขาลูกนั้น ก็ลงไปตั้งอยู่ทางข้างทิศตะวันตกสรีระของหญิงเหล่านั้นก็ปรากฏขึ้นอีก หญิงเหล่านั้นไม่อาจอดคลื่นทุกขนั้นได้ จึงประคองแขนทั้งสองร้องไห้ แม้ภูเขาที่ตั้งขึ้นในทิศที่เหลือทั้งหลายก็มีนัยอย่างนี้แล ภูเขาสองลูกตั้งขึ้นบดสรีระของหญิงเหล่านั้นเหมือนหีบอ้อยเลื้อยหลังไหลไป บางครั้งภูเขาสามลูก บางคราวสี่ลูก ตั้งขึ้นบดสรีระของหญิงเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ขนฺธาคิวตฺตุนฺติ**.

บทว่า **โกลิตฺติยาโย** ได้แก่ เป็นกุลธิดาคำรงอยู่ในตระกูล. บทว่า **อฺยุตฺตํ อจาร์** ความว่า ได้กระทำความที่ไม่ถำรวม. บทว่า **ธฺตุตฺตรูปา** ความว่า เป็นหญิงมีรูปไม่งาม คือมีรูปชั่ว มีชาติเป็นนักเลง. บทว่า **ปติ วปฺปหฺย** ความว่า ละสามีของตนเสีย. บทว่า **อจาร์** ความว่า ได้ถึงชายอื่น. บทว่า **รติจิทฺทเหตุ** ความว่า เหตุกามคุณห้า และเหตุเล่น. บทว่า **รมาปฺยิตฺวา** ความว่า ยังจิตของตนให้รั้นรมย์กับเหล่าชายอื่น เกิดขึ้นในที่นี้ อธิบายว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นภูเขามีสไฟลุกโชติช่วงเหล่านั้น จึงบดสรีระของหญิงเหล่านั้นด้วยอาการอย่างนี้.

มาตลีเทพสารถีขั้บรรดต่อไป สัตว์นรกในนรกนั้นตั้งอยู่ในบ่อใหญ่ เต็มด้วยถ่านเพลิงลูกโปลง ได้ยินว่า สัตว์นรกเหล่านั้นถูกนายนิรยบาลถืออาวุธ ต่าง ๆ แต่าง เหมือนนายโคบาลแทงฝูงโคที่ไม่เข้าคอก เข้าถึงนรกนั้นด้วย ประการนั้น ลำดับนั้น นายนิรยบาลจับสัตว์นรกเหล่านั้นให้มีเท้าขึ้นข้างบนโยน

ลงในบ่อใหญ่นั้น พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกตกลงในนรก
อย่างนั้น เมื่อจะตรัสถามมาตลีเทพสารถิ จึงตรัสคาถาว่า

เพราะเหตุไร นายนิรยบาลทั้งหลายจึงจับสัตว์
นรกเหล่านี้อีกพวกหนึ่งที่ทำเอาหัวลงโยนลงไป
นรก ความกลัวย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน
สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงถูกโยนให้ตกไป
ในนรก.

มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบว่า สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก
เป็นผู้มีกรรมไม่ดี ล่วงเกินภรรยาทั้งหลายของชายอื่น
สัตว์เหล่านั้นเป็นผู้ลี้ภัยอะนอฺดมเช่นนั้น จึงมาตก
นรก เสวยทุกข์เวทนาในนรคนั้นสิ้นปีเป็นอันมาก
บุคคลผู้ช่วยป้องกันบุคคลผู้มักทำบาป ผู้อันกรรมของ
ตนหุ้มห่อไว้ ไม่มีเลย สัตว์นรกเหล่านั้นมีกรรม
หยาบช้าทำบาป จึงมาตกอยู่ในนรก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นรก ได้แก่ ในบ่อใหญ่เต็มด้วย
ถ่านเพลิงอันลุกโพลง ได้ยินว่า สัตว์นรกเหล่านั้นถูกนายนิรยบาลถืออาวุธ
ต่าง ๆ ทิ่มแทงโบยตี ราวกะนายโคบาลแทงโคทั้งหลายที่ไม่เข้าคอกฉะนั้น
เข้าถึงนรคนั้นเห็นปานนั้น ลำดับนั้น นายนิรยบาลทั้งหลายทำสัตว์นรกเหล่านั้น
ให้มีเท้าขึ้นข้างบนมีศีรษะลงข้างล่าง แล้วโยนลงในบ่อใหญ่นั้น พระเจ้าเนมิราช

ทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์นรกกำลังตกลงไปอย่างนั้น เมื่อจะตรัสถามจึงตรัส
อย่างนี้. บทว่า อุตตมภณฺฑเทนา ได้แก่ ผู้ขโมยภัณฑะอันประเสริฐที่
มนุษย์ทั้งหลายพึงรัก.

ก็แลครั้งทุลอย่างนี้แล้ว มาตลีผู้สังคาหะได้ยงนรคนั้นให้อันตรธาน
ไป ขับริตต่อไป แสดงนรกเป็นที่หมกไหม้แห่งพวกมิถิยาปฏิญฺญิ ได้พยากรณ์
ข้อที่พระเจ้าเนมิราชตรัสถามว่า

สัตว์นรกเหล่านี้ ทั้งน้อยใหญ่ต่างพวกประกอบ
เหตุการณ์ มีรูปร่างพิลึก ปราภฏอยู่ในนรก ความกลัว
ย่อมปราภฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น
ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน สัตว์นรก
เหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงได้เสวยทุกขเวทนาอัน
กล้าแข็งเผ็ดร้อนมีประมาณยิ่ง.

มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบาปทั้งหลาย แต่พระราช
ไม่ทรงทราบ ว่า สัตว์เหล่าใดเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก
เป็นผู้มีความเห็นเป็นบาป หลงทำกรรมอันทำด้วย
ความคุ่นเคย และชักชวนผู้อื่นในทิฏฐิเช่นนั้น สัตว์
เหล่านั้นเป็นผู้มีทิฏฐิอันลามกทำบาป จึงต้องเสวยทุกข์
เวทนาอันกล้าแข็งเผ็ดร้อน ประมาณยิ่ง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจฺจวจาเม ได้แก่ สัตว์นรกเหล่านี้
ทั้งสูงและต่ำ อธิบายว่า ทั้งน้อยและใหญ่. บทว่า อุปกฺกมา ได้แก่ ผู้
ประกอบเหตุการณ์. บทว่า สุปาปทิฏฺฐิโน ความว่า เป็นผู้มิชรรวมลามก

ด้วยดี ด้วยมิจฉาทิฎฐิมิวัตถุ ๑๐ คือ ทานที่ให้ไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สมณพราหมณ์ไม่มี สัตว์ผู้เกิดไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี. บทว่า วิสุตาสกมฺมานิ ความว่า เป็นผู้อาศัยกรรมที่ทำด้วยความคุ้นเคย กระทำกรรมลามกมืออย่างต่าง ๆ ด้วยมิจฉาทิฎฐินั้น. บทว่า เตเม ความว่า ชนเหล่านั้นนั้น ย่อมเสวยทุกข์เห็นปานนี้.

มาตลิตเทพสารถิทูลบอกรกเป็นที่หมกไหม้ ของพวกมิจฉาทิฎฐิทั้งหลาย แต่พระเจ้าเนมิราชด้วยประการฉะนี้.

แม้หมู่เทวดาในเทวโลกก็ได้นั่งประชุมกันในเทวสภาชื่อสุทธรรมานันแด คอยพระเจ้าเนมิราชเสด็จมา ฝ่ายท้าวสักกเทวราชทรงใคร่ครวญดูว่า ทำไมมาตลิจึงไปช้านัก ก็ทราบเหตุฉนั้น จึงทรงจินตนาการว่า มาตลิตเทพบุตรเที่ยวแสดงนรกทั้งหลายว่า สัตว์เกิดในนรกโน้น เพราะทำกรรมโน้น ดังนี้ เพื่อแสดงความเป็นทวดพิเศษของคน แต่ชนมาฆุของพระเจ้าเนมิราชซึ่งมีอยู่น้อย จะฟังสิ้นไป ชนมาฆุนั้นจะไม่ฟังถึงที่สุดแห่งการแสดงนรก ทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงส่งเทพบุตรองค์หนึ่งซึ่งมีความเร็วมาก ด้วยเทพบัญญัติว่า ท่านจงไปแจ้งแก่มาตลิตว่า จงเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชมาโดยเร็ว เทพบุตรนั้นมาแจ้งโดยเร็ว มาตลิตเทพสารถิได้สดับคำเทพบุตรนั้นแล้ว จึงทูลพระเจ้าเนมิราชว่า ข้าไม่ได้แล้ว พระเจ้าข้า แล้วแสดงนรกเป็นอันมากใน ๔ ทิศพร้อมกันทีเดียว แต่พระเจ้าเนมิราช กล่าวคาถาว่า

ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์ทรงทราบสถานที่อยู่

ของเหล่าสัตว์ผู้มีกรรมหยาบช้า และทรงทราบคติของ

เหล่าสัตว์ผู้ทุศีลแล้ว เพราะได้ทอดพระเนตรเห็น

นิริยาบายอันเป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกผู้มีกรรมอัน

ลามก ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ บัดนี้

ขอพระองค์เสด็จขึ้นไปในสำนักของท้าวสักกเทวราช

เถิด.

กาลานั้นมีเนื้อความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์ทรงทราบสถาน
ที่อยู่ของเหล่าสัตว์ผู้มึนกรรมหยาบช้า เพราะได้ทอดพระเนตรเห็นนิรยาบายอัน
เป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกผู้มึนกรรมอันลามกนี้. บทว่า **ทุสฺสีลานนฺจ ยา**
คฺติ ความว่า ความสำเร็จเมื่อนั้น พระองค์ก็ทรงทราบแล้ว บัดนี้ ขอเชิญ
พระองค์เสด็จขึ้นไปชมทิพยสมบัติ ในสำนักของท้าวสักกเทวราชเถิด
พระเจ้าข้า.

จบ กัณท์นรก

ก็แลครั้งทุลอย่างนี้แล้ว มาตลีเทพสารดีก็ขับรถมุ่งไปเทวโลก พระ-
เจ้าเนมิราชเมื่อเสด็จไปเทวโลก ทอดพระเนตรเห็นวิมานอันประดิษฐานอยู่ใน
อากาศของเทพธิดา นามว่าวรุณี มียอด ๕ ยอด แล้วไปด้วยแก้วมณี ใหญ่
๑๒ โยชน์ ประดับด้วยอสังการทั้งปวง สมบูรณ์ด้วยอุทยานและสระโบกขรณี
มีต้นกัลปพฤกษ์แวดล้อม และทอดพระเนตรเห็นเทพธิดานั้น นั่งอยู่เหนือหลัง
ที่ไสยาสน์ภายในกุฎาคาร หมู่อุปสรรพหนึ่งแวดล้อม เปิดมณีสีหบัญชรแลดู
ภายนอก จึงตรัสคาถาถามมาตลีเทพสารดี แม้วมาตลีเทพสารดีนอกนี้ก็ได้
พยากรณ์แต่พระองค์

วิมาน ๕ ยอดนี้ปรากฏอยู่ เทพธิดาผู้มีอานุภาพ

มาก ประดับดอกไม้ นั่งอยู่กลางที่ไสยาสน์ แสดง

ฤทธิ์ได้ต่าง ๆ สถิตอยู่ในวิมานนั้น ความปลื้มใจ

ปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อน

มาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน เทพธิดามีได้ทำ
กรรมคืออะไรไว้ จึงได้ถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบว่า ก็เทพธิดาที่พระองค์ทรงหมายถึง
นั้น ชื่อวรุณี เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก เป็นทาสีเกิด
แต่ทาสีในเรือนของพราหมณ์ นางรู้แจ้งซึ่งแขกคือ
ภิกษุผู้มีกาลอันถึงแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือนของ
พราหมณ์ ยินดีต่อภิกษุนั้นเป็นนิตย์ ดังมารดายินดี
ต่อบุตรผู้จากไปนานกลับมาถึงฉะนั้น นางอังคาส
ภิกษุนั้นโดยเคารพ ได้ถวายสิ่งของของตนเล็กน้อย
เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน จึงมาบันเทิงอยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปญจ ฐป** ความว่า ประกอบด้วยภูฏาคาร
๕. บทว่า **มาลาปิลนุชา** ความว่า ประดับด้วยสรรพากรณ์ มีเครื่องประดับ
และดอกไม้เป็นต้น. บทว่า **ตตฺถจฺจติ** ความว่า อยู่ในวิมานนั้น. บทว่า
อุจฺจวจ **อิทธิวิภูพฺพมานา** ความว่า แสดงเทพฤทธิ์มีประการต่าง ๆ.
บทว่า **ทิสฺวา** ความว่า เราผู้เห็นความเป็นไปนั้นดำรงอยู่. บทว่า **วตฺตี**
แปลว่า ความยินดี. บทว่า **วินฺทติ** ได้แก่ ย่อมได้เฉพาะ อธิบายว่า เรามี
ความปลื้มใจราวกะว่าของมีอยู่ คืออันความยินดีครอบงำแล้ว. บทว่า
อามายทาสี ความว่า เป็นทาสีเกิดในครรภ์ของทาสีในเรือน. บทว่า **อหุ**
พฺราหฺมณฺสฺส ความว่า เทพธิดานั้นได้เป็นทาสีของพราหมณ์คนหนึ่ง ใน
กาลแห่งพระกัสสปทศพล. บทว่า **ธา ปตฺตกาลี** ความว่า พราหมณ์นั้น

ได้บริจาคสลากภัตต์แก่พระสงฆ์ พราหมณ์นั้นไปเรือนเรียกภริยามาสั่งว่า
แนะนำผู้เจริญ พຽงนี้ เธอจงลุกขึ้นแต่เช้า จัดสลากภัตต์ทำให้มีราคา-
กาฬณะหนึ่งสำหรับภิกษุรูปหนึ่ง ๆ พราหมณ์ปฏิเสธว่า ข้าแต่ นาย ขึ้นชื่อว่า
ภิกษุทั้งหลายเป็นนักเลง ดิฉันไม่อาจ ธิดาทั้งหลายของพราหมณ์นั้นก็ปฏิเสธ
อย่างนั้น เหมือนกัน พราหมณ์กล่าวกะทาสีว่า เจ้าอาจไหมแม่หนู ทาสีนั้น
รับคำว่า อาจเจ้าคะ แล้วจัดยาของเคี้ยวและภัตตาหารเป็นต้นโดยเคารพ
ได้สลากแล้วรู้แจ้งแก่ผู้ใดเวลาซึ่งมาแล้ว นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้
ซึ่งได้ทาด้วยโคลมัยสดทำดอกไม้ยื่นไว้ข้างหน้าในเรือน. บทว่า มาตาว ปุตุต
ความว่า ทาสีนั้นเพลิดเพลินยิ่งตลอดกาลเป็นนิตย์ อังคาสโดยเคารพ ได้ถวาย
อะไร ๆ ซึ่งเป็นของของตน เหมือนมารดาเพลิดเพลินยิ่ง ครั้งเดียวต่อบุตรผู้
จากไปนานกลับมาแล้ว ฉะนั้น. บทว่า สลฺยมา ตัวิภาคา จ ความว่า
ทาสีนั้นได้เป็นผู้มีศีลและมีจาคะ เพราะเหตุนี้ จึงบันเทิงอยู่ในวิมานนี้
ด้วยศีลและจาคะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สลฺยมา ความว่า ประกอบ
ด้วยการผูกอินทรีย์.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว มาตลีเทพสารถิได้ขับรถต่อไป แสดง
วิมานทอง ๗ ของเทพบุตรชื่อโสณทินนะ พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็น
วิมานเหล่านั้น และสิริสมบัติของโสณทินนเทพบุตรนั้น จึงตรัสถามถึงกรรม
ที่เทพบุตรนั้นได้ทำไว้ แม้มาตลีเทพสารถิออกนี้ก็ได้ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานทั้ง ๗ โชติช่วง อัญญญาภูภาพตกแต่ง

ส่องแสงสว่างดั่งดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เทพบุตรในวิมาน
นั้นมีฤทธิ์มาก ประดับด้วยสรรพากรณ อัญญาเทพ
ธิดาแวดล้อมผลัดเปลี่ยนเวียนวนอยู่โดยรอบ ทั้ง ๗
วิมาน ความปลื้มใจปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ

เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน
เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงได้ถึงสวรรค์
ชั้นเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชารู้
ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีชื่อโสณทินนะ
เป็นทานบดี ให้สร้างวิหาร ๗ หลังอุทิศต่อบรรพชิต
ได้ปฏิบัติบำรุงภิกษุผู้อยู่ในวิหาร ๗ หลังจากนั้นโดยเคารพ
ได้บริจาคผ่านู้ง่ามภัตตาหารเสนาสนะเครื่องประ-
ทีปในท่านผู้ซื้อตรงด้วยจิตเลื่อมใส รักษาอุโบสถศีลอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ในดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปีกษ
และปาฏิหาริย์ปีกษ เป็นผู้สำรวจในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้
สำรวจและจำแนกทาน จึงมาชั้นเทิงอยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ททพพุหมานา แปลว่า โชติช่วงอยู่.

บทว่า อาภนุติ ความว่า ส่องแสงสว่างคังควงอาทิตย์อ่อน ๆ. บทว่า ตตุถ
ความว่า ในวิมาน ๗ หลังที่ตั้งเรียงรายอยู่นั้น มีเทพบุตรองค์หนึ่งชื่อโสณ-
ทินนะ เข้าแต่่มหาราชเจ้า เทพบุตรองค์นี้ เมื่อก่อน ในกาลแห่งพระกัสสป
ทศพล เป็นคฤหบดีมีนามว่า โสณทินนะ เป็นทานบดี ในนิคมแห่งหนึ่งใน
กาสีกรัฐ เขาให้สร้างกุฎิที่อยู่อุทิศบรรพชิตทั้งหลาย ปฏิบัติบำรุงภิกษุทั้งหลาย
ผู้อยู่ในวิหารกุฎินั้น ๆ ด้วยปัจจัย ๔ โดยเคารพ และเจ้าจำอุโบสถสำรวจใน
ศีลทั้งหลายเป็นนิตย์ ครั้นจตุจากอัทภาพนั้นแล้ว จึงอุปบัติในวิมานนี้ชั้นเทิงอยู่.

อนึ่ง บทว่า ปาฏิหาริยปกุขณฺจ นี้ ในคานานัน ท่านกล่าวหมายเอาคติที่ ๗ และคติที่ ๘ อันเป็นคติรับและส่งแห่งอัญญมโหสถ และคติที่ ๑๓ และปาฏิบทอันเป็นคติรับและส่งแห่งจาคุททสีอุโบสถและปัจฉนรสีอุโบสถ.

ครั้นกล่าวกรรมของโศณทินนเทพบุตรอย่างนี้แล้ว มาตลีเทพสารดีก็ขับรถต่อไป แสดงวิมานแก้วผลึก วิมานแก้วผลึกนั้นสูง ๒๕๐ โยชน์ ประกอบด้วยเสาซึ่งแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการหลายร้อยต้น ประดับด้วยยอดหลายร้อยยอด ห้อยกระดิ่งเป็นแถวรอบ มีธงที่แล้วด้วยทองและเงินปักไสว ประดับด้วยอุทยานและวนะวิจิตรด้วยบุปผชาตินานาชนิด ประกอบด้วยสระโบกขรณี น่ายินดี มีไฟที่ที่นารื่นรมย์ เคลื่อนไปด้วยอัปสรผู้ฉลาดในการพ้อนรำขับร้อง และประโคม พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นวิมานแก้วผลึกนั้น มีพระหฤทัยยินดี ตรัสถามถึงกุศลกรรมแห่งอัปสรเหล่านั้น แม้มาตลีเทพสารดีนอกนี้ก็ได้ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานอันบุญญาภูภาพตกแต่งดีแล้วนี้ เคลื่อนไปด้วยหม้ออัปสรผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองด้วยยอดบริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ งดงามด้วยการพ้อนรำขับร้อง เปล่งแสงสว่างจากฝาแก้วผลึก ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน อัปสรเหล่านี้มิได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์ชั้นนี้ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชานี้ไม่ทรงทราบ ว่า อัปสรเหล่านั้นเมื่อยังอยู่ในมนุษย์-

โลกเป็นอุบาสิกาผู้มีศีล ยินดีในทาน มีจิตเลื่อมใส
เป็นนิศย์ตั้งอยู่ในสัจจะ ไม่ประมาทในการรักษา
อุโบสถ เป็นผู้ตำรวมและจำแนกทาน จึงมาบันเทิง
อยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุยมุหิ แปลว่า วิมาน มีคำอธิบายว่า
ปราสาท. บทว่า ผลิกาสู ได้แก่ ฝาแก้วผลึก คือฝาที่แล้วด้วยแก้วมณีขาว.
บทว่า นารีวรคณากิณณ ได้แก่ เคลื่อนไปด้วยหม้ออุปสรรผู้ประเสริฐ. บทว่า
กุกุญจการวิโรจิต ความว่า สะสม คือรวบรวม คือเจริญด้วยเรือนยอดอันประ-
เสริฐทั้งหลาย. บทว่า อุกมย ความว่า งดงามด้วยการพ้อนรำและการขับร้อง
ทั้งสองอย่าง. บทว่า ยา กาจิ นี้ ท่านกล่าวโดยไม่กำหนดก็จริง ถึงอย่างนั้น
ก็พึงทราบอุปสรรเหล่านั้นว่า เป็นอุบาสิกาในกรุงพาราณสี ในกาลแห่งพระ-
กัสสปพุทธเจ้า ได้รวมกันเป็นคณะกระทำบุญทั้งหลาย ซึ่งมีประการดังกล่าว
แล้วในหนหลังเหล่านั้น จึงถึงสมบัตินั้น.

ลำดับนั้น มาตลีเทพสารตินั้นขับรถต่อไป แสดงวิมานแก้วมณีวิมาน
หนึ่งแต่พระเจ้าเนมิราช วินานแก้วมณีนั้น ประดิษฐานอยู่ในภูมิภาคที่ราบเรียบ
สมบูรณ์ด้วยส่วนสูง เปล่งรัศมีคุณมณีบรรพต กึกก้องด้วยการพ้อนรำขับร้อง
และประโคม เคลื่อนไปด้วยเทพบุตรเป็นอันมาก พระเจ้าเนมิราชทอด
พระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสถามถึงกุศลกรรมของเทพบุตรเหล่านั้น แม้มาตลี
เทพสารตินอกนี้ก็ได้ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานอันบุญญาภูภาพดกแต่งแล้วนี้ ประกอบ
ด้วยภูมิภาคนารีนรมย์ จัดสรรไว้เป็นส่วน ๆ เปล่ง
แสงสว่างออกจากฝาแก้วไพฑูรย์ เสียงทิพย์ คือเสียง
เปิงมาง เสียงตะโพน การพ้อนรำขับร้อง และเสียง

ประโคมดนตรี ย่อมเปล่งออก น้าฟ้ง เป็นที่รื่นรมย์
ใจ เราไม่รู้สึกรู้ว่าได้เห็นหรือได้ฟังเสียงอันเป็นไป
อย่างนี้ อันไพเราะอย่างนี้ ในกาลก่อนเลย ความ
ปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไป
นั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่านเทพบุตร
เหล่านี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บ้านเทิงอยู่
ในวิมาน.

มาตลีเทพสารถิทูลพยากรณ์พระดำรัสตามตามที่
ทรงทราบทั่วกันผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชารู้ไม่
ทรงทราบว่า เทพบุตรเหล่านี้ เมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก
เป็นอุบาสกผู้มีศีล ได้ก่อสร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ
และสะพาน ได้ปฏิบัติพระอรหันต์ผู้เยือกเย็นโดย
เคารพ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต ถิลาบัจฉัย และ
เสนาสนะ ในท่านผู้ซื่อตรง ด้วยใจเลื่อมใส ได้รักษา
อุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในคิถิที่ ๑๔ ที่ ๑๕
ที่ ๘ แห่งปักษีและปาฎิหาริยปักษี เป็นผู้สำรวมใน
ศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สำรวมและจำแนกทาน จึงมาบ้านเทิง
อยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวพฐิยาสุ ได้แก่ ฝาแก้วไพฑูริย์.

บทว่า อุเปตฺถ ภูมิภาเคหิ ความว่า ประกอบด้วยภูมิกาน้ำรื่นรมย์. บทว่า
อาลมุพรา มุทิจฺจกา จ ความว่า เครื่องดนตรีเหล่านั้น ย่อมเปล่งเสียงในวิมาน
นี้. บทว่า นจฺจจิตฺตา สุวาทิตฺตา ความว่า การพ้อนรำและการขับร้องมี
ประการต่างๆ และการประโคมดนตรีแม้อื่น ๆ ย่อมเป็นไปในวิมานนี้. บท

ว่า เอว คต ได้แก่ ถึงภาวะที่รื่นรมย์ใจอย่างนี้. บทว่า เย เกจิ แม้นี้ ท่านกล่าวโดยไม่กำหนดก็จริง ถึงอย่างนั้น ก็พึงทราบเทพบุตรเหล่านั้นว่าเป็นอุบาสกชาวพาราณสี ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รวมกันเป็นคณะทำบุญเหล่านี้ จึงถึงทิพยสมบัตินั้น. บทว่า ปฏิปาทย์ ในคานานี้ ความว่า ให้ถึง คือได้ถวายแด่พระอรหันต์เหล่านั้น. บทว่า ปจฺจยฺ ได้แก่ กิลานปัจฉัย บทว่า อทฺฐ ความว่า ได้ถวายทานมีประการต่าง ๆ อย่างนี้.

มาตลีเทพสารตินั้นทูลบอกกรรมของเทพบุตรเหล่านั้น แต่พระเจ้า-
เนมิราชด้วยประการฉะนั้นแล้ว ขับรถต่อไป แสดงวิมานแก้วผลึกอีกวิมานหนึ่ง
วิมานแก้วผลึกนั้น ประดับด้วยยอดมิไฉ่น้อย ประดับด้วยวณะรุณ ซึ่งปกคลุม
ไปด้วยนานาบุปผชาติ แวดล้อมไปด้วยแม่น้ำมีน้ำใสสะอาด กีกก้องไปด้วย
ฝูงวิหคต่าง ๆ ส่งเสียงร้อง มีหม้ออุปสรแวดล้อม เป็นสถานที่อยู่ของเทพบุตร
ผู้มีบุญองค์หนึ่งนั่นเอง พระเจ้านะมิราชทอดพระเนตรเห็นวิมานนั้น มี
พระหฤทัยยินดี จึงตรัสถามถึงกุศลกรรมของเทพบุตรนั้น แม้มมาตลีเทพสารติ
นอกนี้ก็ได้ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานอันบุญญาภาพตกแต่งดีแล้วนี้ เคลื่อนไป

ด้วยหม้ออุปสรผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองด้วยเรือนยอดบริบูรณ์
ด้วยข้าวและน้ำ งดงามด้วยการฟ้อนรำขับร้อง ส่อง
แสงสว่างจากฝาแก้วผลึก มีแม่น้ำอันประกอบด้วย
ไม้ดอกต่าง ๆ ล้อมรอบ ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่
เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพ-
สารติ เราขอถามท่าน เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดีอะไร
ไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารตีทูลพยากรณ์พระดำรัสตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดี ในกรุงมิถิลา
เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ และ
สะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์ทั้งหลายผู้เยือก
เย็นโดยธรรม ได้ถวายจีวร บิณฑบาต คิลานปัจจัย
และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรง ด้วยใจเลื่อมใส ได้
รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ ในคิลิที ๑๔ ที่
๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ์ และปาฏิหาริย์ปักษ์เป็นผู้สำรวจ
ในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน จึงบันเทิง
อยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นชฺโช เป็นวณะวิปลาธ ความว่า
แม่น้ำสายหนึ่งไหลล้อมรอบวิมาน. บทว่า ทูมายุตตา แม่น้ำนั้นประกอบด้วย
ต้นไม้มีดอกต่างๆ. บทว่า มิถิลายี ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เทพบุตรนี้
เป็นคฤหบดีคนหนึ่งในมิถิลานคร ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็น
ทานบดี เขากระทำกุศลกรรม มีปลูกอารามเป็นต้นเหล่านั้น จึงถึงทิพยสมบัตินี้.

ครั้นทูลบอกกรรมที่เทพบุตรนั้นกระทำ แต่พระเจ้าเนมิราชอย่างได้
แล้ว มาตลีเทพสารตีก็ขับรถต่อไป แสดงวิมานแก้วผลึกแม่อีกวิมานหนึ่ง
วิมานนั้นประกอบด้วยกวนะรูน ซึ่งปกคลุมไปด้วยไม้มอกไม้ผลนานาชนิด
ยิ่งกว่าวิมานก่อน พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นวิมานนั้น จึงตรัสถาม
บุพกรรมของเทพบุตรผู้ประกอบด้วยสมบัตินั้น แม้มมาตลีเทพสารตีนอกนี้ก็ได้
ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานอันบุญญาภาพตกแต่งดีแล้วนี้ เกลื่อน
ไปด้วยอัปสรผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองด้วยยอดบริบูรณ์ด้วย
ข้าวและน้ำ งดงามด้วยการพ้อนรำขับร้อง ส่องแสง
สว่างออกจากฝาแล้วผลึก มีแม่น้ำอันประกอบด้วย
ไม้ดอกต่าง ๆ ล้อมรอบ และมีไม้เกด ไม้มะขวิด
ไม้มะม่วง ไม้ตาล ไม้ชมพู ไม้มะพลับ ไม้มะหาด
เป็นอันมาก มีผลเป็นนิตย์ ความปลื้มใจย่อมปรากฏ
แก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลี
เทพสารดี เราขอถามท่าน เทพบุตรนี้ทำกรรมดีอะไร
ไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสตามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชผู้
ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีในกรุงมิถิลา
เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ และสะพาน
ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์ทั้งหลายผู้เยือกเย็นโดยเคารพ
ได้ถวายจีวร ภัณฑบาต คิลานปัจจัย และเสนาสนะ
ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยใจเต็มมือ ได้รักษาอุโบสถศีล
ประกอบด้วยองค์ ๘ ในดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักข์
และปาฏิหาริย์ปักข์ เป็นผู้ดำรงในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้
ดำรงและจำแนกทาน จึงบันเทิงอยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นชฺช ความว่า แม่น้ำสายหนึ่ง
ไหลล้อมรอบวิมานนั้น. บทว่า ทูมายูตา ความว่า แม่น้ำนั้นประกอบด้วย
ต้นไม้มีดอกต่าง ๆ. บทว่า มิถิลาย ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เทพบุตรนี้

เป็นคฤหบดีคนหนึ่งในมิลินทนคร วิเทหรัฐ ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็นทานบดี เขาทำบุญกรรมเหล่านั้น จึงถึงทิพยสมบัตินี้.

ครั้นทูลบอกกรรมที่เทพบุตรเมื่อนั้นกระทำ แต่พระเจ้าเนมิราชอย่างนี้ แล้ว มาตลีเทพสารดีก็ขับรถต่อไป แสดงวิมานแก้วไพฑูรย์อีกวิมานหนึ่ง เช่นกับวิมานก่อนนั้นแหละ พระเจ้าเนมิราชตรัสถามถึงกรรมที่เทพบุตรผู้เสวยทิพยสมบัติในวิมานนั้นกระทำ แม้มาตลีเทพสารดีนอกนั้นก็ได้อธิบายแต่พระองค์

วิมานอันบุญญาภูภาพตกแต่งแล้วนี้ ประกอบด้วยภูมิภาคนำรินทร์มย์ จัดสรรไว้เป็นส่วน ๆ เปล่งแสงสว่างออกจากฝาแก้วไพฑูรย์ เสียงทิพย์ คือเสียงเปิงมาง เสียงตะโพน การฟ้อนรำขับร้อง และเสียงประโคมดนตรี ย่อมเปล่งออก นำฟัง เป็นที่รื่นรมย์ใจ เราไม่รู้สึกรู้สึที่ได้เห็นหรือได้ฟังเสียงอันเป็นไปอย่างนี้ อันไพเราะอย่างนี้ ในกาลก่อนเลย ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เราเพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอถามท่าน เทพบุตรนี้ได้ทำกรรมดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชผู้ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีในกรุงพาราณสี เป็นทานบดี ได้ก่อสร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ และสะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์ทั้งหลายผู้เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต คิลาน-

ปัจฉัย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรง ด้วยใจเลื่อมใส
ได้รักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในคิลิที
๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ์ และปาฏิหาริย์ปักษ์ เป็น
ผู้สำรวจในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สำรวจและจำแนกทาน
จึงมาบันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดินั้นทูลบอกกุศลกรรมแต่พระเจ้าเนมิราชอย่างนี้แล้ว
ขับรถต่อไป แสดงวิมานทองซึ่งมีรัศมีเหมือนดวงอาทิตย์อ่อน ๆ พระเจ้า
เนมิราชทอดพระเนตรเห็นสมบัติของเทพบุตรผู้อยู่ในวิมานทองนั้น มีพระ
หฤทัยยินดี จึงตรัสถามถึงกรรมที่เทพบุตรนั้นกระทำ แม้มาตลีเทพสารดินอก
นี้ก็ทูลบอกแต่พระองค์

วิมานทองอันบุญญาอนุภาพตกแต่งดีนี้ สุกใสดูจ
ดวงอาทิตย์แรกอุทัยดวงใหญ่สีแดงฉนั้น ความปลื้ม
ใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นวิมานทองนี้ดูก่อน
มาตลีเทพสารดี เราขอถามท่านเทพบุตรนี้ได้ทำกรรม
ดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถามตามที่
ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชผู้
ไม่ทรงทราบว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีอยู่ในกรุง
สาวัตถี เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำ
และสะพาน ได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์ทั้งหลายผู้
เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร บิณฑบาต คิลาน-
ปัจฉัย และเสนาสนะ ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยใจเลื่อมใส
ได้รักษาอุโบสถศีล ประกอบด้วยองค์ ๘ ในคิลิที ๑๔

ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ์ และปาฏิหาริย์ปักษ์ เป็นผู้
ตำรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้ตำรวมและจำแนกทาน
จึงบันเทิงอยู่ในวิมาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทยมาทิจโจ ได้แก่ ดวงอาทิตย์
แรกขึ้น. บทว่า สวาคุณฺณิ ความว่า เทพบุตรนั้นได้เป็นทานบดีในกรุงสาวัตถี
ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า.

ในเวลาที่มาตลีเทพสารตีฑูลวิมาน ๘ เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้ ท้าว-
สักกเทวราชทรงดำริว่า มาตลีประพฤตชั่วเกิน จึงส่งเทพบุตรผู้ว่องไวแม่อื่น
อีกไปด้วยเทวบัญชาว่า ท่านจงไปบอกแก่มาตลีว่า ท้าวสักกเทวราชเรียกหาท่าน
เทพบุตรนั้นไปโดยเร็ว แจ้งแก่มาตลีเทพให้ทราบ มาตลีเทพสารตีได้สดับ
คำแห่งเทพบุตรนั้น ดำริว่า บัดนี้เราไม่อาจจะชักช้า จึงแสดงวิมานเป็นอันมาก
พร้อมกันทีเดียว พระเจ้านมิตราชตรัสถามถึงกรรมของเหล่าเทพบุตรผู้เสวย
ทิพยสมบัติในวิมานนั้น ๆ มาตลีเทพสารตีได้ทูลบอกแล้ว

วิมานทองเป็นอันมากเหล่านี้ อัญญูญานุภาพ
ตกแต่ดีแล้ว ลอยอยู่ในนภากาศ ไพโรจน์โชติช่วง
ดังสายฟ้าในระหว่างก้อนเมฆฉะนั้น เทพบุตรทั้งหลาย
ผู้มีฤทธิ์มาก ประดับสรรพากรณ์ อันหมู่อัปสรห้อม-
ล้อม พลัดเปลี่ยนเวียนอยู่ในวิมานนั้น ๆ โดยรอบ
ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความ
เป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารตี เราขอถามท่าน
เทพบุตรเหล่านี้ได้ทำความดีอะไรไว้ จึงถึงสวรรค์
บันเทิงอยู่ในวิมาน.

มาตลีเทพสารตีฑูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่

ทรงทราบแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลายแต่พระราชผู้ไม่
ทรงทราบว่า เทพบุตรเหล่านั้นเป็นสาวกของพระสัม-
มาสัมพุทธเจ้า มีศรัทธาตั้งมั่นในพระอัครธรรมที่พระ-
พุทธเจ้าให้รู้แจ้งแล้ว ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ
พระศาสดา ข้าแต่พระราช ขอเชิญพระองค์ทอด
พระเนตรสถานที่สถิตของเทพบุตรเหล่านั้นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวหายสาม ความว่า วิมานเหล่านั้น
ลอยอยู่ในอากาศ พระเจ้าเนมิราชตรัสว่า วิมานที่ตั้งอยู่ในอากาศเหล่านี้
ตั้งอยู่ด้วยดีในอากาศนั่นเอง. บทว่า วิชฺชวพุทฺถนนฺตเร ความว่า รวากะ
ว่าสายฟ้าที่เดินอยู่ในระหว่างก้อนเมฆ. บทว่า สุวินฺนุญาย ความว่า ตั้งมั่น
ด้วยดีเพราะมาด้วยมรรค มีคำอธิบายว่า ข้าแต่มหाराช เทพบุตรเหล่านั้นบวช
ในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้าซึ่งเป็นนิยานิกรรม ในกาลก่อน เป็นผู้มีสีล
บริสุทธิ์ บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ กระทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล ไม่อาจที่จะยัง
พระอรหัตให้บังเกิด จุตจากอภัพนั้นแล้ว เกิดในวิมานทองเหล่านี้ ข้าแต่
พระราช สถานที่เหล่านั้นเป็นที่สถิตของสาวกของพระกัสสปพุทธเจ้าเหล่านั้น
ซึ่งพระองค์จะทอดพระเนตร ดังนั้น ขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรเถิด
พระเจ้าข้า.

มาตลีเทพสารณินั้นแสดงวิมานที่ลอยอยู่ในอากาศ แต่พระเจ้าเนมิราช
อย่างนี้แล้ว เมื่อจะกระทำอุตสาหะเพื่อเสด็จไปสำนักของท้าวสักกเทวราช
จึงทูลว่า

ข้าแต่มหाराชเจ้า สถานที่ของผู้มีกรรมลามก
พระองค์ก็ทรงทราบแล้ว อนึ่ง สถานที่สถิตของผู้มี
กรรมอันงาม พระองค์ก็ทรงทราบแล้ว ข้าแต่พระราช

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอเชิญพระองค์เสด็จขึ้นไป

ในสำนักของท้าวสักกเทวราช ในบัดนี้เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อวาถ** ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์ทอดพระเนตรที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกก่อนแล้วทรงทราบสถานที่อยู่ของผู้มีกรรมลามกทั้งหลาย อนึ่ง เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรวิมานที่ลอยอยู่ในอากาศเหล่านี้ ก็ทรงทราบสถานที่อยู่ของผู้มีกรรมอันงามแล้ว ขอเชิญพระองค์เสด็จขึ้นทอดพระเนตรทิพยสมบัติในสำนักของท้าวสักกเทวราชในบัดนี้เถิด.

ก็แลครั้นทูลอย่างนี้แล้ว มาตลีเทพสารก็ขับรถต่อไป แสดงสัตต-
ปริกัณทบรรพต ซึ่งตั้งล้อมสิเนรุราชบรรพต พระศาสดาเมื่อจะตรัสการที่
พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นบรรพตเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามมาตลีเทพสารให้
ให้แจ้งชัด จึงตรัสว่า

พระเจ้าเนมิหาราชประทับอยู่บนทิพยานอัน

เทียมม้าสินธพหนึ่งพันเสด็จไปอยู่ ได้ทอดพระเนตร

เห็นภูเขาทั้งหลายในระหว่างนทีสีทันดร ครั้นทอด

พระเนตรเห็นแล้ว ได้ตรัสถามเทพทูตมาตลีว่า ภูเขา

เหล่านี้ชื่ออะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหัสสุยุต** ความว่า เทียมด้วยม้า
สินธพพันหนึ่ง. บทว่า **หยวาทิ** ความว่า อันม้าทั้งหลายนำไป. บทว่า
ทิพฺพยานมธฺฐิโรโต ความว่า เป็นผู้ประทับอยู่บนทิพยานเสด็จไป. บทว่า
อทุทา แปลว่า ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว. บทว่า **สีทันฺดร** ได้แก่
ในระหว่างมหาสมุทรสีทันดร เล่ากันว่า น้ำในมหาสมุทรนั้นละเอียด โดยที่สุด
เพียงแหวหางนกยูงที่โยนลงไป ก็ไม่อาจลอยอยู่ได้ ข่อมจมลงทีเดียว ฉะนั้น

มหาสมุทรนั้น จึงเรียกกันว่า มหาสมุทรสี่พันคร ในระหว่างแห่งมหาสมุทร
สี่พันครนั้น. บทว่า นค ได้แก่ ภูเขา. บทว่า เก นาม ความว่า
ภูเขาเหล่านี้ชื่ออะไร.

มาตลีเทพบุตรถูกพระเจ้าเนมิราชตรัสถามอย่างนี้แล้ว จึงทูลตอบว่า

ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ คือ ภูเขาสุทัสสนะ ภูเขากรวิกะ

ภูเขาอิสินธระ ภูเขาอักษณระ ภูเขาเนมินธระ ภูเขา

วินตกะ และภูเขาอัสสกันณะ ภูเขาเหล่านี้สูงขึ้นไป

โดยลำดับ อยู่ในมหาสมุทรสี่พันคร เป็นที่อยู่ของ

ท้าวจามหาราช ขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรเถิด

พระเจ้าข้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตสุโณ ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า

ภูเขานี้ชื่อสุทัสสนบรรพต อยู่ภายนอกภูเขาเหล่านั้นทั้งหมด ถัดภูเขาสุทัสสนะ
นั้น ชื่อภูเขากรวิกะ ภูเขากรวิกะนั้น สูงกว่าภูเขาสุทัสสนะ อนึ่ง ทะเลชื่อ
สี่พันครอยู่ในระหว่าง ๒ ภูเขานั้น ถัดภูเขากรวิกะ ชื่อภูเขาอิสินธระ ภูเขา
อิสินธระนั้นสูงกว่าภูเขากรวิกะ อนึ่ง ทะเลชื่อสี่พันครอยู่ในระหว่าง ๒ ภูเขา
นั้น ถัดภูเขาอิสินธระ ชื่อภูเขาอักษณระ ภูเขาอักษณระนั้นสูงกว่าภูเขาอิสินธระ
ทะเลชื่อสี่พันครอยู่ในระหว่าง ๒ ภูเขาเมื่อนั้น ถัดภูเขาอักษณระ ชื่อภูเขา
เนมินธระ ภูเขาเนมินธระนั้นสูงกว่าภูเขาอักษณระ ทะเลชื่อสี่พันครอยู่ในระหว่าง
๒ ภูเขาเมื่อนั้น ถัดภูเขาเนมินธระ ชื่อภูเขาวินตกะ ภูเขาวินตกะนั้นสูงกว่า
ภูเขาเนมินธระ ทะเลชื่อสี่พันครอยู่ในระหว่าง ๒ ภูเขาเมื่อนั้น ถัดภูเขาวินตกะ
ชื่อภูเขาอัสสกันณะ ภูเขาอัสสกันณะนั้นสูงกว่าภูเขาวินตกะ ทะเลชื่อสี่พันคร
อยู่ในระหว่าง ๒ ภูเขาเมื่อนั้น.

บทว่า อนุพุพพสมุคฺคา ความว่า ภูเขาทั้ง ๗ เหล่านั้นสูงขึ้นไป โดยลำดับในทะเลสีทันดร ดูกั้นบันไดตั้งอยู่. บทว่า ยานิ ความว่า ข้าแต่ มหาราชเจ้า ขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรภูเขาเหล่านี้ ซึ่งเป็นที่อยู่ของ ท้าวจตุมหาราช (เทวดาผู้รักษาโลกประจำทิศทั้ง ๔ บางที่เรียกว่า ท้าวจตุ-โลกบาล ได้แก่ ท้าวธรรฐ ประจำทิศบูรพา ท้าววิรุพหก ประจำทิศทักษิณ ท้าววิรุปักย์ ประจำทิศประจิม ท้าวกุเวร ประจำทิศอุดร).

มาตลีเทพสารดีแสดงเทวโลกชั้นจตุมหาราชแต่พระเจ้าเนมิราชอย่าง นี้แล้ว ขับรถต่อไป แสดงรูปเปรียบพระอินทร์ ซึ่งประดิษฐานล้อมซุ้ม ประตูลิตตกภู แห่งดาวดึงสพิภพ พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นทวารนั้น แล้วตรัสถาม แม้มาตลีเทพสารดีนอกนี้ก็ได้ทูลบอกแต่พระองค์

ประตุมิรูปต่าง ๆ รุ่งเรืองวิจิตรต่าง ๆ อันรูป เช่นรูปสักกรินทร์เทวราชแวดล้อมรักษาดีแล้ว ดุจป่า อันเสื่อไคร้ทั้งหลายรักษาดีแล้วฉะนั้น ย่อมปรากฏ ความปลื้มใจย่อมปรากฏแก่เราเพราะได้เห็นประตุนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี เราขอลามท่าน ประตุนี้เขา เรียกชื่อว่าอะไร เป็นประตุน่ารื่นรมย์ใจ เห็นได้ แต่ไกลทีเดียว.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำรัสถาม ตามที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่ พระราชาผู้ไม่ทรงทราบว่า ประตุนี้เขาเรียกว่า จิตต-กภู เป็นที่เสด็จเข้าออกของท้าวสักกเทวราช เพราะ ประตุนี้เป็นประตูแห่งเทพนคร ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขา ลินธูราชอันงามนำดูปรากฏอยู่ มีรูปต่าง ๆ รุ่งเรือง

วิจิตรต่าง ๆ อันรูปเช่นรูปสักกรินทร์เทวราชแวดล้อม
รักษาดีแล้ว ดูจป่าอันเสื่อโครงทั้งหลายรักษาดีแล้ว
ฉะนั้น ย่อมปรากฏ ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอัน
ยิ่งใหญ่ ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปทางประตูนี้ จง
ทรงเหยียบภูมิภาคอันราบรื่นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนกรูป** ได้แก่ มีชาติไม่น้อย. บทว่า
นนานาจิตต์ ได้แก่ วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ. บทว่า **ปกาสติ** ความว่า
ประตูนี้ปรากฏว่าชื่ออะไร. บทว่า **อาภินุณ** ความว่า แวดล้อมแล้ว. บทว่า
พยุคมเหว **สุรกุขิต** ความว่า ป่าใหญ่อันเสื่อโครงหรือราชสีห์ทั้งหลาย
รักษาดีแล้ว ฉันทิ ประตูนี้อันรูปเช่นรูปพระอินทร์นั้นแลรักษาดีแล้วฉันทินั้น
ก็ความที่รูปเปรียบพระอินทร์เหล่านั้นเข้าตั้งไว้เพื่อประโยชน์ในการอารักขา
พึงกล่าวในกลาวกชาดกในเอกนิบาต. บทว่า **กิมภยุมมาหุ** ความว่า เขาเรียก
ประตูนี้ว่าชื่ออะไร. บทว่า **ปเวสน** ความว่า สร้างไว้อย่างดีเพื่อประโยชน์.
เสด็จเข้าออก. บทว่า **สุทสุสนสุส** ความว่า เขาสินธุซึ่งงามน่าดู. บทว่า
ทวาร **เหต** ความว่า ประตูนี้เป็นประตูของเทพนคร กว้างยาวหมื่นโยชน์
ซึ่งประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสินธุ. บทว่า **ปกาสติ** ความว่า ชุ่มประตูย่อม
ปรากฏ. บทว่า **ปวิเสเตน** ความว่า ขอเชิญเสด็จเข้านครทางประตูนี้. บทว่า
อรุข **ภูมิ** **ปกุม** ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอเชิญพระองค์ทรงเหยียบ
ทิพยภูมิภาคอันราบรื่นแล้วไปด้วยทองเงินและแก้วมณี มีบุปผชาตินานา
ชนิดเกลื่อนกลาด ด้วยยานทิพย์

ก็แลกรันทุลงอย่างนี้แล้ว มาตลีเทพสารก็ได้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จ
เข้าเทพนคร เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

พระเจ้าเนมิหาราชประทับอยู่บนทิพยานอัน
เทียมม้าสินธพหนึ่งพันเสด็จไปอยู่ ได้ทอดพระเนตร
เห็นทิวสภานี้.

พระเจ้าเนมิราชนั้นประทับอยู่บนทิพยานเสด็จไป ได้ทอดพระเนตร
เห็นทิวสภานี้ชื่อสุธรรมา จึงตรัสถามมาตลีเทพสารดี มาตลีเทพสารดีเมื่อนั้น
ก็ได้ทูลบอก

วิมานอันบุญญาภภาพตกแต่งแล้วนี้ ส่องแสง-
สว่างจากฝาแก้วไพฑูรย์ ราวกะอากาศส่องแสงเขียว
สดปรากฏในสรรพกาล ฉะนั้น ความปลื้มใจย่อมปรากฏ
แต่เรา เพราะได้เห็นวิมานนี้ ดูก่อนมาตลีเทพสารดี
เราขอถามท่าน วิมานนี้เขาเรียกชื่อว่าอะไร.

มาตลีเทพสารดีทูลพยากรณ์พระดำตรัสถาม ตาม
ที่ทราบวิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราช
ผู้ไม่ทรงทราบว่า วิมานนี้นั้นเป็นทิวสภานี้ มีนาม
ปรากฏว่าสุธรรมา ตามที่เรียกกัน รุ่งเรืองด้วยแก้ว
ไพฑูรย์งามวิจิตร อันบุญญาภภาพตกแต่งดีแล้ว มีเสา
ทั้งหลาย ๘ เหลี่ยมทำไว้ดีแล้ว ล้วนแล้วด้วยแก้ว
ไพฑูรย์ทุก ๆ เสา รองรับไว้ เป็นที่ซึ่งเทพเจ้าเหล่า
ดาวดึงส์ทั้งหมดมีพระอินทร์เป็นประมุข ประชุมกัน
คิดประโยชน์ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าแต่
พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอเชิญพระองค์
เสด็จเข้าไปสู่ที่เป็นที่อนุโมทนาของเทวดาทั้งหลาย
โดยทางนี้.

ฝ่ายเทวดาทั้งหลายนั่งคอยพระเจ้าเนมิราชเสด็จมา เทวดาเหล่านั้นได้ฟังว่า พระเจ้าเนมิราชเสด็จมาแล้ว ต่างก็ถือของหอมรูปเครื่องอบและดอกไม้พัพย์ ไปคอยอยู่ที่ทางจะเสด็จมา ตั้งแต่ซุ้มประตูจิตตถุญ บูชาพระมหาสัตว์ด้วยของหอมและบุปผชาติเป็นต้น นำเสด็จสู่เทวสภาชื่อสุธรรมา พระเจ้าเนมิราชเสด็จลงจากรถเข้าสู่เทวสภา เทวดาทั้งหลายในที่นั้นเชิญเสด็จให้ประทับนั่งบนทิพยอาสน์ ท้าวสักกเทวราชเชิญเสด็จให้ประทับนั่งบนทิพยอาสน์และเสวยทิพยกามสุข.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเมื่อความนั้น จึงตรัสว่า

เทวดาทั้งหลายเห็นพระเจ้าเนมิราชเสด็จมาถึง ก็พากันยินดีต้อนรับว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ ข้าแต่พระราชผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ขอเชิญประทับนั่งในที่ใกล้ท้าวสักกเทวราช ณ บัดนี้เถิด ท้าวสักกเทวราช ทรงยินดีต้อนรับ พระองค์ผู้เป็นพระราชแห่งชาววิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวกรุงมิถิลา ท้าววาสวเทวราชทรงเชื่อเชิญให้เสวยทิพยกามารมณ์เสด็จมาถึงทิพยสถาน อันเป็นที่อยู่ของเทวดาทั้งหลาย ผู้ยังสิ่งที่ตนประสงค์ให้เป็นไปได้ตามอำนาจ ขอเชิญประทับอยู่ในหมู่เทวดาผู้สำเร็จด้วยทิพยกามทั้งมวล ขอเชิญเสวยทิพยกามารมณ์ในหมู่เทพเจ้าชาวดาวดึงส์เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฏินนุทิสฺสุ** ความว่า ร่วมกันประพฤติเป็นที่รัก คือ ต่างยินดีร่าเริงต้อนรับ. บทว่า **สพฺพกามสนิทฺติสฺสุ** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความสำเร็จทิพยกามารมณ์ทั้งปวง.

ท้าวสักกเทวราชเชยฺยเสด็จพระมหาสัตว์ให้เสวยทิพยกามารมณ์และให้ประทับบนทิพยอาสน์อย่างนี้ พระเจ้านามิราชทรงสดับดังนั้น เมื่อจะดำรัสห้าม จึงตรัสว่า

สิ่งใดที่ได้มาเพราะผู้อื่นให้ สิ่งนั้นเปรียบเหมือน
ยวดยานหรือทรัพย์ที่ยืมเขามา ฉะนั้น หม่อมฉันไม่
ปรารถนาสิ่งซึ่งผู้อื่นให้ บุญทั้งหลายที่หม่อมฉันทำเอง
ย่อมเป็นทรัพย์ที่จะติดตามหม่อมฉันไป หม่อมฉันจัก
กลับ ไปทำกุศลให้มากในหมู่มนุษย์ ด้วยการบริจาค
ทาน การประพฤติสม่าเสมอ ความสำรวม และการ
ฝึกอินทรีย์ ซึ่งทำไว้แล้วจะได้ความสุข และไม่
เดือดร้อนในภายหลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยํ ปรโต ทานปจฺจยา** ความว่า สิ่งใด
ที่ได้มาเพราะการให้แต่ผู้อื่น คือของผู้อื่นนั้นเป็นปัจจัย คือเพราะผู้อื่น
นั้นให้ สิ่งนั้น ย่อมเป็นเช่นกับของที่ยืมเขามา ฉะนั้น หม่อมฉันจึงไม่
ปรารถนาสิ่งนั้น. บทว่า **สยํ กตานิ** ความว่า ก็บุญทั้งหลายเหล่าใดที่
หม่อมฉันกระทำไว้ด้วยตน การกระทำบุญเหล่านั้นของหม่อมฉันนั้นแหละ
ไม่สาธารณะแก่คนเหล่าอื่น. บทว่า **อาเวนิยํ ฐนํ** ได้แก่ ทรัพย์ที่ติดตามไป.
บทว่า **สมจฺริยาย** ได้แก่ ด้วยความประพฤติสม่าเสมอทางไตรทวาร. บทว่า
สยฺกฺกเมน ได้แก่ ด้วยการรักษาศีล. บทว่า **ทเมน** ได้แก่ ด้วยการฝึก
อินทรีย์.

พระมหาสัตว์ทรงแสดงธรรม ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะแก่เทวดาทั้งหลายอย่างนี้ เมื่อทรงแสดงประทับอยู่ ๗ วัน โดยการนับในมนุษย์ ยังหมู่เทพเจ้าให้ยินดีประทับอยู่ท่ามกลางหมู่เทวดานั้นเอง เมื่อจะทรงพรรณนาคุณแห่งมาตลีเทพสารดี จึงตรัสว่า

มาตลีเทพสารดีผู้เจริญ เป็นผู้มีอุปการะมากแก่

หม่อมฉัน ได้แสดงสถานที่อยู่ของผู้มีกรรมอันงาม

และของผู้มีกรรมอันลามก แก่หม่อมฉัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โย เม กลุยาณกมุมานํ ปาปานํ

ปฏิทสฺสยิ ความว่า มาตลีเทพสารดีนี้ได้แสดงสถานที่เป็นที่อยู่ของเทวดาทั้งหลายผู้มีกรรมอันงาม และสถานที่ของสัตว์นรกทั้งหลายผู้มีกรรมอันลามก แก่หม่อมฉัน.

ลำดับนั้น พระเจ้าเนมิราชเชษฐาท้าวสักกเทวราชมาตรัสว่า ข้าแต่มหาราช หม่อมฉันปรารถนาเพื่อกลับไปมนุษยโลก ท้าวสักกเทวราชจึงมีเทวโองการสั่งมาตลีเทพสารดีว่า ท่านจงนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จกลับไปกรุงมิตลานั้นอีก มาตลีเทพสารดีรับเทวบัญชาแล้วได้จัดเทียบมรดไว้ พระเจ้าเนมิราชทรงบันเทิงกับหมู่เทวดาแล้วยังเหล่าเทวดาให้กลับ ตรัสอำลาแล้วเสด็จทรงรถ มาตลีเทพสารดีขับรถไปถึงกรุงมิตลาทางทิศปราจีน มหาชนเห็นทิพยรถก็มีจิตบันเทิงว่า พระราชาของพวกเราเสด็จกลับแล้ว มาตลีเทพสารดีทำประทักษิณกรุงมิตลา ยังพระมหาสัตว์ให้เสด็จลงที่สีหบัญชรนั้น แล้วทูลลากลับ ไปยังที่อยู่ของตนทีเดียว ฝ่ายมหาชนก็แวดล้อมพระราชาทูลถามว่า เทวโลกเป็นเช่นไร พระเจ้า ข้าพระเจ้าเนมิราชทรงเล่าถึงสมบัติของเหล่าเทวดา และของท้าวสักกเทวราชแล้วตรัสว่า แม้ท่านทั้งหลายก็จงทำบุญมีทานเป็นต้น ก็จักบังเกิดในเทวโลกนั้นเหมือนกัน แล้วทรงแสดงธรรมแก่มหาชน.

ครั้งกาลต่อมา พระมหาสัตว์เนมิราชนั้น เมื่อภูษามาลากราบทูลความ
ที่พระเกศาหงอกเกิดขึ้น จึงทรงให้ถอนพระศกหงอกด้วยพระแหวนทองคำ
วางในพระหัตถ์ ทอดพระเนตรเห็นพระศกหงอกนั้นแล้วสลดพระหฤทัย
พระราชทานบ้านส่วยแก่ภูษามาลา มีพระราชประสงค์จะทรงผนวช จึงมอบ
ราชสมบัติแก่พระราชโอรส เมื่อพระราชโอรสทูลถามว่า พระองค์จักทรงผนวช
เพราะเหตุไร เมื่อจะตรัสบอกเหตุแก่พระราชโอรส จึงตรัสคาถาว่า

ผมหงอกที่งอกขึ้นบนเศียรของพ่อเหล่านี้ เกิด

แล้วก็นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเทวทูตปรากฏแล้ว สมัย

นี้จึงเป็นคราวที่พ่อจะบวช.

พระเจ้าเนมิราชตรัสคาถาแล้ว เป็นเหมือนพระราชอาวคัฏก่อน ๆ
ทรงผนวชแล้วประทับอยู่ ณ อัมพวันนั้นนั่นเอง เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฉันท
ไม่เสื่อม ได้เป็นผู้บังเกิดในพรหมโลก พระศาสดาเมื่อจะทรงทำให้แจ้งซึ่ง
ความที่พระเจ้าเนมิราชนั้นทรงผนวชแล้ว จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเจ้าเนมิราชราชาแห่งแคว้นวิเทหะ ผู้ทรง

อนุเคราะห์ชาวมิถิลา ตรัสคาถานี้แล้ว ทรงบูชาโย

เป็นอันมาก ทรงเข้าถึงความเป็นผู้สำรวมแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิหํ วตฺวา ความว่า ตรัสคาถานี้ว่า
อตุตฺตมํกรูหา มยฺหํ ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า ปุญฺญญฺณํ ยชิตฺวาน ได้แก่
ถวายทานเป็นอันมาก. บทว่า สญฺญมํ อหฺนุปาคมิ ความว่า ทรงเข้าถึง
ความสำรวมในศีล ฝ่ายพระราชโอรสของพระเจ้าเนมิราชนั้น มีพระนามว่า
กาลารัชชกะ ตั้ดวงศ์นั้น (คือเมื่อถึงคราวพระศกหงอกและทราบแล้วหาทรง
ผนวชไม่).

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 302

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่ตถาคตออกมหาภิเนษกรรมณ์ แม้ในกาลก่อน ตถาคตก็ออกมหาภิเนษกรรมณ์เหมือนกัน ตรัสจะนั้นแล้ว ทรงประกาศ จตุราริยสังข์ ประชุมชาดก ท้าวสักกเทวราช ในครั้งนั้น กลับชาติมาเกิดเป็นภิกษุชื่อนุรุทธะในกาลนี้ มาตลีเทพสารดีเป็นภิกษุชื่ออานนท์ กษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ เป็นพุทธบริษัท ก็เนมิราช คือเราผู้สัมมาสัมพุทธะนี้เองแล.

จบ เนมิราชชาดก

๕. มโหสถชาดก

ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี

[๖๐๐] ดูก่อนพ่อมโหสถ พระเจ้าจูลนีพรหมทัต
เจ้ากรุงปัญจาละเสด็จยাত্রาทักพมาพร้อมด้วยกองทัพ
ทุกหมู่เหล่า กองทัพของพระเจ้ากรุงปัญจาละนี้นั้นพึง
ประมาธไม่ได้ มีกองช่างโยธา กองรบ ล้วนแต่
ฉลาดในสงครามทั้งปวง สามารถจะนำข้าศึกมาได้
มีเสียงอื้ออึง ยังกันและกันให้รู้ด้วยเสียงกลอง และ
เสียงสังข์

มีวิทยาทางโลหธาตุ มีเครื่องประดับ มีขงเคลื่อนไหว
กล่นด้วยช้างม้า สมบูรณ์ด้วยเหล่าคนมีศิลป์ ตั้งมั่น
ด้วยดีด้วยเหล่าทหารผู้แก่แล้วกล้า

กล่าวกันว่า ในกองทัพนี้ มีราชบุรุษ ๑๐ คน
เป็นผู้ฉลาด มีปัญญา ประชุมปรึกษากันในที่ลับ
พระชนนีของพระเจ้าจูลนีพรหมทัต เป็นที่ ๑๑ ย่อม
ทรงสั่งสอนชาวปัญจาละนครที่นั่น บรรดาชนเหล่านี้
พระราชาร้อยเอ็ดผู้เรื่องยศ ตามเสด็จพระเจ้าปัญจา-
ราช ถูกชิงแว่นแคว้น กลัวมรณภัย ตกอยู่ในอำนาจ
ของชาวปัญจาจนคร เป็นผู้ทำตามพระราชกระแสที่
ดำรัส ไม่มีความปรารถนาก็จำต้องกล่าวเป็นที่รักตาม
เสด็จพระเจ้าปัญจาจราช เป็นผู้มีอำนาจมาก่อน ไม่มี
ความปรารถนาก็ต้องอยู่ในอำนาจของพระเจ้าปัญจา-

ราช กรุงมิลิลาถูกกองทัพนั้นแวดล้อมเป็น ๓ ชั้น
ราชธานีของชาววิเทหรัฐถูกขุดเป็นคูโดยรอบ กองทัพ
ที่แวดล้อมกรุงมิลิลาโดยรอบนั้น ปราบภูเหมือนดาว
บนท้องฟ้า ดูก่อนพ่อมโหสถ พ่อจงรู้ว่า พวกเราจัก
พินทุทุกขัได้อย่างไร.

[๖๐๑] ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์
ทรงเหยียดพระยุคลบาทให้ผาสุก เชิญเสวย และรื่น
รมย์ในกามสมบัติเถิด พระเจ้าจูลนีพรหมทัตจะละ
กองทัพชาวปัญจาละหนีไป.

[๖๐๒] พระราชามีพระราชประสงค์จะทรงทำ
สัตถวไมตรี จะประทานรัตนะทั้งหลายแด่พระองค์ แต่
นี้ไป ทูตทั้งหลายผู้มีวาจาไพเราะ กล่าวคำที่น่ารัก
จงมา จงกล่าววาจาอันอ่อนหวาน เป็นวาจาที่น่ายินดี
ปัญจาละรัฐและวิเทหรัฐทั้งสองนั้น จงเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกัน.

[๖๐๓] ดูก่อนอาจารย์แก้ว ท่านได้พบกับมโห-
สถเป็นอย่างไรหนอ เชิญกล่าวข้อความนั้นเถิด
มโหสถกับท่านต่างงดโทษกันแล้วกระมัง มโหสถ
ยินดีแล้วกระมัง.

[๖๐๔] ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษที่ชื่อ
มโหสถ เป็นคนเลว ไม่น่าชื่นชม กระด้าง มิใช่
สัตบุรุษ ไม่พูดอะไรสักคำ เหมือนคนใบ้ คล้ายคน
หนวก.

[๖๐๕] บทมนต์นี้เห็นได้แสนยากโดยแท้ ข้อ
ความที่ดีอันพระผู้มีความเพียรเห็นแล้ว ความจริง กาย
ของเราก็อ้วนไห้ว ใครจักละแคว้นของตนไปสู่เงื้อม
มือของคนอื่นเล่า.

[๖๐๖] พวกเราทั้ง ๖ คนเป็นบัณฑิต มีปัญญา
สูงสดุดจกแผ่นดิน มีมติสมอกันเป็นเอกฉันท์ทีเดียว
พอมโหสถ แม่เจ้าก็จงทำมตีว่า ไปหรือไม่ไป หรืออยู่.

[๖๐๗] ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์ทรงทราบ
พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงมีอานุภาพมาก มีพลมาก
ก็พระราชานั้่นปรารธนาเพื่อปลงพระชนมชีพของพระ
องค์ ดุจนายพรานฆ่ามฤคด้วยมฤคิณะนั้น.

ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อ ย่อมกลืนเบ็ดที่
คดซึ่งปกปิดไว้ด้วยเนื้ออันเป็นเหยื่อ มันย่อมไม่รู้จัก
ความตายของมัน ฉนั้นใด ข้าแต่พระราชา พระองค์
ทรงปรารธนาถาม ย่อมไม่ทรงทราบพระธิดาของพระ
เจ้าจุลนี เหมือนปลาไม่รู้จักความตายของตนจะนั้น
ข้าพระองค์เสด็จไปยังปัญจาลนคร จักต้องสละพระ-
องค์ทันที ภัยใหญ่จักถึงพระองค์ ดุจภัยมาถึงมฤคตัว
ตามไปถึงทางประตูบ้าน ฉะนั้น.

[๖๐๘] พวกเรานี้แหละเป็นคนเขลา บำน้ำลาย
ที่กล่าวถึงเหตุแห่งการได้รั้ตนะอันสูงสุด ในสำนักเจ้า
เจริญด้วยทางใด จะรู้จักความเจริญเหมือนคนอื่นเขา
ได้อย่างไร.

[๖๐๕] ท่านทั้งหลายจงใสศอัมโหสถนี้ให้หาย
ไปเสียจากแวนแคว้นของเรา เพราะเขาพูดเป็น
อันตรายแก่การได้รั้ตนะของเรา.

[๖๑๐] แต่นั้น มโหสถบัณฑิตได้หลีกไปจาก
ราชสำนักของพระเจ้าวิเทหราช ที่นั่นได้เรียกนก
สุวบัณฑิต ชื่อ มาธูระ ตัวเป็นทูตมาสั่งว่า แน่สหาย
ตัวมีปีกเขียว เจ้าจงมาทำการขวนขวายเพื่อเรา นาง
นกสาลิกาที่เขาเลี้ยงไว้ ณ ที่บรรทมของของพระเจ้า
ปัญจาลราชมีอยู่ ก็นางนกนั้นเป็นนกฉลาดในสิ่งทั้ง
ปวง เจ้าจงถามนางนกนั้นโดยพิสดาร นางนกนั้น
รู้ความลับทุกอย่างของพระเจ้าปัญจาลราช และของ
พราหมณ์แก้วผู้โกลีโยคตรทั้งสองนั้น นกสุวบัณฑิต
ชื่อมาธูระ ตัวนี้ปีกเขียวรับคำมโหสถว่า เออ แล้วได้ไป
สู่สำนักนางนกสาลิกา แต่นั้นนกสุวบัณฑิตชื่อมาธูระ
นั้น ครั้นไปถึงแล้ว ได้เรียกนางนกสาลิกาทัวมีกรงงาม
พูดเพราะ มาถามว่า เธอพอดทนอยู่ในกรงงาม
ดอกหรือ เธอมีความสุขในเพศดอกหรือ ข้าวตอก
กับน้ำผึ้งเธอได้ในกรงงามของเธอดอกหรือ ดูก่อน
สหายสุวบัณฑิต ความสุขมีแก่นัน และความสบายก็
มี อนึ่ง ข้าวตอกกับน้ำผึ้งนั้นก็ได้เพียงพอ ดูก่อน
สหาย ท่านมาแต่ไหน หรือว่าใครใช้ท่านมา ก่อน
แต่นี้ฉันไม่เคยเห็นท่าน หรือไม่ได้ยินเลย.

[๖๑๑] ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เขาเลี้ยงไว้ในที่บรรทม

ปราสาทของพระเจ้าสีวิราช พระราชาพระองค์นั้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โปรดให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายที่ถูก ชังจากที่ขังนั้น ๆ นางนกลีลาตัวหนึ่งพูดอ่อนหวาน เป็นภรรยาของฉัน เหยี่ยวได้ฆ่านกสถิกานั้นเสีย ในตอนที่บรรทม ต่อหน้าฉันผู้อยู่ในกรงงามซึ่งเห็น อยู่ ฉันรักใคร่ต่อเธอจึงมาในสำนักของเธอ ถ้าเธอ พึ่งให้โอกาส เราทั้งสองก็จะได้อยู่ร่วมกัน.

[๖๑๒] นกแขกเต้าก็พึ่งรักใคร่กับนางนกแขก เต้า นกสถิกาก็พึ่งรักใคร่กับนางนกลีลา การที่ นกแขกเต้าจะอยู่ร่วมกับนางนกลีลา ดูกระไรอยู่.

[๖๑๓] เออ ก็ผู้ใดใคร่ในกามกับนางจันทาล ผู้ นั้นทั้งหมดย่อมเป็นเช่นกับนางจันทาลนั้น เพราะว่า บุคคลไม่เป็นเช่นเดียวกัน ในเพราะกามย่อมไม่มี.

พระราชมารดาของพระเจ้าสีวิ พระนามว่า ชัมพาวดี มีอยู่ พระนางเป็นหญิงจันทาล ได้เป็น พระมเหสีที่รักของพระเจ้าวาสุเทพกัณโศตร

กนิรีชื่อรัตนวดีมีอยู่ แม่นางก็ได้ร่วมรักกะดาบส ชื่อวัจฉะ มนุษย์ทั้งหลายย่อมร่วมอภิรมย์กับมฤตีกีมี มนุษย์และสัตว์ไม่เป็นเช่นเดียวกัน ในเพราะกามย่อม ไม่มี เอาเถอะ แม่นกลีลาตัวพูดเพราะ ฉันจักไปละ เพราะถ้อยคำของเธอนั้นเป็นเหตุให้รู้ประจักษ์ เธอ ดูหมิ่นฉันนัก.

[๖๑๔] ดูก่อนมหาสุรสูวบัณฑิต สิริยอมไม่มีแก่ผู้ตัวนได้ ขอเชิญท่านอยู่ ณ ที่นี้จนกว่าจะได้เห็นพระราชา จนได้ฟังเสียงตะโพน และได้เห็นอานุภาพของพระราชา.

[๖๑๕] เสียงแข็งแซ่ฉั้นได้ยินภายนอกชนบทว่า พระราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลราชมีพระฉวีวรรณดั่งดาวประกายพริ้ว พระเจ้ากรุงปัญจาลราชจักถวายพระราชธิดานั้นแก่ชาววิเทหรัฐ คือจักมีการอภิเษกระหว่างพระวิเทหราชกับพระราชธิดานั้น.

[๖๑๖] แน่ะมาตุระ การที่เหล่าอมิตรทำวิวาหมงคลเช่นนี้ เหมือนกับการที่พระเจ้าปัญจาลราชจักทำวิวาหมงคลพระราชธิดากับพระเจ้าวิเทหราช ขออย่าได้มีเลย.

พระราชาผู้เป็นจอมทัพแห่งชาวปัญจาละ จักทรงนำพระเจ้าวิเทหราชมาแล้ว แต่นั่นก็จักมาพระเจ้าวิเทหราชเสีย เพราะพระเจ้าจูลณี มีไช่สหายของพระเจ้าวิเทหราช.

[๖๑๗] เอาเถิด เธอจงอนุญาตให้ฉันไปสัก ๗ ราตรี เพียงให้ฉันได้กราบทูลพระเจ้าสีวิราช และพระมเหสีว่า ฉันได้อยู่ในสำนักของนางนกลาลิกาแล้ว.

[๖๑๘] เอาเถิด ฉันอนุญาตให้ท่านไปประมาณ ๗ ราตรี ถ้าท่านไม่กลับมายังสำนักของฉันโดย ๗

ราตรี ฉันจะสำคัญตัวฉันว่า หยั่งลงแล้ว สงบแล้ว
ท่านจักมาในเมื่อฉันตายแล้ว.

[๖๑๕] ลำดับนั้นแล นกมาชूरสูวบัณฑิตได้บิน
ไปแจ้งแก่มโหสถว่านี่เป็นคำของนกสาริกา.

[๖๒๐] บุคคลบริโภคสมบัติในเรือนของผู้ใด
พึงประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ผู้นั้นทีเดียว.

[๖๒๑] ข้าแต่พระจอมประชาชน เออาเถิด
ข้าพระองค์ จักไปสู่ปัญจาลบุรีที่นารีนรมย์ดีก่อน เพื่อ
สร้างพระราชนิเวศน์ถวายแด่พระเจ้าวิเทหราชผู้ทรง
ยศ ข้าแต่จอมกษัตริย์ ครั้นข้าพระองค์สร้างพระ
ราชนิเวศน์ถวายแล้ว ส่งข่าวมากราบทูลพระองค์เมื่อ
ใด พระองค์พึงเสด็จไปเมื่อนั้น.

[๖๒๒] ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตได้ไปสู่บุรีที่
นารีนรมย์ดี ของพระเจ้าปัญจาลราชก่อน เพื่อสร้าง
พระราชนิเวศน์ถวายพระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงยศ มโห-
สถสร้างพระราชนิเวศน์เพื่อพระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงยศ
เสร็จแล้ว ภายหลังจึงส่งทูตทูลพระเจ้าวิเทหราชว่า
ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอเชิญพระองค์เสด็จมาบัดนี้
พระราชนิเวศน์ที่สร้างเพื่อพระองค์สำเร็จแล้ว.

[๖๒๓] ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชพร้อมด้วย
จตุรงคเสนาเสด็จไปสู่นครอันมั่งคั่ง ที่มีโหสถสร้างไว้
ในแคว้นกัปปิละ เพื่อทอดพระเนตรพาหุอันหา
ที่สุดมิได้.

[๖๒๔] ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปถึง
แคว้นกัปปิละแล้ว ทรงส่งพระราชสาสน์ไปถวายพระ
เจ้าจูณิพรหมทัตว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า หม่อมฉัน
มาเพื่อถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ ขอพระ-
องค์โปรดพระราชทานพระราชธิดาผู้งดงามทั่วองค์
ประดับด้วยราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วย
หมู่นางข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน ณ บัดนี้
เถิด.

[๖๒๕] ครู่ก่อนพระเจ้าวิเทหราช พระองค์เสด็จ
มาดีแล้วเสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้พระองค์หาฤกษ์
อวาหมงคลไว้ หม่อมฉันจะถวายพระราชธิดาประดับ
ด้วยราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นาง
ข้าหลวงแก่พระองค์.

[๖๒๖] ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชก็ได้ทรงหา
พระฤกษ์ ครั้นหาพระฤกษ์ได้แล้ว จึงได้ทรงส่งพระ-
สาสน์ไปถวายพระเจ้าพรหมทัตว่า ขอพระองค์โปรด
พระราชทานพระราชธิดาผู้งดงามทั่วองค์ ประดับด้วย
ราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นางข้า-
หลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน บัดนี้เถิด.

[๖๒๖] หม่อมฉันจะถวายพระราชธิดาผู้งดงาม
ทั่วองค์ ประดับด้วยราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อม-
ล้อมด้วยหมู่นางข้าหลวง แต่พระองค์ในบัดนี้.

[๖๒๘] กองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ
อันเป็นกองทัพสวมเกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว
บัณฑิตทั้งหลายย่อมสำคัญอย่างไรกันหนอ.

[๖๒๙] กองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ
อันเป็นกองทัพสวมเกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว
ดูก่อนมโหสถบัณฑิต พวกนั้นจักทำอะไรกันหนอ.

[๖๓๐] ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระเจ้าจุลนี-
พรหมทัตมีกำลังมาก ล้อมพระองค์ไว้ ประทูลร้าย
พระองค์ รุ่งเข้าจักปลงพระชนม์พระองค์.

[๖๓๑] ใจของข้าสั่น และปากก็แห้งผาก เรา
เป็นเหมือนถูกไฟไหม้กลางแดด ไม่บรรลุถึงความ
เย็นใจ เตาของช่างทองรุ่งเรืองภายใน ไม่รุ่งเรือง
ภายนอก ฉันทิด ใจของเราย่อมเร้าร้อนอยู่ใน
ไม่ปรากฏภายนอก ฉันทัน.

[๖๓๒] ข้าแต่บรมกษัตริย์ พระองค์เป็นผู้
ประมาทแล้ว เป็นไปล่วงความคิด มีความคิดทำลาย
เสียแล้ว บัดนี้บัณฑิตทั้ง ๔ ผู้มีความคิดจงป้องกัน
พระองค์เถิด พระองค์ไม่ทรงทำตามคำของข้าพระองค์
ผู้เป็นอมตย์ใคร่ประโยชน์แสวงหาความเกื้อกูล ทรง
ยินดีแล้วด้วยพระปีติอันเศร้าหมองของพระองค์ ดูก
มฤคตกหลุมฉะนั้น ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อย่อม
กลืนเบ็ดอันงอ ซึ่งปิดไว้ด้วยเนื้ออันเป็นเหยื่อ มันย่อม
ไม่รู้ความตายของตน ฉันทิด ข้าแต่พระราช พระ-

องค์เป็นผู้มีความปรารถนาในกาม ย่อมไม่ทรงทราบ
พระราชธิดาของพระเจ้าจูลนีผู้เป็นคู่เคียง รวากะ
ปลาไม่รู้จักเหยื่อคือความตายของตน ฉะนั้นนั้นเทียว
ถ้าพระองค์เสด็จนครปัญจาละ จักต้องสละพระองค์
ทันที ภัยใหญ่จักถึงพระองค์ ดูภัยมาถึงมฤคตัวตาม
ไปถึงทางประตูบ้านฉะนั้น ข้าแต่พระจอมประชากร
บุรุษผู้ไม่ประเสริฐ เป็นเหมือนงูอยู่ในพกพังกัดเอา
ผู้มีปัญญาไม่พึงทำไมตรีกับบุรุษเช่นนั้น เพราะการคบ
บุรุษชั่ว เป็นทุกข์โดยแท้ ข้าแต่พระจอมเกล้าประชากร
บุรุษผู้มีศีล เป็นพหูสูตนี้ พึงรู้คุณแห่งไมตรีใด ผู้มี
ปัญญาพึงทำไมตรีนั้นกับบุรุษนั้นนั้นเทียว เพราะการ
คบสัตบุรุษทั้งหลาย เป็นสุขโดยแท้.

[๖๓๓] ข้าแต่พระราชา พระองค์เป็นคนเขลา
บ้านน้ำลาย ที่กล่าวถึงเหตุแห่งการได้รั้ตนะสูงสุดใน
สำนักข้าพระองค์ ข้าพระองค์เจริญด้วยทางใดจะรู้จัก
ความเจริญเหมือนคนอื่นเขาได้อย่างไร ท่านทั้งหลาย
จงไสคอมโหสถนี้ ให้หายไปเสียจากแคว้นของเรา
เพราะเขาพูดเป็นอันตรายแต่การได้รั้ตนะของเรา.

[๖๓๔] ดูก่อนมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่
ทิ่มแทงเพราะโทษที่ล่วงไปแล้ว เจ้ามาทิ่มแทงข้าดู
ฆ่าที่เขาผูกไว้ด้วยประดับทำไม ถ้าเห็นว่าเราจะพ้นภัย
ได้ หรือเห็นว่าเราจะปลอดภัยได้ ก็จงสั่งสอนเราโดย

ความสวัสดิ์นั้นแหละ เจ้าจะทิ่มแทงเราเพราะโทษที่
ล่วงไปแล้วทำไม.

[๖๓๕] ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของมนุษย์ที่
เป็นไปล่วงแล้ว ทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่ยินดีได้ยาก
ข้าพระองค์ไม่สามารถจะปลดปล่อยพระองค์ได้ ขอ
พระองค์ทรงทราบเองเถิด ช้าง ม้า นก ยักษ์ ผู้มี
ฤทธิ์ มียศ สามารถไปได้ทางอากาศมีอยู่ ช้างเป็นต้น
ผู้มีอิทธิบาทเห็นปานนั้น ที่พระองค์มีอยู่ แม่เหล่านั้น
ก็พึงพาพระองค์ไปได้ ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของ
มนุษย์ที่เป็นไปล่วงแล้ว ทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่
ยินดีได้ยาก ข้าพระองค์ไม่สามารถจะปลดปล่อย
พระองค์โดยทางอากาศได้.

[๖๓๖] บุรุษผู้ยังไม่เห็นฝั่งในมหาสมุทร ได้ที่
พำนักในประเทศใด เขาย่อมได้ความสุขในประเทศ
นั้น ฉันทใด ท่านมโหสถ ขอท่านได้เป็นที่พึงของ
พวกเราและของพระราชา ฉันทนั้น ท่านเป็นประเสริฐ
สุดกว่าพวกข้าพเจ้าเหล่ามนตรี ขอท่านช่วยปลดปล่อย
พวกเราจากทุกข์เถิด.

[๖๓๗] ท่านอาจารย์เสนกะ กรรมของมนุษย์
ที่เป็นไปล่วงแล้วทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่ยินดีได้ยาก
ข้าพเจ้าไม่สามารถจะปลดปล่อยท่านได้ ขอท่านจง
ทราบเอาเองเถิด.

[๖๓๘] ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่ นั่นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์เสนกะ ท่านจะสำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

[๖๓๙] พวกเราจงเอาไฟเผาเสียตั้งแต่ประตูหรือจงจับมัดฆ่ากันและกันละชีวิตเสียพลัน อย่าทันทให้พระราชพรหมทัตมาพวกเราให้ลำบากนาน.

[๖๔๐] ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่ นั่นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์ปุกกุสะ ท่านจะสำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

[๖๔๑] พวกเราควรกินยาพิษตายละชีวิตเสียพลัน อย่าทันทให้พระราชพรหมทัตมาพวกเราให้ลำบากนาน.

[๖๔๒] ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่ นั่นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์กามินทะ ท่านจะสำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

[๖๔๓] พวกเราพึงเอาเชือกผูกให้ตาย หรือโดดลงบ่อให้ตายเสีย อย่าทันทให้พระราชพรหมทัตมาพวกเราให้ลำบากเลย.

[๖๔๔] ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่ นั่นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์เทวินทะ ท่านจะสำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

[๖๔๕] พวกเราจงเอาไฟเผาเสียตั้งแต่ประตูหรือจงจับมัดฆ่ากันและกันละชีวิตเสียพลัน ถ้ามโหดไม่สามารที่จะปลดเปลื้องพวกเราโดยง่าย.

[๖๕๖] บุคคลแสวงหาแก่นของต้นกล้วย ย่อม
ไม่ได้ฉันใด เราทั้งหลายแสวงหาอุบายเครื่องพ้นจาก
ทุกข์ ก็ย่อมไม่ประสบปัญหานั้น ฉะนั้น บุคคล
แสวงหาแก่นแห่งไม้จิว่อมหาไม่ได้ฉันใด เราทั้งหลาย
แสวงหาอุบายเครื่องพ้นจากทุกข์ย่อมไม่ประสบปัญหา
นั้น ฉะนั้น การอยู่ของช่างทั้งหลายในสถานที่ไม่มี
น้ำ ชื่อว่าอยู่ในที่มิใช่ประเทศ เพราะว่าช่างเหล่านั้น
อยู่ในสถานที่อื่นไม่มีน้ำ ชื่อว่ามีในประเทศ ย่อมตก
อยู่ในอำนาจของปัจฉามิตรเร็วพลัน ฉนใด แม้การที่
เราทั้งหลายอยู่ในที่ใกล้ของมนุษย์ชั่ว เป็นคนพาลหา
ความรู้มิได้ ก็ชื่อว่าเป็นสถานที่มิใช่ประเทศ ฉะนั้น
ใจของเราล้วน และปากก็แห้งผาก เราเป็นเหมือนธูป
ไฟไหม้กลางแดด ได้บรรลุถึงความเย็นใจ เตาของ
ช่างทองรุ่งเรืองภายใน ไม่รุ่งเรืองภายนอก ฉนใด
ใจของเราย่อมเร้าร้อนอยู่ภายใน ไม่ปรากฏภายนอก
ฉนนั้น.

[๖๕๗] แต่นั้นมโหสถผู้เป็นบัณฑิตที่ปัญญาเห็น
ประโยชน์ เห็นพระเจ้าวิเทหราชถึงความทุกข์ จึงได้
กราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์
อย่าตกพระหฤทัยกล้วยเลย ข้าแต่พระองค์ผู้องอาจใน
ทางรถ ขอพระองค์อย่าตกพระหฤทัยกล้วยเลย ข้าพระ-
องค์จักปลื้มพระองค์ผู้ดูดวงจันทร์ หรือดวงอาทิตย์
อันราหูจับแล้ว หรือดูช่างจมนิดในเปือกตม หรือดู

งูติดอยู่ในกระโปรง หรือดูจนกติดอยู่ในกรง หรือ
เหล่าปลาอยู่ในข่าย ผู้มีพลและพาหนะล้อมอยู่
ให้พ้นจากความลำบาก ข้าพระองค์จักยังกองทัพปัญ-
จาละให้หนีไป ดูจได้ฝูงกาด้วยก้อนดิน ข้าพระองค์
มิได้เปลื้องพระองค์ผู้เสด็จอยู่ในที่คับขันให้พ้นจาก
ทุกข์ ชื่อว่าปัญญาของข้าพระองค์นั้นจะมีประโยชน์
อะไร หรือบุคคลเป็นข้าพระองค์นั้นเป็นอมตย์ จะมี
ประโยชน์อะไร.

[๖๔๘] แนะพ่อหนุ่ม ๆ พวกเจ้าจงลุกมา จง
เปิดประตูโมงค์ ประตูห้องติดต่อเครื่องยนต์ พระ-
เจ้าวิเทหราชพร้อมด้วยเหล่าอมตย์ จักเสด็จไปโดย
อุโมงค์.

[๖๔๙] พวกคนรับใช้ของมโหสถบัณฑิต ได้ฟัง
คำของมโหสถแล้ว จึงเปิดประตูโมงค์ และเครื่อง
สลักห้ามอันประกอบด้วยยนต์.

[๖๕๐] เสนกะเดินไปก่อน มโหสถเดินไปข้าง
หลัง พระเจ้าวิเทหราชเสด็จดำเนินไปท่ามกลางพร้อม
ด้วยอมตย์ห้อมล้อมเป็นราชบริพาร.

[๖๕๑] พระเจ้าวิเทหราช เสด็จออกจากอุโมงค์
ขึ้นสู่เรือแล้ว มโหสถรู้ว่าพระองค์ขึ้นสู่เรือแล้ว ได้
ถวายนุศาสน์ว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าจุลนี
พรหมทัตต์นี้เป็นพระสัตสุระของพระองค์ ข้าแต่พระ-
จอมประชากร พระนางันทาเทวีนี้เป็นพระสัตสุของ

พระองค์ การปฏิบัติพระราชมารดาของพระองค์อย่างใด จงมีแก่พระสัสสุของพระองค์อย่างนั้น ข้าแต่พระราชบิดา พระเชษฐภคินีและพระอนุชาร่วมพระมารดาเดียวกันโดยตรงของพระองค์ทรงรักใคร่อย่างไร พระปัญจาลันทรราชกุมาร พระองค์ควรทรงรักใคร่อย่างนั้น พระนางปัญจาลันทีนี้ เป็นพระราชบุตรของพระเจ้าพรหมทัตที่พระองค์ทรงปรารถนา พระองค์จงทำความใคร่ของพระองค์แก่พระนาง พระนางจะเป็นพระมเหสีของพระองค์.

[๖๕๒] ดูก่อนมโหสถ เจ้าจรีบขึ้นเรือ เจ้าจะยืนอยู่ริมฝั่งคงคาทำไมหนอ เราทั้งหลายพ้นจากทุกข์แล้วโดยยาก จงไปบัดนี้เถิด.

[๖๕๓] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า การที่ข้าพระองค์ผู้เป็นนายแห่งเสนา มาทอดทิ้งเสนาจนกรเสีย เอาแต่ตัวรอด หาขอบไม้ ข้าพระองค์จักนำมา ซึ่งเสนาจนกรในกรุงมิถิลาที่พระองค์ละไว้ และสิ่งของที่พระเจ้าพรหมทัตประทานแล้ว.

[๖๕๔] ดูก่อนบัณฑิต เจ้าเป็นผู้มีเสนาน้อย จักข่มพระเจ้าจูลนีผู้มีเสนามากตั้งอยู่อย่างไร เจ้าเป็นไม่มีกำลัง จักลำบากด้วยพระเจ้าจูลนีผู้มีกำลัง.

[๖๕๕] ถ้าบุคคลมีความคิด แม้มีเสนาน้อย ย่อมชนะบุคคลผู้ไม่มีความคิด ที่มีเสนามากได้ พระราชาพระองค์เดียว ย่อมชนะพระราชาทันหลายได้ ดูดวงอาทิตย์อุทัยกำจัดความมืด ฉะนั้น.

[๖๕๖] แนะนำอาจารย์ การอยู่ร่วมด้วยเหล่า
บัณฑิตเป็นสุขดีหนอ เพราะว่ามีโศสถปลดเปลื้อง
พวกเราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก อุจบุคคผลปลดเปลื้อง
ฝูงนกที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.

[๖๕๗] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลาย
นำความสุขมาแท้จริงอย่างนี้ที่เดียว มีโศสถปลดเปลื้อง
พวกเราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก อุจบุคคผลปลดเปลื้อง
ฝูงนกที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.

[๖๕๘] พระเจ้าจูฉนิผู้มีกำลังมาก รักษาการ
ตลอดราตรีทั้งคืน ครั้นอรุณขึ้นก็เสด็จถึงอุปราณนคร
พระเจ้ากรุงอุตตราปัญจาละพระนามว่าจูฉนิ ผู้มีกำลัง
มาก เสด็จทรงช้างที่นั่งตัวประเสริฐมีกำลังอายุ ๖๐ ปี
ได้ตรัสการทักเสนาของพระองค์ พระองค์ทรงสวม
เกราะแก้วมณีพระหัตถ์จับศร ได้ตรัสกะเหล่าทวยหาญ
ผู้รับใช้ ซึ่งชำนาญในศิลปะเป็นอันมากประชุมกันอยู่.

[๖๕๙] เจ้าทั้งหลายจงไปไสช้างพลายมีกำลัง อายุ
๖๐ ปี ช้างทั้งหลายจงย้ายนครที่พระเจ้าวิเทหราชทรง
สร้างไว้ดีแล้วเสีย ลูกศรอันขาวเช่นเขี้ยวงาปลายแหลม
คม สามารถแทงกระดูกได้ เกลือกเถลาเหล่านี้ จง
ตกลงดั่งห้าฝนด้วยกำลังธนูเหล่าโยธา รุ่งหนุ่มสวม-
เกราะ แกล้วกล้า มีอาวุธประกอบด้วยด้ามอันวิจิตร
เหล่าช้างใหญ่แล่นมา จงหันหน้าสู่ช้างทั้งหลาย
หอกทั้งหลายที่ขัดด้วยน้ำมันแล้ว มีแสงเป็นประกาย

วะวับริ้งเรื่องตั้งอยู่ ดั่งดาวประกายพริ้ว มีรัศมีมาก
เมื่อเหล่าโยธาของเรามีกำลัง คือ อาวุธ ทรงสังวาลคือ
เกราะ ไม่ล่าหนีในสงครามเช่นนี้ พระเจ้าวิเทหราช
จะพันไปได้ที่ไหน หากจะเป็นเหมือนนกบินไปทาง
อากาศ จักทำได้อย่างไร ก็โยธาของเราทั้งหมด
๓๕,๐๐๐ ซึ่งเราเที่ยวไปทั่วแผ่นดิน ไม่เห็นเทียมทัน
สามารถตัดศีรษะข้าศึกเอามากนละศีรษะได้ อนึ่งข้าง
พลายทั้งหลายอันประดับแล้ว มีกำลัง อายุ ๖๐ ปี
เหล่าโยธาหนุ่ม ๆ มีผิวพรรณดั่งทองคำงดงามอยู่บน
คอ โยธาทั้งหลายมีเครื่องประดับสีเหลือง นุ่งผ้า
สีเหลือง ห่มผ้าเฉียงบ่าสีเหลือง งดงามอยู่บนคอข้าง
ดั่งเทพบุตรทั้งหลายในนันทวัน ดาบทั้งหลายมีสิ่ง
ปลาสดาดขัดลูด้วยน้ำมัน แสงวะวับริ้ง อันเหล่าโยธา
ผู้วีรบุรุษทำเสร็จแล้ว มีคมเสมอ มีคมยิ่ง เงามวับริ้ง
ดาบทั้งหลายหาสนิมมิได้ ทำด้วยเหล็กกล้ามันคง อัน
เหล่าโยธาผู้มีกำลัง เชี่ยวชาญในวิธีประหาร ถือเป็น
คู่มือแล้ว เหล่าโยธาผู้ถึงพร้อมด้วยความงามดั่งทองคำ
สวมเสื้อสีแดง กวัดแกว่งดาบย่อมงดงาม ดั่งสายฟ้า
แวบวับริ้งอยู่ในระหว่างก่อนเมฆ เหล่าโยธาผู้กล้าหาญ
สวมเกราะ สามารถยังธงให้สะบัดในอากาศ ฉลาด
ในการใช้ดาบและเกราะถือดาบ ฝึกมาอย่างชำนาญ
สามารถจะตัดคอข้างให้ขาดตกลง (แต่กาลก่อน) ท่าน
เป็นผู้อันหมู่ชนเช่นนี้แวดล้อม แต่กาลนี้ ความพินภัย

ของท่านไม่มี เราไม่เห็นราชานูภาพของท่าน ที่จะ
เป็นเหตุให้ท่านไปกรุงมิถิลาได้เลย.

[๖๖๐] พระองค์ด้วนไสข้างที่นั่งตัวประเสริฐมา
ทำไม่หนอ พระองค์มีพระหฤทัยร่าเริงแล้วเสด็จมา
คงจะเข้าพระทัยว่า ทรงเป็นผู้ได้ประโยชน์แล้ว ขอ
พระองค์ทรงลดแกลงชนุนั้นลงเสียเถิด ทรงทิ้งลูกธนู
เสียเถิด ทรงเปลื้องเกราะอังกาม โขติช่วงด้วยแก้ว
ไพฑูรย์แก้วมณีนั่นออกเสียเถิด.

[๖๖๑] เจ้าเป็นผู้มีผิวหน้าผ่องใส และกล่าว
ถ้อยคำเคยยิ้มแย้ม ความถึงพร้อมแห่งผิวพรรณเช่นนี้
ย่อมมีในเวลาใกล้ตาย.

[๖๖๒] ข้าแต่ขัตติยราช พระดำรัสที่พระองค์
ตรัสดูความ ไร้ประโยชน์เสียแล้ว พระองค์เป็นผู้มี
พระดำริกระจายไปทั่วแล้ว พระองค์จับพระเจ้าวิเทห-
ราชไม่ได้หรอก ดังม้าสินธพอันม้ากระจอกไล่ไม่ทัน
พระเจ้าวิเทหราชพร้อมเหล่าอมาตย์ราชบริพาร เสด็จ
ข้ามคงคาไปแล้วแต่วันวานนี้ เมื่อพระองค์จกติดตาม
ไปก็จกตก เหมือนกาบินไล่ตามพระยาหงส์ฉะนั้น.

[๖๖๓] สุนัขจิ้งจอกทั้งหลายเป็นสัตว์ต่ำช้ากว่า
มฤค เห็นดอกทองกวาวบานในรัตติกาล ก็สำคัญว่า
ขึ้นเนื้อเข้าล้อมต้นอยู่ ครั้นเมื่อราตรีล่วงไปแล้ว พระ-
อาทิตย์ขึ้น สุนัขจิ้งจอกตัวเป็นสัตว์ต่ำช้ากว่ามฤค เห็น
ดอกทองกวาวบานแล้ว หมุดหวัง จันใด ข้าแต่

พระราช พระองค์ทรงล้อมพระเจ้าวิเทหราชก็จักทรง
หมดหวังเสด็จไป เหมือนสุนัขจิ้งจอกทั้งหลายเห็น
ดอกทองกวาว ฉะนั้น.

[๖๖๔] เจ้าทั้งหลายจงตัดมือและเท้า หูและจมูก
ของมโหสถผู้ปล่อยพระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้าซึ่งอยู่
ในเงื้อมมือแล้วไปเสีย เจ้าทั้งหลายจงเสียมโหสถผู้
ปล่อยพระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้าซึ่งอยู่ในเงื้อมมือ
แล้วไปเสีย ในหลายอย่างมันให้ร้อน ดูอย่างเนื้อฉะนั้น
บุคคลแทงหนังโคที่แผ่นดิน หรือเกี่ยวหนึ่งราชสีห์
หรือเสือโคร่งครูดมาด้วยขอ ฉนใด ข้าจักให้เจ้าทั้งหลาย
ทีมแทงมโหสถผู้ปล่อยพระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้าซึ่ง
อยู่ในเงื้อมมือแล้วไปเสีย แล้วมาเสียด้วยหอก ฉนนั้น.

[๖๖๕] ถ้าพระองค์ตัดมือและเท้า หูและจมูก
ของข้าพระองค์ พระเจ้าวิเทหราชจักให้ตัดพระหัตถ์
เป็นอาทิแห่งพระปัญญาจันทรโอรสพระนางปัญญา
จันที่ราชธิดา และพระนางนันทาเทวีมหีสของพระ-
องค์ พระเจ้าวิเทหราชจักให้ตัดพระหัตถ์เป็นคั้นของ
พระราชโอรส พระราชธิดาและพระมหีสของพระองค์
อย่างนั้นเหมือนกัน ถ้าพระองค์เสียบเนื้อข้าพระองค์
ในหลายอย่างให้ร้อน พระเจ้าวิเทหราชก็จักเสียบเนื้อ
พระปัญญาจันทรโอรสพระนางปัญญาจันที่ราช-
ธิดา และพระนางนันทาเทวีมหีสของพระองค์ อย่างไม่
ร้อน พระเจ้าวิเทหราชจักให้เสียบเนื้อพระราชโอรส

พระราชธิดา และพระมเหสีของพระองค์ งามให้ร้อน
อย่างนั้นเหมือนกัน

ถ้าพระองค์จักให้ทิมแทงข้าพระองค์ด้วยหอก พระ-
เจ้าวิเทหราชก็จักให้ทิมแทงพระปัญจาลจันทราชโอรส
พระนางปัญจาลจันทีราชธิดา และพระนางนันทาทวี
มเหสีของพระองค์ด้วยหอก พระเจ้าวิเทหราชก็ให้
ทิมแทงพระราชโอรสพระราชธิดา และพระมเหสีของ
พระองค์ด้วยหอกอย่างนั้นเหมือนกัน

ข้อความดังกราบทูลมาอย่างนี้ข้าพระองค์ทั้งสอง
คือพระเจ้าวิเทหราชกับพระองค์ได้ปรึกษาดกลงกันได้
แล้วเป็นความลับ โฉนังมีน้ำหนัก ๑๐๐ ปละ ที่ช่าง
หนังทำสำเร็จแล้วด้วยมีดของช่างหนัง ย่อมช่วย
ป้องกันตัว เพื่อห้ามกันลูกศรทั้งหลาย ฉันทิดา ข้า-
พระองค์เป็นผู้นำความสุข บรรเทาทุกข์ถวายพระเจ้า
วิเทหราชผู้เรืองยศ ก็จำต้องทำลายลูกศรคือพระดำริ
ของพระองค์ ด้วยโฉนังคือความคิดของข้าพระองค์
ฉันทันนั้น.

[๖๖๖] ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เชิญเถิด ขอ
เชิญพระองค์ทอดพระเนตรดูภายในเมืองของพระองค์
ซึ่งว่างเปล่า นางสนมและกุมารทั้งหลายตลอดถึง
พระชนนีของพระองค์ ข้าพระองค์ให้นำออกจาก
อุโมงค์ ถวายไปแต่พระเจ้าวิเทหราชแล้ว.

[๖๖๗] เจ้าจงไปภายในเมืองของเรา ตรวจตรา
ดู คำของมโหสถนี้ จริงหรือเท็จอย่างไร.

[๖๖๘] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า มโหสถทูล
อย่างไรดี ข้อความนั้นก็เป็นอย่างนั้น พระราชนิเวศน์
ทั้งปวงว่างเปล่า ดูที่ลงหากินแห่งกา.

[๖๖๙] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระนางันทา-
เทวี เสด็จไปแล้วจากอุโมงค์นี้ เป็นผู้ที่มีพระสรีราพพ
อันงานสรรพ มีพระโสณิควรเปรียบกับแผ่นทองคำ
ธรรมชาติ มีปกติตรัสประภาษไพเราะเสนาะดังเสียง
ลูกหงส์.

ข้าแต่มหाराชเจ้า พระนางันทาเทวี อันข้าพระ-
องค์นำเสด็จออกไปจากอุโมงค์นี้ เป็นผู้ที่มีสรรพางด
งามนำทัศนา ทรงพระภูษาโกไสยมีพระรูปอำไพดู
สุวรรณ สยรัตพระองค์นั้นก็งามทำด้วยกาญจนวิจิตร
มีพระบาทสดใสพระโลหิตขึ้นแดง อันแถลงเบญจ-
กัลยาณี ชี้ไว้เป็นแบบด้วยสามารถแห่งพระฉวี พระ
มังสา พระเกศา พระเส้นเอ็น และพระอัญจามติ มี
สยรัตพระองค์แก้วมณีแกมสุวรรณ ดวงพระเนตร
นั้นเปรียบกับตานกพิราบ มีพระสรีภาพอันโสภา
ริมพระโอษฐ์แดงดูผลตำลึงสุกก็ปานกัน มีบันพระองค์
บางอย่างจะรวบกำรอบทีเดียว มีบันพระองค์เล็กเรียว
ดูเถานาคลดากิดแล้วดี และดูกาญจนไฟที่ พระศก
ของพระนางันทาเทวียาวดำปลายซ้อยเล็กน้อยดู

ปลายมีด พระนางเจ้านั้น มีดวงพระเนตรเขื่องราวกะ
ดวงตาแห่งลูกมฤคหนึ่งขวบเกิดดีแล้ว หรือจู่แปลว
เพลิงในหมันตฤดู แม่น้ำใกล้ภูผาหรือหมู่ไม้ดาดาย
ไปด้วยไม้ไผ่เล็ก ๆ ย่อมงดงาม ฉันใด เส้นพระโลน-
ชาติก็อ่อนงดงามฉนั้นั้น พระนางมีพระเพลางามดัง
วงกฤษกรงาน มีพระถันยุคลดดังคู่ผลมะพลับทองงาม
เป็นที่หนึ่ง มีพระสัณฐานพึงพอดีไม่สูงนัก ไม่ต่ำนัก
พระโลมาของพระนางเจ้านั้น มีพองามไม่มากนัก
ข้าแต่พระองค์ผู้มีพาหะสมบุรณ์ด้วยสิริ พระองค์
ทรงยินดีด้วยการทิวงคตของพระนางเป็นแน่ ข้าพระ-
องค์และพระนางนั้นทาเทวี จะไปสู่สำนักยมราชเป็น
แน่.

[๖๗๐] เจ้ารู้เล่ห์กลอันเป็นทิพย์ หรือเจ้าได้ทำ
อุบายเพียงบังตา ในการที่เจ้าปล่อยพระเจ้าวิเทหราช
ผู้เป็นศัตรูของข้า ซึ่งตกอยู่ในเงื้อมมือข้าแล้ว.

[๖๗๑] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลาย
ในโลกนี้ย่อมบรรลุละห์กลอันเป็นทิพย์บัณฑิตชนผู้มี
ความรู้เหล่านั้น จึงเปลื้องตนจากทุกข์ได้ เหล่าโยธา
รุ่นหนุ่มเป็นคนฉลาด เป็นทหารขุดอุโมงค์ ของข้า-
พระองค์มีอยู่ พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปกรุงมิถิลาโดย
ทางที่ทหารเหล่านี้ทำไว้.

[๖๓๒] เชิญเถิด พระเจ้าข้า ขอเชิญพระองค์
ทอดพระเนตรอุโมงค์ที่ได้สร้างไว้ดีแล้ว งามรุ่งเรือง
ด้วยระเบียบแห่งกองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ
และกองพลราบ ซึ่งสำเร็จดีแล้วตั้งอยู่.

[๖๓๓] ดูก่อนมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายเช่นนี้
เหล่านี้อย่างตัวเจ้า อยู่ในเรือน ในแวนแคว้นแห่งผู้ใด
เป็นลาภของชาววิเทหรัฐ และชาวกรุงมิถิลาผู้ได้อยู่
ร่วมกับผู้นั้น.

[๖๓๔] ข้าจะให้เครื่องเลี้ยงชีพ การบริหาร
เบี้ยเลี้ยง และบำเหน็จเพิ่มขึ้น ๒ เท่า และให้โภค-
สมบัติอันไพบูรณ์อื่น ๆ เจ้าจงใช้สอยสิ่งทีปรารถนา
จงรื่นรมย์เถิด อย่ากลับไปหาพระเจ้าวิเทหราชเลย
พระเจ้าวิเทหราช จักทำอะไรได้.

[๖๓๕] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ผู้ใดสละท่านผู้
ชুবเลี้ยงตนเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ผู้นั้นย่อมถูกตนเอง
และผู้อื่นติเตียนทั้งสองฝ่าย พระเจ้าวิเทหราชยังทรง
พระชนม์อยู่เพียงใด ข้าพระองค์ไม่พึงเป็นราชบุรุษ
ของพระราชาอื่นเพียงนั้น ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ผู้ใด
สละท่านผู้ชুবเลี้ยงตนเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ผู้นั้นย่อม
ถูกตนเองและผู้อื่นติเตียนทั้งสองฝ่าย พระเจ้าวิเทห-
ราช ยังดำรงพระชนม์อยู่เพียงใด ข้าพระองค์ไม่พึง
อยู่ในแวนแคว้นของพระราชาอื่นเพียงนั้น.

[๖๗๖] ดูก่อนมโหสถบัณฑิต ข้าให้ทอง ๑,๐๐๐
นิกกะ และบ้าน ๘๐ บ้านในแคว้นกาสิแก่เจ้า ข้าให้
ทาสี ๔๐๐ คน และภรรยา ๑๐๐ คน แก่เจ้า เจ้าจง
พาเสนาจกนิกรทั้งปวงไป โดยสวัสดิเถิด.

[๖๗๗] พวกเจ้าจงให้อาหารแก่ช้างและม้าเพิ่ม
ขึ้นเป็นสองเท่า เพียงใด จงเลี้ยงดูกองรถและกอง
ราบให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำ เพียงนั้น.

[๖๗๘] พ่อบัณฑิต เจ้าจงพากองช้าง กองม้า
กองรถ กองราบไป ขอพระเจ้าวิเทหมหาราช จง
ทอดพระเนตรเห็นเจ้าผู้ไปถึงกรุงมิถิลา.

[๖๗๙] เสนา คือ กองช้าง กองม้า กองรถ
กองราบนั้นปรากฏมากมาย เป็นจตุรงคินิเสนาที่น่า
กลัว บัณฑิตทั้งหลายสำคัญอย่างไรหนอ.

[๖๘๐] ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ความยินดีอย่าง
สูงสุด ย่อมปรากฏเฉพาะแต่พระองค์ มโหสถพากอง
ทัพทั้งปวง มาถึงแล้วโดยสวัสดิ.

[๖๘๑] คน ๔ คน นำคนตายไปทิ้งไว้ในป่าช้า
แล้วกลับไปฉันทิด พวกเราทิ้งเจ้าไว้ในกัปิลรัฐแล้ว
กลับมาในที่นี้ ก็ฉันทิดนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าเปลื้อง
ตนพ้นมาได้ เพราะเหตุอะไร เพราะปัจจัยอะไร หรือ
เพราะผลอะไร.

[๖๘๒] ข้าแต่พระจอมวิเทหรัฐ ข้าพระองค์
ป้องกันข้อความด้วยข้อความ ป้องกันความคิด พระ-

เจ้าข้า ไซ้แต่เท่านั้น ข้าพระองค์ยังป้องกันพระราช
ดังสาครกันล้อมชมพูทวีปไว้ ฉะนั้น.

พระเจ้าจูลณีพระราชทานทอง ๑,๐๐๐ นิกกะ
บ้าน ๘๐ บ้านในแคว้นกาตี ทาสี ๔๐๐ คน และภรรยา
๑๐๐ คน แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้พาเสนาจกนิกร
ของข้าพระองค์ทั้งหมด มาในที่นี้โดยสวัสดิ.

[๖๘๓] แนะเสนาจารย์ การอยู่ร่วมด้วยเหล่า
บัณฑิตเป็นสุขดีหนอ เพราะว่ามีโหดปลดเปลื้องพวก
เราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดูบุคคลปลดเปลื้อง
นกที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแหฉะนั้น.

[๖๘๔] ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลาย
นำความสุขมาแท้จริงอย่างนี้ทีเดียว มีโหดปลดเปลื้อง
พวกเราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดูบุคคลปลดเปลื้อง
ฝูงนกที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแหฉะนั้น.

[๖๘๕] ชาวเมืองซึ่งนับว่าเกิดในแคว้นมคธ จง
คิดพิณทั้งปวง จงตีกลองเล็กกลองใหญ่และมีโหรที่ก
จงพากันให้ร้องบันลือเสียงให้เซ็งแซ่.

[๖๘๖] พวกฝ่ายใน พวกกุมาร พ่อค้า พร้าหมณ์
กองช่าง กองม้า กองรถ กองรบ ชาวชนบท และ
ชาวนิคม ร่วมกันนำขำขันเป็นอันมากมาให้แก่มีโ-
หดบัณฑิต ชนเป็นอันมากได้เห็นมีโหดบัณฑิตกลับ
มาสู่กรุงมิถิลา ก็พาลกันเลื่อมใส ครั้นมีโหดบัณฑิต
ถึงแล้ว ก็โบกฝ่าอยู่ทั่วไป.

จบ มโหดชาดกที่ ๕

อรรถกถาหา nibat

มโหสถชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภ พระปัญญาบารมีของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า **ปญจาโล สพุท-
เสนาย** ดังนี้ เป็นต้น.

ความย่อว่า วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในธรรมสภา เมื่อจะ สรรเสริญพระปัญญาบารมีของพระตถาคต ได้นั่งสรรเสริญพระคุณของพระ ศาสดาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระตถาคตเป็นผู้มีพระปัญญาใหญ่ มี พระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาลึกซึ้ง มีพระปัญญา คัจฉะแผ่นดิน มีพระปัญญาแหลม มีพระปัญญาว่องไว มีพระปัญญาแทงตลอด ย่ำยีเสียซึ่งวาทะแห่งคนอื่น ทรงทรมานเหล่าพราหมณ์ มีกฎทนต์พราหมณ์ เป็นต้น เหล่าปริพาชกมีสัพพัตถปริพาชก เป็นต้น เหล่ายักษ์มีอาฬวกยักษ์เป็น เหล่าเทวดามีท้าวสักกเทวราช เป็นต้น เหล่าพรหมมีภพพรหม เป็นต้น และ เหล่าโจรมีโจรองคฺคฺลิมาล เป็นต้น ด้วยพระปัญญาอนุภาพของพระองค์ ทรงทำ ให้สิ้นพยศ พระองค์ทรงทรมานชนเป็นอันมากประทานบรรพชาให้ตั้งอยู่ใน มรรคผล พระศาสดามี**พระปัญญาใหญ่** ด้วยประการฉะนี้. พระศาสดาเสด็จ ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนาถึงเรื่องอะไร และ เรื่องอะไรที่พวกเธอสนทนาค้ำในระหว่าง เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น ตถาคตมีปัญญา แม้ในอดีตกาล เมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ยังบำเพ็ญบุรพจริยา เพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณอยู่ ก็เป็นผู้มีปัญญาเหมือนกัน ตรัสฉะนั้นแล้ว

ทรงคุณภาพ ภิภษุเหล่านั้น กราบทูลวิงวอนให้ทรงประกาศบุรพจริยา จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้.

ยุคก่อนภิภษุทั้งหลาย ในอดีตกาล มีพระราชานามว่า วิเทหะ เสวยราชสมบัติในกรุงมถิลยา แคว้นวิเทหะ มีบัณฑิต ๔ คน ชื่อเสนกะ ๑ ปุกกุสะ ๑ กามินทะ ๑ เทวินทะ ๑ เป็นผู้ถวายอนุศาสนอรรถธรรมแด่พระเจ้าวิเทหราชนั้น กาลนั้น พระเจ้าวิเทหราชทรงพระสุบินในปัจจุบันสมัย ในวันพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิว่า ที่มุมพระลานหลวงทั้ง ๔ มุม มีกองเพลิง ๔ กอง ประมาณเท่ากำแพงใหญ่ลูกโพลง ก็ในท่ามกลางกองเพลิงทั้ง ๔ นั้น มีกองเพลิงกอง ๑ ประมาณเท่าหิ้งห้อย ตั้งขึ้นลุกสว่างเลยกองเพลิงทั้ง ๔ ในขณะที่นั้น เสง ตั้งขึ้นจดประมาณกนิฐฐพรหมโลก สว่างทั่วจักรวาล สิ่งที่เกิดในภาคพื้นแม่สักเท่าแม่ลัดพันธุ์ศกาคก็ปรากฏ โลกทั้งเทวดาทั้งมารทั้งพรหมมาบูชา กองไฟนั้น ด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มหาชนที่เวยอยู่ในระหว่างเปลวเพลิง ก็มีได้ร้อนแม่สักว่าขุมขน พระราชาทรงเห็นพระสุบินนี้แล้ว ทรงหวาดสะดุ้งเสด็จลุกขึ้นประทับนั่ง ทรงจินตนาการอยู่จนอรุณขึ้นว่า เหตุการณ์อะไรหนอจะพึงมีแก่เรา บัณฑิตทั้ง ๔ มาเฝ้าแต่เช้าทูลถามถึงสุขไสยาว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์บรรทมเป็นสุขหรือ พระราชาตรัสตอบว่า ท่านอาจารย์ ความสุขจะมีแก่เราแต่ไหน เราได้ฝันเห็นอย่างนั้น ลำดับนั้น เสนกบัณฑิตทูลว่า ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์อย่าได้ตกพระหฤทัย พระสุบินนั้นเป็นมงคล ความเจริญจักมีแต่พระองค์ เมื่อมีพระราชดำรัสถามว่า เพราะเหตุไร จึงทูลว่า ข้าแต่มหाराช บัณฑิตที่ ๕ อีกคนหนึ่งจักเกิดขึ้น ครอบงำพวกข้าพระองค์ ซึ่งเป็นบัณฑิตทั้ง ๔ ทำให้หมดศรีศรี พวกข้าพระองค์ทั้ง ๔ คน เหมือนกองเพลิง ๔ กอง บัณฑิตที่ ๕ จักเกิดขึ้น เหมือนกองเพลิงที่เกิดขึ้นในท่ามกลาง ก็บัณฑิตนั้นหาผู้เสมอยอมไม่มีในโลกทั้งเทวโลก พระเจ้าวิเทหราช

ตรัสถามว่า ก็บัดนี้บัณฑิตนั้นอยู่ที่ไหน เสนกบัณฑิตทูลพยากรณ์ราวจะเห็นด้วยทิพยจักขุเพราะกำลังแห่งการศึกษาของตนว่า วันนี้บัณฑิตนั้นจักปฏิสนธิหรือจักคลอดจากครรภ์มารดา พระราชาทรงระลึกถึงคำแห่งเสนกบัณฑิตนั้นจำเดิมแต่นั้นมา.

ที่บ้านทั้ง ๔ คือ บ้านชื่อทักษิณยวมัชฌคาม ๑ ปังนิยวมัชฌคาม ๑ อุตตรยวมัชฌคาม ๑ ฝาจินยวมัชฌคาม ๑ มีอยู่ที่ประตูทั้ง ๔ แห่งกรุงมิถิลา ในบ้านทั้ง ๔ นั้น เศรษฐีชื่อสิริวัตตะอยู่ในบ้านชื่อฝาจินยวมัชฌคาม ภรรยาของเศรษฐีนั้นชื่อสุนนาเทวี วันนั้นพระมหาสัตว์จุติจากดาวดึงส์พิภพ ถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางสุนนาเทวี ในเวลาที่พระราชาทรงพระสุบิน เทพบุตรอีกพันหนึ่งจุติจากดาวดึงส์พิภพ ถือปฏิสนธิในตระกูลแห่งเศรษฐีใหญ่น้อยในบ้านนั้นนั่นเอง ฝ่ายนางสุนนาเทวีคลอดบุตรมีพรรณดุจทองคำ โดยกาลล่วงมาได้ ๑๐ เดือน.

ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรดูมนุษย์โลก ทรงทราบว่า พระมหาสัตว์คลอดจากครรภ์มารดา ทรงคิดว่า ควรเราจะทำพระพุทธรูปนี้ให้ปรากฏในโลกทั้งเทวโลก จึงเสด็จมาด้วยอภิสมาณกายไม่มีใครเห็นพระองค์ ในเวลาที่พระมหาสัตว์คลอดจากครรภ์มารดา วางแท่งโอสถแท่งหนึ่งที่หัตถ์แห่งพระมหาสัตว์นั้น แล้วเสด็จกลับไปยังทิพยพิมานแห่งตนทีเดียว พระมหาสัตว์รับแท่งโอสถนั้นกำไว้ ก็เมื่อพระมหาสัตว์คลอดจากครรภ์นั้น ความทุกข์มิได้มีแก่มารดาแม้สักหน่อยหนึ่ง คลอดง่ายคล้ายน้ำออกจากหมกรก ฉะนั้น นางสุนนาเทวีเห็นแท่งโอสถในมือของบุตรนั้น จึงถามว่า พ่อได้อะไรมา บุตรนั้นตอบมารดาว่า โอสถจะแม่ แล้ววางทิพยโอสถในมือมารดา กล่าวว่าจะเข้าแต่แม่ แม่จงให้โอสถนี้แก่เหล่าคนเจ็บป่วยด้วยความเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง นางสุนนาเทวีมีความร่าเริงยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงบอกแก่สิริวัตตะเศรษฐีผู้

สามี ก็เศรษฐีนั้นป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมา ๗ ปี มีความยินดีรำเริง คิดว่า กุมารนี้เมื่อเกิดแต่ครรภ์มารดา ก็ถือโอสถมา ทั้งพูดกับมารดาได้ในขณะที่เกิด นั้นเอง โอสถที่ผู้มีบุญเห็นปานนี้ให้ จักมีอานุภาพมาก คิดฉะนี้แล้วจึงถือ โอสถนั้นฝนที่หีบคด แล้วเอาโอสถน้อยหนึ่งทาที่หน้าผาก โรคปวดศีรษะที่เป็นมา ๗ ปีก็หายไป คุณน้ำหายไปจากใบบ้วนฉนั้น ท่านเศรษฐีนั้นมีความ ดีใจว่า โอสถมีอานุภาพมาก เรื่องพระมหาสัตว์ถือโอสถมา ก็ปรากฏไปในที่ ทั้งปวง บรรดาผู้เจ็บป่วยทั้งปวงนั้นพากันมาบ้านท่านเศรษฐีขอยา ฝ่ายท่าน เศรษฐีก็ถือเอาโอสถน้อยหนึ่งฝนที่หีบคด ละลายน้ำให้แก่คนทั้งปวง เพียง เอาทิพยโอสถทาสรีระเท่านั้น ความเจ็บป่วยทั้งปวงก็สงบ มนุษย์ทั้งหลายได้ ความสุขแล้วก็สรรเสริญว่าโอสถในเรือนท่านสิริวิฑกเศรษฐีมีอานุภาพมาก แล้วหลีกไป.

ในวันตั้งชื่อพระมหาสัตว์ ท่านมหาเศรษฐีคิดว่า เราไม่ต้องการชื่อ บรรพบุรุษมีปู่เป็นต้น มาเป็นชื่อบุตรของเรา บุตรของเราจงชื่อโอสถ เพราะ เมื่อเขาเกิดถือโอสถมาด้วย แต่นั้นมาจึงชื่อพระมหาสัตว์นั้น ว่า มโหสถกุมาร เพราะอาศัยคำเกิดขึ้นว่า โอสถนี้มีคุณมาก โอสถนี้มีคุณมาก ด้วยประการฉะนี้ ลำดับนั้น ท่านเศรษฐีได้มีความคิดว่า บุตรของเรามีบุญมาก จักไม่เกิด คนเดียวเท่านั้น ทารกทั้งหลายที่เกิดพร้อมกับบุตรของเรานี้จะพึงมี จึงให้ ตรวจตราดู ก็ได้ข่าวพบทารกเกิดวันเดียวกัน ๑ พันคน จึงให้เครื่องประดับ แก่กุมารทั้งหมด และให้นางนม ๑ พันคน ให้ทำมณฑลแก่ทารกเหล่านั้น พร้อมกับพระโพธิสัตว์ทีเดียว ด้วยคิดว่า ทารกเหล่านี้จักเป็นผู้ปฏิบัติบำรุง บุตรของเรา นางนมทั้งหลายตกแต่งทารกแล้วนำมาบำเรอพระมหาสัตว์ พระ โพธิสัตว์เล่นอยู่ด้วยทารกเหล่านั้น เจริญวัย เมื่อมีอายุได้ ๗ ขวบ มีรูปร่าง ราวกะรูปเปรียบทองคำ เมื่อพระโพธิสัตว์เล่นอยู่กับทารกเหล่านั้นในท่ามกลาง

บ้าน เมื่อช่างเป็นต้นมา สนามที่เล่นก็เสียหาย ทารกทั้งหลายย่อมลำบากในเวลาเมื่อถูกลมและแดด วันหนึ่งเมื่อเขาเหล่านั้นกำลังเล่นกันอยู่ มหาเมฆตั้งขึ้น พระมหาสัตว์ผู้มีกำลังดุจช่างสาร เห็นเมฆตั้งขึ้นก็วิ่งเข้าสู่ศาลาหลังหนึ่ง พวกทารกนอกนั้นก็วิ่งตามไปที่หลังพระสัตว์ เหยียบเท้าของกันและกันพลาดล้มถึงเข้าแตกเป็นต้น พระโพธิสัตว์จึงคิดว่า ควรทำศาลาเป็นที่เล่นในสถานที่นี้ เราทั้งหลายจักไม่ลำบากอย่างนี้ จึงแจ้งแก่ทารกเหล่านั้นว่า พวกเราจักลำบากด้วยลม ฝน และแดด พวกเราจักสร้างศาลาหลังหนึ่งในที่นี้ ให้พอเป็นที่ยืน นั่ง และนอนได้ ท่านทั้งหลายจงนำหยาปณะมาคนละหนึ่งหยาปณะ ทารกเหล่านั้นก็กระทำตามนั้น พระมหาสัตว์ให้เรียกนายช่างใหญ่มากล่าวว่า ข้าแต่พ่อท่านจงสร้างศาลาในที่นี้ แล้วได้ให้หยาปณะพันหนึ่งแก่เขา นายช่างใหญ่รับคำรับหยาปณะพันหนึ่งแล้ว ปรายพื้นที่ให้เสมอขุดหลักตอออกแล้วจึงเชือกกะที่ พระมหาสัตว์เห็นวิธีจึงเชือกของนายช่าง เมื่อจะบอกจึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าจึงเชือกอย่างนี้จึงให้ดี นายช่างกล่าวว่า นาย ข้าพเจ้าจึงตามเหมาะสมแก่ศิลปะของตน อย่างอื่นนอกจากนี้ข้าพเจ้าไม่รู้ พระมหาสัตว์กล่าวว่า แม้เพียงเท่านี้ก็ไม่รู้ ท่านจักรับทรัพย์ของเราทำศาลาได้อย่างไร จงนำเชือกมาเราจักจึงให้ท่าน ให้นำเชือกมาแล้วก็จึงเอง เชือกที่พระมหาสัตว์จึง ได้เป็น ประหนึ่งพระวิสสุกรรมเทพบุตรจึง แต่นั้นพระมหาสัตว์ได้กล่าวแก่นายช่างว่า ท่านสามารถจึงเชือกได้อย่างนี้ไหม ไม่สามารถนาย ถ้าเช่นนั้น ท่านสามารถทำตามความเห็นของเขาได้ไหม สามารถนาย พระมหาสัตว์จัดปันที่ศาลาให้เป็นส่วน ๆ คือ ห้องสำหรับหญิงอนาถาตลอดบุตรห้องหนึ่ง ห้องสำหรับสมณพราหมณ์ผู้อาค้นตุกะมาพักห้องหนึ่ง ห้องสำหรับคฤหัสถ์ผู้อาค้นตุกะมาพักห้องหนึ่ง ห้องสำหรับเก็บสินค้าของพวกพ่อค้าผู้อาค้นตุกะมาพักห้องหนึ่ง ทำห้องเหล่านั้นทั้งหมดให้มีประตูทางหน้ามุข ให้ทำสนามเล่น ที่วินิจฉัย

แม้โรงธรรมอย่างนั้น ๆ เมื่อศาลาแล้วเสร็จโดยวันเล็กน้อย ให้เรียกช่างเขียน มาเขียนให้น่ารื่นรมย์ ให้มีจิตรกรรมกว้างขวางโดยตนสั่งเอง ศาลานั้นมีส่วนเปรียบด้วยเทวสภาชื่อสุทธรรมา แต่นั้น พระมหาสัตว์ดำริว่าเพียงเท่านี้ ศาลายังหางามไม่ ควรสร้างสระโบกขรณีด้วยถึงจะงาม จึงให้ขุดสระโบกขรณี ให้เรียกช่างอิฐมา ให้สร้างสระโบกขรณีให้มีคดลดเล็กน้อยด้วยฟัน ให้มีท่าลงน้ำด้วยร้อย โดยความคิดของตน สระโบกขรณีนั้นคดคายด้วยปทุมชาติ ๕ ชนิด เป็นราวกะว่านันทนโบกขรณี ให้สร้างสวนปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ดอก และไม้ผลริมฝั่งสระนั้น คุุอุทยานนันทวัน และใช้ศาลานั้นแหละเริ่มตั้งทานวัตร เพื่อสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดิธรรม และผู้เดินทางที่จรมาเป็นต้น การกระทำของพระมหาสัตว์นั้นได้ปรารถนาไปในที่ทั้งปวง มนุษย์เป็นอันมากได้มาอาศัยศาลานั้น พระมหาสัตว์นั่งในศาลานั้น กล่าวสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่ถูกและผิด แก่ผู้ที่มาแล้ว ๆ เริ่มตั้งการวินิจฉัย กาลนั้นได้เป็นเสมือน พุทธรูปบาทกาล.

ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราช กาลล่วงไปได้ ๗ ปี ทรงระลึกได้ว่า บัณฑิต ทั้ง ๔ กล่าวแก่เราว่า บัณฑิตที่ ๕ จักเกิดขึ้นครอบงำพวกเขา บัณฑิตที่ ๕ นั้นบัดนี้อยู่ที่ไหน โปรดให้อมาตย์ ๔ คนไปสืบเสาะหาทางประตูทั้ง ๔ ด้าน ให้รู้สถานที่อยู่แห่งบัณฑิตนั้น อมาตย์ผู้ออกไปทางประตูอื่น ๆ ไม่พบพระมหาสัตว์ อมาตย์ผู้ออกไปทางประตูด้านปราจีนทิศ นั่งที่ศาลาคิดว่า ศาลาหลังนี้ ต้องคนฉลาดทำเองหรือใช้ให้คนอื่นทำ จึงถามคนทั้งหลายว่า ศาลาหลังนี้ ช่างไหนทำ คนทั้งหลายตอบว่า ศาลาหลังนี้นายช่างไม่ได้ทำเอง แต่ได้ทำตามวิจารณ์ของมโหสถบัณฑิตผู้เป็นบุตรของสิริวิมลกเศรษฐี ด้วยกำลังปัญญาแห่งตน อมาตย์ถามว่า ก็บัณฑิตอายุเท่าไร คนทั้งหลายตอบว่า ๗ ปีบริบูรณ์

อมาตย์นับปีตั้งแต่วันที่พระราชาทรงเห็นพระสุบิน ก็ทราบว่ บัณฑิตนั้น
คือผู้เ็นเอง สมกับพระราชาทรงเห็นพระสุบิน จึงส่งทูตไปทูลพระราชาว่
ขอเคชะ บุตรของสิริวัศกเศรษฐีในบ้านปาจิณยวมัชฌคาม ชื่อมโหสถบัณฑิต
อายุได้ ๑ ปี ให้สร้างศาลา สระโบกขรณี และอุทยานอย่างนี้ ๆ ข้าพระบาท
จะพาบัณฑิตนี้มาเฝ้าหรือยัง พระราชาทรงสดับประพุดิเหตุนี้ มีพระหฤทัย
ยินดี รับสั่งให้หาเสนกบัณฑิตมาตรัสเล่าเนื้อความนั้น แล้วดำรัสถามว่ เป็น
อย่างไร ท่านอาจารย์เสนกะ เราจะนำบัณฑิตนั้นมาหรือยัง เสนกบัณฑิต
นั้นเป็นคนตระหนี่ จึงทูลว่ ข้าแต่มหाराชเจ้า บุคคลไม่เชื่อว่เป็นบัณฑิต
ด้วยเหตุเพียงให้สร้างศาลาเป็นต้น ใคร ๆ ก็ให้สร้างได้ ข้อนั้นยังเป็นการ
เล็กน้อย พระราชาทรงสดับคำของเสนกบัณฑิต ทรงดำริว่ เหตุการณ์ใน
ข้อนี้จะพึงมี ทรงนั่งอยู่ ทรงส่งทูตของอมาตย์กลับไปด้วยพระดำรัสว่
อมาตย์จงอยู่ในที่นั้น พิจารณาคุบัณฑิตไปก่อน อมาตย์ได้ฟังพระราชดำรัสนั้น
ก็ยับยั้งอยู่ที่นั้น พิจารณาบัณฑิตต่อไป รวมหัวข้อพิจารณาในเรื่องนั้น ดังนี้

ขึ้นเนื้อ โค เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ กลุ่ม-

ด้าย บุตร คนเคี้ยชื้อโคพกาพ รถ ท่อนไม้ สิริษะคน

งู ไก่ แก้วมณี ให้โคตัวผู้ตกลูก ข้าว ชิงช้าห้อย-

ด้วยเชือก ทราย สระน้ำ อุทยาน พา แก้วมณีบน

ลังกา (รวม ๑๕ ข้อ)

บรรดาหัวข้อเหล่านั้น หัวข้อว่ขึ้นเนื้อ มีความว่ วันหนึ่งพระ-
โพธิสัตว์ไปสู่สนามเล่น มีเหยี่ยวตัวหนึ่งโฉบเอาขึ้นเนื้อแต่เจียงมาสัตว์บินมา
ทางอากาศ ทารกทั้งหลายเห็นเหยี่ยวคาบเนื้อบินมา ก็ติดตามไปด้วยคิดจะให้
เหยี่ยวทิ้งขึ้นเนื้อนั้น เด็กเหล่านั้นวิ่งไปข้างโน้นข้างนี้ แลดูเบื่องบน ไป

ข้างหน้าข้างหลังเหยียนั้น พลตกลงที่ตอมมีแผ่นหินเป็นต้น ย่อมลำบาก ลำคับ
นั้น มโหสถบัณฑิตกล่าวแก่เด็กเหล่านั้นว่า กันจะให้เหยียนั้นทิ้งขึ้นเนื้อ เด็ก
ทั้งหลายขอให้ลองดู จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น จงคอยดู มโหสถวิ่งไปด้วยกำลัง
เร็วดังลม โดยไม่แลดูข้างบน พอเหยียบเงาเหยียน ก็ตบมือร้องเสียงดังลั่น
ด้วยเดชานุภาพแห่งมหาสัตว์ เสียงนั้นลุเข้าไปถึงในท้องของเหยียนั้น
เหยียนั้นก็ทิ้งขึ้นเนื้อ พระมหาสัตว์รู้ว่าเหยียนั้นทิ้งขึ้นเนื้อแล้ว แลดูเงา
รับเอาในอากาศไม่ให้ตกพื้นดิน มหาชนเห็นการที่มหาสัตว์ทำดังนั้น เป็น
อัศจรรย์ จึงบันลือโห่ร้องตบมือทำเสียงแซ่แซ่ อมาตย์ทราบประพตฺติเหตุนี้
จึงส่งทูตไปทูลพระราชารีกว่า ขอเดชะ มโหสถบัณฑิตได้ยังเหยียนั้นให้ทิ้งขึ้นเนื้อ
ด้วยอุบายนี้ ขอสมมติเทพ จงทรงทราบประพตฺติเหตุนี้ พระราชาทรงสดับ
ดังนั้น จึงตรัสถามเสนกบัณฑิตว่า ท่านเสนก เราจะนำบัณฑิตมาหรือยัง
เสนกบัณฑิตคิดว่า จำเดิมแต่เวลาที่มโหสถกุมารมาในราชสำนักนี้ พวกเรา
๔ คน จักหมดฺรศมิ พระราชาจักไม่ทรงทราบว่าพวกเรามีอยู่ ไม่ควรให้นำ
มโหสถกุมารนั้นมา เพราะความตระหนี่ลาภ จึงทูลว่า ข้าแต่มหाराช บุคคล
ไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิตเหตุเพียงเท่านี้ ข้อนั้น ยังเป็นการเล็กน้อย พระราชา
ทรงมีพระองค์เป็นกลาง จึงส่งทูตนั้นกลับไปด้วยพระราชดำรัสสั่งว่า จง
พิจารณา มโหสถนั้นในที่นั้นต่อไป.

หัวข้อว่า โค มีความว่า บุรุษชาวปาจิณยวมัชฌคามคนหนึ่งคิดว่า
เมื่อฝนตก เราจักไถนา จึงซื้อโคแต่บ้านอื่นนำมาให้อยู่ในบ้าน รุงขึ้นนำไป
สู่ที่มีหญ้าเพื่อให้หากิน นั่งอยู่บนหลังโค เหน็ดเหนื่อย ก็ลงนั่งโคนต้นไม้
เลยหลับไป ขณะนั้นโจรคนหนึ่งมาพาโคหนีไป บุรุษเจ้าของโคนั้นตื่นขึ้นมา
ไม่เห็นโค ค้นหาโคข้างโน้นข้างนี้ เห็นโจรจึงวิ่งไล่ไปโดยเร็วกล่าวว่า แกจะ

นำโคของข้าไปไหน โจรกล่าวตอบว่า แกพูดอะไร ข้าจะนำโคของข้าไปสู่ที่
ต้องการ มหาชนต่างมาฟังชนทั้งสองวิวาทกันจนแน่น มโหสถบัณฑิตได้ฟัง
เสียงคนทั้งหลายไปทางประตูศาลา จึงให้เรียกคนทั้งสองมา เห็นกริยาของคน
ทั้งสองก็รู้ว่า คนนี้เป็นโจร คนนี้เป็นเจ้าของโค แต่ถึงรู้ ก็ถามว่า ท่านทั้ง
สองวิวาทกันเพราะเหตุไร เจ้าของโคกล่าวว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าซื้อโคนี้แต่
คนชื่อนี้แต่บ้านโน้น นำมาให้อยู่ในบ้าน นำไปสู่ที่มีหญ้าแต่เช้า ชายนี้พาโค
หนีไป เพราะเห็นข้าพเจ้าประมาทในเวลานั้น ข้าพเจ้ามองหาข้างโน้นข้างนี้
เห็นชายคนนี้ จึงติดตามไปจับตัว ชาวบ้านโน้นรู้การที่ข้าพเจ้าซื้อโคนี้มา
ฝ่ายโจรกล่าวว่า โคนี้เกิดในบ้านของข้าพเจ้า ชายนี้พูดปด ลำดับนั้น มโหสถ
บัณฑิตจึงถามชายทั้งสองว่า เราจักวินิจฉัยความของท่านทั้งสองโดยยุติธรรม
ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยหรือ เมื่อคนทั้งสองรับว่าจักตั้งอยู่ คิดว่า ควร
จะถือเอาตามใจของมหาชน จึงถามว่า โคนี้ ท่านให้กินอะไรให้ดื่มอะไร
โจรตอบว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าให้โคเคี้ยวหญ้า ให้กินงา แป้ง และ
ขนมกุ่มมาส ต่อนั้นจึงถามเจ้าของโค เจ้าของโคตอบว่า อาหารมีข้าวยาสูบ
เป็นต้น คนจนอย่างข้าจะได้ที่ไหนมา ข้าพเจ้าให้กินหญ้าเท่านั้น มโหสถ-
บัณฑิตได้ฟังคำของคนทั้งสองนั้นแล้ว จึงให้คนของตนนำถาดมา ให้นำไป
ประยงค์มาตำในครก ขยี้ด้วยน้ำให้โคล่โคล่ โคนี้เอาเจียนออกมาเป็นหญ้า
มโหสถบัณฑิตแสดงแก่มหาชนให้เห็นแล้วถามโจรว่า เจ้าเป็นโจรหรือมิใช่
โจรรับสารภาพว่าเป็นโจร มโหสถบัณฑิตให้อิวาทว่า ถ้าอย่างนั้น จ้าเดิม
แต่นี้ไปเจ้าอย่าทำอย่างนี้ ฝ่ายบริษัทของพระโพธิสัตว์ก็ทุบตีโจรนั้นด้วยมือ
และเท้าทำให้บอบช้ำ ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตได้กล่าวสอนโจรนั้นว่า เจ้าจง
เห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้า เจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรก

เป็นต้น จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าจระกษณนี้เสีย แล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้น
อมาศย์ทุลประพฤติเหตุนี้แต่พระราชตามความเป็นจริง พระราชาตรัสถาม
เสนกบัณฑิตว่า ท่านอาจารย์เสนกะ เราควรนำบัณฑิตนั้น มาหรือยัง เมื่อ
เสนกะทูลว่า ข้าแต่มหाराช คดีเรื่องโค ใคร ๆ ก็วินิจฉัยได้ บุคคลไม่ชื่อว่า
เป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขอให้ทรงรอไปก่อน พระราชาทรงวางพระ-
องค์เป็นกลาง จึงทรงส่งข่าวไปอย่างนั้นอีก นักปราชญ์ฟังทราบในวิธาน
ทั้งปวงอย่างนี้ ก็เบื้องหน้าแต่นี้ จักจำแนกเพียงหัวข้อเรื่องเท่านั้นแสดง.

หัวข้อว่า เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ มีความว่า ยังมีหญิงใจ
คนหนึ่งปล้องเครื่องประดับทำเป็นปล้อง ถักด้วยด้ายสีต่าง ๆ จากคอวางไว้บนผ้า
สาฎก ลงสู่สระโบกขรณีที่มโหสถบัณฑิตให้ทำไว้ เพื่ออาบน้ำ หญิงรุ่นสาว
คนหนึ่งเห็นเครื่องประดับนั้น เกิดความโลภ หยิบเครื่องประดับขึ้นชมว่า
เครื่องประดับนี้งามเหลือเกิน แยกทำราคาเท่าไร แม้มันก็จักทำรูปเหล่านี้ ตาม
ควรแก่ศิลปะของคน กล่าวชมฉะนี้แล้วประดับที่คอตน แล้วกล่าวว่า กันจะ
พิจารณาประมาทของเครื่องประดับนั้นก่อน หญิงเจ้าของกล่าวว่า จงพิจารณา
ดูเถิด เพราะหญิงเจ้าของเป็นคนมีจิตซื่อตรง หญิงรุ่นสาวประดับที่คอคน
แล้วหลีกไป ฝ่ายหญิงเจ้าของเห็นดังนั้น ก็รีบขึ้นจากโบกขรณี นุ่งผ้าสาฎก
แล้ววิ่งตามไปยึดผ้าไว้กล่าวว่า เอ็งจักถือเอาเครื่องประดับของข้าหนีไปไหน
ฝ่ายหญิงขโมยกล่าวตอบว่า ข้าไม่ได้เอาของของแก เครื่องประดับคอของข้า
ต่างหาก มหาชนชุมนุมฟังวิวาทกัน ฝ่ายมโหสถบัณฑิตเล่นอยู่กับเหล่าทารก
ได้ฟังเสียงหญิงสองคนนั้นทะเลาะกันไปทางประตูศาลา ถามว่านั่นเสียงอะไร
ได้ฟังเหตุที่หญิงสองคนทะเลาะกันแล้ว จึงให้เรียกเข้ามา แม้รู้ที่อยู่โดยอาการ
ว่า หญิงนี้เป็นขโมย หญิงนี้มีไซ้ขโมย ก็ถามเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า แก
ทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยของข้าหรือ เมื่อหญิงทั้งสองรับว่าจักตั้งอยู่ในวินิจฉัย

จึงถามหญิงขโมยก่อนว่า แยก้อมเครื่องประดับนี้ด้วยของหอมอะไร หญิง
ขโมยตอบว่า ข้าพเจ้าย้อมด้วยของหอมทุกอย่าง ของหอมที่ทำให้ประกอบด้วย
ของหอมทั้งปวงชื่อว่าของหอมทุกอย่าง ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตจึงถามหญิง
เจ้าของ นางตอบว่า เพราะข้าพเจ้าเป็นคนเข็ญใจ ของหอมทุกอย่างจะมีแต่
ไหนด ข้าพเจ้าย้อมด้วยของหอมคือดอกประยงค์เท่านั้นเป็นนิตย์ มโหสถบัณฑิต
ให้คนของตนกำหนดคำของหญิงทั้งสองนั้น ไว้แล้วให้นำภาชนะน้ำมาแช่เครื่อง
ประดับน้ำในภาชนะน้ำนั้น ให้เรียกคนรู้จักกลับมาสั่งว่า ท่านจงดมเครื่อง
ประดับนั้น จะเป็นกลิ่นอะไร คนรู้จักกลิ่นดมเครื่องประดับนั้นแล้วก็รู้ว่า
กลิ่นดอกประยงค์ จึงกล่าวคาถานี้ในเอกนิบาตว่า

ของหอมทุกอย่างไม่มี มีแต่กลิ่นดอกประยงค์

ล้วน หญิงนักเลงคือหญิงขโมยกล่าวคำเท็จ หญิงแก่

คือหญิงเจ้าของกล่าวคำจริง.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังมหาชนารู้เหตุการณ์นั้นแล้วถามว่า แยก
เป็นขโมยหรือ แล้วให้สารภาพว่าเป็นขโมย จำเดิมแต่นั้น ความที่พระมหาสัตว์
เป็นบัณฑิตก็ปรากฏแก่มหาชน.

หัวข้อว่า **ด้ายกลุ่ม** มีความว่า ยังมีสตรีคนหนึ่งรักษาไรฝ้าย เมื่อ
เฝ้าไรได้เก็บฝ้ายที่บริสุทธิ์ในไรนั้นมาปั่นให้เป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วเอาเม็ดมะพลับ
มาไว้ข้างใน พันด้ายนั้นให้เป็นกลุ่ม เก็บไว้ในพก เมื่อจะกลับบ้าน คิดว่า
เราจักอาบน้ำในสระโบกขรณีของท่านบัณฑิต จึงวางกลุ่มด้ายนั้นไว้บนผ้าสาฎก
แล้วลงอาบน้ำ ยังมีหญิงคนหนึ่งเห็นด้ายกลุ่มนั้น ก็ถือเอาด้วยมีจิตโลภ ตบ
มือพูดว่า โอ ด้ายนี้สวยดี ท่านทำหรือ ทำเป็นเหมือนแลดู แล้วเอาใส่ใน
พกหลีกไป เรื่องที่เหลือฟังทราบโดยนัยที่มีในก่อน มโหสถบัณฑิตถามหญิง
ขโมยก่อนว่า เมื่อแก่ทำด้ายให้เป็นกลุ่ม ได้ใส่อะไรไว้ข้างใน หญิงขโมยนั้น

ตอบว่า ข้าพเจ้าใส่ผลฝ้ายนั่นเองไว้ข้างใน ต่อนั้น มโหสถบัณฑิตจึงถามหญิงอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของ นางตอบว่า ใส่เม็ดมะพลับไว้ข้างใน มโหสถบัณฑิตให้คนของตนกำหนดคำของหญิงทั้งสองไว้ แล้วให้คลี่ด้ายกลุ่มนั้นออก เห็นเม็ดมะพลับ จึงให้หญิงขโมยนั้น รับสารภาพว่าเป็นขโมย มหาชนร่าเรงยินดี กล่าววามโหสถบัณฑิตวินิจฉัยความดี ได้ให้สาธุการเป็นอันมาก.

หัวข้อว่า บุตร มีความว่า ยังมีสตรีคนหนึ่งพาบุตรไปสระโบกขรณีของมโหสถบัณฑิต เพื่อล้างหน้าเอาบุตรอาบน้ำแล้วให้นั่งบนผ้าสาฎกของตนตนเองลงล้างหน้า ขณะนั้นมียักษ์คนหนึ่งเห็นทารกนั้นอยากจะกิน จึงแปลงเพศเป็นสตรีมาถามว่า แน่สหายทารกนี้งามหนอ เป็นบุตรของเธอหรือกรั้น สตรีมารดาทารกนั้น รับว่าเป็นบุตรของตน จึงกล่าวว่า ฉันจะให้ดีมีนมเมื่อสตรีมารดาทารกอนุญาตแล้ว ก็อุ้มทารกนั้นให้เล่นหน้อยหนึ่งแล้วพาทารกนั้นหนีไป สตรีมารดาทารกเห็นดังนั้น จึงขึ้นจากน้ำวิ่งไปโดยเร็วยึดผ้าสาฎกไว้กล่าวว่า เองจะพาบุตรเข้าไปไหน นางยักษ์นึกกล่าวว่า เข้าได้บุตรมาแต่ไหนนี้บุตรของข้าต่างหาก หญิงทั้งสองทะเลาะกันเดินไปถึงประตูศาลา มโหสถบัณฑิตได้ฟังเสียงนางทั้งสองทะเลาะกัน ให้เรียกเข้ามาถามว่า เรื่องเป็นอย่างไรกัน นางทั้งสองก็แจ้งให้ทราบเรื่องนั้น มโหสถบัณฑิตฟังความนั้นแล้ว แม้รู้ว่า หญิงนี้เป็นยักษ์ก็ไม่ต้องสงสัย เพราะนัยน์ตาไม่กระพริบ นัยน์ตาแดงและไม่มีเงา จึงกล่าวว่า แกทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยของเราหรือ เมื่อได้รับคำตอบว่าจักตั้งอยู่ในวินิจฉัย จึง叱ร่อยทีแผ่นดิน ให้ทารกนอนกลางรอยขีด ให้ยักษ์จับมือทารก ให้หญิงผู้เป็นมารดาจับเท้า แล้วกล่าวว่า แกทั้งสองคนจงลดคร่าเอาไป ทารกนั้นเป็นบุตรของผู้สามารถเอาไปได้ นางทั้งสองก็คร่าทารกนั้น ทารกนั้นถูกร่าไปด้วยความลำบากก็ร้องจ้า หญิงมารดาได้ฟังเสียงนั้น ก็เป็นเหมือนหัวใจจะแตก ปล่อยบุตรขึ้นร้องให้อยู่ มโหสถ

บัณฑิตถามมหาชนว่า ใจของมารดาทารกอ่อน หรือว่าใจของหญิงไม่ใช่มารดา
อ่อน มหาชนตอบว่า ใจของมารดาอ่อน มโหสถบัณฑิตจึงถามมหาชนว่า
บัดนี้เป็นอย่างไร หญิงผู้คร่ำทารกไปได้ยืนอยู่เป็นมารดา หรือว่านางผู้สละ
ทารกเสียดินอยู่เป็นมารดา มหาชนตอบว่า นางผู้สละทารกยืนอยู่เป็นมารดา
มโหสถกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายรู้หรือว่านางนี้เป็นคนขโมยทารก
มหาชนตอบว่า ไม่ทราบ มโหสถจึงกล่าวว่า นางนี้เป็นยักษ์นิคร่ำเอาทารกไป
เพื่อกิน มหาชนถามว่า รู้ได้อย่างไร มโหสถตอบว่า รู้ได้อย่างไรไม่ต้องสงสัย
เพราะยักษ์นิคร่ำนี้ตาไม่กระพริบ นัยน์ตาแดง ไม่มีเงา และปราศจากความ
กรุณา ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ถามหญิงนั้นว่า แกเป็นใคร ยักษ์นิคร่ำตอบว่า
ข้าพเจ้าเป็นยักษ์นิคร่ำ พระมหาสัตว์ซักต่อไปว่า เจ้าจะเอาทารกนี้ไปทำไม ยักษ์นิ
คร่ำตอบว่า เอาไปกิน พระมหาสัตว์กล่าวว่า แน่ะนางอันธพาล ฝ่ายหญิงมารดา
ทำบาปจึงเกิดเป็นยักษ์นิคร่ำ แม้บัดนี้ก็ยังคงทำบาปอีก โอ เองเป็นคนอันธพาล
กล่าวดังนี้แล้ว ให้ยักษ์นิคร่ำตั้งอยู่ในเบญจกิล แล้วปล่อยตัวไป ฝ่ายหญิงมารดา
ทารกกล่าวว่า จะมีอายุยืนนานเถิดนาย ชนมมโหสถบัณฑิตแล้วพาบุตรหลีกไป

หัวข้อว่า **คนเตี้ยชื่อโคพกาพ** มีความว่า มีชายคนหนึ่งชื่อโคพกาพ
เพราะเป็นคนเตี้ยและผิวดำ เขาทำงาน ๗ ปีได้ภรรยาชื่อทิมตาหลา วันหนึ่ง
โคพกาพเรียกภรรยาบอกว่า เจ้าจงทอดขนมควรเคี้ยว ครั้นนางถามว่า
แกจะไปไหน จึงบอกว่า ข้าจะไปเยี่ยมบิดามารดา นางห้ามว่า แกจะต้องการ
อะไรด้วยบิดามารดา โคพกาพก็คงสั่งให้ทอดขนมถึง ๓ ครั้ง จึงถือเอาเสบียง
และของฝากเดินทางไปกับภรณานั้น ในระหว่างทางได้เห็นแม่น้ำ มีกระแสน้ำ
ไหลตื้น แต่สองสามีภรณานั้นเป็นคนขลาดจึงไม่อาจลง ก็ยืนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ
กาลนั้น มีชายเชื้อใจคนหนึ่งชื่อทิมปิฎฐิ เดินเลียบมาตามฝั่งแม่น้ำ ถึงสถานที่
นั้น สามีภรรยาเห็นชายนั้น จึงถามว่า แม่น้ำนี้ลึกหรือตื้น นายทิมปิฎฐิรู้ยู่

สองสามีภรรยาขึ้นขลาดต่อน้ำ จึงตอบว่า แม่น้ำนี้ลึกเหลือเกิน ปลาร้ายก็ชุม สามีภรรยาจึงซักถามว่า สหายจักไปอย่างไรเล่า ชายนั้นตอบว่า เรามีความคุ้นเคยกับจระเข้และมังกร ฉะนั้น สัตว์ร้ายเหล่านั้นจึงไม่เบียดเบียนเรา สองสามีภรรยาบอกว่า ถ้าเช่นนั้น สหายจงพาเราทั้งสองไป ชายนั้นรับคำล้าคับนั้น สองสามีภรรยาจึงให้ของเคี้ยวของบริโภคแก่ชายนั้น ชายนั้นบริโภคอิ่มแล้วจึงถามว่า สหายจะให้เราพาใครไปก่อน นายโคพกาตอบว่า จงพาภรรยาไปก่อนพาเราไปที่หลัง ชายนั้น รับคำแล้วให้นางที่มตาหลายขึ้นคอ ถือเสบียงและของฝากทั้งหมดลงข้ามแม่น้ำ ไปได้หน่อยหนึ่งแล้วย่อตัวลึกลงไปล้าคับนั้น นายโคพกาพืนอยู่ที่ฝั่งคิดว่า แม่น้ำนี้ลึกแท้ คนสูงยังเป็นอย่างนี้ แต่เราเป็นไม่ได้การทีเดียว ฝ่ายนายทิมปิฎฐิพานางที่มตาหลายไปถึงกลางแม่น้ำก็พูดเกี้ยวว่า ข้าจักเลี้ยงคุณเจ้า เจ้าจักมีผ้าและเครื่องประดับบริบูรณ์ มีทาสทาสี แวดล้อม นายโคพกาพัวแต่คนเดียวคนนี้ก็ทำอะไรแก่เจ้าได้ เจ้าจงทำตามคำขานางที่มตาหลายได้ฟังคำของนายทิมปิฎฐิพานั้น ก็ตัดสินเหาในสามีของตน มีจิตปฏิบัติในนายทิมปิฎฐิพานั้นในขณะนั่นเอง จึงกล่าวตอบว่า ถ้านายไม่ทิ้งฉันฉันจักทำตามคำของนาย นายทิมปิฎฐิกล่าววว่า นางพูดอะไร ถ้านายไม่ทิ้งฉันคนทั้งสองนั้นไปถึงฝั่งโน้น ก็ชื่นชมต่อกันและกัน ละนายโคพกาพเสีย กล่าวว่า รอก่อน รอก่อน ต่างเคี้ยวกินของควรเคี้ยว ต่อหน้านายโคพกาพผู้แลดูอยู่แล้วพากันลึกลงไป นายโคพกาพเห็นดังนั้น จึงคิดว่าคนทั้งสองนี้เห็นจะร่วมกันทิ้งเราหนีไป ก็วิ่งไปวิ่งมา ข้ามลงได้หน่อยหนึ่งก็กลับขึ้นเพราะความกลัว ข้ามลงอีกหนหนึ่ง ด้วยความโกรธในคนทั้งสองนั้น โดดลงด้วยแน่ใจว่าเป็นหรือตายก็ตามที ลงไปในแม่น้ำ จึงรู้ว่าตื่น ก็ข้ามขึ้นจากแม่น้ำติดตามไปโดยเร็ว พอทันคนทั้งสองนั้นจึงกล่าวว่า แน่ฮ้ายโจรร้าย มึงจะพาเมียกูไปไหน นายทิมปิฎฐิกล่าวตอบว่า แน่ฮ้ายถ่อยแคะระเดี้ยร้าย เมียมึงเมื่อไร

กล่าวดังนี้แล้วก็ไล่คอนายโคพกาฟไป นายโคพกาฟจับมือนางทิมตาหลา กล่าวว่า รอก่อน รอก่อน เองจะไปไหน เข้าทำงานมา ๗ ปีจึงได้เองมาเป็นเมีย เมื่อทะเลาะกับนายทิมปฏิฐิพลางมาถึงที่ใกล้ศาลาพระมหาสัตว์ มหาชนประชุมกัน มโหสถบัณฑิตถามว่า นั่นเสียงอะไรกัน สดับความนั้นแล้วให้เรียกคนทั้งสอง มา ได้ฟังโต้ตอบกันแล้ว จึงกล่าวว่า แกทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินัจฉัยของเราหรือ ครั้นคนทั้งสองยอม จึงถามนายทิมปฏิฐิก่อนว่า แกชื่ออะไร ข้าพเจ้าชื่อ ทิมปฏิฐิ ก็กรรยาของแกชื่ออะไร เมื่อไม่ทันรู้จักชื่อก็บอกชื่ออื่น บิดามารดาของแกชื่ออะไร ก็บอกชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของกรรยาชื่ออะไร เมื่อยังไม่รู้ ก็บอกชื่ออื่น ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตจึงให้คนของตนกำหนดถ้อยคำไว้แล้ว ให้นายทิมปฏิฐินั้นออกไป ให้เรียกนายโคพกาฟมา ถามชื่อคนทั้งปวงโดยนัย หนหลัง นายโคพกาฟรู้อยู่ตามเป็นจริงก็บอกไม่ผิด พระโพธิสัตว์ให้นำนายโคพกาฟออกไป ให้เรียกนางทิมตาหลามาถามว่า แกชื่ออะไร ข้าพเจ้าชื่อ ทิมตาหลา ผัวแกชื่ออะไร เมื่อยังไม่ทันรู้จักชื่อกันก็บอกชื่ออื่น บิดามารดาของแกชื่ออะไร ก็บอกชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของผัวแกชื่ออะไร เมื่อยังไม่รู้จักชื่อก็บอกชื่ออื่น มโหสถบัณฑิตให้เรียกนายทิมปฏิฐิและนายโคพกาฟมา แล้วถามมหาชนว่า ถ้อยคำของนางทิมตาหลาสมกับคำของนายทิมปฏิฐิหรือสมกับคำของนายโคพกาฟ มหาชนตอบว่า ถ้อยคำของนางทิมตาหลาสมกับคำของนายโคพกาฟ มโหสถบัณฑิตจึงกล่าวว่า นายโคพกาฟเป็นผัวของนางทิมตาหลา นายทิมปฏิฐิเป็นโจร ลำดับนั้น มโหสถจึงถามนายทิมปฏิฐิว่า เจ้าเป็นโจรหรือ นายทิมปฏิฐิรับสารภาพว่าเป็นโจร นายโคพกาฟได้กรรยาของตนคืน ด้วยวินัจฉัยของมโหสถบัณฑิต ก็ชมเชยมโหสถบัณฑิตแล้วพากรรยาหนีไป มโหสถบัณฑิตกล่าวกะนายทิมปฏิฐิว่า จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าอย่าทำกรรมเช่นนี้อีก.

หัวข้อว่า รถม มีความว่า กาลนั้นยังมีบุรุษคนหนึ่งนั่งในรถออกจากบ้านเพื่อล้างหน้า ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาเห็นพระโพธิสัตว์ จึงดำริว่า เราจักทำปัญญาภาพแห่งมโหสถผู้พุทธานุภาพให้ปรากฏ จึงเสด็จมาด้วยเพศแห่งมนุษย์จับท้ายรถไป บุรุษเจ้าของรถถามว่า แน่ะพ่อ พ่อมาด้วยประโยชน์อะไร ครั้นได้ฟังว่า จะมาเพื่ออุปัฏฐากตน จึงรับว่าดีแล้ว ก็ลงจากรถไปเพื่อทำสรีริกิจ ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชขึ้นรถขับไปโดยเร็ว บุรุษเจ้าของรถทำสรีริกิจแล้วออกมาเห็นท้าวสักกเทวราชลักรถหนีไป ก็ติดตามไปโดยเร็ว กล่าวว่ หยุดก่อน หยุดก่อน แกจะนำรถของข้าไปไหน เมื่อท้าวสักกตอบว่า รถของแกคนอื่น แต่คันนี้รถของข้า ก็เกิดทะเลาะกันไปถึงประตูศาลา มโหสถบัณฑิตถามว่า เรื่องอะไรกัน แล้วให้เรียกคนทั้งสองนั้น มาเห็นคนทั้งสองมาด้วยอาการนั้น ก็รู้ชัดว่า ผู้นี้เป็นท้าวสักกเทวราช เพราะปราศจากความกลัวเกรง และเพราะนัยน์ตาไม่กระพริบ ผู้นี้เป็นเจ้าของรถ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น มโหสถก็ถามถึงเหตุแห่งการวิวาทกล่าวว่า ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัยของเราหรือ เมื่อได้ฟังรับว่าจักตั้งอยู่ จึงกล่าวว่า เราจักขับรถไป ท่านทั้งสองจงจับท้ายรถ เจ้าของรถจักไม่ปล่อย ผู้ไม่ใช่เจ้าของรถจักปล่อย กล่าวฉะนี้แล้ว บังคับบุรุษคนหนึ่งว่าจงขับรถไป บุรุษนั้นได้ทำตามนั้น คนทั้งสองจับท้ายรถวิ่งตามไป เจ้าของรถไปได้หน่อยหนึ่งเหน็ดเหนื่อย จึงปล่อยรถยืนอยู่ ฝ่ายท้าวสักกเทวราชวิ่งไปกับรถทีเดียว มโหสถบัณฑิตสั่งให้กลับรถแล้วแจ้งแก่มหาชนว่า บุรุษนี้ไปหน่อยหนึ่งก็ปล่อยรถยืนอยู่ แต่บุรุษนี้วิ่งไปขับรถ กลับมากับรถ แม้เพียงหยาดเหงื่อและสรีระของเขาก็ไม่มี หายใจออก หายใจเข้าก็ไม่มี หากความสะทกสะท้านมิได้ นัยน์ตาก็ไม่กระพริบ ผู้นี้คือ ท้าวสักกเทวราช ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตถามว่า ท่านเป็นท้าวสักกเทวราช มิใช่หรือ ครั้นได้รับตอบว่าใช่ จึงถามว่า พระองค์เสด็จมาที่นี่เพื่ออะไร

ครั้งได้รับตอบว่า เพื่อประกาศปัญญาของเธอนั้นแหละ จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น พระองค์อย่าได้กระทำอย่างนี้อีก ท้าวสักกเทวราชเมื่อจะแสดงสักกานูภาพ ก็ สถิตอยู่ในอากาศ ตรัสชมเชยมโหสถบัณฑิตว่า เธอวินิจฉัยความดี เธอ วินิจฉัยความดี แล้วเสด็จกลับยังทิพยสถานของตน กาลนั้น อมาตย์นั้นไป เฝ้าพระเจ้าวิเทหราชด้วยตนเอง ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ความเรื่องรดมโหสถกุมารวินิจฉัยคืออย่างนี้ แม้ท้าวสักกเทวราชก็ยังแพ้ เหตุไรพระองค์จึง ไม่ทรงทราบบุรุษพิเศษเล่า ขอเดชะ พระราชาตรัสถามเสนาอาจารย์ว่า ควรนำ บัณฑิตมาหรือยัง อาจารย์เสนกะเป็นคนตระหนี่จึงได้ทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า บุคคลได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โปรดรอไปก่อน เราจักทดลอง เขาแล้วจักรู้ พระราชาทรงคุษณีภาพ.

จบ ปัญหาของทากร ๗ ข้อ

หัวข้อว่า **ท่อนไม้** มีความว่า วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชทรงดำริจะ ทดลองมโหสถบัณฑิต จึงให้นำท่อนไม้ตะเคียนมา ให้ตัดเอาเพียง ๑ คืบ ให้ช่างกลึงกลิ้งให้ดีแล้ว ให้ส่งไปยังชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคาม ด้วยพระราช อาณัติว่า ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามจงแจ้งว่า ท่อนไม้ตะเคียนนี้ ช่างนี้ปลาย ช่างนี้โคน ถ้าไม่มีใครรู้ จะปรับพันกหาปณะ ชาวบ้านประชุมกัน เมื่อไม่ อาจจะได้ จึงบอกแก่ท่านสิริวัตกเศรษฐีว่า บางทีมโหสถบัณฑิตจะรู้ ขอ ให้เรียกเขามาถาม ท่านมหาเศรษฐีให้เรียกมโหสถบัณฑิตมาแต่สนามเล่น บอกเนื้อความนั้นแล้วถามว่า พวกเราไม่อาจจะรู้ปัญหานี้ พ่ออาจจะรู้บ้างไหม พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้นแล้ว คิดว่า พระราชาจะต้องพระประสงค์ด้วยปลาย หรือโคนของไม้ตะเคียนท่อนนี้ก็หาไม่ ประทานไม้ตะเคียนท่อนนี้มาเพื่อจะ ทดลองเรา จึงกล่าวว่า นำมาเถิดพ่อ ข้าพเจ้าจักรู้เรื่องนั้น ลำดับนั้น ท่าน

เศรษฐีให้นำท่อนไม้ตะเคียนมาให้แก่มโหสถบัณฑิต พระโพธิสัตว์รับท่อนไม้ตะเคียนนั้น ด้วยมือเท่านั้นก็รู้ได้ว่า ช้างนี้ปลาย ช้างนี้โคน แม้รู้ยู่ก็ให้นำภาชนะน้ำมาเพื่อกำหนดใจของมหาชน แล้วเอาด้ายผูกตรงกลางของท่อนไม้ตะเคียน ถือปลายด้ายไว้ วางท่อนไม้ตะเคียนบนน้ำ พอวางเท่านั้น โคนก็เปล่งก่อนเพราะหนัก แต่นั้น พระโพธิสัตว์จึงถามมหาชนว่า ธรรมดาต้นไม้โคนหนัก หรือปลายหนัก เมื่อมหาชนตอบว่า โคนหนัก จึงกล่าวว่ ถ้าเช่นนั้น ส่วนของไม้ตะเคียนท่อนนี้จมลงก่อน จึงเป็นโคน แล้วบอกปลายและโคนด้วยสัญญาณี้ ชาวบ้านส่งข่าวทูลพระราชาว่ ช้างนี้ปลาย ช้างนี้โคน พระราชาทรงยินดี ตรัสถามว่า ใครรู้ เมื่อชาวบ้านกราบทูลว่า มโหสถบัณฑิต บุตรสิริวิฑกเศรษฐี พระเจ้าข้า ทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า ท่านอาจารย์เสนกะ เราควรนำมโหสถบัณฑิตมาหรือยัง เสนกอาจารย์ทูลว่า รอไว้ก่อน เราจักทดลองด้วยอุบายอื่นอีก พระราชาตรัสว่า ดีแล้ว ท่านเสนกะ.

หัวข้อว่า ศีรษะ มีความว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชให้นำศีรษะ ๒ ศีรษะ. คือศีรษะหญิงและศีรษะชายมา แล้วส่งไปให้ชาวบ้านปาจिनยัมฆคคามทำนายพระราชานี้ว่า ชาวบ้านปาจिनยัมฆคคามจรรู้ว่า นี้ศีรษะหญิง นี้ศีรษะชาย ถ้าไม่รู้ จะปรับไหมพันกหาปณะ ชาวบ้านเมื่อไม่รู้ จึงถามพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์พอเห็นเท่านั้นก็รู้ รู้ได้อย่างไร คือ แสกในศีรษะชายตรง แสกในศีรษะหญิงคด มโหสถบัณฑิตแจ้งว่า นี้ศีรษะหญิง นี้ศีรษะชาย ด้วยความรู้ยั้งนี้ ชาวบ้านก็ส่งข่าวกราบทูลแด่พระราชานีก ข้อความที่เหลือเหมือนนัยอันมีในก่อนนั่นเอง.

หัวข้อว่า งู มีความว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชให้นำงูตัวผู้ และงูตัวเมียมา ส่งไปให้ชาวบ้านปาจिनยัมฆคคาม ด้วยพระราชานี้ว่า ชาวบ้านปาจिनยัมฆคคามจรรู้ว่า นี้งูตัวผู้ นี้งูตัวเมีย เมื่อไม่มีใครรู้ จะ

ปรับไหมพันกหาปณะ ชาวบ้านเมื่อไม่รู้ จึงถามมโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิต
นั้น พอเห็นเท่านั้นก็รู้ ด้วยว่า หางของงูตัวผู้ใหญ่ หางของงูตัวเมียเรียวยาว หัว
ของงูตัวผู้ใหญ่ หัวของงูตัวเมียเรียวยาว นัยน์ตาของงูตัวผู้ใหญ่ ของงูตัวเมีย
เล็ก ลวดลายของงูตัวผิดต่อกัน ลวดลายของงูตัวเมียขาด มโหสถบัณฑิต
แจ้งแก่ชาวบ้านว่า นี่งูตัวผู้ นี่งูตัวเมีย ด้วยความรู้ยิ่งเหล่านั้น ข้อความที่เหลือ
มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

หัวชื่อว่า ไก่ มีความว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชส่งข่าวไป
แก่ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามว่า ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามจงส่งโคตัวผู้อัน
เป็นมงคล ขาวทั้งตัว มีเขาที่เท่า มีโหนกที่หัว ร้องไปลวง ๓ เวลา มาแก่
เรา ถ้าไม่ส่ง จะปรับไหมพันกหาปณะ ชาวบ้านเหล่านั้นเมื่อไม่รู้ จึงถาม
มโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตกล่าวว่า พระราชาให้ส่งไก่ขาวทั้งตัวไปถวาย
นั่นเอง เพราะว่าไก่นั้นชื่อว่ามีเขาที่เท่า เพราะมีเดือยที่เท่า ชื่อว่ามีโหนกที่
หัว เพราะมีหงอนที่หัว ชื่อว่าร้องไม่ลวง ๓ เวลา เพราะขัน ๓ ครั้ง ฉะนั้น
ท่านทั้งหลายจงส่งไก่มีลักษณะอย่างนี้ไปถวาย ชาวบ้านเหล่านั้นก็ส่งไปถวาย
แต่พระราชา พระราชาทรงยินดี.

หัวชื่อว่า แก้วมณี มีความว่า ดวงแก้วมณีที่ท้าวสักกเทวราช
ประทานแก่พระเจ้ากุสราชมีอยู่ ดวงแก้วมณีนั้นมีโค้งในที่ ๘ แห่ง ค่ายเก่า
ของดวงแก้วมณีนั้นขาด ไม่มีใครจะสามารถนำค่ายเก่าออกแล้วร้อยค่ายใหม่
เข้าไป วันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชให้ส่งข่าวไปถึงชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามว่า
ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามจงนำค่ายเก่าออกจากดวงแก้วมณีนี้ แล้วร้อยค่าย
ใหม่เข้าแทน ถ้าร้อยไม่ได้จะปรับไหมพันกหาปณะ. พวกมนุษย์ชาวบ้านไม่
สามารถจะนำค่ายเก่าออกแล้วร้อยค่ายใหม่เข้าแทนได้ เมื่อไม่สามารถจึงแจ้ง

แก่มโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตกล่าวว่า อย่าวิตกไปเลย แล้วให้นำน้ำผึ้ง มาทาช่องแก้มทั้งสองข้าง ให้ฟันด้วยขนสัตว์เอาน้ำผึ้งทาปลายคายนั้น ร้อย เข้าไปในช่องหน่อยหนึ่ง วางไว้ในที่มืดแดงทั้งหลายจะออก เหล่ามคแดงพากันออกจากที่อยู่ของมันมากินค้ายเก่าในแก้มแล้วไปคาบปลายค้ายขนสัตว์ใหม่คร่าออกมาทางข้างหนึ่ง มโหสถบัณฑิตรู้ว่า คายนั้นเข้าไปแล้ว ก็ให้แก่ชาวบ้าน ให้ถวายแด่พระราชา พระราชามีพระดำรัสถามทรงสดับอุบายวิธี ให้คายนั้นเข้าไปได้ ทรงยินดี.

หัวข้อว่า ให้โคตัวผู้ตกถูก มีความว่า ได้ยินว่า วันหนึ่งพระราชา ตรัสสั่งให้ราชบุรุษให้โคตัวผู้ เป็นมงคลเกี่ยวกินกุมมาสเป็นอันมากจนต้องโค ให้ชำระล้างเขาทั้งสองแล้วทาด้วยน้ำมัน ให้เอาน้ำขมิ้นรดตัวส่งไปยังชาวบ้าน นั้นด้วยพระราชาคิดว่า ได้ยินว่า พวกท่านเป็นนักปราชญ์ โคตัวผู้มงคลของ พระราชานี้ตั้งครรรค์ ท่านทั้งหลายจงให้โคตัวผู้นี้ตกถูก แล้วส่งกลับไปพร้อม ด้วยลูก เมื่อไม่ส่ง จะปรับไหมพันกหาปณะ พวกมนุษย์ชาวบ้านปรึกษากัน ว่า พวกเราไม่สามารถจะทำได้แบบนี้ จักทำอย่างไร จึงถามมโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตคิดว่า เรื่องนี้ต้องย้อนปัญหา จึงถามว่า พวกท่านจัก อาจหาคนที่แกลัวกล้าสามารถทูลกับพระราชาได้หรือ ชาวบ้านตอบว่า เรื่องนั้น ไม่หนักใจเลย ท่านบัณฑิต ถ้าเช่นนั้น จงเรียกเขามา ชาวบ้าน เหล่านั้น เรียกเขามาแล้ว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวกะเขาว่า ท่านจง สยายผมของท่านไว้ข้างหลังแล้วคร่ำครวญใหญ่มีประการต่าง ๆ ไปสู่ทวารพระ- ราชนิเวศน์ ใครถามอย่าตอบ คร่ำครวญเรื่อยไป พระราชาตรัสเรียกมาถาม เหตุที่เทวนาคาร จงถวายบังคมแล้วทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมติเทพ บิดาของ ข้าพระองค์ไม่อาจจะคลอดบุตร วันนี้เป็นวันครบ ๗ ขอสมมติเทพทรงเป็นที่ พึ่งของข้าพระองค์ โปรดทรงทำอุบายที่จะคลอดบุตรแก่บิดาของข้าพระองค์

เมื่อพระราชารัสว่า คนคลังอะไรซื่อนั้น ไม่ใช่ฐานะ ธรรมดาบุรุษตลอดบุตร มีหรือ จงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าอย่างนี้มีไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคาม จะยังมงคลอสุภให้ตกถูกได้อย่างไร บุรุษนั้นรับคำ จะทำตามที่ตั้งนั้นได้ ก็ได้ทำไปอย่างนั้น พระราชาทรงสดับคำบุรุษนั้น ตรัสถามว่า ย้อนปัญหานี้ใครคิด ได้ทรงทราบ ว่า มโหสถบัณฑิตคิด ก็โปรดปราน.

หัวข้อว่า **ข้าว** มีความว่า ในวันอื่นอีก พระราชาทรงดำริว่า เรา จักทดลองมโหสถ จึงให้ส่งข่าวไปว่า ได้ยินว่า ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามเป็น คนฉลาด ชาวบ้านนั้นจงหุงข้าวเปรี้ยวให้ประกอบด้วยองค์ ๘ มาให้เรา องค์ ๘ นั้น คือ ไม่ให้หุงด้วยข้าวสาร ไม่ให้หุงด้วยน้ำ ไม่ให้หุงด้วยหม้อข้าว ไม่ให้หุงด้วยเตาหุงข้าว ไม่ให้หุงด้วยไฟ ไม่ให้หุงด้วยฟืน ไม่ให้หุงหรือ ชายยกมา ไม่ให้นำมาส่งโดยทางพวกนั้น ส่งมาไม่ได้ จะปรับไหมพันกหาปณะ พวกชาวบ้านหาธุไม่ จึงแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตกล่าวว่า อย่าตกใจไปเลย แล้วชี้ให้เห็นว่า ให้หุงด้วยข้าวแกลก อันไม่ชื่อว่าข้าวสาร ให้หุงด้วยน้ำค้าง อันไม่ชื่อว่าน้ำปกติ ให้หุงด้วยภาชนะดินใหม่ อันไม่ชื่อว่า หม้อข้าว ให้ตอกดอกไม้ตั้งภาชนะนั้นหุง อันไม่ชื่อว่าหุงด้วยเตา ให้หุงด้วย ไฟที่สีกันเกิดขึ้น อันไม่ชื่อว่าไฟปกติ ให้หุงด้วยใบไม้ อันไม่ชื่อว่าฟืน ชื่อ ว่าหุงข้าวเปรี้ยว แล้วบรรจุในภาชนะใหม่ผูกด้วยด้ายประทับตรา อย่าให้หุงหรือชายยกไป ให้กระเทยยกไป ไปโดยทางน้อยละทางใหญ่. อันชื่อว่า ไม่มาโดยทาง ส่งข่าวเห็นปานดังนี้ไปถวายพระราชชา ชาวบ้านได้ทำตามนัยนั้น พระราชาทอดพระเนตรเห็นกริยานั้น จึงตรัสถามว่า ปัญหานี้ใครรู้ ทรง ทราบว่า มโหสถรู้ ก็โปรดปราน.

หัวข้อว่า **ชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย** มีความว่า ในวันนั้นอีก พระราชาให้ส่งข่าวไปยังชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคาม เพื่อทดลองมโหสถบัณฑิต

ว่า พระราชาใครจะทรงเล่นชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย เชือกทรายเก่าในราชสกุล
ขาดเสียแล้ว ให้ชาวบ้านนั้นพันเชือกทรายหนึ่งเส้นส่งมาถวาย ถ้าส่งมาถวาย
ไม่ได้ จะปรับไหมพันกหาปณะ. ชาวบ้านเหล่านั้นไม่รู้เหตุ จึงแจ้งแก่มโหสถ-
บัณฑิต มโหสถบัณฑิตคิดว่า เรื่องนี้ต้องย้อนปัญหา พุศเอาใจชาวบ้าน
ไม่ให้วิตกแล้ว เรียกคนฉลาดพุดมาสองสามคน สั่งสอนให้ไปทูลพระราชาว่า
ข้าแต่สมมติเทพ ชาวบ้านไม่ทราบประมาณแห่งเชือกนั้น ว่าเล็กใหญ่เท่าไร
ขอสมมติเทพโปรดให้ส่งท่อนแต่เชือกทรายเส้นเก่าสักหนึ่งคืบ หรือสั้นนี้เป็น
ตัวอย่าง ชาวบ้านเห็นประมาณนั้นแล้ว จักได้พันเท่านั้น ถ้าพระราชารับสั่ง
แก่ท่านทั้งหลายว่า เชือกทรายในพระราชฐานของเราไม่เคยมีแต่ไหนมา ท่าน
ทั้งหลายจงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช เชือกทรายตัวอย่างนั้นไม่มี ชาว
บ้านปาจิณยวมัชฌคาม จักทำอย่างไรเล่า พระเจ้าว่า ชาวบ้านเหล่านั้นไป
ทำตามมโหสถแนะนำ พระราชาตรัสถามว่า ย้อนปัญหานี้ใครคิด ทรงทราบ
ว่า มโหสถคิด ก็ทรงยินดี.

หัวข้อว่า สระน้ำ มีความว่า ในวันอื่นอีก พระเจ้าวิเทหราชให้ส่ง
ข่าวแก่ชาวบ้านเหล่านั้น เพื่อจะทดลองมโหสถว่า พระราชามีพระราชประสงค์
จะทรงเล่นน้ำ ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามจงส่งสระโบกขรณีอันดาดายด้วยบัว
เบญจพรรณมา ถ้าพวกชาวบ้านนั้นไม่ส่งมา จะปรับไหมพันกหาปณะ ชาว
บ้านเหล่านั้นแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต มโหสถบัณฑิตคิดว่า เรื่องนี้ต้องย้อน
ปัญหา จึงสั่งให้เรียกคนผู้ฉลาดพุดมาสองสามคน สั่งสอนให้พุดแล้วส่ง
ไปให้ทูลว่า ท่านทั้งหลายจงเล่นน้ำจนตาแดง ทั้งผมทั้งผ้ายังเปียก
ตัวเปื้อนโคลน ถือเชือกก่อนคืนและท่อนไม้ไปสู่ทวารพระราชนิเวศน์
ให้กราบทูลความที่มายืนคอยเฝ้าพระราชา ได้โอกาสแล้วเข้าเฝ้ากราบทูลว่า
ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เพราะทรงส่งข่าวไปให้ชาวบ้านปาจิณยวมัชฌคามส่ง
สระโบกขรณีมาถวาย ก็แต่สระโบกขรณีนั้น เห็นพระนครอันมีกำแพง คู

ประศู หอรบ ก็กลัว ตัดเชือกหนีเข้าป่าไป เพราะเคยอยู่ในป่า พวกข้าพระองค์
โบายตีด้วยก้อนดินและท่อนไม้ ก็ไม่สามารถจะให้กลับ ขอพระองค์โปรด
พระราชทานสระโบกขรณีเก่าของพระองค์ที่นำมาแต่ป่า พวกข้าพระองค์จักผูก
ควบเข้ากับสระโบกขรณีใหม่นำมาถวาย เมื่อพระราชารับสั่งว่า สระโบกขรณี
ของเราที่นำมาแต่ป่า ไม่เคยมีมาแต่กาลไหน ๆ เราไม่เคยส่งสระโบกขรณีไป
เพื่อผูกกับอะไร ๆ นำมาจะนี้ จงทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเมื่ออย่างนี้ ชาว
บ้านป่าจันทรมัชฌคาม จักส่งสระโบกขรณีมา ถวายอย่างไรได้ ชาวบ้านที่รับ
คำแนะนำของมโหสถ ก็ไปทำกาลทุกประการ พระราชาทรงทราบ ว่า มโหสถ
รู้ปัญหานี้ ก็ทรงยินดี.

หัวข้อว่า อุทยาน มีความว่า อีกวันหนึ่ง โปรดให้ส่งข่าวไปอีก
โดยพระราชานัดว่า พระองค์ใคร่จะทรงเล่นอุทยาน ก็แต่ราชอุทยานต้นไม้
เก่าหักโค่นเสียหายหมด ชาวบ้านป่าจันทรมัชฌคาม จงส่งอุทยานใหม่ ให้คาตาย
ไปด้วยครุณรุกขชาติทรงดอกบานงามเข้ามาถวาย ถ้าไม่ส่งเข้ามาตามพระราช
ประสงค์ จะปรับไหมพันกหาปณะ ชาวบ้านเหล่านั้นไม่รู้เหตุก็นำความแจ้ง
แก่มโหสถ มโหสถบัณฑิตคิดว่า เรื่องนี้ต้องย้อนปัญหา จึงเรียกคนทั้งหลาย
มาสั่งไปโดยนัย อันมีในก่อนนั้นแล คนเหล่านั้นก็ไปตามสั่ง พระราชา
ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสถามเสนาจารย์ว่า เราควรนำมโหสถบัณฑิตมาละ
กรรมัง อาจารย์เสนกะกราบทูลด้วยความตระหนี่ลากสักการะว่า บุคคลไม่เชื่อ
ว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขอได้ทรงรอไปก่อน พระเจ้าวิเทหราชได้
ทรงฟังคำของเสนกบัณฑิตแล้วมีพระดำริว่า มโหสถบัณฑิตแก้ปัญหากแห่งทารก
ทั้ง ๓ ข้อถูกใจเรา การพยากรณ์ในการทดลองปัญหาลี้ลับ และในการย้อน
ปัญหาเห็นปานนี้ของมโหสถนั้น เป็นคุณของพระพุทธเจ้า อาจารย์เสนกะไม่
ให้นำบัณฑิตเห็นปานนี้มาในที่นี้ เราจะต้องการอะไร ด้วยเสนกะคัดค้าน เรา

จักนำมโหสถบัณฑิตนั้นมา พระเจ้าวิเทหราชก็เสด็จไปสู่บ้านนั้น ด้วยบริวารใหญ่ เมื่อพระราชาทรงม้ามงคลเสด็จไป กีบของม้ากระทบพื้นระแหงก็แตก พระราชาก็เสด็จกลับแต่ที่นั่นเข้าพระนคร ลำดับนั้น อาจารย์เสนกะเข้าเฝ้า พระราชาทูลถามว่า พระองค์เสด็จไปบ้านปาจิณยวมัชฌคาม เพื่อนำมโหสถบัณฑิตมาหรือ พระเจ้าข้า ครั้นได้ฟังกระแสรับสั่งว่าเสด็จไป จึงทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์ทักทักเอาข้าพระองค์ว่าเป็นผู้ใคร่ความพินาศ ก็ทรงพิจารณาเห็นหรือยัง ในเมื่อข้าพระองค์ทักทักให้ทรงรอไว้ก่อน ก็บังเอิญ กีบม้ามงคลรีบคว่นออกไปแตกด้วยไปครั้งแรกทีเดียว พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำของเสนกะก็ทรงคุณิภาพ.

อีกวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชทรงปรึกษากับเสนกะว่า เราจะนำมโหสถมา เสนกะทูลว่า พระองค์อย่าเสด็จไปเอง ส่งทูตไปยังมโหสถว่า เมื่อพระองค์เสด็จไปสู่สำนักเธอ กีบม้าที่นั่งแตก เธอจงส่งม้าอัสตราหรือม้าประเสริฐกว่าม้าสามัญมา ถ้าเธอจักส่งม้าอัสตรา เธอจงมาเอง แต่เมื่อจะส่งแต่ม้าประเสริฐมา จงส่งบิดาของเธอมาด้วย ปัญหาของเราแน่และจักถึงที่สุด พระราชาทรงเห็นชอบด้วย จึงส่งราชทูตไปคังว่านั้น มโหสถบัณฑิตได้ฟังคำราชทูต จึงคิดว่า พระราชาทรงใคร่จะพบเราและบิดาของเรา จึงไปหาบิดาไว้แล้วกล่าววว่า พระราชาทรงใคร่จะพบบิดาและข้าพเจ้า ขอบิดาจงพร้อมด้วยอนุเศรษฐีพันหนึ่งเป็นบริวารไปเฝ้าก่อน เมื่อไปอย่าไปมือเปล่า จงเอาพอบไม้จันทน์เต็มด้วยเนยใสใหม่ไปด้วย พระราชาจักตรัสปฏิสันถารกับบิดา ตรัสเรียกให้นั่งว่า จงนั่งที่อาสน์อันสมควร บิดาจงรู้อาสน์อันสมควรแล้วนั่ง เมื่อบิดานั่งแล้ว ข้าพเจ้าจักไป พระราชาจักตรัสทักทายข้าพเจ้า ตรัสนั่งให้นั่งว่า จงที่อาสน์อันสมควร แต่นั้นข้าพเจ้าจักแลดูบิดา บิดาจงลุกจากอาสน์ด้วยสัตถุญานัน กล่าววว่า แน่ะพอมโหสถ พ่องนั่ง ณ อาสน์นี้ ปัญหาอย่างหนึ่ง

จักถึงที่สุดในวันนี้ สิริวัฒนกเศรษฐีรับจะทำตามนั้น แล้วก็ไปโดยนัยที่กล่าวแล้ว ให้ทุกความที่คนมาขอรออยู่ที่พระทวารแต่พระราชา ครั้นได้พระราชานุญาตแล้วจึงเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมพระราชา ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระราชาทรงทักทายปราศรัยตรัสถามว่า คุณก่อนคฤหบดี มโหสถบุตรของท่าน อยู่ไหน เศรษฐีทูลตอบว่า มาภายหลัง พระราชาทรงทราบดังนี้ก็ดีพระหฤทัย ตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงอาสาสมัครแก้ต้นนี้ เศรษฐีนั้นก็นั่ง ณ อาสน์ที่ควรแก้ต้นในที่ส่วนหนึ่ง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ประดับตกแต่งตัวแล้ว มีเด็ก พันหนึ่งห้อมล้อมนั่งรถที่ประดับแล้ว เมื่อเข้าสู่พระนคร เห็นพาดหัวหนึ่งเที่ยว อยู่ที่หลังคุณ บังคับบริวารที่มีกำลังว่า เจ้าจงผูกพาดหัวหนึ่งที่ปากอย่าให้ร้องได้แล้วห่อด้วยเสื้อดำแพน ให้นอนในเครื่องลาดแบกมา บริวารเหล่านั้น ก็ทำตามสั่ง พระโพธิสัตว์เข้าสู่พระนครด้วยบริวารมาก มหาชนเห็นพระโพธิสัตว์ มาดังนั้น ก็พากันชมเชยคุณพระโพธิสัตว์ไม่รู้ว่ามี บุตรแห่งสิริวัฒนกเศรษฐีนี้ ชื่อว่า มโหสถบัณฑิต เมื่อเธอเกิดมาก็ถือแท่งโอสถมาด้วย เธอรู้เปรียบเทียบ ปัญหาที่ทดลองมีประมาณเท่านี้ได้ มโหสถไปถึงทวารพระราชฐาน ให้กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชาทรงสดับว่ามโหสถมา ก็ทรงโสมนัสตรัสว่า มโหสถบุตรเราจงรีบมาเถิด มโหสถพร้อมด้วยเด็กพันหนึ่งเป็นบริวาร ขึ้นสู่ปราสาทถวายบังคมพระราชา ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่ง พระราชาทอดพระเนตร เห็นมโหสถก็ทรงพระปราโมทย์ ตรัสปฏิสันถารอย่างอ่อนหวานว่า แน่ะบัณฑิต เจ้าจงรู้อาสน์ที่สมควรนั่งเถิด กาลนั้น พระโพธิสัตว์แลดูเศรษฐีผู้บิดา ลำดับนั้น บิดาของมโหสถก็ลุกจากอาสน์ด้วยสัญญาที่บุตรแลดูแล้ว กล่าวว่า แน่ะบัณฑิต เจ้าจงนั่งที่อาสน์นี้ มโหสถก็นั่งที่อาสน์นั้น เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ เทวินทะ และชนเหล่าอื่นผู้โศดเขลา ก็พากันตบมือสรวลเสเฮฮาเยาะเย้ยว่า คนทั้งหลายพากันเรียกคนโศดเขลาผู้นี้ว่า บัณฑิต การเรียกผู้ทำให้บิดาลุกจากอาสน์แล้ว

ตนนั่งเสียเองนี้ว่า บัณฑิต ไม่สมควร พระราชามีพระพักตร์เศร้าหมองทรง
เสียดพระหฤทัย ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลถามพระราชว่า พระองค์เสียดพระราช
หฤทัยหรือพระเจ้าข้า พระราชามีพระราชดำรัสตอบว่า เออ ข้าเสียใจ เพราะ
ได้ฟังความเป็นไปของเจ้าก็เป็นที่ยินดี แต่พอได้เห็นความเป็นไปของเจ้าก็เกิด
เสียใจ เพราะว่าเจ้าให้บิดาของเจ้าลุดจากอาสน์แล้ว เจ้านั่งเสียเอง มโหสถจึง
ทูลถามว่า ก็พระองค์ทรงสำคัญว่า บิดาอุดมกว่าบุตรในที่ทั่วไปหรือ ครั้น
ตรัสตอบว่า เข้าใจอย่างนั้น จึงกราบทูลว่า พระองค์พระราชทาน
ข้าวไปว่า ให้ข้าพระบาทส่งม้าอัสตรหรือม้าประเสริฐกว่าม้าสามัญมาถวาย
ไม่ใช่หรือพระเจ้าข้า กราบทูลดังนี้แล้ว ลุดจากอาสน์ไปที่แก่บรวิวารให้นำพา
ที่นำมานั้น มาให้นอนแทบพระบาทยุคลแห่งพระเจ้าวิเทหราช แล้วกราบทูล
ถามว่า พานี้ราคาเท่าไรพระเจ้าข้า พระราชาตรัสตอบว่า ถ้ามันมีอุปการะ
ราคามัน ๘ กหาปณะ มโหสถทูลถามต่อไปว่า ก็ม้าอัสตราศัยพานี้เกิดขึ้นท้อง
นางม้าสามัญ หรือนางพอันเป็นแม่ม้าอาชาไนย ราคาเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า
ครั้นพระราชาตรัสตอบว่า หากามีได้ซิ เจ้าบัณฑิต ดังนี้ จึงทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เหตุไรตรัสดังนั้น ก็พระองค์ตรัสเมื่อทีนี้ว่า บิดาอุดมกว่าบุตร
ในที่ทุกสถานไม่ใช่หรือ ถ้าพระราชดำรัสนั้นจริง พาก็อุดมกว่าม้าอัสตรของ
พระองค์ พระองค์จึงทรงรับพานั้นไว้ ถ้าว้าม้าอัสตรอุดมกว่าพาทั้งหลาย
พระองค์จึงทรงรับม้าอัสตรนั้นไว้ ก็เป็นอย่างไร บัณฑิตทั้งหลายของพระองค์
จึงไม่สามารถจะรู้เหตุเท่านี้ พวกกันตบมือหัวเราะเฮฮา โอ บัณฑิตทั้งหลาย
ของพระองค์บริบูรณ์ด้วยปัญญา พวกนั้นพระองค์ได้มาแต่ไหน ทูลดังนี้
กล่าวเยาะเย้ยบัณฑิต ๔ คน แล้วทูลพระราชด้วยคาถาในเอกนิบาตว่า

**ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ถ้าพระองค์ทรงสำคัญ
อย่างนี้ว่า บิดาประเสริฐกว่าบุตร พาของพระองค์
นี้ก็ประเสริฐกว่าม้าอัสตร เพราะว่าพาเป็นพ่อของม้า
อัสตร.**

กาลานั้นมีความว่า ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ถ้าพระองค์ทรงสำคัญ
ว่า บิดาประเสริฐกว่าบุตรในที่ทั้งปวง พาตัวนี้ก็ประเสริฐกว่าแม้ม้าอัสตรของ
พระองค์ เพราะเหตุไร เพราะพาเป็นพ่อของม้าอัสตร ก็แลครั้นทูลอย่างนี้
แล้ว พระมหาสัตว์ก็กราบทูลว่า ถ้าบิดาประเสริฐกว่าบุตรทั้งหลาย ขอได้
ทรงรับบิดาของข้าพระองค์ไว้ ถ้าบุตรประเสริฐกว่าบิดา ขอได้ทรงรับข้าพระ
องค์ไว้ เพื่อประโยชน์แก่พระองค์ พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำนั้นก็ทรง
โสมนัส ราชบริพารทั้งปวงก็แซ่ซ้องสาธุการว่า มโหสถบัณฑิตกล่าวปัญหา
ดีแล้ว เสียงปรบมือและการยกแผ่นผ้าเป็นพัน ๆ ได้เป็นไปแล้ว บัณฑิต
คน ต่างมีหน้าเศร้าหมองซบเซาไปตาม ๆ กัน.

ปจฉาว่า บุคคลผู้รู้คุณแห่งบิดามารดา เช่นกับพระโพธิสัตว์ย่อม
ไม่มีมิใช่หรือ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรพระโพธิสัตว์จึงทำอย่างนี้.

วิสัชนาว่า พระโพธิสัตว์นั้นได้ทำอย่างนั้น เพื่อประสงค์จะคู่มั่น
บิดาก็หาไม่ ก็แต่พระราชาส่งข่าวไปว่า ให้ส่งม้าอัสตรหรือม้าประเสริฐกว่านี้
สามัญมาถวาย เพราะฉะนั้น จึงทำอย่างนี้ เพื่อจะทำปัญหานั้นให้แจ่มแจ้ง
เพื่อจะประกาศความที่ตนเป็นบัณฑิต และเพื่อจะทำอาจารย์ทั้ง ๔ มีเสนกะ
เป็นต้นให้หมดครัสมี.

จบ ปัญหาพา

พระเจ้าวิเทราษทรงยินดี จับพระเต้าทองคำอันเต็มด้วยน้ำหอม ทรงหลั่งน้ำนั้นลงในมือสิริวัฑกเศรษฐี พระราชทานให้ปกครองป่าจันทรมณฑล-
คาม แล้วตรัสว่า เหล่าอนุเศรษฐีจงบำรุงสิริวัฑกเศรษฐี แล้วให้ส่งเครื่อง
สรรพาส์การพระราชทานแก่นางสุมนาเทวีมารดาพระโพธิสัตว์ ทรงเลื่อมใส
ในปัญหาพา จึงตรัสกะเศรษฐีเพื่อจะทรงรับพระโพธิสัตว์ไว้เป็นราชบุตรที่รัก
ของพระองค์ว่า คุณก่อนคฤหบดีผู้เจริญ ท่านจงให้มโหสถบัณฑิตไว้เป็นราช-
บุตรแห่งเรา เศรษฐีทูลค้านว่า ข้าแต่สมมติเทพ มโหสถบุตรของข้าพระองค์
นี้ยังเด็กนัก จนถึงวันนี้ กลิ่นน้ำมันในปากของเขายังได้กลิ่นอยู่ ต่อในกาล
เมื่อเธอเป็นผู้ใหญ่ เธอจึงอยู่ในราชสำนัก พระราชาตรัสว่า จำเดิมแต่ฉันไป
ท่านอย่าห่วงใยในมโหสถเลย มโหสถนี้จักเป็นราชบุตรของเราแต่ฉันไป
เราพอจะเลี้ยงบุตรของท่านได้ ท่านจงกลับบ้านเถิด ตรัสละนี้แล้วมีพระราชา-
อนุญาตให้เศรษฐีกลับบ้าน เศรษฐีถวายบังคมบรมกษัตริย์แล้วสวมกอดมโหสถ
ให้นอนแนบอก จุมพิตศีรษะ ให้โอวาทแก่มโหสถว่า แน่ะพ่อคุณดวงใจ
คุณดวงตาอันประเสริฐ พ่อมโหสถผู้บัณฑิต พ่ออย่าทำให้บิดาหาที่พึ่งมิได้
จำเดิมแต่ฉันไป พ่อจงบำรุงพระราชของเราทั้งหลายด้วยความไม่ประมาทเถิด
มโหสถไหว้บิดาแล้วกล่าวว่า บิดาอย่าวิตกเลย แล้วส่งให้บิดากลับเคหสถาน
แห่งตน.

พระเจ้าวิเทราษตรัสถามมโหสถว่า เจ้าจักเป็นข้าหลวงเรือนในหรือ
ข้าหลวงเรือนนอก พระโพธิสัตว์คิดว่า บริวารของเรามีมาก ควรเราจักเป็น
ข้าหลวงเรือนนอก จึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักเป็นข้าหลวงเรือนนอก
ลำดับนั้น พระราชาจึงพระราชทานเคหสถานอันสมควร แล้วพระราชทานเสปียง
และเครื่องอุปโภคทั้งปวง ตลอดถึงบริวารพันหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมา มโหสถ
บัณฑิตก็บำรุงพระราช ฝายพระราชาก็ทรงใคร่จะทดลองมโหสถนั้นต่อไป.

ก็กาลนั้น แก้วมณีได้มีอยู่ในรังกานบนต้นตาลต้น หนึ่งที่ริมฝั่งสระโบก-
ขรณี ไม่ไกลประตูเบื้องทักษิณแห่งพระนคร เงามองแก้วมณีนั้นปรากฏใน
สระโบกขรณี จนทั้งหลายทูลแต่พระราชว่า แก้วมณีมีอยู่ในสระโบกขรณี
พระราชดำรัสเรียกเสนกามาตรัสถามว่า แน่อาจารย์เสนก ได้ยินว่า มณีรัตนะ
ปรากฏในสระโบกขรณี ทำอย่างไร จึงจะถือเอาแก้วมณีนั้นได้ ครั้นเสนกทูล
ว่า ควรวิดน้ำถือเอา จึงควรมอบการให้นั้นให้เป็นภาระของเสนกนั้น อาจารย์
เสนกให้คนเป็นอันมากประชุมกันวิดน้ำโกยมออกจากสระโบกขรณี แม้ขุดถึง
พื้นก็ไม่เห็นแก้วมณี เมื่อน้ำเต็มสระโบกขรณี เงามแก้วมณีก็ปรากฏอีก เสนก
แม้ทำดั่งนั้นอีก ก็ไม่เห็นแก้วมณีนั้นเลย ต่อนั้นพระราชดำรัสเรียกมโหสถ-
บัณฑิตมาตรัสว่า แก้วมณีดวงหนึ่งปรากฏในสระโบกขรณี อาจารย์เสนกให้
นำน้ำและโคลนออกจากสระโบกขรณี กระทั่งขุดพื้นก็ไม่เห็นแก้วมณีนั้น เมื่
น้ำเต็มสระโบกขรณี เงามแก้วมณีก็ปรากฏอีก เจ้าสามารถจะให้เอาแก้วมณีนั้น
มาได้หรือ มโหสถกราบทูลสนองว่า ข้อนั้นหาเป็นการหนักไม่ พระเจ้าข้า
เชิญเสด็จเถิด ข้าพระองค์จักแสดงแก้วมณีนั้นถวาย พระเจ้าวิเทหราชได้สดับ
ดั่งนั้นก็ทรงดีพระหฤทัย ทรงคิดว่า วันนี้เราจักเห็นกำลังปัญญาของมโหสถ
บัณฑิต ก็เสด็จพร้อมด้วยข้าราชการบริวารไปสู่ฝั่งโบกขรณี พระมหาสัตว์ยืนที่ฝั่ง
แลดูมณีรัตนะก็รู้ว่า แก้วมณีนี้ไม่มีในสระโบกขรณี มีอยู่บนต้นตาล จึง
จึงกราบทูลว่า แก้วมณีไม่มีในสระโบกขรณี พระเจ้าข้า ครั้นรับสั่งว่า แก้ว-
มณีปรากฏในน้ำไม่ใช่หรือ จึงให้นำภาชนะสำหรับขังน้ำมาใส่น้ำเต็ม แล้ว
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ทอดพระเนตร แก้วมณีนี้หาได้
ปรากฏในสระโบกขรณีแต่แห่งเดียวไม่ แม้ในภาชนะน้ำก็ปรากฏ ครั้นตรัส
ถามว่า เจ้าบัณฑิต ก็แก้วมณีมีอยู่ที่ไหน จึงกราบทูลสนองว่า ข้าแต่สมมติเทพ
เงาปรากฏในสระโบกขรณีบ้าง ในภาชนะน้ำบ้าง แก้วมณีไม่ได้อยู่ในสระ

โปกขรณี แต่แก้วมณีมีอยู่ในรังกานต้นตาล โปรดให้ราชบุรุษขึ้นไปนำลง มาถวายเถิด พระราชาที่ตรัสให้ราชบุรุษขึ้นไปนำแก้วมณีลงมา มโหสถบัณฑิต รับแก้วมณีจากราชบุรุษแล้ววางในพระหัตถ์ของพระราชา มหาชนให้สาธุการ แก่มโหสถบัณฑิต บริภาษอาจารย์เสนก ชมเชยมโหสถว่า แก้วมณีอยู่บน ต้นตาล เสนกโง่ให้คนมากมายขุดสระทำลายสระโปกขรณี แต่มโหสถบัณฑิต ไม่ทำเช่นนั้น แม้พระเจ้าวิเทหราชที่ทรงโสมนัส พระราชทานสร้อยมุกดาหาร เครื่องประดับพระศอกของพระองค์แก่มโหสถ พระราชทานสร้อยมุกดาวัลแก่ เด็กผู้เป็นบริวารพันหนึ่ง ทรงอนุญาตพระโพธิสัตว์พร้อมบริวารให้ปฏิบัติ ราชการโดยทำนองนี้.

จบปัญหา ๑๕ ข้อ

อีกวันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปพระราชอุทยานกับ มโหสถบัณฑิต กาลนั้น มีกิ้งก่าตัวหนึ่งอยู่ที่ปลายเสาค่าย มันเห็นพระราช เสด็จมาก็ลงจากเสาค่ายหมอบอยู่ที่พื้นดิน พระราชาทอดพระเนตรเห็นกิริยา ของกิ้งก่านั้นจึงตรัสถามว่า แน่ะบัณฑิต กิ้งก่าตัวนี้ทำอะไร มโหสถทูลตอบ ว่า กิ้งก่าตัวนี้ถวายเป็นถวายตัว พระเจ้าข้า พระราชาตรัสว่า การถวายเป็นถวายของกิ้งก่า อย่างนี้ ไม่มีผลก็หาไม่ได้ ท่านจงให้โลกสมบัติแก่มัน มโหสถกราบทูลว่า กิ้งก่านี้หาต้องการทรัพย์ไม่ ควรพระราชทานเพียงแค่ของกินก็พอ ครั้นตรัสถามว่า มันกินอะไร ทูลตอบว่า มันกินเนื้อ แล้วตรัสซักถามว่า มันควรได้ ราคาเท่าไร ทูลว่า ราคาราวกากฉีกหนึ่ง จึงตรัสสั่งราชบุรุษหนึ่งว่า รางวัล ของหลวงเพียงกากฉีกหนึ่งไม่ควร เจ้าจงนำเนื้อราคาถึงมาสกมาให้มัน กินเป็น นิตย์ ราชบุรุษรับพระราชโองการ ทำคังนั้นจำเดิมแต่นั้นมา วันหนึ่งเป็น วันอุโบสถ คนไม่ฆ่าสัตว์ ราชบุรุษนั้นไม่ได้เนื้อ จึงเจาะเหรียญถึงมาสกนั้น

เอาด้วยร้อยผูกเป็นเครื่องประดับที่คอมัน ลำดับนั้น ความถือตัวก็เกิดขึ้นแก่ กิ่งก้านั้น อาศัยมันมีกิ่งมาสกนั้น วันนั้น พระราชาเสด็จไปพระราชอุทยาน กิ่งก้านั้นเห็นพระราชาเสด็จมา ก็ทำตนเสมอพระราชาด้วย เหมือนจะเข้าใจว่า พระองค์มีพระราชทรัพย์มากหรือ ตัวเราก็มียากเหมือนกัน ด้วยอำนาจความ ถือตัวอันอาศัยทรัพย์กิ่งมาสกนั้นเกิดขึ้น ไม่ลงจากปลายเสาค่าย หมอบยกหัว ร่อนอยู่ไปมาบนปลายเสาค่ายนั่นเอง พระเจ้าวิเทหราชได้ทอดพระเนตรเห็น กิริยาของมัน เมื่อจะตรัสถามว่า แน่เจ้าบัณฑิต วันนี้ มันไม่ลงมาเหมือน ในก่อน เหตุเป็นอย่างไรหรือ จึงตรัสคานี้ว่า

กิ่งก้านี้ไม่ลงจากปลายเสาค่ายหมอบเหมือนใน

ก่อน เจ้าจงรู้กิ่งก่ากระด้างด้วยเหตุไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น อุนฺนมติ ความว่า วันนี้กิ่งก่าไม่ ลงหมอบยกหัวร่อนอยู่ไปมาบนปลายเสาค่ายนั่นเอง ฉันทใด กิ่งก่าไม่ลงมาหมอบ อย่างในก่อนฉันทนั้น. บทว่า เกน ฤทฺโธ ความว่า ถึงความกระด้างด้วย เหตุไร.

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตรู้ว่า ในวันอุโบสถ คนไม่ฆ่าสัตว์ มัน อาศัยกิ่งมาสกที่ราชบุรุษผูกไว้ที่คอ เพราะหาเนื้อให้กินไม่ได้ ความถือตัวของ มันจึงเกิดขึ้น ดังนี้จึงกล่าวคานี้ว่า

กิ่งก่าได้กิ่งมาสกซึ่งไม่เคยได้ จึงดูหมิ่นพระเจ้า

วิเทหราช ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวกรุงมิถิลา.

พระราชาตรัสให้เรียกราชบุรุษนั้นมาตรัสถาม ก็ได้ความสมจริง ดังนั้น ก็ทรงเลื่อมใสในพระโพธิสัตว์เกินเปรียบ ด้วยเห็นว่า อหยาศัยของ กิ่งก่า มโหสถไม่ได้ถาม อะไร ๆ ก็รู้ได้ ดังพระสัพพัญญูพุทธเจ้ารู้อหยาศัย

เวไนยสัตว์ นั้น จึงพระราชทานส่วยที่ประตู่ทั้ง ๔ แกมโหสถบัณฑิต แต่
กริ้วกึ่งกำทรงปรารภจะให้ฆ่าเสีย มโหสถทูลทัดทานพระราชว่า ชรรมดา
สัตว์ดิรัจฉานหาปัญญามิได้ ขอพระองค์โปรดยกโทษให้มันเถิด ขอเดชะ.

จบ ปัญหาเก็งก่า

ครั้งนั้น มีมาณพคนหนึ่ง ชื่อปิงคุตตระเป็นชาวมิถิลา ไปกรุงตักกศิลา
เรียนศิลปปะในสำนักอาจารย์ทิสปาโมกข์ เรียนได้รวดเร็ว มาณพนั้น ให้ทรัพย์
เครื่องตอบแทนแล้วลาอาจารย์กลับบ้าน ก็ธรรมเนียมมีอยู่ว่า ถ้าธิดาในสกุล
นั้นเป็นผู้เจริญวัย อาจารย์ต้องยกให้แก่ศิษย์ผู้ใหญ่ อาจารย์นั้นมีธิดาอยู่คน
หนึ่ง มีรูปงามเปรียบด้วยเทพอัปสร ลำดับนั้น อาจารย์กล่าวกะปิงคุตตระมาณพ
นั้นว่า เราให้ธิดาแก่เจ้า เจ้าจงพาไปด้วย แต่มาณพนั้นไม่ใช่ผู้มีบุญ เป็น
คนกาลกรรณิ ส่วนนางกุมาริกาเป็นผู้มีบุญมาก จิตของปิงคุตตระมาณพมิได้
ปฏิบัติเพราะเห็นนางกุมาริกานั้น มาณพนั้น แม้ไม่ปรารถนานางกุมาริกาก็
ต้องรับด้วยคิดว่า เราจักไม่ทำลายคำของอาจารย์ พราหมณ์ทิสปาโมกข์ได้
ให้ธิดาแก่มาณพนั้น มาณพนั้นนอน ณ ที่นอนอันมีสิริที่ตกแต่งแล้วในเวลา
ราตรี ให้ละอายใจในเพราะนางกุมาริกานั้นมาขึ้นนอนด้วย ก็ลงจากที่นอน
นอนที่ภาคพื้น ฝ่ายนางกุมาริกาถึงมานอนใกล้ ๆ มาณพนั้น มาณพก็ลุกขึ้น
ไปบนที่นอน นางกุมาริกานั้นก็ขึ้นไปยังที่นอนอีก พอนางกุมาริกาขึ้นไป
มาณพก็ลงจากที่นอน นอนที่ภาคพื้นอีก ชื่อว่ากาลกรรณิยอมไม่ร่วมกับสิริ
นางกุมาริกานอนที่ที่นอน มาณพนั้นนอนที่ภาคพื้น มาณพนั้น ยังกาลให้ล่วง
ไปอย่างนี้สิ้นสัปดาห์หนึ่ง ก็พานางกุมาริกานั้นไหว้อาจารย์ออกจากพระนคร
ตักกศิลา ในระหว่างทางมิได้พูดจาปราศรัยกันเลย คนทั้งสองมิได้มีความ
ปรารถนา กัน ได้มาถึงกรุงมิถิลา ฝ่ายปิงคุตตระมาณพเห็นต้นไม้มะเดื่อต้นหนึ่ง
เต็มไปด้วยผลในที่ใกล้พระนคร ถูกความหิวเบียดเบียนก็ขึ้นต้นไม้นั้น เลี้ยว

กินผลมะเดื่อ ฝ่ายนางกุมาริกานั้นก็หิวโหย จึงไปที่โคนต้นไม้กล่าวว่า ข้าแต่นาย จงทิ้งผลลงมาให้ข้าพเจ้าบ้าง มาณพนั้นตอบว่า มือตีนของเจ้าไม่มีหรือ เจ้าจึงขึ้นมาเก็บกินเอง นางก็ขึ้นไปเก็บเกี่ยวกิน มาณพรู้ว่านางขึ้นมา ก็รีบลงล้อมสะตั้นมะเดื่อด้วยหนามแล้วกล่าวว่า เราพ้นจากหญิงกาลกรรณีนี้อแล้ว หนีไป นางกุมาริกานั้น เมื่อไม่อาจลง ก็นั่งอยู่บนนั้นนั่นเอง วันนั้น พระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ทรงเล่นอยู่ในพระราชอุทยานนั้น แล้วเมื่อประทับ นั่งบนคอช้างเสด็จเข้าพระนครในเวลาเย็น ได้ทอดพระเนตรเห็นนางกุมาริกานั้น มีพระหฤทัยปฏิพัทธ์ในนาง จึงตรัสสั่งให้ถามว่า นางมีผู้หวังแทนหรือหาไม่ นางแจ้งว่า สามีนางที่สกุลตบแต่งมีอยู่ แต่เขาให้ข้าพเจ้านั่งบนนี้ทิ้งเสียแล้วหนีไป อมาตย์กราบทูลความนั้นแด่พระราชชา พระราชชาทรงดำริว่า กัณเฑาะไม่มีเจ้าของ ตกเป็นของหลวง จึงให้รับนางลงแล้วให้ขึ้นคอช้างนำไปปราชนิเวศน์ อภิเษกสถาปนาไว้ในตำแหน่งอัคมรเทสิ พระนางเป็นที่รัก เป็นที่ชอบพระหฤทัยแห่งพระราชชา ชนทั้งหลายกำหนดรู้พระนามของพระนางว่า อูทุมพรเทวี เพราะพระราชชาได้พระนางมาแต่ อูทุมพรพฤกษ์

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าหน้าที่ยังชาวบ้านใกล้ประตูเมืองให้แ��วากลางทาง เพื่อประโยชน์ในการเสด็จพระราชดำเนินสู่สวนหลวง ปิงคุตตรมาณพเมื่อทำการจ้าง โจงกระเบนมันกลางทางด้วยจอบ เมื่อทางยังไม่แล้ว พระราชาประทับบนรถที่นั่งกับด้วยพระนางอูทุมพรเทวีเสด็จออกจากพระนคร พระนางอูทุมพรเทวีได้ทอดพระเนตรเห็นปิงคุตตรมาณพผู้กาลกรรณีนี้อ แ��วากลางอยู่ เมื่อทอดพระเนตรมาณพนั้น ด้วยนึกในพระหฤทัยว่า บุรุษกาลกรรณีนี้อไม่สามารถจะทรงสิริเห็นปานดังนี้ไว้ ก็ทรงพระสรวล พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระนางทรงพระสรวลก็กริ้ว ตรัสถามว่า หัวเราะอะไร พระนางกราบทูลว่า ข้าแต่นาย

สมมติเทพ บุรุษผู้ทางนี้^๑เป็นสามีนก่^๒ของข้าพระบาท ยังข้าพระบาทให้
ขึ้นต้นมะเดื่อแล้วเอาหนามสะวงไว้แล้วไป ข้าพระบาทแลดูเขาแล้วคิดว่า บุรุษ
กาลกรณนี้ไม่สามารถจะทรงสิริเห็นปานดังนี้ไว้ จึงหัวเราะ พระราชาตรัสว่า
เชอกล่าวมูสา เธอเห็นอะไรอื่น เราจักฆ่าเธอ ตรัสละนี้แล้วทรงจับพระแสง
ดาบ พระนางมีความเกรงกลัวพระราชอาญา จึงกราบทูลว่า ขอพระองค์
ตรัสถามบัณฑิตทั้งหลายก่อน พระราชาจึงตรัสถามเสนกว่า ท่านเธอหรือ
เสนกทูลว่า ข้าพระองค์ไม่เชื่อ ชายอะไรจะละสตรีเห็นปานดังนี้ไปพระเจ้าข้า
พระนางอุทุมพรได้ทรงสดับคำของเสนกยิ่งกลัวพระราชอาญาเหลือเกิน ลำดับ
นั้น พระราชาทรงดำริว่า เสนกจะรู้อะไร เราจักถามมโหสถ เมื่อจะตรัสถาม
มโหสถ จึงตรัสถามว่า

ดูก่อนมโหสถบัณฑิต สตรีรูปงาม และนาง

สมบุรณ์ด้วยอาจารย์มารยาท บุรุษไม่ปรารถนาสตรีนั้น

เจ้าเชื่อหรือ.

บทว่า สีสวดี ในคานั้น ความว่า ถึงพร้อมด้วยอาจารย์มารยาท.

มโหสถบัณฑิตได้ฟังกระแสพระราชดำรัสนั้น จึงกล่าวคานี้ว่า

ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าพระองค์เชื่อบุรุษผู้หาบุญ

มิได้พึงมี สิริและกาลกรณีย่อมร่วมกันไม่ได้ ไม่ว่า

ในกาลไหน ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น สเมนติ ความว่า ย่อมเข้าหากันไม่ได้
เหมือนปากข้างนี้กับปากข้างโน้นของทะเล เหมือนท้องฟ้ากับพื้นดิน.

พระราชาทรงทราบเหตุการณ์นั้น ตามคำของมโหสถ หายกริ้ว ทรง
ยินดีต่อมโหสถ ตรัสว่า แน่ะเจ้าบัณฑิต ถ้าไม่ได้เจ้า วันนี้ข้าจักเสื่อมจาก

สตรีรัตนะเห็นปานดังนี้ ด้วยถ้อยคำของเสนกผู้โศคเขลา ข้าได้นางนี้ไว้เพราะ
อาศัยเจ้า ตรัสชมฉะนี้แล้ว พระราชทานกหาปณะแสนหนึ่งบูชามโหสถ ฝ่าย
พระเทวีถวายบังคมพระราชแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ได้
ชีวิตเพราะอาศัยมโหสถบัณฑิต ข้าพระองค์ปรารถนาพระพรเพื่อให้มโหสถ
บัณฑิตนี้ตั้งอยู่ในที่เป็นน้องชาย ขอพระองค์โปรดประทานเถิด พระเจ้า
วิเทหราชก็พระราชทานพรแก่พระนางว่า ดีแล้วพระเทวี เธอจงรับพระองค์
ให้พรแต่เธอ พระนางจึงกราบทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า จำเดิมแต่วันนี้ ข้าพระองค์
จะไม่บริโภคอะไร ๆ มีรสอร่อย เว้นน้องชาย ตั้งแต่นี้ไป ข้าพระองค์จึงได้
เพื่อให้เปิดประตูในเวลาหรือมิใช่เวลา ส่งของมีรสอร่อยไปให้น้องชายนั้น
ข้าพระองค์ขอรับพระพรนี้ พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า ดีแล้ว นางผู้เจริญ
เธอจงรับพรนี้.

จบปัญหาสิริกับกาลกรรม

วันอื่น พระเจ้าวิเทหราชเสวยกระอาหารเช้าแล้ว เสด็จดำเนินไปมา
ระหว่างพื้นยาวแห่งปราสาท เมื่อทอดพระเนตรออกไปทางช่องพระแกล ได้ทอด
พระเนตรเห็นแพะหนึ่งสุนัขหนึ่งทำความเชยชิดเป็นมิตรกัน ได้ยินว่าแพะนั้น
กินหญ้าในโรงช้างที่เขาทอดไว้หน้าช้าง ช้างยังมีได้จับ ลำดับนั้นคนเลี้ยงช้าง
ทั้งหลายตีแพะนั้นให้ออกไป คนเลี้ยงช้างคนหนึ่งไล่ติดตามแพะนั้น ซึ่งร้อง
หนีไปโดยเร็ว เอาท่อนในตึขวางลงที่หลังแพะ แพะนั้นแอนหลังได้ทุกขเวทนา
ไปนอนใกล้ตั้งอาศัยฝาใหญ่ในพระราชอุทยาน วันนั้นสุนัขเกี่ยวกินกระดูก
และหนังเป็นต้น ที่ห้องเครื่องหลวงจนอ้วนพี เมื่อพ่อครัวจัดภัตตาหารแล้ว
ออกไปข้างนอกฝั่งเหนือในสระ มันได้กลิ่นปลาเนื้อ ไม่อาจอดกลิ่นความอยาก
ก็เข้าไปในห้องเครื่อง ยังเครื่องปิดภาชนะให้ตกลงแล้วเกี่ยวกินเนื้อ ฝ่าย

พ่อครัวได้ยินเสียงภาชนะ ก็เข้าไปทางเสียงภาชนะ เห็นสุนัขกำลังกินเนื้ออยู่ จึงปิดประตูสุนัขนั้นด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น สุนัขนั้นก็ทิ้งเนื้อที่เคี้ยว กินจากปากร้องวิ่งหนีออกไป พ่อครัวรู้ว่าสุนัขหนีออกไป จึงติดตามไปตีขวาง ที่หลังด้วยท่อนไม้ สุนัขก็แอนหลังยกเท้าข้างหนึ่งเข้าไปในที่แะนอน แะถามสุนัขนั้นว่า เพื่อนแอนหลังยกเท้าข้างหนึ่งมาด้วยเหตุไร ลมเสียดแทง เพื่อนหรือ ฝ่ายสุนัขก็ถามว่า เพื่อนแอนหลังนอนอยู่ ลมเสียดแทงเพื่อนหรือ แะบอกเรื่องของคนแก่สุนัข แม้สุนัขก็บอกอย่างนั้นเหมือนกัน ลำดับนั้น แะถามสุนัขว่า เพื่อนสามารถจะไปสู่โรงครัวอีกหรือ สุนัขตอบว่า ข้าไม่สามารถแล้ว เมื่อเข้าไปชีวิตจะไม่มี ก็เพื่อนสามารถจะไปสู่โรงช่างอีกหรือ แะตอบว่า ถึงข้าก็ไม่กล้าไปที่โรงช่างนั้น ถ้าข้าขึ้นไป ชีวิตก็จะไม่มี สัตว์ทั้งสองคิดหาอุบายว่า บัดนี้เราจะเป็นอยู่ได้อย่างไรหนอ แะจึงกล่าวกะสุนัขว่า ถ้าเราทั้งสองอาจอยู่ร่วมกัน อุบายก็มี ก็ตั้งแต่นี้ไป เจ้าจงไปโรงช่าง พวกคนเลี้ยงช่างจักไม่สงสัยในตัวเจ้า ด้วยเห็นว่า สัตว์นี้ไม่กินหญ้า เจ้าจึงนำหญ้ามาเพื่อข้า ส่วนข้าจักเข้าไปในโรงครัว พ่อครัวก็ไม่สงสัยในตัวข้า ด้วยเห็นว่า สัตว์นี้ไม่กินเนื้อ ข้าก็จักนำเนื้อ เพื่อเจ้า สัตว์ทั้งสองตกลงกันว่า อุบายนี้เข้าที สุนัขจึงไปโรงช่าง คาบฟ่อนหญ้านำมาวางไว้ใกล้หลังฝาใหญ่ ฝ่ายแะไปสู่ห้องเครื่องคาบก้อนเนื้อเต็มปากนำมาวางไว้ใกล้ที่นั่นเอง สุนัขก็เคี้ยวกินเนื้อ แะเคี้ยวกินหญ้า สัตว์ทั้งสองนั้นพร้อมเพรียงชอบพอกัน อยู่ใกล้หลังฝาใหญ่ พระเจ้าวิเทราชทอดพระเนตรเห็นความที่แะและสุนัขทั้งสองนั้นชอบกันโดยเป็นเพื่อน จึงทรงจินตนาการว่า เหตุการณ์ที่เรายังไม่เคยเห็น เราได้เห็นแล้วในวันนี้ แต่ก่อนมาสัตว์ทั้งสองนี้เป็นศัตรูกัน บัดนี้อยู่ร่วมกันได้ เราจักจับเหตุการณ์นี้ทำเป็นปัญหาถามบัณฑิตทั้งหลาย บัณฑิตใดไม่รู้ปัญหานี้ เราจักจับบัณฑิตนั้นจากแคว้น แต่เราจักสักการะแก่บัณฑิต

ผู้รู้ เพราะบัณฑิตอื่นรู้อย่างนี้ไม่มี วันนี้หมดเวลาแล้ว พรุ่งนี้เราจักถาม
บัณฑิตเหล่านั้น ในเวลาทำการในหน้าที่ รุ่งขึ้นในเมื่อบัณฑิตทั้งหลายมานั่ง
ทำการในหน้าที่ของตนแล้ว เมื่อจะถามปัญหาจึงตรัสถามว่า

ความที่สัตว์เหล่าใดเป็นเพื่อนกันในโลกลนี้ แม้

ไปด้วยกันสัก ๗ ก้าว ไม่เคยมีในกาลไหน ๆ สัตว์
ทั้งสองนั้นเป็นศัตรูกัน มาเป็นเพื่อนประพฤติเพื่อคุณ
กันได้ เพราะเหตุอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปฏิสนุถาย ได้แก่ เชื้อกันและกัน
แล้วพยายาม.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ตรัสอย่างนี้อีกว่า

ถ้าเวลากินอาหารเข้าแล้ววันนี้ ท่านทั้งหลายไม่

สามารถกล่าวแก้ปัญหานี้ของเรา เราจักจับท่านทั้งปวง
จากแวนแคว้น เพราะเราไม่ต้องการพวกคนเขลา.

เสนกะนั่งอยู่ต้นอาสนะ มโหสถบัณฑิตนั่งอยู่ที่สุดอาสนะ พระมหาสัตว์
พิจารณาปัญหานั้น ยังไม่เห็นเนื้อความจึงคิดว่า พระราชาองค์นี้มีพระชวนะ
เลื่อยช้า ไม่สามารถจะทรงจับคิดปัญหานี้ พระองค์คงจักทอดพระเนตรเห็น
อะไรแน่ วันหนึ่งเมื่อเราได้โอกาสจักนำปัญหานี้ออกแสดง อาจารย์เสนกะจัก
ยังพระราชาให้สดกวันหนึ่งในวันนี้ ด้วยอุบายอย่างหนึ่งจะได้หรือ ชนทั้งสาม
นอกนี้แลไม่เห็นอะไร ๆ เหมือนเข้าห้องมืดฉะนั้น เสนกะแลดูพระโพธิสัตว์
ด้วยมนสิการว่า ความเป็นไปของมโหสถจะเป็นอย่างไรหนอ ฝ่ายมโหสถก็
แลดูเสนกะ เสนกรู้ความประสงค์ของพระโพธิสัตว์ ด้วยอาการที่พระโพธิสัตว์
แลดู จึงคิดว่าปัญหานั้นยังไม่ปรากฏแก่มโหสถ เพราะเหตุนี้ มโหสถจึง

ปรารถนาโอกาสวันหนึ่ง เราจักยังมโนรถของมโหสถให้เต็ม จึงสรวลขึ้นด้วย
วิสาสะกับพระราชา ทูลว่า พระองค์จักขับข้าพระบาทเหล่านี้ ผู้ไม่สามารถ
กล่าวแก้ปัญหามาจากแคว้นจริง ๆ หรือ พระเจ้าข้า พระราชาตรัสตอบว่า
จริง ๆ ชีบัณฑิต เสนกะจึงทูลว่า พระองค์ทรงกำหนดปัญหานี้ว่า ปัญหามี
เงื่อนไขหรือ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่สามารถจะกล่าวแก้ปัญหานี้ในวันนี้
ขอได้ทรงลดหย่อนหนึ่ง ปัญหานี้มีเงื่อนไข ข้าพระองค์ทั้งหลายจักกล่าวแก้ใน
ท่ามกลางประชุมชน จะต้องนั่งคิดในที่หนึ่ง ภายหลังจักทูลแก้แต่พระองค์
ขอได้โปรดพระราชทาน โอกาสแก่พวกข้าพระองค์ เสนกะกล่าวดังนี้แลดู
มโหสถแล้วกล่าว ๒ คาถานี้ว่า

ข้าแต่พระจอมประชากร ในเมื่อสมาคมแห่ง

หมู่ชนอีกทีก็ ในเมื่อชุมนุมแห่งชนโกถาหล ข้า-

พระองค์ทั้งหลายมีใจฟุ้งซ่าน มีจิตไม่แน่วอยู่ที่เดียว

จึงไม่สามารถจะพยากรณ์ปัญหานั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย

มีจิตมีอารมณ์เดียว คน ๆ หนึ่งอยู่ในที่ลับ คิดเนื้อความ

ทั้งหลาย พิจารณาอยู่ในสถานที่เงียบ ภายหลังจัก

กราบทูลแก้เนื้อความนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมมุติตฺวาน ความว่า นักปราชญ์
เหล่านี้มีจิตมีอารมณ์เดียว ตั้งอยู่ในกายวิเวกและจิตวิเวกพิจารณาปัญหานี้แล้ว
จักกล่าวเนื้อความนั้นแต่พระองค์.

พระราชาทรงสดับคำของเสนกาก็ดีพระหฤทัย ตรัสศุภคามดังนี้ว่า
ดีแล้ว ท่านทั้งหลายจงคิด เมื่อแก้ไขไม่ได้จักให้ขับเสีย บัณฑิตทั้ง ๔ ลงจาก
พระราชานิเวศน์ เสนกะจึงกล่าวกะบัณฑิตนอกนี้ว่า พระราชาตรัสถามปัญหา

สุขุม เมื่อพวกเราแก้ไม่ได้ ภัยใหญ่จักเกิดขึ้น เหตุนั้น ท่านทั้งหลายบริโภค
สบายแล้วจงพิจารณาปัญหานี้โดยชอบ ต่างคนไปเรือนของตน ๆ ฝ่ายมโหสถ
ลุกไปสู่สำนักพระราชเทวีอุทุมพรทูลถามว่า ข้าแต่พระเทวีเจ้า วันนี้หรือวานนี้
พระราชอาประทับอยู่ในที่ไหนนาน พระนางอุทุมพรรับสั่งว่า เมื่อวานนี้พระ-
ราชาเสด็จไปมา ทอดพระเนตรที่พระแกล ฦ ภายในพื้นยาว แต่นั้น
พระโพธิสัตว์จึงคิดว่า พระราชาจักได้ทอดพระเนตรเห็นเหตุอะไร ๆ โดยข้าง
นี้ จึงไปในที่นั้นแลดูภายนอก ได้เห็นกิริยาแห่งแพะและสุนัข ก็ทำความ
เข้าใจว่า พระราชาทอดพระเนตรเห็นสัตว์ทั้งสองนี้ จึงทรงประพันธ์ปัญหา
จับเค้าได้ละนี้แล้วก็กลับไปเคหาสถาน ฝ่ายบัณฑิตทั้งสามคิดแล้วไม่เห็นอะไร
จึงไปหาเสนกะ เสนกะเห็นบัณฑิตทั้งสามนั้น จึงถามว่า ท่านเห็นปัญหาแล้ว
หรือ ครั้นได้รับตอบว่ายังไม่เห็น จึงกล่าวว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พระราชาจักจับ
ท่านทั้งหลายจากแวนแคว้น ท่านทั้งหลายจักทำอะไร ครั้นบัณฑิตทั้งสาม
ย้อนถามว่า ก็ท่านเห็นหรือก็ตอบว่า แม้เราก็จังไม่เห็น ครั้นบัณฑิตทั้งสาม
กล่าวว่า เมื่ออาจารย์ไม่เห็น ข้าพเจ้าทั้งหลายจะเห็นอะไร ก็เมื่อวานนี้เรา
ทั้งหลายบันลือสีหนาทในราชสำนักว่า จักคิดแก้แล้วมาบ้าน บัดนี้พระราช
จักกริ้วพวกเราผู้แก้ไม่ได้ พวกเราจักทำอะไร จึงกล่าวว่า ปัญหานี้อันเรา
ทั้งหลายไม่อาจเห็น มโหสถจักคิดได้ทั้งหลายร้อยนัย เพราะฉะนั้น ท่าน
ทั้งหลายจงมาไปสำนักมโหสถด้วยกันกับเรา บัณฑิตทั้งสี่ไปสู่ประตูเคหาสถาน
แห่งมโหสถ ให้แจ้งความที่คนมาแล้วเข้าไปสู่เรือน ปราศรัยกันแล้วนั่ง ฦ
ที่ควรส่วนหนึ่ง แล้วถามมโหสถว่า บัณฑิต ท่านคิดปัญหาได้แล้วหรือ
พระโพธิสัตว์ตอบว่า ในเมื่อข้าพเจ้าคิดไม่ได้ คนอื่นใครจักคิดได้ เออ ปัญหา
นั้น ข้าพเจ้าคิดได้แล้ว ครั้นเมื่อบัณฑิตทั้งสี่กล่าวว่า ถ้ากระนั้นท่านจงบอกแก่
ข้าพเจ้าบ้าง มโหสถจึงดำริว่า ถ้าเราจักไม่บอกแก่บัณฑิตทั้งสี่นี้ พระราชา

จักกริวบัณฑิตทั้งสี่ ขับเสียดจากแคว้น พระราชนัดตนะ ๗ แก่เรา คนเขลา
เหล่านี้อย่าได้ฉิบหายเสียเลย เราจักบอกแก่พวกนี้ คำริคะนี้แล้วให้บัณฑิต
ทั้งสี่นั่ง ณ อาสนะต่ำแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงพยากรณ์อย่างนี้ ในกาล
เมื่อพระราชชาติรามแล้วให้บัณฑิตทั้งสี่เรียนบาลีประพันธ์เป็นคาถา ๔ คาถา
แล้วส่งให้กลับไปในวัน ที่ ๒ บัณฑิตเหล่านั้น ไปสู่ราชอุปัฏฐาน นั่ง ณ อาสน์
ปูลาดไว้ พระราชาตรัสถามเสนกะว่า ท่านรู้ปัญหาแล้วหรือ เสนกะจึงกราบ
ทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เนื้อข้าพระองค์ไม่รู้ คนอื่นใครเล่าจักรู้ ครั้นรับสั่ง
ให้กล่าว จึงกล่าวคาถาโดยทำนองที่เรียนมาทีเดียวว่า

เนื้อแพะเป็นที่รักที่เจริญใจแห่งบุตรอมตย์ และ
พระราชโอรส คนเหล่านั้น ไม่บริโภคเนื้อสุนัข ครั้นนี้
มิตรธรรมแห่งแพะนั้นกับด้วยสุนัข มีต่อกัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกุคฺคฺปุตุตราชฺชปุตุตฺติยานํ ความว่า
แห่งบุตรอมตย์ทั้งหลายด้วย แห่งพระราชโอรสทั้งหลายด้วย.

แม้กล่าวคาถาแล้ว เสนกะก็หารู้เนื้อความไม่ ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราช
ทรงทราบความ เพราะปรากฏแก่พระองค์ เพราะฉะนั้นจึงตรัสถามปุ๊กกุสะ
ต่อไป ด้วยเข้าพระหฤทัยว่า เสนกะรู้แล้ว ฝ่ายปุ๊กกุสะจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์
ไม่ใช่บัณฑิตหรือ แล้วกล่าวคาถาโดยทำนองที่เรียนมาทีเดียวว่า

ชนทั้งหลายใช้หนังแพะเป็นเครื่องลาดหลังม้า
เป็นเหตุแห่งความสุข ไม่ใช่หนังสุนัขเป็นเครื่องลาด
หลังม้า ครั้นนี้มิตรธรรมแห่งแพะนั้นกับด้วยสุนัข มี
ต่อกัน.

เนื้อความไม่ปรากฏแม้แก่ปุกกุสะ.

ฝ่ายพระราชเจ้าพระหฤทัยว่า ปุกกุสะนี้รู้เนื้อความเพราะปรากฏแก่พระองค์ จึงตรัสถามกามินะต่อไป กามินะจึงกล่าวคาถาโดยทำนองที่เรียนมาทีเดียวว่า

**แพะมีเขอันโค้งแท้จริง แต่เขาทั้งหลายแห่ง
สุนัขไม่มีเลย แพะกินหญ้า สุนัขกินเนื้อ ครั้งนี้มิตร
ธรรมแห่งแพะนั้นกับด้วยสุนัข มีต่อกัน.**

เนื้อความไม่ปรากฏแม้แก่กามินะ

พระราชเจ้าพระหฤทัยว่า แม้กามินะนี้รู้เนื้อความแล้ว จึงตรัสถามเทวินะต่อไป เทวินะก็กล่าวคาถาโดยทำนองที่เรียนมาทีเดียวว่า

**แพะกินหญ้า กินใบไม้ สุนัขไม่กินหญ้า ไม่กิน
ใบไม้ สุนัขจับกระต่ายหรือแมวกิน ครั้งนี้มิตรธรรม
แห่งแพะนั้นกับด้วยสุนัข มีต่อกัน.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติณมาติ ปลาสมมาติ** ความว่า กินหญ้าด้วย กินใบไม้ด้วย. บทว่า **น ปลาตี** ความว่า ไม่เลี้ยงกินแม่ใบไม้.

เนื้อความไม่ปรากฏแม้แก่เทวินะ

ลำดับนั้น พระราชเจ้าพระหฤทัยว่า แม้เทวินะนี้รู้ เพราะปรากฏแก่พระองค์ จึงตรัสถามมโหสถว่า คุณก่อนพ่อมโหสถ แม้ตัวเจ้ารู้ปัญหานี้หรือ มโหสถโพธิสัตว์ทูลสนองว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ตั้งแต่เวจจนถึงภวัคคพรหม ยกข้าพระองค์เสีย คนอื่นใครจะรู้ปัญหานี้ ครั้นตรัสให้กล่าว จึงกราบทูลว่า ขอพระองค์ทรงฟัง เมื่อจะประกาศความที่กิจนั้นปรากฏแก่ตน จึงกล่าว ๒ คาถาที่ว่า

แพะมีเท้าถึง ๘ แห่งเท้า ๔ (มี ๔ เท้า) มีกีบ ๘
มีกายไม่ปรากฏ สุนัขก็นำหญ้ามาเพื่อแพะนี้ แพะนี้
นำเนื้อมาเพื่อสุนัขนั้น พระชนินทรสมมติเทพผู้ประ
เสริฐกว่าชาววิเทหรัฐประทับอยู่ ณ ปราสาทอันประ
เสริฐ ได้ทอดพระเนตรเห็นการนำอาหารมาแลกกัน
กินโดยประจักษ์ และได้ทอดพระเนตรเห็นมิตรธรรม
แห่งสุนัขและแพะเอง.

มิตรธรรมแห่งสุนัขและแพะเอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฺฐทุตฺตปาโท ท่านกล่าวหมายเอา
เท้า ๘ แห่งแพะ ด้วยความเป็นผู้ฉลาดในพยัญชนะ. บทว่า เมณฺโฑ ได้แก่
แพะ. บทว่า อฏฺฐนโฆ นี้ท่านกล่าวตามที่เท้าแพะมีกีบเท้าละ ๒ กีบ. บทว่า
อทิสฺสฺสฺมานกาโย ความว่า ไม่ปรากฏภายในเวลานำเนื้อมา. บทว่า ฉาทิย
ความว่า เครื่องมุงเรือน คือ หญ้า. บทว่า อยฺม อิมฺสฺส ความว่า สุนัข
นำหญ้ามาเพื่อแพะ. บทว่า วิติหาริ ได้แก่ นำมาแลกกัน. บทว่า อญฺโณ-
ญฺโณชานานิ ความว่า แลกกันกิน ด้วยว่าแพะนำของกินมาเพื่อสุนัข
แม้สุนัขนั้นก็แลกกับแพะนั้น สุนัขนำมาเพื่อแพะ แม้แพะก็แลกกัน. บทว่า
อทุทฺทจฺจิ ความว่า ได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นแลกเปลี่ยนกันกิน
ด้วยพระเนตร คือ ประจักษ์แก่พระองค์. บทว่า โภกฺกุกฺกสฺส ได้แก่
สุนัขหอน. บทว่า ปุณฺณมุขสฺส ได้แก่ แพะ อธิบายว่า พระราชาทอด
พระเนตรเห็นมิตรธรรมของสัตว์ทั้งสองนี้ด้วยพระองค์เอง.

พระราชาเมื่อไม่ทรงทราบความที่อาจารย์เหล่านั้นรู้ปัญหาเพราะอาศัย
พระโพธิสัตว์ ทรงสำคัญว่า บัณฑิตทั้ง ๕ รู้ด้วยปัญญาของตน ก็ทรง
โสมนัสตรัสคานี้ว่า

ลาภของเราไม่น้อยเลยที่มีบัณฑิตเช่นนี้อยู่ใน
ราชสกุล เพราะว่าบัณฑิตทั้งหลายแทบตลอดเนื้อความ
ของปัญหาอันลึกละเอียดด้วยเป็นสุภามิต.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปฏิวิฆณนุติ ความว่า กล่าวแก้ปัญหา
ด้วยสุภามิต.
ลำดับนั้น พระราชาทรงดำริว่า เราควรทำอาการยินดีแก่บัณฑิต
เหล่านั้นด้วยความยินดี เมื่อจะทรงทำความยินดีนั้นให้เป็นแจ้ง จึงตรัสภาคว่า
เรามีความพอใจยิ่งด้วยปัญหาที่กล่าวไพบรา
ให้รทเทียมม้อัสตรรถหนึ่ง ๆ และบ้านส่วยอันเจริญ
บ้านหนึ่ง ๆ แก่ท่านทั้งปวงผู้เป็นบัณฑิต.
ครั้นตรัสเช่นนั้นแล้วได้พระราชทานสิ่งทั้งปวงนั้น.

จบปัญหาแพะในทวาทสนิบาด

ฝ่ายพระราชเทวีอุทุมพรทรงทราบความที่บัณฑิตทั้ง ๔ รู้ปัญหาอาศัย
มโหสถ จึงทรงดำริว่า พระราชาพระราชทานรางวัลแก่บัณฑิตทั้ง ๕ เป็น
เหมือนคนทำแก้วเดียวกับแก้วราชมายให้ไม่แปลกกัน จึงเสด็จไปเฝ้าพระราช
ทุลธามว่า ไครทูลแก้ปัญหาถวาย พระราชาตรัสตอบว่า บัณฑิตทั้ง ๕
พระราชเทวีทูลว่า บัณฑิตทั้ง ๕ รู้ปัญหาของพระองค์อาศัยใคร พระราชา
ตรัสตอบว่า เราไม่รู้ พระนางอุทุมพรจึงกราบทูลว่า บัณฑิตทั้ง ๔ คน
เหล่านี้จะรู้อะไร มโหสถให้เรียนปัญหาด้วยเห็นว่า คนเหล่านี้ย่อไม่ได้
ฉิบหายเสียเลย ก็พระองค์พระราชทานรางวัลแก่บัณฑิตทั้งปวงเสมอกันนั้นไม่
สมควรเลย ควรจะพระราชทานแก่มโหสถให้เป็นพิเศษ พระราชาทรงเห็นว่า
มโหสถนี้ไม่บอกความที่บัณฑิตทั้ง ๔ รู้ปัญหาอาศัยตน ก็ทรงโสมนัส มีพระ

ประสงค์จะทรงทำสักการะให้ยิ่งกว่า จึงทรงคิดว่า ยกไว้เถิด เราจักถาม
ปัญหาอันหนึ่งกะบุตรของเรา และทำสักการะใหญ่ในกาลเมื่อบุตรของเราเล่า
แก่ เมื่อพระราชาทรงคิดปัญหาอันหนึ่ง จึงทรงคิดสิริเมณฑกปัญหา (ปัญหา
ว่าปัญญากับทรัพย์อะไรจะประเสริฐกว่ากัน) วันหนึ่ง เวลาบั้นทิตทั้ง ๕ มา
เฝ้านั่งสบายแล้ว ตรัสกะเสนกะว่า ท่านอาจารย์เสนกะ เราจักถามปัญหา
เสนกะกราบทูลรับว่า ตรัสถามเถิดพระเจ้าข้า พระราชาจึงตรัสคาถาที่หนึ่งใน
สิริเมณฑกปัญหาว่า

แน่อาจารย์เสนกะ เราละเนื้อความนี้กะท่าน

บรรดาคณ ๒ พวก คือคนสมบุรณ์ด้วยปัญญา แต่
เสื่อมจากสิริ และคนมียศแต่ไร้ปัญญา นักปราชญ์
ยกย่องใครว่าประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กเมตฺถ เสโย ความว่า บรรดาคณ
๒ พวกนี้ บั้นทิตทั้งหลายกล่าวคนไหนว่าประเสริฐ ได้ยินว่า ปัญหานี้
สืบเนื่องมาจากวงศ์ของเสนกะ ฉะนั้นเสนกะจึงได้กราบทูลเฉลยปัญหานี้ได้
ทันทีว่า

ข้าแต่พระจอมพระราชาราชฎี คนฉลาดและคน
เขลา คนบริบูรณ์ด้วยศิลปะและหาศิลปะนี้ได้ แม้มีชาติ
สูงก็ย่อมเป็นผู้รับใช้ของคนหาชาติมิได้ แต่มียศ ข้า-
พระองค์เห็นความดังนี้จึงขอทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคน
เลวทราม คนมีสิริแลเป็นคนประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิหิโน ความว่า คนมีปัญญาเป็นคน
เลวทราม คนเป็นใหญ่ฉนั้นแลเป็นคนประเสริฐ.

เมื่อพระโพธิสัตว์ทูลดังนี้ พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรดูเสนกะ
ตรัสว่า มโหสถสรรเสริญคนมีปัญญาว่าเป็นผู้สูงสุดมิใช่หรือ เสนกะทูลว่า
ข้าแต่พระมหाराชเจ้า มโหสถยังเด็ก แม้จนวันนี้ปากของเธอก็ยังไม่สิ้นกลิ่น
น้ำนมมิใช่หรือ เธอจะรู้อะไร ทูลฉะนี้แล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

คิลปะนี้ หรือเผ่าพันธุ์ หรือร่างกาย ย่อมหาได้

จัดแจงโภคสมบัติให้ไม่ มหาชนย่อมคบหาโครวินท

เศรษฐีผู้มีเขพะไหลจากคางทั้งสองข้าง ผู้ถึงความสุข

ผู้มีสิริต่ำช้า ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึงทูลว่า คน

มีปัญญาเป็นคนเลวทราม คนมีสิริเป็นคนประเสริฐแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอพมุคฺ** ได้แก่ มีน้ำลายไหลเลอะหน้า.

บทว่า **โครวินท** ความว่า ได้ยินว่า โครวินทะนั้นเป็นเศรษฐีมีสมบัติ ๘๐
โกฏิ ในพระนครนั้นแล มีรูปร่างแปลก ไม่มีบุตร ไม่มีธิดา ไม่รู้คิลปะอะไร ๆ
เมื่อเขาพูด น้ำลายไหล ๒ ข้างลูกคาง มีสตรีสองคนดั่งเทพอัปสร ประดับ
ด้วยเครื่องประดับทั้งปวงถือดอกอุบลเขียวที่บ้านดีแล้ว ยืนอยู่สองข้างคอยรอง
รับน้ำลายด้วยดอกอุบลเขียวแล้วทั้งดอกอุบลทางหน้าต่าง ฝ่ายพวกนักเลงสุรา
เมื่อจะเข้าร้านเครื่องดื่ม มีความต้องการดอกอุบลเขียว ก็พากันไปประตูเรือน
ของเศรษฐีนั้น แล้วกล่าวว่า ข้าแต่นายโครวินทเศรษฐี ท่านเศรษฐีได้ยิน
เสียงนักเลงเหล่านั้น ยืนที่หน้าต่างกล่าวว่า อะไรพ่อ ขณะนั้นน้ำลายก็ไหล
จากปากของท่าน หญิงสองคนนั้นก็เอาดอกอุบลเขียวรองรับน้ำลายแล้วโยนทิ้ง
ไปในระหว่างถนน พวกนักเลงก็เก็บดอกอุบลเหล่านั้นเอาไปล้างน้ำ แล้ว
ประดับตัวเข้าร้านเครื่องดื่ม เศรษฐีนั้นเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสิริอย่างนี้ เสนกะ
เมื่อแสดงเศรษฐีนั้นเป็นตัวอย่าง จึงกล่าวอย่างนี้.

พระราชาทรงสดับดังนั้น แล้วตรัสว่า พ่อมโหสถบัณฑิต เจ้าจะกล่าว
แก้อย่างไร มโหสถบัณฑิตกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เสนาะจะรู้อะไร
เห็นแต่ยศเท่านั้น ไม่เห็นไม้ค้อนใหญ่ซึ่งจะตกบนศีรษะ เปรียบเหมือนกาอยู่
ในที่เต่าหัวสูง และเปรียบเหมือนสุนัขปรารถจะคืบนมล้ม โปรดฟังเถิด
พระเจ้าข้า ทูลฉะนี้แล้ว ได้กล่าวคาถานี้ว่า

คนมีปัญญาน้อยได้ความสุขแล้วยอมประมาท

**อันความทุกข์ถูกต้องแล้วยอมถึงความหลง อันสุข
หรือทุกข์ที่จรมาถูกต้องแล้วยอมหวั่นไหว เหมือนปลา
คิ่นรินในที่ร้อน ข้าพระองค์เห็นความอย่างนี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาแลประเสริฐ คนเขลาเมียศ
ยอมไม่ประเสริฐ.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ลพฐา สุข** ความว่า คนเขลาได้
อิสริยสุขแล้วยอมมัวเมาคือประมาท คนประมาทยอมทำบาปมาก. บทว่า
ทุกฺขเณ ความว่า อันความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจถูกต้องแล้ว.
บทว่า **อาคนฺตุเกณ** ได้แก่ ที่มีได้เกิดขึ้นภายใน ด้วยว่าแม้ความสุขของสัตว์
ทั้งหลาย ก็เป็นของจรมาทั้งนั้น มิได้เป็นไปประจำ. บทว่า **มมฺเม** ความว่า
เหมือนปลาที่เขาเอาขึ้นจากน้ำนำมาโยนไปในแดด ย่อมคิ่นริน.

พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงตรัสถามเสนาะว่า ท่าน
อาจารย์จะแก้อย่างไร เสนาะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ มโหสถ
นี้จะรู้อะไร มนุษย์ทั้งหลายจงยกไว้ก่อน วิหกทั้งหลายยอมคบหาแต่ต้นไม้ที่
เกิดในป่า ซึ่งสมบูรณ์ด้วยผลเท่านั้น ทูลฉะนี้แล้ว ได้กล่าวคาถานี้ว่า

ฝูงนกบินร่อนมาโดยรอบ สู้ต้นไม้ในป่าอันมี

ผลดีนั้นใด ชนเป็นอันมากยอมคบหาสมาคมบุคคลผู้

มั่งคั่งมีโภคทรัพย์ เพราะความต้องการด้วยทรัพย์
ฉันนั้น ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึงกราบทูลว่า
คนมีปัญญาเป็นคนต่ำช้า คนมีลึรืเท่านั้นเป็นคน
ประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุชฺชน ความว่า มนุษย์เป็นอันมาก
ประชุมกันเพื่อเหตุแห่งทรัพย์.

พระราชาทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงตรัสกะมโหสถว่า พ่อจะแก้อย่างไร
มโหสถบัณฑิตจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เสนกะท้วงโตคนนี้จะรู้
อะไร โปรดฟังเถิด พระเจ้าข้า ทูลดังนี้แล้วจึงกล่าวคำนี้ว่า

คนเขลามีกำลัง แต่หาประโยชน์นี้ให้สำเร็จไม่
ได้ทรัพย์มาด้วยทำกิจร้ายแรง นายนิรยบาลคร่าคน-
เขลานั้นผู้ไม่ฉลาด ผู้ร้องให้อยู่ ไปสู่นรกอันทุกข์ยิ่ง
ข้าพระองค์เห็นความอย่างนี้ จึงกราบทูลว่า คนมี
ปัญญาแลประเสริฐ คนเขลามียศยอมไม่ประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาหสิ ความว่า คนเขลาทำการทำงานที่
ความร้ายแรงด้วยความร้ายแรง เบียดเบียนประชาชนจึงได้ทรัพย์ เมื่อเป็น
เช่นนั้น นายนิรยบาลทั้งหลายจึงคร่าคนเขลานั้นผู้ไม่ฉลาด ร้องให้อยู่ที่นั่นแล
ไปสู่นรกอัน มีเวทนามีกำลัง.

เมื่อพระราชตรัสถามอีกว่า ท่านอาจารย์เสนกะ ท่านจะแก้อย่างไร
เสนกะจึงทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า โปรดฟังเถิด แล้วกล่าวคำนี้ว่า

แม่น้ำน้อยใหญ่อันใดอันหนึ่ง ย่อมไหลไปสู่
แม่น้ำคงคา แม่น้ำเหล่านั้นทั้งหมดเทียวย่อมลະชื่อ
และถิ่นเสีย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่สมุทร ย่อมไม่ปรากฏ

ชื่อ คงได้แต่ชื่อว่ามหาสมุทรเท่านั้น จันได สัตวโลก
มีฤทธิ์ยิ่ง ย่อมไม่ปรากฏเหมือนแม่น้ำคงคาเข้าไปสู่
มหาสมุทร จันนั้น ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นผู้ต่ำช้า คนมีลิริเป็นผู้
ประเสริฐ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นชฺชโห ได้แก่ โดยที่สุดแม้เป็นแม่น้ำ
เล็ก ๆ ที่ไหลมาแต่ที่ลุ่ม. บทว่า ชนฺหุติ ความว่า ย่อมนับว่าแม่น้ำคงคา
ทั้งนั้น ละชื่อและถิ่นของตนเสีย. บทว่า น ขายเต ความว่า แม่น้ำคงคานั้น
เมื่อไหลไปสู่สมุทร ก็ไม่ปรากฏ (ว่าแม่น้ำคงคา) ย่อมได้ชื่อว่ามหาสมุทรทีเดียว
แม้คนมีปัญญามากถึงคนอิสระแล้ว ย่อมไม่ปรากฏ คือไม่มีใครรู้จัก ได้เป็น
ราวกะว่าแม่น้ำคงคาไหลเข้าสู่สมุทร.

พระราชชาติรสีกว่า พ่อบัณฑิต เจ้าจะแก้ได้อย่างไร มโหสถบัณฑิต
กราบทูลว่า โปรดฟังเถิด พระเจ้าข้า แล้วกล่าวคานีว่า

ข้าพระเจ้าจะกล่าวแก้ปัญหาที่ท่านอาจารย์กล่าว
แม่น้ำน้อยใหญ่ทั้งหลายย่อมหลังไหลไปสู่ทะเลใหญ่
ทะเลนั้นมีกำลังยังเป็นนิตย์ ทะเลใหญ่นั้นแม่มีคลื่น
กระทบฝั่ง ก็ไม่ล่องฝั่งไป จันได กิจการที่คนเขลา
ประสงค์ไม่ล่องคนฉลาดไปได้ คนมีลิริย่อมไม่ล่อง
คนมีปัญญาไปได้ จันนั้น ในกาลไหน ๆ ข้าพระองค์
เห็นความดังนี้ จึงทูลว่า คนมีปัญญาแลเป็นคน
ประเสริฐ คนเขลามียศหาประเสริฐไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยเมตมกฺขา ความว่า ท่านบอกคือ
กล่าวปัญหาจันได. บทว่า อลฺลขฺย แปลว่า ไม่นับ. บทว่า เวลฺล นาจฺเจติ

ความว่า ทะเลนั้นแม้มีกำลังยิ่งยกคลื่นขึ้นเป็นพัน ๆ ก็ไม่อาจล่องฝั่งไปได้ คลื่นทั้งหมดถึงฝั่งแล้วย่อมแตกไปแน่แท้. บทว่า **เอวนุปี** ความว่า กิจการที่คนเขลาประสงค์ ย่อมไม่อาจล่องคนมีปัญญาไปได้ ถึงคนมีปัญญานั้นแล้ว ย่อมทำลายไปฉนั้นนั่นเหมือนกัน. บทว่า **ปลยุสํ** **นาจุเจติ** ความว่า ชรรมคา คนมีสิริย่อมไม่ล่องคนมีปัญญาไปได้ อธิบายว่า ไม่มีใครเลยที่เกิดความสงสัย ในอึดตะและอนัดตะขึ้นแล้ว ผ่านเลยคนมีปัญญาไปแทบเท้าของคนเขลาผู้เป็น อิศระ แต่ยอมได้การวินิจฉัยแทบเท้าของคนมีปัญญาเท่านั้น.

พระราชาทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงตรัสถามเสนกะว่าจะแก้อย่างไร
เสนกะกราบทูลว่า โปรดพึงเถิด พระเจ้าข้า แล้วกล่าวคานี้ว่า

หากว่าคนมีศผู้ไม่มีศีลอยู่ในที่วินิจฉัย กล่าว
ข้อความแก่คนเหล่าอื่น คำของผู้ที่ย่อมเจริญองงาม
ในท่ามกลางบริษัท คนมีปัญญายังคนมีสิริต่ำช้า ให้
ทำตามถ้อยคำของตนหาได้ไม่ ข้าพระองค์เห็นความ
ดังนี้ จึงทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคนต่ำช้า คนมีสิริ
เป็นคนประเสริฐแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสญฺญโต เจปี** ความว่า ก็แม้ถ้าคน
มีศเป็นคนไม่สำรวมกายเป็นต้นคือเป็นคนทุศีล. บทว่า **สญฺฐานคโต**
ความว่า คนมีศดำรงอยู่ในที่วินิจฉัย กล่าวข้อความแก่คนเหล่าอื่น เมื่อเขา
ซึ่งแวดล้อมไปด้วยบริวารใหญ่ กล่าวมุสาทำให้เป็นเจ้าของบ้าง ให้ไม่เป็น
เจ้าของบ้าง คำของเขานั้นแลย่อมงอกงาม คนมีปัญญายอมยังคนมีสิริต่ำช้าให้
ทำตามถ้อยคำไม่ได้ เพราะเหตุนี้ คนมีปัญญาจึงเป็นคนต่ำช้า คนมีสิริจึง
เป็นคนประเสริฐแท้.

เมื่อพระราชชาตรีศตามมโหสถอีกว่า พ่อจะแก้อย่างไร มโหสถบัณฑิต
จึงกราบทูลว่า โปรคพึงเถิด พระเจ้าข้า เสนกจะคนเขลาจะรู้อะไร อยู่ใน
โลกนี้เท่านั้น ไม่ดูไปถึงปรโลก แล้วกล่าวคานี้ว่า

คนเขลามิปัญญาน้อยกล่าวมุสาแก่คนอื่นบ้าง
แม้แก่ตนบ้าง คนเขลานั้นถูกติเตียนในท่ามกลางที่
ประชุม ภายหลังเขาจะไปทุกติ ข้าพระองค์เห็นความ
ดังนี้ จึงกราบทูลว่า คนมิปัญญาเท่านั้นเป็นคน
ประเสริฐ คนเขลามียศหาประเสริฐไม่.
ลำดับนั้น เสนกกล่าวคานี้ว่า

ถ้าคนมิปัญญาจู่แผ่นดิน ไม่มีที่อยู่ มีทรัพย์
น้อย เป็นคนเข็ญใจ กล่าวข้อความคำของเขานั้น
ย่อมไม่ออกงามในท่ามกลางญาติ และสิริย่อมไม่มีแก่
คนมิปัญญา ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึงกราบทูลว่า
คนมิปัญญาเป็นคนต่ำช้า คนมิสิริเท่านั้นเป็นคน
ประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตุลมุปี เจ** ความว่า ถ้ากล่าวแม่
เหตุการณ์. บทว่า **ถาติมชฺเช** ได้แก่ ในท่ามกลางบริษัท. ด้วยบทว่า
ปญฺญาณวโต อาจารย์เสนกจะแสดงความรู้ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
ธรรมดาสิริแม้จะมีอยู่ตามปกติ ถึงความเป็นยอดความงามแห่งสิริ ก็ไม่มีแก่
ผู้มีปัญญานั้นแล ด้วยว่าผู้มีปัญญานั้นย่อมไม่ปรากฏในสำนักของผู้มีสิริ
ประดุจหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น.

เมื่อพระราชชาตรีศตามมโหสถอีกว่า พ่อจะแก้อย่างไร มโหสถบัณฑิต
จึงกราบทูลว่า เสนกจะรู้อะไร อยู่ในโลกนี้เท่านั้น ไม่ดูไปถึงปรโลก แล้ว
กล่าวคานี้ว่า

คนมีปัญญาจวนแผ่นดินไม่กล่าวคำหละหละ
เพื่อเหตุของผู้อื่นหรือแม่ของตน คนผู้นั้นอันมหาชน
บูชาแล้วในท่ามกลางที่ประชุม ภายหลังเขาจะไปสุคติ
ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญา
เท่านั้นเป็นคนประเสริฐ คนเขลาเนียศหาประเสริฐไม่.
ลำดับนั้น เสนกะกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าง โค ม้า กุณฑลแก้วมณี และนารีทั้งหลาย
เกิดในสกุลมั่งคั่ง ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นอุปโลกของ
บุรุษผู้มีอิสระ สัตว์ผู้ไม่มีอิสระก็เป็นอุปโลกของผู้มี
อิสระ ข้าพระองค์เห็นความดังนี้ จึงกราบทูลว่า
คนมีปัญญาเป็นคนต่ำช้า คนมีสิริเท่านั้น เป็นคน
ประเสริฐ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทุชฺสส ได้แก่ ผู้มีอิสระ. บทว่า
อนิทฺธิมนฺโต ความว่า มิใช่แต่นารีเหล่านั้นเท่านั้นที่เป็นอุปโลก ที่แท้สัตว์
ทั้งหลายผู้ไม่มีอิสระทั้งหมดทีเดียว ย่อมเป็นอุปโลกของผู้มีอิสระนั้น.

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตกล่าวว่า เสนกะจะรู้อะไร เมื่อจะชักเหตุ
อันหนึ่งมาแสดง จึงกล่าวคาถานี้ว่า

สิริย่อมละเสียซึ่งคนเขลาผู้ไม่จัดการงาน ผู้มี
ความคิดอย่างคนไม่มีความคิด ผู้มีปัญญาทรม
เหมือนงูละคราบเก่าเสียจะนั้น พระองค์เห็นความ
ดังนี้ จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเท่านั้นเป็นคนประ-
เสริฐ คนเขลามียศหาประเสริฐไม่.

เนื้อความของบทว่า สิริ ชหติ ในคานานัน พึงทราบตามเจติย-
ชาดก.

ลำดับนั้น ครั้นพระราชดำริถามเสนกะว่าจะอย่างไร เสนกะ
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มหาสถินี้ยังเป็นเด็กกรุ่น จะรู้อะไร โปรดฟัง
เถิด พระเจ้าข้า ทูลดังนี้แล้วคิดว่า เราจักทำมหาสถินี้ให้หมดปฏิกาน จึงกล่าว
คานานันว่า

ของทรงพระเจริญ พวกข้าพระองค์เป็นบัณฑิต

๕ คน ทั้งหมดเคารพบำรุงพระองค์ พระองค์เป็น
อิสระครอบงำข้าพระองค์ทั้งหลาย ดุจท้าวสักกเทว-
ราชผู้เป็นเจ้าแห่งภูตทั้งหลาย ข้าพระองค์เห็นความ
ดังนี้จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคนต่ำช้า คน
มีสิริเท่านั้น เป็นคนประเสริฐ.

ได้ยินว่า พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับคำของเสนกะนี้แล้วทรงดำริว่า
เหตุการณ์ที่เสนกะชักมาคืออยู่ บุตรของเราจักสามารถนำเหตุการณ์อื่นมาทำลาย
วาทะของเสนกะนี้ได้หรือหนอ จึงตรัสว่า พ่อบัณฑิต เจ้าจะอย่างไร ได้
ยินว่า เมื่อเสนกะชักเหตุการณ์นี้มา คนอื่นเว้นพระโพธิสัตว์เสีย ที่ชื่อว่า
สามารถทำลายวาทะนั้นไม่มี เพราะฉะนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะทำลายวาทะ
แห่งเสนกะนั้น ด้วยกำลังญาณของตน จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
เสนกะนี้เป็นคนเขลา จะรู้อะไร แลดูอยู่เฉพาะยศเท่านั้น ไม่ทราบความวิเศษ
แห่งปัญญา โปรดฟังเถิด พระเจ้าข้า กราบทูลดังนี้แล้ว จึงกล่าวคานานันว่า

คนเขลามียศเป็นดุจทาสของคนฉลาด ในเมื่อ

กิจต่าง ๆ เกิดมี คนฉลาดย่อมจัดกิจอันละเอียดใด คน
เขลาย่อมถึงความหลงพร้อมในกิจนั้น ข้าพระองค์

เห็นความอย่างนี้จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเท่านั้น

เป็นคนประเสริฐ คนเขลามียศหาประเสริฐไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อตุเลสุ ได้แก่ เมื่อกิจทั้งหลาย. บทว่า
ลัทธิเตติ แปลว่า ย่อมจัดแจง.

พระมหาสัตว์แสดงเหตุการณ์แห่งนัยปัญญาด้วยประการฉะนี้ ราวกะผู้
วิเศษคู่ยทราชทองขึ้นแต่เชิงเขาสิเนรุ และราวกะผู้มีฤทธิ์ยังคงจันทรเต็มดวง
ให้ตั้งขึ้นในท้องฟ้า ฉะนั้น เมื่อพระมหาสัตว์กล่าวแสดงอานุภาพแห่งปัญญา
อยู่นั้นแล พระราชาตรัสกะเสนกะว่า เสนกะ ท่านจะแก้อย่างไร ท่านอาจ
กล่าวให้ยิ่งขึ้นหรือ เสนกะนั้นยังวิทยามที่เรียนมาให้สิ้นไป เป็นผู้หมด
ปฏิกาณ เป็นผู้กึ่งนั่งชบเซาอยู่ เหมือนข้าวเปลือกที่เขาเก็บไว้ในฉาง ก็ถ้า
เสนกะนั้น พึงนำเหตุการณ์อื่นมาไซริ มโหสถจะพึงเฉลยอันจัดเป็นชาดกนี้ให้
จบลงด้วยคาถาพินหนึ่ง พระมหาสัตว์เมื่อจะพรรณนาปัญญานั้นแลให้ยิ่งขึ้น
เหมือนนำห้วงน้ำลึกมาในกาลที่เสนกะนั้นหมดปฏิกาณนั่งอยู่ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ปัญญาเป็นที่สรรเสริญแห่งสัตบุรุษทั้งหลาย สัต-
บุรุษทั้งหลายสรรเสริญปัญญาว่าประเสริฐแท้จริง สิริ
เป็นที่ใคร่ของพวกคนเขลา พวกคนเขลาใคร่ซึ่งสิริ
ยินดีในโภคสมบัติ ก็ความรู้ของเหล่าท่านผู้รู้ อัน
ใคร ๆ ซึ่งเปรียบด้วยอะไรไม่ได้ คนมีสิริยอมไม่ล่วง
เลยคนมีปัญญาในกาลไหน ๆ ข้าพระองค์เห็นความ
อย่างนี้จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเท่านั้น เป็นคนประ
เสริฐ คนเขลามียศหาประเสริฐไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัต ได้แก่ สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธ-
เจ้าเป็นต้น. บทว่า โภครตา มีเนื้อความอันบัณฑิตพึงพรรณนาตามถึงสก-

ชาดกว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เพราะมนุษย์อันธพาลเหล่านั้น ยินดีใน โภคสมบัติ ฉะนั้น เขาเหล่านั้น จึงใคร่สรีร ชื่อว่ายศนี้ บัณฑิตทั้งหลายติเตียน คนพาลทั้งหลายปรารถนา. บทว่า พุทธาน์ ได้แก่ ของเหล่าญาณพุทธ. บทว่า กทาจิ ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ ชรรณาคคนมีสิริยอมไม่ก้าวล่วง คนมีความรู้ในกาลใดไหน ๆ.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำนั้นก็ทรงโสมนัสด้วยปัญหาพยากรณ์ แห่งพระมหาสัตว์ เมื่อจะทรงบูชาพระมหาสัตว์ด้วยทรัพย์ ราวกะผู้วิเศษยัง ฝนลูกเห็บให้ตก จึงตรัสคาถาว่า.

ดูก่อนมโหสถผู้เห็นธรรมทั้งปวง เราได้ถาม
ปัญหานั้นใดกะเจ้า เจ้าได้ประกาศเผยแผ่ปัญหานั้น
แก่เรา เรายินดีด้วยการแก้ปัญหของเจ้า เราให้โค
พันหนึ่ง ทั้งโคอุสุภราช ช้าง รถเทียมม้าอาชาไนย
๑๐ คัน และบ้านส่วย ๑๖ ตำบลแก่เจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตถญ จ นาคิ ความว่า เราให้ช้าง ที่น่าขี่ซึ่งประดับตกแต่งแล้ว ทำโคอุสุภราชให้เป็นใหญ่ของโคพันหนึ่งนั้น ด้วยดี.

จบ สิริเมณฑกปัญหา ในวิสตินิบาต

จำเดิมแต่นั้น มโหสถโพธิสัตว์ได้มียศใหญ่ พระนางอุทุมพรเทวีได้ ทรงพิจารณาปัญหานั้นทั้งหมด ในกาลเมื่อมโหสถมีอายุได้ ๑๖ ปี พระนาง ทรงดำริว่า น้องชายของเราเป็นผู้ใหญ่แล้ว แม้มขของเธอก็ใหญ่ เราควรจะทำอวาหมงคลแก่เธอ ทรงดำรินี้แล้วได้กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระเจ้า- วิเทหราช บรมกษัตริย์ได้ทรงสดับเนื้อความนั้น จึงมีพระราชดำรัสว่าดีแล้ว

เธองให้เจ้าตัวทราบ พระนางให้มโหสถทราบความ เมื่อมโหสถรับทำ
อวามงคล จึงมีพระเสาวนีย์ว่า ถ้ากระนั้น เราจะนำนางกุมาริกามาเพื่อเธอ
ลำดับนั้น พระมหาสัตว์คิดว่า นางกุมาริกาที่พระนางจะนำมาบางที่จะไม่พึงชอบ
ใจเรา เราจะพิจารณาหาตัวเองก่อน คิดฉะนี้แล้วจึงทูลว่า ข้าแต่พระราชเทวี
พระองค์อย่าตรัสอะไรแต่พระราชาสักสองสามวัน ข้าพระบาทจักแสวงหานาง
กุมาริกานางหนึ่งเองที่ชอบใจ แล้วจักทูลให้ทรงทราบ พระนางอุทุมพรทรง
อนุญาต มโหสถจึงถวายบังคมลาพระเทวีไปเรือนของตน ให้สัตย์ญาติแก่พวก
สหายแล้ว แปลงเพศที่ใคร ๆ ไม่รู้จัก ถือเครื่องอุปกรณ์แห่งช่างขุนผ้า ออก
ทางประตูด้านทิศอุดรแต่ผู้เดียว ไปสู่บ้านอุตตระยวมัชฌคาม

ก็ในกาลนั้น มีสกุลเศรษฐีสกุลหนึ่งในบ้านนั้น เป็นสกุลเก่าแก่ ธิดา
ของสกุลนั้นนางหนึ่ง ชื่ออมราเทวี นางมีรูปงามบริบูรณ์ด้วยลักษณะดีทุกอย่าง
เป็นผู้มีบุญ วันนั้น นางต้มข้าวต้มแต่เช้า นำข้าวต้มนั้น คิดว่าจักไปสู่ที่บิดา
ไถนา จึงออกจากเรือนเดินสวนทางกับมโหสถ พระมหาสัตว์เห็นนางเดินมา
คิดในใจว่า สตรีนี้สมบูรณ์ด้วยลักษณะดีทุกอย่าง ถ้ายังไม่มีสามี นางนี้ก็ควร
เป็นภรรยาของเรา ฝ่ายนางอมราพอเห็นมโหสถ ก็คิดในใจว่า ถ้าเราได้บุรุษ
นี้เป็นสามีไซ้ เราอาจจะยังทรัพย์สมบัติให้เกิดขึ้นมั่งคั่ง ลำดับนั้นพระมหาสัตว์
ดำริว่า เรายังไม่รู้ความที่สตรีนี้มีสามีหรือยังไม่มี จักถามนางด้วยวิธีใช้ใบ้
ถ้านางฉลาด ก็จักรู้เนื้อความแห่งปัญญาของเรา คิดฉะนี้แล้วยืนอยู่แต่ไกล
กำมือเข้า นางอมรา รู้ความว่า บุรุษนี้ถามว่าเรามีสามีหรือยัง จึงยืนอย่างนั้น
เอง แบนมือออก มโหสถรู้เหตุนั้นแล้วจึงเข้าไปใกล้ถามว่า แน่ นางผู้เจริญ
เธอชื่ออะไร นางอมราตอบว่า ข้าแต่นาย สิ่งใดไม่มีในอดีต ในอนาคต
หรือในปัจจุบัน สิ่งนั้น เป็นชื่อของข้าพเจ้า มโหสถกล่าวว่า แน่ นาง
ผู้เจริญ ชื่อว่าความไม่ตายไม่มีในโลก ฉะนั้นนางจักชื่อว่า อมรา นางอมรา

ตอบว่า อย่างนั้น นาย มโหสถถามว่า เธอจักนำข้าวต้มไปเพื่อใคร เมื่อ นางอมราตอบว่า ข้าพเจ้านำไป เพื่อบุรพเทวดา มโหสถจึงกล่าวว่า บิดามารดา ชื่อว่าบุรพเทวดา ชะรอยเธอจักนำข้าวต้มไปเพื่อบิดาของเธอ นางอมราตอบ ว่าถูกแล้ว มโหสถถามว่า บิดาของเธอทำงานอะไร นางอมราตอบว่า บิดา ของดิฉัน ทำสิ่งหนึ่งโดยส่วนสอง มโหสถกล่าวว่า แนะนางผู้เจริญ การไถนา ชื่อว่าการทำสิ่งหนึ่งโดยส่วนสอง ชะรอยบิดาของเธอไถนา นางอมราตอบว่า ถูกแล้ว มโหสถถามว่า บิดาของเธอไถนาอยู่ที่ไหน นางอมราตอบว่า ชน ทั้งหลายไปในที่ใด คราวเดียวภายหลังไม่กลับมา บิดาของดิฉันไถนาในที่ นั้นแล มโหสถกล่าวว่า ป่าช้าชื่อว่าสถานที่แห่งชนทั้งหลายไปคราวเดียว ภายหลังไม่กลับ ชะรอยบิดาของเธอจะไถนาในที่ใกล้ป่าช้า นางอมราตอบว่า ถูกแล้ว มโหสถถามต่อไปว่า แนะนางผู้เจริญ วันนี้เธอจะกลับหรือไม่กลับ นางอมราตอบว่า ข้าแต่ นาย ถ้าวามา ดิฉันจะยังไม่กลับ ถ้าวามาไม่มา ดิฉันจักกลับ มโหสถกล่าวว่า แนะนางผู้เจริญ บิดาของเธอชะรอยจักไถนา ใกล้ฝั่งแม่น้ำ ครั้น เมื่อน้ำมา เธอจักไม่กลับ ครั้นเมื่อน้ำไม่มา เธอจักกลับ นางอมราตอบว่า ถูกแล้ว ทั้งสองเจรจาโต้ตอบกันเท่านี้แล้ว ภายหลังนาง อมรา เชิญมโหสถให้ดื่มข้าวต้ม พระมหาสัตว์ดำริว่า การปฏิบัติเป็นอวมงคล จึงกล่าวรับว่าจักดื่ม นางจึงปลงหม้อข้าวต้มลง พระมหาสัตว์คิดว่า ถ้านาง อมราไม่ล้างภาชนะ ไม่ให้น้ำล้างมือ ให้ข้าวต้ม เราจักละนางเสียในที่นี้ไป ฝ่ายนางอมราล้างภาชนะแล้ว นำน้ำมาด้วยภาชนะให้น้ำล้างมือ ไม่วางภาชนะ เปล่าในมือ คนหม้อที่วางไว้บนพื้นแล้วตักข้าวต้มใส่เต็มภาชนะ ก็แต่เมล็ด ข้าวในภาชนะนั้นน้อย ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวว่า แนะนางผู้เจริญ น้ำ ข้าวต้มมากเกินหรือ นางอมราตอบว่า ข้าแต่ นาย ดิฉันได้น้ำแล้ว พระ- มหาสัตว์กล่าวว่า เธอเห็นจักไม่ได้น้ำมาแต่ทุ่งนา นางอมราตอบว่า ถูกแล้ว

แล้วนางแบ่งข้าวต้มไว้ให้บิดา เหลือจากนั้นให้พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ต้มข้าวต้มนั้นแล้วบ้วนปาก พูกว่า แน่ นางผู้เจริญ เราจักไปสู่เรือนของเธอ เธอจงบอกทางแก่เรา นางอมรากล่าวว่าดีแล้ว เมื่อจะบอกทาง จึงกล่าวคาถานี้ ในเอกนิบาตว่า

ร้านขายข้าวสัตตุ ถัดไปร้านขายน้ำส้ม ถัดสอง
ร้าน ต้นทองกลางดอกบานมีใบสองชั้น มีอยู่โดย
ทางใด ดิฉันถือภาชนะข้าวต้มด้วยมือขวาใด ดิฉัน
บอกทางนั้นโดยมือขวานั้น ดิฉันไม่ได้ถือภาชนะข้าว
ต้มด้วยมือซ้ายใด ดิฉันไม่ได้บอกทางนั้นโดยมือซ้ายนั้น
ทางนั้นเป็นทางไปเรือนของดิฉัน ซึ่งตั้งอยู่ในบ้าน
อุตตรยวมัชฌคาม ขอท่านจงทราบทางอันปกปิดนี้.

คาถานั้นมีความว่า ข้าแต่ นาย ท่านเข้าไปภายในหมู่บ้านแล้วจะเห็นร้านขายข้าวสัตตุร้านหนึ่ง ถัดไป ร้านขายน้ำส้ม ข้างหน้าร้านค้าสองร้านนั้นมีต้นทองกลาง มีใบสองชั้นมีดอกบาน ฉะนั้น ท่านจงไปทางที่มีร้านขายข้าวสัตตุ ร้านขายน้ำส้ม และต้นทองกลางดอกบาน ยืนที่โคนต้นทองกลาง ถือเอาทางขวา ละทางซ้าย. บทว่า เอส มกุโค ยวมชฺฌกสฺส ความว่านี่เป็นทางไปเรือนของพวกเรา ซึ่งตั้งอยู่ในบ้านยวมัชฌคาม ขอท่านจงทราบทางปกปิด คือทางที่ปกปิด นี่คือที่ข้าพเจ้ากล่าวปกปิดอย่างนี้ หรือทางปิดหรือเหตุที่ปกปิด. บทว่า เยนาทามิ แม้ในคาถานี้ นางกล่าวหมายเอามือขวาที่เราใช้ถือภาชนะข้าวต้ม นอกนี้เป็นมือซ้าย นางอมราบอกทางแก่ มโหสถอย่างนี้แล้ว ถือข้าวต้มไปส่งบิดา.

จบ ฉันทนปกปัญหา

มโหสถโพธิสัตว์ไปสู่เรือนั้นตามทางที่นางอมราวอก ลำดับนั้น
มารดาของนางอมราเห็นมโหสถแล้วจึงให้พระมหาสัตว์นั่ง ณ อาสนะแล้ว
กล่าวว่า จักดื่มข้าวต้มไหมนาย มโหสถตอบว่า ข้าแต่แม่ น้องหญิงอมราเทวี
ได้ให้ข้าวต้มแก่ฉันหน่อยหนึ่งแล้ว แม้มารดาของนางอมราก็รู้ว่า ชายคนนี้
คงมาเพื่อต้องการลูกสาวของเรา พระมหาสัตว์แม้จะรู้ว่าสกุลนั้น ๆ เชิญใจ
ก็ถามว่า ข้าแต่แม่ ฉันเป็นช่างชุนผ้า มีผ้าอะไร ๆ ที่ฉันควรเย็บบ้างไหม
มารดานางอมราตอบว่า นาย ผ้าฉันมี แต่ค่าจ้างไม่มี มโหสถกล่าวว่า ข้าแต่
แม่ ฉันไม่ทำเอาค่าจ้าง แม่จงนำมา ฉันจักเย็บให้ มารดานางอมราจึงนำ
ผ้าเก่า ๆ มาให้มโหสถชุน พระโพธิสัตว์ก็ให้ผ้าที่นำมา ๆ แล้วเสร็จทั้งหมด
เพราะว่าการทำของท่านผู้มีบุญย่อมสำเร็จง่ายตาย ลำดับนั้นมโหสถแจ้งแก่
มารดานางอมราว่า แม่จงบอกกล่าวตามฟากถนน ให้นำผ้ามาจ้างชุน มารดา
นางอมราก็บอกแก่ชาวบ้านทั่วไป พระมหาสัตว์ทำการชุนผ้าวันเดียวเท่านั้น
ได้ทรัพย์พันหนึ่ง ฝ่ายมารดานางอมราหุงข้าวให้มโหสถกินเวลานั้น แล้วถามว่า
เวลาเย็นข้าจะหุงเท่าไร มโหสถตอบว่า ชนมีประมาณเท่าใดบริโภคนในเรือนนี้
แม่จงหุงโดยประมาณแห่งชนเท่านั้น นางจึงหุงภัตตาหารเป็นอันมากทั้งแกง
ทั้งกับมิใช้น้อย ฝ่ายนางอมราเทวี เวลาเย็นเอามัดพืนทูนศิระและกระเดียด
ไปไม้มาแต่ป่า บรรจพืนที่ประตูด้านตะวันออก แล้วเข้าสู่เรือนทางประตูด้าน
ตะวันตก ส่วนบิดาของนางอมราก็กลับบ้านเย็นกว่าธิดากลับ มโหสถบริโภค
โภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ นางอมราให้บิดามารดาของตนบริโภคแล้วตนจึง
บริโภคภายหลัง แล้วชำระเท้าบิดามารดา และเท้ามโหสถโพธิสัตว์ มโหสถ
กำหนดสังเคนนางอมราอยู่ในบ้านนั้นสองสามวัน ลำดับนั้นเมื่อจะทดลองนาง
วันหนึ่งจึงกล่าวว่า แน่ะอมราเทวีผู้เจริญ เธอจงเอาข้าวสารกึ่งทะนนาน ต้ม
ข้าวต้ม ทำขนม และหุงข้าวสวย เพื่อเรา ด้วยข้าวสารกึ่งทะนนานนั้น นาง

อมรารับคำสั่งแล้วคำข่าวสารนั้น แล้วเอาข่าวสารต้นอันเป็นตัวไม่ค่อยมีเมล็ด หักต้มเป็นข้าวต้ม เอากลางข่าวสารอันมีเมล็ดหักโดยมากหุงเป็นข้าวสวย เอาปลายข่าวสารอันปนทำขนม แล้วประกอบกับข้าวให้ควรแก่ข้าวสวยข้าวต้มนั้น ให้ข้าวต้มแก่มโหสถก่อน พอมโหสถได้ต้มข้าวต้มถึงปาก ข้าวต้มนั้นก็แผ่ชาน ไปสู่เส้น ประสาทเจ็ดพันซึ่งเป็นเส้นสำหรับรับรส มโหสถกล่าวเพื่อทดลอง นางอมราว่า นางไม่รู้จักหุงต้ม ทำข่าวสารของเราให้เสียหายเพื่อประโยชน์อะไร แล้วคายต้มข้าวต้มพร้อมกับน้ำลายลงยังพื้น นางอมรามิได้โกรธกล่าวว่า ข้าแต่ นาย ถ้าข้าวต้มไม่อร่อย ท่านจงกินขนม แล้วส่งขนมให้มโหสถ มโหสถก็ทำอาการอย่างนั้น แล้วกล่าวอย่างนั้นอีก นางอมราจึงกล่าวว่า ถ้าขนมไม่อร่อย ท่านจงกินข้าวสวย แล้วให้ข้าวสวยแก่มโหสถ มโหสถก็ทำอาการอย่างนั้น และกล่าวดังนั้นอีก ทำเป็นเหมือนขัดเคืองขยาข้าวทั้งสามอย่างนั้น เป็นอันเดียวกัน แล้วทาสีระทั้งสี่ตั้งแต่ศิระะแห่งนาง แล้วไล่ให้นางไปยืนอยู่ที่ประตู ฝ่ายนางอมราไม่โกรธเลย ประนมมือกล่าวว่า ดิจะนาย แล้วได้ทำตามสั่ง มโหสถรู้ว่านางไม่ถือตัว จึงเรียกกลับมาหา พอได้ยินเรียกคำเดียวเท่านั้น นางก็มานั่งลงที่ใกล้มโหสถ ฝ่ายพระมหาสัตว์เมื่อมาแต่บ้านตน หาได้มามีมือเปล่าไม่ เอาผ้าสาฎก ๑ ผืน กับกหาปณะ ๑ พันบรรจุในใถ้น้อยมาด้วย จึงนำผ้าสาฎกนั้นออกจากใถ้น้อยให้แก่นางอมราแล้ว กล่าวว่า แน่ นางผู้เจริญ นางจงอาบน้ำกับ พวกสหายของนาง แล้วนุ่งผ้าสาฎกนี้มา นางอมราได้ทำตามคำสั่ง มโหสถให้ทรัพย์ที่เกิดขึ้นและทรัพย์ที่นำมาทั้งหมดแก่บิดามารดาของนางอมรา ยังคนทั้งสามให้ยินดีแล้ว ลาแม่ยายพ่อตา พานางอมรากลับไปบ้าน ก็พระมหาสัตว์ให้ร่มและรองเท้าแก่นางอมราแล้ว พูดอย่างนี้ว่า แน่ นางผู้เจริญ นางจงเอาร่มกางกันตัว สวมรองเท้าเดินไป นางอมรารับของสองอย่าง หุบร่มในคราวร้อน ดวงอาทิตย์ในที่แจ้งเดินไป ถอดรองเท้าในที่ค่อนถือไป สวมรองเท้าในเวลาถึง

ที่มีน้ำเดินไป มโหสถเห็นเหตุนี้จึงถามว่า แน่นางผู้เจริญ เป็นอย่างไร นางไม่สวมรองเท้าในที่ดอน สวมในที่มีน้ำเดินไป เพราะเหตุอะไร นางตอบมโหสถว่า ข้าแต่นาย ดิฉันเห็นสิ่งประทุษร้ายร่างกายมีหนามเป็นต้น ในที่ดอน ดิฉันไม่เห็นสิ่งประทุษร้ายร่างกายมีปลา เต่า และหนามเป็นต้น ในที่มีน้ำ ครั้นเครื่องประทุษร้ายเข้าไปสู่เท้า ดิฉันก็พึงเสวยทุกขเวทนาใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงสวมรองเท้าในที่มีน้ำเดินไป พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำของนาง ก็คิดว่า นางทาริการนี้ฉลาดมากหนอ แล้วก็เดินไป ลำดับนั้น นางอมรา เมื่อเข้าภายในป่า ก็กัณฑ์ร่วมเดินไป มโหสถถามเหตุนี้ว่า แน่นางผู้เจริญ ชนเหล่าอื่นก็ร่วมกันแค้นในที่แจ้งเดินไป แต่นางหาทำอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุอะไร นางตอบมโหสถว่า ข้าแต่นาย ดิฉันเชื่อว่าเข้าสู่ภายในป่าก็จริง แต่ทำอย่างนี้เพราะกลัวไม้แห้งท่อนไม้ตกบนศีรษะ พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำที่นางกล่าวด้วยเหตุ ๒ อย่างก็ยินดี ลำดับนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์เดินไปกับนาง เห็นต้นพุทราถึงพร้อมด้วยผลในที่หนึ่ง ก็หยุดนั่งใต้ต้นพุทรา ฝ่ายนางอมรา เห็นพระมหาสัตว์นั่งใต้ต้นพุทรา ก็พูดขึ้นว่า ข้าแต่นาย ท่านจงขึ้นเก็บผลพุทรา กินให้ดิฉันบ้าง มโหสถตอบว่า แน่นางผู้เจริญ เราเห็นคเหน้อยไม่อาจขึ้น นางขึ้นเถิด นางได้ฟังคำของมโหสถก็ขึ้นต้นพุทรานั้นเลือกเก็บผล ฝ่ายพระโพธิสัตว์กล่าวกะนางว่า แน่นางผู้เจริญนางจงให้ผลแก่เราบ้าง นางคิดว่า เราจักดูบุรุษนี้ฉลาดหรือโง่ จักทดลองเขาดู จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าแต่นาย ท่านจะกินผลร้อนหรือผลเย็น พระโพธิสัตว์แม้รู้เหตุที่นางถาม ก็ทำเป็นเหมือนไม่รู้ จึงกล่าวตอบอย่างนี้ เพื่อทดลองว่า แน่นางผู้เจริญ เราต้องการด้วยผลร้อน นางจึงเก็บผลโยนไปในที่พื้นดินกล่าวว่า ท่านจงกินเถิด นาย พระโพธิสัตว์ก็เก็บผลมาปิดเป่าให้หมดผงแล้วเคี้ยวกิน เมื่อจะทดลองนางอีกจึงกล่าวอย่างนี้ว่า แน่นางผู้เจริญ นางจงให้ผลเย็นแก่เรา นางก็เก็บผลพุทรา

โยนไปบนพื้นหญ้า พระโพธิสัตว์ก็เก็บผลนั้น ไม่ต้องปิดเป่าเกี่ยวกินทีเดียว
รู้ว่านางทาริกานี้ฉลาดเหลือเกินก็ยินดี แล้วบอกให้นางลงจากต้นพุทรา นาง
อมราได้ฟังคำมโหสถเรียกให้ลง ก็ลงจากต้นพุทรา ถือหม้อไปแม่น้ำนำน้ำมา
ให้มโหสถ มโหสถก็ดื่มแล้วบ้วนปาก นางยืนอยู่ส่วนข้างหนึ่ง เขาทั้งสอง
ลุกขึ้นเดินไปเข้าสู่พระนคร พระมหาสัตว์ให้นางอยู่ที่เรือนคนเฝ้าประตู แล้ว
แจ้งแก่ภรรยาแห่งคนเฝ้าประตูให้ทราบ เพื่อทดลองนาง แล้วเข้าสู่เคหาสถาน
ของตน เรียกชายทั้งหลายมาแจ้งว่า เราให้สตรีคนหนึ่งอยู่ที่เรือนโน้น จึงมา
บ้านนี้ เจ้าทั้งหลายจงเอาทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะนี้ไปที่เรือนนั้น พูดเกี่ยวพาน
ลองดู สิ่งฉะนั้นแล้วให้กหาปณะหนึ่งพันแล้วส่งไป บุรุษเหล่านั้นไปสู่สำนัก
นางอมรา แล้วได้ทำตามมโหสถสั่ง นางไม่ปรารถนา คิดเห็นว่าความประพฤติ
ของบุรุษเหล่านี้ไม่ถึงสักว่าละอองเท้าของสามีแห่งเรา บุรุษเหล่านั้น ก็กลับมา
บอกแก่มโหสถ ถ้าดับนั้น มโหสถส่งบุรุษเหล่านั้น ไปบ่อย ๆ ถึง ๓ คราว
ในวาระที่ ๔ จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้าทั้งหลายจงไปจับตัวนางครามา บุรุษ
เหล่านั้นก็ไปทำดังนั้น นางก็ได้มาเห็นพระมหาสัตว์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีทรัพย์
สมบัติมากก็จำไม่ได้ แลดูมโหสถแล้วหัวเราะแล้วก็ร้องไห้ มโหสถซักถามถึง
เหตุทั้งสองนั้น นางก็แจ้งแก่มโหสถว่า ข้าแต่ นาย ดิฉันเห็นสมบัติของท่าน
ก็นึกในใจว่า สมบัตินี้ท่านไม่ได้ด้วยไม่มีเหตุ ก็แต่ท่านจักทำกุศลไว้ใน
ปางก่อนจึงได้สมบัตินี้ โอ ผลของบุญทั้งหลายนำอสังขระย์หนอ นึกในใจดังนี้
จึงได้หัวเราะ ก็เมื่อดิฉันร้องไห้ก็ร้องไห้ด้วยความกรุณาในตัวท่าน ด้วย
สงสารว่า บัดนี้ท่านมาทำร้ายในวัตถุที่คนอื่นปกครองหวงแหน ก็จักไปสู่นรก
มโหสถทดลองนางอมรา รู้ความที่นางเป็นผู้บริสุทธิ์ จึงกล่าวสั่งว่า เจ้าทั้งหลาย
จงไป จงพานางไปอยู่ที่เดิม แล้วแปลงเพศเป็นช่างชุนผ้าไปแรมอยู่กับนาง

รุ่งเช้าก็เข้าไปสู่ราชสำนัก ทูลประพุดิเหตุนี้แต่พระนางอุทุมพร พระนาง นำความกราบทูลพระเจ้าวิเทหราช แล้วประดัด นางอมราเทวีด้วยเครื่องอลังการ ทั้งปวงให้นั่งในวอใหญ่ นำมายังเคหาสนของมโหสถทำอาวาหนึ่งคดด้วยเกียรติอันยิ่งใหญ่ พระราชาทรงส่งทรัพย์มูลค่าพันกหาปณะเป็นบรรณาการแก่พระโโพธิสัตว์ ชาวพระนครทั้งสิ้นตั้งแต่คนรักษาประตู ก็ได้จัดของขวัญมาให้ ฝ่ายนางอมราเทวีก็แบ่งของที่ได้รับพระราชทานเป็นสองส่วน คั้นเข้าพระคลังส่วนหนึ่ง รับไว้ส่วนหนึ่ง ได้ส่งของขวัญของชาวนครทั้งสิ้นไปส่งเคราะห์ ชาวนครโดยวิธีนี้ แต่นั้นมาพระมหาสัตว์ก็ได้อยู่ร่วมกับนางอมรา ได้ถวายอนุศาสน์อรรถธรรมแก่พระราชา.

จบการแสวงหานางอมราเทวี

อยู่มาวันหนึ่ง เสนกะเห็นปุ๊กกุสะ กามินทะ และเทวินทะทั้งสาม อาจารย์มาสู่สำนักตน จึงปรึกษาอาจารย์เหล่านั้นกล่าวว่า แน่ผู้เจริญทั้งสามเราทั้งสี่คนไม่เทียมทันมโหสถผู้บุตรคฤหบดี ก็บัดนี้เขานำภรรยาผู้ฉลาดนักมาเอง พวกเราพึงทำลายเขาระหว่างพระราชาเสียอย่างไรดี อาจารย์ทั้งสามตอบ เสนกะว่า ข้าพเจ้าทั้งสามจะรู้อะไร ขอท่านดำริเถิด เสนกะจึงกล่าวว่า พวกท่านอย่าวิตก เรามีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง อาจารย์ทั้งสามถามว่า อุบายอะไร ท่านอาจารย์ เสนกะจึงแจ้งว่า เราจักลักพระจุฬามณีของพระราชามา ท่านปุ๊กกุสะจงลักสุวรรณมาลา มา ท่านกามินทะจงลักคลุมบรรทมกัมพลมา ท่านเทวินทะจงลักฉลองพระบาททองคำมา ก็และครั้นลักราชาภรณ์ทั้งสี่อย่างมาได้ ฉะนี้แล้ว เราทั้งสี่จงยังราชาภรณ์ทั้งสิ้นนี้ให้เข้าไปอยู่ในเรือนของมโหสถ เราแม่ทั้งสี่จักลักราชาภรณ์ทั้งสี่มาด้วยอุบายแล้ว แต่นั้นจักให้เข้าไปอยู่ในเรือนมโหสถ ทำมิให้ประชาชนสงสัยพวกเรา อาจารย์ทั้งสามรับว่าอุบายนี้งามนัก

เสนกะจึงนำพระจุพามณีลงไว้ในหม้อเปรียงก่อนแล้วส่งให้ทาสีคนหนึ่งนำหม้อเปรียงนั้น ไปตั้งว่า เจ้าจงนำหม้อเปรียงนี้ไปเรขาย อย่าขายให้แก่ชนเหล่าอื่นผู้รับซื้อ ถ้าเมื่อชนในเรือนมโหสถรับซื้อ เจ้าจงให้เปล่าทั้งหม้อ ทาสีก็ไปสู่ประตูเรือนมโหสถร้องขายว่า ท่านทั้งหลายจงซื้อเปรียง ๆ เดินกลับไปกลับกลับมาที่หน้าประตูเรือนั้น นางอมราเทวียืนอยู่ที่ประตูเห็นกิริยาของทาสีนั้น จึงคิดว่า หญิงนี้ไม่ไปอื่น เหตุการณ์จะพึงมีในหญิงนั้น จึงยังทาสีทั้งหลายให้เลี้ยงไปด้วยสัญญาอันนัดกันไว้ แล้วเรียกทาสีผู้ขายเปรียงนั้นมาว่า มาแม่ฉันจะซื้อเปรียง แล้วให้สัญญาแก่พวกทาสีของตนในกาลเมื่อนางขายเปรียงมา ครั้นเมื่อพวกทาสีของตนยังไม่มา จึงให้นางผู้ขายเปรียงนั้นไปเรียกมา นางจึงล้วงมือลงในหม้อ พบพระจุพามณีในนั้นในกาลเมื่อนางขายเปรียงนั้นไป พอนางขายเปรียงนั้นกลับมาจึงถามว่า แม่มาแต่สำนักใครนะ นางขายเปรียงนั้นตอบว่า ข้าแต่แม่เจ้า ข้าเป็นทาสีของอาจารย์เสนกะ แต่ฉันนางอมราจึงซักถามชื่อของนาง และของบิดามารดาแห่งนาง ได้รับตอบว่า ชื่อโน้น ๆ แล้วถามว่า เปรียงนี้แม่จะขายราคาเท่าไร ได้รับตอบว่า เท่าราคาข้าว ๔ ทะนาน จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นแม่จงขายแก่ฉัน ก็ได้รับตอบว่า เมื่อแม่เจ้ารับซื้อ จะต้องการอะไรด้วยราคา จงรับไว้ทั้งหม้อ ไม่คิดราคา ก็ว่า ถ้าเช่นนั้นก็ตกลง แล้วให้นางขายเปรียงนั้นกลับไป ให้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรถือไว้ มีความว่า เดือนนั้น วันนั้น อาจารย์เสนกะให้ทาสีชื่อนี้ ธิดาของทาสีชื่อนี้ นำพระจุพามณีของพระราชามาขายไว้ ฝ่ายบุกกุสะวางสุวรรณมาลาในผอบซึ่งบรรจุดอกมะลิ แล้วปิดสุวรรณมาลานั้นด้วยดอกมะลิแล้วส่งไป ฝ่ายกามินทะวางคลุมบรรทมกัมพลในกระเช้าซึ่งบรรจุผักแล้วปิดด้วยผักแล้วส่งไป ฝ่ายเทวินทะสอดฉลองพระบาททองคำภายในฟ่อนข้าวเหนียวแล้วส่งไป นางอมรารับสิ่งทั้งปวงนั้นไว้ บันทึกเรื่องไว้โดยนัยหนหลัง บอกแก่พระมหาสัตว์

แล้วเก็บไว้ ฝ่ายบัณฑิตทั้งสี่นั้นไปสู่ราชสำนักทูลว่า พระองค์ไม่ทรงประดับ พระจุฬามณีหรือพระเจ้าข้า พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า จะประดับ จงไปนำมา อาจารย์ทั้งสี่นั้นไปดู ไม่เห็นพระจุฬามณีในสถานที่เก็บ และไม่เห็นราชาภรณ์ ตามอย่างนอกนี้ จึงทูลยุยงว่า ข้าแต่สมมติเทพ ราชาภรณ์ของพระองค์อยู่ใน เรือนของมโหสถ มโหสถใช้ราชาภรณ์เองก่อนจะเป็นศัตรูต่อพระองค์.

ลำดับนั้นคนสอดแนมเนื้อความของมโหสถนำความมาแจ้งแก่มโหสถ มโหสถได้ฟังคำของพวกสอดแนมเนื้อความ จึงคิดว่า เราจักเฝ้าพระราชาก็จะ รู้เรื่อง จึงไปสู่ที่เฝ้าพระราชาราชากรีวมโหสถ ไม่ให้มโหสถเห็นพระองค์ ด้วยทรงคิดถึงเหตุที่เกิดว่า เราไม่รู้มโหสถจะมาทำไมในที่นี้ มโหสถรู้ว่าพระ ราชากรีว จึงกลับบ้านของตน พระราชตรัสสั่งให้จับมโหสถ ฝ่ายมโหสถ บัณฑิตได้ฟังคำของพวกสอดแนมเนื้อความจึงคิดว่า ควรเราจะหลบหนีไป จึงให้สัญญาแก่นางอมราแล้วแปลงเพศออกจากเมือง ไปสู่ทักษิณขวัมฉนคาม ทำหม้อเลี้ยงชีพอยู่ ณ บ้านนั้น เกิดโกลาหลในพระนครว่า มโหสถบัณฑิตหนี ไปแล้ว อาจารย์ทั้งสี่มีเสนกะเป็นต้น รู้ว่ามโหสถหนีไปแล้ว จึงกล่าวว่า ท่าน ทั้งหลายอย่าวิตก เราทั้งหลายไม่ใช่บัณฑิตหรือ กล่าวฉะนี้แล้วยังกันและ กันให้รู้ ส่งบรรณาการไปให้นางอมรา นางอมรารับบรรณาการที่อาจารย์ทั้งสี่ ส่งไปแล้วกล่าวว่า จงไปในเวลานั้น แล้วคิดว่า เราจักให้ทั้งสี่คนมาหาเรา ได้อาย จึงเรียกเหล่าทาสีมา ให้ขุดหลุมหนึ่ง ล้อมรั้วที่หลุมนั้น เทลุดกับน้ำ ลงในหลุมนั้น แล้วให้ปิดแผ่นกระดานยนต์ที่พื้นข้างบนแห่งหลุมขุด ปกปิด ด้วยเสื่อลำแพนมีลิ่มสลักสองข้าง แล้วแต่งเคหสถานให้ห้อยบุปผชาติเป็นต้น ให้เป็นเหมือนนารีนรมย์ให้ตั้งน้ำไว้ ยังสิ่งทั้งปวงให้แล้วเสร็จ เวลาค่ำวันนั้น เสนกะแต่งตัว กินโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วไปสู่เรือนมโหสถ ยืนอยู่ แพบประตุ ให้แจ้งการที่ตนมา ยังคนรักษาให้บอกแก่นางอมรา นางอมรา

ได้ฟังคำแห่งเสนกะนั้น จึงกล่าวว่ามาเถิด เสนกะก็ไปยืนอยู่ใกล้นางอมรา นางอมราจึงกล่าวอย่างนี้กะเสนกะว่า ข้าพเจ้าตกอยู่ในอำนาจของท่านในบัดนี้แล้ว การไม่อาบน้ำแล้วนอนไม่ควร ท่านจงไปอาบน้ำหอมนี้เสียก่อนจึงมา เสนกะรับคำแล้วไปเหยียบแผ่นกระดานจักอาบ นางอมราทำเป็นเหมือนรดน้ำให้ในกาลเมื่อเสนกะขึ้นยืนบนแผ่นกระดาน นางเหยียบที่แผ่นกระดานกล ยังเสนกะให้ตกลงในหลุมคู นางยังปลุกกุสะผู้แต่งกายกินโภชนะเลิศแล้วมาในเวลาเย็น ให้ตกในหลุมคูนั้น ปลุกกุสะเมื่อถูกเสนกะเข้าจึงถามเสนกะว่า ท่านเป็นคนหรือ ก็ได้รับตอบว่า กันเป็นอาจารย์เสนกะ ฝ่ายเสนกะก็ถามปลุกกุสะว่า ก็ท่านเล่า เป็นคนหรือ ก็ได้รับตอบว่า กันเป็นอาจารย์ปลุกกุสะ นางอมรายังถามินทะและเทวินทะทั้งสองผู้มาตาม ๆ กัน ให้ตกลงในหลุมคู โดยทำนองนั้นเหมือนกัน อาจารย์ทั้งสี่คนนั้นยืนอยู่ในหลุมคูเพียงท้อง ศีรษะ โคนกันและกัน ต่างถามกันว่า นั้นใคร ๆ ลำดับนั้น เสนกะบอกว่ากัน ครั้นทั้งสามอาจารย์ถามว่า จะทำอะไรกัน ท่านอาจารย์เสนกะจึงห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่าอิงไป ตั้งแต่บัดนี้ไป ความอายจักมีแก่พวกเรา บัณฑิตทั้งสี่คนอยู่ในหลุมคูตลอดคืน นางอมรายังอาจารย์ทั้งสี่คนให้ตกลงในหลุมคูอันสกปรก น่าเกลียดอย่างนี้ ครั้นรุ่งสว่าง ให้ทั้งสี่คนนั้นจับเชือกสาวขึ้นมาจากหลุมคูนั้น ให้อาบน้ำพาลัน ให้เอามีดโกนโกนผมและหนวดทั้งสี่อาจารย์นั้นให้โล้นแล้วให้สีด้วยแผ่นอิฐจนเลือดออกซิบ ๆ แล้วให้เอาข้าวสารหนึ่งทะนาน ให้ชุ่มด้วยน้ำด่าให้ละเอียด บรรจุในภาชนะกวนให้เป็นเหมือนข้าวยาคุเป็นอันมาก ให้ทาให้ทั่วทั้งตัวของอาจารย์ทั้งสี่ตั้งแต่ศีรษะ แล้วให้เอานุ่นย่อย ๆ โรยลงให้ทั่วตัว ตั้งแต่ศีรษะ ให้ทั้งสี่คนถึงความลำบากมาก ให้นอนในกระชุกรูเสื่อลำแพน ปิดผูกพันด้วยเชือกให้แน่น ประทับตรา แล้วให้นารัตนะ ๔ อย่าง กับอาจารย์ทั้งสี่ไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราช ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง

แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ทรงรับบรรณาการทั้งหลาย กราบทูลละนี้แล้ว ให้วางเสื่อสำแพนทั้งสี่แทบพระบาทมุลแห่งพระราชาลำดับ นั้น พระราชาให้เปิดเสื่อสำแพนนั่นออก ทอดพระเนตรเห็นบัณฑิตทั้งสี่มี เสนกะเป็นต้น เหมือนกับวานรเผือก ก็ทรงคุษณิภาพ ฝ่ายมหาชนเห็นอาจารย์ ทั้งสี่นั้น ก็พูดกันว่า โอ วานรเผือกงามมาก ๆ เราทั้งหลายไม่เคยเห็นมาได้ เห็นแล้วพากันสรรวเสฮาใหญ่ อาจารย์ทั้งสี่ได้ความอายมาก ลำดับนั้น นาง อมราถวายุรตนะ ๔ อย่างกับอาจารย์ทั้ง ๔ แต่พระราชา เมื่อจะประกาศความ ทิมโหดสามีของตนไม่มีความผิด จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ มโหดบัณฑิตไม่ได้เป็นโจร แต่อาจารย์ทั้ง ๔ ของพระองค์เป็นโจร คือเสนกะ ลักพระจุฬามณีของพระองค์ ปุกกุสะลักสุวรรณมาลา กามินทะลักคลุมบรรทม กัมพล เทวินทะลักฉลองพระบาททองคำ รัตนะทั้ง ๔ อย่างนี้ อันอาจารย์ทั้ง ๔ ให้ทาสีชื่อนี้ เป็นลูกสาวของทาสีชื่อนี้ ส่งไปขายให้ข้าพระบาทในวันนั้น เดือนนั้น ขอพระองค์ทอดพระเนตรหนังสือบันทึกลำคัญนี้ แล้วทรงรับไว้ เป็นของหลวง และจึงทรงรับโจรและรัตนะเหล่านั้นไว้ ยังชนทั้ง ๔ ให้ถึง มหาวิปการอย่างนี้แล้วถวายบังคมลากลับบ้าน ลำดับนั้น พระราชาไม่ตรัส อะไร ๆ กะชนเหล่านั้น เพราะทรงรังเกียจในพระโพธิสัตว์ เพราะพระโพธิสัตว์ หนีไปเสียแล้ว และเพราะความไม่มีชนเหล่านี้เป็นมนตรีผู้บัณฑิต ตรัสสั่ง แต่ว่า ท่านทั้ง ๔ จงอาบน้ำกลับไปเคหสถานของตน.

จบ โจรลักรัตนะ ๔ คน

ณ กาลครั้งนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ที่เสวตฉัตรแห่งบรมกษัตริย์ไม่ได้สดับ ธรรมเทศนาแห่งพระโพธิสัตว์ จึงพิจารณาคุก็ทราบเหตุนี้ จึงคิดว่า เราจัก ทำให้พระโพธิสัตว์ได้กลับมาอยู่บ้านตามเดิม ครั้นเวลารাত্রี จึงแหวกกำแพง

นัตรออกมาถามปัญหาพระเจ้าวิเทหราช ๔ ข้อ มีคำว่า หนุติ หตุเถหิ ปาเทหิ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาอันเทวดาถามในจตุกนิบาต พระราชาได้ทรงสดับเทวปัญหานั้น ยังไม่ทรงทราบ จึงตรัสตอบเทวดานั้นว่า ข้าพเจ้ายังไม่รู้ จักถามบัณฑิตอื่น ๆ ก่อน แล้วตรัสขอเทพบริหารอย่าให้ต้องเทวทัณฑ์สักวันหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นจึงตรัสเรียกบัณฑิตทั้ง ๔ คนมาเฝ้า ครั้นอาจารย์ทั้ง ๔ ทูลว่า พวกคนศิระยะโล้นด้วยคมมีดโกนเดินตามถนนมีความอาย จึงโปรดให้ส่งนาฬิกปัฏ ผืนผ้าทำรูปจุฑะน่านไปพระราชทาน ให้เอานาฬิกปัฏนั้น ๆ สวมศิระยะมาเฝ้า ได้ยินว่า นาฬิกปัฏเกิดขึ้นแต่กาลนั้น มาจนบัดนี้ อาจารย์ทั้ง ๔ ก็มาเข้าเฝ้า นั่ง ณ อาสนะที่ปูลาดไว้ ลำดับนั้น พระราชาตรัสว่า ท่านอาจารย์เสนกะ คินวันนี้เทวดาผู้สิงอยู่ ณ เสวตฉัตตรถามปัญหาเรา ๔ ข้อ เราขอผิดว่า ยังไม่รู้ จักถามพวกท่านก่อน ท่านเสนกะจงกล่าวปัญหานั้นแก่เรา ตรัสละนี้แล้ว จึงถามปัญหาเป็นปฐมว่า

บุคคลประหารร่างกายผู้อื่นด้วยมือทั้งสอง หรือ

ด้วยเท้าทั้งสอง และเอามือประหารปากผู้อื่น บุคคล

นั้นกลับเป็นที่รักแห่งผู้ต้องประหาร เพราะฉะนั้น

พระองค์ทรงเห็นว่า ผู้เป็นที่รักนั้นได้แก่ใคร.

เสนกะได้ฟังเทพปัญหานั้นก็ไม่รู้ความ บ่นปัญหานั้น ๆ ว่า ใครประหารอะไร ๆ แลไม่เห็นที่สุดและเงื่อนแห่งเทพปัญหานั้น แม้อาจารย์อีก ๓ คนก็หมดความคิด พระราชาทรงวิปฏิสาร ครั้นในส่วนแห่งราตรี เทวดาถามอีกว่า ทรงทราบปัญหาแล้วหรือ ก็ตรัสตอบว่า ข้าพเจ้าได้ถามบัณฑิตทั้ง ๔ แล้ว เขาก็ไม่รู้ เทวดาจึงกล่าวขู่พระราชาว่า อาจารย์ทั้ง ๔ นั้นจะรู้อะไร เว้นมโหสถบัณฑิตเสีย ใคร ๆ อื่นจะสามารถกล่าวแก้ปัญหาล่านั้น

ยอมไม่มี ถ้าพระองค์ให้เรียกโหดมาให้กล่าวแก้ปัญหานั้น นั่นแหละจะเป็น
การดี ถ้าไม่เรียกโหดมาให้กล่าวแก้ปัญหานั้น ข้าพเจ้าจักทำลายเศียร
ของพระองค์ด้วยก้อนเหล็กอันลุกโพล่งนี้ กล่าวขู่ฉะนี้แล้วพูดเตือนว่า แน่ะ
มหาราช เมื่อต้องการไฟ ไม่ควรจะไปหิงห้อย หรือเมื่อต้องการน้ำมัน ไม่
ควรจะรีดเขาโค ชักขัชโชนกปัญหาในปัญจนินบาตนี้มากล่าวคาถาว่า

ใครเล่าเมื่อไฟลุกโพล่งนี้อยู่ ยังเที่ยวหาไฟอีก

โดยมิใช่เหตุ บุคคลเห็นหิงห้อยในราตรีก็สำคัญว่าไฟ
เอาจุมภฏโคมัยอันละเอียดหรือหญ้าทำเชื่อบนหิงห้อย
แล้วเอามือสีให้เกิดไฟ ก็ไม่สามารถให้ไฟลุกโพล่ง
ด้วยสำคัญวิปริต ฉันทใด คนอันธพาลดุจคนใบ้ แม้
แสวงหาสิ่งที่จะต้องประสงค์โดยไม่ใช่อุบาย ก็ไม่ได้สิ่ง
ที่ต้องการ ประสงค์นั้น ฉันทนั้น นมโคไม่มีที่เขาโค บุคคล
รีดนมโคที่เขาโค ก็ไม่ได้นมโค ฉันทใด บุคคลแสวง
หาสิ่งที่ต้องการในที่ไม่ใช่ที่จะหาได้ ก็ไม่ได้สิ่ง
ที่ต้องการ ฉันทนั้น ชนทั้งหลายลู่ถึงสิ่งที่ต้องการด้วย
อุบายต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายครองแผ่นดินอัน
ชื่อพสุนธร เพราะทรงไว้ซึ่งรัตนะคือแก้ว ก็ด้วย
นิคคทะเหล่าอมิตร ปักคทะเหล่าอมิตร ได้เหล่าอมาตย์
มีเสนาเป็นประมุข และความแนะนำของอมาตย์ผู้
คุ้นเคยเป็นที่รักเป็นที่เจริญใจ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตมฺหิ ปชฺโชเต ความว่า เมื่อไฟ
มีอยู่. บทว่า อคฺคิปรียสฺน จริ ความว่า เทียวโดยมิใช่อุบาย. บทว่า
อทุทฺทจฺจิ แปลว่า เห็นแล้ว ครั้น เห็นแล้วก็สำคัญหิงห้อยนั้นอย่างนี้ว่า นี้จัก

เป็นไฟ ด้วยสำคัญว่ามีแสง. บทว่า **สวาสฺส** ความว่า เขาเอาจूरณโคมัย อันละเอียดและหญาไว้บนหิงห้อยนั้น. บทว่า **อภิมตุถุ** ความว่า สี่ด้วยมือ คือบุคคลนี้ชื่ออะไร รอยจूरณโคมัยและหญา นั่งคุกเข่าบนพื้นดิน แม้พยายาม ด้วยความสำคัญอันวิปริตว่า เราจักเอาปากเป่าให้มันลุกโพลง ก็ไม่อาจให้ ลุกโพลงได้. บทว่า **มูโถ** ความว่า คนอันธพาลเช่นกับคนใบ้ แม้แสวงหา ด้วยมิใช่อุบายอย่างนี้ ย่อมไม่ได้ประโยชน์นั้น. บทว่า **ยตุถ** ความว่า ย่อม ไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เหมือนคนริคนมโถแต่เขาโถ ซึ่งไม่มีน้ำมันเลย. บทว่า **เสนิมอกฺขุปลาณ** ได้แก่ เพราะได้เหล่าอมาตย์ซึ่งมีเสนีเป็นประมุข. บทว่า **वलฺลภานํ นยเน จ** ได้แก่ ด้วยความแนะนำของเหล่าอมาตย์ผู้มีความคุ้นเคย ผู้เป็นที่รักเป็นที่เจริญใจ. บทว่า **ชคตีปาลา** ได้แก่ พระราชาทั้งหลายย่อมครองแผ่นดินนี้แหละซึ่งได้ชื่อว่า พสุนธร เพราะทรงไว้ซึ่ง รัตนะทั้งหลายคือแก้ว.

เทวดากล่าวสู่พระราชว่า ชนทั้งหลายเช่นกับพระองค์ ในเมื่อไฟ มีอยู่แท้ ก็หาเป่าหิงห้อยไม่ ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ก็พระองค์ตรัสถามอาจารย์ ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น ก็เป็นเหมือนครั้งเมื่อไฟมีอยู่ ทรงเป่าหิงห้อย เหมือน คนทิ้งตราฐุเสียแล้วซังด้วยมือ และเหมือนเมื่อต้องการน้ำมันก็รีดเอาแต่เขาโถ ฉะนั้น อาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านั้นจะรู้อะไร เพราะเขาเหล่านั้นเช่นกับหิงห้อย มโหสถบัณฑิตเช่นกับกองเพลิงใหญ่ ย่อมรุ่งโรจน์ด้วยปัญญา ขอพระองค์ โปรดให้ห้ามโหสถมาตริสตามเถิด เมื่อพระองค์ไม่ทรงทราบปัญหาเหล่านั้น พระชนมชีพของพระองค์จะไม่มี ทูลคุกคามฉะนี้แล้ว ก็อันตรธานหายไป.

จบ ปัญหาหิงห้อย

พระราชอาฎมรณภยคุกคาม รุ่งขึ้นให้เรียกอมาตย์ ๔ คนมาตรัสสั่งว่า ท่านทั้ง ๔ คนจงขึ้นรถ ๔ คัน ออกจากประตูเมืองทั้ง ๔ ประตูคั่นหามโหสถ บุตรเราอยู่ที่ใด จงทำสักการะแก่เธอในที่นั้น แล้วนำตัวมาโดยเร็ว อมาตย์ ทั้ง ๔ คนออกทางประตูคนละประตู อมาตย์ ๓ คนไม่พบมโหสถบัณฑิต แต่ อมาตย์คนหนึ่งออกทางประตูด้านทิศทักษิณ พบพระมหาสัตว์ที่บ้านทักษิณยวมัชฌคาม ขนดินเหนียวมา มีร่างกายเปื้อนดินเหนียว นั่งบนตั่งใบไม้หมุนจักร ในสำนักอาจารย์ ปั้นดินเหนียวเป็นปั้น ๆ บริโภคข้าวเหนียวไม่มีแคง.

ถามว่า ก็เหตุไร มโหสถจึงทำการอย่างนี้ แก้วว่า ได้ยินว่า พระราชา ทรงรังเกียจว่า มโหสถบัณฑิตจะชิงราชสมบัติของพระองค์โดยไม่สงสัย มโหสถคิดว่า เมื่อพระราชาทรงทราบ ว่า มโหสถเลี้ยงชีพอยู่ด้วยการทำหม้อขาย ก็จะทรงหายรังเกียจ จงได้ทำอย่างนี้.

มโหสถเห็นอมาตย์ก็รู้ว่าจะมาหาตน จึงดำริว่า วันนี้ศของเรายังมี เป็นปกติอีก เราจักบริโภคโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ ที่นางอมราเทวีจัดไว้รับ คิดจะนี้จึงทิ้งก้อนข้าวที่ถือไว้ ลุกขึ้นบ้วนปาก อมาตย์นั้นเข้าไปหามโหสถใน ขณะนั้น แต่อมาตย์คนนั้นเป็นฝักฝ่ายเสนกะ เพราะฉะนั้น เมื่อจะสืบต่อ ข้อความที่เสนกะกล่าวแต่หนหลัง ว่าทรัพย์ประเสริฐกว่าปัญญา นั้น จึงกล่าวว่า แน่ะท่านบัณฑิต คำของอาจารย์เสนกะเป็นจริง ในเมื่อยศของท่านเสื่อม ท่านเป็นผู้มีปัญญามากถึงปานนี้ ก็ไม่สามารถจะเป็นที่พึงแก่ท่าน บัดนี้ท่านมี ร่างกายเปื้อนด้วยดินเหนียว นั่งที่ตั่งใบไม้กินข้าวเห็นปานนี้ กล่าวจะนี้ แล้ว ได้กล่าวคาถาที่หนึ่งในภุริปัญหาในทสนิบาตนี้ว่า

ได้ยินว่า คำที่อาจารย์เสนกะกล่าวเป็นของจริง

แม้ท่านจะมีปัญญาดุจแผ่นดิน มีสิริ มีความเพียร

และมีความคิดเช่นนั้น ยังไม่ป้องกันความที่ท่านเข้าถึง

อำนาจของความพินาศได้ ท่านจึงต้องกินอาหารไม่มี

แกง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สจฺจํ กิร** ความว่า แน่ท่านอาจารย์ อาจารย์เสนกะกล่าวคำใด ได้ยินว่า คำนั้นเป็นคำจริงทีเดียว. บทว่า **สิริ** ได้แก่ ความเป็นใหญ่. บทว่า **ชิติ** ได้แก่ มีความเพียรเป็นนิจ. บทว่า **น** ตายเต **ภาววสุปฺนิตํ** ความว่า ไม่รักษา คือไม่คุ้มครอง ท่านผู้เข้าถึงอำนาจของความพินาศคือความไม่เจริญ คือไม่สามารถจะเป็นที่พึ่งของท่านได้. บทว่า **ยาวกํ** ความว่า กินภัตตาหารจากข้าวสารเหนียวเห็นปานนี้.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวตอบมาตย์นั้นว่า แน่อันธพาล เราประสงค์จะทำศนั้นให้เป็นปกติด้วยปัญญาของตนอีก จึงได้ทำอย่างนี้ แล้วกล่าวสองคาถานี้ว่า

เรายังความสุขให้เจริญด้วยความทุกข์ เมื่อ

พิจารณากาลและมีไข้กาล ก็หลบซ่อนอยู่ เปิดช่อง
คิดทำให้เป็นประโยชน์แก่ตน ด้วยเหตุนั้น เราจึงยินดี
ด้วยการบริโภคน้ำข้าวเหนียว ก็เรารู้จักกาลเพื่อองอาจ
ทำความเพียร ยังยศของตนให้เจริญอีก ด้วยความคิด
ของตนองอาจอยู่ ดูจความองอาจแห่งราชสีห์ที่พื้น
มโนศีลานั้น ท่านจักเห็นเราด้วยความสำเร็จนั้นอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺขเณ** ความว่า ยังความสุขแก่ของตน ให้งอกงามคือเจริญด้วยทำให้กลับ เป็นปกติ ด้วยความทุกข์ทางกายและทางใจนี้. บทว่า **กาลากาลํ** ความว่า เราเมื่อพิจารณากาลและมีไข้กาลอย่างนี้ว่า นี้เป็น กาลที่ต้องหลบซ่อนเที่ยวไป นี้ไม่ต้องหลบซ่อน รู้ว่าในเวลาที่พระราชากริ้ว ต้องหลบซ่อนเที่ยวไป เป็นผู้หลบซ่อนคือปิดบัง ตามความพอใจคือความ

ขอบใจของตน เลี้ยงชีพด้วยงานช่างหม้อ ไม่ปิดคือเปิดช่องกล่าวคือเหตุแห่งประโยชน์ของตนอยู่ ด้วยเหตุนี้ เราจึงยินดีด้วยการบริโภควิวเหนียว บทว่า อภิขิมุหตาย ได้แก่ เพื่อองอาจ คือเพื่อกระทำความเพียรยิ่ง. บทว่า มนุเตหิ อตุลฺล ปริปายยิตฺวา ความว่า เราจักยังยศของเราให้เจริญอีก ด้วยความรู้ของตน องอาจดุจราชสีห์องอาจที่พื้นมโนศิลา ฉะนั้น ท่านจักเห็นเราด้วยความสำเร็จนั้นแม้อีก.

ลำดับนั้น อมาตย์กล่าวกะมโหสถว่า แน่ะพ่อบัณฑิต เทวดาผู้สิงอยู่ ณ เสวตฉัตรตามปัญหาพระราชา พระราชาธรรมาธิบดีทั้ง ๔ ใน ๔ คน นั้น แม้คนหนึ่งก็ไม่อาจแก้ปัญหาได้ เพราะเหตุนี้ พระราชาจึงดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้ามาหาท่าน พระมหาสัตว์จึงกล่าวสรรเสริญอานุภาพแห่งปัญญาว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจงเห็นอานุภาพแห่งปัญญาของตน เพราะว่าอิสริยยศย่อมไม่เป็นที่พึงในกาลเห็นปานดังนี้ บุคคลผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญาเท่านั้น ย่อมเป็นที่พึงได้ อมาตย์ได้รับพระราชบัญชาว่า จงให้มโหสถบัณฑิตอาบน้ำนุ่งห่มในที่ที่พบที่เดียวแล้วนำมา ก็ได้ทำตามรับสั่งแล้วให้กหาปณะพันหนึ่ง และผ้าสำหรับหนึ่ง ซึ่งเป็นของพระราชทานแก่พระมหาสัตว์ ได้ยินว่า ช่างหม้อเกิดกลัวขึ้นเอง ด้วยคิดเห็นว่า เราใช้สอยมโหสถผู้เป็นราชบัณฑิต พระมหาสัตว์เห็นกิริยาแห่งช่างหม้อ จึงพูดเอาใจว่า อย่างกลัวเลยท่านอาจารย์ ท่านเป็นผู้มีอุปการะแก่ข้าพเจ้ามาก กล่าวฉะนี้แล้วให้กหาปณะพันหนึ่งแก่ช่างหม้อ แล้วนั่งไปในรถทั้งตัวเปื้อนดินเหนียวเข้าไปสู่พระนคร อมาตย์ให้ทูลข่าวมาของมโหสถแก่พระราชา รับสั่งถามว่า ท่านพบมโหสถที่ไหน จึงกราบทูลว่า มโหสถทำหม้อขายเลี้ยงชีพอยู่ ณ บ้านทักษิณยวมัชฌคาม ทราบว่ามีรับสั่งให้มาเฝ้า ก็ยังหาอาบน้ำไม่ มีร่างกายเปื้อนดินเหนียวมาที่เดียว พระเจ้าวิเทหราชทรงดำริว่า ถ้ามโหสถเป็นศัตรูของเรา จะพึงเที่ยวอยู่ด้วยทำ

อิสริยศักดิ์ มโหสถนี้หาได้เป็นศัตรูของเราไม่ ทรงดำรินั้นแล้วตรัสสั่งว่า ท่านจงบอกแก่มโหสถบุตรของเราว่า จงไปเรือนของตนอาบน้ำตักแต่งกาย แล้วมาตามทำนองเกียรติศักดิ์ที่เราให้ มโหสถได้สดับพระราชกระแส ก็ทำอย่างนั้นแล้วมาเฝ้า ได้พระราชานุญาตให้เข้าเฝ้าแล้ว ก็ตรงเข้าไปถวายบังคม พระราชา แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชทรงปฏิสันถาร มโหสถบัณฑิต เมื่อจะทรงทดลองมโหสถบัณฑิต จึงตรัสถามว่า

ก็คนพวกหนึ่งไม่ทำความชั่ว ด้วยคิดว่าเราสบาย
อยู่แล้ว คนอีกพวกหนึ่งไม่ทำ เพราะเกรงเกี่ยวข้องกับ
ด้วยความดีเตียน ก็เข้าเป็นผู้สามารถ มีความคิด
เต็มเปี่ยม เหตุไรจึงไม่ทำความทุกข์แก่เรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุขี हि ความว่า แน่บัณฑิต ก็คน
บางพวกไม่ทำความชั่วเพราะเหตุแห่งความเป็นผู้มีอิสระยัง ด้วยคิดว่า พวก
เรามีความสุข สมบูรณ์ด้วยอิสริยยศ พวกเราไม่ควรทำความชั่วด้วยเหตุเท่านี้
คนบางพวกไม่ทำความชั่วเพราะเกรงเกี่ยวข้องกับด้วยความดีเตียน ด้วยคิดว่า
คนมั่งร่ำยกล่าวดีเตียนจักมีแก่เจ้านายผู้ให้ยศแก่เราเห็นปานนี้ บางคนมีปัญญา
น้อย แต่ตัวเจ้าเป็นผู้สามารถ มีความคิดเต็มเปี่ยม ถ้าต้องการก็ครองราช-
สมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้นได้ เหตุไรจึงไม่ชิงราชสมบัติ ไม่ทำความทุกข์แก่เรา.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์กราบทูลพระราชาว่า

บัณฑิตทั้งหลายไม่ประพฤติกความชั่ว เพราะเหตุ
แห่งความสุขของตน อันความทุกข์กระทบแล้ว แม้
พลาดจากสมบัติก็สงบ ย่อมไม่ละธรรม เพราะรักและ
เพราะชัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขลิตาปี** ความว่า แม้เป็นผู้มีสภาพที่
พลาดจากสมบัติแล้วตั้งอยู่ในวิบัติ. บทว่า **น ชนฺหฺนฺติ ธรรมํ** ความว่า ย่อม
ไม่ละแม้ซึ่งธรรมคือประเพณี แม้ซึ่งธรรมคือสุจริต.

พระราชามือจะตรัสขัตติยมายาเพื่อทดลองมโหสถอีก จึงตรัสคาถา
นี้ว่า

**บุคคลพึงถอนตนที่ต่ำช้า ด้วยเพศที่อ่อนหรือ
ทารุณอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน ภายหลังจึงประพฤติ
ธรรมก็ได้มิใช่หรือ.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทินฺ** ความว่า พึงถอนตนที่ต่ำช้า คือ
เสียใจขึ้นตั้งไว้ในสมบัติ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะแสดงอุปมาด้วยต้นไม้ แต่พระราช
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

**บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึง
หักรานกิ่งของต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็น
ผู้ชั่วช้า.**

ก็แลครั้น กล่าวอย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงความที่ตนมิใช่ผู้ประทุษร้าย
มิตรแม้ในที่ทั้งปวงว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ถ้าว่าบุคคลหักกิ่งต้นไม้ที่ตนได้
บริโภค ชื่อว่าเป็นผู้ประทุษร้ายมิตรไซ้ จะกล่าวไปทำไม บุคคลผู้นี้ก็ชื่อว่า
เป็นผู้ขามนุษย์ บิดาของข้าพระองค์ พระองค์ให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศโอฬาร
และข้าพระองค์ พระองค์ก็ทรงอนุเคราะห์ ด้วยการอนุเคราะห์มาก เมื่อข้า-
พระองค์ทำร้ายในพระองค์ จะไม่พึงชื่อว่าเป็นผู้ประทุษร้ายมิตรได้อย่างไร
และเมื่อจะทูลท้วงโทษแห่งพระราช จึงกล่าวคาถาว่า

**นรชนรู้แจ้งซึ่งธรรมแต่ผู้ใด และสัตบุรุษเหล่าใด
บรรเทาเสียซึ่งความสงสัยอันเกิดขึ้นแก่นรชนนั้น
กิริยาของท่านผู้นั้นเป็นดังเกาะและเป็นที่พักของนรชน
นั้น ผู้มีปัญญาไม่พึงยังไม่ตรีกับท่านผู้นั้นให้เสื่อม
สิ้นไป.**

กาลานั้นมีเนื้อความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า บุรุษพึงรู้ธรรม คือ
เหตุแม้มีประมาณน้อย แต่สำนักของอาจารย์ใด และสัตบุรุษเหล่าใดบรรเทา
เสียซึ่งความสงสัยอันเกิดขึ้นแก่นรชนนั้น การกระทำของท่านผู้นั้นเป็นดังเกาะ
และเป็นที่พักเพราะอรรถว่าเป็นที่พักของนรชนนั้น บัณฑิตไม่พึงละ คือไม่
พึงยังมีมิตรภาพกับอาจารย์เช่นนั้นให้พินาศ.

บัดนี้ เมื่อจะถวายโอวาทพระราชา มโหสถบัณฑิตจึงกล่าว ๒ คาถา
นี้ว่า

**คฤหัสถ์บริโภความเป็นคนเกียจคร้าน ไม่ดี
บรรพจิตเป็นผู้ไม่สำรวจแล้ว ไม่ดี พระราชาผู้ไม่ทรง
พิจารณาก่อนจึงทรงราชกิจไม่ดีความโกรธของบัณฑิต
ผู้มักโกรธไม่ดี กษัตริย์ควรทรงพิจารณาก่อนทรงราช-
กิจ พระเจ้าแห่งทิศไม่ทรงพิจารณาก่อนไม่พึงทรง
ราชกิจ ยศและเกียรติย่อมเจริญแก่พระราชาผู้ทรง
พิจารณาก่อนจึงทรงบำเพ็ญราชกรณียกิจเป็นปกติ.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น สาธุ ได้แก่ ไม่บริสุทธฺิ คือไม่งาม.
บทว่า อนิสम्मการี ได้แก่ ผู้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่พิจารณา คือ

ไม่ทำให้ประจักษ์แก่ตนแล้วกระทำ. บทว่า **ตัม น สาธุ** ความว่า ความโกรธกล่าวคือความกำเริบแห่งอาชญา ด้วยอำนาจการยึดสิ่งที่ไม่ใช่ฐานะ ของบุคคลผู้เป็นบัณฑิตคือผู้มีปัญญาอันไม่ดี. บทว่า **ยโส กิตฺติยจ** ความว่า อิศริยยศ ปริวารยศ และเกียรติคุณ ย่อมเจริญโดยส่วนเดียว.

จบ ฎริปัญหา

เมื่อพระมหาสัตว์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระเจ้าวิเทหราชจึงให้พระมหาสัตว์นั้น ฌ ราชบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร พระองค์เองประทับนั่ง ฌ อาสนะต่ำ ตรัสว่า พ่อบัณฑิต เทวดาผู้สิงอยู่ ฌ เศวตฉัตรถามปัญหา ๔ ข้อของเรา แต่เราไม่รู้ปัญหา ๔ ข้อนั้น อาจารย์ ๔ คนก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้น เจ้าจงกล่าวแก้ปัญหา ๔ ข้อนั้นแก่เรา มโหสถกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เทวดาผู้สิงอยู่ ฌ เศวตฉัตรก็ยกไว้เถิด หรือเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น ก็ยกไว้เถิด ข้าพระองค์อาจกล่าวแก้ปัญหาที่ผู้ใดผู้หนึ่งถาม ขอพระองค์ตรัสปัญหา ๔ ข้อที่เทวดาถามเถิด พระเจ้าข้า ลำดับนั้น พระราชาเมื่อจะตรัสตามทำนองที่เทวดาถาม จึงตรัสคาถาเป็นปฐมว่า

บุคคลประหารร่างกายผู้อื่นด้วยมือทั้งสอง หรือ
ด้วยเท้าทั้งสอง และเอามือประหารปากผู้อื่น บุคคล
นั้นกลับเป็นที่รักแห่งผู้ต้องประหาร เพราะฉะนั้น
พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นที่รักนั้นได้แก่ใคร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หนฺติ** แปลว่า ย่อมประหาร. บทว่า **ปริสุภฺติ** แปลว่า ย่อมประหารเหมือนกัน. บทว่า **สเว ราช ปิโย โหติ** ความว่า บุคคลนั้นเมื่อกระทำอย่างนั้น ย่อมเป็นที่รัก. บทว่า **กนฺเตนมภิปฺสุสฺติ** ความว่า เพราะเหตุานั้น พระองค์ทรงเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักได้แก่คนไหน เทวดาถามปัญหานี้ว่าอย่างนี้.

พอพระมหาสัตว์ได้สดับปัญหาเท่านั้น เนื้อความแห่งปัญหานั้นก็ปรากฏเหมือนดวงจันทร์เต็มดวงปรากฏในท้องฟ้า ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลเตือนพระราชาให้คอยทรงสดับแล้ว จึงกล่าวแก้ทวนปัญหาทำให้ปรากฏประหนึ่งผู้มีฤทธิ์ชูดวงอาทิตย์ขึ้นไปกลางหาวฉะนั้นว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อใดเด็กน้อยนอนบนตักมารดา ก็รำเรงยินดีเล่นประหารมารดาด้วยมือและเท้า ถอนนมมารดา เอามือประหารปากมารดา เมื่อนั้นมารดาก็กล่าวคำดังนี้เป็นต้นกับบุตรนั้นด้วยอำนาจความรักว่า แน่ะอ้ายลูกประทุษร้าย อ้ายโจร เองประหารข้าอย่างนี้ได้หรือ กล่าวฉะนี้แท้ก็ไม่อาจจะกลั่นความรักไว้ ก็สวมกอดให้นอนระหว่างกัน จวบศิระษะ บุตรนั้น เป็นที่รักแห่งมารดาในกาลนั้น ฉนั้นใดก็เป็นที่รักแห่งบิดาในกาลนั้น ฉนั้นนั้น เทวดาได้สดับบรรดาธิบายของพระโพธิสัตว์ ก็เผยคำพูนัตถ์ออกมาสำแดงกายกึ่งหนึ่งให้ปรากฏ ให้สาธุการด้วยเสียงอันไพเราะว่า โอ บัณฑิตกล่าวแก้ปัญหาถูกต้องแล้วหนอ แล้วบุชาพระมหาสัตว์ด้วยดอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์ อันบรรจุเต็มในผอบแก้ว แล้วอันตรธานหายไป แม้พระเจ้าวิเทหราชก็ทรงบูชาพระมหาสัตว์ด้วยบุปผชาติเป็นต้น แล้วตรัสวิงวอนให้กล่าวแก้ปัญหาข้ออื่นต่อไป ครั้น ได้ทรงรับให้ตรัสถาม จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

บุคคลด่าผู้อื่นตามความใคร่ แต่ไม่ยอมให้ผู้ถูก

ด่านั้นถึงภยันตราย บุคคลผู้ถูกด่านั้นยอมเป็นที่รักของ

ผู้ด่า เพราะเหตุนั้น พระองค์ทรงเห็นใครว่าเป็นที่รัก

แห่งผู้ด่า.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์อธิบายปัญหาที่ ๒ นั้นว่า ข้าแต่พระมหา-
ราชเจ้า มารดาสั่งบุตรอายุ ๗ - ๘ ขวบ ผู้สามารถจะทำตามสั่งได้ว่า แน่ะพ่อ
เจ้าจงไปนา เจ้าจงไปร้านตลาด ดังนี้เป็นต้น กุมารกล่าวว่า แม่เจ้า ถ้าแม่

ให้ของเคี้ยวของกินนี้ด้วย ๆ แก่ลูก ลูกจักไป ครั้นมารดาบอกว่า เออซิพ็อก็เคี้ยวกินของกินแล้วบ้านปาก ยืนอยู่ที่ประตูเรือน หาไปนาไม่ เล่นเสียบกับหมู่เด็ก หากทำตามสั่งของมารดาไม่ ครั้นมารดาบังคับให้ไปก็กล่าวว่ แม่แม่เม่นั่งยืนที่เงาเรือนเย็น ลูกจะทำตามคำสั่งของแม่ภายนอกอย่างไร ได้ดังนี้เป็นต้น ครั้นมารดาบอกว่า เองลงข้า ก็แสดงมือและปากแปลก ๆ แล้วหนีไป มารดาเห็นบุตรหนีก็ขัดเคือง ถือไม้ไล่ตาม เมื่อไม้ทันบุตรก็คุกคามว่า อ้ายคนชั่ว อ้ายโจร เองกินของกินของข้าแล้วไม่ปรารถนาจะทำอะไร ๆ ที่นา หยุคก่อน ๆ แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า เองไปเถิดอ้ายถ่อย พวกโจรจงตัดมึงให้เป็นชิ้นน้อย ชิ้นใหญ่ ค่าบริภาษตามความใคร่ตามอัธยาศัย ก็แต่กาลใดปากกล่าวอะไร ๆ ออกไป กาลนั้นใจก็ไม่ปรารถนาซึ่งความมีมาแห่งภยันตรายแม้หน้อยหนึ่งแก่บุตร ฝ่ายทารกเล่นกับพวกทารกตลอดวัน ไม่อาจจะเข้าบ้านเวลาเย็น ก็ไปสำนักหมู่ญาติ ฝ่ายมารดาเมื่อแลดูหนทางที่บุตรจะกลับมา เห็นบุตรที่รักยังไม่กลับบ้าน ก็มีหัวใจเต็มไปด้วยความโศกว่า ชะรอยลูกของเราจะไม่อาจเข้าบ้าน มีน้ำตาไหลอาบหน้า ไปค้นหาที่เรือนญาติ เห็นบุตรที่รักก็สวมกอดจูบที่ศีรษะ เอามือทั้งสองจับบุตรให้นั่งกล่าวว่า พ่อลูกรัก อย่าเอาถ้อยคำของแม่จดไว้ในใจเลย กล่าวขณะนี้ยังความรักให้เกิดขึ้นอย่างเหลือเกิน ข้าแต่พระมหาราชเจ้า บุตรชื่อว่าเป็นที่รักยิ่งในกาลเมื่อมารดาโกรธ ด้วยประการฉะนี้ เทวดาได้สดับก็บูชาพระมหาสัตว์เหมือนคราวที่แล้วมา ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชก็ทรงบูชาพระมหาสัตว์เหมือนคราวที่แล้ว แล้วตรัสวิงวอนให้กล่าวแก้ปัญหาคำที่ ๓ ครั้นได้ทรงรับให้ตรัสตาม จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

บุคคลกล่าวด้วยคำไม่จริง แล้วท้วงกันด้วยคำ

เหลาะแหละ บุคคลนั้นย่อมเป็นที่รักแห่งกัน ด้วย

เหตุนั้น พระองค์ทรงเห็นว่า ได้แก่ใคร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลแก่ปัญหานั้นแค่พระราชว่า ข้าแต่พระ-
มหาราชเจ้า เมื่อใดภรรยาและสามี ๒ คนอยู่ในที่ลับเล่นกันด้วยความเสนาหา
ตามความยินดีของโลก แล้วกล่าวต่อกันและกันด้วยคำไม่จริงอย่างนี้ว่า ความรัก
ในเราย่อมไม่มีแก่ท่าน ได้ยินว่า ใจของท่านไปภายนอกแล้ว แล้วท้วงกันด้วย
คำเหลวไหลและ เมื่อนั้นภรรยาและสามีทั้ง ๒ นั้น ก็รักกันเหลือเกิน ขอพระองค์
ทรงทราบเนื้อความแห่งปัญหานี้ ด้วยประการฉะนี้ เทวดาได้สดับแล้วก็บูชา
พระโพธิสัตว์เหมือนดังก่อนอีก ฝ่ายพระราชาที่ทรงบูชาพระมหาสัตว์โดยนัย
หนหลัง แล้วตรัสวิงวอนให้กล่าวแก้ปัญหาคืออื่นอีก ครั้นได้รับให้ตรัสตาม
จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า

บุคคลนำข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะไปชื่อว่า

ผู้นำไปมีอยู่โดยแท้ บุคคลเหล่านั้นย่อมเป็นที่รักแห่ง

ผู้เป็นเจ้าของข้าวน้ำเป็นต้น ด้วยเหตุนั้น พระองค์

ทรงเห็นว่า ได้แก่ใคร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์อธิบายแก่เนื้อความแห่งปัญหาถวายพระราชา
ว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ปัญหานี้เทวดากล่าวหมายเอาสมณะและพราหมณ์ผู้
ประพฤติธรรม จริงอยู่ สกฺขทั้งหลายผู้มีศรัทธาเชื่อโลกนี้และโลกหน้าจึงบริจาค
ทานและใครจะให้อีก สกฺขเหล่านั้นเห็นสมณะและพราหมณ์เห็นปานดังนั้น ขอ
ข้าวน้ำเป็นต้นไปก็ดี นำข้าวน้ำเป็นต้นที่ได้แล้วไปบริโภคน้ำก็ดี ก็เลื่อมใสรักใคร่
ในสมณะและพราหมณ์เหล่านั้นเหลือเกิน ด้วยเห็นว่า สมณะและพราหมณ์
เหล่านี้ขอข้าวน้ำเป็นต้นของเรา บริโภคข้าวน้ำเป็นต้นเป็นของของเราทั้งนั้น
เมื่อเป็นเช่นนี้สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายชื่อว่า เป็นผู้นำไป ก็เป็นผู้ขอโดย
ส่วนเดียว แลเป็นผู้นำข้าวและน้ำเป็นต้นที่ได้แล้วไปโดยแท้ ชื่อว่าเป็นผู้เป็น
ที่รักของเจ้าของข้าวน้ำเป็นต้น ก็ในเมื่อปัญหานี้อันมโหสถกล่าวแล้ว เทวดา

ก็บูชาเหมือนอย่างนี้ แล้วกระทำสาธารณแล้วชดผอบอันเต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการมาแทบเท้าแห่งมโหสถแจ้งว่า คุณอนมโหสถบัณฑิต ท่านจงรับผอบเต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชโปรดปรานเลื่อมใสในมโหสถเป็นอย่างยิ่ง ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่เขา จำเดิมแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ได้มียศใหญ่.

จบเทวปัญหา

บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านี้ปรึกษากันอีกว่า บัดนี้ มโหสถบุตรคฤหบดี มียศใหญ่ นัก เราจักทำอย่างไรดี ถ้าดับนั้น เสนกจะจึงกล่าวกะบัณฑิตทั้งสามว่า การที่เขา มียศใหญ่นั่นยกไว้เถิด เราเห็นอุบายแล้ว เราทั้ง ๔ จักไปหามโหสถถามว่า ควรบอกความลับแก่ใคร ถ้าเขาจักบอกว่า ไม่ควรบอกแก่ใครไซ้ เราทั้งหลายจักทูลยุยงพระราชาว่า คฤหบดีบุตรผู้มีนามว่ามโหสถเป็นข้าศึกของพระองค์ บัณฑิตทั้ง ๓ เห็นชอบด้วย บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านี้ จึงไปเรื่อนมโหสถทำปฏิสันถารแล้วกล่าวว่า แน่ะบัณฑิต เราทั้ง ๔ ใครจะถามปัญหาท่าน ครั้นมโหสถให้ถาม เสนกจะจึงถามว่า บุคคลผู้เป็นบัณฑิตควรตั้งอยู่ในธรรมอะไร มโหสถตอบว่า ควรตั้งอยู่ในความจริง เสนกถามว่า ผู้ตั้งอยู่ในความจริงแล้วควรทำอะไร มโหสถตอบว่า ควรให้ทรัพย์สมบัติเกิดขึ้น เสนกถามว่า ให้ทรัพย์สมบัติเกิดแล้ว ควรทำอะไร มโหสถตอบว่า ควรคบมิตร เสนกถามว่า คบมิตรแล้วควรทำอะไรต่อไป มโหสถตอบว่า ควรเรียนความคิดอ่านจากมิตร เสนกถามว่า เรียนความคิดอ่านจากมิตรแล้วควรทำอะไรอีก มโหสถตอบว่า การได้ความคิดอ่านจากมิตรนั้น ถ้าเป็นความลับ ไม่ควรบอกความลับของตนแก่ใคร บัณฑิตทั้ง ๔ ก็รับว่าดีแล้ว แล้วลากลับ เป็นผู้มีจิตยินดีคิดว่า บัดนี้เราทั้ง ๔ เห็นหลันมโหสถละ แล้วไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า มโหสถเป็นกบฏต่อพระองค์ พระเจ้าวิเทหราชตรัส
ห้ามว่า เราไม่เชื่อท่านทั้งหลาย มโหสถจักไม่เป็นกบฏต่อเรา บัณฑิตทั้ง ๔
จึงกราบทูลว่า จริณะพระเจ้าข้า ขอได้ทรงเชื่อ ก็ถ้าไม่ทรงเชื่อจงตรัสถามเขา
ดูว่า ความลับของเขา เขาไม่ควรบอกแก่ใคร ถ้าเขাজักไม่เป็นกบฏต่อพระองค์
เขাজักทูลว่า ควรบอกแก่คนชื่อนั้น ถ้าเขাজักเป็นกบฏต่อพระองค์ เขাজักทูลว่า
ไม่ควรบอกแก่ใคร ๆ ในเมื่อความปรารถนาสำเร็จจึงควรบอก ในกาลนั้น
พระองค์จักทรงเชื่อข้าพระองค์หมดสงสัย พระราชาทรงรับจะทดลอง วันหนึ่ง
เมื่อบัณฑิตทั้ง ๕ มาพร้อมกัน จึงตรัสคาถานี้ในปัญญาบัณฑิตปัญหา ในวิสติ-
นิบาตว่า

ท่านทั้งหลายผู้เป็นบัณฑิตทั้ง ๕ มาพร้อมกัน
แล้ว บัดนี้ปัญหาแจ่มแจ้งแก่เรา ท่านทั้งหลายจงฟัง
ปัญหานั้น บุคคลควรเปิดเผยข้อความที่ควรตีความ
หรือควรสรรเสริญ อันเป็นข้อความลับแก่ใคร.
ครั้นพระราชาตรัสอย่างนี้แล้ว เสนกะคิดว่า เราจักให้พระราชา
เข้าอยู่ในพวกเราด้วย จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระภูมีบาล พระองค์จงตรัสเปิดเผยแก่
เหล่าข้าพระองค์ก่อน พระองค์เป็นผู้ซุบเสียง เป็นผู้
ทรงอดทนต่อราชนิเวศอันหนัก จงตรัสก่อน ข้าแต่
พระจอมประชากร เหล่าข้าพระองค์ผู้เป็นนักปราชญ์
ทั้ง ๕ จักพิจารณาสิ่งพระองค์พอพระราชหฤทัยและ
เหตุเป็นที่ชอบด้วยพระอัชฌาศัย แล้วกราบทูลภายหลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภตุตา ความว่า พระองค์เป็นผู้ชบเลี้ยง
เหล่าข้าพระองค์ และเป็นผู้ทรงอดทนต่อพระราชภารกิจที่เกิดขึ้น ขอพระองค์
โปรดตรัสข้อนั้นก่อนเถิด. บทว่า ตว จนุทรุจฺจि ความว่า บัณฑิต ๕ คน
เหล่านั้นพิจารณาสิ่งที่พระองค์พอพระราชหฤทัย และเหตุเป็นที่ชอบด้วยพระ-
อัธยาศัยแล้ว จักกราบทูลในภายหลัง.

ลำดับนั้น พระราชาจึงตรัสถามว่า ด้วยความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจ
กิเลสของพระองค์ว่า

ภรรยาใดมีศีลาจารวัตร ไม่ให้ผู้อื่นลักสัมผัส
คล้อยตามอำนาจความพอใจของภัสดา เป็นที่รักเป็นที่
เจริญใจ สามีควรเปิดเผยข้อความที่ควรติเตียน หรือ
ควรสรรเสริญ อันเป็นความลับแก่ภรรยา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนฺถฺยเยยฺยา ความว่า อันผู้อื่นไม่พึง
จับต้องด้วยอำนาจกิเลส.

แต่นั้นเสนกะยินดีว่า บัดนี้เราทั้งหลายยังพระราชานุญาตให้เข้าในพวกเรา
ได้แล้ว เมื่อจะแสดงเหตุการณ์ที่ตนทำไว้เอง จึงกล่าวหาว่า

สหายใดเป็นที่ระลึก เป็นที่ถึง เป็นที่พึงของ
บุคคลผู้ถึงความทุกข์ เตือดร้อนอยู่ บุคคลควรเปิดเผย
ข้อความที่ควรติเตียน หรือควรสรรเสริญ อันเป็น
ความลับ แก่สหายนั้นเทียว.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามปุ๊กกุสะว่า แน่อาจารย์ปุ๊กกุสะ ท่านเห็น
อย่างไร ความลับของตนควรบอกแก่ใคร ปุ๊กกุสะเมื่อจะกราบทูลจึงกล่าวหา
ว่า

**พี่น้องชายใด ผู้เป็นพี่ใหญ่หรือพี่กลางหรือน้อง
ถ้าว่าพี่น้องชายนั้นตั้งอยู่ในศีล เสนอสิ่งที่ควรเสพ
บุคคลควรเปิดเผยข้อความที่ควรติเตียน หรือควรสรร
เจริญ อันเป็นความลับ แก่พี่น้องชายนั้น.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตตฺโต ความว่า ดำรงสภาวะไว้ได้
คือเป็นผู้มีการเสพผิดออกแล้ว.

แต่นั้น พระราชาตรัสถามกามินทะว่า แน่ะอาจารย์กามินทะ ท่านเห็น
อย่างไร ความลับควรบอกแก่ใคร กามินทะเมื่อจะกราบทูลจึงกล่าวคานี้ว่า

**บุตรใดดำเนินตามใจบิดา เป็นอนุชาที่มีปัญญา
ไม่ทรามกว่าบิดา บิดาควรเปิดเผยข้อความที่ควร
ติเตียนหรือควรสรรเสริญอันเป็นความลับแก่บุตรนั้น**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปตฺถกฺขุ ได้แก่ ผู้ทำตามถ้อยคำ อธิบายว่า
บุตรที่ทำตามใจของเรา คือเป็นไปในอำนาจจิตของบิดา เป็นผู้อดทนต่อโอวาท.
บทว่า อนุชาโต ความว่า บุตรมี ๓ ประเภท คือ อภิชาติ ๑ อนุชาต ๑
อวชาต ๑ บุตรผู้ยังยศที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ชื่อว่า อภิชาติ บุตรที่เป็นเชื้อสาย
ของสกุล เป็นผู้ตัดวงศ์สกุล ทำทรัพย์ให้พินาศ ชื่อว่า อวชาต บุตรผู้รักษา
แบบแผนของสกุล ประเพณีของสกุลไว้ได้ ชื่อ อนุชาต อาจารย์กามินทะ
กล่าวอย่างนี้หมายถึงอนุชาตบุตรนั้น.

แต่นั้น พระราชาตรัสถามเทวินทะว่า แน่ะอาจารย์เทวินทะ ท่านเห็น
อย่างไร ความลับควรบอกแก่ใคร เทวินทะเมื่อจะกราบทูลเหตุการณ์ที่ตนทำไว้
จึงกล่าวคานี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ประเสริฐที่สุดแห่ง-
มนุษย์นิกร มารดาใดเลี้ยงบุตรด้วยความพอใจรักใคร
บุตรควรเปิดเผยข้อความที่ควรติเตียนหรือควรสรร-
เสริญ อันเป็นความลับ แก่มารดานั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทวิปทชนินุทเสฏฐ ได้แก่ จอม
ประชากรผู้ประเสริฐที่สุดของมนุษย์ทั้งหลาย. บทว่า จนุทสา ปิเยน ได้แก่
ด้วยความพอใจและด้วยความรัก.

พระราชากรัน ตรีสตมอาจารย์ ๔ คนเหล่านั้น ซึ่งกล่าวตอบไปอย่าง
นี้แล้ว จึงตรีสตมมโหสถบัณฑิตว่า เจ้าเห็นอย่างไร พ่อบัณฑิต ความลับ
ควรบอกแก่ใคร มโหสถบัณฑิตเมื่อจะกราบทูลเหตุแห่งความลับ จึงกล่าว
คานีว่า

การซ่อนความลับไว้นั้นแลเป็นการดี การเปิด-
เผยความลับไม่ดีเลย บุคคลผู้มีปรีชา เมื่อความปรา-
รณายังไม่สำเร็จก็ฟังกลั่นไว้ เมื่อความปรารถนา
สำเร็จแล้วฟังกล่าวตามสบาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิปนุหนาย ความว่า ได้แก่พระ-
มหाराชเจ้า สิ่งที่คนปรารถนายังไม่สำเร็จเพียงใด บัณฑิตฟังอดกลั่นไว้ ไม่ฟัง
แจ้งแก่ใคร ๆ เพียงนั้น.

เมื่อมโหสถบัณฑิตกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระราชาทรงเสียดพระทัย
เสนกะแลดูพระพักตร์พระราชินี พระราชาก็ทอดพระเนตรหน้าเสนกะ มโหสถ
บัณฑิตเห็นกิริยาแห่งเสนกะและพระราชินี ก็รู้ว่า อาจารย์ทั้ง ๔ นี้ได้ยูงใน
ระหว่างเราและพระราชินีไว้ก่อนแล้ว พระราชาตรีสตมปัญญาเพื่อทดลองเรา
เมื่อพระราชินีและราชบริพารเจรจากันอยู่ ดวงอาทิตย์อัสดงคต เจ้าหน้าติดตาม

ประทีป มโหสถดำริว่า ขึ้นชื่อว่าราชการเป็นของหนักย่อมไม่ปรากฏ ใครจะ
รู้เรื่อง อะไรจักมี เราควรรีบกลับเสียก่อน ดำริฉะนี้จึงลุกจากที่นั่งถวายบังคม
พระราชารออกไป คิดว่า ผู้หนึ่งกล่าวว่า ควรบอกความลับแก่สหาย ผู้หนึ่งกล่าว
ว่าควรบอกความลับแก่พี่น้องชาย ผู้หนึ่งกล่าวว่า ควรบอกความลับแก่บุตร
ผู้หนึ่งกล่าวว่า ควรบอกความลับแก่มารดา เราสำคัญว่า กิจนี้จักเป็นของตน
เหล่านี้ได้ทำแล้วแน่ คนเหล่านี้คงกล่าวถึงกิจที่ตนเห็นแล้ว จงยกไว้เถิด เรา
จักรู้เหตุนี้ ในวันนี้ ฝ่ายราชบัณฑิตทั้ง ๔ ออกจากราชสำนักแล้ว ในวัน
อื่นๆ เคยนั่งที่หลังถึงข้าวถึงหนึ่งใกล้ประตูพระราชนิเวศน์ ปรึกษากันถึง
กรณีกิจแล้วจึงกลับไปบ้าน เพราะเหตุนั้น มโหสถจึงดำริว่า วันนี้ เรา
นอนอยู่ภายใต้ดั่งข้าว ก็สามารจจะรู้ความลับของอาจารย์ทั้ง ๔ นั้น จึงให้คน
ใช้ยกถึงข้าวนั้นแล้วให้ลาดเครื่องลาด แล้วเข้าอยู่ภายใต้ดั่งข้าวนั้น แล้วให้
สัตตยูงแก่คนใช้ว่า ในเมื่ออาจารย์ทั้ง ๔ หานั่งปรึกษากันลุกไปแล้ว พวกเจ้า
จงมานำข้าวออก คนใช้เหล่านั้นรับคำสั่งแล้วหลีกไป ฝ่ายอาจารย์เสนกะทูล
พระเจ้าวิเทหราชว่า พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อข้าพระบาทหรือ บัดนี้ข้อความนั้น
เป็นอย่างไรพระเจ้าข้า พระราชาทรงสดับคำของพวกอาจารย์ผู้ยุยง ก็หาได้
ทรงพิจารณาไม่ เป็นผู้ทั้งกลัวทั้งตกพระหฤทัย จึงตรัสถามว่า แน่ะท่าน
เสนกะบัณฑิต บัดนี้เราจักทำประการไร เสนกะจึงทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า
ควรที่พระองค์จะไม่ชักช้า อย่าทันทให้มโหสถรู้ตัว แล้วฆ่าเสีย พระราชาตรัส
ว่า แน่ะอาจารย์เสนกะ ยกท่านเสียแล้ว คนอื่นชื่อว่าเป็นผู้ใคร่ความเจริญแก่
เราย่อมไม่มี ท่านจงชวนสหายของท่านคอยอยู่ที่ภายในประตู เมื่อมโหสถบุตร
คฤหบดีมาสู่ราชสำนักแต่เช้า จงตัดศีรษะเสียด้วยพระแสงขรรค์ ดำรัสสั่ง
ฉะนี้แล้ว พระราชทานพระแสงขรรค์รัตนะที่ทรง อาจารย์ทั้ง ๔ นั้นกราบทูล

ว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า ขอพระองค์อย่าทรงเกรงกลัวเลย พวกข้าพระบาทจักฆ่า
มโหสถนั้นเสียให้จงได้ ทูลฉะนี้แล้วออกมานั่งที่หลังถ้ำข้าว รำพึงกันว่า พวก
เราเห็นหลังปัจจามิตรแล้ว แต่นั้นเสนกะจึงเอ่ยขึ้นว่า ใครจักฆ่ามโหสถ
อาจารย์ทั้ง ๓ จึงตอบว่า ท่านอาจารย์นั้นแลจักฆ่าได้ แล้วทำกิจนั้นให้เป็น
ภาระของเสนกะนั้นผู้เดียว ลำดับนั้น เสนกะจึงถามอาจารย์ทั้ง ๓ ว่า ท่าน
ทั้ง ๓ กล่าวว่ ชื่อว่าความลับควรบอกแก่บุคคลชื่อนั้น ๆ ดังนี้ กิจนั้นท่าน
ทั้ง ๓ ได้ทำแล้ว หรือเห็นแล้ว หรือได้สดับแล้วอย่างไร ลำดับนั้น อาจารย์
ทั้ง ๓ กล่าวว่ เสนกะว่า ข้าแต่อาจารย์ กิจที่ท่านกล่าวว่ ความลับควรบอก
แก่สหายนั้นเป็นของปรากฏแล้ว กิจนั้นท่านทำแล้ว หรือเห็นแล้ว หรือ
ได้ฟังแล้วอย่างไรเล่า กิจนั้นเราได้ทำเอง ข้าแต่อาจารย์ ถ้ากระนั้น ท่านจง
กล่าวให้ทราบ ความลับนี้พระราชาทรงทราบแล้ว ชีวิตของเราจะไม่มี ข้า
แต่อาจารย์ ท่านอย่ากลัวเลย บุคคลผู้ทำลายความลับของเราทั้งหลายในที่นี้
ไม่มี ของงกล่าวให้ทราบเถิด เสนกะเอาเล็บเคาะถ้ำข้าวว่า มโหสถอยู่ได้ถึง
ข้าวนี้กระมัง อาจารย์ทั้ง ๓ ตอบว่า มโหสถเป็นคนเอาอิสรียศ คงไม่เข้า
ไปอยู่ในที่เช่นนี้ บัดนี้จักเป็นคนเมายังด้วยศีล ท่านเห็นซึ่งไปได้ ฝ่ายเสนกะ
เมื่อจะบอกความลับของคน จึงกล่าวว่ ท่านทั้ง ๓ รู้จักหญิงแพศยาชื่อนั้น
ในนครนี้หรือ ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ทราบ บัดนี้นางคนนั้นยังปรากฏอยู่หรือหายไป
ไม่พบเลย ท่านอาจารย์ เสนกะจึงแจ้งว่ เราทำกิจของบรูษกับด้วยนางคน
นั้นในสวนไม้ร้าง แล้วย้งนางคนนั้นให้ตายด้วยโลกในเครื่องประดับ แล้วนำ
เครื่องประดับของนางนั้นมาห่อด้วยผ้าสาฎก แล้วแขวนไว้บนไม้รูปเหมือนงา
ช้างในห้องเรือนของเรา เราย้งไม่อาจจะใช้เครื่องประดับนั้น เห็นความที่
เครื่องประดับนั้นเป็นของเก่า เราทำความผิดพระราชกำหนดอย่างนี้ ได้บอก

แก่สหายคนหนึ่ง สหายคนนั้นมีได้บอกแก่ใคร ด้วยเหตุนี้เราจึงกล่าวว่า เราได้บอกความลับแก่สหาย มโหสถเริ่มตั้งใจกำหนดความลับของเสนกะไว้เป็นอย่างดี ฝ่ายปุกกุสะเมื่อจะบอกความลับของตน จึงกล่าวว่า โรคเรื้อนมีที่ขาของข้าพเจ้า น้องชายน้อยของข้าพเจ้าเท่านั้นรู้ ข้าพเจ้าไม่ให้ใคร ๆ รู้ ชำระแผลนั้นทายา พันผ้าทับแผล พระราชามีพระหฤทัยกรุณาในข้าพเจ้า ตรัสเรียกข้าพเจ้าว่า ปุกกุสะจงมา แล้วบรรทมที่ขาของข้าพเจ้าบ่อย ๆ ก็ถ้าราชาทรงทราบเรื่องนี้ พึงประหารชีวิตข้าพเจ้า ยกน้องชายน้อยคนนั้นของข้าพเจ้าเสีย คนอื่นไม่รู้เลย ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าบอกความลับแก่น้องชายน้อย ฝ่ายกานินทะเมื่อจะแสดงความลับของตนจึงกล่าวว่า ในวันอุโบสถข้างแรม ยักษ์ชื่อรทเวะ มาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ร้องดูสุนัขบ้าร้อง ข้าพเจ้าได้แจ้งเนื้อความนี้แก่บุตร บุตรของข้าพเจ้ารู้ว่ายักษ์มาถึงข้าพเจ้า ก็ให้ข้าพเจ้านอนในห้องข้างใน ปิดประตู ออกไปให้มีมหรสพที่ประตู เพื่อกลบเสียงของข้าพเจ้า ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าบอกความลับแก่บุตร แต่นั้นอาจารย์ทั้ง ๓ จึงถามเทวินทะ เทวินทะเมื่อจะกล่าวความลับของตน จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าทำการขจัดสิแก้วมณี มีแก้วมณีเป็นมงคล เป็นที่เข้าอยู่แห่งสิริ เป็นของหลวง ซึ่งท้าวสักกเทวราชประทานพระเจ้ากุสุราชไว้ ข้าพเจ้าลักเอามงคลมณีรัตนนั้นมาให้มารดา มารดานั้นไม่ให้ใครรู้ ถึงเวลาข้าพเจ้าจะเข้าเฝ้าพระราชาก็ให้มงคลมณีรัตนแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายังสิริให้อยู่ในตัวข้าพเจ้าด้วยอำนาจแห่งมงคลมณีรัตนนั้น จึงเข้าไปสู่ราชสำนัก พระราชาได้ตรัสแก่ท่านทั้งหลายตรัสกับข้าพเจ้าก่อนกว่าใคร ๆ แล้วพระราชทานกหาปณะ ๘ กหาปณะบ้าง ๑๖ กหาปณะบ้าง ๓๒ กหาปณะบ้าง ๖๔ กหาปณะบ้าง แก่ข้าพเจ้าเพื่อเป็นเสบียงได้เลี้ยงชีพทุกวัน ถ้าพระราชาทรงทราบอานุภาพมณีรัตนนั้นไซ้ ชีวิตของข้าพเจ้าก็จะไม่รอดอยู่ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าบอกความลับแก่มารดา

พระมหาสัตว์ได้ทำความลับของอาจารย์ทั้ง ๔ ให้ประจักษ์ ก็อาจารย์ทั้ง ๔ นั้น
แจ้งความลับแก่กันแลกัน ราวกะบุคคลฟ้ออกของตนแผ่วัยวะภายในออกมา
ภายนอก แล้วเตือนกันว่า ท่านทั้งหลายอย่าประมาท มาช่วยกัน ชมามโหสถ
บุตรคฤหบดีแต่เช้า กำชับกันดังนี้แล้วต่างลุกขึ้นหนีไป ในกาลเมื่ออาจารย์
ทั้ง ๔ ไปแล้ว คนใช้ของมโหสถที่นัดหมายกันไว้ ก็มายกถังข้าวพาพระ-
มหาสัตว์ออกหนีไป พระโพธิสัตว์ก็กลับถึงเคหสถาน อาบน้ำแต่งกายบริโภค
โภชนาหารแล้วรู้ว่า วันนี้พระนางอุทุมพรเทวีผู้เชษฐภคินีของเรา คงประทาน
ข้าวมาแต่พระราชวัง จึงวางบุรุษพิเศษไว้ที่ประตูตั้งว่า เจ้าจงให้คนมาแต่
พระราชวังเข้ามา แล้วบอกแก่เราโดยเร็ว ก็แลกรันตั้งฉะนั้นแล้ว ก็นอน ณ ที่
นอนมีสิริ.

ขณะนั้น พระเจ้าวิเทหราชบรรทม ณ ที่บรรทมอันมีสิริ ทรงอนุสรณ์
ถึงคุณของมโหสถว่า มโหสถบัณฑิตบำรุงเรามาตั้งแต่เรามีอายุได้ ๗ ปี ไม่ได้
ทำความเสียหายน้อยหนึ่งแก่เรา เมื่อเทวดาถามปัญหา ถ้าจักไม่มีมโหสถไซ้
ชีวิตของเราก็จะไม่พึงมี เรามาถือเอาคำของปัจฉามิตรผู้มีเมตตา แล้วกล่าวสั่งว่า
ท่านทั้งหลายจงชมามโหสถผู้มีฐานะหาผู้เสมอมิได้ ฉะนั้นแล้วให้พระขรรค์ เป็น
อันว่าเราทำสิ่งที่ไม่ควรทำ บัดนี้แต่พรุ่งนี้ไป เราจักไม่ได้เห็นมโหสถอีก ทรง
รำพึงฉะนี้ก็ยังความโศกให้เกิดขึ้น พระเสโทไหลโชมพระกาย พระราชานั้น
เต็มไปด้วยความโศกก็ไม่ทรงได้ความผ่องใสแห่งพระมณัส พระนางอุทุมพร-
เทวีเสด็จไปบรรทมร่วมกับพระราชสามี ทอดพระเนตรเห็นพระอาการของ
พระราชสามี ทรงดำริว่า เป็นไฉนหนอ ความผิออย่างไรของเรามีอยู่ หรือ
เหตุการณ์แห่งความโศกอย่างไรอื่นเกิดขึ้นแก่พระองค์ เราจักทูลพระองค์ก่อน
เมื่อจะทูลถาม จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐที่สุด พระองค์เป็นผู้
มีพระมนัสวิปริตไปอย่างไรหรือ ข้าแต่พระจอมประ-
ชากร ข้าพระบาทจะฟังพระคำรัสข้อนั้นของพระองค์
พระองค์ทรงพระดำริอย่างไรหรือจึงทรงโสมนัส ข้า
แต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ความผิดของข้าพระบาทไม่
มีเลยหรือ พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสภาดาตอบพระนางว่า

มโหสถผู้มีปัญญาจะถูกฆ่า เพราะมโหสถผู้มี
ปัญญาดังแผ่นดิน เราบังคับสั่งเพื่อฆ่าแล้ว เราคิดถึง
เรื่องนั้น จึงเป็นผู้โทมัส แน่พระเทวี ความผิดของ
เธอไม่มีเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาณตฺโต เม ความว่า เนะนางผู้เจริญ
บัณฑิตทั้ง ๔ บอกร่วมเรา มโหสถบัณฑิตเป็นศัตรูของเรา เราไม่ได้พิจารณา
โดยถ่องแท้ สั่งฆ่ามโหสถผู้มีปัญญาดังแผ่นดินว่า พวกท่านจงฆ่าเขาเสีย เมื่อ
เราคิดถึงการณ์นั้น จึงมีความโทมัสว่า เราตายเสียดีกว่ามโหสถบัณฑิตตาย.

ความโศกสัทเทภาเกิดขึ้นแก่พระนางอุทุมพร ด้วยความรักใน
พระมหาสัตว์ เพราะได้ทรงสดับพระราชาตรัสเช่นนั้น แต่นั้นพระนางจึงทรง
คิดว่า เราจักยังพระราชให้ทรงอุ้มพระหฤทัยด้วยอุบายหนึ่ง ในกาลเมื่อ
พระราชบรรทมหลับ เราจักส่งข่าวไปยังมโหสถผู้กนิษฐภคินีของเรา ลำดับ
นั้น พระนางจึงกราบทูลพระราชว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระองค์
ผู้ยังมีมโหสถให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศใหญ่ ภายหลังมาทรงทำการดังนี้แก่เขาจะ
เป็นไรไป แล้วทูลเล่าโลมพระราชว่า พระองค์ทรงสถาปนามโหสถในตำแหน่ง

เสนาบดี ได้ยินว่า บัดนี้เรอคิดกบฏต่อพระองค์ ก็บุคคลผู้ปัจเจกมิตร มิใช่
เป็นคนเล็กน้อยเลย พระองค์ควรประหารชีวิตเขาเสียทีเดียว ขอพระองค์อย่า
ทรงพระวิตกเลย พระราชามีความโศกเบาบางก็หยั่งลงสู่นิทรารมณ์ ขณะนั้น
พระราชเทวีเสด็จลุกขึ้นเข้าสู่ห้อง ทรงพระอักษรมีความว่า คุณอนมโหสถ
บัณฑิตทั้ง ๔ ทำลายเธอให้แตกกับพระราชา พระราชากริ้ว ตรัสสั่งบัณฑิต
ทั้ง ๔ ให้มาเธอที่ประตูพระราชวังเวลาพรุ่งนี้ พรุ่งนี้เธออย่ามาสู่ราชสำนัก
ถ้าจะมาก็พึงเป็นผู้สามารถทำชาวพระนคร ให้อยู่ในเงื้อมมือเธอแล้วพึงมา
ทรงพระอักษรมีความฉะนี้แล้วสอดเข้าในห่อ เอาด้ายพันห่อแล้ว วางใน
สุพรรณภษาณใหม่ปิดฝาประทับพระลัญจกรประทานแก่นางข้าหลวงผู้ประพฤติ
ประโยชน์ตรัสสั่งว่า เจ้าจงนำห่อนี้ไปให้แก่มโหสถบัณฑิตผู้น้องชายน้อยของ
เรา นางข้าหลวงได้ทำตามคำสั่ง อันใคร ๆ ไม่ควรคิดว่า ทำไมนางข้าหลวง
ออกจากคาน้ำข้างในในเวลากลางคืนได้ เพราะว่าพระราชาพระราชทานพร
แก่พระนางไว้ก่อนแล้ว ให้พระนางใช้ใครนำของเสวยอันมีรสออกไปให้มโหสถ
ได้ตามประสงค์ เพราะฉะนั้นใคร ๆ จึงไม่ห้ามนางข้าหลวงนั้น พระโพธิสัตว์
รับพระสุพรรณภษาณแล้วให้นางข้าหลวงนั้นกลับ นางข้าหลวงก็ลากลับมาทูล
ความที่ตนให้พระสุพรรณภษาณแก่มโหสถแล้วแต่พระนาง ขณะนั้นพระนาง
จึงเสด็จมาบรรทมกับพระราชสามี ฝ่ายพระโพธิสัตว์แก้ห่อหนังสือออกอ่าน
รู้ความนั้นแล้ว จดกิจที่จะพึงทำแล้วเข้านอน ฝ่ายอาจารย์ทั้ง ๔ ถือพระ-
แสงขรรค์ยืนอยู่ภายในประตูวังแต่เช้า เมื่อไม่เห็นมโหสถมาก็เสียใจ ไปเฝ้า
พระราชา ครั้นตรัสถามว่า เป็นอย่างไร ท่านทั้งหลายฆ่ามโหสถแล้วหรือ
จึงกราบทูลว่า ไม่เห็นมโหสถมา พระเจ้าข้า ฝ่ายพระมหาสัตว์พอรุ่งขึ้นก็
สنانกายด้วยน้ำหอม ประดับกายด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง บริโภคโภชนะ

อันเลิศ ชำระสรีริกแล้ว ทำชาวพระนครให้อยู่ในเงื่อมมือแล้ว ตั้งการรักษา
ในที่นั้น ๆ เป็นผู้อันมหาชนห้อมล้อม นรกลงสู่ประต้วงด้วยศใหญ่ ฝ่าย
พระเจ้าวิเทโหราชให้เปิดพระแกลประทับยืนทอดพระเนตรอยู่ ลำดับนั้น
พระโพธิสัตว์ลงจากรถถวายบังคมบรมกษัตริย์แล้วยืนอยู่ พระราชาทอด
พระเนตรเห็นกิริยาของมโหสถทรงดำริว่า ถ้ามโหสถเป็นข้าศึกแก่เรา ที่ไหน
เขาจะพึงไหว้เรา ลำดับนั้นก็ตรัสให้เรียกมโหสถมาเฝ้า แล้วเสด็จประทับ ณ
พระราชอาสน์ ฝ่ายมโหสถถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ส่วนหนึ่ง บัณฑิตทั้ง ๔
ก็นั่งอยู่ที่นั่น ลำดับนั้น พระราชาเป็นเหมือนไม่ทรงทราบอะไร ตรัสถาม
มโหสถว่า แน่ะพ่อมโหสถ เมื่อวานนี้เจ้ากลับบ้านแต่ยามแรก เจ้าพึงมาเดี๋ยวนี้
เจ้าสละเสียวอย่างไรเพราะอะไร ตรัสละนี้แล้ว ได้ตรัสคานี้ว่า

เจ้าไปบ้านแต่หัวค่ำ มาเอาบัดนี้ ใจของเจ้า

รังเกียจเพราะได้ฟังอะไรหรือ คุก่อนเจ้าผู้มีปัญญาจจ

แผ่นดิน ใครได้พูดอะไรแก่เจ้า เราจะฟังเจ้าบอกเรื่อง

ของเจ้า เจ้าจงบอกเรื่องนั้นแก่เรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิโศคโต ความว่า คุก่อนพ่อมโหสถ
บัณฑิต เมื่อวานเจ้าไปบ้านแต่หัวค่ำ คือปฐมยาม. บทว่า อิทานิ เอลิ
ความว่า บัดนี้มาด้วยอิสรียศ. บทว่า กิมาตฺถกิตฺเต ได้แก่ รังเกียจอะไร.
บทว่า กิมโวจ ความว่า ใคร ๆ ได้กล่าวกะเจ้าว่า อย่าไปเฝ้าพระราชาหรือ
พวกเราฟังคำของเจ้านั้น เจริญเจ้าบอกคือแจ้งการณนั้นแก่เรา.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลเตือนพระราชาว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
พระองค์ถือเอาคำบัณฑิตทั้ง ๔ แล้ว มีพระราชานิติให้มาเข้าพระบาท ด้วย
เหตุนั้น ข้าพระบาทจึงยังไม่มา ทูลละนี้แล้วได้กล่าวคานี้ว่า

มโหสถผู้มีปัญญาจะถูกฆ่า ข้าแต่พระปิ่นประ
ชากร กาลใดพระองค์เสด็จอยู่ในที่ลับ ได้ตรัสข้อ
ความลับที่รับสั่งแก่อาจารย์ทั้ง ๔ กับ พระนางอุทุมพร
เมื่อหวัค้ำ ข้อความลับอย่างนั้นของพระองค์ พระ-
องค์ได้เปิดเผยแล้ว ก็ข้อความลับนั้นอันข้าพระบาท
ได้ฟังแล้วในกาลนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทิ เต ได้แก่ ๆ กาลใดพระองค์. บทว่า
มนุชยิต์ ได้แก่ ตรัสแล้ว. บทว่า เทสึ ความว่า หวัค้ำ คือตอนกลางคืน
ถามว่า ตรัสแก่ใคร ตอบว่า แก่พระอักรมเหสี ด้วยว่าพระองค์ประทับ อยู่
ในที่ลับได้ตรัสข้อความนี้แก่พระอักรมเหสีนั้น. บทว่า กุญหํ ปาตุกตํ
ความว่า ความลับของพระองค์เห็นปานฉะนี้ พระองค์ทรงทำให้ปรากฏแล้ว.
บทว่า สุตํ มเมตํ ความว่า มโหสถโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ก็
ความลับนั้น ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วในขณะนั้นทีเดียว.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำของมโหสถก็ทรงพระพิโรธด้วยทรง
เห็นว่า นางอุทุมพรจักส่งข่าวไปขณะนั้นเอง จึงทอดพระเนตรพระราชเทวี
มโหสถรู้กิริยานั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ทรงพิโรธพระราช
เทวีทำไม ข้าพระองค์ทราบเหตุการณ์ อดีต อนาคต และปัจจุบันทั้งสิ้น
พระนางตรัสความลับของพระองค์แก่ข้าพระองค์จึงยกไว้ก่อน ความลับของ
เสนกะและปุกกุสะเป็นต้น ใครแจ้งแก่ข้าพระองค์เล่า ปัญหาของกิงก่าใครบอก
แก่ข้าพระองค์ และปัญหาของเทวดาใครบอกแก่ข้าพระองค์เล่า ข้าพระองค์
ทราบความลับของชนเหล่านี้ก่อนแล้วทีเดียว เมื่อจะทูลความลับของเสนกะก่อน
จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า

เสนกะได้ทำกรรมลามกไมใช่กรรมดีอันใด คือ
ฆ่าหญิงแพศยานางหนึ่งในสวนไม้รัง ในนครนี้เอง
แล้วถือเอาเครื่องประดับทองคำด้วยผ้าสาฎกเก็บไว้ในเรือน
ของตน อยู่ในที่ลับได้แจ้งเรื่องนี้แก่สหายคนหนึ่ง
กรรมลามกอันเป็นความลับของตนเห็นปานนี้ อัน
เสนกะทำให้ปรากฏแล้ว ความลับนี้ ข้าพระองค์ได้
ฟังแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสพุทฺธิรูป ความว่า เสนกะได้กระทำ
อกุศลกรรมอันลามกไมใช่กรรมดี คือฆ่าหญิงแพศยาชื่อโน้นในสวนไม้รังใน
นครนี้เอง แล้วถือเอาเครื่องประดับทองคำของหญิงนั้นแหละ เก็บไว้
ในที่โน้นในเรือนของตน. บทว่า สขินิว รโหคโต อลลฺลิต ความว่า ข้าแต่
พระมหाराชเจ้า ครั้งนั้น เสนกะอยู่ในที่ลับได้บอกเรื่องนั้นแก่สหายคนหนึ่ง
เรื่องเมื่อนั้น ข้าพระองค์ก็ได้ฟังแล้ว ข้าพระองค์ก็ได้คิดกบฏต่อสมมติเทพ
เสนกะนั้นแหละเป็นผู้คิดกบฏ ถ้าพระองค์มีพระราชประสงค์ด้วยคนกบฏ จง
โปรดให้จับเสนกะ.

พระราชาทอดพระเนตรดูเสนกะแล้วมีราชกระตุ้ถามว่า จริงหรือ
เสนกะ ก็ได้ทรงรับกราบทูลตอบว่า จริงพระเจ้าข้า จึงรับสั่งให้จำเสนกะใน
เรือนจำ ฝ่ายมโหสถเมื่อจะกราบทูลข้อความลับของปุกกุสะ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระจอมประชากร โรคเรื้อนเกิดขึ้นแก่
ปุกกุสะ เป็นโรคที่ไม่สมควรจะใกล้ชิดพระราชา
ปุกกุสะอยู่ในที่ลับได้แจ้งแก่น้องชายน้อย ความที่
ปุกกุสะเป็นโรคเรื้อน เป็นข้อความลับเห็นปานนี้ อัน

ปุกกุสะได้ทำให้ปรากฏแล้ว ความลับนี้ข้าพระองค์ได้

ฟังแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อราชปุตโต ความว่า ข้าแต่พระ-
มหาราชเจ้า โรคเรื้อนเกิดขึ้นแก่ปุกกุสะนั้น เป็นโรคที่ไม่สมควรจะใกล้ชิด
คือไม่ควรจะถูกต้องพระราช พระองค์บรรทมที่ขาของปุกกุสะบ่อย ๆ ด้วยเข้า
พระหัตถ์ว่า ขาของปุกกุสะอ่อน ที่เท้าของปุกกุสะนั้นมีสัมผัสอ่อนเพราะ
ผ้าพันแผล พระเจ้าข้า.

พระราชาทอดพระเนตรดูปุกกุสะแล้ว ตรัสถามว่า จริงหรือปุกกุสะ
ครั้งนี้ได้ทรงสดับรับสารภาพว่าจริง จึงรับสั่งให้เอาตัวเข้าเรือนจำ มโหสถ-
บัณฑิตเมื่อจะกราบทูลความลับของกามินทะ จึงกล่าวคานี้ว่า

กามินทะอันอาพาธซึ่งลามก กล่าวคือยักษชื่อ

นรทเวสังแล้วเป็นเหมือนสุนัขบ้าร้องอยู่ กามินทะ

อยู่ในที่ลับได้แจ้งความลับนี้แก่บุตร ความลับเห็น

ปานนี้ อันกามินทะทำให้ปรากฏแล้ว ความลับนี้ข้า

พระองค์ได้ฟังแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสพฺภรุโป ความว่า กามินทะนั้นอัน
อาพาธใดถูกต้องแล้วร้องเหมือนสุนัขบ้า อาพาธนั้นคือยักษนรทเวสังเป็น
อาพาธดำช้าลามก กามินทะอันอาพาธนั้นถูกต้องแล้ว ไม่สมควรเข้าไปสู่
ราชสกุล พระเจ้าข้า.

พระราชาทอดพระเนตรดูกามินทะแล้วตรัสถามว่า จริงหรือกามินทะ
กามินทะทูลรับสารภาพ จึงตรัสสั่งให้นำกามินทะเข้าสู่เรือนจำ ฝ่ายมโหสถ
บัณฑิตเมื่อจะกราบทูลความลับของเทวินทะ จึงกล่าวคานี้ว่า

ท้าวสักกเทวราชได้ประทานมณีรัตนอันโอฬาร

มี ๘ คตแต่พระเจ้ากุสราขผู้เป็นพระอัยยกาของพระองค์
มณีรัตนนั้นเดียนี้ตกลงมือเทวินทะ ก็เทวินทะอยู่ใน
ที่ลับได้แจ้งแก่มารดา ข้อความลับเห็นปานนี้ อัน
เทวินทะทำให้ปรากฏแล้ว ความลับนี้ข้าพระองค์ได้
ฟังแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปีตามหสุต ได้แก่ พระเจ้ากุสราขผู้
เป็นพระอัยยกาของพระองค์. บทว่า ตทชฺช หตุถิ ความว่า ข้าแต่พระ-
มหาราชเจ้า มณีรัตนซึ่งสมมติว่าเป็นมงคลนั้น เดียนี้ตกลงมือของเทวินทะ
แล้ว.

พระราชชาตรีตามเทวินทะว่า จริงหรือเทวินทะ ครั้นเทวินทะกราบ-
ทูลสารภาพว่าจริง จึงโปรดให้ส่งเทวินทะเข้าเรือนจำ อาจารย์ทั้ง ๔ ตั้งใจจะ
ฆ่ามโหสถ กลับต้องเข้าเรือนจำเองทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้.

พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพระองค์กราบทูล
ว่า อันบุคคลไม่ควรบอกความลับของตนแก่บุคคลอื่นด้วยเหตุนี้ อาจารย์ทั้ง
๔ กราบทูลว่า ควรบอก ก็ถึงความพินาศใหญ่ เมื่อจะแสดงธรรมให้ยิ่ง ได้
กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

การซ่อนความลับไว้นั้นแหละดี การเปิดเผย
ความลับไม่ประเสริฐเลย บุคคลผู้มีปัญญา ในเมื่อ
ทำความลับยังไม่สำเร็จ ฟังอดทนไว้ ข้อความลับ
สำเร็จแล้ว ฟังกล่าวตามสบาย.

บุคคลไม่ควรเปิดเผยข้อความลับเผย ควรรักษา
ข้อความลับนั้นไว้ ดูกบุคคลรักษาขุมทรัพย์ ฉะนั้น
ข้อความลับอันบุคคลผู้รู้แจ้งไม่ทำให้ปรากฏนั้นแลดี.

บัณฑิตไม่ควรบอกความลับแก่สตรี และแก่คน
ไม่ใช่มิตร กบอย่าบอกความในใจแก่บุคคลที่อำมิส
ลากไป และแก่คนไม่ใช่มิตร.

ผู้มีปรีชาย่อมอดทนต่อคำด่าคำบริภาษ และการ
ประหารแห่งบุคคลผู้รู้ข้อความลับซึ่งผู้อื่นไม่รู้ เพราะ
กลัวแต่แพร่ความลับที่คิดไว้ ประหนึ่งคนเป็นทาส
อดทนต่อคำด่าเป็นต้นแห่งนาย ฉะนั้น ชนทั้งหลาย
รู้ความลับที่ปรึกษากันของบุคคลผู้หนึ่งเพียงใด ความ
หวาดสะดุ้งของบุคคลนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพียงนั้น เพราะ
เหตุนั้น ผู้ฉลาดไม่ควรสละความลับ.

บุคคลกล่าวความลับในเวลากลางวัน พึงหา
โอกาสที่เงียบ เมื่อจะพูดความลับในเวลาค่ำคืน อย่า
ปล่อยเสียงให้เกินเขต เพราะว่าคนแอบฟังความ ย่อม
จะได้ยินความลับที่ปรึกษากัน เพราะฉะนั้น ความลับ
ที่ปรึกษากันจะถึงความแพร่พรายทันที.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ถิยา แปลว่า แก่สตรี. บทว่า อมิตุ-
ตสฺส จ ความว่า ไม่ควรบอกแก่ศัตรู. บทว่า ลัมฮีโร ความว่า ก็บุคคล
ใดถูกอานิสอย่างใดอย่างหนึ่งลากไป คือถึงการพูดชักชวนและสงเคราะห์ ไม่พึง
บอกความลับแก่บุคคลเมื่อนั้น. บทว่า หทยตุเถ โน ความว่า ก็บุคคลใด

ไม่ใช่มิตร เป็นมิตรเทียม ปากพูดอย่างหนึ่ง ใจคิดอย่างหนึ่ง ไม่เพียงบอก
แก่บุคคลเท่านั้น. บทว่า **อสมุพฺพชฺ** ได้แก่ อันผู้อื่นไม่รู้ ปาฐะว่า **อสมุโพชฺ**
ก็มีความว่า ไม่ควรให้ผู้อื่นรู้. บทว่า **ติติกุชฺติ** ความว่า ย่อมอดกลั้น
คำบ้าง คำบริภาษบ้าง การประหารบ้างเสมือนทาส. บทว่า **มฺนุติณฺ** ความว่า
ผู้มีความรู้ทั้งหลายย่อมรู้ข้อที่ปรึกษากันนั้นในระหว่างผู้มีความรู้ทั้งหลายเพียง
ใด. บทว่า **ตาวนุโต** ความว่า ความหวาดสะดุ้งของบุคคลนั้นเพียงนั้นนั้น
ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผู้รู้ความลับแม่เหล่านั้น. บทว่า **น วิสุสฺเซ** ความว่า
ไม่เพียงสละ คือไม่ควรให้ผู้อื่นรู้. บทว่า **วิวิจฺจ** ความว่าถ้าต้องการจะปรึกษา
ความลับในกลางวัน พึงปรึกษาในที่ปกปิดให้ทำโอกาสให้เงียบ บทว่า
นาติเวลฺ ความว่า ก็เมื่อพูดความลับในราตรี ไม่เพียงทำเสียงดังเปล่งเสียง
เกินเวลาคือเกินขอบเขต. บทว่า **อุปฺสฺสูติกา** ได้แก่ คนผู้ฟังเข้าไปสู่สถานที่
ปรึกษายืนอยู่ที่นอกฝาเป็นต้น. บทว่า **ตสฺมา** ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า
ด้วยเหตุนี้ ความลับที่ปรึกษากันนั้นจะถึงความแพร่งพรายทันทีทีเดียว.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับ ถ้อยคำแห่งมโหสถก็ทรงพิโรธว่าอาจารย์
เหล่านั้นปองร้ายกันเอง มาลงเอมโหสถว่าเป็นผู้ปองร้ายเรา จึงมีพระราชดำรัส
สั่งราชบุรุษว่า พวกเจ้าจงไป จงนำอาจารย์ทั้ง ๔ นั้น ออกจากพระนคร ให้
นอนหงายบนหลาวแล้วตัดศีรษะเสีย เมื่ออาจารย์ทั้ง ๔ อัน ราชบุรุษมดมีมือ
ไพล่หลัง เขียนด้วยไม้เรียวร้อยที่ครวละ ๔ ครวละ ๔ แล้วนำไปสู่ประหาร
ชีวิต มโหสถกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ อาจารย์เหล่านี้เป็นอมาตย์เก่าของ
พระองค์ ขอพระองค์ทรงงดโทษแก่อาจารย์เหล่านี้ พระราชาพระราชทาน
อนุญาต แล้วให้เรียกอาจารย์ทั้ง ๔ มา ตรัสสั่งยกให้เป็นทาสแห่งมโหสถ ก็แต่
มโหสถทูลยกให้เป็นไทยในเวลานั้นนั่นเอง พระราชาตรัสสั่งให้ขับไล่อาจารย์
ทั้ง ๔ จากพระราชอาณาจักร มโหสถทูลขอพระราชทานโทษว่า ขอได้โปรด

อดโทษแก่คนอันธพาลเหล่านั้น ขอให้ทรงยกย่องอยู่ในฐานะนั้น พระราชา ทรงเลื่อมใสในมโหสถเกินเปรียบ ด้วยทรงดำริว่า มโหสถได้มีเมตตาเห็นปานนี้ ในเหล่าปัจฉามิตร มโหสถจักไม่มีเมตตาเห็นปานนี้ในชนเหล่าอื่นอย่างไร จำเดิมแต่นั้น นักปราชญ์ทั้ง ๔ เป็นผู้หมกพยศ คุงถูกถอนเชียวเสียแล้ว ไม่อาจจะกล่าวอะไรอีก.

จบปัญหาบัณฑิต ๕

จบปริกขิตกถา

จำเดิมแต่กาลนั้นมา มโหสถบัณฑิตถวายอนุศาสน์อรรถธรรมแก่ พระเจ้ากรุงมิลินดา มโหสถคิดว่า ก็เราดูแลเสวตฉัตรอันเป็นราชสมบัติของ พระราชา ควรที่เราจะไม่ประมาท คำนี้จะให้ทำกำแพงใหญ่ในพระนคร และให้ทำกำแพงน้อยอย่างนั้น ทั้งหอรบที่ประตูและที่ระหว่าง ๆ ให้ขุดคู ๓ คู คือคูน้ำ คูเปือกตม คูแห้ง ให้ซ่อมแซมเรือนเก่า ๆ ภายในพระนคร ให้ขุด สระโบกขรณีใหญ่ ให้ฝังท่อน้ำในสระนั้น ทำนางทั้งปวงในพระนครให้เต็ม ด้วยธัญญาหารให้น้ำพีชห้วยกับแก้วและกมุทจากพวกดาบสผู้ค้ำในสกุล ผู้มา แต่หิมวันตประเทศมาปลูกไว้ ให้ชำระล้างท่อน้ำให้น้ำไหลเข้าออกสะดวก ให้ ซ่อมแซมสถานที่ทั้งหลายมีศาลาเก่าภายนอกพระนครเป็นต้น เพราะเหตุการณ์ ะไร มโหสถจึงให้ตกแต่งบ้านเมืองดังนั้น เพราะจะป้องกันภัยอันจะมาถึงใน กาลข้างหน้า มโหสถได้ถามพวกพาดิษผู้มาแต่ประเทศนั้น ๆ ว่ามาแต่ไหน เมื่อได้รับตอบว่า มาแต่สถานที่โน้น จึงซักถามว่า ะไรเป็นที่ชอบพระราช หฤทัยของพระราชาแห่งพวกท่าน ได้ความแล้วก็ทำความนับถือต่อพวกนั้นแล้ว ส่งกลับไป แล้วเรียกโยธาร้อยเอ็ดของตนมากล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงรับเครื่อง บรรณาการที่เราจะให้แล้วไปสู่ราชธานีร้อยเอ็ด ถวายบรรณาการเหล่านี้แต่

พระราชานั้น เพื่อต้องการให้พระราชานั้นรักตน แล้วอยู่บำรุง
พระราชานั้น ดูกรियाหรือความคิดแห่งพระราชานั้น ส่งข่าวมาให้
เรารู้ แล้วอยู่ในที่นั้น เราจะเลี้ยงบุตรและภรรยาของเหล่าท่าน ตั้งคั้งนี้แล้ว
จารึกคุณทล ฉลองพระบาทพระขรรค์และสุวรรณมาลาให้เป็นอักษรในราชา-
ภรณ์นั้น ๆ เพื่อพระราชานั้น ๆ แล้ว ตั้งสัตยาธิษฐานว่า กิจของเรา
ย่อมมีเมื่อใด อักษรเหล่านี้ จงปรากฏเมื่อนั้น แล้วมอบให้โยชาร้อยเอ็ดเหล่านั้น
ไป โยชานั้นไปในประเทศนั้น ๆ ถวายบรรณาการแก่พระราชานั้น
เมื่อพระราชานั้น ตรัสถามว่ามาธุระอะไร ก็ทูลว่ามาบำรุงพระองค์ครั้ง
ตรัสถามว่า มาแต่ไหน ก็ไม่ทูลตามตรง ทูลว่า มาจากที่อื่น เมื่อทรงรับ ก็อยู่
รับราชการในภายใน.

กาลนั้นมีพระราชองค์หนึ่งพระนามว่า **สังขพลกะ** ในกัมพลรัฐ ให้
เตรียมศัสตราวุธและเรียกระดมกองทัพ ทหารของมโหสถที่วางให้สดับข่าว และ
ระวังเหตุการณ์ ที่ส่งไปอยู่ ณ ราชสำนักแห่งพระเจ้าสังขพลกษัตริย์นั้น ได้ส่ง
ข่าวสาสน์มายังมโหสถว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบประพฤติเหตุในนครนี้ว่า พระเจ้า
สังขพลกษัตริย์ทรงทำราชกิจชื่อนี้ ขอท่านจงส่งสุวบัณฑิต (นกแก้วฉลาด)
ไปทราบความเองโดยถ่องแท้ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ฟังข่าวนั้นจึงเรียก
สุวโปคกุกนกแก้วมากล่าวว่า เจ้าจงไปสืบข่าวว่า พระราชองค์หนึ่งมีพระนาม
ว่าสังขพลกะ ในกัมพลรัฐ ทำราชกิจชื่อนี้ แล้วจงเที่ยวไปในสกลชมพูทวีป
นำประพฤติเหตุมาเพื่อเรา กล่าวฉะนี้แล้วให้สุวโปคกุกินข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง
ให้คัมน์น้ำผึ้ง แล้วเอาน้ำนั้นหุงร้อยหนุงพันหนทางขนิปิก แล้วให้จับที่หน้าต่าง
เบื้องปราจีนทิศปล่อยไป สุวบัณฑิตนั้นไปในที่นั้น รู้ประพฤติเหตุแห่งพระเจ้า
สังขพลกษัตริย์แต่สำนักทหารของมโหสถนั้นโดยแน่นอนแล้ว เมื่อจะตรวจ
ชมพูทวีปทั้งสิ้นถึงอุตรปัญจาปนครในกัมปิลรัฐ.

กาลนั้น พระราชามีพระนามว่าจูลนีพรหมทัต ครองราชสมบัติใน
อุตรปัญจาลนครนั้น พราหมณ์ชื่อเกวัญเป็นนักปราชญ์ผู้ฉลาดปราดเปรื่อง
ธรรมแก่พระราชนั้น ในเวลาใกล้รุ่งวันหนึ่ง ปุโรหิตนั้นตื่นขึ้นแลดูห้องประ-
กอบด้วยสิริอันประดับแล้ว เห็นยศใหญ่ของตนด้วยแสงสว่างแห่งประทีป จึงคิด
ว่ายศแห่งเรานี้ ใคร ๆ ให้เรา ก็คิดได้ว่า ไม่ใช่ของคนอื่น เป็นของพระเจ้าจูลนี
พรหมทัตพระราชทานแก่เรา ควรเราจักจัดแจงให้พระราชารู้พระราชทานยศ
เห็นปานนี้แก่เรา ให้เป็นอัครราชาในสกลชมพูทวีป เราก็จักได้เป็นอัครปุโรหิต
ของพระองค์ คิดฉะนั้นแล้วเข้าเฝ้าพระราชานั่งเข้า ทูลถามถึงสุขไสยาตาม
ธรรมเนียมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้อความอันข้าพระบาทจะพึงทูล
ปรึกษามีอยู่ เมื่อพระราชาทรงอนุญาตให้กราบทูล จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
พระมหाराชเจ้า สถานที่ลับในพระนครไม่มี ขอเสด็จไปพระราชอุทยาน
พระราชาทรงเห็นชอบด้วย จึงเสด็จไปพระราชอุทยานกับปุโรหิต วางพลนิกาย
ไว้ภายนอกให้รักษา แล้วเสด็จเข้าสู่พระราชอุทยานกับพราหมณ์เท่านั้น ประ-
ทับนั่ง ณ แผ่นศิลาเป็นมงคล ครั้งนั้น สุวโปคกเห็นกิริยาของพระราชากับ
พราหมณ์ จึงคิดว่า อันเหตุการณ์พึงมีในกิริยาของพระราชากับพราหมณ์นี้
วันนี้เราก็จักได้ฟังอะไร ๆ ที่ควรแจ่มแก่มโหสถ คิดฉะนั้นแล้วบินเข้าไปสู่พระ-
ราชอุทยาน จับเร้นอยู่ระหว่างใบไม้รังอันเป็นมงคล พระราชาตรัสให้เกวัญ
ทูลเรื่อง พราหมณ์จึงกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอพระองค์ทรงทำไว้ในพระกรรม
ของพระองค์แต่ที่นี้ ความคิดนี้จักชื่อว่ารู้กัน ๔ หู ถ้าพระองค์ทรงทำตามคำ
ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักทำพระองค์ให้เป็นอัครราชาในสกลชมพูทวีป
พระเจ้าจูลนีได้ทรงสดับคำของเกวัญ ก็ทรงโสมนัสด้วยความเป็นผู้มีความ
ปรารถนาใหญ่ จึงตรัสว่า กล่าวไปเถิดอาจารย์ เราก็จักทำตามคำของท่าน
พราหมณ์เกวัญจึงทูลบรรยายความคิดว่า ข้าแต่สมมติเทพ เราทั้งหลายจักเรียก

ระดมกองทัพแล้วล้อมเมืองน้อยยึดเอาไว้ก่อน ข้าพระบาทจักเข้าสู่เมืองทาง
ประคูน้อยแล้วแจ้งแก่พระราชานั้นว่า กิจด้วยการรบของพระองค์ไม่มี โภค-
สมบัติเป็นของพวกข้าพระเจ้าทั้งสิ้น พระองค์จักคงเป็นพระราชายู้อย่างนั้น
ก็ถ้าพระองค์จักรบ ก็จะพ่ายแพ้โดยส่วนเดียว เพราะความที่พลและพาหนะ
ของพวกข้าพระเจ้ามาก ถ้าพระราชานั้นจักทำตามคำของพวกเรา พวกเราจัก
จับพระราชานั้นไว้ ถ้าพระราชานั้น จักไม่ทำตามคำของเราไซ้ พวกเราจักรบ
แล้วให้พระราชานั้นถึงความสิ้นพระชนม์ แล้วถือเอากองทัพนครนั้น เป็น
๒ ไปยึดเอาเมืองอื่นต่อไป ถือเอาราชสมบัติในสกลชมพูทวีปโดยอุบายนี้
แล้วตีชัยบาน พวกเรานำพระราชาร้อยเอ็ดมาสู่เมืองเรา แล้วให้ตีมสุรา
เจือยาพิษในอุทยานแล้วยังพระราชาทิ้งหมดให้สิ้นพระชนม์ แล้วทิ้งพระศพ
ของพระราชานั่นเสียในคงคา ก็จักทำราชสมบัติในราชธานีร้อยเอ็ดอยู่ใน
เงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ พระองค์จักเป็นอัครราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นด้วย
ประการฉะนี้ พระราชาทรงยินดีตรัสว่า ดีแล้วอาจารย์ เราจักทำอย่างนั้น
พราหมณ์แก้วฏูกราบทูลว่า ความคิดนี้ชื่อว่าความคิดรู้กัน ๔ หู เพราะว่า
บุคคลอื่นไม่อาจมาล่วงรู้ เพราะเหตุนี้ ขอพระองค์อย่าชักช้า รีบยกกองทัพ
ออกทีเดียว พระราชาได้ทรงสดับคำนั้น ก็ทรงโสมนัสรับว่า ดีแล้ว.

สุวโปคกได้ฟังเรื่องนั้นทั้งหมด ในกาลเมื่อพราหมณ์กับพระราช
คิดการนี้จบลง จึงประหนึ่งบินลงจับกิ่งไม้รังที่ห้อย ยังมูลให้ตกลงบนศิระชะ
แห่งแก้วฏูแล้วร้องขึ้นว่า นี้อะไรกัน พอแก้วฏูแหงนขึ้นก็ยังมีมูลให้ตกลงในปาก
ร้องกรี ๆ บินขึ้นจากกิ่งไม้รังกล่าวว่า แน่แก้วฏู ท่านสำคัญว่าความคิดของ
ท่านรู้กันแต่ ๔ หูหรือ บัดนี้รู้กันเป็น ๖ หูแล้ว จักรู้กันเป็น ๘ หูอีก แล้ว
จักรู้กันหลายร้อยหูทีเดียว ในเมื่อชนทั้งหลายกล่าวว่า ช่วยกันจับ ๆ ให้ได้
ดังนี้ ก็บินไปสู่กรุงมิตลาโดยกำลังเร็วคุณม เข้าไปสู่เคหสถานแห่งมโหสถ

บัณฑิต ก็ความประพุดนี้ เป็นวัตรของสุวโปค คือถ้าว่าข่าวมาแต่ที่ไร ๆ
ควรบอกแก่มโหสถผู้เดียว ที่นั่นสุวโปคก็ลงจับที่จะงอยป่าแห่งมโหสถ ถ้าว่า
ควรฟังแต่นางอมราเทวี สุวโปคก็ลงจับที่ตัก ถ้าว่ามหาชนควรสดับ สุวโปค
ก็ลงจับที่พื้นกาลนั้นสุวโปคลงจับ ที่จะงอยป่าแห่งมโหสถด้วยสัตตญานัน มหา
ชนก็หลีกไปด้วยรู้กันว่า ๗ ความลับ ฟังมีมโหสถพาสุวโปคขึ้นไปสู่พื้นชั้นบน
แล้วถามว่า พ่อได้เห็นได้ฟังอะไรมาหรือ ลำดับนั้น สุวโปคจึงกล่าวกะมโหสถ
ว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าไม่เห็นภัยอะไร ๆ แต่สำนักพระราชารอื่นในสกลชมพู
ทวีป ก็แต่พราหมณ์ชื่อเกวัญ ผู้เป็นปุโรหิตของพระราชาจูณิพรหมทัต พา
พระราชารไปอุทยานแล้วทูลความคิดอันรู้แต่ ๔ หู ข้าพเจ้าจับอยู่ระหว่างกิ่งไม้รัง
ยังมุลให้ตกลงในปากแห่งพราหมณ์เกวัญแล้วมานี้ กล่าวฉะนี้แล้วบอกกิจที่ได้
เห็นที่ได้ฟังทั้งปวงแก่มโหสถ ครั้นมโหสถถามว่า ก็พระเจ้าจูณิรับจะทำตาม
หรือไม่ สุวโปคตอบว่ารับจะทำตาม มโหสถจึงทำกิจที่ควรทำแก่นกนั้น คือ
ให้นอนในกรงทองคำ มีเครื่องลาดอันอ่อน แล้วคิดว่า ชะรอยเกวัญไม่รู้จัก
ความที่เราชื่อมโหสถบัณฑิต เราจักให้ถึงที่สุดแห่งความคิดที่เขาคิดกันนั้นใน
บัดนี้ จึงถ่ายสกุลเชิญใจในเมืองออกอยู่นอกเมือง นำสกุลมีอิสริยยศซึ่งอยู่ใกล้
ประคูนบทในแคว้นเจ้ามาอยู่ภายในเมือง ให้สะสมธัญญาหารไว้เป็นอันมาก.

ฝ่ายพระเจ้าจูณิพรหมทัตเชื้อค้ำแห่งเกวัญ อันหมู่เสนาแควดล้อมแล้ว
เสด็จไปล้อมเมืองหนึ่ง ฝ่ายเกวัญก็เข้าไปในเมืองนั้นโดยนัยที่กล่าวแล้ว ยัง
พระราชารในเมืองนั้นให้หมายรู้แล้ว ทำเมืองนั้นให้เป็นของตน ทำกองทัพ
ทั้ง ๒ ให้เป็นกองเดียวกันไปล้อมเมืองอื่น ก็ยึดเมืองทั้งปวงได้หมดโดยลำดับ
พระเจ้าจูณิตั้งอยู่ในโอวาทของพราหมณ์เกวัญ ยกเสียดแต่พระเจ้าวิเทหราช
นอกนั้นก็ให้พระราชารทั้งหลายในสกลชมพูทวีปอันเหลืออยู่ ให้เป็นของพระองค์
ด้วยประการฉะนี้.

บุรุษที่มโหสถวางไว้ก็ส่งข่าวถึงมโหสถเนื่องนิตย์ว่า นครทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ พระเจ้าจูลนีพรหมทัตยิดไว้ได้แล้ว ขอท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ฝ่ายมโหสถบัณฑิตส่งข่าวตอบไปยังบุรุษที่วางไว้เหล่านั้นว่า เราเป็นผู้มิได้ประมาทอยู่ในที่นี้แล้ว แม้พวกเจ้าทั้งหลายก็อย่าได้วิตกถึงเรา จงเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิด.

ฝ่ายพระเจ้าจูลนีพรหมทัตยกทัพไปยึดนครนั้น ๆ สิ้น ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็ได้ราชสมบัติในสกลชมพูทวีป จึงตรัสกะแก้วปุโรหิตว่า นครทั้งหลายเท่านี้ เราได้ไว้แล้ว ๆ เราจักยึดราชสมบัติของพระเจ้าวิเทหราช ณ กรุงมิตถิลา ปุโรหิตทูลค้านว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พวกเราไม่ควรจะยึดราชสมบัติในนครที่มโหสถอยู่ เพราะท่านมโหสถนั้นเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้ และเป็นผู้ฉลาดในอุบายอย่างนี้ ๆ ปุโรหิตทูลห้ามพระเจ้าจูลนี พรรณาคุณสมบัติของมโหสถ คุงบุคคลยกมณฑลแห่งดวงจันทร์ขึ้นกล่าว เพราะว่าปุโรหิตนี้ เป็นผู้ฉลาดในอุบายเอง ฉะนั้นจึงยังพระราชาให้กำหนดด้วยอุบายว่า ข้าแต่เทพเจ้า ราชสมบัติในมิตถิลาเป็นของเล็กน้อย ราชสมบัติในสกลชมพูทวีป เป็นของพอแก่เราทั้งหลาย ประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติในนครมิตถิลาแก่เราทั้งหลายเล่า ฝ่ายพระราชาทั้งหลายอันเหลือก็กล่าววว่า เราทั้งหลายจักยึดราชสมบัติในกรุงมิตถิลาแล้วค้ำชั้ยบาน ฝ่ายแก้วก็ทูลห้ามพระราชาเหล่านั้น แล้วให้พระราชาเหล่านั้นรู้ด้วยอุบายว่า เราทั้งหลายจักยึดราชสมบัติในวิเทหรัฐ ทำอะไร พระราชานั้นก็เป็นคุณของเราทั้งหลายขอพระองค์ทั้งหลายเสด็จกลับเถิด พระราชาเหล่านั้น ได้ฟังคำของแก้ว ต่างก็เสด็จกลับนครของตน ๆ.

เหล่าบุรุษที่วางไว้สดับเหตุการณ์ ก็ส่งข่าวแก่มโหสถว่า พระเจ้าจูลนีพรหมทัตอันพระราชาร้อยเอ็ดแควดล้อมจะมาสู่กรุงมิตถิลา แต่ก็กลับสู่เมืองของ

ตน ฝ่ายมหาสัตว์ก็ส่งข่าวตอบพวกบรูษที่วางไว้ว่า จำเดิมแต่นี้ พวกเจ้าจง
คอยดูกริยาของพระเจ้าจูลณี ฝ่ายพระจูลณีทรงปรึกษากับอาจารย์แก้วกว่า บัดนี้
เราจักทำกิจอย่างไร ครั้นแก้วทูลว่า เราจักค้ำชัษบาน จึงให้ประดับอุทยาน
แล้ว ตรัสสั่งพวกราชเสวกว่า พวกเจ้าจงเตรียมสุราไว้ในไหสักร้อยไหพันไห
เตรียมของบริโภคมีรส คือปลาและเนื้อเป็นต้น มีอย่างต่าง ๆ ไว้ให้เพียงพอ
กาลนั้นมีบรูษที่มโหสถวางไว้ก็ส่งประพุดิเหตุนี้ให้มโหสถทราบ ก็แต่บรูษ
ที่มโหสถวางไว้เหล่านั้นหาไม่รู้ไม่ว่า พระเจ้าจูลณีประกอบสุราด้วยยาพิษ ใคร
จะนำพระราชาร้อยเอ็ดให้สิ้นพระชนม์ชีพ ฝ่ายพระโพธิสัตว์รู้ความนั้น แต่
สุวโปคก จึงส่งข่าวตอบพวกบรูษที่วางไว้ว่า เจ้าทั้งหลายรู้วันที่จะค้ำสุรา
แน่นอนแล้วจงบอกแก่เรา บรูษที่วางไว้นั้นก็ทำตามสั่ง มโหสถดำริว่า เมื่อ
บัดจิตเช่นเรามีอยู่ พระราชามีประมาณเท่านี้ไม่ควรสิ้นพระชนม์ชีพ เราจัก
เป็นที่พึ่งของพระราชานี้ กิจฉะนี้แล้วเรียกพวกทวยหาญที่เป็นบริวาร
สหชาติพันคนนั้นมาแจ้งว่า ลูกก่อนสหายทั้งหลาย ได้ยินว่า พระราชาจูลณีให้
ตกแต่งพระราชอุทยาน แล้วแวดล้อมไปด้วยพระราชาร้อยเอ็ดประสงค์จะค้ำ
สุรา เจ้าทั้งหลายจงไปในที่นั้น ในเมื่ออาสน์ของพระราชานี้ทั้งหลายเขาแต่งตั้ง
แล้ว ในเมื่อพระราชานี้หนึ่งยังไม่นั่ง เจ้าทั้งหลายจงชิงเอาอาสน์ซึ่งตั้งอยู่
ในลำดับต่อกับอาสน์แห่งพระเจ้าจูลณี ประกาศว่า นี่เป็นราชอาสน์มีค่ามาก
แห่งพระราชานี้ของเรา ดังนี้ ในเมื่อข้าราชการฝ่ายนั้นกล่าวว่า ท่านทั้ง
หลายเป็นคนของใคร ฟังกล่าวตอบว่า เป็นข้าราชการของพระเจ้าวิเทหราช
เมื่อพวกข้าราชการฝ่ายนั้นกล่าวกะพวกเจ้าว่า เราทั้งหลายเมื่อไปล้อมยึดเอา
นครนั้น ๆ ถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็หาเห็นพระราชานี้ว่ามีนามว่าวิเทห
สักวันหนึ่งไม่ พระราชาที่พวกท่านอ้างนั้น จักชื่อว่าพระราชานี้ใครได้ ท่าน
ทั้งหลายจงไป จงถือเอาอาสน์ในที่สุดแห่งอาสน์ เมื่อกล่าวฉะนี้แล้วก็จัก

ถ่มเถียงกัน พวกเจ้าก็จึงเถียงว่า พระราชาอื่นยกพระเจ้าจูลนีพรหมทัตเสียแล้ว จะยิ่งกว่าพระราชของเราในที่นี้ไม่มี กล่าวฉะนี้แล้ว จึงถ่มเถียงให้มากขึ้น แล้วพูดว่า เมื่อพวกเราไม่ได้แม่ซึ่งอาสน์เพื่อพระราชของเรา พวกเรา จักไม่ให้ท่านทั้งหลายดื่มสุราและเคี้ยวกินมัจฉมังสะ ณ บัดนี้ แล้วบั่นลือให้ร้อง ยังความสะอึกให้เกิดแก่ข้าราชการ ฝ่ายนั้นด้วยเสียงดัง แล้วค่อยทูปไหสุรา ทั้งปวงเสียด้วยก้อนใหญ่ แล้วเทศาถมัจฉมังสาหารเสีย ทำให้บริโภคน้ำไม่ได้ แล้วเข้าไปสู่ระหว่างแห่งเสนาโดยเร็ว คุดเหล่าอสูรเข้าไปสู่เทพนคร แล้วทำ เสียงให้อีกทีกรีกโครมประกาศว่า เราทั้งหลายเป็นคนของมโหสถบัณฑิตใน กรุงมิตถา ถ้าท่านทั้งหลายสามารถก็จงจับพวกเรา ให้ข้าราชการเหล่านั้นรู้ความ ที่พวกเจ้ามาแล้ว จงมาเถิด มโหสถแจ้งให้สหชาติโยธาของตนรู้ฉะนี้แล้วส่งไป ทวยหาญสหชาติบริวารของมโหสถรับคำสั่งให้มโหสถแล้ว ผูกสอดอาวุธ ๕ ออกจากกรุงมิตถาไปในราชอุทยานแห่งพระเจ้าจูลนีเข้าไปสู่พระราชอุทยานอัน ตกแต่งแล้วคุดนั้นทวันเทพอุทยานฉะนั้น เห็นสิริราชสมบัติอันประดับแล้ว ตั้งแต่พระราชบัลลังก์พระราชาร้อยเอ็ดซึ่งมีเสวตฉัตรอันยกแล้ว ได้ทำกิจทั้งปวง โดยนัย อันพระโพธิสัตว์กล่าวแล้ว ยังมหาชนให้เอิกเกริกแล้วบ่ายหน้ากลับ กรุงมิตถา ฝ่ายราชบริษัฑข้างกรุงปัญจาละก็กราบทูลประพฤติเหตุแด่พระราช เเหล่านั้น พระเจ้าจูลนีพรหมทัตทรงพิโรธว่า พวกกรุงมิตถามาทำอันตรายแก่ สุราที่ประกอบยาพิษเห็นปานนี้ของเราเสีย ฝ่ายพระราชาร้อยเอ็ดก็พิโรธว่า พวก กรุงมิตถามาทำให้พวกเราไม่ได้ดื่มชัชชาน ส่วนพลนิกายก็ขัดใจว่า เราทั้งหลาย ไม่ได้ดื่มสุราอันหามูลค่ามิได้ ฝ่ายพระเจ้าจูลนีพรหมทัตตรัสเรียกพระราช เเหล่านั้นมา รับสั่งว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมา เรา ทั้งหลายจักไปกรุงมิตถา ตัดเศียรพระเจ้าวิเทหราชเสียด้วยพระขรรค์ แล้วยำ เหยียบเสียด้วยบาท แล้วประชุมดื่มชัชชาน ท่านทั้งหลายจงเตรียมยกกองทัพ

ไป ตรัสเรื่องนี้แล้วเสด็จในที่ลับตรัสข้อความนี้แก่แก้วอีกว่า เราทั้งหลายจักจับปัจฉามิตรผู้ทำอันตรายแก่มงคลเห็นปานนี้ของพวกเรา พวกเราก็คือผู้อันเสนา ๑๘ อักโขภินิ พร้อมด้วยพระราชาร้อยเอ็ดแควดล้อมไป ท่านอาจารย์จงไปด้วยพราหมณ์แก้ว คาริด้วยความที่คนเป็นผู้ฉลาดว่า อันเราไม่อาจจะเอาชนะมโหสถบัณฑิต ความละเอียดจะมีแก่พวกเราเป็นแน่ เราก็คงยังพระราชาก็กลับพระดำริ ลำดับนั้น แก้วจึงทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหाराช นันหาใช้กำลังของพระเจ้าวิเทหราชไม่ นั่นเป็นการจัดแจง นั่นเป็นอานุภาพของมโหสถบัณฑิต กรุงมิตลาอันเขารักษาแล้ว จุทำที่ราชสีห์รักษาแล้ว อันใคร ๆ ไม่อาจยึดเอา ความอายจกมีแก่พวกเราอย่างเดียว ไม่ควรไป ณ กรุงมิตลา ฝ่ายพระราชาจูนิเป็นผู้มีมาด้วยความเมาในราชอิสริยยศด้วยถือพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ จึงตรัสว่า มโหสถจักทำอะไรเราได้ ตรัสเรื่องนี้แล้วเป็นผู้อันพระราชาร้อยเอ็ดแควดล้อมเสด็จออกไปด้วยเสนากำหนด ๑๘ อักโขภินิ ฝ่ายอาจารย์แก้ว เมื่อไม่อาจจะให้พระเจ้าจูนิเธอคำของตน ก็โดยเสด็จไปด้วย ด้วยคิดเห็นว่า เราไม่ควรจะประพฤดิให้เป็นข้าศึกต่อพระราชา.

ฝ่ายสหชาติโยธาของมโหสถกลับถึงกรุงมิตลาโดยราตรีเดียว แจ้งกิจที่ตนได้ทำแก่มโหสถ ฝ่ายเหล่าบุรุษที่มโหสถวางไว้ก็ส่งข่าวก่อนว่า พระเจ้าจูนิเป็นผู้อันพระราชาร้อยเอ็ดห้อมล้อมเป็นราชบริพาร เสด็จมาด้วยทรงมุ่งจะจับพระเจ้าวิเทหราช ขอท่านผู้เป็นบัณฑิตอย่าประมาท มโหสถได้รับข่าวจากเหล่าบุรุษที่วางไว้เนื่องนิตย์ว่า วันนี้พระเจ้าจูนิเสด็จถึงสถานที่นั้น วันนี้ถึงสถานที่นั้น ก็วันนี้จักเสด็จถึงกรุงมิตลา พระมหาสัตว์ได้ทราบข่าวนั้นก็ยิ่งเป็นผู้ไม่ประมาท ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชทรงทราบข่าวว่า พระเจ้าจูนิพรหมทัตจักกรีธาทัพมายึดเมืองเรา ก็ได้ทรงฟังเสียงกึกก้องไม่ขาดเสียง ลำดับนั้น พระเจ้าจูนิ

พรหมทัตพร้อมด้วยพลงนิกายถือคบเพลิงนับด้วยแสนดวง ส่องมรรคาเสด็จมา
ถึงแต่หัวค่ำ แล้วให้ล้อมเมืองมิลิลาไว้ทั้งสี่ด้าน ถ้าคืบนั้นแม่ทัพก็ให้ตั้งหมูปล
ในที่นั้น ๆ ล้อมกรุงมิลิลาด้วยปราการคือช้าง ด้วยปราการคือรถ ด้วยปราการ
คือม้า เหล่าพลงนิกายได้ยิบบันลือลั่น ปรบมือ ผิวปาก คำรนร้องอยู่ กรุง
มิลิลากำหนดทั้งสิ้น ๗ โยชน์ ก็มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ด้วยแสงสว่าง
ประทีปและแสงสว่างเครื่องประดับ สมัยนั้นราวจะว่าเป็นการที่ปลุกผีจะแตก
สลายด้วยศัพท์สำเนียงแห่งม้ารถและดุริยางค์ดนตรีเป็นต้น นักปราชญ์ทั้ง ๔ คือ
เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ เทวินทะได้ยินเสียงโห่ร้องโกลาหลไม่รู้เรื่อง ก็
เข้าไปเฝ้าพระราชกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เสียงโห่ร้องอื้ออึง
มาก ก็แต่ข้าพระองค์ไม่ทราบเสียงนั้นเป็นเสียงอะไร ควรที่จะทรงพิจารณาให้
ทราบเรื่อง พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำของอาจารย์ทั้ง ๔ ก็ทรงคิดว่า
พระเจ้าพรหมทัตจักเสด็จมาแล้ว จึงเปิดพระเกลดทอดพระเนตร ก็ทรงทราบว่า
เสด็จมาแล้ว ทั้งกลัวทั้งตกพระหฤทัย ทรงเห็นชัดว่า ชีวิตของเราไม่มีละ
พรั่นนี้พระเจ้าพรหมทัตจักยังพวกเราทั้งหมดให้สิ้นชีวิต ทรงเห็นฉะนั้นก็ประทับ
นั่งตรัสอยู่กับอาจารย์ทั้ง ๔ ส่วนพระโพธิสัตว์รู้ว่า พระเจ้าจุลนิพรหมทัตเสด็จ
มาถึงแล้ว เป็นผู้ไม่ครั้นคร้ามดุจราชสีห์ จัดการรักษาในพระนครทั้งสิ้นแล้ว
คิดว่า เราจักเล่าโลมพระราชาราชราชจึงขึ้นสู่พระราชนิเวศน์ ถวายบังคมพระราช
แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรเห็นมโหสถมา
เฝ้าก็คอยสบายพระหฤทัย ทรงดำริว่า คนอื่นยกมโหสถบัณฑิตผู้บุตรของเรา
จะชื่อว่าสามารถเปลื้องเราจากทุกข์ ย่อมไม่มี เมื่อจะรับสั่งกับมโหสถ ได้ตรัส
คาถาแรกในมหาอุมมังคชาดกนี้ว่า

ดูก่อนฟอมโหสถ พระเจ้าจุลนีพรหมทัตเจ้ากรุง
ปัญจาละเสด็จยาตราทัพมาพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่
เหล่า กองทัพของพระเจ้ากรุงปัญจาละนั้นนั้นฟัง
ประมาณไม่ได้ มีกองช่างโยธา กองราบ ล้วนแต่
ฉลาดในสงครามทั้งปวง สามารถจะนำข้าศึกมาได้ มี
เสียงอื้ออึง ยังกั้นและกันให้รู้ด้วยเสียงกลองและเสียง
สังข์.

มีวิทยาทางโลหธาตุ มีเครื่องประดับ มีธงเคลื่อน
กล่นด้วยช้างม้า สมบูรณ์ด้วยเหล่าคนมีศิลป์ ตั้งมั่น
ด้วยดีด้วยเหล่าทหารผู้แก้วกล้า.

กล่าวกันว่า ในกองทัพนี้ มีราชบุรุษ ๑๐ คนเป็น
ผู้ฉลาด มีปัญญา ประชุมปรึกษากันในที่ลับ พระ
ชนนีของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตเป็นที่ ๑๑ ย่อมทรงสั่ง
สอนชาวปัญจาจนคร.

ที่นั่น บรรดาชนเหล่านี้ พระราชาร้อยเอ็ดผู้
เรื่องยศ ตามเสด็จพระเจ้าปัญจาจราช ถูกชิงแว่นแคว้น
กลัวมรณภัย ตกอยู่ในอำนาจของชาวปัญจาจนคร.

เป็นผู้ทำตามพระราชกระแสที่ดำรัส ไม่มีความ
ปรารถนาก็จำต้องกล่าวคำเป็นที่รัก ตามเสด็จพระเจ้า-
ปัญจาจราช เป็นผู้ที่มีอำนาจมาก่อน ไม่มีความปรารถนา
ก็ต้องอยู่ในอำนาจของพระเจ้าปัญจาจราช.

กรุงมิลิตาถูกกองทัพนั้น แวดล้อมเป็น ๓ ชั้น
ราชธานีของชาววิเทหรัฐถูกขุดเป็นคูโดยรอบ.

กองทัพที่แวดล้อมกรุงมิถิลาโดยรอบนั้นปรากฏ

เหมือนดาวบนท้องฟ้า คู่ก่อนพ้อมโหด ฟอจรู้ว่า

พวกเราจักฟันทุกซัดได้อย่างไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพเสนาย** ความว่า คู่ก่อนพ้อมโหด ได้ยินว่า พระเจ้าจุลนิเสด็จยাত্রาทพมาพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า นับได้ ๑๘ อักโขภินิ มีพระราชาร้อยเอ็ดเป็นผู้นำ. บทว่า **ปญฺจาลิยา** ได้แก่ เป็นของมืออยู่ของพระเจ้าปัญจาลราช. บทว่า **วิทฺธิมตฺติ** ความว่า ประกอบด้วยกำลังของช่างไม้ผู้เที่ยวแบกทัพสัมภาระที่นำมาเพื่อการช่าง. บทว่า **ปตฺตมตฺติ** ได้แก่ อันบุรุษผู้ก่อเอาสิ่งประเสริฐน้อยใหญ่รักษาแล้ว. บทว่า **สพฺพสงฺคามโกวิทฺทา** ได้แก่ ผู้ฉลาดในสงครามทั้งปวง. บทว่า **โອหารินิ** ความว่า สามารถแอบเข้าไปในกองทัพไม่มีใครเห็น ตัดศีรษะข้าศึกนำมาได้. บทว่า **สทฺทวตฺติ** ได้แก่ ไม่สงัดจากเสียง ๑๐ ประการ. บทว่า **ภริสฺสขปฺโปทฺชนา** ความว่า ในที่นั้น ไม่สามารถจะให้อู้ด้วยคำสั่งว่า จงมา จงรุก จงรบ จงอย่าไปเป็นต้นแต่กิจเช่นนั้นจะให้อู้กันได้ในที่นี้ ด้วยเสียงกลองและด้วยเสียงสังข์ ฉะนั้นจึงชื่อว่า ยังกันและกันให้อู้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์. บทว่า **โลหวิหฺขุชา** ในบาทคาถาว่า **โลหวิหฺขุชา อลงฺการา** นี้เป็น ชื่อของโล่เช่นเสื้อเกราะหวมกเกราะเป็นต้น ซึ่งประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ เป็นศิลปโลหะ. บทว่า **อลงฺการ** ได้แก่ เป็นเครื่องประดับของพระราช และมหาอมาตย์ของพระราชเป็นต้น เพราะฉะนั้น ในบาทคาถานี้จึงมีเนื้อความ ดังนี้ว่า ชื่อว่ามีวิทยาทางโลกธาตุ มีเครื่องประดับ เพราะสว่างไสวไปด้วย วิทยาทางโลกธาตุและด้วยเครื่องประดับ. บทว่า **ธชฺชนิ** ความว่า ประกอบด้วยธงทั้งหลายที่ยกขึ้นบนรถเป็นต้น ซึ่งประดับด้วยทองเป็นต้น รุ่งเรืองด้วย วัตถุต่าง ๆ. บทว่า **วามโรหิณี** ความว่า ทหารเหล่านั้น ท่านเรียกว่า วามโรหิณี

เพราะเมื่อขึ้นช้างขึ้นม้า ย่อมขึ้นข้างซ้าย ประกอบด้วยทหารเหล่านั้น คือ
เคลื่อนกล่นไปด้วยช้างและม้าซึ่งประมาณมิได้. บทว่า **สิปปีเยหิ** ความว่า
สมบูรณ์ด้วยดี คือเคลื่อนกล่นด้วยเหล่าทหารที่ถึงความสำเร็จในศิลปะ ๑๘
อย่างมีหัตถิศิลปะและอัสวศิลปะเป็นต้น. บทว่า **สุเรหิ** ความว่า แน่พอ
ได้ยินว่า กองทัพนี้ตั้งมั่นด้วยดีด้วยเหล่าทหารผู้มีความบากบั่นเสมอด้วยราชสีห์.
บทว่า **อาหุ** ความว่า กล่าวกันว่าในกองทัพนี้มีบัณฑิต ๑๐ คน. บทว่า
รโหคตา ความว่า มีปกติไปในที่ลับ คือมีปกตินั่งปริกษากันในที่ลับ เล่า
กันว่า บัณฑิตเหล่านั้นเมื่อได้คิดกันวันสองวัน ก็สามารถจะกลับเอาแผ่นดิน
ขึ้นตั้งไว้ในอากาศได้. บทว่า **เอกาทสี** ความว่า ได้ยินว่า. พระชนนีของ
พระเจ้าจูลีนนั้น ประกอบด้วยปัญญายิ่งกว่าบัณฑิต ๑๐ คนนั้น พระชนนีนั้น
เป็นคนฉลาดที่ ๑๑ ของบัณฑิตเหล่านั้น สั่งสอนพร้าสอนกองทหารปัญญาละ.

เล่ากันมาว่า วันหนึ่งมีบุรุษคนหนึ่งถือข้าวสารหนึ่งทะนาน ข้าวสุก
หนึ่งห่อ และกหาปณะหนึ่งพัน คิดจะข้ามแม่น้ำ ก็ลงถึงท่ามกลางแม่น้ำ
ไม่อาจจะข้ามได้ จึงกล่าวกะชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่ริมฝั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ
ทั้งหลาย ข้าวสารหนึ่งทะนาน ข้าวสุกหนึ่งห่อ และกหาปณะหนึ่งพัน ของ
ข้าพเจ้ามีอยู่ในมือ บุคคลผู้สามารถยังข้าพเจ้าให้ได้ข้ามจากฝั่งนี้ ข้าพเจ้าจัก
ให้สิ่งที่ข้าพเจ้าชอบใจซึ่งมีอยู่ในมือ ถ้าคับนั้น มีบุรุษหนึ่งถึงพร้อมด้วยกำลัง
นุ่งผ้ามันแล้วข้ามลงสู่แม่น้ำ จีบแขนบุรุษนั้นให้ข้ามลงไปแล้วกล่าวว่า ท่าน
จงให้สิ่งที่ควรให้แก่ข้าพเจ้า บุรุษนั้นกล่าวตอบว่า ท่านจงถือเอาข้าวสารหนึ่ง
ทะนานหรือข้าวสุกหนึ่งห่อ บุรุษผู้พาข้ามปากจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่คิดชีวิต
พาท่านข้ามปาก ข้าพเจ้าไม่ต้องการด้วยของสองสิ่งนั้น ท่านจงให้กหาปณะ
แก่ข้าพเจ้า บุรุษผู้ว่าจะให้ของชอบใจนั้นจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้พูดว่า ข้าพเจ้า
จะให้สิ่งที่ชอบใจจากของ ๓ อย่างแก่ท่าน บัดนี้ ข้าพเจ้าก็ให้สิ่งที่ข้าพเจ้า

ชอบใจแก่ท่าน ท่านอยากได้ก็จงถือเอา บุษผู้พาช้ำมฟากจึงพูดแก่บุคคล
ผู้หนึ่งผู้ยืนอยู่ใกล้ บุคคลผู้นั้นก็กล่าวตอบว่า บุษผู้ว่าจะให้ของชอบใจให้
ของที่ชอบใจแก่ท่าน ท่านรับเอาเถิด บุษผู้พาช้ำมฟากกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่เอา
แล้วพาทบุษผู้จะให้ของชอบใจไปสู่ที่วินิจฉัย แจ้งแก่อมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลาย
ฝ่ายอมาตย์ผู้วินิจฉัยเหล่านั้น ได้ฟังข้อความทั้งปวงก็วินิจฉัยอย่างนั้น บุษผู้พา
ช้ำมฟากไม่ยินดีด้วยวินิจฉัยแห่งอมาตย์เหล่านั้น จึงกราบทูลพระราชา ฝ่าย
พระราชาจุนีให้เรียกอมาตย์ผู้วินิจฉัยเหล่านั้นมา ทรงฟังคำของชนทั้ง ๒ แต่
ตำหนักอมาตย์ผู้วินิจฉัย เมื่อไม่ทรงทราบจะวินิจฉัยอย่างอื่น จึงทรงวินิจฉัย
ทับสัจย์ บุษผู้พาช้ำมฟากได้ฟังพระราชวินิจฉัยดังนั้น ก็พูดขึ้นหน้าพระที่นั่งว่า
พระองค์ทำข้าพระองค์ผู้สละชีวิตลงสู่แม่น้ำให้มีโทษ ขณะนั้นพระชนนีแห่ง
พระเจ้าจุนีมีพระนามว่าสลากเทวี ประทับนั่งอยู่ใกล้ ทรงทราบความที่พระ-
ราชาวินิจฉัยผิด จึงตรัสว่า พ่อวินิจฉัยคดีที่วินิจฉัยผิดดีแล้วหรือ พระเจ้า
จุนีทูลพระราชมารดาว่า ข้าพระเจ้าทราบเท่านี้ ถ้าว่าพระมารดาทรงทราบ
ยิ่งกว่านี้ไซ้ร ขอได้ทรงวินิจฉัยอีกเถิด พระนางสลากเทวีจึงรับสั่งว่า คีละพ่อ
แม่จะวินิจฉัย จึงรับสั่งให้เรียกบุษผู้ว่าจะให้ของที่ชอบใจมาแล้วตรัสว่า
เจ้าจงมา จงวางของ ๓ อย่างที่เจ้าถืออยู่ไว้ที่ภาคพื้น แล้วตรัสถามว่า เมื่อ
เจ้าลอยอยู่ในน้ำ เจ้าพูดว่ากระไรจะบุษผู้พาเจ้าช้ำมฟากคนนี้ ครั้นบุษผู้ว่า
จะให้ของที่ชอบใจทูลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงถือ
เอาของที่เจ้าชอบใจของเจ้า ณ บัดนี้ บุษผู้ว่าจะให้ของที่ชอบใจจึงถือเอาถุง
กหาปณะหนึ่งพัน ลำดับนั้น พระนางจึงให้เรียกบุษผู้ว่าจะให้ของที่ชอบใจ
มาในกาลเมื่อเดินไปได้หน่อยหนึ่ง ตรัสถามว่า เจ้าชอบกหาปณะหนึ่งพันหรือ
ครั้นได้ทรงฟังทูลตอบว่า ชอบกหาปณะหนึ่งพัน พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า เจ้า

พุดกะบุรุษผู้พาช้ำมฟากนี้ว่า เราจักให้ของที่ชอบใจจากของ ๓ อย่างนี้แก่เขา หรือไม่ได้พุด ครั้นได้ทรงฟังตอบว่า ได้พุด จึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจง ให้กหาปณะหนึ่งพันแก่บุรุษผู้พาช้ำมฟากนี้นั้นแล บุรุษผู้ว่าจะให้ของที่ชอบใจได้ฟังพระวินิจฉัยจะนั้น ก็ร้องให้คร่ำครวญได้ให้กหาปณะหนึ่งพันแก่บุรุษผู้พาดนช้ำมฟากนั้น ขณะนั้น พระเจ้าจุลนีพรหมทัตและอมาตย์ทั้งหลายยินดีในพระวินิจฉัยนั้นต่างแซ่ซ้องสาธุการ จำเดิมแต่นั้น ความที่พระนางเจ้าสลาทเทวีพระราชชนนีของพระเจ้าจุลนีเป็นผู้เป็นไปด้วยพระปัญญา ก็บังเกิดปรากฏในที่ที่ปวง พระเจ้าวิเทหราชทรงหมายเอาพระนางเจ้าองค์นี้ จึงตรัสว่า มาตาเอกาทสี เป็นต้น.

บทว่า ขตุยา ได้แก่ กษัตริย์ทั้งหลาย. บทว่า อจฺฉินฺนรฏฺฐา ความว่า ถูกพระเจ้าจุลนีพรหมทัตซึ่งแค้นแค้นยัดครอง. บทว่า พุยถิตา ความว่า กลัวแต่มรณภัย ไม่ทรงเห็นสิ่งอื่นที่จะพึงถือเอา. บทว่า ปญฺจาลีนวสั คตา ความว่า ตกอยู่ในอำนาจของพระเจ้าปัญจาลราชนี้ ก็บทนี้เป็นเหตุยวิภัตตติลงในอรรถแห่งฉฺฉินฺนรฏฺฐิวิภัตติ. บทว่า ยั วทา ตกฺกรา ความว่า อาจกระทำตามพระราชกระแสที่ตรัส. บทว่า วสฺสโน คตา ความว่า เมื่อก่อนมีอำนาจเอง แต่เดี๋ยวนี้อยู่ในอำนาจของพระเจ้าจุลนี. บทว่า คิสฺนุธิ ความว่า ถูกล้อมด้วยกำแพง ๔ เหล่านั้นคือ ถูกล้อมด้วยกำแพง คือ ช้างเป็นชั้นแรก ถัดนั้นล้อมด้วยกำแพงคือรถ ถัดนั้น ล้อมด้วยกำแพงคือม้า ถัดนั้น ล้อมด้วยกำแพงคือพลรบ ชื่อว่าล้อม ๓ ชั้น คือระหว่างกองช้างกับกองรถเป็นชั้น ๑ ระหว่างกองรถกับกองม้าเป็นชั้น ๑ ระหว่างกองม้ากับกองพลรบเป็นชั้น ๑. บทว่า ปริกฺขณฺณติ ความว่า บัดนี้ นครนี้ถูกขุดโดยรอบเหมือนเขาประสงคจะยกขึ้นถือไป. บทว่า อุกฺทึ ตารกฺขดาว ความว่า

กองทัพที่ล้อมรอบกรุงมิลินั้น ปรากฏด้วยอาวุธทั้งหลายมีท่อนไม้เป็นต้น คลายร้อยหลายพัน เหมือนดาวบนท้องฟ้า. บทว่า วิชานาหิ ความว่า คู่อ่อนพ้อมโหด ตั้งแต่เวจจนถึงภวัคคพรหม คนอื่นที่ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ผู้ฉลาดในอุบายเช่นเจ้าไม่มี อนึ่ง ชื่อว่าความเป็นบัณฑิตย่อมรู้จักกัน ได้ในฐานะ เห็นปานนี้ เพราะคนอื่นเช่นเจ้าไม่มี ฉะนั้น เจ้าเท่านั้นจึงรู้ว่า พวกเราจัก ฟื้นความทุกข์นี้ได้อย่างไร.

พระมหาสัตว์ได้สดับพระดำรัสของพระเจ้าวิเทหราชดังนี้แล้ว ดำริว่า พระราชานี้ทรงกลัวมรณภัยเหลือเกิน ก็แพทย์เป็นที่พึ่งอาศัยของคนไข้ โภชนาหารเป็นที่พึ่งอาศัยของคนหิว น้ำดื่มเป็นที่พึ่งอาศัยของคนกระหาย เว้น เราเสีย คนอื่นที่เป็นที่พึ่งอาศัยของพระราชานี้ไม่มี เราจักปลอมโยนพระองค์ ให้เบาพระหฤทัย ครั้งนั้น พระมหาสัตว์มิได้ครั้นคร้าม คุจราชสีห์บันลือ- สีนหาท ณ พินมโนศิลา กราบทูลพระเจ้าวิเทหราชว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์อย่าทรงกลัวเลย จงเสวยราชสมบัติให้เป็นสุขเถิด ข้าพระองค์จัก ทำกองทัพซึ่งนับได้ ๑๘ อักโขภินีนี้ ให้เป็นผู้มิใช่เจ้าของแม่แห่งผ้าสาฎกที่พัน ท้องอยู่ให้หนีไป คุจบุคคลเงือก้อนดินให้กาหนีไป และคุจบุคคลขึ้นธนูให้ ลิงหนีไปฉะนั้น กราบทูลฉะนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๘ ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์ทรง

เหยียดพระยุคลบาทให้ผาสุก เจริญเสวยและรื่นรมย์ใน

กามสมบัติเถิด พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจะละกองทัพ

ชาวปัญจาละหนีไป.

เนื้อความของคานานั้นมีว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์ ทรงเหยียดพระยุคลบาท กล่าวคือเสวยราชย์ของพระองค์ตามสบายเถิด และเมื่อ

ทรงเหยียด อย่าได้คิดเรื่องการสงคราม โปรดเสวยและรื่นรมย์ในกามสมบัติ
เกิด พระเจ้าจูลนีพรหมทัตนี้จักทรงทิ้งกองทัพนี้หนีไป.

มโหสถบัณฑิตยังพระราชำให้อุ่นพระหฤทัยแล้วออกมาให้ยังกลองแจ้ง
เรื่องเล่นมหรสพเที่ยวป่าวร้องในพระนคร กล่าวกะชาวพระนครว่า ท่านผู้เจริญ
ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้วิตกเลย จงยังวัตถุทั้งหลายมีดอกไม้ของหอม
เครื่องลูบไล้ น้ำดื่มและโภชนะเป็นต้นให้ถึงพร้อมแล้วเริ่มเล่นมหรสพ มโห-
สถกล่าวกะชาวพระนครว่า ชนทั้งหลายในที่นั้น ๆ จงดื่มใหญ่ จงเล่นดีสี-
ตีเป่า จงประโคมดนตรี จงฟ้อนรำ จงโห่ร้อง จงเสหา จงบันลือเสียงให้
เอิกเกริก จงตบมือให้สนุก จงขับร้องตามสบาย คำใช้จ่ายสำหรับพวกท่าน
ทั้งหลาย เป็นของเราจัดให้ทั้งนั้น เราผู้มีนามว่ามโหสถบัณฑิต พวกท่าน
จักได้เห็นอานุภาพของเรา ยังชาวพระนครให้เบาใจแล้ว ชาวพระนครได้ทำ
ตามนั้น ชนทั้งหลายอยู่นอกเมืองยอมได้ยินเสียงมีเสียงขับประโคมเป็นต้น
ก็พากันเข้าสู่ภายในเมืองทางประตูน้อย ผู้รักษาทั้งหลายยอมไม่จับกุมบุคคลที่
ตนเห็นแล้ว ๆ นอกจากพวกศัตรู เพราะฉะนั้น คนเดินเข้าออกมิได้ขาด
บุคคลเข้าไปในเมืองยอมเห็นคนเล่นมหรสพ.

ฝ่ายพระเจ้าจูลนีพรหมทัตได้ทรงสดับเสียงโกลาหลในกรุงมิถิลา จึง
ตรัสถามอมาตย์ทั้งหลายว่า คุณก่อนผู้เจริญทั้งหลาย ในเมื่อพวกเราล้อมเมือง
ด้วยกองทัพนับด้วยอักโขภินิตั้งอยู่แล้ว ความกลัวหรือเพียงความพรั่นพริ่งยอม
ไม่มีแก่ชาวเมือง ชาวเมืองร่ำเริงปีติโสมนัส ประโคมฟ้อนรำขับโห่ร้องเกียร-
กราว ตบมือ รุกคาม มีเหตุการณ์เป็นไฉน ลำดับนั้น บุษยทิมโหสถวางไว้
ก็ทูลมสาแต่พระราชำว่า ข้าแต่เทพเจ้า พวกเรามีจอันหนึ่งเข้าไปในเมือง
ทางประตูน้อย เห็นประชาชนชาวเมืองเล่นการมหรสพ ได้ซักถามว่า พระ-

ราชาในสกลชมพูทวีปมาล้อมเมืองของท่านทั้งหลายตั้งอยู่แล้ว แต่พวกท่านเป็นผู้ประมาทเหลือเกิน เหตุการณ์เป็นอย่างไร ชาวเมืองเหล่านั้นกล่าวตอบว่า พระราชาของเราทั้งหลายทรงปรารถนาอย่างหนึ่ง ได้มีในกาลเมื่อยังทรงพระเยาว์ว่า ในเมื่อเมืองเราอันพระราชาในสกลชมพูทวีปล้อมแล้ว พวกเราจักเล่นมหรสพ วันนี้อันตรายของพระราชาแห่งพวกเราถึงที่สุด เพราะฉะนั้นทางราชการจึงป่าวร้องให้ชาวเมืองเล่นมหรสพ ค่ำใหญ่ในที่ของตน ๆ พระเจ้าจูลนีพรหมทัตได้ทรงฟังถ้อยคำของพวกบุรุษที่มโหสถวางไว้ ก็ทรงจัดเครื่องตรัสสั่งเสนาว่า ท่านทั้งหลายจงไป จงรีบถมเมืองข้างนี้ด้วยข้างนี้ด้วย จงทำลายคู จงทำลายกำแพง จงทำลายประตูหอรบ เข้าไปในเมือง เอาศิระชะชาวเมืองมาด้วยเกวียนร้อยเล่ม จงเอาฟักเขียวมาฉะนั้น จงตัดเศียรพระเจ้าวิเทหราชนำมา โยธาผู้กล้าหาญทั้งหลายได้ฟังพระราชดำรัสสั่ง ก็กุมอาวุธ มีประการต่าง ๆ ไปสู่ที่ใกล้ประตูหอรบ ถูกทวยหาญของมโหสถประทุษร้าย ด้วยการเทศาปเปือกตมระคนด้วยก้อนกรวดและเลนระคนด้วยทราย และการทิ้งก้อนศิลาก็ถอยกลับลงสู่คูด้วยคิดจะทำลายกำแพง เหล่าโยธาตั้งอยู่บนประตูเชิงเทินภายใน ก็ทำให้เข้าศึกถึงความพินาศใหญ่ ด้วยเครื่องสังหารมีลูกศร หอกและโตมรเป็นต้น โยธาของมโหสถยอมเบียดเบียนโยธาของพระเจ้าจูลนี สำแดงวิการแห่งมือเป็นต้น และคำบริภาษขู่ด้วยประการต่าง ๆ พุคยัวให้โกรธว่า พวกเจ้ามีร่างกายเหน็ดเหนื่อย จงมาค้ำเคี้ยวกินสักหน่อยซิ แล้วสาตสุรา ทิ้งภาชนะสุราและโยนมันจมนั่งสะ กับทิ้งไม้เสียบมันจมนั่งสะลงไป ส่วนพวกสัตว์ก็ค้ำเคี้ยวกินเดินไปมาบนกำแพง โยธากรุงปัญจาละไม่อาจจะทำอะไรได้ ก็ไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บุคคลเหล่านี้ยกท่านผู้มีอานุภาพแล้ว ไม่สามารถจะเอาชัยชนะได้ พระเจ้าจูลนีประทับแรมอยู่ ๔ - ๕ ราตรี เมื่อไม่ทรงเห็นอุบายที่จะหักเอาเมืองมิถิลาได้จึงตรัสถาม เกวัญว่า อาจารย์ พวกเราไม่สามารถจะยึดพระนครได้ แม้คนคนหนึ่ง ก็ไม่

สามารถจะเข้าใกล้ จะควรทำอย่างไร เกวัฏกราบทูลสนองว่า ช่างก่อนเถอะ
พระเจ้าข้า ธรรมดาเมืองมีน้ำภายนอก เราจักเอาเมืองได้ด้วยสินน้ำ พวกใน
เมืองลำบากด้วยน้ำจักเปิดประตูเมืองออกมา พระราชาทรงเห็นชอบด้วยว่า
อุบายนี้ดี จำเดิมแต่นั้นมา พวกช่างกองทัพนักมีให้ใครนำน้ำเข้าไปในเมือง บุษ
ทัมโหสถวางไว้ก็เขียนหนังสือผูกปลายลูกศรยิงส่งเข้าเข้าไปในเมือง เพราะ
มโหสถตั้งอาณัติไว้ว่า ใครพบหนังสือที่ปลายลูกศรจงนำมาให้เราดังนี้ ครั้งนั้น
บุษคนหนึ่งเห็นหนังสือที่ปลายลูกศรก็เอาไปแสดงแก่มโหสถ มโหสถรู้ข่าวนั้น
จึงนึกว่า พระเจ้าจุลณีไม่รู้จักความที่เราเป็นมโหสถบัณฑิต จึงให้ผ้าไม้ไผ่ยาว
๖๐ ศอกออกเป็น ๒ ซีก รานปล้องออกหมดแล้วประกบกันเข้าอีกรัดด้วยหนัง
ทาโคลนข้างบน ให้หว่านโตนคสายบัวและพีชบัวขาว ซึ่งได้มาแต่ดาบสผู้มี
ฤทธิ์นำมาแต่หิมวันตประเทศ ในเลนใกล้ฝั่งสระโบกขรณี วางไม้ไผ่ไว้ข้างบน
กรอกน้ำลงไป ก็นเดียวเท่านั้นเกิดดอกขึ้นไป ๆ ถึงปลายไม้ไผ่สูงพันราว ๑ ศอก
ลำดับนั้น มโหสถยังบุษทั้งหลายของตนให้ถอนสายบัวนั้น โยนให้พวกข้าศึก
ด้วยคำว่า พวกท่านจงถวายนายบัวนี้แก่พระเจ้าจุลณี เหล่าบุษของมโหสถทำ
สายบัวนั้นให้เป็นวลัยแล้วร้องบอกว่า แน่ะท่านทั้งหลายผู้เป็นข้าบาทของพระ-
เจ้าจุลณีพรหมทัต เหล่าท่านอย่าตายด้วยความหิวเลย จงรับเอาดอกอุบลนี้
ประดับ เคี้ยวกินสายบัวให้อิ่มหนา ร้องบอกฉะนี้แล้วโยนลงไป บุษคนหนึ่ง
ทัมโหสถวางไว้จึงถือเอาสายบัวนั้น นำไปถวายพระเจ้าจุลณี กราบทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ ขอได้ทอดพระเนตรสายบัวนี้ สายบัวยาวเท่านี้ เราทั้งหลายไม่
เคยเห็นมาแต่ก่อนจนบัดนี้ ครั้นเมื่อพระราชাত্রัสว่า ท่านทั้งหลายจงวัดดู
ก็วัดสายบัวอันยาว ๖๐ ศอก ทูลว่า ๘๐ ศอก ในเมื่อพระราชাত্রัสถามอีกว่า
บัวนั้นเกิดในที่ไหน บุษคนหนึ่งทัมโหสถวางไว้กราบทูลเท็จว่า วันหนึ่ง
ข้าพระเจ้ากระหายน้ำเข้าไปในเมืองทางประตูน้อยด้วยคิดจะดื่มสุรา ได้เห็น

สระโบกขรณีใหญ่ทั้งหลายที่ขุดไว้เพื่อประโยชน์แห่งชาวเมืองเล่นน้ำ มหาชน
นั่งในเรือเก็บดอกบัว ดอกบัวนี้เกิดริมฝั่งสระโบกขรณีนั่น ก็แต่สายบัวอันเกิด
ในที่ลึกยาวราว ๑๐๐ ศอก พระเจ้าจุลนิพรมหัตถ์ได้สดับข้อความนั้น จึงตรัส
แก่แก้วกว่า คุณก่อนท่านอาจารย์ พวกเราไม่อาจจะยึดเอาเมืองนี้ด้วยให้สิ้นน้ำ
ท่านเลิกความคิดนี้เสียเถิด พราหมณ์แก้วกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น จักยึดเอา
เมืองนี้ด้วยให้สิ้นข้าว เพราะธรรมดาว่านครต้องมีข้าวภายนอก พระราชาตรัส
ให้ทำอย่างนั้น มโหสถบัณฑิตรู้ข้าวนั้น โดยนัยนหลังจึงนึกว่าพราหมณ์แก้ว
ไม่รู้จักความที่เราเป็นมโหสถบัณฑิต จึงให้เทโคลนตามบนกำแพงเมือง แล้ว
ให้หว่านข้าวเปลือกในที่นั้น ชรรมดาความประสงค์ของพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย
ย่อมสำเร็จราตรีเดียวเท่านั้น ข้าวเปลือกก็งอกขึ้นบนกำแพงเมือง พระเจ้าจุลนิ
ทอดพระเนตรเห็นต้นข้าวขึ้นจึงตรัสถามว่า นั่นอะไรปรากฏเขียวอยู่บนกำแพง
เมือง บุรุษที่มโหสถวางไว้ได้ฟังพระราชกระแส ก็เป็นเหมือนคอยชิงมาแต่
พระโอรสของพระราชดำรัส จึงกราบทูลว่าข้าแต่เทพเจ้า ได้ยินว่า บุตรแห่ง
กฤหบดีอันมีนามว่ามโหสถบัณฑิต คิดเห็นภัยในอนาคตกาล จึงให้ขนข้าวเปลือก
แต่แคว้นขึ้นฉางหลวงไว้ แล้วเก็บงาข้าวเปลือกที่เหลือไว้ริมกำแพง ได้ยินว่า
ข้าวเปลือกเหล่านั้น แห้งไปด้วยแดด ชุ่มไปด้วยฝน และข้าวกล้าทั้งหลาย
ก็เกิดขึ้นพร้อมในที่นั้น วันหนึ่งข้าพเจ้าเข้าไปโดยประตูน้อยด้วยกิจอันหนึ่ง
เห็นกองข้าวเปลือกริมกำแพงก็หยิบข้าวเปลือกมาจากกองนั้น ทั้งไว้ริมทาง
ที่นั้นหมู่ชนเมื่อจะพูดกับข้าพเจ้าว่าชะรอยท่านจะหิว จึงบอกว่า ท่านจงเอา
ชายผ้าห่อข้าวเปลือกไปเรือนของท่านให้ตำหุงกินซิ พระเจ้ากรุงปัญจาละได้สดับ
ดังนั้น จึงตรัสกะพราหมณ์แก้วว่า เราไม่อาจจะยึดเอาเมืองด้วยให้สิ้นธัญญาหาร
อุบายอื่นมีหรือ แก้วกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นเราจักยึดเอาด้วยสิ้นพิน ขึ้นชื่อว่า

เมืองย่อมมีพินภายนอก พระราชาตรัสให้ดำเนินการอย่างนั้น ฝ่ายมโหสถรู้ข่าว
นั้นดังหนหลัง ให้ทำกองพินประมาณเท่าภูเขา ให้ปรากฏลวงพินข้าวเปลือก
บนกำแพง พวกคนของมโหสถเมื่อกล่าวเยาะเย้ยเล่นกับโยธาของพระเจ้าจตุ
นิงกล่าวว่า ถ้าพวกท่านหิวจนหุงข้าวกินเสีย แล้วโยนพินใหญ่ ๆ ลงไปให้ฝ่าย
พระราชจตุนิงทอดพระเนตรเห็นพินเป็นอันมากกองพินกำแพงเมือง จึงตรัส
ถามว่า นั่นอะไร บุรุษที่มโหสถวางไว้จึงทราบทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า ได้ยินว่า
บุตรคฤหบดีผู้นี้นามว่ามโหสถเห็นภัยในอนาคตจึงให้ขนพินมากองไว้หลังเรือน
แห่งเหล่าสกุล และให้กองไว้ริมกำแพงเมืองก็มีใช่น้อย พระเจ้ากรุงปัญจาละ
ได้สดับดังนั้นจึงตรัสกะอาจารย์แก้วว่า เราไม่อาจจะยึดเอาเมืองด้วยสิ้นพิน
ท่านจงเลิกอุบายนี้เสีย พราหมณ์แก้วทูลว่า ขอพระองค์อย่าได้ทรงวิตก
อุบายอื่นยังมี พระเจ้าจตุนิงตรัสถามว่า อุบายอย่างไรอีก เรายังไม่เห็นที่สุด
อุบายของท่าน เราไม่สามารถจะยึดเอาวิเทหรัฐได้ เราจักกลับเมืองของเรา
แก้วจึงทูลว่า ความอาลัยว่า พระเจ้าจตุนิงพรหมทัตกับพระราชาร้อยเอ็ด ไม่
สามารถจะยึดเอาวิเทหรัฐได้ จักมีแก่พวกเรา มโหสถจักเป็นบัณฑิตอย่างไร
แม้ข้าพระองค์ก็เป็นบัณฑิตแท้จริง พวกเราจักทำเลสอันหนึ่ง พระราชาตรัสว่า
เลสอะไร แก้วจึงทูลสนองว่า พวกเราจักทำธรรมยุทฺธ พระราชาตรัสถามว่า
อะไรเรียกว่าธรรมยุทฺธ แก้วทูลตอบว่า เสนาจักไม่ต้องรบ ก็แต่บัณฑิต
ทั้งสองของพระราชทั้งสองจักอยู่ในที่เดียวกัน ในบัณฑิตทั้งสองนั้น บัณฑิต
ใดจักไหว้ บัณฑิตนั้นจักแพ้ ก็มโหสถไม่รู้ความคิดนี้ และข้าพระองค์ก็เป็น
ผู้แก่กว่า มโหสถยังเป็นหนุ่ม เห็นข้าพระองค์ก็จักไหว้ มโหสถไหว้ข้าพระองค์
เมื่อใด ชาวแคว้นวิเทหะก็จักชื่อว่า อันพวกเราชนะแล้ว ที่นั่นพวกเราจักยัง
วิเทหรัฐให้ปราศแล้วยึดไว้เป็นเมืองของตน ความอายจักไม่มีแก่พวกเราด้วย
ประการฉะนี้ รบด้วยเลสนี้ชื่อว่าธรรมยุทฺธ ฝ่ายมโหสถได้ทราบรหัสเหตุ

เหมือนหนหลัง จึงคิดว่า ถ้าเราแพ้แก้วฏู เราก็ไม่ใช่บัณฑิต ส่วนพระเจ้าจูลนี พรหมทัตตรัสว่า อุบายนี้งามละอาจารย์ ให้เขียนราชสาสน์ความว่า พรุ้งนี้ ธรรมยุทจักมี ชนะหรือปราชัยโดยธรรมโดยเสมอจักมีแก่บัณฑิตทั้งสอง ผู้ใดไม่ทำธรรมยุท ผู้นั้นชื่อว่าพ่ายแพ้ ดังนี้ แล้วส่งไปถวายพระเจ้าวิเทห- ราชทางประตูน้อย พระเจ้ากรุงมิลินได้ทรงสดับราชสาสน์นั้น ให้เรียกมโหสถ มาแจ้งเนื้อความนั้น มโหสถกราบทูลว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า ขอสมมติเทพ พระราชทานราชสาสน์ตอบไปว่า ชาวกรุงมิลินจักเตรียมจัดสนามธรรมยุทไว้ ทางประตูด้านปัจฉิมทิศ กองทัพกรุงปัญจาละจงมาสู่สนามธรรมยุท พระเจ้า วิเทหาราชได้ทรงฟังคำของมโหสถจึงพระราชทานราชสาสน์ ตอบแก่ทูตผู้มาแล้ว นั้นเอง มโหสถให้เตรียมจัดสนามธรรมยุททางประตูด้านปัจฉิมทิศ ด้วยคิดว่า ปราชัยจักมีแก่แก้วฏูวันพรุ้งนี้ ฝ่ายเหล่าบุรุษที่มโหสถวางไว้ร้อยเอ็ดคนก็ล้อม แก้วฏูไว้เพื่อประโยชน์แก่การรักษามโหสถด้วยคิดว่า ใครจะรู้เหตุการณ์เหตุการณ์ อะไรจักเกิดมี ส่วนพระราชาร้อยเอ็ดก็ไปสู่สนามธรรมยุท ยืนคอยดูทางปรา- จินทิศ พราหมณ์แก้วฏูก็ไปเช่นนั้นเหมือนกัน ฝ่ายมโหสถบรมโพธิสัตว์सान น้ำหอมแต่เช้าทีเดียวแล้ว นั่งผ้ามาแต่แคว้นกาสิราคานับด้วยแสนกหาปณะ แล้วประดับเครื่องอลังการทั้งปวง บริโภคโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ ไปสู่พระ- ทวารด้วยบริวารใหญ่ ครั้นได้พระราชานุญาตให้เข้าเฝ้าว่า บุตรของเราจงเข้ามา ดังนี้ ก็เข้าไปถวายบังคมพระราชาราช ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นได้สดับ พระราชดำรัสถามถึงเหตุที่มาเฝ้า จึงกราบทูลว่า จักไปสนามธรรมยุทครั้ง ตรีศตามว่า จะต้องการอะไร จึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์ประสงค์จะลวงแก้วฏู ด้วยแก้วมณี ควรที่ข้าพระองค์จะได้มณีรัตนะ ๘ คด พระราชาก็ทรงอนุญาต มโหสถรับมณีรัตนะนั้นแล้วถวายบังคมพระราชาลงจากพระราชนิเวศน์ มีโยธา สหชาติพันหนึ่งแวดล้อม ขึ้นสู่รถอันประเสริฐเทียมด้วยม้าเศวตสินธพอันควร

ค่าเก้าแสนกหาปณะถึงริมประตูเวลากินอาหารเช้า ฝ่ายแก้วกัณฐ์ยืนคอยคูดทางมาแห่ง
มโหสถ ด้วยคิดว่ามโหสถจักมาถึงบัดนี้ ๆ เป็นเสมือนยื่นคอด้วยแลหา เหงื่อ
ไหลโซมด้วยความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ฝ่ายมโหสถเต็มไปด้วยความเป็นผู้มี
บริวารมาก คุณมหาสมุทรท่วมทับ เป็นผู้มิได้สยดสยองมิได้พองขนคูดไกร-
สรสีหราช ให้เปิดประตูออกจากพระนคร ลงจากรถดำเนินไปโดยว่องไว
องอาจคูดพระยาราชสีห์ พระราชาร้อยเอ็ดเห็นสิริรูปแห่งพระโพธิสัตว์ ก็ยัง
ศัพท์สำเนียงเอิกเกริกสรรเสริญเกียรติพระโพธิสัตว์ให้เป็นไปว่า ได้ยินว่า
บุตรสิริวิฑกเศรษฐี ผู้มีนามว่า มโหสถบัณฑิต เป็นผู้ไม่มีสอง ไม่มีใคร
เปรียบด้วยความปรีชาในสกลชมพูทวีป ฝ่ายมโหสถมีสิริสมบัติหาที่เปรียบมิได้
คือมณีรัตนะเดินตรงไปหาพราหมณ์แก้วกัณฐ์ ส่วนปุโรหิตแก้วกัณฐ์เห็นมโหสถบรม-
โพธิสัตว์ ก็ไม่อาจจะทรงกายอยู่ได้ลุกขึ้นต้อนรับกล่าวว่า ท่านมโหสถบัณฑิต
เราทั้งสองเป็นบัณฑิตเหมือนกัน เมื่อพวกข้าพเจ้ามาอยู่ที่นี่นานเพราะท่าน
ท่านไม่สั่งสักว่าเครื่องบรรณาการมาบ้าง เพราะเหตุไรท่านจึงได้ทำอย่างนี้
ลำดับนั้น มโหสถกล่าวตอบแก้วกัณฐ์ว่า ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าหาบรรณาการที่
สมควรแก่ท่าน ฟังได้มณีวันนี้เอง ท่านจงรับเอามณีรัตนะนี้ มณีรัตนะอื่น
อย่างนี้หาไม่ได้ทีเดียว แก้วกัณฐ์เห็นมณีรัตนะอันรุ่งเรืองอยู่ในมือมโหสถก็คิดว่า
มโหสถจักประสงค์ให้เรา จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนี้ท่านจงให้แล้วเหยียดมือคอย
รับ มโหสถจึงกล่าวว่า ท่านคอยรับเถิดแล้วโยนไปให้ตก ณ นิ้วมือที่เหยียดรับ
ลำดับนั้น แก้วกัณฐ์ไม่อาจทานแก้วมณีอันมีน้ำหนักด้วยนิ้วมือ แก้วมณีก็พลาด
ตกใกล้เท้ามโหสถ แก้วกัณฐ์ก็น้อมกายลงแทบเท้าแห่งมโหสถ ด้วยใครจะถือเอา
เพราะความโลภ ลำดับนั้น มโหสถก็ไม่ให้แก้วกัณฐ์ลุกขึ้นได้ จับคอแก้วกัณฐ์ไว้ด้วย
มือข้างหนึ่ง จับชายกระเบนไว้ด้วยมือข้างหนึ่ง กล่าวว่า ลูกขึ้นซิ ท่านอาจารย์

ข้าพเจ้าเป็นเด็กเท่ากับหลานของท่าน ท่านอย่าไหว้ข้าพเจ้าเลย แล้ว ยังหน้า
ของแก้วกู่ให้สิ่งของที่พื้นกลับไปกลับมา จนหน้าเปื้อนด้วยโลหิตแล้วกล่าวว่า คุณ
ก่อนคนอันธพาล เจ้าหวังการไหว้แต่เราหรือ กล่าวจะนั้นแล้วจับคอชด์ไป
แก้วกู่ไปตกลงในที่ราวหนึ่งอุสุก ลูกขึ้นหนีไป โยธาของมโหสถก็หีบเอา
แก้วมณีไว้ เสี่ยงมโหสถร้องว่า ลูกขึ้นเถิด ๆ อย่าไหว้เราเลย ดังนี้ ได้ยิน
ทั่วบริษัท ส่วนบริษัทของมโหสถก็กล่าวว่า แก้วกู่ไหว้ห้ามมโหสถแล้วโหร้อง
แซ่เป็นเสียงเดียวกัน พระราชาร้อยเอ็ด ตลอดพระเจ้าจุลนีก็ได้เห็นแก้วกู่ น้อม
กายลงแทบห้ามมโหสถ พระราชาเหล่านั้นคิดว่า บัณฑิตของพวกเราไหว้
มโหสถบัณฑิตแล้ว บัดนี้พวกเราเป็นอันพ่ายแพ้ มโหสถจักไม่ให้ชีวิตแก่
พวกเรา คิดจะหนีแล้วต่างก็ขึ้นม้าของตน ปรรากเพื่อหนีตรงไปอุดตตรปัญญาละ
บริษัทของพระโพธิสัตว์เห็นพระราชาเหล่านั้นหนีไปแล้ว จึงบอกกันว่า พระ
เจ้าจุลนีพรหมทัตพาพระราชาร้อยเอ็ดหนีไปแล้ว แล้วโหร้องกันอีก พระราชา
ทั้งปวงได้สดับเสียงนั้นกลัวแต่มรณภัยก็พากันแตกกองทัพหนีไป บริษัทของ
พระโพธิสัตว์ก็บันลือสำเนียงเรียกราวโกลาหลใหญ่ พระมหาสัตว์เป็นผู้
เสนางคณิศรแควดล้อมกลับเข้าสู่กรุงมิถิลา.

ฝ่ายกองทัพของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตหนีไปได้ ๓ โยชน์ ฝ่ายแก้วกู่ก็
ขึ้นม้าแล้วเซ็ดโลหิตที่หน้าผากไปถึงกองทัพ นั่งอยู่บนหลังม้ากล่าวว่า แนะ
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าหนีไปเลย เราไม่ได้ไหว้บุตรครุฑหบดี
ผู้ชื่อว่ามโหสถดอก ท่านทั้งหลายหยุดเถิด เสนาไม่เชื่อไม่หยุดคงเดินไป พากัน
ด่าชู้แก้วกู่ กล่าวว่า แนะพราหมณ์ชั่ว ผู้มีธรรมเป็นบาป ท่านกล่าวว่า เรา
จักทำกรรมยุทธ์ แล้ว มาไหว้มโหสถผู้ครวหลาน ผู้ไม่เพียงพอจะไหว้ กิจที่
พวกข้าพเจ้าจะพึงทำแก่ท่านไม่มี กล่าวจะนั้นแล้ว ก็ไม่ฟังถ้อยคำของแก้วกู่ คง

เดินไปนั่นเทียว เกวัญไปโดยเร็วถึงกองทัพจึงกล่าวว่า คุณก่อนผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงเชื่อเราเถิด เราไม่ได้ไหว้มโหสถ มโหสถดวงเราด้วยแก้วมณี ยังพระราชาทรงปวงเหล่านั้น ให้รู้โดยอาการต่าง ๆ ให้เชื่อถ้อยคำของตน ยิ่งกองทัพอันแตกกระจัดกระจายแล้วนั้น ให้กลับควบคุมกันเป็นปกติ ก็เสนาใหญ่ถึงเพียงนั้น หากจะถือกำฝู่นหรือก้อนดินก้อนหนึ่งซัดไปไซ้ร้ กองฝู่นและดินราวเท่ากำแพงเมือง พึงยังคุณให้เต็ม ก็แต่ความประสงค์แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมสำเร็จ เพราะเหตุนี้ แมื่บุคคลผู้หนึ่งหันหน้าเฉพาะเมืองซัดกำฝู่นหรือก้อนดินจึงไม่มีเลย กองทัพแม่ทัพปวงกลับถึงสถานที่ตั้งค่ายของตน พระราชจูลนิตรัสถามเกวัญว่า เราจักทำอะไร อาจารย์ เกวัญทูลตอบว่า เราทั้งหลายไม่ให้ใคร ๆ ออกจากประตูน้อย ตัดการเข้าออกเสีย ชาวเมืองออกไม่ได้ก็จักเดือดร้อนเปิดประตู ที่นั้นพวกเราจักจับเหล่าปัจจามิตรได้ พระราชาตรัสรับรองว่า อุบายนี้งาม ฝ่ายมโหสถรู้ข่าวนั้น โดยนัยหนหลังจึงคิดว่า เมื่อกองทัพปัญจาลนครล้อมอยู่ในที่นี้นาน พวกเราจักไม่มีความผาสุก ควรที่จะให้กองทัพนั้นหนีไปด้วยอุบาย จักให้หนีไปเสียด้วยความคิด มโหสถพิจารณาหาคนฉลาดคิดคนหนึ่ง ก็เห็นพราหมณ์หนึ่งชื่ออนุเกวัญ จึงให้เรียกตัวมาแจ้งว่า แน่อาจารย์ ควรที่ท่านจะช่วยงานอันหนึ่งของพวกเรา อนุเกวัญถามว่า ข้าพเจ้าจะทำอะไร ขอให้ท่านบอก มโหสถบัณฑิตจึงชี้แจงให้อนุเกวัญทราบ ว่าท่านอาจารย์จงขึ้นไปอยู่ตามกำแพงเมือง เมื่อเห็นกองรักษาฝ่ายเราประมาท จงโยนขนมและปลาเนื้อเป็นต้น เพื่อพวกกองทัพของพระเจ้าจูลนิในระหว่าง ๆ แล้วร้องบอกว่า คุณก่อนผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงเกี่ยวกินสิ่งนี้ ๆ อย่างกระสันเดือดร้อนเลย จงพยายามอยู่สักสองสามวันเถิด ชาวเมืองมิถิลา ก็เดือดร้อนคุกไปก็เดือดร้อนตายอยู่ในกรุงฉะนั้น ไม่ช้านานก็จะเปิดประตูเมืองเพื่อพวกท่าน ต่อแต่นั้น พวกท่านจงจับพระเจ้ากรุงมิถิลาและมโหสถผู้ร้าย กองรักษาของ

พวกเราได้ฟังถ้อยคำของท่าน ก็จักค่าคุกคามท่าน จะเป็นเหมือนจับมือและ
เท้าท่าน ประหารด้วยซีกไม้ไผ่ให้กองทัพพระเจ้าจูลนิเห็น แล้วให้ท่านลงจาก
กำแพงเมือง มุ่นผมท่านให้เป็นจุก ๕ หย่อม แล้วโรยผงอิฐลงบนศีรษะท่าน
แล้วให้ท่านตัดดอกยี่โถ แล้วตีท่านเล็กน้อยพอให้เห็นเป็นรอยที่หลังท่าน แล้ว
ให้ท่านขึ้นบนกำแพงเมือง ให้ท่านนั่งในสาแหรกเอาเชือกผูกโรยหย่อนลงไป
นอกกำแพงเมือง แล้วแสดงให้กองทัพของพระเจ้าจูลนิได้ยินว่า แน่ฮ่ำฮัยโจร
ทำลายความคิด เองจงไป พวกกองทัพของพระเจ้าจูลนิจักพาท่านไปเฝ้าพระ
เจ้าจูลนิ พระเจ้าจูลนิทอดพระเนตรเห็นจักตรัสถามท่านว่า ท่านมีความผิด
อย่างไร ที่นั่นท่านควรทูลอย่างนี้แต่พระเจ้าจูลนิว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
แต่ก่อนข้าพระเจ้ามียศใหญ่ มโหสถโกธข้าพระเจ้าว่า เป็นผู้ทำลายความคิด
จึงทูลพระเจ้าวิเทหราชแล้วจึงเอายศของข้าพระเจ้าเสียทั้งหมด ข้าพระเจ้าคิด
ว่า จักขอให้พวกพลของพระองค์ตัดศีรษะของบุตรศฤหบดีผู้ชิงยศของข้าพระ
เจ้าไป คิดฉะนี้แล้วได้เห็นโยธาของพระองค์เดือนร้อน จึงให้ของควรเกี่ยว
ควรกินแก่โยธาเหล่านั้น มโหสถใส่ใจข้าพระเจ้าผู้มีเวรเก่าไว้ด้วยเหตุมีประ
มาณเท่านี้ จึงให้ข้าพระเจ้าถึงความพินาศนี้ ชนทั้งปวงของพระองค์รู้เหตุทั้ง
หมด ท่านจงยังพระเจ้าจูลนิพรหมทัตให้เชื่อโดยประการต่าง ๆ เมื่อเกิดความ
คุ่นเคยกันแล้ว จึงทูลต่อไปว่า ข้าแต่มหाराช จำเดิมแต่กาลที่พระองค์ได้
ข้าพระบาทมาแล้ว พระองค์อย่าได้ทรงวิตกเลย บัดนี้พระชนมชีพของพระ-
เจ้าวิเทหราชและชีวิตของมโหสถจะไม่มี เพราะข้าพระเจ้ารู้สถานที่มันคง
สถานที่ไม่มีกำลัง และสถานที่มีหรือไม่มีสัตว์ร้ายมีจะเซ้เป็นต้น ในคูแห่ง
กำแพงในเมืองนี้ ข้าพระบาทจักยึดเอาเมืองถวายพระองค์โดยกาลไม่นานเลย
ครั้นทูลอย่างนี้ พระราชาจูลนิจักทรงเชื่อประทานรางวัลแก่ท่าน แต่นั้นจะให้
ท่านปกครองกองทัพและพาหนะของพระองค์ ที่นั่นท่านจงคุมกองทัพของ

พระเจ้าจตุสนิให้ลงในคูที่มีจระเข้ร้าย กองทัพของพระเจ้าจตุสนิก็จกไม่ลงด้วยกลัว
จระเข้ กาลนั้นท่านจงทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มโหสถอุยงให้กองทัพแตกร้าง
เป็นกบฏต่อพระองค์แล้ว ใคร ๆ ตั้งแต่พระราชาร้อยเอ็ดและพราหมณ์แก้ว
ที่จะไม่รับสินบนมโหสถไม่มี ชนเหล่านี้ที่แวดล้อมโดยเสด็จทั้งสิ้น ล้วนแต่เป็น
พวกของมโหสถ อันเสวกามาตย์ของพระองค์มีแต่ข้าพระบาทคนเดียวเท่านั้น
ถ้าพระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ จงมีพระราชโองการแก่พระราชาเหล่านั้นทั้งหมดว่า
เธอทั้งหลายจงแต่งองค์มาหาเรา ดังนี้ ที่นั่นพระองค์ก็จะพึงทอดพระนคร
เห็นอักษรในราชาภรณ์มีภูษาทรงเครื่องประดับและพระขรรค์เป็นต้น อัน
มโหสถจาริกนามของตนถวายไว้แก่พระราชาเหล่านั้น ก็จะพึงทรงเชื่อ ท่าน
ทูลฉะนี้ พระเจ้าจตุสนิพรหมทัตก็จกทรงทำตามอย่างนั้น จกทอดพระเนตร
เห็นอักษรที่จารึกชื่อมโหสถในราชาภรณ์เหล่านั้น ก็จกทรงเชื่อและกลัวสะดุ้ง
พระหฤทัยส่งพระราชาเหล่านั้นกลับไป แล้วจกตรัสหาหรือท่านว่า บัดนี้เรา
จกทำอะไรดี ท่านบัณฑิต ท่านควรกราบทูลพระองค์ดังนี้ว่า มโหสถเป็น
คนเข้ามายามาก ถ้าพระองค์จกประทับอยู่สิ้นวันเล็กน้อย มโหสถก็จกทรงทำ
ปวงเสนาของพระองค์ให้อยู่ในเงื้อมมือตนแล้วจับพระองค์ เราทั้งหลายอย่า
เนิ่นช้า รีบขึ้นม้าหนีไปเสียในระหว่างมัชฌิมยามวันนี้ ขอมรณภัยของพวกเรา
จงอย่ามีในคนอื่นเลย พระเจ้าจตุสนิพรหมทัตได้ทรงฟังคำของท่านดังนั้นก็
จกทรงทำตาม ท่านจงกลับในเวลาที่พระเจ้าจตุสนินี้ไป แล้วยังพวกโยธาของ
เราให้รู้ พราหมณ์อนุแก้วก็ได้ฟังคำชี้แจงนั้น ก็กล่าวว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ดี
แล้ว ข้าพเจ้าจกทำตามคำของท่าน มโหสถจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านควร
ทนต่อการประหารเล็กน้อย อนุแก้วกล่าวตอบว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ยกเสีย
แต่ชีวิตและมือเท้าของข้าพเจ้า เหลือจากนั้น ท่านจงทำตามชอบใจของท่าน
มโหสถจึงให้สิ่งของแก่เหล่าชนในเรือนของอนุแก้วแล้ว ทำพราหมณ์ให้ถึง

ประการอันแปลกโดยนัยที่กล่าวแล้ว แล้วให้นั่งในสาแหรกเอาเชือกผูกโรยลง
ไปให้แก่พวกเสวกของพระเจ้าจตุลนีพรหมทัต.

ลำดับนั้น พวกเสนาที่จับอนุเกวัญนำไปถวายพระเจ้าพรหมทัต พระ
ราชาทรงทดลองแล้ว ก็ทรงเชื่อพราหมณ์อนุเกวัญ จึงพระราชทานรางวัลแก่
อนุเกวัญแล้วให้ปกครองเสนา ฝ่ายอนุเกวัญก็ยังเสนาให้ลงในสถานที่มีจระเข้ร้าย
พลนิกายถูกจระเข้ทั้งหลายขบกัด ถูกกองรักษาที่อยู่บนหอรบยิงพุ่งเอาด้วยศร
หอกและโตมร ก็ถึงความพินาศใหญ่ จำเดิมแต่นั้น ๆ ก็ไม่อาจเข้าไปใกล้ด้วย
ความกลัวอันตรายเห็นปานนั้น ลำดับนั้น อนุเกวัญเข้าเฝ้าพระเจ้าจตุลนีพรหมทัต
ทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า พวกคนรบเพื่อประโยชน์แก่พระองค์ไม่มี มีแต่พวกรับสิน
บนทั้งนั้น ถ้าพระองค์ไม่เชื่อ จงให้พวกเหล่านั้นมา จักทอดพระเนตรเห็นอักษร
จารึกชื่อมโหสถในเครื่องอุปโภคมีฝ้านุ่งที่นุ่งอยู่เป็นต้น พระเจ้ากรุงอุตตรปัญ
จาละให้ทำอย่างนั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นอักษรในฝ้าเป็นต้นแห่งพวกนั้นทั้งหมด
ก็เข้าพระทัยแน่ว่าพวกนี้รับสินบน จึงตรัสถามอนุเกวัญว่า บัดนี้เราควรจะทำ
อย่างไร ท่านอาจารย์ ครั้นอนุเกวัญทูลตอบว่า กิจอื่นที่ควรทำไม่มี พระเจ้าข้า
ถ้าพระองค์ทรงริรออยู่ มโหสถจักจับพระองค์ ส่วนอาจารย์เกวัญ ก็สาละวนอยู่
แต่แผลที่หน้าผากเท่านั้น แต่รับสินบนเหมือนกัน เพราะแกรับมณีรัตนะ
แล้ว ยังพระองค์ให้หนีไปสิ้น ๓ โยชน์ ให้ทรงเชื่อถือแล้วให้กลับ แคนี่แหละขูยง
ให้กองทัพแตก ข้าพระองค์ไม่สมควรจะอยู่แม้สักคืนเดียว ควรจะหนีเสียใน
ระหว่างเที่ยงคืนวันนี้ ยกข้าพระองค์เสีย บุคคลอื่นจะเป็นผู้ร่วมพระหฤทัย
ไม่มี ครั้นอนุเกวัญทูลฉะนี้ ก็ตรัสสั่งว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านอาจารย์จงผูกม้าที่
นั่งแล้วเตรียมยาน อนุเกวัญรู้ความที่พระเจ้าจตุลนีจะหนีโดยทรงวินิจฉัยแน่
จึงทูลให้อุ่นพระหฤทัยว่า อย่างกลัวเลย พระเจ้าข้า แล้วออกไปข้างนอกสั่ง

พวกนุรุษที่มโหสถวางไว้ว่า วันนี้พระเจ้าอุตรปัญญาจะละจะหนี ท่านทั้งหลายอย่าหลับเสีย สิ่งนี้แล้วผูกม้าที่นั้งมันคง อย่างที่รังไว้จะให้หยุดมันยังสำคัญว่าวิ่งหนีตะบันไป แล้วนำมันมาไว้ในระหว่างมัชฌิมยามแล้วกราบทูลว่า ม้าที่นั้งเตรียมผูกไว้แล้ว พระเจ้าข้า ขอทรงทราบเวลาเสด็จ พระราชาก็ขึ้นม้าหนีไป ฝ่ายอนุเกวัฏก็ขึ้นม้าทำเหมือนโดยเสด็จด้วยหน้อยหนึ่งก็กลับ ม้าที่นั้งที่ผูกมันคงแม้พระราชารังให้หยุด ก็พาพระราชานี้ไปอย่างเดียว ฝ่ายอนุเกวัฏเข้าไปในหมู่เสนาที่ร้องอึ้งขึ้นว่า พระราชาจูลนี้พรหมทัตเสด็จหนีไปแล้ว พวกนุรุษที่มโหสถวางไว้ก็ร้องบอกกันกับพวกของตน ฝ่ายพระราชาร้อยเอ็ดได้สดับเสียงนั้น ก็สำคัญว่า มโหสถเปิดประตูเมืองออกมา บัดนี้เขาจักไม่ไว้ชีวิตพวกเรา ก็กลัวสะอึ้งตกใจ ไม่เหลียวแลเครื่องอุปโภคบริโภคนกัณหนีไปแต่ที่นั่น ๆ ชนทั้งหลายก็ร้องเอ็ดกันขึ้นว่า แม้พระราชาร้อยเอ็ดก็เสด็จหนีไปแล้ว กองรักษาอยู่ที่บนประตูหอรบได้ยินเสียงนั้น ก็ให้ร้องตอบมือกันขึ้นขณะนั้น พระนครมิถิลาทั้งสิ้น ทั้งภายในภายนอกก็บันลือเสียงสนั่นหวั่นไหวเป็นอันเดียวกัน เพียงดังแผ่นดินแยกออก เพียงดังท้องทะเลปั่นป่วนขณะนั้น พลนิกาย ๑๘ อักโขภิกษิกแล้วแต่มรณภัย ด้วยเข้าใจว่า พระเจ้าจูลนี้และพระราชาร้อยเอ็ดถูกมโหสถจับไว้ได้แล้ว ก็ทิ้งแม้ผ้าสาฎกที่พันท้องของตน ๆ เสียหนีไป สถานที่ตั้งกองทัพว่างเปล่า พระเจ้าจูลนี้พรหมทัตพาพระราชาร้อยเอ็ดไปสู่นครของตน วันรุ่งขึ้นพลนิกายชาวกรุงมิถิลาเปิดประตูเมืองออกมาแต่เช้า เห็นสิ่งของกองอยู่เป็นอันมาก จึงแจ้งแก่มโหสถว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต พวกเราจักทำอย่างไร มโหสถกล่าวว่า ทรัพย์ที่พวกข้าศึกทิ้งไว้ตกเป็นของพวกท่าน พวกท่านจงถวายสิ่งที่เป็นของพระราชาทิ้งปวงแด่พระราชาราชของเราทั้งหลาย จงนำสิ่งเป็นของเศรษฐีและเกวัญมาให้แก่เรา ชาวเมืองจงถือเอาสิ่งที่เหลือจากนี้ เมื่อชนทั้งหลายนำรัตนภัณฑ์มีค่ามากไปอยู่ กินเวลา

ล่วงไปถึงกึ่งเดือน ก็แต่ชนทั้งหลายนำของอันเหลือจากนั้นไป กินเวลาถึง ๔ เดือน พระโพธิสัตว์ให้รางวัลเป็นอันมากแก่พราหมณ์อนุเกวัญ ได้ยินว่า จำเดิมแต่นั้นมา ชาวกรุงมิถิลาที่บังเกิดมั่งคั่งมั่งมีเงินແທ່ງ รัตนะมีค่ามากก็เกิดมีมากหลาย.

พระเจ้าจูลนีพรหมทัตประทับอยู่ ณ เมืองอุตตรปัญจาละกับพระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้น ล่วงไปปีหนึ่ง.

อยู่มาวันหนึ่ง พราหมณ์เกวัญแลดูหน้าด้วยกระจกก็เห็นแปลที่หน้าผาก จึงคิดว่า นิมโหสถทำให้ มโหสถทำให้เราให้อายแก่พระราชาทิ้งหลายมีประมาณเท่านี้ คิดจะนี้ก็เกิดโกรธขึ้น คิดว่า เมื่อไรหนอ เราจักเป็นผู้สามารถเห็นหลังแห่งมโหสถ ก็นึกได้ว่า อุบายมีอยู่ ลงสันนิษฐานแน่ว่า พระราชธิดาของพระราชานี้มีพระนามว่า **ปัญจาละจันตี** มีพระรูปโฉมอุดมเปรียบด้วยเทพอัปสร เราจักให้พระนางนั้นแก่พระเจ้าวิเทหราช โลมเธอด้วยกาม แล้วนำเธอผู้เป็นดังปลากลิ่นเบ็ดกับมโหสถมา ฆ่าเสียทั้งสองคนแล้วดื่มชัชชานตระหนักแน่ละนี้แล้ว จึงเข้าไปกราบทูลแด่พระเจ้าจูลนีว่า ข้าแต่สมมติเทพยังมีความคิดอีกอย่างหนึ่ง พระเจ้าจูลนีได้ทรงสดับคำของเกวัญ จึงตรัสว่า แน่ะท่านอาจารย์ พวกเราไม่เป็นเจ้าของแม่แห่งผ้าสาฎกที่พันท้อง เพราะอาศัยความคิดของท่าน บัดนี้ท่านจักทำอะไรอีก นิ่งเสียทีเถิด เกวัญจึงทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า อุบายอื่นเช่นอุบายนี้ไม่มี พระราชาตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงกล่าวให้ฟัง พราหมณ์เกวัญทูลว่า ถ้าจะทูล ควรอยู่แต่สอง พระเจ้าข้า พระราชาทรงเห็นชอบด้วย พราหมณ์จึงเชิญเสด็จพระราชารขึ้นบนปราสาท ให้เสด็จเข้าไปในห้องบรรทมแล้วทูลว่า เราทั้งหลายจักโลมพระเจ้าวิเทหราชด้วยกิเลส แล้วเอาตัวมาฆ่าเสียพร้อมกับมโหสถ พระราชาตรัสว่า อุบายนี้งาม แต่เราจักเล่าโลมนำเขามาอย่างไร เกวัญทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระ-

ราชธิดาของพระองค์ผู้มีพระนามว่า ปัญจาลจันที ทรงรูปโฉมงดงาม พวกเรา
จักให้จินตกวีประพันธ์รูปสมบัติอันทรงสิริ และความงามแห่งอิริยาบถสี่ของ
พระราชธิดานั้น ด้วยประพันธ์เป็นเพลงขับ แล้วให้ผู้ชำนาญขับร้องกาพย์กลอน
เหล่านั้น ในกรุงมิถิลา ให้มีใจความว่า เมื่อจอมนรินทร์ปิ่นวิเทหรัฐ ไม่ได้
นารีรัตน์เห็นปานนี้ ราชสมบัติก็ไม่มีประโยชน์อะไร ดังนี้ รู้ว่าพระเจ้า
วิเทหราชปฏิพัทธ์เกี่ยวเนื่องด้วยการฟังนั้นแล ข้าพระองค์จักไปในกรุงมิถิลา
กำหนดวันมารับพระราชธิดาอภิเษก เมื่อข้าพระองค์กำหนดวันกลับมาแล้ว
พระเจ้าวิเทหราชก็จักเป็นเหมือนปลาคลื่นเบียด พามโหสถมา ภายหลังเรา
ทั้งหลายก็จักฆ่าพระเจ้าวิเทหราชกับมโหสถเสีย พระเจ้าจุลณีได้สดับคำของ
แก้วฏแล้วทรงยินดีรับรองว่า อุบายของท่านงาม เราทั้งหลายจักทำอย่างนั้น
ก็นางนกลสาธิตาที่เลี้ยงไว้ในที่บรรทมแห่งพระเจ้าจุลณีพรหมทัต ได้ฟังความติด
นั้นแล้วได้ทำให้ประจักษ์ พระเจ้าจุลณีให้เรียกพวกจินตกวีเก่ามาพระราชทาน
ทรัพย์เป็นอันมาก แล้วแสดงพระราชธิดาแก่พวกนั้น ตรัสว่า เจ้าทั้งหลายจง
ประพันธ์กาพย์กลอนอาศัยรูปสมบัติของธิดานี้ พวกจินตกวีเหล่านั้นก็ประพันธ์
เพลงขับอย่างจับใจยิ่งแล้วขับถวายพระราชธิดา พระราชาก็พระราชทานทรัพย์
เป็นอันมากแก่พวกนั้นอีก นางเพื่อนรำทั้งหลายเรียนกาพย์กลอนแต่สำนัก
จินตกวีทั้งหลายแล้วไปขับร้องในมณฑลมหรสป เพลงขับเหล่านั้นได้แพร่ไป
ด้วยประการฉะนี้ เมื่อเพลงขับเหล่านั้นได้แพร่ไปในหมู่ประชาชน พระเจ้า
จุลณีตรัสให้เรียกพวกที่ร้องทั้งหลายมาตรัสสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงจับนกใหญ่
ให้มาก ขึ้นสู่ต้นไม้ในราตรี นั่งขับร้องอยู่บนต้นไม้ นั้น ครั้นเวลาใกล้รุ่ง
จงผูกกิ่งสาคดที่ค่อนกเหล่านั้นปล่อยขึ้นไปแล้วจึงลงจากต้นไม้ พระเจ้าจุลณี
ให้ทำดังนั้น เพื่อเหตุให้เป็นของปรากฏว่า แม้เทวดาทั้งหลายก็ขับร้อง
พรรณนาพระรูปโฉมแห่งพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงปัญจาละ พระเจ้าจุลณี

ตรัสเรียกเหล่าจินตกวีนั้นมาอีกตรัสว่า บัดนี้เจ้าทั้งหลายจงพรรณนาสรรเสริญว่า นางกุมาริกาเห็นปานนี้หาสมควรแก่พระราชอื่นในพื้นที่ชมพูทวีปไม่ นางสมควรแก่พระเจ้าวิเทหราชกรุงมถิลา และอิสริยยศของนางนี้ผู้เดียวควรแก่พระเจ้าวิเทหราช ดังนี้ ผู้กให้เป็นเพลงขับ จินตกวีเหล่านั้นทำตามรับสั่งแล้ว ขับถวายให้ทรงสดับ พระเจ้าจูลนีกี่พระราชทานทรัพย์แก่พวกนั้นแล้วตรัสสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงไปสู่กรุงมถิลา แล้วขับโดยอุบายนี้แหละในกรุงมถิลาที่นั่นอีก จินตกวีเหล่านั้นเมื่อขับเพลงขับเหล่านั้น ไปถึงกรุงมถิลาโดยลำดับ ก็ขับ ณ โรงมหรสพ มหาชนได้ฟังเพลงขับเหล่านั้นก็ยิ่งเสียงโห่ร้องเกรียวกราวให้เป็นไป ได้ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่พวกนั้น พวกนั้นขับบนต้นไม้ในเวลารাত্রี ครั้นใกล้รุ่งก็ผูกกิ่งสาดที่คั่นอกทั้งหลายแล้วลงจากต้นไม้ เสียงโกลาหลเป็นอันเดียวกันว่า แม้เทวดาทั้งหลายก็ขับร้องพรรณนาพระรูปโฉมของพระราชธิดาพระเจ้ากรุงปัญจาละ ดังนี้ ได้มีในพระนครทั้งสิ้น เพราะได้ยินเสียงกิ่งสาดในอากาศ พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับเสียงนั้น จึงให้เรียกพวกนักประพันธ์กาพย์กลอนมาให้เล่นมหรสพในพระราชนิเวศน์แล้ว ทรงดำริว่า ได้ยินว่า พระเจ้าจูลนีกี่พระราชประสงค์จะประทานพระราชธิดาผู้ทรงรูปโฉมอันอุดมเห็นปานนี้แก่เรา ทรงดำริจะนั้นก็ทรงยินดี ได้พระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่นักประพันธ์เหล่านั้น พวกนั้นก็กลับมากราบทูลพระเจ้าจูลนีกี่พรหมทัตลำดับนั้น อาจารย์แก้วภูจึงกราบทูลพระเจ้าจูลนีกี่ว่า บัดนี้ข้าพระบาทจักไปเพื่อกำหนดวัน พระราชาตรัสว่า ดีแล้วอาจารย์ ท่านควรจะไปอย่างไรบ้าง แก้วภูกราบทูลว่า ควรเอาบรรณาการบ้างเล็กน้อยไป พระเจ้าข้า ก็ทรงอนุญาต แก้วภูก็ถือเอาเครื่องบรรณาการไปด้วยบริวารใหญ่ ถึงวิเทหรัฐเสียงโกลาหลเป็นอันเดียวกันได้บังเกิดในกรุงมถิลา เพราะได้ฟังการมาของแก้วภูว่าได้ยินว่า

พระเจ้าจูลนีกับพระเจ้าวิเทหราชจักรกระทำสัมพันธไมตรีต่อกัน ฝ่ายพระเจ้าจูลนีกักประทานพระธิดาของพระองค์ แต่พระราชอาของพวกเรา ได้ยินว่า พราหมณ์แก้วภูมาเฝ้าเพื่อกำหนดวันเสด็จไปอภิเษก พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำนั้น แม้พระมหาสัตว์ก็ได้ฟังเหมือนกัน ความปริวิตกได้มีแก่พระมหาสัตว์ว่า การที่แก้วภูมายอมไม่ชอบใจเรา เราจักรู้เหตุนี้โดยความเป็นจริง ดังนี้ เพราะได้ยินคำลือนั้น มโหสถจึงส่งข่าวไปยังบุรุษที่วางไว้ในสำนักของพระเจ้าจูลนีกว่า เจ้าจูลนีกู้ข้อความนี้ตามความเป็นจริงส่งข่าวมาให้รู้ ลำดับนั้น พวกบุรุษที่วางไว้จึงส่งข่าวตอบมาว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่รู้ข้อความนี้โดยความเป็นจริง พระเจ้าจูลนีกับแก้วภูนั่งปรึกษากันอยู่ในห้องบรรทม ก็แต่นกสาธิตาที่เลี้ยงไว้ในที่บรรทมของพระเจ้าจูลนีกู้ความคิดอันนี้ พระมหาสัตว์ได้สดับดังนั้นแล้ว คิดว่า เราจักไม่ให้แก้วภูเห็นบ้านเมืองที่จัดดีแล้ว จำแนกดีแล้ว อย่างที่ปัจฉามิตรไม่มีโอกาส มโหสถจึงให้ล้อมทางที่มาจากสองข้าง และเบื้องบนด้วยเสื่อลำแพน ตั้งแต่ประตูพระนครจนถึงพระราชนิเวศน์ และตั้งแต่พระราชนิเวศน์จนถึงเรือนตน ให้เขียนภาพโปรยดอกไม้ที่พื้น ให้ตั้งหมอน้ำมีน้ำเต็ม และให้ปักต้นกล้วยผูกธงไว้ แก้วภูเข้าสู่พระนคร เมื่อไม่เห็นเมืองที่จำแนกดีแล้วก็คิดว่า พระราชาให้ตกแต่งมรรคาไว้รับเรา ไม่รู้ว่า เขาทำเพื่อไม่ให้เห็นบ้านเมือง แก้วภูไปเฝ้าถวายบังคมพระเจ้าวิเทหราช ถวายเครื่องบรรณาการ ทูลปฏิสันถารแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชทรงทำสักการะ สัมมานะแล้ว เมื่อจะกราบทูลถึงเหตุการณ์ที่ตนมา ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

พระราชามีพระราชประสงค์จะทรงทำสันถว-

ไมตรี จะประทานรัตนะทั้งหลายแต่พระองค์ แต่จะไป

ทูลทั้งหลายผู้มีวาจาไพเราะ กล่าวคำที่น่ารัก จงมา

จงกล่าววาจาอันอ่อนหวาน เป็นวาจาที่น่ายินดี
ปัญจาลรัฐและวิเทหรัฐทั้งสองนั้น จงเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺถวกาโม เต ความว่า ข้าแต่พระ-
มหาราชเจ้า พระราชาของข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระราชประสงค์จะทรงทำ
สันถวไมตรีกับด้วยพระองค์. บทว่า รตนานิ ความว่า จะประทานรัตนะ
ทั้งหลายตั้งต้นแต่พระราชธิดาซึ่งเป็นอิตถิรัตนะแต่พระองค์. บทว่า อากุ-
จนฺตุ ความว่า ได้ยินว่า ตั้งแต่นี้ไป ทูตทั้งหลายผู้มีวาจาไพเราะ กล่าวคำ
ที่น่ารัก คুমเครื่องบรรณาการแต่บุตรปัญจาลนคร มาในมิลินทนครนี้ และ
แต่มิลินทนครนี้ ไปในบุตรปัญจาลนครนั้น. บทว่า เอกา ภวนฺตุ ความว่า
ขอรัฐทั้งสองนั้นจงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทีเดียว คุณน้ำในคงคาไหลร่วมกับ
น้ำในยมุนาฉะนั้น.

ก็แลครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว เกวัญได้กราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่
พระมหาราชเจ้า พระราชาของข้าพระเจ้าใคร่จะส่งมหาอมาตย์อื่นมา ก็ไม่
สามารถจะแจ้งข่าวให้เป็นที่ชอบพระราชหฤทัย เพราะฉะนั้น จึงส่งข้าพระเจ้า
มาโดยพระราชโองการว่า ท่านอาจารย์ ท่านจงยังพระเจ้าวิเทหราชให้ทรง
ทราบดีแล้วพาเสด็จมา ดังนี้ ข้าแต่พระราชอาสูภะเสด็จ
ราชดำเนินไป จักได้พระราชธิดามีรูปงามนัก และสันถวไมตรีกับพระราชา
ของข้าพระองค์ทั้งหลายจักดำรงมั่นแต่พระองค์ พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับ
คำของเกวัญแล้วทรงโสมนัส ซึ้งอยู่ด้วยอันได้ทรงฟังว่า จักได้พระราชธิดา
รูปงามที่สุด จึงตรัสว่า แน่ะอาจารย์ ได้ยินว่า ความวิวาทในเพราะธรรมยุทท์
ได้มีแก่ท่านและมโหสถ ท่านจงไปห้ามมโหสถบุตรเรา ท่านทั้งสองเป็นบัณฑิต
จงยังกันและกันให้ขมาโทษ ปรีกษาหรือกันแล้วจงกลับมา เกวัญได้ฟัง

พระราชดำรัส ก็ไปด้วยคิดว่า เราจักพบมโหสถ ฝ่ายพระมหาสัตว์รู้ว่าแก้ว
จะมายังสำนักตนวันนั้น จึงคิดว่า การที่เราจะเจรจากับแก้วผู้มีกรรมอันลามก
เป็นธรรมดาจางอย่าได้มีเลย คิดดังนี้แล้ว จึงดื่มเนยใสหน่อยหนึ่งแต่เช้า ผู้รักษา
เรือนเอาโคมัยสคเป็นอันมากละเลงเรือนมโหสถ และเอาน้ำมันทาเสาทั้งหลาย
แต่ตั้งเตียงผ้าไว้หนึ่งเตียงสำหรับเป็นที่นอนแห่งมโหสถ นอกจากนี้ให้เก็บ
เสี้ยนไม่ว่าเตียงหรือตั่ง มโหสถได้ให้สัญญาแก่ชนบริวารว่า เมื่อพราหมณ์
ปรารถนาจะพูดกับพวกเจ้า พวกเจ้าพึงกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะพราหมณ์ ท่าน
อย่าพึงพูดกับท่านบัณฑิต เพราะวันนี้ท่านบัณฑิตดื่มเนยใส ในเมื่อเราทำ
อาการจะพูดกับแก้ว พวกเจ้าพึงห้ามเสียว ท่านดื่มเนยใสอย่างแรง ท่าน
อย่าพูด มโหสถจัดอย่างนี้แล้วนุ่งผ้าแดง วางคนรักษาไว้ที่ซุ้มประตูทั้ง ๗ ชั้น
แล้วนอนบนเตียงผ้า ฝ่ายแก้วยืนที่ซุ้มประตูที่ ๑ ของเรือนมโหสถ ถามว่า
บัณฑิตอยู่ไหน ลำดับนั้น ชนทั้งหลายก็ห้ามพราหมณ์แก้วว่า แน่ะพราหมณ์
ท่านอย่าส่งเสียว ถ้าท่านอยากจะมา จงนาบิ่งๆ เพราะวันนี้ท่านบัณฑิตดื่ม
เนยใสอย่างแรง ท่านจักต้องไม่ทำเสียวอ้ออิง ชนทั้งหลายที่ซุ้มประตูนอกจากนี้
ก็กล่าวห้ามพราหมณ์อย่างนั้น แก้วล้วงชั้นประตูที่ ๗ ก็ถึงสำนักมโหสถ
มโหสถแสดงอาการจะพูด ลำดับนั้น ชนทั้งหลายกล่าวห้ามว่า ท่านอย่าได้พูด
เพราะท่านดื่มเนยใสอย่างแรง ประโยชน์อะไรด้วยการพูดกับพราหมณ์ร้ายนี้
แก้วไปสำนักมโหสถบัณฑิต ไม่ได้นั่ง ไม่ได้แม้ที่ยืนอาศัยอาสนะ ต้องยืน
เหยียบโคมัยสคอยู่ ลำดับนั้น คนใช้ของมโหสถคนหนึ่ง แลดูแก้วแล้วเลิก
ตาขึ้น คนหนึ่งแลดูแล้วยกคิ้ว คนหนึ่งแลดูแล้วอศอกเงื้อ คนบางพวก
แสดงวิการมีวิการมือและเท้าเป็นต้น แก้วเห็นกิริยาของพวกมโหสถ ก็เกือบ
กล่าวว่า แน่ะท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าลาไปละ เมื่อคนอื่น ๆ กล่าวว่า แน่ะ
พราหมณ์ร้ายถ้อย แกล่อย่าส่งเสียว ถ้าว่าแกขืนส่งเสียว พวกเราจักทำลาย

กระดุกแกเสีย ก็เป็นผู้ทิ้งกลัวทั้งตกใจ กลับไปไม่เหลียวหลัง ลำดับนั้น
คนหนึ่งลุกขึ้นตีหลังแก้วด้วยซีกไม้ไผ่ คนหนึ่งประหารหลังด้วยฝ่ามือ คนหนึ่ง
ไสคอผลัดไปในระหว่าง แก้วทิ้งกลัวทั้งตกใจออกไปสู่พระราชวัง คุมฤคพื้น
จากปากราชสีห์ พระเจ้าวิเทหราชทรงดำริว่า วันนี้อนุตรของเราได้ฟังประพฤติ
เหตุนี้แล้วจักเป็นผู้ยินดี ธรรมสากัจฉาใหญ่จะพึงมีแก่บัณฑิตทั้งสอง วันนี้
บัณฑิตทั้งสองจักยังกันและกันให้ขมาโทษ เป็นลาภของเราหนอ พระองค์
ทอดพระเนตรเห็นแก้ว เมื่อจะตรัสถามอาการสังสนทนากับมโหสถบัณฑิต
จึงตรัสคานี้ว่า

ดูก่อนอาจารย์แก้ว ท่านได้พบกับมโหสถ เป็น

อย่างไรหนอ เชิญกล่าวข้อความนั้นเถิด มโหสถกับ

ท่านต่างดโทษกันแล้วกรรมัง มโหสถยินดีแล้วกรรมัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฏินิชฌตุโต** ความว่า เพื่อระงับ
การทะเลาะกันที่เป็นไปในสนามธรรมยุทธ์ มโหสถได้งดโทษให้ท่าน และ
ท่านก็ได้งดโทษให้มโหสถแล้วหรือ. บทว่า **กจฺจิ ตฺวญฺโจะ** ความว่า มโหสถ
ได้ฟังประพฤติเหตุที่พระราชอาของพวกท่านส่งมา ยินดีแล้วกรรมัง.

ลำดับนั้น แก้วทูลว่า พระองค์อย่าทรงถือมโหสถว่าเป็นบัณฑิตเลย
พระเจ้าข้า คนที่ชื่อว่าเป็นอัสตบุรุษยิ่งกว่ามโหสถไม่มี แล้วกล่าวคานี้ว่า

ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษที่ชื่อมโหสถเป็น

คนเลว ไม่น่าชื่นชม กระด้าง มิใช่สัตบุรุษ ไม่พูด

อะไรสักคำ เหมือนคนใบ้คล้ายคนหนวก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสพฺุริฏฺโ** ได้แก่ มิใช่ชาติบัณฑิต.

บทว่า **น กิณฺจิตฺถํ** ความว่า มโหสถไม่กล่าวข้อความอะไร ๆ กับเรา ด้วย

เหตุนั้นแล เราจึงเข้าใจเขาว่าไม่ใช่บัณฑิต เกวัฏกล่าวโทษของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำของเกวัฏแล้ว ไม่ทรงยินดี ไม่ทรงคัดค้าน โปรดให้พระราชทานเสบียงและเรือนพักอยู่แก่เกวัฏและเหล่าบริวารที่มาด้วย ทรงส่งเกวัฏไปด้วยรับสั่งว่า เจริญท่านอาจารย์ไปพักผ่อน ดังนี้แล้ว ทรงดำริว่า มโหสถบุตรของเราเป็นผู้ฉลาดในปฏิสันถาร ได้ยินว่า เขาไม่ได้ทำปฏิสันถารกับเกวัฏเลย ไม่แสดงความยินดี เขาก็เห็นภัยอะไร ๆ ในอนาคต คาริฉะนี้แล้ว ก็เริ่มกตาศึ้นเองตรัสกล่าวกันว่า

บพมณต์นี้เห็นได้แสนยากโดยแท้ ข้อความที่ดี

**อันระผู้มีความเพียรเห็นแล้ว ความจริง ภายของเรา
ก็หวั่นไหว ใครจักละแคว้นของตนไปสู่เงื่อมมือของ
คนอื่นเล่า.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทิ ความว่า บพมณต์นี้ที่บุตรของเราเห็นแล้ว คนอื่นนอกนี้เห็นได้แสนยากโดยแท้. บทว่า นรวิริเยน ความว่า ข้อความที่ดีอันระผู้มีความเพียรจักเห็นแล้ว. บทว่า สยิ ความว่า ใครจักละแคว้นของตนไปสู่เงื่อมมือของคนอื่นเล่า.

เมื่อพระเจ้าวิเทหราชทรงนึกถึงข้อความนั้นว่า บุตรของเราจักเห็นโทษในการมาของพราหมณ์เกวัฏ ด้วยว่าเกวัฏนี้ เมื่อมา จักมิได้มาเพื่อต้องการสันถวไมตรี แต่แกล้งมาเพื่อเล้าโลมเราด้วยกามคุณแล้วพาไปเมืองของคนเอาตัวไว้ บุตรของเราจักเห็นภัยในอนาคตนั้นแล้ว ทรงนึกอยู่อย่างนี้ ก็ตั้งกลัว ทั้งสะดุ้งประทับนั่งอยู่ บัณฑิตทั้ง ๔ คนมาเฝ้า พระราชาตรัสถามเสนาจะว่าการที่เราจะไปอุดตฺรปัญจาลนครนำพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนีมาท่านชอบใจอยู่หรือ เสนาจะกราบทูลว่า พระองค์รับสั่งอะไร พระเจ้าข้า เพราะว่าควรที่

พระองค์จะนำสิริซึ่งมาถึงอย่าให้หนีไปเสีย หากพระองค์เสด็จไปกรุงปัญจาละ ก็จักได้รับพระราชธิดามา กษัตริย์องค์อื่นยกเสียแต่พระเจ้าจตุณิพรหมทัต จักเป็นผู้เสมอด้วยพระองค์ย่อมไม่มีในพื้นที่สกกลชมพูทวีป เพราะอะไร เพราะพระองค์ได้พระราชธิดาของพระราชเจ้าผู้เป็นใหญ่มาเป็นมเหสี จริงอยู่ พระเจ้าจตุณิพรหมทัตเป็นพระราชบิดาในพื้นที่สกกลชมพูทวีป ใครจะยกพระราชธิดาผู้ทรงพระรูปโฉมอันอุดมถวายแด่พระองค์ ก็ด้วยทรงเห็นว่า พระราชานอกนี้ เป็นคนของเรา พระเจ้าวิเทหราชพระองค์เดียวเสมอเรา ขอพระองค์ทรงทำตามคำของพระเจ้าจตุณิเถิด แม้พวกข้าพระองค์ก็จักได้ผ้าและเครื่องประดับทั้งหลาย เพราะอาศัยพระองค์ พระเจ้าวิเทหราชตรัสถามอาจารย์อีก ๓ คนที่เหลือ อาจารย์เหล่านั้นก็กราบทูลเช่นเดียวกัน เมื่อพระราชากำลังรับสั่งอยู่กับอาจารย์ทั้ง ๔ พราหมณ์แก้วออกจากเรือนพักรับรองมาถวายบังคมพระราชาดูคิดว่า เราจักทูลลาพระราชากลับ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่อาจรอช้า จักทูลลากลับไป พระราชาทรงทำสักการะแก่แก้วแล้ว ทรงส่งเขากลับไป พระมหาสัตว์รู้ว่าแก้วกลับแล้ว จึงอาบน้ำแต่งกายไปเฝ้าพระราชบิดา ถวายบังคมพระราชบิดาแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระราชบิดาตรัสว่า มโหสถบัณฑิตบุตรเราเป็นผู้มีความคิดมาก ถึงฝั่งแห่งมนต์ ย่อมรู้ข้อความทั้งหลายทั้งในอดีตอนาคตและปัจจุบัน เป็นนักปราชญ์ จักรู้ว่าควรหรือไม่ควรที่เราจะไปในกรุงปัญจาละ พระองค์มิได้ตรัสเรื่องของพระองค์ที่ทรงคิดไว้ก่อน เป็นผู้กำหนดยินดีเพราะราคะ หลงเพราะโมหะ เมื่อจะตรัสถาม จึงตรัสถามว่า

พวกเราทั้ง ๖ คน เป็นบัณฑิตมีปัญญาสูงสุดจ

แผ่นดิน มีมติเสมอกันเป็นเอกฉันท์ทีเดียว พ่อมโหสถ

แม้เจ้าก็จงทำมติว่า ไปหรือไม่ไป หรืออยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ณฺหฺนํ** ความว่า พ่อบัณฑิต พวกเรา ๖ คน คือ พราหมณ์แก้ว ๑ เรา ๑ และอาจารย์ ๔ คนเหล่านั้น. บทว่า **เอกาว มติ** ความว่า มีอชยาศัยเป็นอันเดียวกัน ร่วมกันเหมือนน้ำแม่น้ำคงคาไหลร่วมกับน้ำแม่น้ำยมุนาฉะนั้น. บทว่า **เย** ความว่า พระเจ้าวิเทหราช ตรัสว่า พวกเราทั้ง ๖ คนเป็นบัณฑิตสูงสุด มีปัญญาสูงสุดจตุแผ่นดินเหล่านั้น ย่อมชอบใจการที่พระเจ้าจตุตินำพระราชธิดามา. บทว่า **จํานํ** ได้แก่ อยู่ในที่นี้เท่านั้น. บทว่า **มตี กโรหิ** ความว่า ชื่อว่าความชอบใจของพวกเรา ยังเอาเป็นประมาณไม่ได้ แม้เจ้าก็จงแสดงความคิดว่า การที่พวกเราไปปัญญาจาลนครเพื่อประโยชน์อวาหมงคล หรือไม่ไปหรืออยู่ในที่นี้เท่านั้น เจ้าชอบอย่างไร.

พระมหาสัตว์ได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้นจึงคิดว่า พระราชาองค์นี้เป็นผู้ละโมภในกามารมณ์ ถือเอาคำของอาจารย์ ๔ คนเหล่านี้ ด้วยความเป็นอันพาล ย่อมไม่ทรงทราบโทษที่จะเสด็จไป เราจักชี้โทษในการเสด็จไป แล้วจักให้กลับพระหฤทัยเสีย คิดฉะนั้นแล้วจึงกล่าว ๔ คาถาว่า

ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์ทรงทราบพระเจ้า-
จตุนี้พรหมทัตทรงมีอนุภาพมาก มีพลมาก ก็พระ-
ราชานั้นปรารถนาเพื่อปลงพระชนมชีพของพระองค์
คุณนายพรานฆ่ามฤคด้วยมฤคิ ฉะนั้น.

ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อ ย่อมกลืนเบ็ดที่คิด
ซึ่งปกปิดไว้ด้วยเนื้ออันเป็นเหยื่อ มันย่อมไม่รู้จักความ
ตายของมัน ฉนั้นใด ข้าแต่พระราชา พระองค์ทรง
ปรารถนากาม ย่อมไม่ทรงทราบพระราชธิดาของ
พระเจ้าจตุนี้ เหมือนปลาไม่รู้จักความตายของตน
ฉะนั้น.

ถ้าพระองค์เสด็จไปยังปัญจาลนคร จักต้องสละ

พระองค์ทันที ภัยใหญ่จักถึงพระองค์ ดุจภัยมาถึงมฤค

ด้วยตามไปถึงทางประตูบ้าน ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ราช พระมหาสัตว์เรียกพระเจ้าวิเทหราช.

บทว่า มหานุภาโว ได้แก่ มียศใหญ่. บทว่า มหพุพโล ได้แก่ ประกอบด้วยพลนับได้ ๑๘ อักโขภินิ. บทว่า มารณตถุ์ ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความตาย. บทว่า โอกจเรน ได้แก่ แม่เนื้อตัวล่อเหยื่อ ก็นายพรานฝึกแม่เนื้อตัวหนึ่งแล้วเอาเชือกผูกนำไปป่า พักไว้ในที่พวกเนื้อหากิน แม่เนื้อนั้นต้องการนำเนื้อโง่มาสำนักตน จึงร้องดั่งยั่วระคะด้วยสัญญาของตน เนื้อโง่แควดล้อมด้วยฝูงเนื้อนอนที่พุ่มไม้ในป่า ไม่ให้สัญญาในแม่เนื้อที่เหลือ ได้ฟังเสียงของแม่เนื้อนั้น มีใจผูกพันเพราะเกี่ยวข้อง ด้วยฟังเสียงของแม่เนื้อนั้น ลุกออกไป ชুকเข้าไปหาแม่เนื้อตัวนั้น ยืนให้ความสะดวกอย่างมากแก่นายพราน นายพรานใช้หอกคมกริบแทงเนื้อนั้นให้สิ้นชีวิตในที่นั่นเอง ในเรื่องนั้นพระเจ้าจุลณี เหมือนนายพราน พระราชธิดาของพระองค์เหมือนแม่เนื้อล่าเหยื่อ พราหมณ์แก้วภูเหมือนอาวุธในมือของนายพราน อธิบายว่า นายพรานต้องการฆ่าเนื้อด้วยเนื้อล่อเหยื่อฉนั้นใด พระเจ้าจุลณีต้องการฆ่าพระเจ้าวิเทหราชด้วยพระราชธิดา ฉนั้นนั้น. บทว่า อามลิตุโธ ความว่า ปลาแม่อยู่ในน้ำลึก ร้อยวาต้องการเหยื่อคือของสดที่เขาปิดที่คดของเบ็ดไว้ ฉนั้น กลืนเบ็ดเข้าไปยอมไม่รู้ความตายของตน. บทว่า ชิตริ ความว่า พระองค์ทรงปรารถนาถอยยอมไม่ทรงทราบพระราชธิดาของพระเจ้าจุลณีนั้นเป็นเช่นกับเหยื่อที่พรานเบ็ดคือพระเจ้าจุลณีทรงวางปิดเบ็ดคือคำพูดของพราหมณ์แก้วภูไว้ เหมือนปลาไม่รู้เหยื่อ คือความตายของมัน. บทว่า ปพุจาลั ได้แก่ อดตรปัญจาลนคร.

บทว่า **อตุต** ได้แก่ ตน. บทว่า **ปณฺธานุปฺปนฺน** ความว่า ภัยใหญ่จักมาถึงเนื้อตัวเดินไปตามทางที่ประตูบ้าน เมื่อพวกมนุษย์ถืออาวุธออกจากบ้านเพื่อต้องการเนื้อ พวกที่เห็นนั้น ๆ ย่อมฆ่าเนื้อนั้นเสีย ฉนฺได มรณภัยใหญ่จักมาถึงคือจักเข้าถึงพระองค์แม่เมื่อเสด็จจตุตตจริยญาณนคร ฉนฺนํ พระมหาสัตว์ทูลข่มพระราชาด้วย ๘ คาถา ด้วยประการฉะนี้.

พระเจ้าวิเทหราชถูกพระมหาสัตว์ข่มอย่างเหลือเกินทีเดียว ก็ทรงพิโรธว่า มโหสถนี้หมิ่นเราจุทาสของคน ไม่สำคัญว่าเราเป็นพระราชา รู้ราชสาสน์ที่พระอัครราชส่งมาสำนักเราว่า จักประทานพระราชธิดาตั้งนี้แล้ว ไม่กล่าวคำประคบด้วยมงคลแม้คำหนึ่งมากล่าวกะเราว่า เป็นเหมือนเนื้อไก่ เป็นเหมือนปลากินเบ็ด และเป็นเหมือนเนื้อเดินตามทางถึงประตูบ้านจักถึงความตาย กรันกริ้วแล้วได้ตรัสคาถาเป็นลำดับว่า

พวกเรานี้แหละเป็นคนเขลา บ้าน้ำลายที่กล่าว
ถึงเหตุแห่งการได้รั้ตนะอันสูงสุดในสำนักเจ้า เจ้า
เจริญด้วยหางไธ จะรู้จักความเจริญเหมือนคนอื่นเขา
ได้อย่างไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พาลามุหเส** ความว่า เป็นคนเขลา. บทว่า **เออุมุคา** ได้แก่ พวกเรานี้แหละมีปากเต็มไปด้วยน้ำลาย. บทว่า **อตุตมกฺขณานิ** ได้แก่ เหตุให้ได้นางแก้วอันอุดม. บทว่า **ตยิ ลปิมฺหา** ความว่า กล่าวในสำนักของท่าน. บทว่า **กิเมว** ความว่า เมื่อจะดิเตียนเขาจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **นงฺคฺลโกฏฺฐิตุ** ความว่า พระเจ้าวิเทหราชทรงหมายเนื้อความว่า บุตรคฤหบดีย่อมเจริญด้วยถือหางไธนาตั้งแต่เป็นหนุ่มเท่านั้น จึงตรัสด้วยพระราชประสงค์นี้เองว่า เจ้าย่อมรู้งานของบุตรคฤหบดี

เท่านั้น ย่อมไม่รู้งานที่เป็นมงคลของกษัตริย์ทั้งหลาย. บทว่า **อญฺเณ** ความว่า คนอื่น ๆ คืออาจารย์แก้วภูหรืออาจารย์เสนกะเป็นต้น รู้จักความเจริญคือมงคลของกษัตริย์เหล่านั้น ฉันทใด เข้ารู้จักความเจริญเหล่านั้น ฉันทนั้นละหรือ การรู้จักกิจการของบุตรคฤหบดีนั้นแหละสมควรแก่เจ้า.

พระเจ้าวิเทหราชดำบริภาษมโหสถแล้วตรัสว่า บุตรคฤหบดีทำอันตรายแห่งมงคลแก่เรา ท่านทั้งหลายจงนำเขาออกไปเสีย แล้วตรัสคาถาเพื่อให้นามโหสถออกไปว่า

ท่านทั้งหลายจงไล่คอมโหสถนี้ให้หายไปเสียจาก

แว่นแคว้นของเรา เพราะเขาพูดเป็นอันตรายแก่การ

ได้รับตะนะของเรา.

มโหสถรู้ว่า พระราชากริ้ว จึงคิดว่า หากว่าใครอื่นทำตามพระราชดำรัสจับมือหรือคอเรา นั้นไม่ควรแก่เรา เราจะละอายตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น เราจักออกไปเสียเอง คิดฉะนี้แล้วจึงถวายบังคมพระราชา ลุกจากที่นั่งกลับไปสู่เคหาสถานแห่งตน ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชรับสั่งดังนั้น ด้วยอำนาจพระพิโรธเท่านั้น หาได้ตรัสสั่งใคร ๆ ให้ทำดังนั้นไม่ เพราะพระองค์มีพระมนัสเคารพในพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์คิดว่า พระราชาองค์นี้เป็นอันชพาลเกินเปรียบ ย่อมไม่ทรงทราบประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์แต่พระองค์เป็นผู้ปรารถนาในกาม ทรงทราบแต่ว่า จักได้พระราชธิดาของพระเจ้าจูณินิหาทรงทราบภัยในอนาคตไม่ เมื่อเสด็จไปกรุงปัญจาละก็จักถึงความพินาศใหญ่หากว่าที่เราจะทำพระราชดำรัสไว้ในใจไม่ เพราะพระองค์ทรงมีพระอุปการะแก่เรามาก พระราชทานยศใหญ่แก่เรา ควรที่เราจะเป็นปัจจัยแห่งพระองค์แล้วดำริต่อไปว่า เราจักส่งสุวโปคกไปก่อน รู้ความจริงแล้วไปเองภายหลังดำริฉะนี้แล้ว จึงเรียกสุวโปคกมา แล้วส่งไป ณ กรุงปัญจาละนั้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

แต่นั้นมโหสถบัณฑิตได้หลีกไปจากราชสำนัก

ของพระเจ้าวิเทหราช ที่นั่นได้เรียกนกสุวบัณฑิตชื่อ
มาฐะ*ผู้เป็นทูตมาสั่งว่า แน่สหายตัวมีปีกเขียว เจ้า
จงมาทำการขวนขวายเพื่อเรา นางนกสาธิตาที่เขาเลี้ยง
ไว้ ณ ที่บรรทมของพระเจ้าปัญจาลราชมีอยู่ ก็นางนก
นั้นเป็นนกฉลาดในสิ่งทั้งปวง เจ้าจงถามนางนกนั้น
โดยพิสดาร นางนกนั้นรู้ความลับทุกอย่างของพระเจ้า
ปัญจาลราชและของพราหมณ์แก้วผู้โกสยโคตรทั้งสอง
นั้น นกสุวบัณฑิตชื่อมาฐะตัวมีปีกเขียวรับคำมโหสถ
ว่า เออ แล้วได้ไปสู่สำนักนางนกสาธิตา แต่มน นก
สุวบัณฑิตชื่อมาฐะนั้นครั้งไปถึงแล้ว ได้เรียกนางนก
สาธิตาตัวมีกรงงาม พุดเพราะมาถามว่า เธอพอดทน
อยู่ในกรงงามดอกหรือ เธอมีความผาสุกในเพศดอก
หรือ ข้าวตอกกับน้ำผึ้งเธอได้ในกรงงามของเธอดอก
หรือ ดูก่อนสหายสุวบัณฑิต ความสุขมีแก่นันและ
ความสบายก็มี อนึ่งข้าวตอกกับน้ำผึ้งฉันก็ได้เพียงพอ
ดูก่อนสหาย ท่านมาแต่ไหน หรือว่าใครใช้ท่านมา
ก่อนแต่นี้ฉันไม่เคยเห็นท่าน หรือได้ยินเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หริตปุกุโธ ได้แก่ มีปีกเสมอด้วย

ใบไม้เขียว. บทว่า เวยยาวจัจ ความว่า มโหสถกล่าวกะนกสุวบัณฑิตซึ่ง
มาจับที่ตักในเมื่อตนกล่าวว่า มานีสหาย เจ้าจงทำการขวนขวายของเรา

* อรรถกถาเป็น มาฐะ

อย่างหนึ่ง ซึ่งผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ไม่อาจทำได้ เมื่อนกสูวบัณฑิตถามว่า ข้าพเจ้า จะทำอะไรนาย มโหสถก็กล่าวว่า สหาย คนอื่นเว้นพระเจ้าจุลณีและพราหมณ์- เกวัญ ย่อมไม่รู้เหตุที่พราหมณ์เกวัญมาโดยความเป็นทูต คนสองคนเท่านั้น นั่งปรึกษากันในห้องบรรทมของพระเจ้าจุลณี แต่มีนางนกสาธิตาที่พระเจ้า ปัญจาลราชนั้นเลี้ยงไว้ในที่บรรทม ได้ยินว่า นางนกสาธิตานั้นรู้ความลับนั้น เจ้าจึงไปในที่นั้น ทำความคุ้นเคยประกอบด้วยเมตตากับนางนกสาธิตานั้น ถาม ความลับของพระเจ้าจุลณีและพราหมณ์เกวัญ กะนางนกสาธิตานั้น โดยพิสดาร จงถามนางนกสาธิตานั้น ในประเทศที่มิดชิด อย่างที่ใคร ๆ อื่นจะไม่รู้เรื่องนั้น ก็ถ้าใครได้ยินเสียงของเจ้า ชีวิตของเจ้าจะไม่มี ฉะนั้น เจ้าจงถามค่อย ๆ ใน ที่มิดชิด. บทว่า สว เนลั สพพิ ความว่า นางนกสาธิตานั้นรู้ความลับทุก อย่างของชนทั้งสองเหล่านั้น คือ พระเจ้าจุลณีและพราหมณ์เกวัญผู้โกสยโคตร. บทว่า อาโม ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สูวโปดกนั้นอันมโหสถบัณฑิต ทำสักการะโดยนัยก่อนนั้นแลส่งไปแล้ว รับคำของมโหสถว่า เออ ไหว้พระ- มหาสัตว์ทำประทักษิณแล้วบินออกทางสี่หับนุชที่เปิดไว้ ไปนครชื่ออริกฐปุระ ในแคว้นสีพี ด้วยความเร็วปานลม กำหนดประพตติเหตุในประเทศนั้นแล้ว ไปสำนักของนางนกสาธิตา ไปอย่างไร ก็สูวโปดกนั้นจับที่ยอดแหลมอันเป็น ทองของพระราชนิเวศน์ ส่งเสียงอย่างไรเพราะอาศัยระคะ เพราะเหตุไร นาง นกสาธิตาได้ฟังเสียงนี้แล้ว จักส่งเสียงรับเป็นสัญญาณให้รู้ว่าฉันจักไปหา แม้นาง นกสาธิตานั้น ได้ฟังเสียงของสูวโปดกแล้ว ก็จับที่สุวรรณบัณฺฑชโรกัณฑ์ที่บรรทม ของพระราชา มีจิตกำหนดด้วยระคะ ส่งเสียงรับสามครั้ง สูวโปดกบินไป หน่อยหนึ่งส่งเสียงบ่อย ๆ เกาะที่ธรณีสีหับนุชชโรโดยลำดับ ตามกระแสเสียงที่ นางนกสาธิตากระทำ ตรวจดูว่าไม่มีอันตราย บินไปสำนักของนางนกสาธิตา นั้น นางนกสาธิตาได้กล่าวกะสูวโปดกในที่นี้ว่า มาเถิดสหาย จงจับที่สุวรรณ

ปัญชร สุวโปตกก็บินไปจับ. บทว่า อามนุตยี้ ความว่า สุวโปตกนั้น บินไป
อย่างนี้แล้ว ประสงค์จะทำความคุ้นเคยประกอบด้วยเมถุนจึงเรียกนางนกลสาธิกา
นั้น. บทว่า สุมรฺ ได้แก่ กรงงาม เพราะความเป็นที่อยู่ในกรงทอง. บทว่า
เวเส ได้แก่ ประกอบด้วยเพศ คือมีชาติตามเพศ ได้ยินว่า นกลสาธิกาชื่อว่า
มีชาติตามเพศในหมู่กทั้งหลาย เหตุนี้จึงเรียกนกลสาธิกานั้นอย่างนี้. บทว่า
ตว ความว่า เรากล่าวในเรื่องงามของท่าน. บทว่า กจฺจิ เต มธฺนฺนา ลาซา
ความว่า สุวโปตกถามว่า เธอได้ข้าวตอกกับน้ำผึ้งดอกหรือ. บทว่า กุโตะ นุ
สมฺม อากฺขมฺ ความว่า นางนกลสาธิกาถามว่า แน่สหาย ท่านมาจากไหน
เข้าไปในที่นี้. บทว่า กสฺส วา ความว่า หรือว่าใครส่งท่านมาในที่นี้.

สุวโปตกได้ฟังคำของนางนกลสาธิกาแล้ว คิดว่า ถ้าเราบอกว่ามาแต่
มิถิลา นางนกลสาธิกานี้แม้ถึงความตาย ก็จักไม่ทำความคุ้นเคยกับเรา ก็เรา
กำหนดคนครอริฎฐปุระ ในแคว้นสีพีมาแล้ว ฉะนั้นเราจึงทำมุสาวาทกล่าวว่า
พระเจ้าสิริราชทรงส่งมาแต่ที่นั่น คิดจะนี้แล้วจึงกล่าวว่า

ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เขาเลี้ยงไว้ในที่บรรทม บน

ปราสาทของพระเจ้าสิริราช พระราชาพระองค์นั้นเป็น

ผู้ตั้งอยู่ในธรรม โปรดให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายที่ถูกขัง

จากที่ขังนั้น ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พนฺเช ความว่า พระราชาพระองค์นั้น

โปรดให้ปล่อยสัตว์ทั้งปวงจากที่ขัง เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม
เมื่อโปรดให้ปล่อยอย่างนี้ พระองค์ตรัสว่า พวกท่านจงเชื่อเราปล่อยมันไป
ข้าพเจ้านั้นออกจากกรงทองที่เปิดไว้ ถือเอาอาหารในที่นั้น ๆ ตามที่ปรารถนา
ภายนอกปราสาทแล้วอยู่ในกรงทองนั่นเอง ไม่เหมือนเธอซึ่งอยู่ในกรงเท่านั้น
ตลอดกาลเป็นนิจอย่างนี้.

ลำดับนั้น นางนกสาธิตาให้ข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง ที่วางอยู่ในกระเช้าทอง และน้ำผึ้งเพื่อตนแก่สุวโปคก แล้วถามว่า แน่ะสหาย ท่านมาแต่ที่ไกล มาในที่นี้เพื่อประสงค์อะไร สุวโปคกได้ฟังค่านางนกสาธิตา ใครจะฟังความลับ จึงมุสวาทกล่าวว่

นางนกสาธิตาตัวหนึ่งพูดอ่อนหวานเป็นภรรยา
ของฉัน เขี้ยวได้ฆ่านางนกสาธิตานั้นเสียในห้องที่
บรรทม ต่อหน้าฉันผู้อยู่ในกรงงามซึ่งเห็นอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตสุส เมกา ความว่า นางนกสาธิตา
ตัวหนึ่งเป็นภรรยาของฉันทันั้น. บทว่า ทุตยาสี ความว่า ได้เป็นภรรยา.
บทว่า มุญชฺฐาณิกา แปลว่า พูดไพเราะ.

ลำดับนั้น นางนกสาธิตาถามสุวโปคกว่า ก็อย่างไรเขี้ยวจึงได้ฆ่า
ภรรยาของท่านเสีย สุวโปคกเมื่อจะบอกแก่นางนกสาธิตาจึงกล่าวว่ เธอจงฟัง
วันหนึ่งพระราชอาของฉันทันเสด็จไปเล่นน้ำ ตรัสเรียกฉันทันไปตามเสด็จ ฉันทันจึงพา
ภรรยาไปตามเสด็จเล่นน้ำกลับมากับพระราชานั้น ขึ้นปราสาทกับพระองค์พา
ภรรยาออกมาจากกรง จับอยู่ที่โพงดำหนักยอดเพื่อฟังสรีระ ขณะนั้นมีเขี้ยว
ตัวหนึ่งบินมาเพื่อโฉบเราทั้งสองผู้ออกจากกำหนักยอด ฉันทันกลัวแต่ภัยคือความ
ตายบินหนีโดยเร็ว แต่นางนกสาธิตาคราวนั้นมีครรภ์แก่ เพราะฉะนั้น นางจึง
ไม่อาจหนี ที่นั้นเขี้ยวก็ยังนางให้ตายต่อหน้าฉันทัน ผู้เห็นอยู่แล้วพาหนีไป
ที่นั้นพระราชอาของฉันทันทอดพระเนตรเห็นฉันทันร้องไห้ด้วยความโศกถึงนาง จึง
ตรัสถามว่า เจ้าร้องไห้ทำไม ได้ทรงฟังความข้อนั้นแล้วรับสั่งว่ พอละเจ้า
อย่าร้องไห้ จงแสวงหาภรรยาอื่น เมื่อฉันทันได้ฟังรับสั่งจึงกราบทูลว่ ประโยชน์
อะไรด้วยภรรยาอื่น ผู้ไม่มีอาจารมรรยาท ไม่มีศีล แม้ที่นำมาแล้ว ผู้เดียว

เที่ยวไปคิดว่า รับสั่งว่า แน่สหาย ข้าเห็นนางนกลสาธิตาตัวหนึ่ง ถึงพร้อมด้วย
ศีลาจารวัตรเช่นกับภรรยาของเจ้า ก็นางนกลสาธิตาเห็นปานนี้ เขาเลี้ยงไว้ในที่
บรรทมของพระเจ้าจตุณีนีมีอยู่ เจ้าจงไปในที่นั้น ถามใจของเขาคู ให้เขาทำ
โอกาส ถ้าเจ้าชอบใจเขา จงมาบอกแก่เรา ภายหลังเราหรือพระเทวีจักไปนำ
นางนั้นมาด้วยบริวารใหญ่ ตรัสดังนี้แล้วทรงส่งฉันมาในที่นี้ ฉันจึงมาด้วย
เหตุนี้ กว่าจะได้แล้วสุวโปคกจึงกล่าวว่า

ฉันรักใคร่ต่อเธอจึงมาในสำนักของเธอ ถ้าเธอ

พึงให้โอกาส เราทั้งสองก็จะได้อยู่ร่วมกัน.

นางนกลสาธิตาได้ฟังคำของสุวโปคกก็ดีใจ แต่ยังไม่ให้สุวโปคกรู้ว่าตน
ปรารถนา ทำเป็นไม่ปรารถนาแล้วว่า

นกแขกเต้า ก็พึงรักใคร่กับนางนกแขกเต้า

นกลสาธิตา ก็พึงรักใคร่กับนางนกลสาธิตา การที่นก

แขกเต้าจะอยู่ร่วมกับนางนกลสาธิตาคูกระไรอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุโว ความว่า แน่สหายสุวบัณฑิต
นกแขกเต้านั้นแลพึงรักใคร่กับนางนกแขกเต้าซึ่งมีชาติเสมอกันของตน. บทว่า
กิติโส ความว่า ชื่อว่าการอยู่ร่วมของนกที่มีชาติไม่เสมอกัน จะเป็นอย่างไร
เพราะนกแขกเต้าเห็นนางนกแขกเต้าที่มีชาติเสมอกัน ก็จักละนางนกลสาธิตาแม้
เชยชิดกันมานาน ความพลัดพรากจากของรักนั้นจักเป็นไปเพื่อทุกข์ใหญ่ ฉะนั้น
แต่ไหนแต่ไรมา ชื่อว่าการอยู่ร่วมของนกที่มีชาติไม่เสมอกัน ย่อมไม่เหมาะสม
เลย.

สุวโปคกได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า นางนกลสาธิตานี้หาได้หาเราไม่ ยังทำ
การบริหารอีกด้วย คงจักปรารถนาเราเป็นแน่ เราจักให้นางนกลสาธิตานี้เชื่อถือ
เราด้วยอุปมาต่าง ๆ คิดฉะนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

เอ็กซ์ผู้ใดใครในกามกับนางจันทาล ผู้ขึ้นทั้ง

หมดย่อมเป็นเช่นกับนางจันทาลนั้น เพราะว่าบุคคล

ไม่เป็นเช่นเดียวกันในเพราะกามย่อมไม่มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จณฑาลิกามปิ ได้แก่ ซึ่งนางจันทาล.

บทว่า สติโส ความว่า การอยู่ร่วมกันทุกอย่างย่อมเป็นเช่นเดียวกันทั้งนั้น เพราะมีจิตเป็นเช่นเดียวกัน. บทว่า กาม ความว่า เพราะในเรื่องกาม จิตเท่านั้นเป็นประมาณ ชาติหาเป็นประมาณไม่.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว สิวบัณฑิตเมื่อจะนำเรื่องอดีตมาชี้แจง เพื่อแสดงความต่างชาติกัน ไม่เป็นประมาณในหมู่มนุษย์ก่อน จึงกล่าวถากา เป็นลำดับว่า

พระราชมารดาของพระเจ้าสีวี พระนามว่า

ชัมพาวดี มีอยู่ พระนางเป็นหญิงจันทาล ได้เป็น

พระมเหสีที่รักของพระเจ้าวาสุเทพกัณโศตร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชัมพาวดี ความว่า พระชนนีของ พระเจ้าสีพีราช พระนามว่า ชัมพาวดี ได้เป็นหญิงจันทาล พระนางได้เป็น พระอัครมเหสีที่รักของพระเจ้าวาสุเทพผู้เป็นพี่ชายของพี่น้อง ๑๐ คนของ กัณโศตร.

ได้ยินว่า วันหนึ่งพระเจ้าวาสุเทพเสด็จออกจากกรุงทวารวดี ประพาสา พระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นกุมาริกรูปงามคนหนึ่งเป็นจันทาล จาก บ้านคนจันทาลเข้าสู่พระนครด้วยฐานะบางอย่าง ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระองค์มีจิตปฏิพัทธ์ มีรับสั่งให้ถามว่า ชาติอะไร แม้ได้สดับว่า ชาติจันทาล ก็ยังมีรับสั่งให้ถามว่ามีสามีหรือไม่ ทรงสดับว่ายังไม่มีสามี จึงพานางกุมาริกา

นั่นกลับจากที่นั่นที่เดียวนำไปพระราชนิเวศน์ ทรงตั้งเป็นอัครมเหสี พระนาง
นั้นประสูติพระโอรสพระนามว่า สีวี เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระเจ้าสีวี
จึงครองราชสมบัติในกรุงทวารวดี สุวโปตกกล่าวคำนี้ หมายเอาเจ้าสีวีนั่น.

สุวบัณฑิตนำอุทาหรณ์นี้มาอย่างนี้แล้วกล่าวว่า กษัตริย์แม่เห็นปานนี้
ยังสำเร็จสัจวาสกับหญิงจันทาล ใครจะว่าอะไรในเราทั้งสองซึ่งเป็นสัตว์
ดิรัจฉานเล่า ความชอบใจในการร่วมประเวณีกันและกันต่างหาก เป็นข้อสำคัญ
กล่าวฉะนี้แล้ว เมื่อจะชักอุทาหรณ์อื่นมาอีก จึงกล่าวว่า

กិនรีชื่อรัตนาวดีมีอยู่ แม่นางก็ได้ร่วมรักกะดาบส

ชื่อว่าจะ มนุษย์ทั้งหลายร่วมอภิรมย์กับมฤติกีมี่ มนุษย์

และสัตว์ไม่เป็นเช่นเดียวกันในเพราะกามย่อมไม่มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วจัน् ความว่า กะดาบสผู้มีชื่ออย่างนั้น
ก็กិនรีนั้นได้ร่วมรักกะดาบสนั้นอย่างไร ในอดีตกาล มีพราหมณ์คนหนึ่งเห็น
โทษในกามทั้งหลาย จึงละยศใหญ่ออกบวชเป็นฤๅษี สร้างบรรณศาลาอยู่ ณ
หินวันตประเทศ กินนรเป็นจำนวนมากอยู่ ณ ถ้ำแห่งหนึ่งใกล้บรรณศาลาของ
ฤๅษีนั้น แมลงมูมตัวหนึ่งอยู่ ณ ประตูถ้ำนั้น มันได้กัศศิระยะของกินนรเหล่านี้นั้น
ดื่มน้ำกินโลหิต ธรรมดากินนรทั้งหลายหากำลังมิได้ เป็นชาติขลาด แม้
แมลงมูมตัวนั้นก็ใหญ่โตมาก กินนรทั้งหลายไม่อาจจะทำอะไรมันได้จึงเข้าไป
หาดาบสนั้น ทำปฏิสันถารแล้วดาบสถามถึงเหตุที่มา จึงพากันบอกว่า มี
แมลงมูมตัวหนึ่งประหารชีวิตของพวกเขาเข้าพเจ้า พวกเข้าพเจ้าไม่เห็นผู้อื่นจะเป็น
ที่ฟังได้ ขอท่านจงฆ่ามันเสียทำความสวัสดิแก่พวกเข้าพเจ้า ดาบสได้ฟังคำ
ดังนั้นก็รู้กรานว่า พวกเองไปเสีย บรรพชิตทั้งหลายเช่นเราไม่ทำปาณาติบาต
บรรดากินนรเหล่านั้น มีกិនรีชื่อรัตนาวดี ยังไม่มีตัว กินนรเหล่านั้นจึงตกแต่ง

กนิรีรัตนวดีนั้น แล้วพาไปหาดาบส กล่าวว่า กนิรีนี้จึงเป็นผู้บำเรอเท้าท่าน ท่านจงฆ่าป้างามิตรของพวกเราเสีย ดาบสเห็นกนิรีรัตนวดีก็มีจิตปฏิพัทธ์ จึงสำเร็จร่วมอภิรมย์กับกนิรีนั้นแล้วไปยืนที่ประตูถ้ำ ตีแมลงมุมออกมาหากินด้วย ค้อนให้สิ้นชีวิต ดาบสนั้นอยู่สมัครสังวาสกับกนิรีนั้น มีบุตรธิดาแล้วทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นแล กนิรีรัตนวดีนั้นรักใคร่ดาบสชื่อวัจละ ด้วยประการฉะนี้ สุวโปคก นำอุทาหรณ์นี้มา เมื่อจะแสดงว่า วัจลดาบสเป็นมนุษย์ยังสำเร็จสังวาสกับกนิรีนั้นผู้เป็นศิริจกานได้ จะกล่าวไยถึงเราทั้งสองเป็นนกกเป็นศิริจกานด้วยกันจะร่วมสังวาสกันไม่ได้เล่า จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มนุษย์ทั้งหลายร่วมอภิรมย์ด้วย มฤคที่อยู่ ดังนี้ มนุษย์เราทั้งหลายอยู่ร่วมกับศิริจกานมีอยู่ คือปรากฏอยู่ ด้วยประการฉะนี้.

นางนกสาลิกานั้น ได้ฟังคำของสุวโปคกแล้ว กล่าวว่า ข้าแต่นาย ขึ้นชื่อว่าจิตจะเป็นอย่างเดียวไปตลอดกาล ย่อมไม่มี ฉันกลัวแต่ความพลัดพรากจากท่านที่รักจะสหาย สุวบัณฑิตเมื่อนั้น เป็นผู้ฉลาดในมายาสาตรี ฉะนั้นเมื่อจะทดลองนางนกสาลิกา จึงกล่าวคาถาอีกว่า

เอาเถอะ แม่สาลิกาผู้พูดเพราะ ฉันจักไปละ

เพราะถ้อยคำของเธอนั้นเป็นเหตุให้รู้ประจักษ์ เธอดู
หมิ่นฉันนัก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปจฺจกฺขานุปฺทึ เหตุ ความว่า คำที่ เธอกล่าวทั้งหมดนั้นเป็นแนวทางให้รู้ประจักษ์ คือเป็นเหตุให้รู้ประจักษ์. บทว่า อติมฺลฺยฺลฺลิตฺติ ความว่า เธอล่วงเกินดูหมิ่นฉันฉันแน่ว่า นกแขกเต้านี้ย่อมปรารถนาเท่านั้น เธอไม่รู้สารสำคัญของฉัน พระราชาก็บูชาฉัน ฉันหากรรยาได้ไม่ยาก ฉันจักแสวงหานกตัวอื่นเป็นภรรยา ฉันจักไปละ.

นางนกลสาธิตาได้ฟังคำของสุวโปคก เป็นเหมือนห้วงจะแตก เป็นเหมือนอุกคามรดิที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยการเห็นสุวโปคกนั้นตามเผาผลาญอยู่ ทำให้เป็นไม่ปรารถนาด้วยมายาสตรีของตน ได้กล่าวหนึ่งคาถาครั้งว่า

ดูก่อนมาธูรสুবัณทิต สิริยอมไม่มีแก่ผู้คว่นได้

ขอเชิญท่านอยู่ ณ ที่นี้จนกว่าจะได้เห็นพระราชา จน

ได้ฟังเสียงตะโพนและได้เห็นอนุภาพของพระราชา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น สิริ ความว่า แน่สหายสুবัณทิต สิริยอมไม่มีแก่ผู้คว่นได้ งานที่ผู้คว่นได้กระทำยอมไม่งาม ขึ้นชื่อว่าการครองเรือนนั้นหนักยิ่ง ต้องคิดพิจารณาก่อนจึงทำ ขอเชิญท่านอยู่ในที่นี้ จนกว่าจะได้เห็นพระราชาของพวกเราผู้ประกอบด้วยยศใหญ่. บทว่า โสสิ ความว่า ท่านจักได้ฟังเสียงตะโพนเสียงขั้บร้องและเสียงประโคมดนตรีอื่น ๆ ที่เหล่านั้นาริผู้มีรูปโฉมอุดมมีลีลาเสมอด้วยกนิริบรรเลงอยู่ในเวลาสายัณห์ และจักได้เห็นอนุภาพและสิริโสภาคอันยิ่งใหญ่ของพระราชา ท่านจะคว่นไปทำไมเล่าสหาย แม้ข้ออ้างท่านก็ยังไม่รู้ อยู่ก่อนเถิด ฉันจักให้รู้จักภายหลัง.

ลำดับนั้น นกทั้งสองก็กระทำเมถุนสังวาสในสายัณห์สมัยนั่นเอง มีความสามัคคีบันเทิงอยู่ร่วมเป็นที่รักกัน ครานั้นสุวโปคกคิดว่า บัดนี้นางนกลสาธิตาจักไม่ซ่อนความลับแก่เรา ควรที่เราจักถามนางแล้วไปในการทำงานนี้ จึงกล่าวว่า แน่สาลิกา อะไรหรือนาย ฉันอยากจะถามอะไรเจ้าสักหน่อย ถามเถิดนาย เรื่องนั้นงดไว้ก่อน วันนี้เป็นวันมงคลของเรา ไว้วันอื่นฉันจักรู้ นางนกลสาธิตากล่าวว่า ถ้าคำที่ถามประกอบด้วยมงคล ก็จงถาม ถ้ามิใช่ ก็อย่าเพิ่งถาม สুবัณทิตตอบว่า กถานั้นเป็นมงคลกถา ที่รัก ถ้าเช่นนั้นก็จงถามเถิด ลำดับนั้นสুবัณทิตกล่าวว่า ถ้าเธออยากฟังเรื่องนั้น ฉันก็จักกล่าวแก่เธอเมื่อจะถามความลับนั้น จงกล่าวหนึ่งคาถากิ่งว่า

เสียงเซ็งแซ่ที่ฉันได้ยินภายนอกชนบทว่า พระ-
ราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลราชมีพระฉวีวรรณดั่งดาว
ประกายพริก พระเจ้ากรุงปัญจาลราชจักถวายพระ-
ราชธิดานั้น แก่ท้าววิเทหรัฐ คือจักมีการอภิเษก
ระหว่างพระเจ้าวิเทหราชกับพระราชธิดานั้น.

เนื้อความของคานานั้นมีว่า เสียงเซ็งแซ่นี้มาก บทว่า ติโรชนปะเท
สุโต ความว่า ปราภูก็คือรู้กันทั่ว คือแผ่ไปในรัฐอื่นในชนบทอื่น แผ่ไป
อย่างไร พระราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลราชรุ่งเรืองราวกะดาวประกายพริก
มีพระฉวีวรรณเสมอด้วยดาวประกายพริกนั้น มีอยู่ พระเจ้าปัญจาลราชจัก
ประทานพระราชธิดานั้นแก่ท้าววิเทหรัฐ. บทว่า โส วิวาโห ภวิสสุติ
ความว่า ฉันได้ฟังเสียงที่แผ่ไปอย่างนี้นั้น จึงคิดว่า กุมาริกานี้ทรงพระรูปโฉม
อุดม และพระเจ้าวิเทหราชก็เป็นข้าศึกของพระเจ้าจุลณี พระราชาอื่น ๆ
ที่อยู่ในอำนาจของพระเจ้าจุลณีพรหมทัตก็มีอยู่เป็นอันมาก พระเจ้าจุลณีไม่
ประทานแก่พระราชธาเหล่านั้น เหตุไรจึงจะประทานพระราชธิดาแก่พระเจ้า
วิเทหราชเสีย.

นางนกสาธิตาได้ฟังคำของสุวบัณฑิตนั้นแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า นาย
เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวอวมงคลในวันมงคล สุวโปดกจึงย้อนถามว่า ฉัน
กล่าวว่ามีมงคล เชอกล่าวว่ามีมงคล นี้อะไรกันนาย การทำมงคลเห็นปานนี้
จงอย่าได้มีแก่ชนเหล่านั้นแม้เป็นอมิตร สุวโปดกให้นางนกสาธิตาแจ้งเรื่อง
นางว่าไม่กล้าพูด สุวโปดกจึงว่า ที่รัก จำเดิมแต่กาลที่เธอบอกความลับที่เธอ
รู้แก่ฉันไม่ได้ การร่วมอภิรมย์กันฉันสามีภรรยา ก็ชื่อว่า ไม่มี นางนกสาธิตา
ถูกสุวโปดกแค้นไค้หนักก็กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง แล้วกล่าวว่า

แนะนำฐานะ การที่เหล่ามิตรทำวิวาหรงคลเช่น
นี้เหมือนกับที่พระเจ้าปัญจาลราชจักทำวิวาหรงคล

พระราชธิดากับพระเจ้าวิเทหราช ขออย่าได้มีเลย.

ครั้นนางนกลสาธีกกล่าวคานี้แล้ว สุโปดกซักถามอีกว่า เพราะเหตุไร เธอกล่าวถ้อยคำเห็นปานนี้ จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง ฉันจะกล่าวโทษในเรื่องนี้แก่ท่านอีก แล้วกล่าวคานอกนี้ว่า

พระราชเจ้าผู้เป็นจอมทัพแห่งชาวปัญจาละจักทรง
นำพระเจ้าวิเทหราชมาแล้ว แต่นั่นก็จักฆ่าพระเจ้า-
วิเทหราชเสีย เพราะพระเจ้าจูลนิมิไช่สหายของพระ
เจ้าวิเทหราช.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต น ฆาตยิสฺสตี ความว่า พระเจ้าวิเทหราชจักเสด็จมาพระนครนี้ในกาลใด พระเจ้าจูลนิมิจักไม่ทรงทำความเป็นสหาย คือมิตรธรรมด้วยพระเจ้าวิเทหราชในกาลนั้น จักไม่ประทานพระราชธิดาแก่พระเจ้าวิเทหราชนั้น แม้เพื่อทอดพระเนตร ได้ยินว่า พระเจ้าวิเทหราชนั้น มีอรรถธรรมานุศาสน์อยู่คนหนึ่งชื่อมโหสถบัณฑิต พระเจ้าจูลนิมิจักฆ่ามโหสถนั้น พร้อมกับพระเจ้าวิเทหราช พราหมณ์แก้วภูปริกษาแก่พระเจ้าจูลนิมิว่า เราจักฆ่าคนทั้งสองนั้นเสียแล้ว ดิมชัยบาน จึงไปกรุงมถิลาเพื่อจับมโหสถนั้นมา.

นางนกลสาธีกบอกความลับแก่สุวบัณฑิตโดยไม่เหลือ ด้วยประการฉะนี้ สุวบัณฑิตได้ฟังคังนั้นแล้ว จึงกล่าวชมแก้วภู่ว่า อาจารย์แก้วภูเป็นคนฉลาดในอุบาย การฆ่าพระเจ้าวิเทหราชเสียด้วยอุบายเห็นปานนี้น่าอัศจรรย์แล้ว กล่าววว่า ประโยชน์อะไรด้วยอวมงคลเห็นปานนี้แก่เรา นิ่งเสียนอนกันเถิด.

รู้ความสำเร็จแห่งกิจที่มา อยู่กับนางนกลศานันในราตรีนั้น แล้วกล่าวว่า
ที่รัก ฉันจักไปแคว้นสีวิ ทูลความที่ฉันได้ภรรยาที่ชอบใจ แต่พระเจ้าสีวิ
และพระเทวี แล้วกล่าวเพื่อให้นางนกลศานันอนุญาตให้ตนไปว่า

เอาเถิด เธอจงอนุญาตให้ฉันไปสัก ๗ ราตรี

เพียงให้ฉันได้กราบทูลพระเจ้าสีวิราชและพระมเหสีว่า

ฉันได้อยู่ในสำนักของนางนกลศานันแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มเหสีโน ได้แก่ พระมเหสีของพระเจ้าสีวิราชนั้น. บทว่า อวสโธ ได้แก่ ที่เป็นอยู่. บทว่า อุปนุติค ความว่า ครั้งนั้นสุวโปตกกล่าวว่า ฉันจักบอกพระราชาและพระเทวีทั้งสองนั้นว่า เชิญเสด็จไปสำนักของนางนกลศานัน ดังนี้ ในวันที่ ๘ จักนำมาที่นี้ จักพาเธอไปด้วยบริวารใหญ่ เธออย่าได้กระวนกระวายจนกว่าฉันจะมา.

นางนกลศานันได้ฟังดังนั้น ไม่ปรารถนาจะแยกกับสุวโปตกเลย แต่ไม่อาจจะปฏิเสธคำของเขาได้ จึงกล่าวคาถาเป็นลำดับว่า

เอาเถิด ฉันอนุญาตให้ท่านไปประมาณ ๗ ราตรี

ถ้าท่านไม่กลับมายังสำนักของฉันโดย ๗ ราตรี ฉัน

จะสำคัญตัวฉันว่าหยั่งลงแล้ว สงบแล้ว ท่านจักมาใน

เมื่อฉันตายแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุญเณ โอนนุตสนุต ความว่า เนื้อเป็นเช่นนั้น ฉันจะกำหนดตัวฉันว่าปราศจากชีวิตแล้ว เมื่อท่านไม่มาในวันที่ ๘ จักมาเมื่อฉันตายแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านอย่ามัวชักช้า.

ฝ่ายสุวบัณฑิตกล่าวด้วยวาจาว่า ที่รัก เธอพูดอะไร แม้ฉันเมื่อไม่เห็นเธอในวันที่ ๘ จะมีชีวิตอยู่ที่ไหนได้ แต่ใจคิดว่า เจ้าจะเป็นหรือตาย ก็ไม่มี

ประโยชน์อะไรแก่เรา บินขึ้นบ่ายหน้าไปสี่วิรุฐ ไปได้หน่อยหนึ่งยังกลับมา
สำนักของนางนกสาธิกานั้นอีก กล่าวว่า ที่รัก ฉันไม่เห็นรูปสรีระของเธอ ไม่
อาจจะทิ้งเธอไปได้ ฉะนั้น ฉันจึงกลับมา กล่าวฉะนั้นแล้วบินขึ้นอีก ไปกรุง
มิลินดา ลงจับที่จะงอยป่ามโหสถบัณฑิต พระมหาสัตว์อุ้มในรูปบนปราสาทด้วย
สัตตยานั้นแล้วได้ถาม จึงแจ้งประพตฺติเหตุนี้ทั้งหมดแก่มโหสถ ฝ่ายมโหสถ
ก็ได้ให้สิ่งตอบแทนความชอบแก่สุวโปคนั้น โดยนัยหลังนั้นแล.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ลำดับนั้นแล นกมาธูรสุวบัณฑิตได้บินไปแจ้ง

แก่มโหสถว่า คำนี้เป็นคำของนางนกสาธิกา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาธิกาย วจนํ อิทิ ความว่า สุว-
โปคกได้แจ้งข้อความทั้งปวงโดยพิสดารว่าคำนี้เป็นคำของนางนกสาธิกา.

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงดำริว่า เมื่อเราไม่ยอมให้เสด็จ พระราชา
ก็จักเสด็จ ครั้นเสด็จไปแล้วก็จักถึงความพินาศใหญ่ ที่นั่นเมื่อพระราชาประ-
ทานยศเห็นปานนี้แก่เรา เราจักถือตามพระราชดำรัสไว้ในใจแล้วไม่สนอง
พระเดชพระคุณของพระองค์ ความครหาที่จักมีแก่เรา เพราะฉะนั้นเราจักลวง
หน้าไปก่อนพระองค์ แล้วเฝ้าพระเจ้าจูลณี สร้างนครเป็นที่ประทับอยู่แห่ง
พระเจ้าวิเทหราช ทำให้เป็นนครที่จำแนกดีแล้ว ให้ทำอุโมงค์เป็นทางเดิน
ยาวราว ๑ คาจตุ อุโมงค์ใหญ่ราวถึงโยชน์ แล้วอภิเษกพระนางปัญจาลจันตี
ราชธิดาของพระเจ้าจูลณีพรหมทัต ให้เป็นบาทบริจาริกาแห่งพระราชาของเรา
ในเมื่อพระราชาร้อยเอ็ดพร้อมด้วยพลนิกาย ๑๘ อักโขภินิเวศล้อมตั้งอยู่ เรา
จักปลดเปลื้องพระราชาของเราให้พ้นไป จุจเปลื้องดวงจันทร์จากปากอสุรินทร-
ราหูฉะนั้น แล้วพาเสด็จสู่พระนครมิลินดา ชื่อว่าราชกรณียกิจที่จะมีมาของพระ-
ราชาต้องเป็นภาระธุระแห่งเรา เมื่อมโหสถคำรืออย่างนี้ก็เกิดปีติในสรีระ ด้วย
กำลังแห่งความปีติ มโหสถเมื่อจะปลงอุทาน จึงกล่าวถึงกาลว่า

บุคคลปริโภคโภคสมบัติในเรือนของผู้ใด พึง

ประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ผู้นั้นทีเดียว.

เนื้อความของกึ่งกาลานั้นมีว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตได้อิสริยยศใหญ่ ปริโภคโภคสมบัติแต่สำนักของพระราชบิดาประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ ที่ เกื้อกูล ที่เป็นความเจริญ แต่พระราชานั้นแม้จะทรงค่าบริภายประหารจับคอ คร่าออกไปก็ตาม ด้วยทวารทั้งสามมีกายทวารเป็นต้น บัณฑิตทั้งหลายไม่พึง ทำกรรมคือการประทุษร้ายมิตรเลย.

ครั้นคำริคังนี้แล้ว ก็อาบน้ำแต่งตัวไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราช ถวายบังคม แล้ว ยืน ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์จักเสด็จ ไปอุตุตตัญญาจนครหรือ พระราชาตรัสตอบว่า เออ จะไป เมื่อเราไม่ได้นาง ปัญจาลันที จะต้องการอะไรด้วยราชสมบัติ เจ้าอย่าทิ้งเรา จงไปกับเรา ประโยชน์ ๒ ประการ คือเราได้ันาริรัตนะและราชไมตรีของพระเจ้าจตุณีกับเรา จักตั้งมั่น จักสำเร็จเพราะเหตุเราทั้งสองไปในกรุงปัญจาละนั้น ถ้าดับนั้น มโหสถเมื่อจะทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพระองค์จักไปก่อนสร้างพระราชนิเวศน์ เพื่อพระองค์ พระองค์ควรเสด็จไปในเมื่อข้าพระองค์ส่งข่าวมากราบทูล เมื่อ ทูลอย่างนี้แล้ว ได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ว่า

ข้าแต่พระจอมประชาชน เอาเถิด ข้าพระองค์
จักไปอุตุตตัญญาจนครที่นาริรัตนะดีก่อน เพื่อสร้างพระ-
ราชนิเวศน์ถวายแด่พระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงยศ ข้าแต่
บรมกษัตริย์ ครั้นข้าพระองค์สร้างพระราชนิเวศน์
ถวายแล้ว ส่งข่าวมากราบทูลพระองค์เมื่อใด พระองค์
พึงเสด็จไปเมื่อนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวเทหสุส ได้แก่ แต่พระองค์ผู้เป็น
พระเจ้าวิเทหราช. บทว่า เอยฺยยาสิ แปลว่า ฟังเสด็จมา.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับดังนั้น ก็ตั้งทรงรำเรง ทั้งทรงโสมนัส
ด้วยเข้าพระหฤทัยว่า มโหสถไม่ฟังเราจึงดำรัสว่า แน่ะพ่อมโหสถ เมื่อพ่อไป
ก่อน พ่อควรจะได้อะไรไปบ้าง ครั้น มโหสถกราบทูลตอบว่า ควรได้พลและ
พาหนะไป จึงตรัสว่า พ่อปรารถนาสิ่งใด จงเอาสิ่งนั้นไป มโหสถจึงกราบ
ทูลว่า ขอพระองค์โปรดให้เปิดเรือนจำ ๔ เรือน ให้ถอดเครื่องจำคือ โซ่ตรวน
แห่งโจรทั้งหลายส่งไปกับข้าพระองค์ ครั้นพระราชทานพระราชานุญาตให้ทำ
ตามชอบใจ จึงให้เปิดเรือนจำให้พวกโจรที่กล้าเป็นทหารใหญ่ผู้สามารถยัง
กิจการในที่ที่ไปแล้ว ๆ ให้เสร็จแล้วกล่าววว่า เจ้าทั้งหลายจงบำรุงเราแล้ว ให้
สิ่งของแก่ชนเหล่านั้น แล้วพาเสนา ๑๘ เหล่าผู้ฉลาดในศิลปะต่าง ๆ มีช่างไม้
ช่างเหล็กช่างหนังช่างศิลาช่างเขียนช่างอิฐเป็นต้นไป ให้เอาเครื่องอุปกรณ์เป็น
อันมาก มีมีดขวานจอบเสียมเป็นต้นไปด้วย เป็นผู้มิกองพลใหญ่ห้อมล้อมออก
จากนครไป.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ตรัสว่า

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตได้ไปสู่บุรีที่นารีนรมย์ดี

ของพระเจ้าปัญจาลราชก่อน เพื่อสร้างพระราชนิเวศน์

ถวายพระเจ้าวิเทหราชผู้ทรงยศ.

ฝ่ายพระมหาสัตว์เมื่อไปในที่ทั้งหลายนั้น ก็ให้สร้างบ้านบ้านหนึ่งใน
ระยะทางโยชน์หนึ่ง ๆ แล้วกล่าวกะอมาตย์คนหนึ่ง ๆ ว่า ท่านทั้งหลายจงเตรียม
จัดช้างม้าและรถไว้ในกาลเมื่อพระเจ้าวิเทหราชรับพระนางปัญจาลจันทิกลับ
แล้วพาพระราชเสด็จไป ห้ามเหล่าปัจจามิตรอย่าให้ประทุษร้ายได้ ให้เสด็จ

ถึงกรุงมิถิลาโดยเร็ว สิ่งนี้แล้ววางอมาตย์คนหนึ่ง ๆ ไว้ ก็ครั้งมโหสถไป ถึงฝั่งคงคาจึงเรียกอมาตย์ชื่ออานันทกุมารมาสั่งส่งไปว่า คุณก่อนอานันทะ ท่าน จงพาช่างไม้ ๓๐๐ คนไปเหนือคงคาให้ถือเอาไม้แก่นสร้างเรือประมาณ ๓๐๐ ลำ แล้วถากไม้ในที่นั้นนั่นแหละ บันทุกไม้เบา ๆ ในเรือเอามาโดยพลัน เพื่อ ต้องการสร้างเมือง ส่วนมโหสถเองขึ้นเรือข้ามฟากไปฝั่งโน้น นับทางด้วยหมาย ทำก้าวไปจำเดิมแต่สถานที่ขึ้นจากเรือ ก็กำหนดว่า ที่นี่กึ่งโยชน์ อุโมงค์ใหญ่ จักมีในที่นี้ นครที่ตั้งพระราชนิเวศน์แห่งพระเจ้าวิเทหราชจักมีในที่นี้ จำเดิม แต่พระราชนิเวศน์นี้ อุโมงค์เป็นทางเดินจักมีในทีราว ๑ คาจตุจนถึงพระราช มณเฑียร กำหนดคณะนี้แล้วเข้าไปสู่กรุงอุตตรปัญจาละ พระเจ้าจตุนิทรงสดับว่า มโหสถมาถึงก็ทรงโสมนัสยิ่งว่า บัดนี้ความปรารถนาของเราจักสำเร็จ เราจัก เห็นหลังแห่งเหล่าปัจจามิตร เมื่อมโหสถมา พระเจ้าวิเทหราช จักมาไม่ช้า ที่นั้นเราจักฆ่าเข้าศึกทั้งสองเสีย เสวยราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น กรุงอุตตร- ปัญจาละทั้งสิ้นเอิกเกริกไกลาหลว่า ได้ยินว่า ผู้นี้ชื่อมโหสถบัณฑิต ได้ยินว่า พระราชาร้อยเอ็ดอันมโหสถนี้ให้หนีไป ราวกะบุคคไล่กาให้หนีไปด้วยก้อนดิน พระมหาสัตว์ไปสู่พระทวารในขณะที่ชาวเมืองดูชมรูปสมบัติของตนอยู่ ให้กราบ ทูลพระเจ้าจตุนิทรให้ทรงทราบ ครั้นได้รับพระราชานุญาตให้เข้าเฝ้า จึงเข้าไป ถวายบังคมพระราชายืนอยู่ ที่ควรส่วนหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระเจ้าจตุนิทรงทำปฏิสันถารตรัสถามมโหสถว่า พระราชา ของเจ้าจักเสด็จมาเมื่อไร มโหสถทูลว่า จักเสด็จมาในกาลเมื่อข้าพระองค์ ส่งข่าวไปทูล พระเจ้าจตุนิทรัสถามว่า ก็ตัวเจ้ามาเพื่อประโยชน์อะไร มโหสถทูลว่า มาเพื่อสร้างพระราชนิเวศน์แห่งพระราชา ของข้าพระองค์ พระเจ้าจตุนิทรัสว่า ดีแล้ว แต่นั่นก็โปรดให้พระราชทานเสบียงแก่เสนา ของมโหสถ และพระราชทานสิ่งของเป็นอันมากและเรือนที่อยู่แก่มโหสถ แล้วตรัสว่า แน่พอ เจ้าอย่าเดือดร้อน จงทำราชการที่ควรทำอยู่กับข้า

จนกว่าพระราชของเจ้าจะเสด็จมา ได้ยินว่า มโหสถขึ้นไปสู่พระราชนิเวศน์ ยืนอยู่แทบเชิงบันไดได้กำหนดว่า ประตูดุโมงค์อันเป็นทางเดินจักมีในที่นี้ ความปริวิตกได้มีแก่มโหสถว่า พระเจ้าจุลนีตรัสว่า เจ้าจงทำกิจที่ควรทำแก่ พวกเราบ้าง ดังนี้ ในเมื่อขุดดุโมงค์ ก็ควรจะให้ทำอย่างที่บ้านไคนี้จะไม่ทรุดลง ลำดับนั้น มโหสถจึงกราบทูลพระเจ้าจุลนีอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อ ข้าพระองค์เข้ามาเฝ้ายืนอยู่ที่เชิงบันได ตรวจสอบกรรมในที่นี้ เห็นโทษที่ บ้านไคใหญ่ ถ้าข้อความที่กราบทูลนี้ชอบด้วยพระราชดำริ ข้าพระองค์จะเอาไม้ ทั้งหลายมาปลูลาดลงให้เป็นที่พักใจ พระเจ้าจุลนีทรงอนุญาต มโหสถกำหนด ดีแล้วว่า ช่องประตูดุโมงค์จักมีในที่นี้ จึงให้นำบันไดออกเสีย ให้ปลูลาดแผ่น กระดานเพื่อต้องการมิให้มีฝุ่นในที่ที่จะเป็นประตูดุโมงค์ แล้วพาคนไคไว้ตาม เดิมมิให้หวั่นไหว มิให้ทรุดลงได้ เมื่อพระราชามาไม่ทรงทราบโทษที่จะพึงมี ก็เข้าพระหฤทัยว่า มโหสถทำด้วยความรักดีในเรา มโหสถให้ทำนวรรกรรม ตลอดวันนั้นอย่างนี้แล้ว รุ่งขึ้นจึงกราบทูลพระเจ้าจุลนีว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าข้าพระองค์พึงเลือกหาสถานที่ประทับแห่งพระราชของข้าพระองค์ ข้าพระ- องค์พึงปฏิบัติทำให้ชอบใจ พระเจ้าจุลนีตรัสว่า ดีแล้ว พ่อบัณฑิต ยกเสียแต่ พระราชนิเวศน์ของข้า นอกนี้ในกรุงทั้งหมด เจ้าปรารถนาที่ใดเป็นพระราช- นิเวศน์ของพระเจ้าวิเทหราช เจ้าจงเอาที่นั่น มโหสถกราบทูลว่า ข้าแต่พระ- มหาราชเจ้า พวกข้าพระองค์เป็นแขกมา ประชาชนคนของพระองค์ที่เป็นคน สนิทมีมาก คนเหล่านั้นครั้งเมื่อข้าพระองค์เอาเรือนของเขา ก็จักเกิดทะเลาะ- กับพวกข้าพระองค์ เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จักทำอะไรกับพวกเหล่านั้นได้ พระเจ้าจุลนีตรัสว่า คู่ก่อนบัณฑิต เจ้าอย่าถือเอาคำของพวกนั้น สถานที่ใด เจ้าชอบใจ เจ้าจงถือเอาสถานที่นั้นทีเดียว มโหสถจึงกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่

สมมติเทพ พวกนั้นจักมาราบถูพระองค์บ่อย ๆ ความสำราญแห่งพระหฤทัยของพระองค์ และแห่งใจของข้าพระองค์จักไม่มี ก็ถ้าว่าพระองค์ทรงปรารณาคนรักษาประตูควรเป็นคนของข้าพระองค์ จนกว่าข้าพระองค์จักหาสถานที่เป็นพระราชนิเวศน์แห่งพระราชของข้าพระองค์ได้ แต่นั้น พวกนั้นเข้าประตูไม่ได้ก็จักไม่มา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็จักทรงพระสำราญ และข้าพระองค์ก็จักสบายใจ พระราชาจตุนี้ทรงอนุญาต พระมหาสัตว์ตั้งคนของตนไว้ในที่ทั้งปวงคือที่เชิงบันได หัวบันได และประตูใหญ่ สั่งว่าพวกเจ้าอย่าให้ใคร ๆ เข้าไป.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไปสู่ตำหนักพระราชมารดาของพระเจ้าจตุนี้ก่อน แล้วสั่งคนทั้งหลายว่า เจ้าทั้งหลายจงจัดการรื้อตำหนัก คนใช้เหล่านั้นก็ปรารภเพื่อจะรื้ออิฐและขุดดินตั้งแต่ซุ้มประตู พระราชชนนีของพระเจ้าจตุนี้ได้สดับข่าวนั้น จึงเสด็จมารับสั่งว่า พวกเจ้าจะให้รื้อตำหนักของข้าเพื่ออะไร ชนเหล่านั้นจึงทูลตอบว่า มโหสถให้รื้อใคร่เพื่อให้สร้างพระราชนิเวศน์แห่งพระราชของตน พระราชชนนีจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น อยู่ด้วยกันในตำหนักนี้ก็แล้วกัน ชนเหล่านั้นทูลตอบว่า พลพาหนะของพระราชแห่งพวกข้าพระองค์มีมากตำหนักนี้ย่อมไม่พอกันอยู่ ข้าพระองค์จักให้สร้างที่ประทับใหม่ให้ใหญ่ พระราชชนนีจึงรับสั่งว่า พวกเจ้าไม่รู้จักข้า ข้าเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าจตุนี้ ข้าจักไปหาลูกข้า จักรู้กันเดี๋ยวนี้ ชนเหล่านั้นจึงทูลว่า ข้าพระองค์จักรื้อตามพระราชดำรัส ถ้าพระองค์อาจ ก็จงห้าม พระนางสลาทเทวิกิรรับสั่งว่า ข้ารู้จักกิจที่ข้าพึงทำแก่พวกเจ้าเดี๋ยวนี้ ตรัสแล้วเสด็จไปประตูพระราชนิเวศน์ ลำดับนั้น คนเฝ้าประตูก็ห้ามพระราชมารดาว่า แกลอย่าเข้าไป พระราชมารดาตรัสว่า ข้าเป็นพระราชชนนี ชนเหล่านั้นก็ทูลว่า พวกข้าพระองค์ไม่ทราบ พระเจ้าจตุนี้ตรัสสั่งไว้ว่า อย่าให้ใคร ๆ เข้าไป เพราะฉะนั้นพระองค์จึงเสด็จกลับไป

เสียบ พระนางสลากเทวีเมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นที่พึงอันพึงยึดถือ ก็เสด็จกลับ มาทอดพระเนตรตำแหน่งของพระองค์ประทับยืนอยู่ ลำดับนั้น คนผู้หนึ่งจึง ทูลพระนางนั้นว่า แกทำอะไรในที่นี้ จงไป ๆ ว่าแล้วลุกขึ้นใส่พระศอให้ล้มลง ยังภูมิภาค พระนางเจ้าทรงดำริว่า พวกนี้พระราชลูกเราสั่งแล้วแน่ ใครไม่ สามารถจะทำอย่างนี้ ด้วยประการอื่น เราจักไปห้ามโหสถ จึงเสด็จไปหา มโหสถ ตรัสว่า แน่พ่อมโหสถ ท่านให้หรือตำหนักข้าพเจ้าเพราะอะไร มโหสถ ไม่พูดกับพระนางเจ้า แต่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ใกล้ทูลว่า พระนางจะตรัสอะไรกะ มโหสถ พระนางเจ้าจึงรับสั่งว่า มโหสถให้หรือตำหนักข้าพเจ้าเพื่ออะไร บุรุษ นั้นทูลว่า เพื่อทำที่ประทับแห่งพระเจ้าวิเทหราช พระราชมารดาได้รับสั่งว่า เมืองใหญ่ถึงเพียงนี้ ทำไมจะหาที่ทำพระราชนิเวศน์ในที่อื่นไม่ได้ เจ้าจึงรับ สิบบนแสนกหาปณะนี้แล้วให้ทำพระราชนิเวศน์ในสถานที่อื่นเถิด บุรุษนั้นทูล ตอบว่า ดีแล้ว พระแม่เจ้า ข้าพระองค์จักให้ละตำแหน่งของพระนาง แต่ พระนางอย่ารับสั่งการที่ข้าพระองค์รับสิบบนแก่ใคร ๆ เพราะว่าชนเหล่าอื่นจะ พากันให้สิบบนแก่พระองค์แล้วไม่ยากละเรือนของตน พระนางสลากเทวีรับ สั่งตอบว่า การที่ข้าพุดให้ใครรู้ นั้น เป็นที่น่าอายแก่ข้าว่า พระราชมารดาได้ ให้สิบบน ดังนี้ เพราะฉะนั้นข้าจักไม่บอกแก่ใคร บุรุษนั้นทูลรับว่า ดีแล้ว แล้วรับเอากหาปณะ ๑ แสนจากพระนาง ก็ละตำแหน่งนั้นไปเรือนแก้วให้ทำ เหมือนกับทำแก่ตำแหน่งพระนางสลากเทวีนั้น แก้วโกโรทไปสู่ราชทวาร เหล่า คนรักษาประตูที่ประหารที่หลังแก้วด้วยซีกไม้ไผ่ ผนังที่หลังแก้วก็เป็นแนว ขึ้น แก้วไม่เห็นจะพึงอะไรได้ก็กลับบ้านให้กหาปณะ ๑ แสนแก่บุรุษนั้น มโหสถถือเอาสถานที่ตั้งเรือนในนครทั้งสิ้นด้วยอุบายนี้ รับสิบบนได้กหาปณะ ในที่นั้น ๆ ประมาณ ๕ โกฎิ พระโพธิสัตว์พิจารณาในนครทั้งสิ้นแล้วไปเฝ้า พระเจ้าจุลณี พระราชาตรัสถามว่า เป็นอย่างไร พอบัณฑิต สถานที่ตั้ง

พระราชนิเวศน์เจ้าหาได้หรือยัง มโหสถกราบทูลว่า ชื่อว่าใครจะไม่ให้ ย่อมไม่มี แต่ครั้งเมื่อเรือนอันข้าพระองค์ถือเอา ชนเจ้าของก็ย่อมลำบาก การทำความที่ชนเหล่านั้น ต้องพลัดพรากจากของรัก ไม่สมควรแก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จักสร้างพระนครให้เป็นสถานที่ประทับแห่งพระราชของข้าพระองค์ ในที่โน้นระหว่างคงคากับพระนครนี้ ในที่ ๑ คาบแต่ที่นี้ ภายนอกพระนครนี้.

พระเจ้าจูลณีได้ทรงสดับก็ยินดี ด้วยทรงเห็นว่า การรบกันภายในเมือง เป็นการลำบาก เสนาฝ่ายเราหรือเสนายฝ่ายอื่นก็อาจรู้ยาก การทำยุทธนาการภายนอกเมืองเป็นการง่าย จักได้ไม่ต้องทุบตีกันตายในเมือง ทรงเห็นดังนี้ จึงตรัสว่า ดีแล้วพ่อ เจ้าจงให้สร้างในสถานที่ที่เจ้ากำหนดเถิด มโหสถกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักให้ทำในที่ที่กราบทูลและขอพระราชทานอนุญาตแล้วนั้น ชาวพระนครอย่าพึงไปสู่วิถีที่ทำนวกรรมของข้าพระองค์ เพื่อหาพินและใบไม้ เพราะว่าเมื่อชาวเมืองไป จักเกิดทะเลาะวิวาทกัน ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ ความสำราญพระราชหฤทัยจักไม่มีแก่พระองค์ และความสบายใจก็จักไม่มีแก่ข้าพระองค์ พระเจ้าจูลณีตรัสว่า ดีแล้ว พ่อบัณฑิต เจ้าจงห้ามไม่ให้ใครไปยังประเทศนั้น มโหสถทูลต่อไปว่า ข้าแต่สมมติเทพ ช้างทั้งหลายของข้าพระองค์ชอบเล่นน้ำ เมื่อน้ำเกิดขุ่นมัวขึ้น ถ้าชาวเมืองจักขัดเคืองพวกข้าพระองค์ว่า จำเดิมแต่มโหสถมา พวกเราไม่ได้ดื่มน้ำใส ขอพระองค์กรุณาอดกลั้นในเรื่องนี้ อย่ากริ้วพวกข้าพระองค์ พระเจ้าจูลณีตรัสว่า ช้างทั้งหลายของพวกเจ้า พวกเจ้า จงปล่อยให้เล่นเถิด ตรัสดังนี้แล้วให้ป่าวร้องว่า ผู้ใดออกจากที่นี่ ไปสู่วิถีที่สร้างพระนครของมโหสถ จักปรับโทษผู้นั้นพันกหาปณะ มโหสถถวายบังคมลาพระเจ้าจูลณีพาพวกของตนออกจากพระนครปรารภเพื่อสร้างพระนครในสถานที่กำหนดไว้ ให้สร้างบ้านชื่อคัคคลิริมฝั่งคงคาฟากโน้น ให้ช้างม้ารดพาหนะโคมีกำลังอยู่ในบ้านนั้น พิจารณาการสร้างพระนคร แบ่งการทำงานทั้งปวง

ว่า ชนเหล่านี้ทำกิจชื่อนี้ เป็นต้น และได้เริ่มทำงานในอุโมงค์ ประตูอุโมงค์ใหญ่อยู่ริมฝั่งคงคา ชนทั้งหลายราว ๖,๐๐๐ คน ขุดอุโมงค์ใหญ่ นำกรวดทรายที่เทลง ๆ นั้น คงคาก็ขุ่นมัวไหลไป ชาวเมืองก็พากันกล่าวว่า ตั้งแต่มโหสถมา พวกเราไม่ได้ดื่มน้ำใส คงคาก็ขุ่นมัวไหลไป เหตุเป็นอย่างไรหนอลำดับนั้น บุรุษที่มโหสถวางไว้ก็แจ้งแก่ชาวเมืองว่า ได้ยินว่า หมูข้างของมโหสถเล่นน้ำ ทำให้น้ำในคงคาขุ่นเป็นนม เพราะเหตุนั้น คงคาก็ขุ่นมัวไหลไป

ธรรมดาว่าความประสงค์ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมสำเร็จ เพราะเหตุนี้ รากไม้ สีลา กรวดทั้งปวงในอุโมงค์ย่อมจมหายไปในพื้นที่ดิน ประตูแห่งอุโมงค์ซึ่งเป็นทางเดินอยู่ในเมืองนั้น ชนทั้งหลายราว ๓,๐๐๐ คน ขุดอุโมงค์ซึ่งเป็นทางเดิน ให้บรรจกรวดทรายด้วยถุงหนังไปถมในนครนั้น ให้ลุดลุดเล้าดินและทรายที่เทไว้ ๆ กับน้ำก่อกำแพง และทำกิจอื่น ๆ ด้วย ประตูทางเข้ามหาอุโมงค์มีทางในเมือง ประกอบด้วยประตูเป็นคู่ มียন্ত্রสูง ๑๘ ศอก ก็ในเมื่อเหยียบกดเครื่องสลักห้ามอันหนึ่งเข้า ประตูนั้นก็เปิด ก่ออิฐ ๒ ข้างแห่งมหาอุโมงค์แล้วให้ฉาบปูน ปูไม้บังเบื้องบนเอาดินเหนียวอุดช่องแล้ว

ท้าวท้าว ก็ในอุโมงค์นั้นมีประตูทั้งหมด คือประตูใหญ่ ๘๐ ประตูน้อย ๖๔ ทุกประตูประกอบด้วยยন্ত্র ในเมื่อเหยียบกดเครื่องสลักห้ามอันหนึ่งเข้า ประตูทั้งหมดก็ปิด ในเมื่อเหยียบกดเครื่องสลักห้ามอันหนึ่งเข้า ประตูทั้งหมดก็เปิด โคมดวงไฟมีมากกว่าร้อย มี ๒ ข้างของมหาอุโมงค์ โคมดวงไฟทั้งสิ้นประกอบด้วยยন্ত্র ครั้นเมื่อเปิดยন্ত্রอันหนึ่ง โคมดวงไฟก็เปิดสว่างพร้อมกันหมด ครั้นเมื่อปิดยন্ত্রอันหนึ่ง โคมดวงไฟก็ปิดมืดพร้อมกันหมด ก็ห้องบรรทมร้อยเอ็ดห้องสำหรับพระราชาร้อยเอ็ด มีอยู่ ๒ ข้างแห่งมหาอุโมงค์ ทอดเครื่องลาดต่าง ๆ ไว้ในห้องบรรทมทุกห้อง ที่ประทับนั่งแห่งหนึ่ง ๆ ยกเสวตฉัตรไว้ทุกแห่ง รูปสตรีทำด้วยเส้นป่านรูปหนึ่ง ๆ งดงามยิ่ง ตั้งไว้อาศัย

พระราชสีหาสน์และพระราชมหาสนะองค์หนึ่งๆ ประดิษฐานไว้แล้ว ถ้าว่า
บุคคลไม่จับต้องรูปนั้น ก็ไม่อาจรู้ว่าไม่ใช่รูปคน อนึ่ง พวกช่างเขียนผู้ฉลาด
ได้ทำจิตรกรรมเขียนอย่างวิจิตรต่างๆ ทั้ง ๒ ข้างแห่งมหาอุโมงค์แสดงภาพทั้ง
ปวงไว้ในอุโมงค์ แบ่งเขียนเป็นต้นว่าภาพสักกเทวราชเอื้องกรายมีหมู่เทวดา
แวดล้อมและเขาสินธู เขาบริกัณฑ์ สาคกร มหาสาคกร ทวีป ๘ ป่าหิมพานต์
สระอโนดาต พื้นศิลา ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ สวรรค์ชั้นกามาพจรมีจาดู
มหาราชิกาเป็นต้น และสมบัติ ๗ ประการ เกลี่ยกรวดทรายซึ่งมีสีดุจแผ่นดินที่
ภาคพื้น แสดงดอกปทุมห้อยตามช่องเบื้องบน แสดงร้านตลาดขายของมี
ประการต่างๆ ทั้ง ๒ ข้าง ห้อยพวงของหอมพวงบุปผชาติเป็นต้น ในที่นั้น ๆ
ประดับอุโมงค์เป็นราวกะสุทธรรมาเทพสภา ฝ่ายช่าง ๓๐๐ คนที่มโหสถให้ไป
ทำทำพัสมภาระแห่งพระราชนิเวศน์และให้ต่อเรือบรรทุกมานั้น ก็ได้ต่อเรือ
๓๐๐ ลำ บรรทุกทำพัสมภาระที่แต่งเสร็จแล้วมาทางคงคาแจ้งแกมมโหสถ
มโหสถนำทำพัสมภาระเหล่านั้น ไปเป็นเครื่องประกอบใช้การในพระนคร แล้ว
ให้นำเรือทั้งหลายไปรักษาไว้ในที่ปกปิด สั่งว่า เหล่าเจ้าจงนำมาในวันที่เราสั่ง
การก่อสร้างทั้งปวงในพระนครที่แล้วเสร็จ คือคุณ้ำ คุเปิดอกตม คุแห่ง กำแพง
สูง ๑๘ ศอก ป้อมประตูเมือง ชุ่มประตูเมือง พระราชนิเวศน์เป็นต้น โรงช้าง
เป็นต้น และสระโบกขรณี มหาอุโมงค์ ชังฆอุโมงค์ พระนครทั้งหมดนี้แล้ว
เสร็จ ๔ เดือน ด้วยประการฉะนี้.

ต่อนั้นล่วงมาได้ ๔ เดือน พระมหาสัตว์ได้ส่งทูตไปเพื่อเชิญเสด็จ
พระเจ้าวิเทหราชเสด็จมา.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

มโหสถสร้างพระราชนิเวศน์เพื่อพระเจ้าวิเทห-
ราชผู้ทรงยศเสร็จแล้ว ภายหลังจึงส่งทูตทูลพระเจ้า

วิเทหราชว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอเชิญพระองค์
เสด็จมาบัดนี้ พระราชนิเวศน์ที่สร้างเพื่อพระองค์
สำเร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาหิณิ แปลว่า ส่งไปแล้ว.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำของทูตก็ทรงโสมนัส เสด็จไปด้วย
ราชบริพารเป็นอันมาก.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชพร้อมด้วยจตุรงค-
เสนา เสด็จไปสู่นครอันมั่งคั่งที่มิโฮสถสร้างไว้ในแคว้น
กัปปิล เพื่อทอดพระเนตรพาหนะอันหาที่สุดมิได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนุตพาหนิ ได้แก่ พาหนะมีช้าง
และม้าเป็นต้นประมาณมิได้. บทว่า กปฺปิลิยิ ปุริ ได้แก่ นครที่มิโฮสถ
บัณฑิตสร้างไว้ในแคว้นกัปปิละ.

พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปโดยลำดับถึงฝั่งคงคา ลำดับนั้นพระมหาสัตว์
ก็ไปรับเสด็จให้เข้าสู่นครที่ตนสร้าง พระราชาเสด็จไปสู่ปราสาทอันประเสริฐ
ในนครนั้น สนานพระวรกายทรงแต่งพระองค์แล้ว เสวยโภชนาหารมีรสอัน
เลิศ ทรงพักผ่อนเหนื่อยหนึ่งแล้ว เวลาเย็นทรงสั่งราชทูตไปยังสำนักพระเจ้า-
จูลนิ เพื่อให้ทรงทราบวาพระองค์เสด็จมาถึงแล้ว.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปถึงแคว้น
กัปปิละแล้ว ทรงส่งพระราชสาสน์ไปถวายพระเจ้า
จูลนิพรหมทัตว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า หม่อมฉันมา

เพื่อถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ ขอพระองค์
โปรดพระราชทานพระราชธิดาผู้งดงามทั่วองค์ประดับ
ด้วยราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมูนาง
ข้าหลวง ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน ณ บัดนี้เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วนฺทิตู ความว่า พระเจ้าวิเทหราชมี
พระชนม์แก่กว่าพระเจ้าจตุณี พระเจ้าจตุณีไม่พอที่จะเป็นแม่เพียงพระโอรสของ
พระเจ้าวิเทหราช แต่พระเจ้าวิเทหราชหมกมุ่นไปด้วยกิเลส จึงทรงดำริว่า
พระเจ้าจตุณีเป็นพระสัสสุระที่เราผู้เป็นพระชามาตาควรถวายบังคม ไม่ทรง
ทราบความคิดของพระเจ้าจตุณี จึงทรงส่งสาสน์ถวายบังคมไป. บทว่า
ททาหิทานิ ความว่า พระเจ้าวิเทหราชทรงส่งสาสน์ไปว่า พระองค์โปรด
เรียกหม่อมฉันมาว่าจะประทานพระราชธิดา ขอได้โปรดประทานพระราชธิดา
นั้นแก่หม่อมฉันในบัดนี้เถิด. บทว่า สุวณฺณปฏิจฺจนฺนํ ได้แก่ ประดับ
ด้วยเครื่องประดับทองคำ.

ฝ่ายพระเจ้าจตุณีได้ทรงสดับถ้อยคำของราชทูตก็ทรงโสมนัส ดำริว่า
บัดนี้ปัจจามิตรของเราจักไปข้างไหนพัน เราจักตัดศีรษะเขาทั้งสองคนแล้วดื่ม
ชัชชาน เมื่อจะทรงแสดงพระโสมนัสส่วนเดียวให้ปรากฏ จึงพระราชทาน
รางวัลแก่ราชทูตแล้ว ตรัสคาถาเป็นลำดับมาว่า

ดูก่อนพระเจ้าวิเทหราช พระองค์เสด็จมาดีแล้ว
เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้ พระองค์หาทุกข์อวาท-
มงคลไว้ หม่อมฉันจะถวายพระราชธิดาประดับด้วย
ราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมูนาง
ข้าหลวงแต่พระองค์.

ในกาลนั้น พระเจ้าจูลนีได้สดับศาสน์ของพระเจ้าวิเทหราชแล้ว ตรัสเรียกพระเจ้าวิเทหราชนั้นดุจเสด็จอยู่เฉพาะพระพักตร์ว่า เวเทห อีกนัยหนึ่งทรงสั่งให้ราชทูตไปทูลว่า พระเจ้าพรหมทัตจูลนีตรัสอย่างนี้ จึงตรัสอย่างนี้.

ราชทูตได้ฟังดังนั้น จึงไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราชกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ทรงหาฤกษ์ที่สมควรแก่การพระราชพิธีอวาหมงคล พระเจ้าจูลนีจะถวายพระราชธิดาแก่พระองค์ พระเจ้าวิเทหราชจึงส่งราชทูตไปอีกว่า วันนี้แหละฤกษ์ดี.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชก็ได้ทรงหาพระฤกษ์
ครั้นหาพระฤกษ์ได้แล้วจึงได้ทรงส่งพระราชสาสน์ไป
ถวายพระเจ้าพรหมทัตว่า ขอพระองค์โปรดพระราช-
ทานพระราชธิดาผู้งดงามทั่วองค์ ประดับด้วยราชา-
ลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วยหมู่นางข้าหลวง
ให้เป็นมเหสีของหม่อมฉัน ณ บัดนี้เถิด.

ฝ่ายพระเจ้าจูลนีตรัสตอบว่า

หม่อมฉันจะถวายพระราชธิดาผู้งดงามทั่วองค์
ประดับด้วยราชาลังการล้วนแต่ทองคำ ห้อมล้อมด้วย
หมู่นางข้าหลวง แต่พระองค์ในบัดนี้.

ครั้นพระเจ้าจูลนีตรัสคานี้แล้ว ตรัสลงว่า จะส่งไปเดี๋ยวนี้ ๆ ดังนี้
ได้ประทานสัญญาแก่พระราชาร้อยเอ็ดว่า ท่านทั้งปวงกับเสนา ๑๘ อักโขภิกษิ
จงเตรียมออกรบ วันนี้เราจักตัดศีรษะข้าศึกทั้งสอง พຽງนี้จักได้คัมชยบาน
พระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้นทั้งหมดก็ออกในขณะนั้นทีเดียว ฝ่ายพระเจ้ากรุง

ปัญหาละเมื่อจะเสด็จออกทำการยุทธ์ ก็ยังพระนางสลากเทวี ผู้พระราชมารดา พระนางนันทาเทวี ผู้พระมเหสี พระปัญจาลจันทะ ผู้ราชโอรส พระนาง-
ปัญจาลจันที ผู้พระราชธิดา รวม ๔ องค์ ให้อยู่ในตำหนักเดียวกันกับนาง
สนมทั้งหลาย จึงเสด็จออกสงคราม.

ฝ่ายมโหสถบรมโพธิสัตว์ทำราชสักการะเป็นนักหนา แต่พระเจ้า
วิเทหราชพร้อมพวกเสนาที่โดยเสด็จ ชนบางพวกคุ่มสุรา บางพวกเคี้ยวกิน
มัจฉมังสาหาร บางพวกเหน็ดเหนื่อยก็นอน เพราะมาแต่ทางไกล ฝ่ายพระเจ้า
วิเทหราชทรงพาอาจารย์ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น ประทับนั่ง ณ พื้นพระราชม
ณเทียรที่ตกแต่งแล้ว ท่ามกลางราชบริพาร ฝ่ายพระเจ้าจูลนีลอมนครที่
พระเจ้าวิเทหราชประทับ ให้ติดต่อกัน ๓ ชั้น ย่นเข้าเป็น ๔ ด้วยกองทัพ ๑๘
อักโขภินิ มีคนจุดคบเพลิงนับด้วยแสน ๆ ครั้นอรุณขึ้นก็เตรียมยึดเมืองตั้งอยู่
มโหสถรู้ความก็ส่งโยธา ๓๐๐ คนของตนไปสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงไปตามทาง
อุโมงค์ จับราชมารดา มเหสี ราชบุตร และราชธิดาของพระเจ้าจูลนีมาทางอุโมงค์
อย่าให้อยู่นอกประตุมหาอุโมงค์ ให้อยู่ภายในอุโมงค์ ตั้งรักษาอยู่จนกว่าข้า
จะมา จึงนำออกจากอุโมงค์ให้อยู่ในโรงกว้างใหญ่ในกาลเมื่อเข้าไป ชนเหล่านั้น
รับคำสั่งมโหสถก็ไปทางอุโมงค์ เปิดไม้ลาดไว้ที่เชิงบันได แล้วมัดมือเท้าคน
รักษาในที่เชิงบันได หัวบันไดและพื้นตำหนัก และนางบำเรอมีนางค่อมแตระ
เป็นต้น แล้วปิดปากชนเหล่านั้น ให้อยู่ในที่กำบังนั้น ๆ แล้วเคี้ยวกินเครื่อง
เสวยที่จัดไว้ถวายพระเจ้าจูลนี ทิ้งของอะไร ๆ เสีย ทำลายภาชนะทำให้ปนเปื้อน
เสีย แล้วขึ้นสู่เบื้องบนปราสาท กาลนั้นพระนางสลากเทวีทรงสำคัญว่า ที่ไหน
จะมีใครรู้จักพระนันทาเทวี ราชบุตรราชธิดา เหตุอะไรจักเกิดมี จึงให้บรรทม
อยู่ ณ พระยี่ภู่เดียวกันกับพระองค์ โยธาเหล่านั้นยื่นร้องเรียกที่ประตูห้อง

พระนางจึงออกมาตรัสถามว่า ทำไมพ่อ โยธาเหล่านั้นจึงแสรังทูลว่า ข้าแต่
พระเทวี พระราชาของพวกเรายังพระเจ้าวิเทหราชกับมโหสถให้ถึงความสิ้น
ชีวิตแล้ว แวดล้อมด้วยพระราชาร้อยเอ็ดเป็นเอกราชในสกลชมพูทวีป คัม
ชัยบานใหญ่ด้วยพระเกียรติยศใหญ่ ส่งข้าพระองค์ทั้งหลายมาเพื่อพาเสด็จไป
ทั้ง ๔ พระองค์ พระราชมารดาเป็นต้นทรงเชอ จึงเสด็จลงจากปราสาทถึง
เชิงบันได โยธาเหล่านั้น ก็พาเสด็จไปเข้าทางอุโมงค์ พระราชมารดาเป็นต้น
ตรัสว่า ข้าอยู่ในที่นี้สิ้นกาลเท่านี้ ยังไม่เคยลงสู่ทางนี้ โยธาเหล่านั้นทูลว่า
ข้าแต่พระเทวีเจ้า ชนทั้งปวงหาได้ลงสู่ทางนี้ไม่ เพราะทางนี้เป็นทางมงคล
วันนี้พระราชตรัสสั่งให้นำเสด็จโดยทางนี้ เพราะเป็นวันมงคล พระราชมารดา
เป็นต้นทรงเชอ ลำดับนั้น โยธาบางพวกพาพระราชมารดาเป็นต้น มาบ้าง
บางพวกกลับไปเปิดคลังรัตนะในพระราชนิเวศน์ ถือนาถทรัพย์ตามปรารถนา
มาบ้าง ฝ่ายพระราชมารดาเป็นต้น เบื้องหน้าแต่จะถึงมหาอุโมงค์ เห็นอุโมงค์
ราวกะเทพสภาอันประดับแล้ว ก็ทรงสำคัญว่า จัดไว้เพื่อประโยชน์แต่พระราชา
ลำดับนั้น โยธาเหล่านั้นพาพระราชมารดาเป็นต้น ไปสู่สถานที่ใกล้มหาคงคา
ให้ประทับในห้องอันตกแต่งแล้วภายในอุโมงค์ พวกหนึ่งอยู่รักษา พวกหนึ่ง
ไปแจ้งการที่ได้นำพระราชมารดาเป็นต้น มาแล้วแก่มโหสถโพธิสัตว์ มโหสถได้
ฟังคำของโยธาเหล่านั้นก็มีความโสมนัสว่า บัดนี้ความปรารถนาของเราจักถึง
ที่สุด จึงไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราช ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ฝ่ายพระเจ้า
วิเทหราชทรงดำริว่า พระเจ้าจูลณีจักนำพระราชธิดามาให้เราบัดนี้ ก็เสด็จลุก
จากราชบัลลังก์ ทอดพระเนตรทางช่องพระเกศเห็นพระนครมีแสงสว่างเป็น
อันเดียวกัน ด้วยคบเพลิงนับด้วยแสนดวงมิใช่แสนเดียว อันกองทัพใหญ่
ล้อมรอบแล้ว ก็ทรงจงนสนเทห์รำพึงว่า นั่นอะไรกันหนอ เมื่อจะทรงหาหรือ
อาจารย์ผู้บัณฑิตทั้งหลาย จึงตรัสคานานี้ว่า

กองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ อันเป็น

กองทัพสวมเกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว บัณฑิต

ทั้งหลายย่อมสำคัญอย่างไรกันหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิณฺหุ มณฺญนฺติ ความว่า พระเจ้า
วิเทหราชตรัสถามว่า พระเจ้าจูลณีโปรดปรานหรือกริ้วพวกเรา บัณฑิตทั้งหลาย
เข้าใจกันอย่างไรหนอ.

อาจารย์เสนกะได้ฟังตรัสถามจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า
ขอพระองค์อย่าทรงวิตกเลย คบเพลิงมากเหลือเกินปรากฏอยู่ ชะรอยพระเจ้า
จูลณีจะพาพระราชธิดามาถวายพระองค์ ฝ่ายอาจารย์ปุ๊กกุสะกราบทูลว่า พระเจ้า
จูลณีจักทรงอารักขาเพื่อทรงทำอาคันตุกสักการะแด่พระองค์ บัณฑิตทั้งสี่เหล่า
นั้นชอบใจอย่างใดก็กราบทูลอย่างนั้น ด้วยประการฉะนี้ ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราช
เมื่อได้ทรงสดับเสียงคนในกองทัพบอกสิ่งกันว่า เสนาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในที่โน้น
ท่านทั้งหลายจงรักษาในที่โน้น อย่าประมาท และทอดพระเนตรเห็นเสนาผู้
สอดเกราะ ก็เป็นผู้อันมรรณภัยคุกคาม เมื่อทรงหวังสดับถ้อยคำแห่งพระ-
มหาสัตว์ จึงตรัสถามอกนี้ว่า

กองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ อันเป็น

กองทัพสวมเกราะตั้งอยู่ จุดคบเพลิงสว่างไสว ดูก่อน

มโหสถบัณฑิต พวกนั้น จักทำอะไรกันหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิณฺหุ กาหฺนฺติ ปณฺฑิต ความว่า
พ่อบัณฑิต เข้าใจอย่างไรหนอ เสนาเหล่านั้นจักกระทำอะไรแก่พวกเรา.

พระมหาสัตว์ได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้น จึงคิดในใจว่า เราจักทำ
พระราชอาสูณฺทพาลนี้ให้สะดุ้งสั๊กหน้อย ภายหลังจึงแสดงกำลังปัญญาของเรา
ให้ปรากฏทำให้พระองค์เบาพระหฤทัย คิดฉะนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระเจ้าจูลนีพรหมทัตมี

กำลังมาก ล้อมพระองค์ไว้ประทุษร้ายพระองค์ พระองค์

จักปลงพระชนม์พระองค์.

คนเหล่านั้นทั้งหมดมีพระเจ้าวิเทหราชเป็นต้นก็ตกใจกลัวตาย พระราชา
พระศอแห่ง พระเขพะไม่มีในพระโอฐ เกิดเร่าร้อนในพระสรีระ พระองค์
ทรงกลัวต่อมรณภัย คร่ำครวญตรัสคาถา ๒ คาถาว่า

ใจของเราสิ้น และปากก็แห้งผาก เราเป็นเหมือน

ถูกไฟไหม้กลางแดด ไม่บรรลู่ถึงความเย็นใจ เต้าของ

ช่างทองรุ่งเรืองภายใน ไม่รุ่งเรืองภายนอกฉันใด ใจของ

เราย่อมเร่าร้อนอยู่ภายใน ไม่ปรากฏภายนอก ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุพฺเพตฺติ ความว่า แน่พ้อมโหด

ใจของข้ายอมหัวน้ไหว รวากะว่าไบอ่อนของโพธิ์ไบต้องลมใหญ่ฉะนั้น. บทว่า
อนฺโถ ฉายติ โน พหิ ความว่า หัวใจของเรายอมเร่าร้อนอยู่ในภายใน
แต่ไม่ปรากฏในภายนอกราวกะเต้าของช่างทองนั้น.

พระมหาสัตว์ได้ฟังพระเจ้าวิเทหราชทรงคร่ำครวญ คิดว่า พระราชา
นี้เป็นอันธพาล ไม่ทำตามคำของเราในวันอื่น ๆ เราจักข่มพระองค์ให้ยิ่งขึ้น
จึงทูลว่า

ข้าแต่บรมกษัตริย์ พระองค์เป็นผู้ประมาทแล้ว

เป็นไปล่วงความคิด มีความคิดทำลายเสียแล้ว บัดนี้

บัณฑิตทั้ง ๔ ผู้มีความคิดจงป้องกันพระองค์เถิด พระ-

องค์ไม่ทรงทำตามคำของข้าพระองค์ผู้เป็นอมตย์ใคร่

ประโยชน์นี้แสวงหาความเกื้อกูล ทรงยินดีแล้วด้วย

พระปิตีอันเศร้าหมองของพระองค์ ดุจมฤคตกหลุม

ฉะนั้น ปลาอยากกินของสดคือเหยื่อย่อมกลิ่นเบ็ดอัน
งอซึ่งปิดไว้ด้วยเนื้ออันเป็นเหยื่อ มันย่อมไม่รู้อัน
ตายของตน ฉันทไค ข้าแต่พระราช พระองค์เป็นผู้มี
ความปรารถนาในกามย่อมไม่ทรงทราบพระราชธิดา
ของพระเจ้าจูลนีผู้เป็นดุจเหยื่อ ราวกะปลาไม่รู้จัก
เหยื่อคือความตายของตน ฉันทันนั้น นั้นเทียว ถ้าพระ-
องค์เสด็จนครปัญจาละ จักต้องสละพระองค์ทันที
ภัยใหญ่จักถึงพระองค์ดุจภัยมาถึงมฤคตัวตามไปถึงทาง
ประตูบ้าน ฉันทันนั้น ข้าแต่พระจอมประชา บุรุษผู้ไม่
ประเสริฐ เป็นเหมือนงูอยู่ในพกพังกัดเอา ผู้มีปัญญา
ไม่พึงทำไมตรีกับบุรุษเช่นนั้น เพราะการคบบุรุษชั่ว
เป็นทุกข์โดยแท้ ข้าแต่พระจอมประชากร บุรุษผู้มี
ศีล เป็นพหูสูตนี้พึงรู้คุณแห่งไมตรีนั้นกับบุรุษนั้นนั้น
เทียว เพราะการคบสัตบุรุษทั้งหลาย เป็นสุขโดยแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปมตุโต ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
พระองค์เป็นผู้ประมาทเพราะความโคร. บทว่า มนุตนาตีโต ความว่า เป็น
ผู้ก้าวล่วงความคิดที่ข้าพระองค์เห็นภัยในอนาคตคิดกำหนดตัดด้วยปัญญา.
บทว่า ภินุมนนุโต ความว่า เป็นผู้มีความคิดทำลายเสียแล้ว คือ ความคิด
ใดที่พระองค์ทรงยึดถือร่วมกับอาจารย์เสนกะเป็นต้น ความคิดนั้นทรงทำลาย
แล้ว จึงชื่อว่าเป็นผู้มีความคิดทำลายเสียแล้ว เพราะความเป็นผู้ก้าวล่วงความ
คิดนั้นแล. บทว่า ปญุฑิตา ความว่า มโหสถแสดงว่า อาจารย์ ๔ คนมี
เสนกะเป็นต้นเหล่านั้นจงรักษาพระองค์ในบัดนี้เถิด ข้าพระองค์เห็นกำลังของ

อาจารย์เหล่านั้น. บทว่า **อกตวามจจุสฺส** ความว่า ไม่ทรงทำตามคำของ
ข้าพระองค์ผู้เป็นอมตย์สูงสุด. บทว่า **อตุตปีติโรโต** ความว่า เป็นผู้ทรง
ยินดียิ่งแล้ว ด้วยพระปิติอันเศร้าหมองของพระองค์. บทว่า **มิโค ภูฏว**
โหโหโต ความว่า มฤคมาด้วยความโลภเหยื่อคิดอยู่ในบ่วงหลุม ฉันท
พระองค์ไม่ทรงเชื่อคำของข้าพระองค์ เสด็จมาด้วยความโลภว่าจักได้พระราช
ธิดาปัญจาลจันที บัดนี้จึงทรงเป็นเหมือนมฤคที่ติดในบ่วงหลุม ฉันทนั้น
สองคาถาว่า **ยถาปี มจฺโจ** เป็นต้น มโหสถบัณฑิตกล่าวเพื่อแสดงว่า
อุปมานี้ข้าพระองค์นำมาแล้วในกาลนั้น แม้คาถาว่า **สเจ คจฺฉลฺลิตี** เป็นต้น
มโหสถบัณฑิตก็กล่าวเพื่อแสดงว่า ข้าพระองค์นำอุปมาแม่น้ำถวายพระองค์
มิใช่เพียงเท่านั้นอย่างเดียวนั้น. บทว่า **อนริยรูปุ** ได้แก่ บุรุษผู้ไร้ความ
ละอาย มีชาติของตนชั่วเช่นพราหมณ์แก้วฏู. บทว่า **น เตน เมตฺตึ** ความว่า
พระองค์ไม่ควรทำมิตรธรรมกับคนเช่นนั้น แต่พระองค์ทรงมีเมตตาพราหมณ์
แก้วฏู ถือคำของเขา. บทว่า **ทุโกโข** ความว่า ขึ้นชื่อว่าการสมาคมกับคน
เห็นปานนี้ ทำครั้งเดียว ก็เป็นทุกข์ เพราะนำทุกข์ใหญ่มาทั้งในโลกนี้ทั้งใน
โลกหน้า. บทว่า **ยํ เตวฺว ตตฺตบฺทเปณ** ยํ ตู เอว อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะ
ก็อย่างนี้แหละ. บทว่า **สุโข** ความว่า เป็นสุขทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า
ทีเดียว.

ลำดับนั้น มโหสถข่มพระเจ้าวิเทหราชยิ่งขึ้น ด้วยหวังว่าพระองค์จัก
ไม่ทรงทำอย่างนี้อีก เมื่อนำพระคำรัสที่ตรัสไว้ในกาลก่อนมาแสดง จึงทูลว่า

ข้าแต่พระราชา พระองค์เป็นคนเขลา บำนำลาย
ที่กล่าวถึงเหตุแห่งการได้รั้ตนะสูงสุดในสำนักข้า-
พระองค์ ข้าพระองค์เจริญด้วยหางไธ จะรู้จักความ

เจริญเหมือนคนอื่นเขาได้อย่างไร ท่านทั้งหลายจง

ไสคอมโหสถนี้ให้หายไปเสียจากแวนแคว้นของเรา

เพราะเขาพูดเป็นอันตรายแก่การได้รั้ตนะของเรา.

ครั้นมโหสถกล่าวคาถา ๒ คาถานี้แล้ว จึงกล่าวชมอย่างนี้ว่า ข้าแต่

พระมหาราชเจ้า ข้าพระองค์เป็นบุตรคฤหบดี จักรู้จักความเจริญเหมือนคนอื่น ๆ มีเสนกะเป็นต้น ผู้เป็นบัณฑิตของพระองค์ซึ่งรู้ความเจริญนั้นได้อย่างไร วาเทนั้นไม่ใช่โคจรของข้าพระองค์ ข้าพระองค์รู้ศิลปะแห่งคฤหบดีแท้ ข้อความนี้ปรากฏแก่เสนกะเป็นต้น คนเหล่านั้นเป็นบัณฑิต วันนี้พระองค์ถูกกองทัพ ๑๘ อักโขภินิส้อมไว้ คนทั้งหลายมีเสนกะเป็นต้นจงเป็นที่พึงของพระองค์ ก็พระองค์รับสั่งให้ไสคอข้าพระองค์หลุดออกไปเสีย บัดนี้ พระองค์ตรัสถามข้าพระองค์ทำไม พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับดังนั้น ทรงดำริว่า มโหสถบัณฑิตกล่าวโทษที่เราทำไว้เท่านั้น เพราะเขารู้ภัยในอนาคตนี้มาก่อนนั่นเอง เพราะเหตุนี้ เขาจึงกล่าวชมเราเหลือเกิน แต่เราก็ไม่หยุดงานตลอดกาลเท่านี้เลย มโหสถนี้จักทำความสวัสดิ์แก่เราแน่แท้ ถ้าดั่งนั้น พระเจ้าวิเทหราชเมื่อจะยึดมโหสถเป็นที่พำนัก จึงตรัสคาถา ๒ คาถาว่า

ดูก่อนมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ทิ่มแทง

เพราะโทษที่ล่วงไปแล้ว เจ้ามาทิ่มแทงข้าดูจม้ที่เขา

ผูกไว้ด้วยประตักทำไม ถ้าเห็นว่าเราจะพ้นภัยได้หรือ

เห็นว่าเราจะปลอดภัยได้ ก็จงสั่งสอนเราโดยความ

สวัสดิ์นั้นแหละ เจ้าจะทิ่มแทงเราเพราะโทษที่ล่วงไป

แล้วทำไม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานุวิชฺชนฺติ ความว่า บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเอาโทษที่ล่วงไปแล้วมาทิ่มแทงกันด้วยหอกคือปาก. บทว่า อตุลฺลว สมฺพนฺธิ์ ความว่า เจ้าทิ่มแทงเรา รวกระฆ่าที่เขาผูกไว้อย่างดี เพราะถูก เสนาข้าศึกล้อมไว้ทำไม. บทว่า เตเนว มํ ความว่า เจ้าจงสั่งสอนเรา คือ จงให้เราสบายใจ ด้วยความสวัสดิ์นั้นว่า พระองค์จักพ้นภัยด้วยอาการอย่างนี้ พระองค์จักปลอดภัยด้วยอาการอย่างนี้ ด้วยว่า เว้นเจ้าเสียแล้ว คนอื่นเป็นที่พึ่งอาศัยของเราไม่มี.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ดำริว่า พระราชาองค์นี้เป็นอัมพาตเหลือเกิน ไม่รู้จักบุรุษวิเศษ เราจักให้พระองค์ลำบากเสียหน่อยหนึ่งแล้วจักเป็นที่พึ่งของ พระองค์ภายหลัง ดำริฉะนี้แล้ว ทูลว่า

ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของมนุษย์ที่เป็นไป

ล่วงแล้ว ทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่ยินดีได้ยาก ข้า
พระองค์ไม่สามารถจะปลดปล่อยพระองค์ได้ ขอพระ-
องค์ทรงทราบเองเถิด ช้าง ม้า นก ยักษ์ ผู้มีฤทธิ์
มียศ สามารถไปได้ทางอากาศมีอยู่ ช้างเป็นต้น ซึ่งมี
อิทธานุภาพเห็นปานนั้นที่พระองค์มีอยู่ แม้เหล่านั้น
ก็พึ่งพาพระองค์ไปได้ ข้าแต่บรมกษัตริย์ กรรมของ
มนุษย์ที่เป็นไปล่วงแล้ว ทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่
ยินดีได้ยาก ข้าพระองค์ไม่สามารถจะปลดปล่อยพระ
องค์โดยทางอากาศได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กมฺมํ ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า กรรมชื่อว่าปลดปล่อยพระองค์จากภัยนี้ ที่เหล่ามนุษย์ซึ่งเป็นมนุษย์ในอดีตพึง ทำนี้ ชื่อว่าเป็นไปล่วงแล้ว. บทว่า ทุกฺกริ ทฺุริสฺสมฺภวํ ความว่า อันใคร ๆ

ไม่อาจแก้ไข ไม่อาจต่อสู้. บทว่า น ตัม สกุโกมิ ความว่า ข้าพระองค์
ไม่สามารถจะปลดปล่อยพระองค์จากภัยนี้. บทว่า ตูว ปชานสสุ ขตุติย
ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงทรงทราบสิ่งที่ควรกระทำใน
เครื่องนี้เองเถิด. บทว่า เวทายสา ได้แก่ ช้างที่สามารถไปทางอากาศ. บทว่า
ยสุส ได้แก่ พระราชาพระองค์ใด. บทว่า ตลาวิธา ความว่า ช้างทั้งหลาย
ที่เกิดในตระกูลฉัททันต์หรือตระกูลอุโบสถมีอยู่ ช้างเหล่านั้นพึงพาพระราช
านั้นไป. บทว่า อสุสา ความว่า ม้าทั้งหลายที่เกิดในตระกูลพญาม้าพลาหก.
บทว่า ปกุชชี กล่าวหมายเอาครุฑ. บทว่า ยกฺขา ได้แก่ เหล่ายักษ์มีสา-
ตาศรีกษณ์เป็นต้น. บทว่า อนตฺติกฺเขน ความว่า ข้าพระองค์ไม่สามารถ
จะปลดปล่อยพระองค์โดยทางอากาศ คือไม่สามารถจะพาพระองค์นำไปถึงกรุง
มิถิลาทางอากาศได้.

พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับคำของมโหสถดังนั้นก็จ้านนประทับนั่งอยู่
ลำดับนั้น อาจารย์เสนกะคิดว่าบัดนี้ ยกมโหสถบัณฑิตเสีย ที่ฟังอื่นของพระราช
และของพวกเราไม่มี ก็พระราชาทรงฟังคำของมโหสถ ทรงครั้นคร้ามต่อ
มรณภัย ไม่ทรงสามารถจะตรัสอะไร ๆ ได้ เราจักอ้อนวอนมโหสถบัณฑิต
ให้ช่วย เมื่อเสนกะจะอ้อนวอนได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า

บุรุษผู้ยังไม่เห็นฝั่งในมหาสมุทร ได้ที่พำนักใน
ประเทศใด เขาย่อมได้ความสุขในประเทศนั้น ฉันท
ท่านมโหสถขอท่านได้เป็นที่พึ่งของพวกเรา และของ
พระราช ฉันทนั้น ท่านเป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าพวก
ข้าพเจ้าเหล่ามนตรี ขอท่านช่วยปลดปล่อยพวกเรา
จากทุกข์เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตีรทสุลี** ความว่า ผู้เรือแตกกลางทะเล
เมื่อไม่เห็นฝั่ง. บทว่า **ยตุถ** ความว่า เมื่อถูกกำลังคลื่นซัดลอยไป ได้ที่พึ่ง
ในประเทศใด. บทว่า **ปโมจย** ความว่า อาจารย์เสนกะอ่อนวอนว่า เมื่อก่อน
คราวกองทัพตั้งล้อมกรุงมิถิลา ท่านได้ปลดเปลื้องพวกเราให้พ้นภัย แม้บัดนี้
ก็ท่านนี้แหละจงช่วยปลดเปลื้องพวกเราให้พ้นจากทุกข์.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะข่มอาจารย์เสนกะจึงได้กล่าวด้วยคาถาว่า
ท่านอาจารย์เสนกะ กรรมของมนุษย์ที่เป็นไป
ล่วงแล้ว ทำได้ยาก เป็นแดนเกิดที่ยินดีได้ยาก ข้าพเจ้า
ไม่สามารถจะปลดเปลื้องท่านได้ ขอท่านจงทราบเอา
เองเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตุวั ปชานสุสุ เสนก** ความว่า
ท่านอาจารย์เสนกะ ข้าพเจ้าไม่สามารถ ท่านจงนำพระราชานี้สู่กรุงมิถิลาทาง
อากาศเถิด.

พระเจ้าวิเทหราชเมื่อไม่ทรงเห็นเครื่องยึดถือที่จะพึงทรงยึดถือ ทรง
ครั่นคร้ามต่อมรณภัย ไม่สามารถจะตรัสอะไร ๆ กับพระมหาสัตว์ได้ ทรงดำริ
ว่า บางคราวแม้เสนกะก็รู้อุบายอะไร ๆ เราจะถามเขาดูก่อนเมื่อตรัสถามจึงตรัส
คาถาว่า

ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่
นั้นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์เสนกะ ท่านจะ
สำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กึ กิจจัม** ความว่า ท่านจะสำคัญสิ่ง
ใดควรทำอย่างไรในกาลนี้ พวกเราถูกมโหสถสละแล้ว ถ้าท่านรู้ ก็จงบอกแก่เรา.

อาจารย์เสนกะได้ฟังดังนั้น คิดว่า พระราชาตรัสถามอุบายกะเรา
งามหรือไม่งาม จงยกไว้ เราจักกล่าวอุบายอย่างหนึ่งแต่พระองค์ คิดจะนี้ แล้ว
กล่าวคาถาว่า

พวกเราจงเอาไฟเผาเสียตั้งแต่ประตู หรือจงจับ
มีดฆ่ากันและกันละชีวิตเสียพลัน อย่าทันทให้พระราชา
พรหมทัตฆ่าพวกเราให้ลำบากนาน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทวารโต ความว่า พวกเราจงปิดประตู
ก่อนไฟที่ประตูนั้น. บทว่า วิกนุตฺถิ ความว่า จงจับศัสตราทำหั่นกันและกัน.
บทว่า หิสฺสาม ความว่า พวกเราจักละชีวิตพลัน ปราสาทที่ตกแต่งแล้ว
นั้นแลจักเป็นจิตกาธารไม้ของเรา.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังดังนั้นก็เสียพระหฤทัยจึงตรัสว่า ท่าน
อาจารย์เสนกะจงทำจิตกาธารเห็นปานนั้นแก่บุตรภรรยาของตนเถิด แล้วตรัส
ถามปุ๊กกุสะเป็นต้น พวกนั้นก็กราบทูลด้วยถ้อยคำแสดงความเขลาตามสมควร
แก่ตน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระราชาตรัสถามปุ๊กกุสะว่า

ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่
นั้นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์ปุ๊กกุสะ ท่านจะ
สำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

ปุ๊กกุสะกราบทูลว่า

พวกเราควรกันยาพิษตายละชีวิตเสียพลัน อย่า
ทันทให้พระราชาพรหมทัตฆ่าพวกเราให้ลำบากนาน.

พระราชาตรัสถามกามินทะว่า

ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่
นั้นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์กามินทะ ท่านจะ
สำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

กามินทะกราบทูลว่า

พวกเราพึงเอาเชือกผูกให้ตาย หรือโคดลงบ่อ
ให้ตายเสีย อย่าทันทให้พระราชพรหมทัตมาพวกเรา
ให้ลำบากนาน.

พระราชตรัสถามเทวินทะว่า

ท่านจงฟังคำนี้ของข้าพเจ้า ท่านเห็นภัยใหญ่
นั้นหรือ บัดนี้ข้าพเจ้าขอถามอาจารย์เทวินทะ ท่านจะ
สำคัญสิ่งใดควรทำอย่างไรในกาลนี้.

เทวินทะกราบทูลว่า

พวกเราจงเอาไฟเผาเสียตั้งแต่ประตู หรือจงจับ
มิดมำกันและกันละชีวิตเสียพลัน ถ้ามโหสถไม่
สามารถจะปลดเปลื้องพวกเราโดยง่าย.

อนึ่ง บรรดาอาจารย์ทั้ง ๔ เทวินทะคิดว่า พระราชานี้ทรงทำอะไร
มาตรัสถามพวกเรา ในเมื่อไฟมีอยู่มาทรงเป่าหิงห้อย ยกมโหสถบัณฑิตเสียแล้ว
คนอื่นจะสามารถทำความสวัสดิแก่พวกเราในเวลานี้อย่อมไม่มี พระองค์ไม่ตรัส
ถามมโหสถ มาตรัสถามพวกเรา พวกเราจะรู้อะไร คิดจะนี่แล้ว เมื่อไม่เห็น
อุบายอื่น จึงกล่าวคำที่เสนกะกล่าวแล้วนั่นเอง เมื่อจะสรรเสริญมโหสถ จึง
กล่าวบททั้ง ๒ ว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ความประสงค์ในเรื่อง
นั้นเป็นดังนี้ พวกเราทั้งหมดจะวิงวอนมโหสถนั้นแหละ
ก็ถ้าว่าแม้เมื่อวิงวอน มโหสถก็ไม่สามารถจะปลด-
เปลื้องพวกเราโดยง่าย ภายหลังพวกเราจักทำตามคำ
เสนกะ.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำของเทวีนทงดังนั้น ทรงระลึกถึงโทษ
ที่พระองค์ได้ทำแก่พระโพธิสัตว์ในกาลก่อน ก็ไม่ทรงสามารถจะตรัสกับมโหสถ
ทรงคร่ำครวญจนมโหสถได้ยินถนัด ตรัสว่า

บุคคลแสวงหาแก่นของต้นกล้วย ย่อมไม่ได้
ฉันใด เราทั้งหลายแสวงหาอุบายเครื่องพ้นจากทุกข์
ก็ย่อมไม่ประสบปัญหานั้น ฉะนั้น บุคคลแสวงหา
แก่นแห่งไม้จิว ย่อมหาไม่ได้ ฉันใด เราทั้งหลาย
แสวงหาอุบายเครื่องพ้นจากทุกข์ ย่อมไม่ประสบปัญ-
หานั้น ฉะนั้น การอยู่ของต่างทั้งหลายในสถานที่
ไม่มีน้ำ ชื่อว่าอยู่ในที่มีน้ำประเทศ เพราะว่าข้าง
เหล่านั้นอยู่ในสถานที่อันไม่มีน้ำ ชื่อว่ามีน้ำประเทศ
ย่อมตกอยู่ในอำนาจของปัจฉามิตรเร็วพลัน ฉันทใด
แม้การที่เราทั้งหลายอยู่ในที่ใกล้ของมนุษย์ชั่ว เป็นคน
พาลหาความรู้มิได้ ก็ชื่อว่าเป็นสถานที่ที่มีน้ำประเทศ
ฉันทนั้น.

ใจของเราสัน และปากก็แห้งผาก เราเป็นเหมือน
ถูกไฟไหม้กลางแดด ไม่บรรลุดังความเย็นใจ เตา
ของช่างทองรู้งเรื่องภายใน ไม่รู้งเรื่องภายนอก ฉันทใด
ใจของเราย่อมเร้าร้อนอยู่ภายใน ไม่ปรากฏภายนอก
ฉันทนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กทุทธิโน ความว่า บุรุษผู้มีความ
ต้องการด้วยแก่น แม้แสวงหาอยู่ก็ไม่ได้แก่นแต่ต้นกล้วยนั้น เพราะต้นกล้วย
ไม่มีแก่น ฉันทใด เราทั้งหลายแม้แสวงหาอุบายเครื่องพ้นทุกข์นี้ ถ้ามบัณฑิต

๕ คน ก็ไม่ประสบปัญหานั้น. บทว่า **นาชฎคمامุหเส** ความว่า เราทั้งหลายไม่ประสบปัญหานั้น **คจบุคค** ไม่ได้ฟังอุบายที่เราทั้งหลายถาม แม้ในกาลที่สองก็ยี่นนี้แหละ. บทว่า **กฤษรณัน วนูทเก** ความว่า การอยู่ของช้างทั้งหลายในที่ไม่มีน้ำ ชื่อว่าอยู่ในที่มีไช้ประเทศ เพราะว่าช้างเหล่านั้นเมื่ออยู่ในชฎป่าอันหาน้ำมิได้เห็นปานนั้น ชื่อว่ามีไช้ประเทศ ย่อมตกอยู่ในอำนาจของปัจฉามิตรเร็วพลัน ฉนั้นใด แม้การที่เราทั้งหลายอยู่ในที่ใกล้ของมนุษย์ชั่วเป็นคนพาลหาความรู้มิได้ ก็ชื่อว่าอยู่ในสถานที่มีไช้ประเทศ ฉนั้นนั้นก็บรรดาบัณฑิตมีประมาณเท่านี้ แม้คนหนึ่งซึ่งจะเป็นที่พึ่งอาศัยของเราในบัดนี้ ก็ไม่มี พระเจ้าวิเทหราชทรงบ่นเพื่อไปต่าง ๆ ด้วยประการฉะนี้.

มโหสถบัณฑิตได้สดับดังนั้น คิดว่า พระราชาพระองค์นี้ทรงลำบากเหลือเกิน ถ้าเราไม่เล้าโลมพระองค์ให้สบายพระหฤทัย พระองค์จักมีพระหฤทัยแตกสิ้นพระชนมชีพ จึงได้กราบทูลเล้าโลม.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า
แต่นั้น มโหสถผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเห็นประโยชน์ เห็นพระเจ้าวิเทหราชถึงความทุกข์ จึงได้กราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์อย่าตกพระหฤทัยกลัวเลย ข้าแต่พระองค์ผู้่องอาจินทางรถ ขอพระองค์อย่าตกพระหฤทัยกลัวเลย ข้าพระองค์จักเปลื้องพระองค์ผู้จดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์อันราหูจับแล้ว หรือดุจช้างจมตดิในเปือกตม หรือดุจงูติดอยู่ในกระโปรง หรือดุจนกติดอยู่ในกรง หรือเหล่าปลาอยู่ในข่าย ผู้มีพลและพาหนะคุมล้อมอยู่ให้พ้นจากความลำเค็ญ ข้าพระองค์จักยังกองทัพ

ปัญญาจะให้หนีไป ดูกำลังกาด้วยก้อนดิน ข้าพระ-
องค์มิได้เปลื้องพระองค์ ผู้เสด็จอยู่ในที่คับขันให้พ้น
จากทุกข์ ชื่อว่าปัญญาของข้าพระองค์นั้นจะมี
ประโยชน์อะไร หรือบุคคลเช่นข้าพระองค์นั้นเป็น
อมาตย์จะมีประโยชน์อะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทิ ความว่า มโหสถเมื่อเล่าโลมพระเจ้า
วิเทหราชให้สบายพระหฤทัย ประหนึ่งทำเมฆฝนให้ตกในป่าไฟไหม้ ได้
กราบทูลคำนี้ว่า มา ตูว ภายิ มหาราช เป็นต้น. บทว่า สนุณฺ ใน
คานานัน แปลว่า ดิคืออยู่. บทว่า เปพพนุธิ ได้แก่ ฐที่อยู่ภายในกระโปรง.
บทว่า ปญฺจาลิ ได้แก่ กองทัพปัญญาซึ่งเป็นกองทัพของพระเจ้าปัญญาจลราช
แม้ใหญ่อย่างนี้. บทว่า พาหิสฺสุตฺตมิ แปลว่า จักให้หนีไป. บทว่า อาทุ
เป็นนิบาตในอรรถว่าชื่อ ความว่า ชื่อว่าปัญญาของข้าพระองค์จะมีประโยชน์
อะไร. บทว่า อมฺจฺโจ วาปี ตาทิสฺ ความว่า หรืออมาตย์ผู้สมบูรณ์
ด้วยปัญญาเช่นนั้นเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา ผู้เปลื้องพระองค์ที่ถูกความ
ตายเบียดเบียนอยู่อย่างนี้ให้พ้นจากทุกข์ไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไร ข้าแต่
พระมหาราชเจ้า พระองค์โปรดสำคัญว่า มโหสถนี้ชื่อว่ามาก่อน มาเพื่อ
ประโยชน์อะไร ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าตักพระหฤทัยกลัวเลย
ข้าพระองค์จักเปลื้องพระองค์ให้พ้นจากทุกข์นี้ มโหสถบัณฑิตเล่าโลมพระเจ้า
วิเทหราชให้สบายพระหฤทัย ด้วยประการฉะนี้.

ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับคำของมโหสถ ก็กลับได้ความอ่อน
พระหฤทัยว่า บัดนี้เราได้ชีวิตแล้ว เมื่อพระโพธิสัตว์บันลือสีหนาท ชน
ทั้งปวงเหล่านั้นก็พากันยินดี ถ้าบัดนั้น เสนกถามพระโพธิสัตว์ว่า ท่านบัณฑิต
ท่านเมื่อพาพวกเรทั้งหมดไป จักไปได้ด้วยอุบายอย่างไร มโหสถแจ้งว่า

ข้าพเจ้าจักนำไปทางอุโมงค์ซึ่งตักแต่งไว้ พวกท่านจงเตรียมไปเถิด เมื่อจะสั่งโยธาให้เปิดประตูอุโมงค์ กล่าวว่

แนะพ่อหนุ่ม ๆ พวกเจ้าจงลุกมา จงเปิดประตู

อุโมงค์ ประตูห้องติดต่อเครื่องยนตร์ พระเจ้า

วิเทหราชพร้อมด้วยเหล่ามายุ์จักเสด็จไปโดยอุโมงค์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาณว เป็นชื่อเรียกคนหนุ่ม. บทว่า มุขัม โสธธ ความว่า จงเปิดประตูอุโมงค์. บทว่า สนุธิโน ความว่า จงเปิดประตูห้องติดต่อเครื่องยนตร์ คือจงเปิดประตูห้องนอนร้อยเอ็ดห้อง จงเปิดประตูโคมดวงประทีปร้อยเอ็ดโคม.

คนใช้ของมโหสถเหล่านั้นลุดไปเปิดประตูอุโมงค์ อุโมงค์ทั้งสิ้นมีแสงสว่างทั่วไป สว่างไสวประหนึ่งเทวสภาที่ได้ประดับแล้ว.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่

พวกคนรับใช้ของมโหสถบัณฑิตได้ฟังคำของ

มโหสถแล้ว จึงเปิดประตูอุโมงค์และเครื่องสลักห้าม

อันประกอบด้วยยนตร์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุสาริโน ได้แก่ ผู้ทำการชวนชวนช่วยเหลือ. บทว่า ยนุตยุตเต จ อคฺคเพ ได้แก่ บานประตูที่ถึงพร้อมด้วยลิมสลัก.

พวกนั้น เปิดประตูอุโมงค์แล้วแจ้งให้มโหสถทราบ มโหสถก็กราบทูลน้ศพระราชว่ ได้เวลาแล้วพระเจ้าข้า ขอเชิญเสด็จลงจากปราสาท พระราชว่ก็เสด็จลง เสนกะเปลื้องเครื่องพันธิระแล้วผลัดผ้าหัยครั้ง ลำดับนั้น มโหสถเห็นกิริยาแห่งเสนกะ จึงถามว่ นั้นท่านอาจารย์ทำอะไร เสนกะตอบว่แนะบัณฑิต ธรรมดาทั้งหลายไปโดยอุโมงค์ ต้องเปลื้องผ้าโพกหัยครั้งไป

มโหสถจึงแจ้งว่า แน่อาจารย์เสนกะ ท่านอย่าสำคัญว่า คนเข้าอุโมงค์ต้องก้ม
คุกเข่าเข้าไป ถ้าท่านใครจะไปด้วยข้างจงขึ้นข้างไป ถ้าท่านใครจะไปด้วยม้
างขึ้นม้าไป เพราะอุโมงค์สูง ประตูกว้างสูง ๑๘ ศอก ท่านจงประดับตกแต่ง
ตัวตามชอบใจไปก่อนพระราชฯ ฝ่ายพระโพธิสัตว์จัดให้เสนกะไปก่อน ให้
พระราชฯเสด็จไปท่ามกลาง ตนเองไปภายหลัง เหตุไรมโหสถจึงจัดอย่างนี้
เพราะพระเจ้าวิเทหราชจะได้อันตรายพระเนตรอุโมงค์อันตกแต่งแล้ว ค่อย ๆ
เสด็จไป ข้าวต้มข้าวสวยของเคี้ยวเป็นต้นประมาณไม่ได้ มีไว้เพื่อมหาชนใน
อุโมงค์ คนเหล่านั้นก็ยัดค้ำพรางแลชมอุโมงค์ไป ฝ่ายพระมหาสัตว์ทูลเตือน
พระเจ้าวิเทหราชว่า เจริญเสด็จไป เจริญเสด็จไป พระเจ้าข้า ตามเสด็จไป
เบื้องหลัง พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรอุโมงค์ซึ่งเป็นดังทิวสภานันต์ตกแต่ง
แล้วพรางเสด็จไป.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

เสนกะเดินไปก่อน มโหสถเดินไปข้างหลัง

พระเจ้าวิเทหราชเสด็จดำเนินไปท่ามกลางพร้อมด้วย

อมาตย์ห้อมล้อมเป็นราชบริพาร.

คนหนุ่มผู้รับใช้ของมโหสถเหล่านั้นรู้ว่า พระเจ้าวิเทหราชเสด็จมา จึง
นำพระนางสลากเทวีพระราชมารดาพระเจ้าจูลณี พระนางนันทาเทวีมเหสี
พระเจ้าจูลณี และพระปัญจาลจันทรราชกุมาร พระนางปัญจาลจันทีราชกุมารี
ผู้เป็นราชโอรสราชธิดาของพระเจ้าจูลณี ออกจากอุโมงค์ให้ประทับอยู่ ณ
พลับพลากว้างใหญ่ ฝ่ายพระเจ้าวิเทหราชเสด็จออกจากอุโมงค์กับมโหสถ
กษัตริย์ทั้ง ๔ คือ พระนางสลากเทวี พระนางนันทาเทวี ปัญจาลจันทรกุมาร
ปัญจาลจันทีกุมารี ได้ทอดทัศนาการเห็นพระเจ้าวิเทหราชกับมโหสถก็ทราบว่

พวกเรตคอยู่ในเงื้อมมือผู้อื่นโดยไม่สงสัย เหล่าคนของมโหสถจับพวกเรา มา ก็
ครั้นคร้ามต่อมรณภัย ทั้งกลัวทั้งสะดุ้งร้องอึง.

ได้ยินว่า พระเจ้าจูลนิเสด็จไปรักษาอยู่ ณ สถานที่ ๑ คาวุตใกล้ฝั่ง
คงคา ด้วยทรงเกรงพระเจ้าวิเทหราชจะหนี ก็พระเจ้าจูลนิในเมื่อราตรีเงียบสงัด
ได้ทรงฟังเสียงร้องของกษัตริย์ทั้ง ๔ เป็นผู้ใคร่จะตรัสว่า เสียงนั้นเป็นเสียง
นางนันทาทวี แต่ก็หาได้ตรัสอย่างไรไม่ ด้วยทรงเกรงความเย้ยหยันว่า
พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระนางนันทาทวีที่ไหน พระมหาสัตว์เชิญให้
พระนางปัญจาลจันทีราชกุมารีประทับบนกองรัตนะแล้วอภิเษกในที่นั้น แล้ว
กราบทูลพระเจ้าวิเทหราชว่า พระองค์เสด็จมาเพราะเหตุการณ์นี้ พระราช
กุมารีนี้จึงเป็นมเหสีของพระองค์ เรือ ๓๐๐ ลำได้เทียบอยู่แล้ว พระเจ้า
วิเทหราชเสด็จลงจากปลับพลาคว้างขึ้นสู่เรืออันตกแต่งแล้ว แม้กษัตริย์ทั้ง ๔
ก็ขึ้นสู่เรือ.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า
พระเจ้าวิเทหราชเสด็จออกจากอุโมงค์ขึ้นสู่เรือ
แล้ว มโหสถรู้ว่าพระองค์ขึ้นสู่เรือแล้ว ได้ถวาย
อนุสาสน์ว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าจูลนิพรทมทัตนี้
เป็นพระสัตสฐะของพระองค์ ข้าแต่พระจอมประชากร
พระนางนันทาทวีนี้เป็นพระสัตสฐะของพระองค์ การ
ปฏิบัติพระราชมารดาของพระองค์อย่างใด จงมีแก่
พระสัตสฐะของพระองค์อย่างนั้น ข้าแต่พระราชา
พระเชษฐภคินาร่วมพระอูทรพระมารดาเดียวกันโดย
ตรงของพระองค์ทรงรักใคร่อย่างใด พระปัญจาล-
จันทรราชกุมาร พระองค์ควรทรงรักใคร่อย่างนั้น

**พระนางปัญจาลจันท์นี่ เป็นพระราชบุตรของพระเจ้า
พรหมทัตที่พระองค์ทรงปรารถนา พระองค์จึงทำ
ความใคร่ของพระองค์แก่พระนาง พระนางจงเป็น
พระมเหสีของพระองค์.**

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า อนุสาสิ ความว่า ได้ยินว่า มโหสถ
นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ในกาลบางคราว พระเจ้าวิเทหราชอาจกริ้วแล้วฆ่า
พระชนนีของพระเจ้าจูลนีเสีย พึงสำเร็จสังวาสกับพระนางนันทาทวีผู้มีพระรูป
งดงาม พึงฆ่าพระราชกุมารเสียก็ได้ จำเราจักถือปฏิญญาของพระเจ้าวิเทหราช
ไว้ เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวถวายอนุสาสน์ด้วยคำว่า **อัย เต** เป็นต้น. บรรดา
บทเหล่านั้น บทว่า **อัย เต สตุสุโร** ความว่า พระปัญจาลจันท์กุมารนี่
เป็นพระโอรสของพระเจ้าจูลนีผู้เป็นพระสัสสุระของพระองค์ เป็นพระกนิษฐ-
ภาคของพระนางปัญจาลจันท์ บัดนี้พระเจ้าจูลนีเป็นพระสัสสุระของพระองค์.
บทว่า **อัย สตุสุ** ความว่า พระมารดาของพระนางปัญจาลจันท์นี่ พระนามว่า
นันทาทวี เป็นพระสัสสุของพระองค์. บทว่า **ยถา มาตุ** ความว่า บุตร
ย่อมกระทำวัตรปฏิบัติแก่มารดา ฉนั้นใด พระองค์จึงมีการกระทำวัตรปฏิบัติแก่
พระนางนันทาทวี ฉนั้นนั่น ยังมาตุสัณญาซึ่งมีกำลังกว่าให้ปรากฏ อย่าทรง
แลดูพระนางนันทาทวีด้วยโลกจิตไม่ว่าในกาลไร ๆ. บท **นียโก** ความว่า
เป็นผู้เกิดภายใน คือเกิดด้วยบิดามารดาเดียวกัน. บทว่า **ทยิตพุโพ** แปลว่า
พึงประพฤติเป็นที่รัก. บทว่า **ภริยา** ความว่า พระนางปัญจาลจันท์นี่จักเป็น
มเหสีของพระองค์ พระองค์อย่าทรงดูหมิ่นพระนางนี้ มโหสถบัณฑิตได้ถือ
ปฏิญญาของพระเจ้าวิเทหราชอย่างนี้.

พระเจ้าวิเทหราชทรงรับคำว่าดีแล้ว ก็มโหสถไม่กล่าวอะไร ๆ ปรารภ
ถึงพระราชชนนีพระเจ้าจูลนี เพราะเหตุไรจึงไม่กล่าวปรารภถึง เพราะพระ-

ราชชนนีนั้นทรงพระชราแล้ว พระโพธิสัตว์ยืนกล่าวเรื่องทั้งปวงอยู่ริมฝั่งคงคา
ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชเป็นผู้ใคร่จะเสด็จไปด้วยความพ้นจากทุกข์ใหญ่
จึงตรัสกะมโหสถว่า คุณก่อนพ่อ เจ้าจะยืนอยู่ริมฝั่งคงคาทำอะไร แล้วตรัส
คาถาว่า

คุณก่อนมโหสถ เจ้าจงรีบขึ้นเรือ เจ้าจะยืนอยู่
ริมฝั่งคงคาทำไมหนอ เราทั้งหลายพ้นจากทุกข์แล้ว
โดยยาก จงไปบัดนี้เถิด.

พระมหาสัตว์ได้ฟังรับสั่งจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ การโดย
เสด็จด้วยพระองค์ยังไม่ควรแก่ข้าพระองค์ก่อน แล้วทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า การที่ข้าพระองค์ผู้เป็น
นายกแห่งเสนา มาทอดทิ้งเสนาจนกรเสีย เอาแต่
ตัวรอด หาขอบไม้ ข้าพระองค์จักนำมาซึ่งเสนาจ-
นิกในกรุงมิลิตาที่พระองค์ละไว้ และสิ่งของที่
พระเจ้าพรหมทัตประทานแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฌมฺโหม ได้แก่ สภาวะ. บทว่า นิเวสนมฺหิ
ท่านกล่าวหมายเอาพระนคร. บทว่า ปรีโมจเย แปลว่า ฟังปลดเปลื้อง.
บทว่า ปรีหาปีตฺ แปลว่า ทิ้งไว้.

มโหสถกล่าวคาถาดังนี้ แล้วกราบทูลว่า ก็เมื่อเหล่าชนมาแต่ทางไกล
บางพวกเคี้ยวกิน บางพวกดื่ม บางพวกเหน็ดเหนื่อยก็นอนหลับ ไม่รู้การที่
พวกเราออกจากอุโมงค์แล้ว บางพวกเจ็บป่วย ทำงานมากับข้าพระองค์ตลอด
๔ เดือน เป็นคนมีอุปการะแก่ข้าพระองค์ ก็บรรดาชนเหล่านั้นมีมาก ข้า-
พระองค์ไม่อาจจะทิ้งแม่คนหนึ่งไป แต่ข้าพระองค์จักกลับมาซึ่งเสนาทั้งปวง
ของพระองค์ และทรัพย์ที่พระเจ้าจุลนีประทานมิให้เหลือไว้ ขอพระองค์อย่า

เหยื่อฆ่าในทีไหรีบเสด็จ ขอพระองค์ทรงละช้างม้าพาหนะเป็นต้น ที่
ข้าพระองค์วางไว้ในหนทางเป็นระยะซึ่งเหน็ดเหนื่อยแล้ว ๆ เสีย เสด็จขึ้น
พระยานมาศที่สามารถเข้าสู่กรุงมิถิลาเสียโดยเร็วพลัน.

ลำดับนั้น พระราชาได้ตรัสคาถาว่า

ดูก่อนบัณฑิต เจ้าเป็นผู้มีเสนาน้อย จักข่ม

พระเจ้าจูลณีผู้มีเสนามากตั้งอยู่อย่างไร เจ้าเป็นผู้ไม่มี

กำลัง จักลำบากด้วยพระเจ้าจูลณีผู้มีกำลัง

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิคฺคยฺห ได้แก่ ครอบงำ. บทว่า

วิหฺลณฺนิสฺสฺสฺสึ แปลว่า จักลำบาก.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์กล่าวคาถาว่า

ถ้าบุคคลมีความคิด แม้มีเสนาน้อย ย่อมชนะ

บุคคลผู้ไม่มีความคิดที่มีเสนามากได้ พระราชาพระองค์

เดียว ย่อมชนะพระราชาทั้งหลายได้ ดูจดวงอาทิตย์

อุทัยกำจัดความมืด ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุติ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความคิด

คือมีปัญญา คือฉลาดในอุบาย. บทว่า อมนุตินิ ได้แก่ ผู้ไม่ฉลาดในอุบาย.

บทว่า ชินาติ ความว่า ผู้มีปัญญาย่อมชนะผู้มีปัญญาทราม. บทว่า ราชา

ราชาโน ความว่า พระราชาเห็นปานนี้แม้พระองค์เดียว ก็ย่อมชนะพระราชา

ทั้งหลายที่มีปัญญาทรามแม้มาก เหมือนอย่างอะไร. บทว่า อาทิจฺโจวฺทฺยฺนุ-

ตมฺ ความว่า ดวงอาทิตย์อุทัยส่องแสงสว่าง กำจัดความมืด ฉะนั้น ผู้มี

ปัญญาย่อมชนะและย่อมไพโรจน์ราวจะดวงอาทิตย์ ฉะนั้น.

ก็แลครั้นทูลดังนี้แล้ว พระมหาสัตว์ถวายบังคมพระเจ้าวิเทหราช

กราบทูลว่า เชิญพระองค์เสด็จไปเถิด แล้วส่งเสด็จ พระเจ้าวิเทหราชทรงนึก

ถึงคุณของพระโพธิสัตว์ว่า เราพ้นจากเงื้อมมือข้าศึกแล้วหนอ และความ
ประสงค์ของเราก็ถึงที่สุดแล้ว เพราะได้นางปัญจาลจันที่ราชบิดาพระเจ้าพรหม-
ทัตแล้ว ก็บังเกิดพระปิติปราโมทย์ เมื่อจะตรัสสรรเสริญคุณของมโหสถแก่
เสนกะ จึงตรัสด่าว่า

แนะนำอาจารย์ การอยู่ร่วมด้วยเหล่าบัณฑิต

**เป็นสุขดีหนอ เพราะว่ามีโหสถปลดเปลื้องพวกเราผู้
ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดูบุคคลปลดเปลื้องฝูงนกที่
ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุสุขํ วัต** ความว่า การอยู่ร่วมด้วย
บัณฑิตทั้งหลาย นี้เป็นสุขยิ่ง เป็นสุขยิ่งกว่าหนอ. บทว่า **อิติ** เป็นนิบาต
ลงในอรรถว่า เหตุ มีคำอธิบายว่า แนะนำอาจารย์เสนกะ เพราะมโหสถปลดเปลื้อง
พวกเราที่ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่าการอยู่ร่วมด้วยเหล่า
บัณฑิตอย่างนี้ นี้เป็นสุขดีหนอ.

อาจารย์เสนกะได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้น เมื่อจะสรรเสริญคุณของ
มโหสถ จึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลายนำความ

**สุขมาแท้จริงอย่างนี้ทีเดียว มโหสถปลดเปลื้องพวก
เราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดูบุคคลปลดเปลื้องฝูง
นกที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.**

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชเสด็จขึ้นจากแม่น้ำ ถึงบ้านที่มโหสถให้
สร้างไว้ทุกระยะ ๑ โยชน์ ชนทั้งหลายที่มโหสถวางไว้ในบ้านนั้น ๆ ก็จัดช้าง
พาหนะข้าน้ำเป็นต้นถวายพระราชา พระราชายังช้างม้ารถที่เห็นดีเห็นน้อย

แล้ว ๆ ใ้กลับ เปลี่ยนสัตว์พาหนะนอกนี้ ถึงบ้านอื่นด้วยสัตว์พาหนะเหล่านั้น
ล่วงบรรดา ๑๐๐ โยชน์ด้วยอุบายนี้ รุ่งเช้าก็เสด็จเข้ากรุงมิลินา.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ไปสู่ประตูอุโมงค์ เปลื้องดาบที่ตนเหน็บไว้ ออก คู้ย
ทรายที่ประตูอุโมงค์ฝังดาบนั้นไว้ในทรายนั่น ก็แลครั้นฝังดาบแล้วก็เข้าไปสู่
อุโมงค์แล้วออกจากอุโมงค์เข้าสู่เมืองที่สร้างไว้ ขึ้นปราสาทอาบน้ำหอมแล้ว
บริโภคโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วไปสู่ที่นอนอันประเสริฐ เมื่อนึกว่ามโนรถ
ของเราถึงที่สุดแล้วก็กลับไป ฝ่ายพระเจ้าจูลนิตรวจนางคนิกรแล้ว เสด็จถึง
นครนั้น โดยกาลล่วงไปแห่งราตรีนั้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

พระเจ้าจูลนิผู้มีกำลังมาก รักษาการตลอดราตรี
ทั้งคืน ครั้นอรุณขึ้นก็เสด็จถึงอุปราการนคร พระเจ้า-
กรุงอุตตระปัญจาละพระนามว่า จูลนิผู้มีกำลังมาก
เสด็จทรงช้างที่นั่งตัวประเสริฐมีกำลัง อายุ ๖๐ ปี
ได้ตรัสการทักเสนาของพระองค์ พระองค์ทรง
สวมเกราะแก้วมณี พระหัตถ์จับศร ได้ตรัสกะพวก
เหล่าทวยหาญผู้รับใช้ ซึ่งชำนาญในศิลปะเป็นอันมาก
ประชุมกันอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กลิณฺโณ ได้แก่ ตลอดราตรีทั้งคืนไม่เหลือ.

บทว่า อุเทนฺตํ ได้แก่ ขึ้นไปอยู่. บทว่า อุปการี ความว่า เสด็จถึงนคร
ที่ได้ชื่อว่า อุปการ เพราะพระมหาสัตว์สร้างเทียบเคียงปัญจาลนคร บทว่า
อโวจ ความว่า ได้ตรัสกะเสนาของพระองค์. บทว่า เปสิเย ได้แก่ ผู้ทำ
การรับใช้ของพระองค์. บทว่า อชฺฌภาสิตุล ความว่า ตรัสยังแล้ว คือ

ได้ตรัสก่อนกว่านั้นเอง. บทว่า ปุณฺณมฺเพ ความว่า ผู้ดำรงอยู่ในศิลปะเป็นอันมาก คือรู้ศิลปะเป็นอันมาก.

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงข้อความเหล่านั้นโดยย่อ พระศาสดาจึงตรัสว่า

พระเจ้าจตุลนีตรัสกะกองช้าง กองม้า กองรถ
กองราบ ผู้มีศิลปะชุก ผู้ยิ่งแม่น ยิ่งขมทรายก็ไม่พลาด
ผู้ประหลูมกันอยู่แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปาสณฺมุหิ ได้แก่ ผู้ชำนาญในการยิง
ธนู. บทว่า กตฺตฺเต ได้แก่ ผู้ยิ่งแม่นเพราะยิงไม่ผิดพลาด.

บัดนี้ พระเจ้าจตุลนีเมื่อจะตรัสสั่งให้จับเป็นพระเจ้าวิเทหราช จึงตรัสว่า

เจ้าทั้งหลายจงไล่ช้างพลายมีกำลัง อายุ ๖๐ ปี
ช้างทั้งหลายจงย่ำยีนครที่พระเจ้าวิเทหราชทรงสร้างไว้
ดีแล้วเสีย ลูกศรอันขาวด้วยเขี้ยวงา ปลายแหลมคม
สามารถแทงกระดูกได้ เกลี้ยงเกลา เหล่านี้จงตกลงดัง
ท่าฝนด้วยกำลังธนู เหล่าโยธา รุ่งหนุ่มสวมเกราะ
แกล้วกล้า มีอาวุธประกอบด้วยด้ามอันวิจิตร เหล่า
ช้างใหญ่แล่นมา จงหันหน้าสู้ช้างทั้งหลาย หอกทั้ง
หลายที่ขัดด้วยน้ำมันแล้ว มีแสงเป็นประกายระยับ
รุ่งเรืองตั้งอยู่ ดังดาวประกายพริ้ว มีรัศมีมาก เมื่อ
เหล่าโยธาต้องเรามีกำลังคืออาวุธ ทรงสังวาลคือเกราะ
ไม่ล่าหนีในสงครามเช่นนี้ พระเจ้าวิเทหราชจักพ้น
ไปได้ที่ไหน หากจะเป็นเหมือนนกกบินไปทางอากาศ
ก็จักทำได้อย่างไร ก็โยธาของเราทั้งหมด ๓๕,๐๐๐ ซึ่ง
เราเที่ยวไปทั่วแผ่นดิน ไม่เห็นเทียมทัน สามารถตัด

ศีระเข้าศึกเอามาคนละศีระได้ อนึ่ง ช้างพลายทั้ง
หลายอันประดับแล้ว มีกำลังอายุ ๖๐ ปี เหล่าโยธาหนุ่มๆ
มีผิวพรรณดังทองคำดงามอยู่บนคอ โยธาทั้งหลายมี
เครื่องประดับสีเหลือง นุ่งผ้าสีเหลือง ห่มผ้าเขียว
ป่าสีเหลืองดงามอยู่บนคอช้าง ดังเทพบุตรทั้งหลาย
ในนันทวัน ดาบทั้งหลายมีสีดั่งปลาสดาด ขัดถูด้วย
น้ำมัน แสงแวววับ อันเหล่าโยธาผู้วีรบุรุษทำเสร็จแล้ว
มีคมเสมอ มีคมยิ่ง เงามวับ ดาบทั้งหลายหาสนิมมิได้
ทำด้วยเหล็กกล้ามันคง อันเหล่าโยธาผู้มีกำลัง เชี่ยว
ชาญในวิธีประหาร ถือเป็นคู่มือแล้ว เหล่าโยธาผู้ถึง
พร้อมด้วยความงามดังทองคำ สวมเสื้อสีแดงกวัด
แกว่งดาบย่อมดงามดังสายฟ้าแลบวาบอยู่ในระหว่าง
ก้อนเมฆ เหล่าโยธาผู้กล้าหาญสวมเกราะ สามารถยัง
รงให้สะบัดในอากาศ ฉลาดในการใช้ดาบและเกราะ
ถือดาบ ฝึกมาอย่างชำนาญสามารถจะตัดคอช้างใหญ่
ขาดตกลง (แต่กาลก่อน) ท่านเป็นผู้อันหมู่ชนเช่นนี้
แวดล้อม แต่กาลนี้ ความพินัยของท่านไม่มี เรา
ไม่เห็นราชอาณาจักรของท่านที่จะเป็นเหตุให้ท่านไปกรุง
มิถิลาได้เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทนฺตี ได้แก่ มิงาสมบุรณฺ. บทว่า
วจฺจทนฺตมุขํ ได้แก่ มีหน้าเช่นเหล็กสกัด. บทว่า ปนฺนุณฺณา แปลว่า
เกลี้ยงเกลา. บทว่า สมฺปตฺนตฺตตรีตรา ความว่า ลูกศรเห็นปานนี้เหล่านั้น
จงตกลง คือจงมาพร้อมกันแล้ว ๆ เล่า ๆ พระเจ้าจูฉณินมีพระดำรัสสั่งว่า พวก

เจ้าจ้งหลังฝนคือลูกศร ให้เป็นเหมือนฝนลูกเห็บตก. บทว่า **มาณวา** ได้แก่ ทหารหนุ่ม. บทว่า **จมุมิโน** ได้แก่ ถือโล่. บทว่า **จิตตทณฺฑยฺหาวฺธา** ความว่า ประกอบด้วยอาวุธที่มีด้ามวิจิตร. บทว่า **ปกฺขนฺทฺธิโน** ได้แก่ ผู้เล่นเข้าสงความ. บทว่า **มหานาคา** ความว่า แม้เมื่อช้างใหญ่ทั้งหลายทำ โทณฺจนาทมา โยธาทั้งหลายก็สามารถที่จะยึนนิ่งจับงาทั้งสองของช้างเหล่านั้น ถอนออกเสียได้. บทว่า **สตรึสาว ตารกา** ความว่า มีรัศมีมากราวกะ ดาวประกายพรึก. บทว่า **อาวุธพลวนฺตานิ** ได้แก่ ประกอบด้วยกำลัง อาวุธ. บทว่า **คฺฉนฺทิกายฺรชารินิ** ความว่า เกราะท่านเรียกว่า คฺฉนฺท ผู้ทรงไว้ ซึ่งเกราะทั้งหลายด้วย ซึ่งเครื่องประดับ คือกำไลแขนทั้งหลายด้วย หรือผู้ทรงไว้ซึ่งกำไลแขนกล่าวคือเกราะ. บทว่า **สเจ ปกฺขิว กาทฺตุ** ความว่า พระเจ้าจุลนีตรัสว่า ถ้าจักบินไปได้ทางอากาศเหมือนนก แม้อย่างนั้น ก็จักพ้นไป ได้อย่างไร. บทว่า **ทีส เม ปฺริสฺนาวุโตย** ความว่า ท่านเรียกบุรุษ ๓๕,๐๐๐ ว่า **ทีสฺนาวุโตย** ดังนี้. บทว่า **สพฺเพ เจกฺกนิจฺจิตา** ความว่า พระเจ้าจุลนีทรงแสดงว่า โยธาของเราสามารถแย่งอาวุธจากมือคนอื่น ๆ ตัด ศีรษะปัจฉามิตรทั้งหลายได้ เป็นโยธาที่คัดเลือกเป็นคน ๆ อยู่ประจำการะ บทว่า **เกวลํ มหิมิ จริ** ความว่า เทียวไปตลอดแผ่นดินนี้ทั้งสิ้น. บทว่า **เยธ สมิ น ปฺตฺสฺสามิ** ความว่า พระเจ้าจุลนีทรงแสดงว่า เราไม่เห็นโยธาเหล่านั้น ที่เหมือนโยธาของเราซึ่งมีความสามารถเท่านี้ ทองท่านเรียกว่า **จารุ** ในบทว่า **จารุทฺสฺสนา** ความว่า มีวรรณะดังทอง. บทว่า **ปีตาลงฺการา** ได้แก่ มี เครื่องประดับสีเหลือง. บทว่า **ปีตวสนา** ได้แก่ นุ่งผ้าเหลือง. บทว่า **ปีตฺตุตฺตรนิวสนา** ได้แก่ มีผ้าห่มเหลือง. บทว่า **ปาจันวณฺณฺยา** ได้แก่ เช่นกับปลาสด. บทว่า **เนตฺตุตีสา** แปลว่า พระขรรค์. บทว่า **นรวิเรหิ** ได้แก่ บุรุษผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีความเพียร. บทว่า **สุนิสฺสุตีตา** ได้แก่ ลับ

อย่างดี คมกริบ. บทว่า เวลุลลาพินอ ความว่า โชติช่วง ดังดวงอาทิตย์
เที่ยงวัน. บทว่า สกุกายสมยา ความว่า ทำด้วยเหล็กกล้าที่ให้นักกระเรียน
เคี้ยวเจ็ดครั้งถือเอา. บทว่า สุปุพฺพการปฺพหริทฺธิ ได้แก่ โยธามือแม่น.
บทว่า โลหิตกณฺฐจฺฐาริตา ความว่า ประกอบด้วยเลือดสีแดง. บทว่า ปวกา
ได้แก่ สามารถสะบัดธงในอากาศ. บทว่า อสิจฺมมฺมสุส โภทิตา ได้แก่
ฉลาดในการใช้ดาบและเกราะ. บทว่า ผรุสฺสคฺคา ได้แก่ ผู้ถือดาบ. บทว่า
สิทฺถิตฺธา ได้แก่ ฝึกอย่างเหลือเกินในการถือดาบนั้น. บทว่า นาคกฺขนฺธ-
นิปาตฺติโน ความว่า สามารถใช้พระขรรค์ตัดคอช้างให้ตกลง. บทว่า นคฺคฺติ
โมกฺโข ความว่า พระเจ้าจุลนีตรัสว่า พ่อเปรตวิเทหะ ครั้งก่อน ท่าน
รอดพ้นได้ด้วยอานุภาพมโหสถบุตรคฤหบดี แต่บัดนี้ท่านไม่มีทางรอดพ้นเลย.
บทว่า ปภาวนฺนเต ความว่า บัดนี้เราไม่เห็นราชานูภาพของท่านที่เป็นเครื่อง
ให้กลับไปกรุงมิถิลาได้ วันนี้ท่านเป็นเหมือนปลาเข้าแหที่ทอดไว้.

พระเจ้าจุลนีตรัสถามพระเจ้าวิเทหราชอย่างนี้แล้ว ทรงทำในพระ-
หฤทัยว่า เราจักจับเป็นพระเจ้าวิเทหราชให้ได้ในบัดนี้ จึงทรงเตือนช้างที่นั่ง
ด้วยพระแสงขอมันประดับเพชร แล้วตรัสสั่งเสนาว่า พวกเจ้าจงจับ จงทำลาย
จงแทง เสด็จถึงอุปการณครประหนึ่งจะถมทับเสีย ลำดับนั้น บุรุษทั้งหลายที่
มโหสถวางไว้ ก็พาพวกของตนแวดล้อมมโหสถไว้ ด้วยคิดว่า ใครจะรู้ อะไร
จักมี ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ลุกจากที่นอนอันเป็นสิริ ชำระร่างกายแล้ว บริโภค
อาหารเช้า ประดับตกแต่งตัวนุ่งผ้ามาแต่แคว้นกาสิราคาคั้งแสน ห่มรัดกัมพล
เฉียงอังสา ถือไม้เท้าทองที่สำหรับใช้อันหนึ่ง ซึ่งขจิตด้วยรัตนะ ๗ สวมรอง
เท้าทอง เหล่าสตรีที่ตกแต่งแล้วคฤเทพอัปสรพัดอยู่ด้วยวาลวิชนี เปิดสีหบัญชร
บนปราสาทซึ่งตกแต่งแล้ว แสดงตนแต่พระเจ้าจุลนี เดินกลับไปกลับมาด้วย
ลีลาดั่งท้าวสักกเทวราช.

ฝ่ายพระเจ้าจูลนีทอดพระเนตรเห็นสิริรูปอันอุดมของมโหสถ ก็ไม่สามารถจะยังพระมนัสให้เลื่อมใส เร่งไสช้างที่นั่งเข้าไปด้วยทรงคิดว่า เราจักจับมโหสถให้ได้ในบัดนี้ มโหสถโพธิสัตว์คิดว่า พระเจ้าจูลนีนี้ด้วนมาด้วยทรงสำคัญว่า เราได้ตัวพระเจ้าวิเทหราชแล้วในที่นี้เอง ชะรอยจะไม่ทรงทราบที่เราจับพระโอรสพระธิดาและพระมเหสีของพระองค์ส่งถวายแด่พระราชอาของพวกเราแล้ว ฉะนั้น เราจักสำแดงหน้าของเราให้เช่นกันแว่นทองแล้วกล่าวกับพระเจ้าจูลนี พระโพธิสัตว์ยืนอยู่ที่หน้าว่างเปล่งเสียงไพเราะ เมื่อจะกล่าวเย้ยหยันกับพระเจ้าจูลนี จึงทูลว่า

พระองค์ด้วนไสช้างที่นั่งตัวประเสริฐมาทำไม

หนอ พระองค์มีพระหฤทัยร้ายแล้วเสด็จมา คงจะเข้าพระทัยว่าทรงเป็นผู้ได้ประโยชน์แล้ว ขอพระองค์ทรงลดแลงธนูนั้นลงเสียเถิด ทรงทิ้งลูกธนูเสียเถิด ทรงเปลื้องเกราะอันงามโชติช่วงด้วยแก้วไพฑูรย์ แก้วมณีนั่นออกเสียเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กฤษร** ได้แก่ ช้างตัวประเสริฐ. บทว่า **ปหฺฐรุโป** ความว่า มีพระหฤทัยร้ายแล้วยินดีแล้ว คือทรงโสมนัส. บทว่า **อาคมสิ** แปลว่า เสด็จมา. บทว่า **ลทฺขตุโธสุมิ** ความว่า พระองค์เข้าพระหฤทัยว่า เรามีประโยชน์อันสำเร็จแล้ว คือความปรารถนาของเราถึงที่สุดแล้ว. บทว่า **โอหเรตี** ความว่า พระองค์ทรงนำลง คือเอาลง คือทิ้งธนู กล่าวคือแลงนั้นเสีย ประโยชน์อะไรด้วยธนูนั้นแก่พระองค์. บทว่า **ปฏิสฺห** ความว่า จงนำออกประทานแก่ผู้อื่น หรือเก็บไว้ในที่มืดซิด พระองค์จักใช้ลูกธนูทำอะไร. บทว่า **จมฺม** ความว่า แม้เกราะนั้นก็โปรดนำออกเสีย เพราะเกราะนี้พระองค์ทรงสวมตั้งแต่เมื่อวาน โปรดทิ้งเสียเถิด อย่าให้มันเปียดเปียน

พระวรกายของพระองค์เลย อย่าทำพระวรกายของพระองค์ให้ลำบากเลย โปรดเสด็จเข้าพระนครของพระองค์แต่เช้าเถิด พระโพธิสัตว์ได้ทำความเยี่ยหยันกับพระเจ้าจูลณี ดังนี้.

พระเจ้าจูลณีได้ทรงสดับคำของมโหสถแล้ว ตรัสว่า บุตรกฤหบดีนี้ทำการเยี่ยหยันกับเรา วันนี้เราจักรู้จักที่จะพึงทำแก่เจ้า เมื่อทรงคุกคามมโหสถ ตรัสว่า

เจ้าเป็นผู้มีผิวหน้าฟ่องใส และกล่าวถ้อยคำเคย
ยิ้มแย้ม ความถึงพร้อมแห่งผิวพรรณเช่นนี้ ย่อมมีใน
เวลาใกล้ตาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหิตบุพพญจ ภาสสิ ความว่า เจ้ายิ้มแย้มก่อนแล้วกล่าวภายหลัง ชื่อว่ากล่าวถ้อยคำเคยยิ้มแย้ม เจ้าไม่นับเราในเรื่องอะไร ๆ. บทว่า โหติ โข ความว่า ชรรมาความถึงพร้อมแห่งผิวพรรณเห็นปานนี้ ย่อมมีแก่คนในเวลาใกล้ตายเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านฟ่องใส วันนี้เราจักตัดศีรษะของเจ้าแล้วดื่มชยบาน.

ในเวลาที่มีมโหสถทูลกับพระเจ้าจูลณีนั้นอย่างนี้ ฝ่ายพลนิกายเป็นอันมากได้เห็นรูปสิริแห่งพระมหาสัตว์ จึงได้ไปสู่อำนาจของพระเจ้าพรหมทัตด้วยคิดว่า พระราชาของพวกเราทรงปรึกษามโหสถ ตรัสอะไรกันหนอ พวกเราจักฟังพระคำรัสและถ้อยคำแห่งพระราชาและมโหสถ ฝ่ายมโหสถบัณฑิตได้ฟังพระคำรัสของพระเจ้าจูลณีแล้ว คิดว่า พระเจ้าจูลณีไม่ทรงรู้จักเราว่ามโหสถบัณฑิตเราจักไม่ให้ฆ่าเราได้ คิดฉะนั้นจึงทูลว่า ความคิดของพระองค์กระจายแล้ว พระเจ้าข้า เรื่องที่พระองค์และแก้วกุดด้วยใจ ไม่เกิดแล้ว แต่เรื่องที่กล่าวด้วยปาก เกิดแล้ว เมื่อจะประกาศข้อความนั้น จึงทูลว่า

ข้าแต่ขัตติยราช พระดำรัสที่พระองค์ตรัสลูกคาม

ไว้ประโยชน์เสียแล้ว พระองค์เป็นผู้มีพระดำริกระจาย
ไปทั่วแล้ว พระองค์จับพระเจ้าวิเทหราชไม่ได้หรอก
ตั้งม้าสินธพอันม้ากระจอกไล่ไม่ทัน พระเจ้าวิเทหราช
พร้อมเหล่าอมาตย์ราชบริพาร เสด็จข้ามคงคาไปแล้ว
แต่วันวานนี้ เมื่อพระองค์จกติดตามไปก็จกตก เหมือน
กาบินไล่ตามพระยาหงส์ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภินุมนนุโตสิ** ความว่า มโหสถกล่าวว่
พระองค์อย่าได้เข้าพระหฤทัยว่า ความคิดของเราที่ปรึกษากับแก้วในห้วงสิริ-
ไสยานั้น ไม่มีใครรู้ ความคิดนั้น ข้าพระองค์รู้แล้วก่อนทีเดียว ฉะนั้น พระองค์
จึงเป็นผู้มีพระดำริกระจายไปทั่วแล้ว. บทว่า **ทุกฺคณฺโห หิ ตยา** ความว่า
ข้าแต่พระมหाराช พระราชาของพวกข้าพระองค์ พระองค์ทรงจับได้ยาก
เหมือนม้าสินธพกับม้ากระจอก พระองค์เหมือนคนขี่ม้ากระจอก ไม่อาจที่จะจับ
พระราชาของพวกข้าพระองค์ซึ่งเหมือนคนขี่ม้าอาชาไนยมีกำลังเร็ว มโหสถ
แสดงว่า แก้วเหมือนม้ากระจอก พระองค์เหมือนคนขี่ม้ากระจอก ข้าพระองค์
เหมือนม้าสินธพมีกำลังเร็ว พระราชาของพวกข้าพระองค์เหมือนคนขี่ม้าสินธพ.
บทว่า **ติณฺโณ หิยุโย** ความว่า พระเจ้าวิเทหราชพร้อมด้วยเหล่าอมาตย์
ข้าราชบริพารเสด็จข้ามน้ำไปแต่วันวานนี้แล้ว มิได้เสด็จหนีไปพระองค์เดียว
เสียด้วย. บทว่า **อนฺขวํ** ความว่า ก็ถ้าพระองค์จกไล่ตาม คือจกติดตาม
พระเจ้าวิเทหราช กาบินไล่ตามพระยาหงส์ทองจกตกในระหว่งนั้นแล ฉนั้นใด
พระองค์จกตก คือจกถึงความพินาศในระหว่งนั้นแล ฉนั้นนั้น มโหสถพูด
ดังนี้.

บัดนี้ พระมหาสัตว์มิได้พรั่นพริ้งประคองพระยาไกรสรราชสีห์ เมื่อจะ
นำอุทาหรณ์มา จึงทูลว่า

สุนัขจิ้งจอกทั้งหลายเป็นสัตว์ต่ำช้ากว่ามฤค เห็น
ดอกทองกวาวบานในรัตติกาล ก็สำคัญว่าขึ้นเนื้อ เข้า
ล้อมต้นอยู่ ครั้นเมื่อราตรีล่วงไปแล้ว พระอาทิตย์
ขึ้น สุนัขจิ้งจอกเป็นสัตว์ต่ำช้ากว่ามฤค เห็นดอก
ทองกวาวบานแล้ว ก็หมดหวังฉันใด ข้าแต่พระราชา
พระองค์ทรงล้อมพระเจ้าวิเทหราช ก็จักทรงหมดหวัง
เสด็จไป เหมือนสุนัขจิ้งจอกทั้งหลายเห็นดอกทองกวาว
ฉันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิสฺวาน ได้แก่ เห็นด้วยแสงจันทร์.

บทว่า ปริพฺยุพฺหา ความว่า ยืนล้อมด้วยหวังว่า จักเกี่ยวกินขึ้นเนื้อแต่เช้า
ทีเดียวแล้วจักไป. บทว่า วิทิวตุตาสุ ความว่า สุนัขจิ้งจอกเหล่านั้นได้ยืนอยู่
อย่างนั้น ในราตรีใด ๆ เมื่อราตรีนั้น ๆ ล่วงไปแล้ว. บทว่า ทิสฺวา ความว่า
สุนัขจิ้งจอกทั้งหลายเห็นดอกทองกวาวแต่เช้าทีเดียว รู้ว่า นี้ไม่ใช่เนื้อ ก็หมด
หวังพากันหนีไป. บทว่า สิงฺคาลา ความว่า สุนัขจิ้งจอกทั้งหลายล้อมต้น
ทองกวาวแล้วหมดหวังไป ฉันใด แม้พระองค์ก็ฉันนั้น ทรงทราบพระเจ้า
วิเทหราชไม่มีในที่นี้ ก็จักหมดหวังเสด็จไป คือจักพาเสนาหนีไป มโหสถ
แสดงดังนี้.

พระเจ้าจตุตถทรงสดับคำไม่พรั่นพริ้งของมโหสถนั้น ทรงคิดว่า บุตร
คฤหบดีนี้เป็นคนกล้าเกินกล้าแล้ว มันคงให้พระเจ้าวิเทหราชเสด็จหนีไปแล้ว
โดยไม่ต้องสงสัย ก็กริ้วเหลือเกิน ทรงรำพึงว่า เมื่อก่อน พวกเราไม่เป็น
เจ้าของแม่แห่งผ้าสาฎกที่คาดพุงเพราะมโหสถ บัดนี้ปัจฉามิตรอยู่ในเงื้อมมือ

ของพวกเราแล้ว ก็มโหสถให้หนีไป มโหสถเป็นคนทำความฉิบหายแก่พวกเรา
มากหนอ เราจักทำโทษอันควรแก่คนสองคน รวมแก่มโหสถนี้คนเดียว
เมื่อจะทรงสั่งลงโทษแก่มโหสถ จึงตรัสว่า

เจ้าทั้งหลายจงตัดมือและเท้า หูและจมูกของ
มโหสถผู้ปล่อยพระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้า ซึ่งอยู่ใน
เงื้อมมือแล้วไปเสีย เจ้าทั้งหลายจงเสียบมโหสถผู้ปล่อย
พระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้า ซึ่งอยู่ในเงื้อมมือแล้วไป
เสียในกล่าวย่างมันให้ร้อน ดุจยางเนื้อฉะนั้น บุคคล
ทางหนึ่งโคที่แผ่นดิน หรือเกี่ยวหนังราชสีห์ หรือเสื่อ
โครงจูดมาด้วยขอ ฉันทิ ข้างจักให้เจ้าทั้งหลายทิ่มแทง
มโหสถ ผู้ปล่อยพระเจ้าวิเทหราชศัตรูของข้า ซึ่งอยู่
ในเงื้อมมือแล้วไปเสีย แล้วฆ่าเสียด้วยหอก ฉันทิ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาตปปี ความว่า จงเสียบบุตรคฤหบดี
นี้ในหลาวย่างไฟ เหมือนเสียบเนื้อมฤคเป็นต้นที่ควรย่าง ฉะนั้น บทว่า
สีหสุต อโธ พุยกฺขมสุต ความว่า เหมือนอย่างว่า บุคคลเอาขอเกี่ยวหนัง
ราชสีห์เป็นต้น จูดมา ฉันทิ ข้างจักให้แก่มโหสถ ฉันทิ บทว่า เวชิสฺสามิ
ได้แก่ จักให้แทง.

พระมหาสัตว์ได้ฟังพระดำรัสดังนั้นก็หัวเราะ คิดว่าพระราชานี้ไม่รู้ว่า
เราส่งพระมหะสีและพระวงศานุวงศ์ของพระองค์ไปกรุงมิถิลาแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงคิดลงกรรมกรรมแก่เรา แต่อาจยิงเราด้วยศร หรือทำโทษอย่างอื่นตามชอบ
พระหฤทัยของพระองค์ด้วยความพิโรธ เอาเถิด เราจะแจ้งเหตุการณ์เพื่อทำให้
พระองค์โศกาครุสเวศทุกข์ บรรทมสลบอยู่บนหลังช้างที่นั่งนั่นเอง คิดฉะนั้นแล้ว
จึงทูลว่า

ถ้าพระองค์ตัดมือและเท้า หูและจมูกของข้า-
พระองค์ พระเจ้าวิเทหราชจักให้ตัดพระหัตถ์เป็นอาทิ
แห่งพระปัญจาลจันทรราชโอรส พระนางปัญจาลจันที่
ราชธิดา และพระนางนันทาทวิมเหสีของพระองค์
พระเจ้าวิเทหราชจักให้ตัดพระหัตถ์เป็นต้น ของพระ-
ราชโอรสพระราชธิดาและพระมเหสีของพระองค์อย่าง
นั้นเหมือนกัน ถ้าพระองค์เสียบเนื้อข้าพระองค์ในหลาว
ย่างให้ร้อน พระเจ้าวิเทหราชจักให้เสียบเนื้อพระ-
ปัญจาลจันทรราชโอรส พระนางปัญจาลจันที่ราชธิดา
และพระนางนันทาทวิมเหสีของพระองค์ ย่างให้ร้อน
พระเจ้าวิเทหราชจักให้เสียบเนื้อพระราชโอรสพระราช
ธิดาและพระมเหสีของพระองค์ ย่างให้ร้อนอย่างนั้น
เหมือนกัน.

ถ้าพระองค์จักทิ่มแทงข้าพระองค์ด้วยหอก พระ-
เจ้าวิเทหราชจักให้ทิ่มแทงพระปัญจาลจันทรราชโอรส
พระนางปัญจาลจันที่ราชธิดา และพระนางนันทาทวิ
มเหสีของพระองค์ด้วยหอก พระเจ้าวิเทหราชจักทิ่ม-
แทงพระราชโอรสพระราชธิดา และพระมเหสีของ
พระองค์ด้วยหอกอย่างนั้นเหมือนกัน.

ข้อความดังกราบทูลมาอย่างนี้ ข้าพระองค์ทั้ง
สอง คือพระเจ้าวิเทหราชกับข้าพระองค์ได้ปรึกษา
ตกลงกันไว้แล้วเป็นความลับ โฉนึ่งมีน้ำหนั ๑๐๐
ปละ ที่ช่างหนังทำสำเร็จแล้วด้วยมีดของช่างหนึ่งยอม

ช่วยป้องกันตัว เพื่อห้ามกันลูกศรทั้งหลาย ฉันทไค
ข้าพระองค์เป็นผู้นำความสุข บรรเทาทุกข์ถวายพระ-
เจ้าวิเทหราชผู้เรืองยศ ก็จำต้องทำลายลูกศร คือ พระ
ดำริของพระองค์ ด้วยโล่หนัง คือ ความคิดของข้า
พระองค์ ฉันทนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เจตยิสฺสติ ความว่า พระเจ้าวิเทหราช
ทรงสดับว่า ได้ยินว่า พระเจ้าจูลนิตัดมือเท้าของมโหสถบัณฑิตแล้ว ก็จักให้
ตัด. บทว่า ปุตุต ทารุสฺส ความว่า พระราชาของพวกข้าพระองค์จักให้
ตัดมือเท้าของคน ๓ คน คือพระราชโอรสพระราชธิดา ๒ และพระอัครมเหสี ๑
เพราะตัดมือเท้าของข้าพระองค์คนเดียวเป็นเหตุ. บทว่า เอวิ โน มนุติตฺ
รโห ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระองค์และพระเจ้าวิเทหราชได้
ปรึกษากลางกันไว้ในที่ลับอย่างนี้ว่า พระเจ้าจูลนิรับสั่งให้กระทำการใด ๆ
แก่ของพระองค์ในกรุงปัญจาละนี้ พระเจ้าวิเทหราชพึงกระทำการนั้น ๆ แก่
พระราชโอรสพระราชธิดาและพระมเหสีของพระองค์ในกรุงมิตธานั้น. บทว่า
ปลสฺสตี ความว่า หนังสือน้ำหนักประมาณ ๑๐๐ ปละที่ให้ขี้เถ้าเป็นอันมากกัก
ให้อ่อนนุ่ม มีคของช่างหนัง ท่านเรียกว่า โจนุติมนุตา ในบทว่า โจนุติ-
มนุตาสุญฺญริตฺติ โล่หนังสำเร็จด้วยดี เพราะรอยตัดทั้งหลายทำด้วยมีคของ
ช่างหนังนั้น. บทว่า ตนุตาณาย ความว่า โล่หนังนั้น เข้าถึงความป้องกัน
สรีระ เพื่อป้องกันลูกศรทั้งหลาย คือ ป้องกันลูกศรทั้งหลายรักษาสรีระไว้ได้
ฉันทไค. บทว่า สุขาวโห ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า แม้ข้าพระองค์
ก็เป็นผู้นำความสุขมาถวายแด่ พระราชาของพวกข้าพระองค์โดยห้ามปัจจามิตร
ทั้งหลาย เหมือนโล่หนังสำหรับป้องกันลูกศรของพระองค์. บทว่า ทุกขญฺโ
ท ความว่า ข้าพระองค์นำมาซึ่งความสุขทางกายและทางใจ บรรเทาความทุกข์.

บทว่า มติหุเต ความว่า เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จักต้องทำลายความคิด คือปัญญาของพระองค์ ด้วยความคิดของข้าพระองค์เหมือนป้องกันลูกศรด้วย โล่หนังหนัก ๑๐๐ ปลายนั้น.

พระเจ้าจูลณีได้ทรงสดับดังนั้นแล้วทรงพระดำริว่า บุตรคฤหบดีพูด อย่างนี้ทำไม ได้ยินว่า เราทำกรรมกรรมแก่เขาอย่างไร พระเจ้าวิเทหราชจัก ทรง ทำกรรมกรรมแก่โอรสและมเหสีของเราอย่างนั้น บุตรคฤหบดีไม่รู้ที่เราจัดการ อารักขาโอรสและมเหสีของเราอย่างดี บัดนี้เขาจักตายจึงบ่นเพ้อด้วยกลัวตาย นั้นเอง เราไม่เชื่อคำของเขา มโหสถคิดว่า พระราชาสำคัญตัวเราว่า พูดด้วยความกลัวตาย เราจักให้พระองค์ทรงทราบเสีย จึงทูลว่า

**ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เชิญเถิด ขอเชิญ พระองค์
ทอดพระเนตรดูภายในเมืองของพระองค์ซึ่งว่างเปล่า
นางสนม และกุมารทั้งหลายตลอดถึงพระชนนีของ
พระองค์ ข้าพระองค์ให้นำออกจากอุโมงค์ถวายเป็นแต่
พระเจ้าวิเทหราชแล้ว.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุมฺมงฺคา ความว่า ข้าพระองค์สังคน หนุม ๆ ของข้าพระองค์ไปพาพระวงศานุวงศ์เหล่านั้นลงจากปราสาทน้ำมาทาง อุโมงค์นั้นแล แล้วนำออกจากอุโมงค์ใหญ่ถวายแด่พระเจ้าวิเทหราชไปแล้ว.

พระเจ้าจูลณีได้ทรงสดับดังนั้นจึงทรงคิดว่า บุตรคฤหบดีนี้กล่าวหนัก แน่นเหลือเกิน อนึ่ง เมื่อคืนนี้เราได้ยินเสียงเหมือนเสียงนางนันทาทวีข้างแม่- น้ำคงคา มโหสถนี้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก บางทีฟังกล่าวจริง ทรงคิดจะนี้ แล้ว เกิดความโศกมีกำลัง ดำรงพระสติไว้ทำเป็นไม่โศก เมื่อจะตรัสเรียก อดาศ์คนหนึ่งมาส่งไปให้ความรู้ความ จึงตรัสคาถาว่า

**เจ้าจงไปภายในเมืองของเรา ตรวจตราดูคำของ
มโหสถนี่จริงหรือเท็จอย่างไร.**

อมาตย์นั้นพร้อมด้วยบริวารไปสู่พระราชนิเวศน์ เปิดพระทวารเข้าไป
ภายใน ได้เห็นเหล่าคนผู้รักษาพระราชนิเวศน์ และเหล่าบริจาริกานารีที่ค่อม
แคะเป็นต้น ถูกผูกมือและเท้าอุดปากติดกับไม้ฉากทนต์ทั้งหลาย ภาชนะใน
ห้องเครื่องแตกทำลาย ขาเทียนโกชนียะเคลื่อนกล่นในที่นั้น และห้องประกอบ
ด้วยสิริมีประคูเปิด มีการปล้นรัตนะ ซึ่งเหล่าปัจฉามิตรเปิดประตูคลังรัตนะ
กระทำแล้ว ได้เห็นฝูงกาเข้าไปทางพระทวารและพระแกลซึ่งเปิดทิ้งไว้เที่ยวอยู่.
พระราชนิเวศน์หาสิริมิได้ เช่นกับบ้านที่ทิ้งแล้ว หรือประหนึ่งพื้นสุสาน จึง
กลับมา เมื่อจะกราบทูลแด่พระราชชา จึงกล่าวคานี้ว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า มโหสถทูลอย่างไร

ข้อความนั้นก็เป็นอย่างนั้น พระราชนิเวศน์ทั้งปวง

ว่างเปล่า ดูจที่ลงหากินแห่งกา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กากปตนกั ยถา ความว่า เป็นราวกะ
ว่าบ้านที่ทิ้งไว้ใกล้ฝั่งทะเล เคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงกา ที่มาด้วยกลิ่นหอมของ
ปลา.

พระเจ้าจตุณได้ทรงสดับดังนั้นก็ทรงสะทกสะท้านด้วยความโสกเกิดแต่
ความพลัดพรากจากกษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ก็ทรงพิโรธพระโพธิสัตว์เกินเปรียบ
ดุจงูพิษถูกตีด้วยท่อนไม้ว่า ความทุกข์ของเรานี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยบุตรกฤหบดี
มโหสถเห็นพระอาการกริ้วของพระเจ้าจตุณ จึงคิดว่า พระราชาผู้มีพระยศใหญ่
พระองค์นี้พึงเบียดเบียนเราด้วยขัตติยมานะ ด้วยสามารถแห่งความโกรธในกาล
บางคราวว่า เราจะต้องการด้วยกษัตริย์ทั้ง ๔ ไปทำไม ไฉนเราจะทำพระนาง
นันทาทวี ให้เป็นเหมือนพระราชานี้ยังไม่เคยเห็น พึงสรรเสริญสุริยวรรณ

แห่งพระนางนั้น ที่นั่นพระราชาก็จะทรงระลึกถึงพระนางนั้น ก็จักไม่ทำอะไร ๆ
แก่เราด้วยทรงรักใคร่ในพระมเหสีของพระองค์ ด้วยทรงคะนึ่งว่า ถ้าเราฆ่า
มโหสถเสีย เราก็จักไม่ได้สตรีรัตนะเห็นปานนี้ มโหสถคิดฉะนี้แล้ว ยืนอยู่
บนปราสาทเพื่อการรักษาตัว ได้นำแขนซึ่งมีวรรณะคูจวรรณะแห่งทองคำออกใน
ระหว่างรัตกัมพลเมื่อจะสรรเสริญพระนางนั้น ด้วยสามารถแห่งอันกราบทูล
บรรดาที่พระนางนั้นเสด็จไป จึงทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระนางนั้นทาเทวีเสด็จ
ไปแล้วจากอุโมงค์นี้ เป็นผู้มืพระสรีราพยอันงาม
สรรพ มีพระโสณิควรเปรียบกับแผ่นทองคำธรรมชาติ
มีปกติตรัสประภาษไพเราะเสนาะดังเสียงลูกหงส์ ข้า
แต่พระมหाराชเจ้า พระนางนั้นทาเทวี อันข้าพระองค์
นำเสด็จออกไปจากอุโมงค์นี้ เป็นผู้มืสรรพางดงามนำ
ทัสนา ทรงพระภูษาโกไสยมีพระรูปอำไพดุจสุวรรณ
สายรัดพระองค์นั้นก็งามทำด้วยกาญจนวิจิตรมีพระบาท
สดไสพระโลหิตขึ้นแดงอันแดงเบญจกัลยาณี ชีไว้
เป็นแบบด้วยสามารถแห่งพระฉวี พระมังสา พระเกศา
พระเส้นเอ็น และพระอัฐิงามดี มีสายรัดพระองค์
แก้วมณีแถมสุวรรณ ดวงพระเนตรนั้นเปรียบกับตา
นกพิราบ มีพระสรีราพอันโสภณ ริมพระโอษฐ์แดง
ดุจผลตำลึงสุกก็ปานกัน มีบั้นพระองค์บางอย่างประ-
หนึ่งจะรวบกำรอบทีเดียว มีบั้นพระองค์เล็กเรียวดูจ
เถานาคลดากิดแล้วดี แลดูกาญจนไพที พระศกของ
พระนางนั้นทาเทวียาวดำปลายช้อยเล็กน้อยดูปลายมิด

พระนางเจ้านั้น มีดวงพระเนตรเขื่องราวกะดวงตาแห่ง
ลูกมฤค ๑ ขวบเกิดดีแล้ว หรือจู่เปลวเพลิงในหมัน-
ตฤคู แม่น้ำใกล้ภูผาหรือหมู่ไม้ดำดาดไปด้วยไม้ไผ่
เล็ก ๆ ย่อมงดงาม ฉันทใด เส้นพระโลมชาตุก็อ่อน
งดงาม ฉันทนั้น พระนางมีพระเพลิงงามดั่งวงกฤษณ
งาม มีพระถันยุคลดั่งกลุ่มมะพลับทองงามเป็นที่หนึ่ง
มีพระสัณฐานพึงพอดีไม่สูงนัก ไม่ต่ำนัก พระโลมา
ของพระนางเจ้านั้นมีพองามไม่มากเกินไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิโต ท่านแสดงถึงอุโมงค์. บทว่า
โกสมุภผลสุตฺตสฺสณิ ความว่า มีพระโสณิงามปานแผ่นทองคำอันไพศาล.
บทว่า หัสคคฺคฺรภาณินิ ความว่า ประกอบด้วยการเปล่งเสียงเสนาะไพเราะ
จับใจ คล้ายเสียงลูกหงส์ที่เที่ยวหากินอยู่. บทว่า โกเสยฺยวสนา ได้แก่
ทรงผ้าไหมขจิตด้วยทอง. บทว่า สามา ได้แก่ มีสระเรียงทอง บทว่า
ปาเรตคฺคฺชิ ความว่า มีดวงพระเนตรเช่นกับนกพิราบในฐานอันเลิศทั้งหลาย
ในประสาททั้งห้า. บทว่า สุตฺนุ แปลว่า มีพระสร้อยงาม บทว่า พิมฺโพนฺจฺจา
ได้แก่ มีริมพระโอษฐ์แดงดั่งผลตำลึงสุก. บทว่า ตนฺนุชฺฌินิ ความว่า
มีบันพระองค์บางดั่งว่าจะทำได้รอบ. บทว่า สุชาตา กุชคฺคฺลฺลจิว ความว่า
มีบันพระองค์งามดุจน้อยไม่มีสีแดงต้องลมไหวในเวลาเมื่อทรงเครื่องทรงงาม
ไพโรจน์ดุจถนาคลดาเกิดดีแล้ว. บทว่า เวทิว ความว่า มีบันพระองค์
ปานกาญจนไพที. บทว่า อีสกคฺคฺปเวลฺลิตา ความว่า พระเกศาช้อยที่
ปลายนิคหน้อย ชื่อว่า ปลายช้อยเล็กน้อย ช้อยจู่ปลายมิด. บทว่า มิคฺคฺจฺจาปิว
ความว่า ประกอบด้วยดวงตาเขื่อง จู่ลูกมฤค ๑ ขวบเกิดที่เชิงเขา. บทว่า
เหมนฺตคฺคฺคิชาริว ความว่า งามจู่เปลวไฟในถุกุหนาว เพราะมีแสงสว่าง.

บทว่า **ขุททเวพุริ** ความว่า งามด้วยแถวโลมชาติบาง ๆ เหมือนอย่างแม่น้ำ
ที่คายด้วยไม้ไผ่เล็ก ๆ ย่อมงามฉะนั้น. บทว่า **กตุยาถิ** ความว่า ประกอบ
ด้วยความงาม ๕ อย่าง คือ งามผิว งามเนื้อ งามผม งามเส้นเอ็นและงาม
กระดูก. บทว่า **ปจมา ติมพุตฺถนึ** ความว่า พระนางนันทาทวีนั้นมี
พระยกุลตันชิดกัน สมบูรณ์ด้วยสัณฐาน ปานประหนึ่งคู่แข่งผลมะพลับทอง
ที่วางไว้บนแผ่นทองฉะนั้น งามเป็นที่หนึ่ง คือ สูงสุด.

เมื่อพระมหาสัตว์พรรณารूपสิริของพระนางนันทาทวีอย่างนี้แล้ว
พระนางเธอได้เป็นเหมือนพระเจ้าจุลนีไม่เคยได้ทอดพระเนตรเห็นมาก่อน
พระองค์เกิดความเสน่หามีกำลัง.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทราบบว่า พระเจ้าจุลนีมีความเสน่หาเกิดขึ้นจึง
ได้กล่าวคาถาเป็นลำดับไปว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพาหนะสมบูรณ์ด้วยสิริ พระ-
องค์ ทรงยินดีด้วยการทิวคตของพระนางนันทาทวี
เป็นแน่ ข้าพระองค์และพระนางนันทาทวีจะไปสู่
สำนักยมราชเป็นแน่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สิริพาหน** ความว่า มโหสถกล่าววว่า
ข้าแต่พระมหाराชผู้มีพาหนะถึงพร้อมด้วยสิริ พระองค์ย่อมทรงยินดีด้วยการ
ทิวคตของพระนางนันทาทวีผู้ทรงพระรูปอันอุดมอย่างนี้แน่. บทว่า **คจฺจาม**
ความว่า ก็ถ้าพระองค์จักมาข้าพระองค์ พระราชาของข้าพระองค์ก็จักมา
พระนางนันทาทวีอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น พระนางนันทาทวีและข้าพระ-
องค์ก็จักไปสำนักของยมราช ยมราชเห็นข้าพระองค์ทั้งสองแล้วก็จักให้พระนาง
นันทาทวีแก่ข้าพระองค์เท่านั้น เมื่อข้าพระองค์แม่ตายแล้ว ก็ยังได้นางแก้ว
เช่นนั้น จักเสียประโยชน์อะไรเล่า ข้าพระองค์แลไม่เห็นความเสื่อมเพราะตัว

ต้องตาย พระเจ้าข้า ได้ยินว่า มโหสถกราบทูลพระเจ้าจูลนีอย่างนี้ ด้วยประการ
ฉะนี้.

พระมหาสัตว์สรรเสริญพระนางนันทาทวีในฐานะเท่านั้น หาสรรเสริญ
กษัตริย์อีก ๓ องค์ไม่ ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุไร เพราะกรรมดาสัตว์
ทั้งหลายย่อมไม่ทำสินหาอาลัยในชนอื่น ๆ คุกในภรรยาที่รัก หรือว่าชนทั้ง
หลาย เมื่อไม่ระลึกถึงมารดา ก็จักไม่ระลึกถึงบุตรและธิดา เพราะเหตุนั้น
พระโพธิสัตว์จึงสรรเสริญพระนางนันทาทวีเท่านั้น ไม่สรรเสริญพระราชา-
มารดา เพราะทรงพระชราแล้ว ในเมื่อพระมหาสัตว์สรรเสริญพระนางนันทา
เทวีด้วยเสียงอ่อนหวาน พระนางนันทาทวีก็ได้เป็นเหมือนมาประทับอยู่หน้าที
นั่งพระเจ้าจูลนี แต่นั้นพระเจ้าจูลนีจึงทรงคิดว่า ยกมโหสถบัณฑิตเสีย บุคคล
อื่นที่ชื่อว่าสามารถจะพามเหสีที่รักของเรามาให้แก่เรา ย่อมไม่มี ลำดับนั้น
เมื่อพระเจ้าจูลนีทรงระลึกพระนางเจ้านั้น ความโศกก็เกิดขึ้น พระโพธิสัตว์
จึงทูลเล่าโลมพระเจ้าจูลนีว่า พระองค์อย่าทรงวิตกเลย พระราชเทวี พระ-
ราชโอรส และพระราชชนนีของพระองค์ ทั้ง ๓ องค์จักเสด็จกลับมา
เข้าพระองค์กลับไปนั้นแหละเป็นกำหนดแน่ในการเสด็จกลับแห่งกษัตริย์ทั้ง ๓
องค์นั้น เพราะฉะนั้น ขอพระองค์วางพระหฤทัยเสียเถิด พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระเจ้าจูลนีทรงคิดว่า เราให้ทำการพิทักษ์รักษาเมืองของ
เราเป็นอันดี แล้วมาดั่งล้อมอุปการณครนี้ด้วยพลพาหนะถึงเท่านั้น มโหสถยัง
นำพระเทวีโอรสธิดา และพระชนนีของเรา จากเมืองเราซึ่งรักษาดีแล้วอย่างนี้
ไปให้พระเจ้าวิเทหราชได้ และเมื่อพวกเราตั้งล้อมอยู่อย่างนี้ มโหสถยัง
พระเจ้าวิเทหราชทั้งพลพาหนะให้หนีไป แม้สักคนหนึ่งก็หาไม่มีใครรู้ไม่ มโหสถ
รู้เล่ห์กลอันเป็นทิพย์หรือ หรือเพียงอุบายบังตาหนอ เมื่อจะตรัสถามข้อความ
กะมโหสถ จึงตรัสคาถาว่า

เจ้ารู้เล่ห์กลอันเป็นทิพย์ หรือเจ้าได้ทำอุบาย

เพียงบังตา ในการที่เจ้าปล่อยพระเจ้าวิเทหราชผู้เป็น

ศัตรูของข้า ซึ่งตกอยู่ในเงื้อมมือข้าแล้ว.

มโหสถได้ฟังรับสั่งจึงทูลว่า ข้าพระองค์รู้เล่ห์กลอันเป็นทิพย์ จริงอยู่
บัณฑิตทั้งหลายย่อมเรียนเล่ห์กลอันเป็นทิพย์ไว้ครั้น เมื่อภัยมาถึง ก็ปลดเปลื้อง
ตนบ้าง ผู้อื่นบ้างให้พ้นทุกข์ ทูลฉะนี้แล้วทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลายในโลกนี้

ย่อมบรรลุละห์กลอันเป็นทิพย์ บัณฑิตชนผู้มีความรู้

เหล่านั้น จึงเปลื้องตนจากทุกข์ได้ เหล่าโยธา รุ่งหนุ่ม

เป็นคนฉลาด เป็นทหารชุดอุโมงค์ ของข้าพระองค์

มีอยู่ พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปกรุงมิลินา โดยทางที่

ทหารเหล่านี้ทำไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิพฺพมหายิธ ตัดบทเป็น ทิพฺพมหาย

อิธ. บทว่า มาณวปฺตุต ได้แก่ เหล่าโยธา รุ่งหนุ่มผู้บำรุง. บทว่า เยล

กเตน ได้แก่ ที่พวกเขาทำไว้. บทว่า มกุเคน ได้แก่ โดยอุโมงค์ที่

ตักแต่งไว้.

พระเจ้าจตุณินได้ทรงสดับคำนี้แล้ว ก็ใคร่จะทอดพระเนตรอุโมงค์โดย
ทรงคิดว่า มโหสถแจ้งว่า ได้ยินว่า พระเจ้าวิเทหราชได้เสด็จไปโดยอุโมงค์ที่
ตักแต่งไว้ อุโมงค์เป็นอย่างไรหนอ ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์รู้ว่า พระเจ้าจตุณินมี
พระราชประสงค์จะทอดพระเนตรอุโมงค์ จึงคิดว่า พระราชาใคร่จะทอดพระ-
เนตรอุโมงค์ เราจักแสดงอุโมงค์แก่พระองค์ เมื่อจะแสดง จึงได้กล่าวคาถา
นี้ว่า

**เชิญเถิด พระเจ้าข้า ขอเชิญพระองค์ทอดพระ-
เนตรอุโมงค์ที่ได้สร้างไว้ดีแล้ว งามรุ่งเรืองด้วย
ระเบียบแห่งกองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ และ
กองพลราบ ซึ่งสำเร็จดีแล้วตั้งอยู่.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หตุถิณ ความว่า ขอเชิญพระองค์ทอด
พระเนตรอุโมงค์ที่งามรุ่งเรืองด้วยระเบียบแห่งกองพลช้างเป็นต้นเหล่านั้นที่นาย
ช่างทำด้วยโปตถกรรม (การแกะสลัก) และจิตรกรรม (การเขียนภาพ) มี
แสงสว่างเป็นอย่างเดียวกันเช่นกับเทวสภาที่ตกแต่งแล้ว.

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว มโหสถได้ทูลต่อไปว่า อุโมงค์ซึ่งตกแต่ง
แล้ว ข้าพระองค์ให้สร้างไว้ด้วยปัญญาของข้าพระองค์ เป็นราวกะปรากฏแล้ว
ในที่ตั้งขึ้นแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ พระองค์จงทอดพระเนตรประตูใหญ่
๘๐ ประตูน้อย ๖๔ ห้องนอน ๑๐๑ โคมดวงประทีป ๑๐๑ พระองค์จงเป็น
ผู้พร้อมเพรียงบันเทิงกับด้วยข้าพระองค์ เสด็จเข้าไปสู่อุปการนกรกับด้วย
ราชบริพาร ทูลฉะนี้แล้วให้เปิดประตูเมือง พระเจ้าจูลนีพระราชาร้อยเอ็ด
แควดล้อมเสด็จเข้าสู่เมือง พระมหาสัตว์ลงจากปราสาทถวายบังคมพระเจ้าจูลนี
พาพระราชาร้อมด้วยราชบริพารเข้าสู่อุโมงค์ พระเจ้าจูลนีทอดพระเนตรเห็น
อุโมงค์ราวกะเทวสภา เมื่อจะทรงพรรณนาคุณแห่งพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า

ดูก่อนมโหสถ บัณฑิตทั้งหลายเช่นนี้ เหล่านี้

**อย่างตัวเจ้า อยู่ในเรือน ในแวนแคว้นแห่งผู้ใด เป็น
ลาภของชาววิเทหรัฐและชาวกรุงมิถิลาผู้ได้อยู่ร่วมกับ
ผู้นั้น.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิเทหอัน ความว่า เป็นลาภของชาว
วิเทหะ คือของชนบทที่เป็นบ่อเกิด คือเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งเหล่าบัณฑิตเห็นปาน

นี่หนอ. บทว่า **ยสุติเม อธิธา** ความว่า บัณฑิตทั้งหลายผู้ฉลาดในอุบายเหล่านี้ คือเห็นปานนี้ อยู่ในเรือนเดียวกัน ในประเทศเดียวกัน หรือในแคว้นเดียวกัน ของผู้ใดเป็นลาภของผู้นั้นหนอ. บทว่า **ยธา ตุมลิต** ความว่า ชนทั้งหลายยอมได้เพื่ออันอยู่ในรัฐเดียวกัน ในชนบทเดียวกัน ในนครเดียวกัน ในเรือนเดียวกัน กับบัณฑิตเช่นนั้นเหมือนอย่างตัวท่านนั้นแหละ เป็นลาภของชนเหล่านั้น คือของชาววิเทหรัฐและชาวกรุงมิลิตา ผู้ได้อยู่ร่วมกับท่าน พระเจ้าจุลนิพรมหัตถ์มีพระดำรัสดังนี้.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้แสดงห้องนอน ๑๐๑ ห้องแด่พระเจ้าจุลนิกรันประตู่ห้องหนึ่งเปิด ประตูทั้งหมดก็เปิด กรันประตู่ห้องหนึ่งปิด ประตูทั้งหมดก็ปิด เมื่อพระราชาทอดพระเนตรพลางเสด็จไปข้างหน้า มโหสถโดยเสด็จไปข้างหลัง เสนาทั้งปวงก็เข้าไปสู่อุโมงค์ พระราชาเสด็จออกจากอุโมงค์ มโหสถรู้ว่าเสด็จออก จึงตามออกมาบ้าง ไม่ให้ชนทั้งปวงออก ปิดประตูอุโมงค์เหยียบเครื่องสลักยন্ত্র ประตูใหญ่ ๘๐ ประตูน้อย ๖๔ ประตูห้องนอน ๑๐๑ และโคมดวงประทีป ๑๐๑ ก็ปิดพร้อมกัน อุโมงค์ทั้งสิ้นก็มีดราวกะโลกันตนรก มหาชนทั้งกัฬทั้งสะดุ้งอันมรณภัยคุกคามแล้ว พระมหาสัตว์เหยียดดาบซึ่งคนเข้าไปฝังทรายไว้เมื่อวานนี้ แล้วโดดขึ้นจากพื้นสู่อากาศสูง ๑๘ ศอก แล้วกลับลงมาจากอากาศ จับพระหัตถ์พระเจ้าจุลนิพรมหัตถ์ไว้ เจื้อดดาบให้ตกพระหฤทัยทูลถามว่า ราชสมบัติในสกลชมพูทวีปเป็นของใคร พระราชากลัวตรัสตอบว่า เป็นของเธอ แล้วตรัสว่า เธอจงให้อภัยแก่ข้า มโหสถทูลว่า พระองค์อย่าตกพระหฤทัยกลัวเลย พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จับดาบด้วยใครจะปลงพระชนม์ก็หาไม่ ข้าพระองค์จับเพื่อจะสำแดงปัญญาภาพของข้าพระองค์ ทูลฉะนั้นแล้วถวายดาบนั้นต่อพระหัตถ์พระราชา ลำดับนั้น มโหสถทูลพระราชาผู้ทรงถือดาบประทับยืนอยู่ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ถ้า

พระองค์ทรงใคร่จะฆ่าข้าพระองค์ ก็จงฆ่าด้วยดาบเล่มนี้ ถ้าพระองค์ทรงใคร่จะพระราชทานอภัย ก็จงพระราชทาน พระราชาตรัสตอบว่า คุณก่อนบัณฑิต ข้าให้อภัยแก่เธอจริง ๆ เธออย่าคิดอะไรเลย พระราชาจูณิพรหมทัตกับมโหสถ โภทิสัตว์ทั้งสองต่างจับดาบทำสาบานเพื่อไม่ประทุษร้ายต่อกันและกัน ลำดับนั้น พระเจ้าจูณิตรัสกะพระโภทิสัตว์ว่า คุณก่อนบัณฑิต เธอเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกำลังปัญญาอย่างนี้ เหตุไรไม่เอาราชสมบัติเสีย มโหสถทูลตอบว่า ถ้าพระองค์อยากได้ ก็จงฆ่าพระราชาในสกลชมพูทวีปเสียในวันนี้แล้ว เอาราชสมบัติ ก็แต่การฆ่าผู้อื่นแล้วถือเอายศ นักปราชญ์ทั้งหลายไม่สรรเสริญ ลำดับนั้นพระราชาตรัสว่า คุณก่อนบัณฑิต มหาชนออกจากอุโมงค์ไม่ได้ก็คร่ำครวญ เธอจงเปิดประตูอุโมงค์ให้ชีวิตทานแก่มหาชน มโหสถเปิดประตูอุโมงค์ อุโมงค์ทั้งสิ้นก็มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน มหาชนกลับได้ความยินดี พระราชาทั้งปวงออกจากอุโมงค์กับเสนาไปสู่สำนักมโหสถ มโหสถสถิตอยู่ ณ พลับพลาอันกว้างขวางกับพระราชาจูณิ ลำดับนั้น พระราชาเหล่านั้นตรัสกะมโหสถว่า พวกข้าพเจ้าได้ชีวิตเพราะอาศัยท่าน ถ้าท่านไม่เปิดประตูอุโมงค์อีกครู่เดียว ข้าพเจ้าทั้งปวงก็จักถึงความตายในอุโมงค์นั้นนั่นเอง มโหสถทูลตอบว่า ข้าแต่มหाराชทั้งหลาย พระองค์ไม่เสียพระชนมชีพเพราะอาศัยข้าพระองค์ แต่ในบัดนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนพระองค์ก็ได้อาศัยข้าพระองค์จึงยังดำรงพระชนมชีพอยู่ พระราชาเหล่านั้น ตรัสถามว่า เมื่อไร บัณฑิต มโหสถบัณฑิต จึงทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์ทรงฟัง ทรงระลึกถึงกาลเมื่อพระเจ้าจูณิ ยึดราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้นได้ ยกเสียแต่เมืองของพวกข้าพระองค์ แล้วกลับอุดรปัญจาลราชธานี แล้วจัดแต่งสุราเพื่อดื่มชยบานในสวนหลวงได้หรือไม่ พระราชาเหล่านั้นรับว่าระลึกได้ มโหสถจึงทูลว่า ในกาลนั้น พระราชาจูณิ กับแก้วผู้มีความคิดชั่ว ประกอบกิจนั้นเพื่อปลงพระชนม์เหล่าพระองค์ด้วยสุรา

ที่ประกอบด้วยยาพิษและมัจฉมังสะเป็นต้น ที่นั้นข้าพระองค์จึงรำพึงว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ เหล่าพระองค์จงอย่าได้เสียพระชนมชีพโดยหาที่พึงมิได้เลย คิดในใจดังนี้จึงส่งพวกคนของข้าพระองค์ไป ให้ทำลายภาชนะทั้งปวง ทำลายความคิดของพวกนั้นเสีย ได้ให้ชีวิตทานแก่พระองค์ทั้งหลาย พระราชาเหล่านั้นทั้งหมดได้สดับคำของมโหสถ ก็มีพระมนัสหวาดเสียว จึงทูลถามพระเจ้าจูลณีว่า จริงหรือไม่ พระเจ้าข้า พระเจ้าจูลณีตรัสตอบว่า จริง ดิฉันเชื่อถ้อยคำของอาจารย์แก้วฏูได้ทำอย่างนั้น มโหสถบัณฑิตได้กล่าวจริงทีเดียว พระราชาเหล่านั้นต่างสวมกอดพระมหาสัตว์ ตรัสว่า แน่ะบัณฑิต ท่านได้เป็นที่พึงของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้รอดชีวิตเพราะท่าน ตรัสดังนี้แล้วบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยราชาภรณ์ทั้งปวง มโหสถทูลพระเจ้าจูลณีอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์อย่าได้ทรงคิดเลย นั่นเป็นโทษของการสื่องเสพด้วยมิตรลามกนั่นเอง ขอพระองค์ยังพระราชาเหล่านั้นให้งดโทษ พระราชาพรหมทัตตรัสว่า เราได้ทำกรรมเห็นปานนี้แก่พวกท่านเพราะอาศัยคนชั่ว นั่นเป็นความผิดของข้าพเจ้า ท่านทั้งหลายจงงดโทษแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมเห็นปานนี้อีก รับสั่งจะนั้นแล้วให้พระราชาเหล่านั้น มาโทษ พระราชาเหล่านั้นแสดงโทษกะกันและกัน แล้วเป็นผู้พร้อมเพรียง ชื่นชมต่อกัน ลำดับนั้น พระเจ้าจูลณีให้นำขาทนียะและโกษนียะเป็นอันมาก และดนตรีของหอมดอกไม้เป็นต้นมา เล่นอยู่ในอุโมงค์กับด้วยกษัตริย์ทั้งปวงตลอดสัปดาห์แล้วเข้าสู่พระนคร ให้ทำสักการะใหญ่แก่พระมหาสัตว์ แวดล้อมไปด้วยพระราชา ร้อยเอ็ด ประทับนั่ง ณ พื่นพระราชมณเฑียรตรัสด้วยมีพระราชประสงค์จะให้มโหสถบัณฑิตอยู่ในราชสำนักของพระองค์ ว่า

ข้าจะให้เครื่องเลี้ยงชีพ การบริหาร เบี้ยเลี้ยง

และบำเหน็จเพิ่มขึ้น ๒ เท่า และให้โภคสมบัติอัน

ไพบูลย์อื่น ๆ เจ้าจงใช้สอยสิ่งที่ปรารถนา จงรื่นรมย์

เถิด อย่างกลับไปหาพระเจ้าวิเทหราชเลย พระเจ้า

วิเทหราชจักทำอะไรได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วุคฺติ ได้แก่ เครื่องเป็นไปแห่งชีวิตที่
อาศัยได้. บทว่า ปรีหาริ ได้แก่ ให้คามและนิคม. บทว่า ภตฺตํ ได้แก่
อาหาร. บทว่า เวตฺนํ ได้แก่ เสบียง. บทว่า โภเค ความว่า ข้าจะให้
โภคสมบัติอันไพบูลย์แม้อื่น ๆ แก่เจ้า.

ฝ่ายมโหสถบัณฑิตเมื่อจะทูลห้ามพระเจ้าจตุณี ได้ทูลว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ผู้ใดสละท่านผู้ชুবเลียง

ตนเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ผู้นั้นย่อมถูกตนเองและผู้อื่น

ติเตียนทั้งสองฝ่าย พระเจ้าวิเทหราชยังทรงพระชนม์

อยู่เพียงใด ข้าพระองค์ไม่พึงเป็นราชบุรุษของพระ-

ราชาอื่นเพียงนั้น ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ผู้ใดสละ

ท่านผู้ชুবเลียงตนเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ผู้นั้นย่อมถูก

ตนเองและผู้อื่นติเตียนทั้งสองฝ่าย พระเจ้าวิเทหราช

ยังดำรงพระชนม์อยู่เพียงใด ข้าพระองค์ไม่พึงอยู่ใน

แวนแคว้นของพระราชาราชอื่นเพียงนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อตฺตโน จ ปฺรสุตฺต จ ความว่า บุคคล

ย่อมติเตียนตนด้วยตนว่า บาบเห็นปานนี้ อันเราผู้สละท่านผู้ชুবเลียงตนเพราะ

เหตุแห่งทรัพย์กระทำแล้ว แม้ผู้อื่นก็ย่อมติเตียนด้วยเหตุนี้ว่า ผู้นี้มีธรรม

เลวทราม สละท่านผู้ชুবเลียงตนมาเพราะเหตุแห่งทรัพย์ เพราะเหตุนี้

เมื่อพระเจ้าวิเทหราชยังดำรงพระชนม์อยู่ ข้าพระองค์ไม่อาจอยู่ในแวนแคว้นของ

พระราชาราชอื่นได้.

ลำดับนั้น พระเจ้าจูลนีตรัสกะมโหสถว่า แน่ะบัณฑิต ถ้าอย่างนั้น ท่านจงให้ปฎิญาว่าจะมาในนครนี้ ในเมื่อพระราชาท่านทิวงคตแล้ว มโหสถทูลสนองว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า เมื่อข้าพระองค์ยังมีชีวิตอยู่จักมา ลำดับนั้น พระเจ้าจูลนีพรหมทัตทรงทำมหาสักการะแก่พระโพธิสัตว์ตลอดศัปดาห์ ครั้นล่วงไปอีกศัปดาห์ เวลาที่มโหสถทูลลา เมื่อจะตรัสว่า แน่ะบัณฑิต ข้าให้สิ่งนี้ ๆ แก่เจ้า จึงตรัสคาถาว่า

ดูก่อนมโหสถบัณฑิต ข้าให้ทอง ๑,๐๐๐ นิกกะ

และบ้าน ๘๐ บ้านในแคว้นกาสิแก่เจ้า ข้าให้ทาสี

๔๐๐ คน และภรรยา ๑๐๐ คนแก่เจ้า เจ้าจงพาเสนางค-
นิกรทั้งปวงไปโดยสวัสดิเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิกขสหสุตฺติ ความว่า ๕ สุวัณณะเป็น

๑ นิกกะ ให้ทอง ๑,๐๐๐ นิกกะ. บทว่า คาเม ความว่า บ้านเหล่าใดเก็บ
ส่วยได้ปีละหนึ่งแสนกหาปณะ ข้าให้บ้านเหล่านั้นแก่เจ้า. บทว่า กาสิตู ได้แก่
ในแคว้นของประชาชนชาวกาสิ.

กาสีกรัณฐ์นั้นอยู่ใกล้วิเทหรัฐ เพราะฉะนั้น พระเจ้าจูลนีจึงประทานบ้าน
๘๐ บ้านในกาสีกรัณฐ์นั้นแก่มโหสถ ฝ่ายมโหสถทูลพระเจ้าจูลนีว่า พระองค์
อย่าทรงวิตกถึงพระราชวงศ์เลย ข้าพระองค์ได้ทูลพระราชาท่านของข้าพระองค์ไว้
ในกาลเมื่อพระองค์เสด็จไปกรุงมิถิลาว่า ขอพระองค์จงตั้งพระนางันทาทะ
ไว้ในที่พระราชชนนี จงตั้งพระปิณฑาลจันทกุมารไว้ในที่พระกนิษฐภคินี ทูล
ฉะนั้นแล้ว ได้อภิเษกพระนางปิณฑาลจันทิตราชิตาของพระองค์กับพระเจ้า
วิเทหราช แล้วจึงได้ส่งเสด็จพระเจ้าวิเทหราช ข้าพระองค์จักส่งพระราชมารดา
พระนางันทาทะ และพระราชโอรสของพระองค์กลับมาโดยเร็วทีเดียว
พระเจ้าจูลนีพรหมทัตตรัสว่า ดีแล้ว พ่อบัณฑิต แล้วยังมโหสถให้รับฝากข้า

ชายหญิง โศกระบือและเครื่องประดับ และทองเงินช่างม้ารถอันตกแต่งแล้ว เป็นต้นที่พึงพระราชทานแก่พระราชธิดา ด้วยพระดำรัสว่า เจ้าพึงให้ทรัพย์ เหล่านั้นแก่พระปญฺจาลจันทีราชบุตรข้า เมื่อทรงพิจารณาจักอันควรทำแก่ เสนาพาทนะ จึงตรัสว่า

พวกเจ้าจงให้อาหารแก่ช้างและม้าเพิ่มขึ้นเป็น

สองเท่า เพียงใด จงเลี้ยงดูกองรถและกองราบให้อิ่ม

หน้าด้วยข้าวและน้ำ เพียงนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาว ความว่า มิใช่เพิ่มเป็นสองเท่า อย่างเดียวเท่านั้น พระเจ้าจุลนีตรัสว่า จงให้อาหารมีข้าวเหนียวและข้าวสาลี เป็นต้น แก่ช้างและม้าทั้งหลายจนเพียงพอ. บทว่า ตปฺปนฺตุ ความว่า จงให้ เท่าที่ไปไม่ลำบากในระหว่างทาง ให้อิ่มหนา.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อทรงส่งมโหสถบัณฑิตไป พระเจ้าจุลนี ตรัสว่า

พ่อบัณฑิต เจ้าจงพากองช้าง กองม้า กองรถ

กองราบไป ขอพระเจ้าวิเทหมหาราชจงทอดพระเนตร

เห็นเจ้าผู้ไปถึงกรุงมิถิลา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิถิลี คตฺ ความว่า ขอพระเจ้าวิเทหาราช จงทอดพระเนตรเห็นเจ้าถึงกรุงมิถิลาโดยสวัสดิ์.

พระเจ้าจุลนีทรงทำสักการะใหญ่แก่มโหสถบัณฑิตแล้วทรงส่งไป ด้วย ประการฉะนี้ แม้พระราชธิดาเหล่านั้น ก็ทำมหาสักการะประทานบรรณา- การเป็นอันมาก ฝ่ายเหล่าบุรุษที่มโหสถวางไว้ในสำนักของพระราชธิดาเหล่านั้นก็แวดล้อมมโหสถ มโหสถเดินทางไปด้วยบริวารมากในระหว่างทาง ได้ส่งคนไปเก็บส่วยแต่บ้านที่พระเจ้าจุลนีประทาน ถึงวิเทห์รัฐ ฝ่ายอาจารย์

เสนกะได้วางคนไว้ในระหว่างทางสั่งว่า เจ้าจงดูพระเจ้าจตุนี้เสด็จมาหรือไม่
เสด็จมา และบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งมา จงบอกข้า ฝ่ายคนผู้รับคำสั่งของเสนกะ
เห็นมโหสถมาแต่ไกลราว ๓ โยชน์จึงมาแจ้งแก่เสนกะว่า มโหสถมากับบริวาร
เป็นอันมาก เเสนกะได้ฟังประพตติเหตุจึงได้ไปสู่ราชสำนัก ฝ่ายพระเจ้า
วิเทหราชประทับอยู่ ณ พื้นปราสาท ทอดพระเนตรภายนอกทางพระแกล
เห็นกองทัพใหญ่ ทรงรำพึงว่า เสนาของมโหสถน้อย ก็เสนานี้ปรากฏว่ามาก
เหลือเกิน พระเจ้าจตุนี้เสด็จมากระมังหนอ ทรงรำพึงดังนี้ก็ทิ้งทรงกั้วทิ้งทรง
สะอึก เมื่อจะตรัสถามอาจารย์ทั้ง ๔ จึงตรัสว่า

เสนาคือกองช้าง กองม้า กองรถ กองรบนั้น

ปรากฏมากมาย เป็นจตุรงคินิเสนาที่น่ากลัว บัณฑิต

ทั้งหลายสำคัญอย่างไรหนอ.

ลำดับนั้น เเสนกะเมื่อจะกราบทูลข้อความนั้น จึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ความยินดีอย่างสูงสุด

ย่อมปรากฏเฉพาะแต่พระองค์ มโหสถพากองทัพ

ทั้งปวงมาถึงแล้วโดยสวัสดิ.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำของเสนกะจึงตรัสว่า คุณก่อนท่านเสนกะ
เสนาของมโหสถบัณฑิตน้อย ก็แต่นี้มากมาย เเสนกะทูลตอบว่า มโหสถจัก
ทำให้พระเจ้าจตุนี้ทรงเลื่อมใส พระเจ้าจตุนี้ทรงเลื่อมใสแล้วจักพระราชทาน
เสนาแก่มโหสถ พระเจ้าวิเทหราชจึงให้เอากลองตีป่าวร้องในพระนครว่า
ชาวเมืองทั้งหลายจงตกแต่งพระนครต้อนรับมโหสถบัณฑิต ชาวพระนครก็ทำ
ตามประกาศ มโหสถเข้าพระนครไปสู่ราชสำนัก ถวายบังคมพระเจ้าวิเทหราช
แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชเสด็จลุกขึ้นสวมกอด
มโหสถแล้วประทับเหนือบัลลังก์อันประเสริฐ เมื่อจะทรงทำปฏิสันถารจึงตรัสว่า

คน ๔ คน นำคนตายไปทิ้งไว้ในป่าช้าแล้วกลับ
ไป ฉันทใด พวกเราทิ้งเจ้าไว้ในกัปปิรัฐแล้วกลับมา
ในที่นี้ ก็ฉันทนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าเปลื้องตนพัน
มาได้เพราะเหตุอะไร เพราะปัจจัยอะไร หรือเพราะ
ผลอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุโร ชนา ความว่า แน่บัณฑิต
คน ๔ คนนำคนตายไปป่าช้าด้วยเตียง ทิ้งคนตายนั้นไว้ในป่าช้านั้น ไม่เหลียว
แลไป ฉันทใด พวกเราทิ้งเจ้าไว้ในกัปปิรัฐมาที่นี่ ก็ฉันทนั้น. บทว่า วญฺเณน
ได้แก่ ด้วยเหตุ. บทว่า เหตุนา ได้แก่ ด้วยปัจจัย. บทว่า อตุตฺตาเตน
ได้แก่ ด้วยผล. บทว่า ปริโมจยิ ความว่า พระเจ้าวิเทหราชตรัสถาม
มโหสถว่า เจ้าตกอยู่ในเงื้อมมือของข้าศึก เปลื้องตนพันมาได้ ด้วยเหตุอะไร
ด้วยปัจจัยอะไร ด้วยผลอะไร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลตอบว่า

ข้าแต่พระจอมวิเทหรัฐ ข้าพระองค์ป้องกันข้อ
ความด้วยข้อความ ป้องกันความคิดด้วยความคิด
พระเจ้าข้า ใช่แต่เท่านั้น ข้าพระองค์ยังป้องกันพระ-
ราชา ดังสาครกัณล้อมชมพูทวีปไว้จะนั้น.

เนื้อความของคานานั้นว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระองค์ป้องกัน
ข้อความที่พวกนั้นคิดไว้ ด้วยข้อความที่ข้าพระองค์คิดแล้ว ข้าพระองค์ป้องกัน
ความคิดที่พวกนั้นคิดไว้ ด้วยความคิดของข้าพระองค์ ใช่แต่เท่านั้น ข้า-
พระองค์ยังได้ป้องกัน พระราชาแม้นั้นผู้มีพระราชาร้อยเอ็ดเป็นบริวารถึงเพียงนี้
ทีเดียว ดูสาครกัณล้อมชมพูทวีปไว้จะนั้น มโหสถกล่าวกรรมที่ตนทำทั้งหมด
โดยพิสดาร.

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับดังนั้นแล้วทรงโสมนัส ลำดับนั้น
มโหสถบัณฑิตเมื่อจะทูลถึงบรรณาการที่พระเจ้าจูณิพระราชทานแก่ตนให้
ทรงทราบ จึงทูลว่า

พระเจ้าจูณิพระราชทานทอง ๑,๐๐๐ นิกกะ บ้าน
๘๐ บ้านในแคว้นกาสิ ทาสี ๔๐๐ คน และภรรยา
๑๐๐ คนแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้พาเสนางคนนิกร
ของข้าพระองค์ทั้งหมดมาในที่นี้โดยสวัสดิ.

แต่นั้น พระราชาทรงยินดีรำเริงเหลือเกิน เมื่อจะตรัสสรรเสริญคุณ
ของพระมหาสัตว์ จึงทรงเปล่งอุทานนั้นนั้นแล้วว่า

แนะนำเสนาจารย์ การอยู่ร่วมด้วยเหล่าบัณฑิต
เป็นสุขดีหนอ เพราะวามโหสถปลดเปลื้องพวกเรา
ผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดุจบุคคลปลดเปลื้องฝูงนก
ที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.
ฝ่ายเสนกบัณฑิตเมื่อจะรับพระราชดำรัส ได้กล่าวคานานั้นนั้นแล้วว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บัณฑิตทั้งหลายนำความ
สุขมาแท้จริงอย่างนี้ทีเดียว มโหสถปลดเปลื้องพวกเรา
ผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ดุจบุคคลปลดเปลื้องฝูงนี้
ที่ติดอยู่ในกรง หรือฝูงปลาที่ติดอยู่ในแห ฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระเจ้าวิเทหราชให้ตีกลองป่าวร้องในพระนครว่า ชาว-
เมืองจงเล่นมหรสพใหญ่ตลอดสัปดาห์ คนเหล่าใดมีความรักในตัวเรา คน
เหล่านั้นทั้งหมดจงทำสักการะและสัมนานะแก่มโหสถบัณฑิตเถิด.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

ชาวเมืองซึ่งนับว่าเกิดในแคว้นมคธ จงคิดพิณ
ทั้งปวง จงตีกลองเล็กกลองใหญ่และมโหระทึก จงพา

กันให้ร้องบันลือเสียงให้เซ็งแซ่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาหุลยฺหตุ** ได้แก่ จงประโคมดนตรี.

บทว่า **มาคฺชา** **ถฺชา** ความว่า นับว่าเกิดในมครรัฐ. บทว่า **ทฺนุทฺถิ** ได้แก่ กองใหญ่.

ลำดับนั้น ชาวเมืองและชาวชนบทเหล่านั้น ตามปกติก็ใคร่จะกระทำสักการะแก่มโหสถบัณฑิตอยู่แล้ว ครั้นได้ยินเสียงกลองป่าวร้องก็ได้ทำสักการะกันเหลือล้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น ตรัสว่า

พวกฝ่ายใน พวกกุมาร พ่อค้า พราหมณ์
กองช้าง กองม้า กองรถ กองรบ ชาวชนบทและ
ชาวนิคม ร่วมกันนำข้าวน้ำเป็นอันมากมาให้แก่มโหสถ
บัณฑิต ชนเป็นอันมากได้เห็นมโหสถบัณฑิตกลับมา
สู่กรุงมิลินา ก็พากันเลื่อมใส ครั้นมโหสถบัณฑิต
ถึงแล้ว ก็โบกผ้าอยู่ทั่วไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โอโรธา** จ ความว่า พวกฝ่ายในมีพระนางอุทุมพรเทวีเป็นต้น. บทว่า **อภิหารยฺห** ความว่า ให้นำไปยัง คือส่งไป. บทว่า **พฺหุชฺชน** ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเป็นอันมาก ทั้งชาวพระนคร ทั้งชาวบ้านสี่ประตูเมือง ทั้งชาวชนบท ได้เลื่อมใสแล้ว. บทว่า **ทิสฺวา** **ปญฺชิตฺตมาคเต** ความว่า เมื่อมโหสถบัณฑิตมากรุงมิลินา เห็นมโหสถบัณฑิตนั้น. บทว่า **ปวตฺตล** ความว่า เมื่อมโหสถบัณฑิตถึงกรุงมิลินา มหาชนดีใจกล่าวว่า มโหสถบัณฑิตนี้ปลดเปลื้องพระราชอาชญาที่เราที่ตกอยู่ในอำนาจของปัจเจกมิตรให้ปลอดภัยก่อน ภายหลังยังพระราชาร้อยเอ็ดให้ขมาโทษกันและกันทำให้สามัคคีกัน ยังพระเจ้าจุลณีให้เลื่อมใสพาเอายศใหญ่ที่พระเจ้าจุลณีประทานมาแล้ว ได้โบกผ้ากันอยู่ทั่วไป.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไปสู่ราชสำนักในวันสุกมหรสพกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ควรที่พระองค์จะส่งพระราชมารดา พระราชเทวี และ พระราชโอรสของพระเจ้าจูลณีไปเสียโดยเร็ว พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงฟังคำ มโหสถก็ตรัสว่า ดีแล้วพ่อ เจ้าจงส่งไปเสีย มโหสถทำสักการะใหญ่แก่กษัตริย์ ทั้ง ๓ นั้น และทำสักการะสนมมานะแก่เสนาผู้มากับตน ส่งกษัตริย์ทั้ง ๓ แม้นั้น กับพวกชนของตนไปด้วยบริวารเป็นอันมาก ส่งภรรยา ๑๐๐ คนและทาสี ๔๐๐ คน ที่พระเจ้าจูลณีพระราชทานแก่ตน มอบถวายไปกับพระนางันทาทะเทวี และส่งแม่เสนาผู้มากับด้วยตนไปกับชนเหล่านั้น.

พระนางันทาทะเทวีสวมกอดพระธิดาจุมพิตที่พระเศียรแล้วตรัสว่า แม่ ลาเจ้าละ แน่ไปละ ตรัสจะนี้ทรงกันแสงคร่ำครวญด้วยศัพท์สำเนียงอันดัง ฝ่ายพระนางปัญญาจันที่ผู้พระธิดาทรงกราบพระราชมารดาแล้วทรงโสภาคอรุณ ทูลว่า พระมารดาอย่าละทิ้งลูกก่อน กษัตริย์ทั้ง ๓ ออกจากพระนครด้วยบริวาร เป็นอันมากถึงอุตตรปัญญาจันครโดยลำดับ ลำดับนั้น พระเจ้าจูลณีพรหมทัต ตรัสถามพระราชมารดาว่า ข้าแต่พระมารดา พระเจ้าวิเทหราชทรงทำอนุเคราะห์ แค่พระองค์อย่างไร พระนางเจ้าสลากราชชนนิตรัสตอบว่า พ่อตรัสอะไร พระเจ้าวิเทหราชตั้งแม่ไว้ในฐานเป็นเทวดาได้ทำสักการะแก่เราดั่งนั้นทาเทวีไว้ในฐานเป็นพระราชมารดา ตั้งพ่อปัญญาจันทกุมารในฐานเป็นราชกนิษฐภคินี พระเจ้าจูลณีได้ทรงสดับพระราชชนนิตรัสก็ทรงยินดียิ่งนัก แล้วส่งบรรณาการ เป็นอันมากไปถวายพระเจ้าวิเทหราช จำเดิมแต่นั้นกษัตริย์เจ้าพระนครทั้ง ๒ ก็พร้อมเพรียงชื่นชมอยู่แล.

จบมหาอุมมังคกัณฑ์

พระนางปัญจาลจันที่ได้เป็นที่รัก เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าวิเทห-
ราช ในปีที่ ๒ พระนางเจ้านั้นประสูติพระโอรส ครั้นพระราชโอรสนั้นมี
พรรษาได้ ๑๐ ปี พระเจ้าวิเทหราชผู้พระชนกสวรรคต มโหสถโพธิสัตว์ได้
ถวายราชสมบัติแก่พระกุมารนั้น แล้วทูลลาว่า ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์จัก
ไปอยู่ราชสำนักพระเจ้าจูลนีพระอัยกาของพระองค์ พระราชานั้น ตรัสว่า
ณะบัณฑิต ท่านอย่าทิ้งข้าพเจ้าผู้ยังเด็กไปเสีย ข้าพเจ้าตั้งท่านไว้ในที่บิดา
จักทำสักการบูชา แม้พระนางเจ้าปัญจาลจันที่ผู้พระชนนีก็ตรัสวิงวอนพระโพธิ-
สัตว์ว่า ณะบัณฑิต ในกาลเมื่อท่านไปเสียแล้ว ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
ขอท่านอย่าไปเลย มโหสถทูลว่า ข้าพระองค์ได้ถวายปฏิญาณไว้แก่พระเจ้าจูลนี
ข้าพระองค์ไม่สามารถเพื่อจะไม่ไป เมื่อมหาชนคร่ำครวญอยู่อย่างน่าสงสาร
มโหสถก็พาพวกอุปัฏฐากของตนออกจากพระนครไปถึงอุดตตรปัญจาลราชธานี
พระเจ้าจูลนีทรงทราบวามโหสถมาถึง ก็เสด็จต้อนรับให้มโหสถเข้าพระนคร
ด้วยบริวารเป็นอันมาก ประทานเคหสถานใหญ่ให้มโหสถอยู่ แล้วประทาน
บ้าน ๘๐ บ้านที่ประทานแล้ว แต่แรกและโภคสมบัติอื่น ๆ มโหสถก็รับราชการ
ณ ราชสำนักนั้น.

ในกาลนั้น มีปริพาชิกคนหนึ่ง ชื่อเกรี เคยเข้าไปฉันทในพระราช-
นิเวศน์ นางเป็นบัณฑิตฉลาด นางยังไม่เคยเห็นมโหสถ ได้สดับกิตติศัพท์ว่า
ได้ยินว่า มโหสถบำรุงพระราชฯ แม้มโหสถก็ยังไม่เคยเห็นปริพาชิกฯ ได้ยิน
แต่กิตติศัพท์ว่า ได้ยินว่า ปริพาชิกชื่อเกรี ฉันทในราชสถาน.

ฝ่ายพระนางนันทาเทวีไม่ชอบพระเหตุที่ยในพระโพธิสัตว์ว่า มโหสถ
ทำปวิโยคให้เราลำบาก พระนางจึงตรัสสั่งเหล่าสตรีที่สนิทราว ๕๐๐ คนว่า
เจ้าทั้งหลายจงพยายามหาโทษของมโหสถสักอย่างหนึ่ง แล้วทูลยุยงระหว่างพระ-

ราชาให้แตกกัน สตรีเหล่านั้นเที่ยวมองหาโทษของมโหสถอยู่ วันหนึ่งปริพาชิกานั้นฉันทแล้วออกไป ได้เห็นพระโพธิสัตว์มาสู่ราชูปถัมภ์ ๓ พระลาน พระโพธิสัตว์ไหว้ปริพาชิกาแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ปริพาชิกาคิดว่า ได้ยินว่า มโหสถนี้เป็นบัณฑิต เราจักรู้ความที่เธอเป็นบัณฑิตหรือไม่ใช่บัณฑิตก่อน เมื่อจะถามปัญหาด้วยเครื่องหมายแห่งมือ จึงแลดูมโหสถแล้วแรงมือออก ได้ยินว่า นางถามปัญหาด้วยใจว่า พระเจ้าจุลนีนำมโหสถมาแต่ประเทศอื่น เดียวนี้ทรงบำรุงเช่นไรหรือไม่ได้ทรงบำรุง พระโพธิสัตว์รู้ว่า นางเกริปริพาชิกถามปัญหาเราด้วยเครื่องหมายแห่งมือ เมื่อจะแก้ปัญหาก็กำมือ ได้ยินว่า มโหสถแก้ปัญหาคือใจว่า ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า พระราชาทรงรับปฏิญาณของข้าพเจ้าแล้วให้เรียกมา เดียวนี้เป็นผู้เหมือนกับกำพระหัตถ์ไว้มันยังไม่พระราชทานอะไร ๆ ที่พระองค์ยังไม่เคยพระราชทานแก่ข้าพเจ้า นางเกริรู้ถ้อยคำของมโหสถจึงยกมือขึ้นลูบศีรษะของตน นางแสดงข้อความนี้ด้วยกิริยานั้นว่า เนะบัณฑิต ถ้าท่านลำบาก เหตุไรท่านจึงไม่บวชเหมือนอาตมาเล่า พระมหาสัตว์รู้ความนั้นจึงลูบท้องของตน แสดงข้อความนี้ด้วยกิริยานั้นว่า ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า บุตรและภรรยาข้าพเจ้าต้องเลี้ยงดูมาก เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้ายังไม่บวช นางเกริถามปัญหาด้วยเครื่องหมายแห่งมือแล้วไปสู่อาวาสของตน ฝ่ายมโหสถไหว้นางแล้วไปสู่ราชูปถัมภ์.

พวกสตรีคนสนิทที่พระนางนั้นทาเทวีประกอบยืนอยู่ที่หน้าต่าง เห็นกิริยานั้น จึงไปเฝ้าพระเจ้าจุลนี ทูลยุยงว่า ข้าแต่สมมติเทพ มโหสถอยู่ในที่เดียวกับนางเกริปริพาชิกา เป็นผู้ใคร่จะชิงราชสมบัติ ย่อมเป็นศัตรูของพระองค์ พระราชาได้ทรงสดับคำนั้น จึงตรัสว่าพวกเจ้าได้เห็นหรือได้ฟังอะไร สตรีเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่มหाराช ปริพาชิกานั้นแล้วลงจากปราสาท เห็นมโหสถ แล้วเหยียดมือออกหมายให้รู้ความว่า ท่านสามารถจะทำพระราชาให้เป็นดังฝ่ามือ หรือให้เป็นดังลานนวดข้าวให้เสมอ

แล้วทำราชสมบัติให้ถึงเงื้อมมือตน ฝ่ายมโหสถเมื่อแสดงอาการจับดาบ ได้
กำมือเข้า หมายถึงรู้ว่า เราจะตัดศีรษะพระราชบิดาโดยวันล่วงไปเล็กน้อยแล้ว
ทำราชสมบัติให้ถึงเงื้อมมือตน ปริพาชิกายกมือของตนขึ้นลูบศีรษะหมายถึงรู้ว่า
ท่านจะตัดศีรษะพระราชบิดาท่านนั้น หรือ มโหสถลูบท้อง หมายถึงรู้ว่า เราจะ
ตัดกลางตัวเสียด้วย ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงไม่ประมาท ควรที่พระองค์
จะฆ่ามโหสถเสียก่อน พระเจ้าจูลณีได้ทรงฟังถ้อยคำของสตรีเหล่านั้น จึงทรง
ดำริว่า มโหสถไม่อาจจะประทุษร้ายในเรา เราจักถามปริพาชิกาก็จักรู้ความ
อีกวันหนึ่งในกาลเมื่อปริพาชิกานั้นแล้ว พระองค์เข้าไปหานางตรัสถามว่า
ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นเจ้าพบมโหสถบ้างหรือ นางทูลว่า เมื่อวานนี้อาตมะ
ฉันแล้วออกไปจากที่นี่ได้พบเธอ ตรัสถามว่าได้เจรจาสนทนาอะไรกันบ้าง
นางทูลว่า หาได้พูดอะไรกันไม่ เป็นแต่อาตมะได้ยินว่า เธอเป็นนักปราชญ์
จึงถามปัญหาเธอด้วยเครื่องหมายแห่งมือ ด้วยมนสิการว่า ถ้าเธอเป็นนักปราชญ์
เธอจักรู้ปัญหานี้ จึงได้แบมือออกให้สำคัญรู้ว่า พระราชาของท่านเป็นผู้มี
พระหัตถ์แบ หรือมีพระหัตถ์กำ ก็ได้ทรงสงเคราะห์อะไรท่านบ้าง หรือมิได้
ทรงสงเคราะห์ มโหสถได้กำมือให้หมายรู้ว่า พระราชารับปฎิญาณของข้าพเจ้า
ไว้แล้วครัสเรียกมา เดียวนี้ยังไม่ได้พระราชทานอะไร ที่นั่นอาตมะจึงลูบศีรษะ
ให้หมายความ ว่า ถ้าท่านลำบาก ทำไมท่านไม่บวชตั้งอาตมะเล่าฝ่ายมโหสถ
ลูบท้องของตนให้ทราบ ว่า บุตรภรรยาอันข้าพเจ้าต้องเลี้ยงดูมีมากเกินจะต้อง
ให้เต็มท้องกันมิใช่น้อย เหตุนี้จึงยังบวชไม่ได้ พระราชาจึงตรัสถามต่อไปว่า
ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า มโหสถเป็นนักปราชญ์หรือ นางทูลว่า บุคคลอื่นชื่อว่า
เป็นนักปราชญ์เช่นมโหสถย่อมไม่มีในพื้นที่แผ่นดิน พระราชาได้ทรงฟังถ้อยคำ
แห่งนางทูลแล้ว ทรงนมัสการแล้วอาราธนาให้กลับ ในกาลเมื่อนางทูลไปแล้ว
มโหสถได้เข้าไปสู่ราชูปถัมภ์.

ลำดับนั้น พระราชาจึงตรัสถามมโหสถว่า คุณก่อนบัณฑิต เข้าได้พบ นางเกรีปริพาชกาบ้างหรือ มโหสถกราบทูลโดยนิยมนำข้อความที่นางทูลแล้วว่า เมื่อวานนี้นางออกไปจากพระราชนิเวศน์ เข้าพระองค์ได้พบนาง นางถามปัญหาเข้าพระองค์ด้วยเครื่องหมายแห่งมืออย่างนั้น แม้เข้าพระองค์ ก็ได้แก้ปัญหานั้นอย่างนั้น พระราชาทรงเลื่อมใส พระราชทานที่เสนาบดี แก่มโหสถในวันนั้น ให้มโหสถรับราชกิจทั้งปวง มโหสถก็มีเกียรติยศ ใหญ่ในระหว่างอิสริยยศที่ได้รับพระราชทาน มโหสถคิดว่า พระราชา พระราชทานอิสริยยศยิ่งใหญ่ในคราวเดียว ก็แต่พระราชาทั้งหลายแม้ทรงใคร่ จะยังเราให้ตาย ก็ยอมทรงทำอย่างนี้เอง โฉนหนอเราจะทดลองพระราชาว่า เป็นผู้มิพระหฤทัยดีต่อเราหรือไม่ ก็แต่บุคคลอื่นไม่สามารถจะรู้ได้ นางเกรี ปริพาชกาผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญานั้นแหละจักรู้ได้โดยอุบาย ครั้นคิดฉะนี้แล้ว จึงถือของหอมมีดอกไม้เป็นต้น เป็นอันมากไปสู่อาวาสปริพาชกา บูชาไหว้ นาง แล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า ตั้งแต่วันที่ท่านกล่าวคุณถาของข้าพเจ้าแด่ พระราชา พระราชาพระราชทานยศยิ่งใหญ่แก่ข้าพเจ้าราวจะทักขณ แต่ ข้าพเจ้าหาทราบยศที่พระราชทานนั้นไม่ว่า พระราชทานโดยปกติหรือโดยพิเศษ ดีแล้ว ท่านพึงรู้ความที่พระราชาโปรดปรานข้าพเจ้าละหรือ โดยอุบายอันหนึ่ง นางเกรีรับคำ.

อีกวันหนึ่งเมื่อไปสู่พระราชนิเวศน์ ได้คิดปัญหาชื่อว่า ทกรักขสปัญหา ดังได้สดับมา ความปริวิตกอย่างนี้ได้เกิดมีแก่นางเกรีว่า เราเป็นเหมือน คนสอดแนม จักทูลถามพระราชาโดยอุบาย ก็จักรู้ว่า พระองค์มีพระหฤทัยดีต่อมโหสถหรือหาไม่ นางไปทำภักติกแล้วนั่งอยู่ ฝ่ายพระราชาทรง นมัสการนางเกรีแล้วก็ประทับนั่งอยู่ ความปริวิตกได้เกิดมีแก่นางเกรีว่า ถ้า พระราชาจักเป็นผู้มีพระหฤทัยร้ายต่อมโหสถ เราทูลถามปัญหา จักตรัสความ ที่พระองค์มีพระหฤทัยร้ายในท่ามกลางมหาชน ข้อนั้นจะไม่สมควร เราจักต้อง

ทูลถามพระองค์ในที่ควรแห่งหนึ่ง นางจึงทูลว่า อาตมะปรารถนาที่ลับ พระราชา
จึงให้ชนทั้งหลายกลับไปเสีย ลำดับนั้น นางเกรงจึงทูลขอวโรกาสแด่พระราชาว่า
อาตมะจักทูลถามปัญหาแก่พระองค์ พระราชาตรัสอนุญาตว่า ถ้ามเกิดผู้เป็นเจ้าของ
ข้าพเจ้ารู้ก็จักกล่าวแก่ ลำดับนั้น นางเกรงปริพาชิกาเมื่อจะทูลถามทกรักขส-
ปัญหา จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ถ้าว่าผีเสื้อน้ำผู้แสวงหาเครื่องเส้นมนุษย์ จับเรือ

ของพระนางสลากเทวีพระราชชนนี พระนางนันทา

เทวีพระมเหสี พระติจิมมนตรีกุมารพระอนุชา ธนุ-

เสขกุมารพระสหาย เกวัฏพราหมณ์ราชบุโรหิตาจารย์

มโหสถบัณฑิต และพระองค์รวม ๗ ซึ่งเล่นอยู่ใน

ทะเล พระองค์จะประทานใครอย่างไรให้เป็นลำดับ

แก่ผีเสื้อน้ำ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตตุนัน** ความว่า ของคน ๗ คน
เหล่านั้น คือ พระชนนีของพระองค์ ๑ พระนางนันทาเทวี ๑ ติจิมมนตรีกุมาร
ธนุเสขพระสหาย ๑ บุโรหิต ๑ มโหสถ ๑ และพระราชา ๑. บทว่า **อุทกณฺณเว**
ได้แก่ ในน้ำทั้งลึกทั้งกว้าง. บทว่า **มนุสฺสพฺลิเมสฺสโน** ความว่า แสวงหา
เครื่องเส้นด้วยมนุษย์. บทว่า **คณฺหะยฺย** ความว่า ผีเสื้อน้ำถึงพร้อมด้วย
เรียวแรง โผล่ขึ้นจากน้ำจับเรื่อนั้นไว้ ก็และครั้ง จับแล้วกล่าวว่า ท่านจงให้
ชน ๗ คนเหล่านั้นแก่ข้าพเจ้าตามลำดับ ข้าพเจ้าจะปล่อยท่านไป เมื่อเป็น
อย่างนี้ พระองค์จะจัดลำดับให้อย่างไร. บทว่า **มฺญฺเจติ ทกรกฺขโต**
ความว่า พึงจัดลำดับคนที่หนึ่งถึงคนที่หกให้อย่างไร.

พระเจ้าจุลนีทรงสดับดังนั้น เมื่อจะทรงตำแดงตามพระราชอัธยาศัย
จึงตรัสคาถานี้ว่า

**ข้าพเจ้าจักให้พระมารดา ก่อน ให้มเหสี กนิษฐ-
ภาดา แต่นั้นให้สหาย ให้พราหมณ์บุโรหิตเป็นที่
ให้ตนเองเป็นที่ ๖ ไม่ให้มโหสถแท้ทีเดียว.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺดาหิ** ความว่า เมื่อผีเสือน้ำเคี้ยวกิน
พราหมณ์เป็นคนที่ ๕ แล้ว ลำดับนั้นข้าพเจ้าจะกล่าวว่า พ่อผีเสือน้ำ จงอำปาก
เมื่อมันอำปากแล้ว ข้าพเจ้าจะพันรักเร้าให้มัน ไม่คำนึงถึงสิริราชสมบัติ
กล่าวว่า จงเคี้ยวกินข้าพเจ้าในบัดนี้ แล้วโดดเข้าปากมัน เมื่อข้าพเจ้ายังมีชีวิต
อยู่ จะไม่ให้มโหสถบัณฑิตอย่างแน่นอน.

ปัญหานี้จบด้วยกลามรรคเท่านั้น

ความที่พระราชามีพระหฤทัยดีในพระมหาสัตว์ อันปริพาชกรู้แล้ว
ด้วยประการฉะนี้ แต่คุณของมโหสถบัณฑิตได้ปรากฏด้วยกลามรรคเพียงนี้เท่า
นั้นก็หาไม่ เพราะเหตุนี้ ความปรวิติคดีมีแก่นางเถรีว่า เราจะกล่าวคุณของ
เขานั้น ๆ ในท่ามกลางมหาชน พระราชาจักแสดงโทษของเขาเหล่านั้น แล้ว
ทรงสรรเสริญคุณของมโหสถบัณฑิต คุณของมโหสถบัณฑิตก็จักปรากฏ
ดุจดวงจันทร์ในวันเพ็ญลอยเด่นในท้องฟ้าฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้
นางจึงยังมหาชนในเมืองทั้งหมดให้ประชุมกัน แล้วทูลถามปัญหานี้
นั้นแหละที่พระราชาก็จำเดิมแต่เบื้องต้น ครั้นพระราชาทรงแสดงอย่างนั้น
แล้ว จึงทูลว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์รับสั่งว่าจักประทานพระชนนีก่อน
ก็ธรรมดาว่ามารดามีคุณูปการมาก พระราชมารดาของพระองค์เช่นกับมารดา
ของชนเหล่าอื่นก็หาไม่ พระราชมารดาของพระองค์มีพระอุปการะมาก เมื่อ
จะแสดงพระคุณแห่งพระราชมารดา จึงได้กล่าวสองคาถาว่า

พระราชชนนีของพระองค์เป็นผู้บำรุงเลี้ยง และ
ให้ประสูติ เป็นผู้อนุเคราะห์ตลอดราตรีนาน พราหมณ์
ชื่อฉัพพิ ประทูลร้ายในพระองค์ พระราชมารดาเป็น
ผู้ฉลาดเห็นประโยชน์เป็นปกติ ทำรูปเปรียบอื่นปลด
เปลื้องพระองค์จากการปลงพระชนม์ พระองค์จะ
ประทานพระชนนีผู้มีพระมณัสคงที่ ประทานพระ-
ชนมชีพ ผู้ให้ทรงเจริญระหว่างพระทรวง ทรงไว้ซึ่ง
พระกรรมนั้นแก่ผีเสือน้ำ ด้วยโทษอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โปเสตา ความว่าง ทรงให้อาบ ให้ดื่ม
ให้บริโภค วันละสองสามครั้ง เลี้ยงดูพระองค์ในเวลาซึ่งทรงพระเยาว์. บทว่า
ทิมรตตานุภุมปิภา ความว่า ทรงอนุเคราะห์ด้วยพระหฤทัยอ่อนตลอด
กาลนาน. บทว่า ฉัพพิ ตยิ ปฏฺฐาติ ความว่า พราหมณ์ชื่อว่าฉัพพิ ประ-
ทูลร้ายในพระองค์ ในกาลใด เมื่อพราหมณ์นั้นประทูลร้ายในพระองค์ พระ
ราชมารดานั้นเป็นผู้ฉลาดเห็นประโยชน์เป็นปกติ ได้ทำรูปอื่นเปรียบรูป
พระองค์ ปลดเปลื้องพระองค์จากการปลงพระชนม์.

ดังได้ลำดับมาว่า พระชนกของพระเจ้าจูลณี มีพระนามว่า มหาจูลณี
พระนางสลากเทวีเป็นพระมเหสีได้ทำชู้กับพราหมณ์อันมีชื่อว่าฉัพพิ นั้น ได้ปลง
พระชนม์พระเจ้ามหาจูลณียกราชสมบัติให้พราหมณ์ เป็นมเหสีแห่งพราหมณ์นั้น
ในกาลเมื่อพระเจ้าจูลณียังทรงพระเยาว์ วันหนึ่ง จูลณีราชกุมารทูลว่า ข้าแต่
พระมารดา หม่อมฉันหิว จึงให้ของควรเคี้ยวพร้อมกับน้ำอ้อยแก่พระโอรส
แมลงวันทั้งหลายตอมล้อมพระกุมารนั้น พระกุมารนั้นทรงคิดว่า เราจักเคี้ยว
กินของควรเคี้ยวนี้ไม่ให้มีแมลงวัน จึงเลี้ยงไปหน่อยหนึ่งแล้ว ยังหยาดแห่ง
น้ำอ้อยให้ตกลงยังพื้น แล้วไล่แมลงวันที่สำนักตนให้หนีไป แมลงวันเหล่านั้น

ก็พากันไปตอมน้ำอ้อยที่พื้นนั้น ราชกุมารเสวยของควรเคี้ยวไม่ให้มีแมลงวัน
แล้ว ล้างพระหัตถ์ทั้งสองบ้วนพระโอษฐ์แล้วหลีกไป พราหมณ์ได้เห็นกิริยา
แห่งราชกุมารนั้นจึงคิดว่า กุมารนี้กินน้ำอ้อยไม่มีแมลงวันในบัดนี้ เจริญวัย
แล้วจักไม่ให้ราชสมบัติแก่เรา เราจักยังกุมารนั้นให้ตายเสียในเคี้ยวนี้ทีเดียว
พราหมณ์จึงแจ้งเนื้อความนั้นแก่พระนางสลากเทวี พระนางตรัสตอบว่า ดี
แล้ว เทพเจ้า ข้าพระเจ้ายังพระภักศดาของตนให้สิ้นพระชนม์ด้วยความรักใน
พระองค์ ต้องการอะไรด้วยกุมารนี้แก่ข้าพระเจ้า ณ บัดนี้ ข้าพระเจ้าจักมิให้
มหาชนรู้ยังกุมารให้ตายโดยความลับ ตรัสฉะนั้นแล้วดวงพราหมณ์ว่า อุบายนี้
มีอยู่ พระนางสลากเทวีเป็นผู้มีปริชาลลาดในอุบาย จึงให้เรียกพ่อครัวมาตรัส
ว่า บุตรของข้าจุณีกุมารกับบุตรของเจ้าชื่อธนูเสฆกุมารเกิดวันเดียวกัน เจริญ
ด้วยกุมารแวดล้อม เป็นสหายที่รักแห่งกัน เคี้ยวนี้ลพิพราหมณ์ใครจะยัง
บุตรของข้าให้ตาย เจ้าจงให้ชีวิตแก่บุตรของข้า ครั้นพ่อครัวทูลว่า ดีแล้ว
พระเทวี แต่ข้าพระองค์จักทำอย่างไร จึงรับสั่งว่า บุตรของข้าจึงอยู่ในเรือน
ของเจ้าทุกวัน เจ้าและบุตรของข้าและบุตรของเจ้าจงนอนในห้องเครื่อง เพื่อ
มิให้ใครสงสัย สิ้นวันเล็กน้อย แต่นั้นรู้ว่าไม่มีใครสงสัยแล้ว วางกระดูกแพะ
ไว้ในที่นอนของเจ้าทั้งสาม แล้วจุดไฟที่ห้องเครื่องในเวลามหาชนหลับ แล้ว
อย่าให้ใครรู้ พาบุตรของข้าและบุตรของเจ้าออกจากประตูน้อยไปนอกแคว้น
อย่าบอกความที่บุตรของข้าเป็นพระราชโอรส แล้วตามรักษาชีวิตบุตรของข้าไว้
พ่อครัวรับพระเสาวนีย์ว่าสาธุ ลำดับนั้น พระนางประทานธนสารแก่พ่อครัว
นั้น พ่อครัวได้ทำอย่างนั้น พาบุตรของตนและพระราชกุมารไปสู่สากลนคร
ในมัทธรัฐ แล้วบำรุงพระเจ้ามัททราช พระเจ้ามัททราชให้พ่อครัวคนเก่าออก
ประทานตำแหน่งนั้น แก่พ่อครัวใหม่นั้น แม้กุมารทั้งสองนี้ก็ไปสู่พระราชนิเวศ
กับพ่อครัวนั้น พระราชาตรัสถามว่า กุมารทั้งสองนี้บุตรใคร พ่อครัว
ทูลว่า บุตรของข้าพระองค์ พระเจ้ากรุงสากลนครตรัสว่า หน้าตาไม่เหมือน

กันไม่ใช่หรือ พ่อครัวทูลว่า คนละแม่พระเจ้าข้า ครั้นเมื่อกาลล่วงไป ๆ จุฬนีนี
ราชกุมารแลธนูเสขกุมารบุตรพ่อครัวทั้งสองเป็นผู้คุ้นเคยเล่นด้วยกันกับพระ-
ธิดาของพระราชาในพระราชนิเวศน์นั่นเอง ลำดับนั้น จุฬนีนีราชกุมารกับ
นันทราชธิดาของพระเจ้านันทราชได้เป็นผู้มีจิตปฏิพัทธ์กันและกัน เพราะเห็น
กันทุกวัน จุฬนีนีราชกุมารให้ราชธิดานำลูกข่างและเชือกบ่วงมาในสถานที่เล่น
ราชกุมารดีเสขราชธิดาผู้ไม่นำมา ราชธิดาก็กันแสง ลำดับนั้น พระราชาได้
ทรงฟังเสียงพระธิดา จึงตรัสถามว่า ใครดีธิดาของข้า นางนมทั้งหลายมาถาม
ว่า ใครดีแม่เจ้า นางกุมาริกาคิดว่า ถ้าเราจักบอกว่า ราชกุมารนี่ดีฉัน พระบิดา
ของเราจักลงราชทัณฑ์แก่เธอ กิณณะนี่จึงไม่ตรัสว่า ราชกุมารดี ด้วยความ
เสนาหาในราชกุมารนั้น จึงตรัสว่า ใครไม่ได้ดีฉันดอก ลำดับนั้น พระเจ้า-
นันทราชได้ทอดพระเนตรเห็นจุฬนีนีราชกุมารดี ก็เพราะได้ทอดพระเนตรเห็น
เอง ความปริวิตกได้มีแต่พระราชา กุมารนี่ไม่เหมือนพ่อครัว เป็นผู้มรูปร่าง
น่าเลื่อมใส เป็นผู้ไม่สะอึกกลัวเกินเปรียบ กุมารนี่ไม่ใช่บุตรพ่อครัว จำเดิม
แต่นั้นมา พระราชาก็ทรงสังเกตกุมารนั้น นางนมทั้งหลายนำของควรรเคี้ยว
มาในที่เล่นถวายเป็นราชธิดา ราชธิดาก็ประทานแก่เด็กอื่น ๆ เด็กเหล่านั้น ลูกเข่า
น้อมตัวลงรับ ฝ่ายจุฬนีนีราชกุมารยืนแย่งเอาจากพระหัตถ์แห่งราชกุมาริ แม้
พระราชาก็ได้ทอดพระเนตรเห็นกิริยานั้น ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง ลูกข่างของจุฬนีนี
ราชกุมารเข้าไปภายใต้ที่บรรทมน้อยของพระราชา จุฬนีนีราชกุมารเมื่อจะหยิบ
ลูกข่างนั้น เอาไม้เขี่ยออกมาถือเอา ด้วยคิดว่า เราจักไม่เข้าภายใต้ที่บรรทม
แห่งพระราชาในปัจฉิมประเทศนี้ ฝ่ายพระราชาทอดพระเนตรเห็นกิริยานั้น
เข้าพระหฤทัยว่า กุมารนี่ไม่ใช่บุตรแห่งพ่อครัวแน่ จึงให้เรียกพ่อครัวมา
ตรัสถามว่า กุมารทั้งสองนี้ บุตรใคร พ่อครัวทูลว่า บุตรของข้าพระองค์ทั้ง

สองคน พระเจ้าข้า พระราชาตรัสทุกความว่า ข้ารู้ว่าบุตรของเจ้าหรือไม่ใช่บุตรของเจ้า เจ้าจงบอกแต่ความเป็นจริง ถ้าเจ้าไม่บอกความจริง ชีวิตของเจ้าจักไม่มี ตรัสฉะนั้นแล้วเงื้อพระแสงขรรค์ พ้อคร้าวแล้วแต่มรณภัยจึงทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ต้องการที่ลับ ครั้นพระราชาประทานโอกาสแล้ว จึงขอพระราชทานอภัยแล้วทูลตามความเป็นจริง พระราชาทรงทราบตามจริงแล้ว จึงให้แต่งพระธิดาของพระองค์ประทานให้เป็นบาทบริจาริกาแก่จุนีราชกุมาร.

ก็ในวันที่พ้อคร้าว จุนีราชกุมาร และบุตรพ้อคร้าวหนี โกลาหลเป็นอันเดียวได้มีในพระนครอุตรปัญจาละทั้งสิ้นว่า พ้อคร้าว จุนีราชกุมาร และบุตรพ้อคร้าว เมื่อไฟไหม้ห้องเครื่อง ได้ไหม้เสียแล้วในภายในด้วยกัน พระนางสลากเทวีทรงทราบประพตฺติเหตุนี้ จึงแจ้งแก่พราหมณ์ว่า ข้าแต่เทพเจ้า ความปรารถนาของพระองค์ถึงที่สุดแล้ว ได้ยินว่า พ้อคร้าว จุนีราชกุมาร และบุตรพ้อคร้าวทั้ง ๓ คน ไฟไหม้แล้วในห้องเครื่องนั่นเอง พราหมณ์ยินดีร่าเริง ฝ่ายพระนางสลากเทวีให้นำกระดูกพะมาแสดงแก่พราหมณ์ว่า อัญญาแห่งจุนีกุมาร แล้วให้ทิ้งเสีย นางเกริประพาชิกาหมายเอาเนื้อความนี้กล่าวในกาลาว่า พระราชมารดาทรงทำรูปเปรียบอื่น ปลดเปลื้องพระองค์จากการปลงพระชนม์ ก็พระราชมารดานั้นทรงแสดงกระดูกพะมาว่ากระดูกมนุษย์ปลดเปลื้องพระองค์จากการปลงพระชนม์. บทว่า โอรส ความว่า ผู้ทำพระองค์ไว้ที่. พระทรงให้เจริญแล้วนั้น เป็นที่รักเป็นทราโปรดปราน. บทว่า คพฺภชารินี ความว่า พระองค์จักประทานพระราชมารดาผู้ทรงพระองค์ไว้ด้วยพระครรภักเห็นปานนี้ นั่น แก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษนั้น.

พระเจ้าจุนีพรหมทัตได้ทรงสดับค่านางเกริปริพาชิกาดังนั้นแล้ว ตรัสว่า ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า คุณของพระชนนีของข้าพเจ้ามีมาก และข้าพเจ้าก็รู้ความ

ที่พระชนนีมีอุปการะแก่ข้าพเจ้า แต่คุณของข้าพเจ้านี้แหละมีมากกว่านั้น เมื่อจะทรงพรรณนาโทษของพระมารดา จึงตรัสคาถา ๒ คาถาว่า

พระมารดาทรงชราแล้วก็ทำเป็นสาว ทรง
เครื่องประดับซึ่งไม่ควรประดับ ตรัสซิกข์สรวลเส
เฮฮาจะพวกรักษาประตูและพวกฝึกหัดม้าจนเกินเวลา
ยิ่งกว่านั้นพระมารดา ยังสั่งทูตถึงพวกเจ้าผู้ครองนคร
เสียเอง ข้าพเจ้าจึงให้พระชนนี แก่ผีเสื่อน้ำด้วยโทษ
นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทหฺรา วีย ความว่า แม่ทรงชราแล้ว ก็ยังทรงเครื่องประดับ คือแต่งพระองค์เหมือนคนสาว. บทว่า อปฺลนฺธํ ได้แก่ ไม่ควรประดับ ได้ยินว่า พระนางสลากเทวินั้นทรงประดับสายรัดเอว ทองเต็มไปด้วยเพชร ทรงดำเนินไป ๆ มา ๆ ในเวลาที่พระราชาประทับ ณ มหาปราสาทกับเหล่าอมตย์ ท้าวพระราชนิเวศน์ได้ตั้งก้องเป็นอันเดียวกันด้วยเสียงของสายรัดเอว. บทว่า ปชฺคฺขมฺติ ความว่า ทรงเรียกพวกคนเฝ้าประตู และพวกฝึกช้างฝึกม้าเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ไม่ควรจะบริโภคแม้อาหารอันเป็นเดนของพระนางมาสรวลเสเฮฮา กับพวกเหล่านั้นจนเกินเวลา. บทว่า ปฏฺิรา-
ชานํ ได้แก่ พวกเจ้าครองนคร. บทว่า สยํ ทูตานิ สาสฺติ ความว่า ทรงพระอักษรเองว่าเป็นคำของข้าพเจ้าแล้วส่งทูตไปว่า พระชนนีของเราตั้งอยู่ในวัยที่บุคคลควรใคร่ เจ้านั้น ๆ จงมานำพระชนนีไป พวกเจ้าครองนครเหล่านั้นส่งราชสาสน์ตอบมาว่า พวกข้าพระองค์เป็นอุปัฏฐากของพระองค์ เหตุไรพระองค์จึงตรัสแก่พวกข้าพระองค์อย่างนี้ เมื่อเขาอ่านราชสาสน์นั้น ๆ ในท่านกลางที่ประชุม ได้เป็นเหมือนเวลาที่ตัดเศียรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักให้พระชนนีนั้นแก่ผีเสื่อน้ำด้วยโทษนั้น.

นางเริได้ฟังพระราชดำรัสแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์
จะประทานพระราชมารดาด้วยโทษนี้ก็สมควร แต่พระมเหสีของพระองค์เป็นผู้
มีพระคุณ เมื่อจะพรรณนาคุณของพระนางนันทาทิวิมเหสีนั้น ได้กล่าวคาถา
๒ คาถาว่า

พระนางนันทาทิวิมเป็นพระมเหสีผู้ประเสริฐกว่า
หมู่ปริจาริกานารี มีพระเสาวนีย์เป็นที่รักเหลือเกิน
เป็นผู้ประพฤติตามที่ชอบ เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ตามเสด็จ
ประคองพระฉายา ไม่ทรงพิโรธง่าย ๆ เป็นผู้มีบุญ
เป็นบัณฑิต เห็นประโยชน์ พระองค์จักประทานพระ-
ราชเทวีแก่ผิเสื่อน้ำ ด้วยโทษอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิตฺถิคุมฺพสฺส ได้แก่ หมู่สตรี. บทว่า
อนุพฺพตา ความว่า จำเดิมแต่เวลาทรงพระเยาว์ เป็นผู้ประพฤติตามที่ชอบ
คือไปตามที่ควร เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ตามเสด็จประคองพระฉายา ก็นางเริ
ปริพาชกาเมื่อจะกล่าวคุณของพระนางนันทาทิวิมนั้น โดยบทว่า อุกุโชน
เป็นต้น จึงกล่าวคำนี้ว่า ในเวลาประทับอยู่ในสากถนกรในมัททรัฐ พระนาง
นันทาทิวิมแม้ถูกพระองค์ดี ก็ไม่ทูลฟ้องพระชนกชนนีด้วยความเสนาหาใน
พระองค์ เพราะกลัวจะลงอาญาพระองค์ พระนางนั้นเป็นผู้ไม่โกรธ มีบุญ
เป็นบัณฑิต เห็นประโยชน์อย่างนี้ ดังนี้ หมายเอาความไม่โกรธเป็นต้นใน
เวลาที่ยังทรงพระเยาว์. บทว่า อุพฺพรี ได้แก่ พระมเหสี นางเริกล่าวว่
พระองค์จักประทานพระนางนันทาทิวิมผู้สมบูรณ์ด้วยคุณอย่างนี้ แก่ผิเสื่อน้ำ
ด้วยโทษอะไร.

พระเจ้าจตุรถีย์เมื่อจะทรงแสดงโทษของพระนางนันทาทวีผู้มเหสีนั้น
ได้ตรัสภาณินี้ว่า

พระนางนันทาทวีนั้นรู้ว่าข้าพเจ้าถึงพร้อมด้วย
ความยินดีในการเล่น ตกอยู่ในอำนาจแห่งกิเลสผู้ทำ
ความพินาศ ก็ขอทรัพย์คือเครื่องประดับที่ข้าพเจ้าให้
แก่บุตรธิดาและชายอื่น ๆ ซึ่งไม่ควรขอจะข้าพเจ้า
ข้าพเจ้านั้นมีความกำหนดนัยแล้ว ก็ให้ทรัพย์คือเครื่อง
ประดับทั้งประณีตทั้งทรมานเป็นอันมาก ครั้นสละสิ่ง
ที่ไม่ควรสละแล้ว ภายหลังก็เศร้าโศกเสียใจ ข้าพเจ้า
ให้พระราชเทวีแก่ผีเสือน้ำด้วยโทษนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนตฺถวสฺมาคตฺ/B> ความว่า รู้ว่าข้าพเจ้า
ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสที่ทำความพินาศ เพราะความยินดีในการเล่น คือ
กามกิพานั้น. บทว่า ตา มํ ความว่า พระนางนันทาทวีนั้นรู้ข้าพเจ้า. บทว่า
สฺกานํ ปุตุตฺตานํ ความว่า เครื่องประดับอันใดที่ข้าพเจ้าให้แก่บุตรธิดาและ
ภรรยาทั้งหลายของข้าพเจ้า นางขอเครื่องประดับอันนั้น ซึ่งไม่ควรจะขอ
ว่า จงให้แก่หม่อมฉัน. บทว่า ปจฺจฺจา โสจฺจฺจา ความว่า ในวันที่สอง พระนาง
กล่าวกะบุตรเป็นต้นของข้าพเจ้าว่า เครื่องประดับเหล่านี้ พระราชาประทานแก่
เราแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำมาให้เรา ดังนี้ เมื่อบุตรเป็นต้นของข้าพเจ้าร้องไห้
อยู่ ก็เปลื้องเอาไป ต่อมาข้าพเจ้าเห็นบุตรเป็นต้นเหล่านั้นร้องไห้มาหาข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าก็เศร้าโศกภายหลัง พระนางนันทาทวีนี้ทำโทษอย่างนี้ ข้าพเจ้าให้นาง
แก่ผีเสือน้ำด้วยโทษนี้.

ลำดับนั้น ปริพาชิกาเกรีเมื่อจะทูลถามพระเจ้าจูลณีว่า พระองค์จะ
ประทานพระมเหสีด้วยโทษนี้ก็สมควร แต่ติชิตกุมารพระกนิษฐภคินีมีอุปการะ
แต่พระองค์ พระองค์จักประทานเขาด้วยโทษอะไร ดังนี้ จึงกล่าวคาถาว่า

พระกนิษฐภคินีผู้มีพระนามว่าติชิตราชกุมารยัง
ชนบทให้เจริญ เจริญเสด็จพระองค์ผู้ประทับอยู่ ณ
สากลนครให้กลับมาสู่ราชธานีนี้ ทรงอันเคราะห์
พระองค์ครอบงำพระราชาทิ้งหลายเสีย นำทรัพย์เป็น
อันมากมาแต่ราชสมบัติอื่น เป็นผู้ประเสริฐกว่านาย
ขมังธนูทั้งหลาย ทรงกล้าหาญกว่าผู้มีความคิดหลัก-
แหลมทั้งหลาย พระองค์จักประทานพระกนิษฐภคินี
แก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยนิจิตา ได้แก่ ที่ให้เจริญแล้ว. บทว่า
ปฏิกุคหิ ความว่า และที่นำพระองค์ผู้ประทับอยู่ในประเทศอื่น กลับมาสู่
พระราชมณเฑียร. บทว่า อภิกุญาย ได้แก่ ครอบงำแล้ว. บทว่า ติชิต-
มุนตินิ ได้แก่ ผู้มีปัญญาแหลมคม.

ได้ยินว่า ติชิตราชกุมารนั้น ประสูติในกาลเมื่อพระราชมารดาอยู่ร่วม
กับพราหมณ์ เมื่อพระราชมารดาทรงเจริญแล้ว พราหมณ์ได้ให้พระแสงขรรค์
สั่งว่า เจ้าจงถือพระแสงขรรค์นี้เข้าหาข้าได้ พระราชมารดานั้นก็บำรุงพราหมณ์
ด้วยสำคัญว่าเป็นพระชนกของตน ลำดับนั้น อมาตย์คนหนึ่งได้ทูลพระราชมารดา
ว่า ข้าแต่พระราชมารดา พระองค์มิใช่เป็นพระโอรสแห่งพราหมณ์นี้ ใน
เวลาเมื่อพระองค์ยังอยู่ในพระครรภ์ พระนางสลากเทวีผู้เป็นพระราชมารดาให้
ปลงพระชนม์พระราชมเหสีเสีย แล้วมอบราชสมบัติแก่พราหมณ์นี้ พระองค์
เป็นพระราชมเหสีแห่งพระเจ้ามหาจูลณี พระราชมารดาได้สดับประพจน์เหตุนี้

ก็กริ้ว ดำริว่า ช่างเถิด เราจักฆ่าพราหมณ์นั้นเสียด้วยอุบายอย่างหนึ่ง แล้วเข้าไปสู่ราชสำนัก ประทานพระแสงขรรค์แก่มหาดเล็กใกล้ชิดคนหนึ่ง แล้วตรัสกะมหาดเล็กอีกคนหนึ่งว่า เจ้าจงยืนอยู่แทบประตูพระราชนิเวศน์ กล่าวกะมหาดเล็กที่ถือพระขรรค์นั้นว่า นั่นพระขรรค์ของเรา แล้วพึงก่อวิวาทกับมหาดเล็กคนนั้น ตรัสสั่งฉะนี้แล้วเสด็จเข้าข้างใน มหาดเล็กทั้งสองนั้นได้ทะเลาะกัน พระราชกุมารส่งบุรุษคนหนึ่งไปเพื่อให้รู้ว่า นั่นทะเลาะอะไรกัน บุรุษนั้นมาทูลว่า ทะเลาะกันด้วยต้องการพระขรรค์ลำดับนั้น พราหมณ์ได้ฟังดังนั้นจึงถามพระราชกุมารว่า เรื่องเป็นอย่างไร พระราชกุมารกล่าวว่า ได้ยินว่า พระขรรค์ที่พระองค์ประทานแก่หม่อมฉัน เป็นของคนอื่น พราหมณ์กล่าวว่า พุคะอะไรพ่อ ถ้าอย่างนั้น จงให้เขานำมา ฉันจำพระขรรค์นั้นได้ พระราชกุมารให้นำพระขรรค์นั้นมาแล้วชักออกจากฝัก ทำเป็นให้จำได้ด้วยคำว่า เชิญทอดพระเนตรเถิด เข้าไปใกล้พราหมณ์นั้นแล้วตัดศีรษะพราหมณ์นั้น ให้ตกลงแทบพระบาทของคนด้วยการฟันนิ้วเดียวเท่านั้น ต่อแต่นั้น เมื่อนำศพพราหมณ์ออกจากพระราชนิเวศน์ แล้วได้จัดแต่งพระราชนิเวศน์ตกแต่งพระนครอภิเษกพระราชกุมารนั้น พระชนนีแจ้งว่าจุฬนिरาชกุมารอยู่ในมัททรัฐ พระราชกุมารทรงสดับดังนั้น แวดล้อมด้วยเสนางคนิกรเสด็จมัททรัฐ นำพระเชษฐาธิราชมาให้ครองราชสมบัติ จำเดิมแต่นั้นมา ชนทั้งหลายก็รู้จักพระองค์ว่า **ติจิมมนตรี** ปรีพาทิกาทูลถามว่า พระองค์จะประทานพระกนิษฐภคินีเห็นปานนี้นั้นแก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษอะไร.

พระราชามือจะตรัสโทษของติจิมกุมารนั้น ตรัสว่า

ติจิมราชกุมารยังชนบทให้เจริญ เชิญเราผู้อยู่
ณ สากลนครให้กลับมาสู่ราชธานีนี้อนุเคราะห์เรา
ครอบงำพระราชาทองหลายเสีย นำทรัพย์เป็นอันมาก

มาแต่ราชสมบัติอื่น เป็นผู้ประเสริฐกว่านายขมังธนู
ทั้งหลาย กล่าวหาญ มีความคิดหลักแหลม แต่เธอคุย
เสมอว่า พระราชาองค์นี้มีความสุขเพราะข้าพเจ้า เธอ
สำคัญว่าฉันเป็นเด็กไป ในคราวที่มาเฝ้าล่านะ
พระแม่เจ้า เธอไม่มาเหมือนแต่ก่อน ข้าพเจ้าจึงให้
พระกนิษฐภาดาแก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรรชชชช** ความว่า ติจิณราชกุมาร
คุยเสมอว่า เรานำทรัพย์เป็นอันมากมาแต่ราชสมบัติอื่นถวายแก่พระราชา
และเมื่อพระองค์เองประทับอยู่ในราชสมบัติอื่น เราก็นำกลับมาสู่ราชธานี
เราได้ประดิษฐานพระราชาไว้ไวยศอันยิ่งใหญ่. บทว่า **ยถาปุเร** ความว่า
เมื่อก่อน เธอมาเฝ้าแต่เช้าทีเดียว แต่บัดนี้ เธอไม่มาเหมือนอย่างนั้น ข้าพเจ้า
ให้เธอแก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษนั้น.

ปริพาชกาทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า โทษของพระกนิษฐภาดาจง
ยกไว้ก่อน แต่ธนูเสขกุมารประกอบด้วยคุณมีความเส่นหาในพระองค์ เป็นผู้
มีอุปการะมาก เมื่อจะกล่าวคุณของธนูเสขกุมาร จึงทูลว่า

พระองค์และธนูเสขเกิดในราตรีเดียวกัน ทั้งสอง
เป็นชาวปัญจาละเกิดในพระนครนี้ เป็นสหายมีวัย
เสมอกัน มีจริยางมติดตามพระองค์ไปร่วมสุขร่วม
ทุกข์กับพระองค์ ขยันขันแข็งในกิจทั้งปวงของ
พระองค์ทั้งกลางวันและกลางคืน จงรักภักดีพระองค์
จะให้พระสหายแก่ผีเสื้อน้ำด้วยโทษอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธนูเสขวา** ความว่า ชื่อว่า **ธนูเสขกumar** เพราะเป็นผู้ศึกษาธนูศิลป์. บทว่า **เอตุล** ได้แก่ ในพระนครนี้แหละ. บทว่า **ปลุจาลา** ความว่า ที่เรียกอย่างนี้ เพราะเกิดขึ้นอุตตรปัญญาจนคร. บทว่า **สุสมาวยา** ได้แก่ มีวัยเสมอกันด้วยดี. บทว่า **จริยา** ต่ **อนุพหุ-ชิตุโธ** ความว่า ได้ติดตามพระองค์ผู้หลักไปเที่ยวตามชนบทในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ เหมือนอะไร เหมือนเงาไม่ละพระองค์. บทว่า **อุสุสุโก** เต ความว่า ขยันขันแข็ง คือเกิดความพอใจในกิจทั้งหลายของพระองค์ทั้งกลางคืนและกลางวัน จงรักภักดีเป็นนิจ พระองค์จะให้พระสหายนั้นแก้ผีเสื้อน้ำด้วยโทษอะไร.

ลำดับนั้น พระเจ้าจูลนิเมื่อจะกล่าวโทษของธนูเสขกumar นั้น ตรัสว่า

ข้าแต่แม่เจ้า ธนูเสขนี้ประพฤติกะชิกกระชี่

ตีเสมอข้าพเจ้า แม้วันนี้ก็หัวเราะดังเกินขอบเขตแบบ
นั้น ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าอยู่ในที่รโหฐาน ปรีักษากับ
พระเทวีของข้าพเจ้าอยู่ ไม่ได้เรียกหาก้เข้าไปและไม่
แจ้งให้ทราบก่อน เขาได้พรจากข้าพเจ้าให้เข้าพบได้
ทุกที่ทุกเวลา แต่สหายไม่มีความยำเกรงไม่มีความ
เอื้อเฟื้อเลย ข้าพเจ้าให้แก้ผีเสื้อน้ำด้วยโทษนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อชฺชาปี** เตน **วณฺเณน** ความว่า
สหายธนูเสขนี้ เมื่อก่อนเที่ยวติดตามข้าพเจ้า ร่วมกินร่วมนอนกับ ข้าพเจ้ายาม
ตกยาก ตบมือหัวเราะลั่น ฉันทใด แม้วันนี้สหายธนูเสขก็หัวเราะลั่นนั้นแหละ
ยังแลดูข้าพเจ้าเหมือนเวลาดตกยาก. บทว่า **อนามนฺโต** ความว่า เมื่อข้าพเจ้า
ปรีักษายู่กับพระนางันทาเทวีในที่ลับ เขาไม่ขออนุญาตก่อน พรวดพราด
เข้าไป ข้าพเจ้าให้เขาผู้ไม่มีความยำเกรงไม่มีความเอื้อเฟื้อแก้ผีเสื้อน้ำด้วยโทษนี้.

ลำดับนั้น ปริพาชกาทูลพระเจ้าจูลณีว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า โทษ
ของพระสหายธนูเสขนี้ยกไว้ก่อน แต่ปุโรหิตแก้วเป็นผู้มีอุปการะแก่พระองค์
มาก เมื่อจะกล่าวคุณของปุโรหิตนั้น ทูลว่า

ท่านแก้วปุโรหิตอาจารย์เป็นผู้ฉลาดในนิมิต
ทั้งปวง รู้เสียงร้องของสัตว์ทั้งหลายเชี่ยวชาญในคัมภีร์
พระเวท รอบรู้ในเรื่องอุบาท เรื่องสุบิน มีความ
ชำนาญในการหาฤกษ์ยกทัพและการเข้ารบ เป็นผู้บอก
ฤกษ์ล่างฤกษ์บน ฉลาดในทางแห่งดาวฤกษ์ พระองค์
ให้พราหมณ์ปุโรหิตแก่ผีเสือน้ำด้วยโทษอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพนิมิตฺตํ ความว่า เป็นผู้ฉลาด
ในนิมิตทั้งปวงอย่างนี้ว่า ด้วยนิมิตนี้สิ่งนี้จักมี ด้วยนิมิตนี้สิ่งนี้จักมี. บทว่า
รุตฺตญฺ ความว่า รู้เสียงร้องของสัตว์ทั้งปวง. บทว่า อุปฺปาเท ได้แก่
เรื่องอุบาทมีจันทรคราสสุริยคราส อุกกาบาตและลำพู่กันเป็นต้น. บทว่า
สุปิเน ยุตฺโต ความว่า รอบรู้ในเรื่องสุบินว่าฝันเช่นนี้จะเป็นอย่างนั้น. บทว่า
นินฺยฺยานเ จ ปวสเน ความว่า รู้ว่า โดยนักษัตรนี้พึงยกทัพ โดยนักษัตรนี้
พึงเข้ารบ. บทว่า ปโธ ภูมฺมุนฺตลิกฺขสุมฺมึ ความว่า เป็นผู้ฉลาด คือ
สามารถ ได้แก่สามารถรู้โทษและคุณในพื้นที่ดินและในอากาศ. บทว่า นกฺขตฺต-
ปทโกวิทฺ ความว่า เป็นผู้ฉลาดในส่วนแห่งนักษัตร ๒๘ พระองค์ให้แก้ว
ปุโรหิตนั้นแก่ผีเสือน้ำด้วยโทษอะไร.

พระราชามือจะตรัสโทษของแก้วปุโรหิตนั้น ตรัสว่า

ข้าแต่แม่เจ้า แก้วปุโรหิต แม้ในที่ประชุมก็
เล็กคิ้วแลดูข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงให้นาย-
พรานผู้เล็กคิ้วแก่ผีเสือน้ำเสีย.

เนื้อความของคานานันว่า ข้าแต่แม่เจ้า ปุโรหิตแก้วนี้เมื่อแลดู
ข้าพเจ้าในท่ามกลางบริษัท ก็ลืมนตาแลดูเหมือนคนโกรธ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
จึงให้นายพรานคือนักล่าสัตว์ผู้ทำเป็นเล็กคิ้ว เพราะโทษที่เล็กคิ้วนั้นแก้ผีเสื้อน้ำ.

ต่อนั้น ปริพาชกาเมื่อจะทูลถามว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระองค์
ตรัสว่าจักให้ชน ๕ คนเหล่านั้นมีพระราชมารดาเป็นต้นแก้ผีเสื้อน้ำ และตรัสว่า
จักประทานชีวิตของพระองค์แก่มโหสถบัณฑิต โดยไม่คำนึงถึงสิริราชสมบัติ
เห็นปานนี้ พระองค์ทรงเห็นคุณของมโหสถบัณฑิตนั้นอย่างไร ดังนี้ จึงกล่าว
คานาเหล่านั้นว่า

พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพ-
ศาลมีสมุทรเป็นขอบเขตทุกด้าน พสุธาที่เป็นพระราช
อาณาเขต เป็นประหนึ่งภูเขาลูกที่อยู่ในสาคกร ทรงมี
อมาตย์แวดล้อมเป็นที่เฉลิมพระราชอิสริยยศ ทรงมี
บ้านเมืองแวงแคว้นใหญ่จดสี่คาบสมุทร ทรงพิชิตชมพู
ทวีปได้แล้ว ทั้งรู้พลของพระองค์เล่า ก็มากถึง ๑๘
กองทัพ พระองค์ทรงเป็นพระราชาเอกแห่งปฐ्वี
พระราชอิสริยยศของพระองค์ถึงความไพบุลย์ เหล่า
นารีของพระองค์ก็มีถึง ๑๖,๐๐๐ นาง ล้วนลำอาจแต่ง
องค์ทรงเครื่องเรื่องระยับ มาจากชนบทต่าง ๆ ทั่ว
ชมพูทวีป ทรงสิริโสภาคย์เปรียบด้วยเทพกัญญา
พระชนมชีพของพระองค์เปรียบพร้อมด้วยองค์ ประ-
กอบแห่งความสุขอย่างครบครัน ทุกสิ่งทุกอย่างใน
แผ่นดิน แม้พระองค์มีพระราชประสงค์ ก็จะสำเร็จ

สมพระหฤทัยปรารถนาทุกประการ นานที่พระองค์จะ
ตรัสว่าต้องการจะมีพระชนม์อยู่ยาวนาน ตามคติชีวิต
ที่นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า คนที่มีความสุขทั่ว ๆ
ไป ล้วนต้องการจะมีชีวิตอยู่นาน ๆ ชีวิตเป็นที่รักยิ่ง
นักของคนที่มีความสุข เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ทรง
ป้องกันมโหสถบัณฑิตไว้ ทรงสละพระชนม์ของพระ-
องค์ซึ่งเป็นสิ่งสละได้ยากด้วยเหตุอันใด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สสมุทฺทปริสชาติ ได้แก่ ประกอบด้วย
เครื่องแวดล้อม คือสมุทฺท กล่าวคือมีสมุทฺทเป็นคู่. บทว่า สาคฺคกฺขณฺทล
ความว่า เป็นคุณทลแห่งสาครที่ตั้งแวดล้อมแผ่นดินนั้น. บทว่า วิชิตาวิ
ได้แก่ ทรงพิชิตสงคราม. บทว่า เอกราชา ความว่า เป็นพระราชาเอก
ทีเดียวก เพราะไม่มีพระราชาอื่นที่เชื่อกับพระองค์. บทว่า สพฺพกามสมิทฺธิ
ความว่า ประกอบด้วยความสำเร็จแห่งวัตถุกามและกิเลสกามแม่มุททุกอย่าง.
บทว่า สุขิตานํ ความว่า บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เหล่าสัตว์ที่มีความสุข
เห็นปานนี้ ย่อมปรารถนาชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทุกอย่างอย่างนี้
อันเป็นที่รักให้อยู่ยาวนาน ๆ ไม่ต้องการชีวิตความเป็นอยู่น้อยเลย. บทว่า ปาณ
ความว่า พระองค์ทรงป้องกันมโหสถบัณฑิต สละชีวิตของพระองค์เห็นปานนี้
เพราะเหตุไร.

ข้าแต่แม่เจ้า มโหสถบัณฑิตแม่จะมาจากบ้าน
เมืองอื่น ก็มาด้วยมุ่งประโยชน์แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
ยังไม่ทราบถึงความชั่ว แม่สักน้อยของมโหสถผู้เป็น
ปราชญ์เลย ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะต้องตายไปก่อนใน
กาลไหน ๆ ก็ตามเถิด มโหสถก็พึงยังลูกและหลาน

ของข้าพเจ้าให้มีความสุข มโหสถย่อมเห็นแจ่มแจ้ง
ซึ่งความเจริญทุกอย่างทั้งอนาคตและปัจจุบัน ข้าพเจ้า
ไม่ยอมให้มโหสถบัณฑิตผู้ไม่มีความผิดเลยแก่ผีเสื้อ
น้ำ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิมุหิจิ กาลे แปลว่า ในกาลไหน ๆ
บทว่า สุขาเปยฺย ความว่า พึงให้ตั้งอยู่ในความสุขที่เดียว. บทว่า สพฺพมตฺถํ
ความว่า มโหสถย่อมเห็นแจ่มแจ้งซึ่งความเจริญทุกอย่างทั้งอนาคตและปัจจุบัน
หรืออดีต ราวกะพระพุทธรเจ้าผู้สัพพัญญู. บทว่า อนาปฺราธกมฺมมฺหุต
ความว่า เว้นจากความผิดทางกายกรรมเป็นต้น. บทว่า น ทชฺชํ ความว่า
ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าจักไม่ให้บัณฑิตผู้มีฐานะไม่มีใครเสมอเหมือนอย่างนี้ แก่
ผีเสื้อน้ำ.

พระเจ้าจูลณีทรงยกเกียรติคุณของพระมหาสัตว์ขึ้นประกาศ ประหนึ่ง
ทรงยกดวงจันทร์ขึ้นฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้ ชาดกนี้มีเนื้อความติดต่อกัน
ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น นางเกรีปริพาชกาคิดว่า เกียรติคุณของมโหสถบัณฑิต
ปรากฏเพียงเท่านี้ ยังไม่เพียงพอ เราจักกระทำเกียรติคุณของมโหสถบัณฑิต
ให้ปรากฏในท่ามกลางชาวเมืองทั้งสิ้นทีเดียว ให้เป็นประหนึ่งว่ารดน้ำมันลง
บนผิวแม่น้ำแผ่ขยายไปฉะนั้น คิดฉะนี้แล้วจึงเชิญพระเจ้าจูลณีลงจากปราสาท
ให้ปูลาดอาสนะพระลานหลวงนั่งบนอาสนะนั้นแล้ว ประกาศให้ชาวเมืองมา
ประชุมกัน แล้วทูลถามพระเจ้าจูลณีถึงปัญหาผีเสื้อน้ำ ตั้งแต่ต้นอีกในเวลา
ที่พระเจ้าจูลณีตรัสโดยนัยที่ตรัสแล้วในหนหลัง นางเกรีปริพาชกาได้กล่าวประ-
กาศแก่ชาวเมืองว่า

ชาวปัญจาละทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังพระ-
คำรัสของพระเจ้าจูลณีนี้ พระองค์ทรงปกป้องมโหสถ

บัณฑิตสละพระชนม์ซึ่งสละได้ยาก พระเจ้าปัญจาละ
ทรงสละชีวิตของพระชนนี พระมเหสี พระกนิษฐ-
ภาดา พระสหาย และพราหมณ์แก้ววิภู และแม่ของ
พระองค์เอง เป็น ๖ คนด้วยกัน ปัญญา มีประโยชน์
ใหญ่หลวงเป็นสิ่งละเอียด เป็นเหตุให้คนเรามีความ
คิดในทางที่ดี ย่อมมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน
และเพื่อความสูงในภายหน้า ด้วยประการฉะนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหตุถิยา ความว่า ถือเอาประโยชน์
ใหญ่ตั้งอยู่. บทว่า ทิฏฐธมฺมहितตุหยา ความว่า ย่อมมีเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลในอัตภาพนี้ทีเดียว และเพื่อประโยชน์สูงในปรโลก.

นางเกริปริพาชิกาถือเอายอดธรรมเทศนาด้วยคุณทั้งหลายของพระ-
มหาสัตว์ ดูถือเอายอดเรือนแก้วด้วยดวงแก้วมณีฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้แล.

จบ ปัญหาผีเสื้อน้ำ

จบอรรถกถาถามหาอุมมังคชาดกโดยประการทั้งปวง

พระศาสดาครัั้น ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงด้วยประการฉะนี้
แล้ว เมื่อทรงประกาศอริยสัจ ๔ ประชุมชาดก ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น ที่ตถาคตมีปัญญาอำมหิตะของผู้อื่น แม้ในอดีตกาลเมื่อ
ญาณยังไม่แก่กล้า ตถาคตยังบำเพ็ญจริยาเพื่อประโยชน์โพธิญาณอยู่ ก็มีปัญญา
เหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า

เสนกบัณฑิตในครั้งนั้น คือกัศสปภิกษุในบัดนี้

กามินทะคือ อัมพัฏฐภิกษุ

บุกกุสะคือ โปฏฐปาทภิกษุ

ปัญจาละจันทกุมารคือ อนุรุทธภิกษุ

เทวินทะ คือโสณทัณฑกภิกษุ
พราหมณ์แก้วฏ คือเทวทัตภิกษุ
พระนางสลากเทวี คืออุลันนทิกาภิกษุณี
พราหมณ์อนุแก้วฏ คือโมคคัลลานภิกษุ
พระนางปัญจาลจันที คือสุนทรีภิกษุณี
นางนงสาริกา คือพระนางมัลลิกาเทวี
พระนางอุทุมพรเทวี คือโคดมภิกษุณี
พระเจ้าวิเทหราช คือกาฬุทายีภิกษุ
นางเกรีปริพาชิกา คืออุบลวรรณาภิกษุณี
คฤหบดีผู้บิดา คือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช
คฤหบดีตานีผู้มารดา คือพระสิริมหามายา
นางอมรา คือพระพิมพาผู้เลอโฉม
ติชิตกุมาร คือฉันทนภิกษุ
ธนูเสข คือราหุลภิกษุ
นกลุวบัณฑิต คืออานนทภิกษุ
พระเจ้าจูลณี คือสารีบุตรภิกษุ
มโหสถบัณฑิต คือเราผู้โลกนาถ
เธอทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้แบบนี้แล.

จบ มโหสถชาดกบัณฑิต

รวมชาดกที่มีในเล่มนี้ คือ

๑. เตมียชาดก ๒. มหาชนกชาดก ๓. สุวรรณสามชาดก ๔. เนมิ-
ราชชาดก ๕. มโหสถชาดก และอรรถกถา.